BENN STEIL

PLANUL MARSHALL

ZORII RĂZBOIULUI RECE

LITERA KRONIKA

BENN STEIL

PLANUL MARSHALL

ZORII RĂZBOIULUI RECE

LITERA KRONIKA

BENN STEIL

PLANUL MARSHALL

ZORII RĂZBOIULUI RECE

LITERA KRONIKA

BENN STEIL

PLANUL MARSHALL

ZORII RĂZBOIULUI RECE

LITERA
KRONIKA

Benn Steil este asociat principal și director pentru economie internațională al Consiliului Relațiilor Externe. Cartea lui premiată, Battle of Bretton Woods: John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and the Making of a New World Order, a fost numită „un triumf al istoriei economiei și diplomației" de către Financial Times, „o carte superbă de istorie" de Wall Street Journal și „standardul de aur pentru acest subiect" de New York Times.

BENN STEIL

PLANUL MARSHALL

ZORII RĂZBOIULUI RECE

Traducere din limba engleză de
PETRU IAMANDI

LITERA
București

The Marshall Plan: Dawn of the Cold War

Benn Steil

Copyright © 2018 Benn Steil

Toate drepturile rezervate

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Planul Marshall. Zorii Războiului Rece

Benn Steil

Copyright © 2021 Grup Media Litera

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Aloma Ciomâzgă-Mărgărit, Georgiana Harghel

Corector: Olimpia Băloi

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Mihai Suciu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

steil benn

Planul Marshall. Zorii Războiului Rece, Benn Steil;

traducere din lb. engleză: Petru Iamandi –

București: Litera, 2021

ISBN 978-606-33-6995-7

ISBN EPUB 978-606-33-7221-6

I. Steil, Benn

II. Iamandi, Petru (trad.)

821.111

MAMEI și TATĂLUI MEU, neprețuiți,

GLORIEI, lui ETHAN și lui OWEN

Cuvânt înainte

În 1944, Franklin D. Roosevelt își propunea ca, după încheierea războiului, să creeze o nouă ordine mondială, una a cooperării. Astfel, credea președintele, Uniunea Sovietică avea să devină o mare putere, cu interese proprii. Această nouă ordine urma să fie păstorită de noua Organizație a Națiunilor Unite și de Fondul Monetar Internațional, după un plan care să asigure securitatea și prosperitatea Statelor Unite – un plan bazat pe liberul schimb și respectarea independenței vecinilor mai vulnerabili.

Dar, la scurt timp după moartea lui Roosevelt, în aprilie 1945, lumea și-a dat seama că Iosif Stalin avea propriile planuri și, în consecință, nu voia să joace după regulile impuse de americani. Cu puțin înainte de 1 ianuarie 1946, termenul limită pentru ratificarea acordului FMI, Stalin a anunțat că nu-l mai semnează. De fapt, nu avusese nici o clipă intenția să adapteze politicile sovietice la cerințele acordului ci, pur și simplu, își dorise să obțină două foloase de pe urma înființării noii instituții. Primul era revenirea celorlalți la un sistem monetar care să sporească valoarea rezervelor de aur ale Uniunii Sovietice. L-a obținut, fără ca măcar să adere la FMI. Cel de-al doilea era un ajutor financiar, cu mai puține condiții, din partea Statelor Unite pentru țara lui, la fel cum se întâmplase în timpul războiului. Când a înțeles că așa ceva nu se poate, Stalin și-a pierdut interesul față de proiect. În privința poziției Uniunii Sovietice la ONU, Statele Unite i-au satisfăcut cererea principală: dreptul de veto în Consiliul de Securitate. Odată primit, Stalin nu a mai văzut în apartenența țării sale la ONU o piedică în calea extinderii granițelor Uniunii Sovietice – pe care a pornit să o înfăptuiască în 1946.

Între timp, aliații firești ai Americii din Europa Occidentală se aflau în pragul colapsului politic, social și economic. ONU și FMI, instituții înființate ca să mențină pacea și stabilitatea, nu să le submineze, se dovedeau incapabile să oprească dezastrul. De aceea, în 1947, Departamentul de Stat al SUA, condus acum de generalul George C. Marshall, a abandonat viziunea „O singură lume“ a lui Franklin D. Roosevelt. Sub presiunea formidabilă a timpului, ministerul a trecut la elaborarea unei noi arhitecturi economice și

de securitate corespunzătoare unei Europe împărțite în Două Lumi: una capitalistă și una comunistă.

Față de alte scrieri pe același subiect, cartea de față consideră Planul Marshall drept cauza principală a declanșării Războiului Rece, scoțând în evidență seriozitatea cu care Stalin a tratat amenințarea pe care o reprezenta acest plan pentru noua lui zonă-tampon, câștigată cu atâta greutate, din centrul și estul Europei. După calculele liderului sovietic, americanii aveau să se retragă din Europa postbelică, lăsând în urmă o Germanie slăbită, pastoralizată, obligată să plătească despăgubiri de război care să contribuie la reconstrucția și dezvoltarea Uniunii Sovietice. Planul Marshall însă promitea o prezență continuă, energică, a Statelor Unite, susținută de o Germanie de Vest capitalistă, reindustralizată, în inima unei Europe Occidentale capitaliste, integrate. Multe dintre cele mai dramatice episoade de la începutul Războiului Rece, cum ar fi lovitura de stat de la Praga sau blocada Berlinului, au avut la origine hotărârea lui Stalin de a submina Planul Marshall și influența americanilor în Europa. Pe de altă parte, sprijinul acordat de Washington creării unei noi alianțe militare transatlantice a reprezentat o recunoaștere ezitantă a faptului că securitatea economică nu avea să prindă rădăcini în Europa Occidentală fără o securitate fizică.

Instituțiile care au apărut ca o consecință a Planului Marshall, mai ales Uniunea Europeană și NATO, rămân elemente importante ale ordinii internaționale liberale postbelice – chiar dacă acum sunt mult mai criticate decât au fost vreodată. Ca să arăt cum a funcționat Planul, m-am folosit de materiale noi din surse cehe, germane, rusești și americane, care sper că vor da o și mai mare greutate istoriei acestuia. Și, cred eu, dată fiind pasiunea constantă pentru crearea de noi „Planuri Marshall“ menite să rezolve problemele lumii, povestea primului merită pe deplin să fie spusă.

Lideri sovietici, britanici și americani se întâlnesc la Potsdam ca să discute viitorul Germaniei și al Europei postbelice, 17 iulie 1945. În prim plan: Anthony Eden, ministrul afacerilor externe al Marii Britanii (stânga), și Clement Attlee, premierul britanic (dreapta). În fundal: liderul sovietic Iosif Stalin (mijloc) și Viaceslav Molotov, ministrul afacerilor externe al Uniunii Sovietice (stânga).

Capitolul 1. Prolog

Cea mai mare realizare a președintelui George Washington a fost că a lăsat locul altuia. După ce a învins cea mai puternică națiune din lume, faimosul general și-ar fi putut conduce țara ca un monarh european – până la moarte, Dar, hotărât să desprindă Statele Unite de ordinea politică a bătrânului continent, Washington a refuzat al treilea mandat. Într-un discurs de rămas bun, din 19 septembrie 1796, și-a îndemnat compatrioții „să evite alianțe permanente cu țările lumii“, în primul rând cu cele din Europa. „Europa“, a spus el, „are o serie de interese primordiale care pentru noi... nu contează prea mult. De aceea se și angajează mereu în controverse... străine preocupărilor noastre.“ Prin urmare, era o „nechibzuință... să ne implicăm“ în „combinațiile și conflictele dintre aliații și dușmanii din interiorul ei“.[1] Generații de oameni de stat americani își vor aminti avertismentul lui cu respect și, uneori, cu strângere de inimă.

Și totuși, după un secol și jumătate, în 1945, reflecțiile primului președinte al Americii păreau idilice. Statele Unite se angajaseră în două războaie mondiale în decurs de 30 de ani, cu 522 000 de victime, ambele războaie izbucnind la aproape 6 500 de kilometri de țărmurile lor. În momentul capitulării Germaniei, pe 7 mai, în Europa se aflau 3 007 000 de militari americani.

După încheierea Primului Război Mondial, în 1918, în Statele Unite se înrădăcinase adânc dorința distanțării de Europa – și a reconsiderării avertismentului lansat de Washington. Această atitudine a fost numită, simplu, „izolaționism“, deși era mult mai complexă. În anii 1930, i-a inclus pe pacifiști, pro-comuniști și pro-fasciști, ca și pe cei care simpatizau cu Germania și pe cei care considerau rezistența francezilor și a britanicilor fără speranță. În 1939, mai puțin de 3% dintre americani se declarau în favoarea intrării Statelor Unite în ultima conflagrație europeană de partea Franței și a Marii Britanii; 30% erau chiar împotriva relațiilor comerciale cu țările beligerante.[2] O serie de Legi ale Neutralității, adoptate pentru a împiedica Statele Unite să încheie acorduri cu țările aflate în conflict, fie dintr-o tabără, fie din cealaltă, a întărit această atitudine. Legislația din 1935 a instituit un

embargou asupra comerțului cu arme și, în general, cu tehnica de luptă. În anul următor, Congresul a interzis împrumuturile sau creditele acordate beligeranților, ca reacție la constatările așa-numitei Comisii Nye potrivit cărora bancherii împinseseră națiunea în precedenta catastrofă europeană.

A fost nevoie de un atac devastator al japonezilor asupra flotei americane din Oceanul Pacific, la Pearl Harbor, în decembrie 1941, pentru a scoate țara din această inerție copleșitoare. Statele Unite au intrat din nou în război, atât în Asia cât și în Europa, acum animate de convingerea președintelui că, pentru a preveni conflicte viitoare, trebuiau puse bazele unor structuri solide. O Organizație a Națiunilor Unite și un Consiliu de Securitate puternic, menite să prevină agresiunea militară, plus un Fond Monetar Internațional (FMI) și o Organizație Mondială a Comerțului ca să prevină ceea ce Henry Morgenthau, secretarul Trezoreriei, numea „agresiune economică". Asupra Marii Britanii, aliatul tradițional, urmau să se exercite presiuni pentru a-și desființa instituțiile imperiale, care erau un afront practic și moral la adresa viziunii americane. Cu Uniunea Sovietică, noul și mult mai puternicul aliat impus de situație, urma să se ajungă la compromisuri pentru a-i asigura colaborarea. Împreună cu o Chină eliberată, „Cei Patru Jandarmi", ca să-l citățm pe Franklin D. Roosevelt, urmau să supravegheze zona lor de planetă, stratagemă care combina, chiar dacă forțat, internaționalismul wilsonian cu sferele de influență ale lui Monroe.

Roosevelt își exprimase public speranțele într-o Uniune Sovietică „dornică de pace" după șocul resimțit de aceasta în urma invadării brutale și neprovocate a Finlandei, în noiembrie 1939, președintele american fiind motivat și de teama lui Stalin că Germania sau Marea Britanie vor folosi Finlanda ca bază pentru a ataca Leningradul. Franklin D. Roosevelt a condangat guvernarea lui Stalin, etichetând-o drept „o dictatură absolută, precum orice altă dictatură din restul lumii".[3] În același timp a rămas conștient că temerile lui George Washington legate de implicarea SUA în conflictele europene rămâneau la fel de prezente în psihicul națiunii. Convins că americanii nu vor tolera o ocupare prelungită a Europei, Roosevelt era hotărât să retragă trupele din Europa la scurt timp după capitularea Germaniei – în decurs de doi ani. Această prioritate l-a făcut să-și întețească eforturile de a coopera cu Stalin, chiar dacă nu împărtășea iluziile romantice ale unora dintre membrii administrației sale despre autoritarismul comunist. Atitudinea lui explică și tensiunea constantă dintre Casa Albă și

Departamentul de Stat, inclusiv ambasada americană de la Moscova, care vedea în reticența președintelui de a se confrunta cu Kremlinul un semn de rău augur pentru configurația postbelică a lumii – una în care Stalin era liber să-și impună voința asupra teritoriilor ocupate de sovietici.

Winston Churchill, premierul britanic, împărtășea aceste temeri, mai ales în privința Poloniei – o țară pe care o considera o barieră în calea expansiunii sovieticilor spre vest, la fel cum Stalin o considera o barieră în calea agresiunii Occidentului.[4] Pe de altă parte, Franklin D. Roosevelt nu agrea viziunea lui Churchill în care Marea Britanie și America intrau umăr la umăr în era postbelică. „Președintele împărtășea tradiționala suspiciune a americanilor față de Imperiul Britanic“, nota Anthony Eden, ministrul afacerilor externe. Și „nu se temea că alte puteri“, în afară de Statele Unite, „și-ar putea asuma acest rol“ după război.[5] Și totuși, până în 1947, atât Departamentul de Stat al SUA cât și Pentagonul se vor arăta preocupate de acest pericol.

Conferința Celor Trei Mari ținută la Ialta, în februarie 1945, a fost ultima întâlnire directă dintre Roosevelt și Stalin, o ultimă șansă de a reconcilia interesele divergente asupra configurației Europei postbelice înainte ca trupele britanice, americane și sovietice să rezolve problema în teren. Dat fiind că Washingtonul și Moscova aveau tot atâtea în comun ca și cu dușmanul nazist ce urma să fie înfrânt cât de curând (cu care Stalin fusese în cârdășie din 1939 până în 1941), perspectiva unui acord autentic părea îndepărtată. Conștient că americanii sătui de război îi urmăreau impacientați fiecare decizie politică și militară, președintele s-a văzut nevoit să se bazeze mai mult pe elocință decât pe invocarea forței armelor ca să-l convingă pe Stalin să permită independența politică reală a țărilor din Europa de Est. Dar, interesat ca Uniunea Sovietică să adere la ONU și să intre în război împotriva Japoniei, Roosevelt era dispus să-i facă mai multe concesii în Europa – nu în ultimul rând democrația în Polonia și despăgubirile de război din zonele ocupate de occidentali în Germania. Dar stratagemele folosite de el au fost, în mare parte, dejucate de dispozitivele de ascultare cu care sovieticii împânziseră reședința americanilor și de microfoanele direcționale din exterior.[6] Judecând după comportamentul ulterior al sovieticilor în cadrul ONU și după cursa înarmării nucleare în care s-au angajat SUA, Roosevelt a plătit cu vârf și îndesat pentru concesiile făcute lui Stalin.

Și Stalin s-a folosit de elocința sa ca să evite angajamente ferme pentru teritoriile pe care Armata Roșie avea să le controleze în curând. „Nu-ți face griji“, i-a spus el lui Viaceslav Molotov, ministrul afacerilor externe, alarmat după ce citise proiectul american al Declarației pentru o Europă Eliberată. „Rezolvăm problema mai târziu, cum știm noi. Importantă acum este corelarea forțelor.“[7] În privința relațiilor cu Statele Unite, care sigur aveau să interpreteze acordurile de la Ialta în mod diferit, Stalin s-a arătat la fel de calm. „Cele mai bune prietenii“, a comentat el, „sunt cele bazate pe neînțelegeri.“[8]

„Am părăsit Ialta“, își amintea sovietologul Charles (Chip) Bohlen din cadrul Departamentului de Stat al SUA, „cu speranța într-o cooperare reală cu Uniunea Sovietică pe chestiuni politice, după terminarea războiului.“[9] „Spiritul Ialtei“, declara presa, îi anima pe aliați.[10] Problemele însă nu au întârziat să apară. Spre sfârșitul lunii martie 1945, furios că Moscova subminează independența Poloniei și că prizonierii americani de război din teritoriile eliberate de Armata Roșie nu sunt tratați cum se cuvine (un tratament acceptabil după standardele sovietice), Roosevelt a bătut cu pumnul în căruciorul cu rotile: „Pe Stalin nu putem conta. A încălcat toate promisiunile pe care le-a făcut la Ialta.“[11] Până în 1947, atât în Statele Unite cât și într-o mare parte din Europa, Ialta avea să devină „sinonimă cu trădarea libertății și cu spectrul comunismului mondial“.[12] Cu consecințele de rigoare.

*

Moartea subită a lui Roosevelt, în aprilie 1945, l-a șocat și l-a întristat pe Stalin. Suspicios din fire, s-a gândit că ar fi vorba de crimă. Rapoartele primite de la spionii lui îl înștiințau că radicalii antisovietici câștigau teren în Washington.[13] Moartea președintelui a adus la putere un om nepregătit pentru așa ceva, lipsit de dorința sau de capacitatea de a remodela politica externă și de securitate postbelică după planurile rămase de la Roosevelt.

„Cine naiba mai e și Harry Truman?“ întrebase amiralul William Leahy, șeful de cabinet al lui Franklin D. Roosevelt cu nouă luni înainte, după ce aflase că democrații îl aleseseră candidat la postul de vicepreședinte.[14] Ajuns

la Casa Albă, Truman a refuzat să discute rugămintea lui Churchill ca generalul George Patton să înainteze spre Berlin pentru a avea spațiu de negociere cu Stalin – atât de hotărât era să păstreze atitudinea cooperantă adoptată de Roosevelt.

Conduita diplomatică a celor doi președinți a fost, totuși, extrem de diferită. Deși, în particular, Roosevelt fusese la fel de critic la adresa sovieticilor ca și Truman,[15] iar Truman își dorea relații la fel de bune cu Moscova ca și Roosevelt, Truman rareori și-a ascuns frustrările, cum făcuse predecesorul lui. La prima lui întâlnire cu Molotov la Washington, pe 23 aprilie, noul președinte l-a apostrofat pe rus pentru sovietizarea mascată a Poloniei. Când rusul a protestat că „în viața lui nu i se vorbise așa", Truman a plusat: „Îndepliniți-vă angajamentele", a spus el, „și nu vă vom mai vorbi așa".[16]

Molotov a luat tonul lui Truman drept dovada clară că politica americană cotise brusc la dreapta. Stalin însă se aștepta la tot ce era mai rău din partea lui Truman. Ca senator, în 1941, Truman declarase dezinvolt unui jurnalist de la New York Times, la scurt timp după ce Hitler invadase Uniunea Sovietică: „dacă vedem că Germania câștigă războiul, trebuie să ajutăm Rusia, iar dacă Rusia câștigă războiul, trebuie să ajutăm Germania – așa îi lăsăm să se omoare între ei".[17] Într-adevăr, pentru fiecare american care va muri în război, vor pieri 13 germani și 70 de ruși. Și, la terminarea războiului, cu costuri enorme pentru armata, populația civilă și infrastructura sovietică, Truman, în calitate de președinte, îl va înfuria pe Stalin prin sistarea ajutorului în aparatură și echipamente în sistemul împrumut-închiriere. În discuțiile avute cu Harry Hopkins, trimisul lui Truman, Stalin a condangat sistarea ajutorului catalogând-o drept o acțiune „brutală" împotriva unui aliat. Afectat, Truman a revenit asupra deciziei, furnizarea de materiale a continuat, Stalin însă i-a interpretat reacția ca pe un semn sigur de ostilitate.

Dar, la începutul lunii iulie 1945, navigând în continuare fără busolă pe apele afacerilor externe, Truman era încrezător că va regla conturile cu Stalin, într-o întâlnire față în față. Președintele a urcat la bordul navei USS Augusta în drum spre Europa, pentru a treia și ultima conferință pe timp de război a Celor Trei Mari, într-o dispoziție foarte optimistă. Era hotărât să aducă Europei „90 de ani de pace". Rușii „au fost dintotdeauna prietenii

noștri“ scria el în jurnalul său, pe 7 iulie. „Și nu văd vreun motiv ca să fie altfel.“[18]

Două săptămâni petrecute în compania lui Stalin și a lui Molotov i-au schimbat părerea. „Mai căpoși ca rușii nu există“, îi va scrie el mamei sale pe 31 iulie. „Sper să nu mai am nici o discuție cu ei.“[19]

Ce se întâmplase?

La sosirea în Potsdam, în Germania, Truman și James (Jimmy) Byrnes, noul secretar de stat, fuseseră decișii să lase deoparte disputele privind independența Poloniei[20] și să încheie un acord cu Stalin în chestiuni mult mai presante, rămânând fideli priorităților enunțate de Roosevelt la Ialta: intrarea cât mai grabnică a Uniunii Sovietice în război cu Japonia și participarea ei la edificarea Organizației Națiunilor Unite. Pe de altă parte, cei doi nu mai puteau agrea viziunea lui Henry Morgenthau, a unei Germanii postbelice pastoralizate – „Planul Morgenthau“ – care fusese pe placul lui Roosevelt. După capitularea Germaniei, în luna mai, acum prioritatea era stabilizarea ei – nu distrugerea industriei și lăsarea țării pradă înfometării și dezordinii civile. Germania avea nevoie de alimente. Europa avea nevoie de cărbune. Cărbunele trebuia extras și transportat. Ceea ce însemna refacerea industriei Germaniei și a rețelelor de transport. Castrarea economică nu mai părea o idee atât de inspirată.

Stalin nu a văzut o problemă în a se angaja în fața lui Truman să declare război Japoniei până la mijlocul lunii august; era o șansă pentru ca Uniunea Sovietică să recupereze teritoriile pierdute în urma dezastruosului Război Ruso-Japonez din 1904–1905. Promisiunea ca Uniunea Sovietică să adere la ONU (ceea ce s-a și întâmplat, în octombrie), cu drept de veto în Consiliul de Securitate, îi dădea și spațiu de negociere a unor probleme nefinalizate privind Europa postbelică. Numai că agenda germană a lui Truman se bătea cap în cap cu agenda lui.

La Ialta, Stalin ceruse, din partea Germaniei, despăgubiri de război în valoare de 20 de miliarde de dolari, jumătate din sumă pentru Rusia. Roosevelt nu spusese nici da, nici ba, preferând să nu se angajeze pentru o sumă anume. Byrnes însă s-a arătat mai ferm. Hotărât să nu repete greșelile înțelegerilor de după Primul Război Mondial, prin care Statele Unite

dăduseră Germaniei banii necesari acoperirii despăgubirilor de război față de Franța și Belgia, Byrnes a insistat ca din despăgubirile care reveneau Rusiei din producția industrială curentă din zonele (de vest) ocupate de Aliați să fie scăzute cheltuielile americanilor cu asigurarea subzistenței germanilor și a industriei lor miniere. Neinteresat de cum subzistau germanii sau cum își extrăgeau cărbunele, Stalin a refuzat propunerea lui Byrnes. Acest impas a influențat toate celelalte chestiuni majore, provocând furia lui Truman.

Și totuși, pe 31 iulie, la scurt timp după ce Truman îi trimisese mamei lui acea scrisoare plină de năduf, Byrnes, un negociator politic desăvârșit, l-a convins pe Stalin să accepte o „înțelegere la pachet cu altele, ca ultimă propunere“.[21] Oricât de oribili din punct de vedere moral i s-au părut termenii acestei înțelegeri, Truman a fost de acord ca Stalin să dea Poloniei o parte din teritoriul german și să instaureze, condiționat, regimuri sprijinite de sovietici în România, Ungaria și Bulgaria. În schimb, Stalin a renunțat la o sumă fixă, garantată, care să acopere despăgubirile de război – cu condiția ca zonele Aliate să dea 15% din utilajele de bază „utilizabile și complete“ zonei sovietice contra alimente, cărbune și alte resurse naturale est-germane.[22]

Ușurat că reușise să păstreze relația de colaborare stabilită de Roosevelt cu Stalin, Truman era în continuare nemulțumit de prețul pe care fusese nevoit să-l plătească. În cursul negocierilor dificile privind Germania, Stalin voia să împartă „totul“, în funcție de locație – la est sau la vest de linia de demarcație dintre sovietici și Aliați. Truman bănuia că Stalin nu se referea doar la Germania. „Vă referiți la o linie de demarcație care începe la Marea Baltică și se sfârșește la Marea Adriatică?“ l-a întrebat el pe liderul sovietic. Stalin a confirmat pe un ton firesc, adăugând că Finlanda și estul Austriei ar fi trebuit să se afle în zona sovietică.[23] Truman nu-și imaginase că vine la Potsdam ca să împartă Europa în sfere de influență, dar, confruntat cu perspectiva întoarcerii acasă cu mâna goală, nu a ridicat nici o obiecție.

Clement Attlee, noul premier britanic, a numit acordul de la Potsdam „o piatră de hotar“.[24] O piatră de moară s-ar fi potrivit mai bine. În pofida acordului, Stalin și Truman vor continua să invoce Ialta, susținând că celălalt nu își respectase angajamentele. Moscova va insista că zonele Aliate din Germania datorau despăgubiri de război mult mai consistente, Washingtonul va pretinde că economia zonei estice era sovietizată excesiv. Instituțiile înființate pentru a elabora tratate de pace cu fostele țări inamice și a

supraveghea felul în care decurge ocupația Germaniei – Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe și Consiliul de Control al Aliaților – vor ceda curând sub greutatea diferendelor ireconciliabile privind Germania. În 1947, aceste diferende se vor răspândi pe tot continentul, Truman fiind convins că rușii erau porniți să saboteze democrația în Vest, iar Stalin că americanii folosesc stratageme economice ca să submineze guvernele pro-sovietice din Est.

*

Roosevelt fusese în mare parte propriul său secretar de stat. Relațiile lui cu cel care deținea de mult timp această funcție, Cordell Hull, se deterioraseră până la stadiul unei ostilități fățișe în momentul în care Hull demisionase, în noiembrie 1944. Influența pe care alții o aveau în politica externă se rezuma la sfera economică – față de care Roosevelt se arăta puțin interesat. Henry Morgenthau, vechiul său vecin din Hyde Park care, în ciuda unor cunoștințe precare despre economie sau afaceri externe, conducea Trezoreria din 1934, și-a folosit poziția și relațiile cu multă eficiență. Bazându-se mai puțin pe idei și mai mult pe instinct, Morgenthau a apelat la adjunctul său, Harry Dexter White, ambițios, alunecos, ca să le dea formă și substanță.

Unul dintre cei mai enigmatici politicieni americani ai secolului XX, White a contribuit decisiv la creșterea influenței globale a Trezoreriei SUA prin modul în care a controlat Conferința de la Bretton Woods, la care au participat 44 de națiuni și care a dus la înființarea FMI, în 1944, și a impus termenii ajutorului de război acordat britanicilor, acum foarte strânși la pungă. Dar, ca și Henry Wallace – care îl va recomanda ca viitor secretar al Trezoreriei în campania prezidențială din 1948 – White era și un mare admirator al Uniunii Sovietice și al sistemului său economic. În cei 12 ani petrecuți la Washington, își va folosi poziția, mult mai mult decât Wallace, ca să ajute Moscova din punct de vedere material și cu informații secrete.[25] White va susține și așa-zisul Plan Morgenthau de a dezindustrializa Germania postbelică – practic de a pastoraliza și de a paraliza întreaga țară. Împreună cu dezmembrarea Imperiului Britanic sub privirea aprobatoare a Washingtonului, Planul Morgenthau a întărit speranțele lui Stalin că va putea controla o zonă-tampon alcătuită din națiuni est și central-europene fără

amestecul unei Americi indiferente și al unei Europe de Vest divizate și slabe.

Truman, care îl considera pe Morgenthau un „cap sec“ și se opunea amestecului său în treburile Germaniei, l-a forțat să demisioneze înainte de a pleca spre Europa, în iulie. Decizia lui l-a marginalizat pe White, care va muri în urma unui atac de cord, trei ani mai târziu, imediat după ce se va apăra împotriva acuzațiilor de spionaj (multe dintre ele îndreptățite) în fața Comisiei pentru Activități Antiamericane din Camera Reprezentanților.[26] Sub Truman, Trezoreria va juca un rol secundar, în timp ce Departamentul de Stat nu numai că își va recăpăta autoritatea deplină asupra domeniului său specific, ci își va extinde influența asupra politicii economice externe. La momentul în care generalul George C. Marshall devenea secretar de stat, în ianuarie 1947, personalități de cele mai diverse orientări politice și intelectuale – cum ar fi Dean Acheson, George Kennan, Will Clayton, generalul Lucius Clay și senatorul republican Arthur Vandenberg – erau deja în situația de a remodela politica pe mai multe fronturi, cu consecințe enorme.

După Potsdam, Truman va continua să ia periodic legătura cu Stalin în chestiuni de ordin politic, ca să demonstreze electoratului american, sătul de război, că este dedicat păcii, deși noul președinte era mult mai înclinat decât Roosevelt să lase Departamentul de Stat să-și facă treaba. Astfel contactul prezidențial direct cu lideri străini s-a diminuat; controlul comunicațiilor prin cablograme a căzut din nou în sarcina Departamentului de Stat.[27] Iar diplomații și experții erau tot mai puțin dispuși să ignore istoria și conduita rușilor. „Niciodată... n-am considerat Uniunea Sovietică un aliat sau un asociat de nădejde“, va reflecta ulterior Kennan.[28]

Desigur, divergențe politice grave, nu numai schimbările de personal, au otrăvit relațiile dintre Moscova și Washington în 1945 și nu este deloc clar dacă Roosevelt ar fi fost mai capabil sau dornic decât Truman să-l aducă la sentimente mai bune pe Stalin. Nu ultima dintre problemele care-i dădeau dureri de cap liderului sovietic la Potsdam era destăinuirea voalată făcută de Truman despre noua armă, devastatoare, a Americii. Deși fusese bine informat de rețeaua lui de spioni americani despre proiectul bombei atomice, Stalin încă nu-și revenise, chiar și după două săptămâni de la demonstrația de forță din Japonia. Indiferent de ceea ce simțea cu adevărat președintele

față de țara sa, Stalin știa că Statele Unite aveau acum capacitatea de a o distruge într-o fracțiune de secundă.

„Hiroshima a zguduit lumea“, a spus Stalin echipei care se ocupa de modernizarea armamentului. „Echilibrul s-a rupt. Construiți bomba – așa vom scăpa de un mare pericol.“[29]

Stalin era convins că americanii vor încerca să-și folosească monopolul atomic „ca să ne silească să le acceptăm planurile în problemele care privesc Europa și lumea întreagă“. Dar „asta nu se va întâmpla“, i-a spus el lui Andrei Gromîko, ambasadorul sovietic la Washington.[30] Toate întrunirile viitoare ale Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe, prin care Uniunea Sovietică, Statele Unite, Marea Britanie și Franța se angajaseră să coordoneze politica postbelică în Europa, vor fi afectate de aceste temeri și suspiciuni. Stalin i-a dat dispoziție lui Molotov să respingă concesiile făcute Occidentului legate de organizarea politică a noilor „sateliți“ sovietici, cum îi numea chiar el, din sud-estul Europei. Și mai important pentru viitorul continentului, Stalin a refuzat toate propunerile occidentale pentru Germania ocupată care presupuneau retragerea trupelor sovietice în est.[31] Și, la sfârșitul anului 1945, exact în termenul-limită pentru ratificarea acordului Bretton Woods de către cele 44 de națiuni, sovieticii au anunțat că nu-l semnează. Decizia lor a dat o lovitură majoră viziunii „O singură lume“ a lui Roosevelt.

La începutul anului 1946, în decurs de numai patru săptămâni, Stalin, Kennan și Churchill vor lansa ceea ce vor deveni adevărate leitmotive ale „Războiului Rece“ – un termen lansat de George Orwell în 1945 pentru a descrie „starea permanentă“, distopică, de ostilitate care se accentua între Statele Unite și Uniunea Sovietică.[32] Pe 9 februarie, Stalin a ținut o cuvântare la Teatrul Bolșoi în care a condangat capitalismul mondial și chipul lui politic, imperialismul, ca motoare ale războiului mondial. Două săptămâni mai târziu, Kennan a trimis celebra lui „Telegramă Lungă“ din Moscova, în care anunța că guvernul comunist sovietic era prin definiție expansionist, „insensibil la logica rațiunii“ și receptiv numai la „logica forței“. După două săptămâni, Churchill a ținut discursul său istoric despre „cortina de fier“ în Fulton, Missouri, în care avertiza asupra pericolelor „coloanei a 5-a comuniste“ care opera în Europa de Vest și de Sud. Toate cele trei intervenții au circulat în capitalele Americii de Nord și ale Europei,

întărind ideea inevitabilității unui conflict între Est și Vest. Singura întrebare era ce formă avea să ia acesta.

Pentru Stalin, anul 1946 a fost unul de tatonare. Flancul vestic al imperiului sovietic era puternic acum, trupele sale ocupând sau amenințând întreaga Europă Centrală și de Est. Dar flancul sudic era încă vulnerabil – ca și în timpul Războiului Crimeii din 1853–1856 și în cele două războaie mondiale. Turcia și Iranul se prefigurau ca potențiali adversari sprijiniți de SUA. Faptul că Marea Britanie se îndrepta spre faliment, iar restrângerea imperiului său părea inevitabilă îi ofereau lui Stalin șansa de a-și întări granițele, de a avea acces la rezerve de petrol, de a domina zone critice ale Mării Mediterane și Orientului Mijlociu și de a-și transforma imperiul într-o forță maritimă. Acum trebuia să știe doar cât de departe ar fi mers Statele Unite ca să-l oprească.

*

Mijlocul anilor 1940 a reprezentat apogeul diplomației economice americane a secolului XX. Inițiativa Bretton Woods din 1944, susținută de Trezoreria lui Roosevelt, se baza pe convingerea, născută din Marea Criză și din cel de-al Doilea Război Mondial, că instabilitatea economică duce la războaie monetare, războaie comerciale și, în ultimă instanță, la războaie militare. Utilizând instrumentele noii științe a microeconomiei, considera Trezoreria, guvernele puteau pune capăt nenumăratelor crize economice și, în consecință, să impună, de comun acord, interzicerea la nivel global a deprecierilor deliberate – o formă monetară de „agresiune economică“. Planul însă lua ca punct de pornire stabilitatea politică, un factor absent în haosul de după război.

Ca reacție la amenințarea tot mai evidentă a unui nou vid de securitate în Europa, Departamentul de Stat al SUA a trecut pe linie moartă nou înființatul FMI, respingând cu dispreț argumentele prin care Morgenthau și White își justificau încrederea în el – cooperarea cu sovieticii va continua în perioada postbelică; colapsul economic al Germaniei putea fi controlat fără probleme și chiar la modul profitabil; Imperiul Britanic putea fi dezmembrat pe cale pașnică; acordarea unui credit modest, bazat pe balanța de plăți, era

suficient pentru reabilitarea comerțului mondial. Toate acestea proveneau din „înțelegerea greșită a stării în care se afla lumea din jurul nostru“, reflecta Dean Acheson, viitorul secretar de stat, „atât în privința anticipării condițiilor postbelice ca și în recunoașterea lor în clipa în care am dat ochii cu ele... Greu am înțeles că întreaga structură a lumii și ordinea moștenite din secolul al XIX-lea dispăruseră și că efortul de a le înlocui va fi influențat de două centre de putere diametral opuse și ireconciliabile din punct de vedere ideologic.“[33]

Bohlen era de aceeași părere. „Statele Unite se confruntă cu o stare a lumii în directă contradicție cu premisele pe care s-au bazat, în timpul și imediat după război, politicile americane importante“, scria el pentru o întrunire a unor înalți oficiali ai Departamentului de Stat și ai celui de Război în august 1947. „În locul unei unități de opinii a marilor puteri asupra problemelor importante ale reconstrucției mondiale – atât politice cât și economice – după război, există o totală lipsă de unitate între Uniunea Sovietică și sateliții ei, pe de o parte, și restul lumii, pe cealaltă parte. Pe scurt, sunt două lumi în loc de una singură.“

Cu siguranță, economia ca instrument diplomatic va deveni mai importantă sub Truman decât sub Roosevelt. Dar acum se concentra pe „unirea și consolidarea lumii non-sovietice“, ca să-l citățm pe Bohlen, fără să se bazeze pe „teza non-existentă a unei singure lumi“. Nu mai era „de dorit ca acest guvern să pună accentul în continuare pe obiectivele pe termen lung“, conchidea el, „oricât de dezirabile ar fi ele, care nu oferă imediat și direct soluții la problemele Europei de Vest“. Alte inițiative, adăuga Bohlen, „trebuie neapărat să se limiteze la Europa de Vest, pornind de la conceptul unității economice a Europei la vest de linia Stettin-Trieste“ care marca granița cu ceea ce acum era Europa sovietică.[34]

Într-adevăr, până în 1947, mulți dintre principalii consilieri ai lui Truman înțeleseseră că unitatea și refacerea Europei de Vest erau singura alternativă viabilă la un nou angajament militar american în Europa. „Cel mai mare pericol la adresa securității Statelor Unite“, avertiza nou-înființata Agenție Centrală de Informații (CIA), „este posibilitatea unui colaps economic în Europa de Vest urmat de accederea la putere a elementelor comuniste.“[35] Kenneth Royall, secretarul apărării, insista că are nevoie de încă 160 000 de militari și de o majorare cu 2,25 miliarde de dolari (20%) a bugetului militar

în condițiile în care Congresul nu aproba un plan de ajutorare a Europei.[36] Joseph Davies, fost ambasador la Moscova, declara îngrijorat că „o astfel de cursă a înarmărilor [cu Rusia] probabil că ne va aduce în stare de faliment“.[37]

Foarte important, caracterul noii gândiri economice era radical diferit de cel agreat de Roosevelt. În loc să împrumute Europei fonduri pentru reconstrucție și să-i ureze numai bine, o nouă entitate vest-europeană, integrată, urma să fie construită după planuri americane, cu bani americani și – în primul rând, contrar tuturor intențiilor inițiale – cu garanții de securitate. Acest efort – Planul Marshall, cum va fi cunoscut – va implica Statele Unite în treburile Europei exact în maniera pe care avusese în vedere avertismentul lui George Washington.

Aceasta este povestea a ceea ce s-a întâmplat, cum și de ce s-a întâmplat, ce s-a realizat și care sunt efectele, prezente și acum în viața noastră.

Demonstrație a comuniștilor în fața clădirii Universității din Atena, la începutul Războiului civil din Grecia, 1944

Capitolul 2. Criza

„Binecuvântați sunt morții“, stătea scris pe pereții Reichstagului – ce mai rămăsese din ei, „căci mâinile nu le îngheață.“

Era luna februarie 1947; 19 000 de berlinezi primiseră tratament pentru degerături în ultimele trei luni. Nu că nu s-ar fi pregătit de iarnă. Începuseră în toamna anului 1946, cu puțin înainte ca pământul să înghețe, săpând mii de morminte pentru cei care aveau să moară de frig și de foame înainte de sosirea primăverii.[1]

În primele luni de după război, Europa era „un morman de moloz, o casă mortuară“, spunea Churchill, „un focar de molime și de ură“.[2] Canalele erau blocate, râurile înghețate, podurile prăbușite, drumurile pline de gropi, liniile de cale ferată contorsionate, fabricile pustiite. În Germania, cândva atelierul Europei, rușii jefuiau tot ce scăpase bombelor Aliaților. Țăranii cultivau numai ce se putea mânca și asta numai dacă puteau cultiva ceva. Într-o civilizație construită pe o diviziune complexă a muncii la orașe și sate, situația se traducerea prin foamete generalizată, malnutriție și moarte.

The New York Times numea Europa „noul continent întunecat“ – un loc „pe care nici un american nu-l poate înțelege“. În cea mai mare parte domneau fărădelegea, violența și chiar sălbăticia. Guvernatorul militar britanic din Hanovra, Germania, descria scene zilnice „cu jafuri, bătăi, violuri [și] crime“. Reporterul de război Leonard Mosley relata în detaliu scene suprarealiste în care „oameni furau dintr-un magazin mânere de uși... urlând, lovindu-i cu picioarele, zgâriindu-i și bătându-i cu răngi de fier pe cei care luau mai multe mânere decât ei“. Și asta „într-un oraș în care jumătate din uși nici nu mai existau“.[3]

Războiul din Europa fusese, la un nivel fără precedent, ca să-l citățm pe istoricul Tony Judt, „o experiență civilă“, soldat cu peste 36 de milioane de morți.[4] În multe privințe, sfârșitul lui oficial nu a fost decât un schimb de roluri, între criminali și grupurile de victime. În timpul războiului, brutalitatea organizată a fost îndreptată nu doar împotriva dușmanilor de

peste hotare, ci și a fasciștilor și colaboratorilor de acasă. Acum, în țări precum Iugoslavia, Italia și Grecia, autorii actelor de violență erau la conducere. Mii de partizani au rămas înarmați, refuzând să aibă încredere în autoritățile civile care continuau să se bazeze pe funcționari legați de regimurile discreditate.

În Italia, nu mai puțin de 20 000 de persoane bănuite de colaboraționism au fost executate în lunile de după înfrângerea fasciștilor în aprilie 1945. În Iugoslavia, partizanii au ucis aproximativ 70 000 de indivizi acuzați de colaboraționism, civili și militari. În Polonia, 30 000 au murit în urma conflictului iscat la instaurarea noului regim comunist, între 1945 și 1948. În Franța, aproximativ 10 000 de femei au fost ucise în cursul unor represalii extrajudiciare. Alte 20 000 au fost bănuite de colaborare cu inamicul – mai precis că se culcaseră cu el – și supuse oprobiului și violențelor. Procese în masă, epurări, exproprieri, expulzări și execuții au fost la ordinea zilei în Europa de Est – de regulă, provocate de autoritățile sovietice de ocupație – pentru a elimina elementele politice de dreapta; în Grecia, aceleași măsuri au fost luate pentru a submina stânga. Într-o singură zi, 19 mai 1945, tribunalele extraordinare ale poporului din Cehoslovacia au dat peste 20 000 de sentințe (7% condangări pe viață sau la moarte) „trădătorilor, colaboratorilor și elementelor fasciste“. Până în 1948, România va întemnița aproape un sfert de milion de persoane pentru delicte politice, aproximativ 2% din populație. Până la 200 000 au fost arestate și deportate din Ungaria în Uniunea Sovietică. Majoritatea au ajuns în gulag.

Minoritățile etnice – mai ales evreii care, „capitaliști“ sau „comuniști“, erau considerați răspunzători pentru nenorocirile abătute asupra comunităților din Europa Centrală și de Est – au fost ținta unor atacuri brutale, în masă, și a expulzărilor. Cel mai infam pogrom postbelic a avut loc în Kielce, o localitate din sud-centrul Poloniei, în iulie 1946, când zvonurile despre răpirea unui băiat catolic de către un evreu au dus la masacrarea a 42 de evrei într-o singură zi. Peste 63 000 de evrei s-au refugiat din Polonia în Germania în următoarele trei luni; 70 000 au plecat în Palestina. Cei mai mulți care și-au părăsit casele (la ordinul sovieticilor) au fost etnicii germani; aproximativ șapte milioane (trei milioane numai din Cehoslovacia). Până la sfârșitul anului 1947, în Polonia nu mai rămăsese,

practic, nici urmă de minorități etnice.[5] (Ca un efect pervers, ocupația sovietică a făcut Polonia să fie și mai „poloneză“ decât înainte de război.)

În total, aproximativ 12 milioane de etnici germani au părăsit Europa Centrală și de Est și s-au refugiat în zonele ocupate ale Germaniei unde populația locală se chinuia să supraviețuiască. Șapte milioane de străini fuseseră siliți să muncească în Germania în timpul războiului, adică peste o cincime din forța de muncă a țării, mulți dintre ei fiind acum în marș – parte din oribilele deplasări în masă ale celor fără adăpost de-a lungul și de-a latul continentului devastat.

După Primul Război Mondial, granițele se mutaseră în timp ce oamenii, în marea lor majoritate, rămăseseră pe loc. De data aceasta a fost altfel, aproape toate granițele au rămas, iar oamenii au fost cei care a trebuit să-și schimbe locul (Polonia a fost marea excepție, schimbarea granițelor ducând la alungarea din casele lor a cel puțin 1,2 milioane de persoane). La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, 50 de milioane de europeni rămăseseră fără adăpost, jumătate în partea de vest a Uniunii Sovietice devastate de naziști. În Germania, 40% din casele antebelice erau distruse.[6] În total, Stalin și Hitler au strămutat aproximativ 30 de milioane de persoane între 1939 și 1943. Acum multe dintre ele erau trimise „acasă“. Partizanii ucraineni și non-sovietici, de exemplu, erau expediați de către trupele americane și britanice peste granița sovietică, unde soarta le era pecetluită (lagărele de muncă sau moartea) de către forțele de securitate NKVD care de-abia îi așteptau.[7]

Unele economii locale au continuat să funcționeze, adesea doar în forma lor hobbesiană. În timpul războiului dreptul la proprietate dispăruse, ocupanții și partizanii luând și distribuind, reluând și redistribuind, în numele războiului, al dreptății sau al oportunității. Treptat încrederea în autoritate și în cei din jur s-a pierdut. „Războiul i-a învățat pe belgieni, francezi și olandezi să creadă că datoria lor patriotică era să înșele, să mintă și să apeleze la bursa neagră“, va concluziona Paul-Henri Spaak, viitor premier al Belgiei, după mai multe decenii. „După cinci ani, aceste obiceiuri se înrădăcinaseră bine.“[8] Eliberarea care, ca și invazia, fusese opera străinilor, nu însemnase o întoarcere la „legitimizarea“ conducerii locale. La urma urmei, naziștii conduseseră Franța cu numai 1 500 de funcționari germani,

bazându-se în principal pe francezii dispuși să colaboreze. Acum nu mai exista nici un drept, nu se mai putea apela la raționalitatea dreptății; exista doar controlul fizic brutal al proprietății.

„Nu e deloc o exagerare“, scria responsabilul ONU cu ajutorul umanitar acordat Germaniei de Vest, „să afirmi că fiecare bărbat, femeie și copil din Europa Occidentală este angajat, într-o măsură mai mare sau mai mică, în comerțul ilegal de o formă sau alta... Este aproape imposibil să supraviețuiești fără asta.“ John J. McCloy, adjunctul secretarului de război al SUA, i-a transmis lui Truman, în aprilie 1945, că Germania se afla în pragul „unui colaps politic, social și economic total“ – un colaps „fără egal în istorie, dacă-l excludem pe cel al Imperiului Roman“.[9]

Banii deveniseră o parte a problemei, devalorizându-se dramatic în unele zone din Europa Centrală și de Est. În Ungaria, inflația în 1946 a atins un maxim de aproximativ 160 000% pe zi.[10] A cumpăra și a vinde cu bani era ca și cum ți-ai fi potrivit ceasul după unul care a luat-o razna. În consecință, schimburile comerciale au încetat, ca și producția care le susținea. Efectul asupra oamenilor a fost teribil. Consumul mediu, zilnic, de calorii în partea Germaniei ocupată de britanici a scăzut cu o treime de la mijlocul anului 1946 până la începutul anului 1947, de la 1 500 la 1 050.[11] În centrele urbane mari, cum ar fi Viena și Budapesta, a scăzut până la 800.[12] „Suntem amenințați“, declara André Philip, ministrul francez al economiei, „de o catastrofă financiară și economică totală.“[13]

Oficiali ai Departamentului de Stat al SUA, care se vor remarca în lunile următoare, fuseseră în Europa spre sfârșitul războiului și imediat după aceea. Ceea ce au văzut și au auzit i-a tulburat peste măsură. În decembrie 1944, Dean Acheson, adjunctul secretarului de stat, scria din Grecia, unde 1 000 de sate fuseseră șterse de pe fața pământului,[14] despre posibilitatea unei băi de sânge pe întreg continentul dacă Europa nu era refăcută cât de curând. „Popoarele din țările eliberate... sunt materialul cel mai inflamabil din lume“, îi transmitea el lui Harry Hopkins, asistent special al lui Roosevelt. „Sunt violente și nu au stare.“ Incapacitatea de a le angaja în activități productive însemna „agitație și dezordine“, urmate de „controale absolutiste și arbitrare“ și, în ultimă instanță, de „răsturnarea guvernelor“.[15] Mai mult de 50 000 de greci vor muri în noul război civil care a izbucnit în

1946, cu efecte dramatice, de lungă durată. Principala preocupare a lui Acheson în 1944 era, desigur, câștigarea războiului împotriva lui Hitler; dar revenea la Washington convins că stabilizarea economică era vitală pentru a preveni o altă conflagrație europeană catastrofală.

În septembrie 1945, diplomatul George Kennan, în vârstă de 41 de ani, se afla, încă din luna iunie a anului precedent, la al doilea mandat în Moscova, de data aceasta ca numărul 2 („consilier“) al ambasadorului W. Averell Harriman. În timpul călătoriei cu trenul de la Moscova la Helsinki, la patru luni după sfârșitul oficial al luptelor din Europa, a simțit nevoia să consemneze imagini stranii în jurnalul său. Vîborg, un port finlandez modern, dinamic, înainte de război, era pustiu, o pradă de război sovietică, în ruine. În ceea ce mai rămăsese din gară, la întoarcere, Kennan nota „cum razele de soare ale dimineții luminau zidurile rămase în picioare ale clădirilor, dându-le un luciu palid, rece“. Trenul s-a pus în mișcare, traversând „încet o țară devastată, părăsită... case, fără uși și fără ferestre... care se scufundau treptat în noua vegetație din jur“ care „încă mai ascundea zeci de mii de mine active“.[16]

Într-o astfel de lume, oamenii aveau nevoie de o schimbare. Schimbarea economică venea sub forme diverse, de la planificare industrială în Franța la naționalizare în Marea Britanie și la confiscarea de către stat a fermelor și a întreprinderilor în Ungaria, ca și în mare parte din Europa de Est controlată de sovietici.[17] Mulți credeau că dezastrele autoritarismului din Europa erau rezultatul brutalității, ineficienței și inechității economiei de piață dintre cele două războaie. „Nimeni în Europa“, scria istoricul britanic A.J.P. Taylor în 1945, nu mai „crede în modul de viață american – adică în inițiativa privată.“[18]

Oamenii aveau nevoie și de o schimbare politică. Partidele comuniste din toată Europa promiteau o alternativă radicală la capitalism. Istoria părea să fie de partea lor. Uniunea Sovietică ieșise victorioasă din război, iar acum era, de departe, țara cea mai puternică de pe continent. În 1945–1946, comuniștii au primit 19% dintre voturi în Italia, 24% în Finlanda (unde comunistul Mauno Pekkala a devenit premier) și 26% în Franța. Deși în Germania alegerile generale s-au ținut de-abia în 1949 (în vest), în unele regiuni comuniștii au primit 14% dintre voturi. Împreună cu socialiștii,

aripa de stânga a primit în total 39% dintre voturi în Italia și 47% în Franța. În Italia, mulți credeau că stânga revoluționară era menită să preia controlul țării. Fuziunea partidelor de stânga în zona sovietică a Germaniei părea să fie un model pentru restul Europei.[19]

În Washington, unde încrederea în influențele civilizatoare ale pieței fusese mai puțin zdruncinată de război decât în Europa, oficialii erau îngrijorați de ceea ce se întâmpla peste ocean. Concepția Departamentului de Stat, reprezentată de Will Clayton, adjunctul secretarului de stat pe probleme economice, dușman declarat al economiei dirijate, era că noua abordare europeană postbelică era de două ori greșită, prin apelul la doctrine intervenționiste ratate și ridicarea barierelor în calea cooperării și a comerțului internațional. Planul Monnet din 1946, atotcuprinzător, de modernizare industrială a Franței, de exemplu, era valabil numai în măsura în care putea asigura accesul Franței la materiile prime și piețele Germaniei. În opinia lui Clayton, Europa, organizată sub forma unor buncăre economice naționale, nu avea cum să-și recapete vitalitatea de odinioară. Ajutorul american extins – peste 13 miliarde de dolari între 1945 și 1947 (161 de miliarde la valoarea de astăzi) – putea doar să amelioreze nu să și redreseze. Sau, în viziunea democratului Emanuel Celler, reprezentant de New York, pur și simplu, „promova mult prea mult socialism“.[20]

Între timp, starea de spirit predominantă în Statele Unite era total împotriva ideii că trupele sau banii americani mai puteau juca un rol util în Europa. „Atitudinea generală față de politica externă“, remarca Acheson, putea fi rezumată astfel: „aduceți băieții acasă“ și „n-o faceți pe Moș Crăciun“.[21] Europa putea opta între a prospera și a pieri. Însuși președintele Truman se declarase în favoarea revenirii pe „frontul de acasă“ imediat după capitularea japonezilor în august 1945, contramandând ajutorul extern pe bază de împrumut-închiriere și anunțând un program intern exhaustiv de reforme economice progresiste în 21 de puncte.

Și în Marea Britanie se dorea un nou început. Țara însă nu se putea hotărî dacă să meargă înainte sau înapoi. Churchill, care tocmai condusese națiunea la victorie, a fost înlăturat din funcție fără prea multe formalități în timp ce o reprezenta la ultima conferință pe timp de război a Celor Trei Mari, la Potsdam, în iulie 1945. Partidul Laburist al lui Clement Attlee a

câștigat puterea de o manieră categorică, cu o platformă care promitea locuri de muncă pentru toată lumea, un serviciu național de asistență medicală și un stat care să ofere protecție economică permanentă cetățenilor săi. „Cu fața spre viitor“, a fost tema campaniei victorioase. Dar chiar și la nivelul conducerii Partidului Laburist persista convingerea că puterea țării venea din trecutul ei – dintr-un imperiu (reformat). „Știu că ar fi un dezastru dacă Imperiul Britanic s-ar prăbuși“, declara Ernest Bevin, ministrul afacerilor externe, în Camera Comunelor (februarie 1946). „Știu și că nivelul de viață al cetățenilor noștri ar scădea considerabil.“[22] Dar cât de mult va conta un an.

*

Dat fiind că datoria națională a Marii Britanii crescuse de patru ori în timpul războiului, efortul de a restabili ordinea în Europa ocupată și în coloniile îndepărtate devenise, până în 1947, o povară financiară intolerabilă. „Mă tem că plutim în derivă, într-o stare de semiconștiență, spre buza prăpastiei“,[23] îi scria Hugh Dalton, ministrul de finanțe, lui Attlee, pe 20 ianuarie. În decurs de câteva săptămâni, între 27 ianuarie și 20 februarie, stâlpii de susținere ai puterii imperiale britanice au căzut unul după altul – Birmania, Palestina, Grecia, India. Forța motrice a constituit-o lipsa acută de dolari și de aur, care, din cauza războiului, deveniseră singurele mijloace de plată acceptabile la nivel internațional.

Insurgența comunistă din Grecia a avut efecte imediate asupra relațiilor Marii Britanii cu Statele Unite și Rusia. „Tare mă îndoiesc de această politică de susținere... a statelor slabe din estul Mării Mediterane împotriva Rusiei“, îi spunea Dalton lui Attlee în noiembrie 1947, „chiar și cu ajutor american.“ Era momentul, conchidea el în februarie 1947, să „se pună capăt scurgerii banilor contribuabililor britanici în buzunarele grecilor“.[24]

De parcă nu era de ajuns, vremea s-a înrăutățit brusc în Marea Britanie la mijlocul lunii ianuarie 1947. Temperaturile au scăzut dramatic și, pe 23 ianuarie, a început să ningă, fără oprire: ninsorile au continuat timp de șapte săptămâni. Viscolul făcea legea în toată țara. Trei săptămâni din februarie temperaturile au rămas sub 0º; vânturile intense amplificau frigul.

Transporturile erau paralizate, drumurile și căile ferate dispărând sub stratul gros de zăpadă. Multe persoane și-au pierdut locurile de muncă. Avioanele britanice parașutau alimente și combustibil în sate și ferme izolate. Furnizarea de energie electrică și de combustibili era întreruptă; conductele de apă plesneau. Casele rămâneau fără căldură. Cei care se aventurau afară își riscau viața. Rata deceselor în rândul britanicilor mai în vârstă creștea amețitor.[25]

Acum, pe fondul unei economii care se prăbușea, cu mai bine de jumătate din industria britanică paralizată, guvernul a hotărât conservarea rezervelor de dolari, și așa insuficiente, care scădeau cu o viteză alarmantă. În 1945, Washingtonul ceruse ca britanicii să renunțe la liantul Imperiului Britanic atât de îndatorat – comerțul cu țările din imperiu și o liră sterlină neconvertibilă – în schimbul unui împrumut de 3,75 miliarde de dolari. Dar, odată cu introducerea convertibilității pe 15 iulie 1947, care sigur avea să fie urmată de un asalt al coloniilor și dominioanelor asupra rezervei precare de dolari a Marii Britanii, guvernul nu a avut altă soluție decât să rămână în expectativă. Tributar mentalității imperiale, își dădea seama că nu mai putea evita criza. Sarcina ingrată de a abandona principalului său creditor edificiul aflat în dezagregare al imperiului i-a revenit lordului Inverchapel (Archibald Clark Kerr), ambasadorul Marii Britanii la Washington.

Inverchapel, după cum îi spunea secretarul său particular lui Dean Acheson pe 21 februarie 1947, dorea să înmâneze noului secretar de stat al SUA „o hârtie albastră“ – termenul diplomatic pentru un mesaj de mare importanță. Întrucât George Marshall plecase în acea dimineața la Princeton, pentru a sărbători bicentenarul universității, ambasada i-a permis lui Acheson să încalce protocolul prin citirea unui facsimil al documentelor, urmând ca generalul să vadă originalul în ziua de luni. Conținutul, își amintea Acheson, „era șocant“.

În decurs de șase săptămâni, scria Inverchapel, Marea Britanie avea să înceapă retragerea celor 40 000 de militari din Grecia. De asemenea, britanicii aveau să întrerupă ajutorul acordat Greciei și Turciei, care îi costa jumătate de miliard de dolari pe an (5,4 miliarde de dolari la valoarea actuală). Statele Unite trebuia să asigure securitatea celor două țări și să preia povara financiară, imediat.[26]

Retragerea Marii Britanii, după cum înțelegea Acheson, era ultimul pas din Pax Britannica – ordinea globală care definise secolul al XIX-lea. Dat fiind că Grecia era ultima barieră în calea dominației sovietice asupra Mării Egee și a Mării Adriatice, acum era obligația Washingtonului să o susțină.

A doua zi, Marshall și-a ținut discursul la Universitatea Princeton. Deși îl pregătise cu mult înainte de a afla decizia Marii Britanii, discursul îi anticipa reacția. „Cred că trebuie să fim de acord“, s-a adresat el tânărului auditoriu, „că planul de acțiune negativ adoptat de Statele Unite după Primul Război Mondial nu a asigurat ordinea sau securitatea, având o influență directă asupra Războiului Recent și a nenumăratelor lui tragedii“:

În zilele acelea erau oameni care înțelegeau lecțiile istoriei, care știau bine ce trebuie făcut pentru a diminua pericolul unui alt dezastru mondial, dar vocea lor era firavă, iar propunerile lor erau ignorate...

Voi trebuie să înțelegeți ce anume creează putere și securitate, greșelile care au slăbit puterea și securitatea multor națiuni și, în primul rând, pe ce instituții se bazează libertatea umană și cea individuală...

Voi trebuie să înțelegeți clar locul deosebit pe care Statele Unite îl ocupă acum în lume, geografic, financiar, militar și științific, ca și implicațiile lui. Dezvoltarea unui simț al responsabilității față de ordinea și securitatea mondială, înțelegerea importanței covârșitoare a acțiunilor întreprinse de această țară, a acțiunilor pe care ar fi trebuit să le întreprindă pentru a asigura ordinea și securitatea mondială – acestea, în opinia mea, sunt marile obligații ale generației din care faceți parte.[27]

*

Stând în fața unei hărți mari a Uniunii Sovietice extinse de curând, Stalin dădea din cap aprobator. Acum imensa zonă-tampon din Europa de Est ocupată de sovietici avea să-i apere imperiul de alți Napoleoni și Hitleri. Și-a scos pipa din gură și a arătat cu ea spre sudul Caucazului. Apoi a clătinat din cap și s-a încruntat.[28]

„Nu-mi place granița de aici.“ Acolo, republicile sovietice Georgia, Armenia și Azerbaidjan se învecinau cu două puteri ostile – Turcia și Iranul.[29]

Așa că, în iunie, Molotov l-a convocat pe ambasadorul turc. Pe un ton răspicat, rusul i-a adus la cunoștință diplomatului înmărmurit noile revendicări ale Uniunii Sovietice asupra regiunilor Kars-Ardahan din estul Turciei, cu o suprafață de aproape 10 000 km² și 300 000 de locuitori. La scurt timp, republicile sovietice Georgia și Armenia vor anunța noi revendicări.[30] Pravda a publicat argumentele strategilor sovietici care susțineau legitimitatea indiscutabilă a revendicărilor.[31]

În încercarea de a împinge granița caucaziană și de a forța concesii privind exploatările petroliere din partea Teheranului, Stalin a început să organizeze o mișcare separatistă înarmată în nordul Iranului – folosind trupe sovietice care ocupaseră țara în urma Tratatului Anglo-Ruso-Iranian, încheiat pe timp de război, în 1942. Când guvernul iranian a trimis trupe ca să înăbușe rebeliunea, sovieticii le-au blocat drumul. Pe 1 martie 1946, Moscova a anunțat că își va menține trupele în țară după 2 martie, termenul-limită pentru retragerea lor, stipulat în tratat. Îndemnat pe căi neoficiale de Washington, Iranul a apelat la noul Consiliu de Securitate al ONU, diferendul devenind obiectul primei confruntări majore între superputeri din cadrul acestei instituții internaționale. În aprilie, Truman și-a anunțat intenția de a apăra suveranitatea Iranului prin aducerea acasă a corpului neînsuflețit al lui Mehmet Münir Ertegün, fostul ambasador al Turciei la Washington, decedat în timpul mandatului – pe cea mai puternică navă de război din flota americană – USS Missouri. Conștient de efectele publicității negative și nedorind să riște o confruntare armată, Stalin a dat înapoi. În luna mai și-a retras ultimele trupe din Iran.[12]

În august însă, a tatonat din nou terenul, de data aceasta cerând Ankarei să accepte controlul comun al strâmtorilor Bosfor și Dardanele și baze militare sovietice. Ultimatumul a constituit o încălcare flagrantă a drepturilor suverane ale Turciei asupra apelor teritoriale, potrivit Convenției de la Montreux din 1936.[33] La Ialta, Roosevelt și Churchill acceptaseră, confidențial, cererea lui Stalin de a revizui convenția; acum Stalin se folosea de acordul lor ca, pur și simplu, să o ignore.

„Ce s-ar face Marea Britanie dacă Spania sau Egiptul ar [putea] închide Canalul de Suez?“ îl întrebase Stalin, retoric, pe Churchill în octombrie 1944. „Sau ce-ar spune guvernul Statelor Unite dacă o republică sud-americană ar [putea] închide Canalul Panama?“ Rusiei i se părea imposibil în aceeași măsură „să rămână la cheremul Turciei, care își putea închide oricând strâmtorile, afectându-i astfel importurile și exporturile și chiar vulnerabilizând-o.“[34] Strâmtorile fuseseră folosite de francezi și britanici ca să asedieze Sevastopolul în Războiul Crimeii. Germanii le controlaseră în cele două războaie mondiale. O prezență militară rusă asigura imperiului lui Stalin, aproape fără ieșire la mare, atât securitatea cât și accesul nelimitat la o rută maritimă globală.

Revenit la Washington, Acheson urmărea acțiunile lui Stalin cu tot mai multă îngrijorare. În estul Mării Mediterane se afla punctul în care se intersectau temerile lui legate de restrângerea influenței britanice și de ofensiva sovietică. Președintele, spre ușurarea lui Acheson, înțelegea cât de gravă era amenințarea. În timp ce îl informa în Biroul Oval, înconjurat de comandații armatei, adjunctul secretarului de stat a rămas uimit când Truman a scos „o hartă mare“ dintr-un sertar și a ținut „o cuvântare de zece minute despre importanța strategică“ a regiunii.

Truman avea o pasiune pentru hărți. Vechiul lui birou de senator era împodobit cu hărți pe care le folosise ca să urmărească mersul războiului. După ce se mutase la Casa Albă, vizita regulat Sala Hărților, bine apărată, unde mișcările navelor și ale armatelor erau actualizate constant cu bolduri colorate. Folosindu-le ca să-și întărească demonstrația, Truman îi impresiona pe mulți dintre subalterni, de exemplu, pe Acheson și pe șeful de stat major al comandantului forțelor armate, amiralul William Leahy, cu cunoștințele lui de autodidact despre geografie și istorie militară.

Fără ezitare, Truman i-a spus lui Acheson să-l informeze pe însărcinatul cu afaceri (subordonat al ambasadorului) sovietic despre sprijinul total pe care îl acorda drepturilor Turciei asupra strâmtorilor ei și despre intenția lui de a supune atenției Consiliului de Securitate orice act de agresiune. Președintele și-a întărit spusele ordonând unei flotile de nave militare să se deplaseze în Marea Mediterană și, în secret, a aprobat planurile unor operațiuni aeriene strategice în regiune. După ce spionii i-au confirmat că Truman era pregătit

să lupte pentru Turcia, Stalin a renunțat la pretențiile lui spre sfârșitul lunii octombrie 1946.[35] Ședința în care Truman și-a folosit harta va avea un efect hotărâtor asupra relației politice dintre el și Acheson.

În ciuda poziției tot mai slăbite a Marii Britanii și a provocărilor lui Stalin din 1946, Washingtonul a fost prins nepregătit de regruparea britanicilor din 1947. Blocate în practica militară și diplomatică a secolului al XIX-lea, Statele Unite nu dispuneau nici de politica și nici de capacitatea imediată pentru a descuraja un agresor hotărât pe terenul tradițional britanic supus controlului imperial. Generalul Walter Bedell Smith, noul ambasador american la Moscova, considera că Turcia avea „slabe speranțe de a-și păstra independența dacă nu-și asigura sprijinul solid, pe termen lung, al britanicilor și al americanilor".[36] Retragerea britanicilor era, acum, echivalentă cu „deschiderea a trei continente în fața ofensivei sovietice".[37]

Reinstalat la Washington, unde preda strategia la Colegiul Național de Război, Kennan se temea că sovieticii vor subestima hotărârea Statelor Unite de a împiedica avansul lor în regiune, considerând că astfel creștea probabilitatea declanșării unui nou război. Acheson care, spre deosebire de Kennan, nu avea nici o teorie despre conduita sovieticilor, era alarmat de brutalitatea cu care aceștia voiau să redeseneze harta lumii. După părerea lui, eforturile Kremlinului de a stabili baze navale în strâmtorile turcești anticipau dominarea unei Turcii slăbite, urmată de pătrunderea în Grecia și în „tot Orientul Apropiat și cel Mijlociu". Astfel regiunea urma să fie „izolată de Occident", încurajându-i pe ruși să intre în India și, în consecință, să blocheze accesul britanicilor. Apoi venea rândul Chinei.

Cu doi ani înainte, Departamentul de Stat al lui Roosevelt criticase sprijinul militar acordat de Marea Britanie regaliștilor greci care luptau împotriva rebelilor comuniști. Dar între timp peisajul geopolitic se schimbase. Grecia, raporta ambasadorul american Lincoln MacVeagh, era într-un haos social, economic și politic total; după căderea guvernului, avertiza el, grupările comuniste înarmate sigur aveau să preia controlul țării. Mark Ethridge, delegatul american pe lângă comisia ONU care investiga disputele de la granița greacă, raporta că „sovieticii privesc Grecia ca pe o prună coaptă și așteaptă să cadă în mâinile lor în doar câteva săptămâni".[38]

La momentul în care Londra insistase pe formarea unei coaliții împotriva amenințării sovietice pe continentul european, Washingtonul rămăsese indiferent. Acum, că Washingtonului i se părea o măsură binevenită, Londra nu mai avea mijloacele necesare. Acheson, care se împotrivise din răsputeri eforturilor finanțelor lui Roosevelt de a dezmembra financiar Imperiul Britanic, se chinuia să gestioneze consecințele acestui succes. Era o criză, credea el, „în multe privințe mai gravă decât cea descrisă în primul capitol al Facerii“.[39]

*

Dean Gooderham Acheson, fiul unui episcop, era născut pentru acest moment – un moment pe care în memoriile lui politice îl va numi „Creația“. Admirația lui constantă pentru Pax Britannica fusese, până în acel moment, nostalgică – o atitudine care făcea din el un spectator, stingher uneori, la cele două mandate ale administrației Roosevelt. La Trezorerie, la începutul anilor 1930, nu fusese de acord cu distrugerea deliberată a etalonului de aur, inițiată de președinte, o moștenire din secolul trecut; la Departamentul de Stat, la începutul anilor 1940, condangase eforturile de a încuraja lichidarea Imperiului Britanic. Până la Pearl Harbor, Marea Britanie îl înfruntase singură pe Hitler, iar colaborarea ei, considera el, era necesară pentru a restabili ordinea după înfrângerea Germaniei. Acum, că efectele devastatoare ale insolvenței britanice erau evidente, Acheson credea cu adevărat că este chemat să îndeplinească o misiune nobilă. La fel de convins de nevoia de a rezista expansiunii sovietice ca și de nevoia de a împiedica expansiunea nazistă, s-a apucat să elaboreze o nouă ordine americană menită să-i reziste lui Stalin, sperând că, de data aceasta, Statele Unite nu vor trebui să recurgă la arme.

Acheson nu era genul de războinic reflexiv. Prefera detensionarea în locul confruntării. În 1944 a sprijinit extinderea ștergerii datoriilor și ajutorul pentru reconstrucția Uniunii Sovietice.[40] În noiembrie 1945 a susținut o cuvântare în fața Asociației de Prietenie Sovieto-Americană, în fața a mii de participanți, la Madison Square Garden din New York, anunțând că „înțelegem și suntem de acord cu Uniunea Sovietică atunci când susține că prezența unor guverne prietenoase de-a lungul granițelor ei este vitală atât

pentru securitatea proprie cât și pentru pacea lumii“.[41] Într-o cuvântare din ianuarie 1946, Acheson a declarat că i se pare „de neconceput să luptăm împotriva Rusiei“.[42] Presa l-a poreclit „Dean cel Roșu“.[43]

Pe de altă parte, Acheson se arătase profund dezamăgit de conducerea Uniunii Sovietice din momentul în care aceasta zdrobise independența Poloniei, în 1945 – o dezamăgire care s-a transformat în teamă și circumspecție după discursul beligerant al lui Stalin de la Teatrul Bolșoi, prilejuit de „alegerile“ din februarie 1946, în ajunul primului scrutin postbelic pentru Sovietul Suprem, în care liderul absolut zugrăvea un peisaj sumbru al conflictului inevitabil cu Occidentul capitalist. Acheson îl considera pe Jimmy Byrnes, secretarul de stat, mult prea naiv în compromisurile făcute lui Stalin.[44] Presa începea să observe schimbarea lui de atitudine. „Când faptele i s-au părut că merită o schimbare“, ca în cazul Uniunii Sovietice, scria James Reston de la The New York Times, Acheson „s-a dat după fapte.“[45]

Când, în ianuarie 1947, Marshall i-a propus lui Acheson să rămână adjunctul său, și șeful de cabinet de facto, Acheson a acceptat cu condiția să revină la viața privată pe 30 iunie – timp suficient ca să elaboreze o nouă arhitectură diplomatică postbelică. Dar breșa periculoasă lăsată în sistemul defensiv al Occidentului de retragerea Marii Britanii i-a întărit convingerea că trebuie să treacă la treabă neîntârziat. Elocvent și cu o dragoste avocățească față de logică și detaliu, Acheson se completa ideal cu Marshall. Relația dintre ei va semăna mult cu cea dintre Alexander Hamilton și George Washington – niciodată prea apropiată, dar fiecare vital pentru succesul celuilalt.[46]

George Frost Kennan nu era un războinic instinctual. Înalt de un metru 85, slab, chel, cu ochii albaștri, pătrunzători, și un zâmbet „rece sau fermecător, după voie“,[47] un intelectual eclectic, emotiv și chiar melancolic, Kennan avea ceea ce uneori părea a fi o empatie totală față de Rusia. În general fascinat de străini, sau mai precis de cei din afara Statelor Unite (unde îi prefera pe protestanții vechi, cum era și el), Kennan – al cărui unchi cu același nume colindase Rusia și scrisese cărți de succes despre viața în Siberia și autoritarismul țarist[48] – avea o puternică afinitate pentru ruși. „Simțeam o satisfacție de nedescris“, spunea el despre revenirea la

Moscova, în 1944, „că mă aflu din nou în mijlocul acestor oameni – plini de o căldură și de o vitalitate extraordinară. Uneori parcă aș vrea să fiu trimis în Siberia, printre ei... decât să trăiesc în Park Avenue printre compatrioții noștri scorțoși.“[49]

Și mai profundă era dragostea lui Kennan față de Rusia din operele literare – ale lui Tolstoi, Dostoievski și Cehov (despre care a scris o biografie, neterminată). Ușurința cu care vorbea rusa, stimulată și de pasiunea pentru literatura țării, îi uluia pe ruși – chiar și pe Stalin.

Dar simpatia lui pentru țară și cultura ei nu se răsfrângea și asupra liderilor, pe care îi detesta. Ca și Acheson, Kennan fusese oripilat de subjugarea brutală de către Moscova a Poloniei „eliberate“ după 1945, cum fusese și de masacrarea a mii de ofițeri polonezi în pădurea Katyn, cu cinci ani înainte. Acestea, după părerea lui, erau semne ale unei viitoare agresiuni, pe o scară mai largă.

Kennan lucrase de două ori la ambasada din Moscova, prima oară din 1933, imediat după ce Roosevelt normalizase relațiile cu guvernul comunist, până în 1937, iar a doua oară din 1944 până în 1946. Pe 9 mai 1945, a urmărit din balconul ambasadei frenezia cu care locuitorii orașului sărbătoreau sfârșitul războiului. Temându-se să nu fie luat pe sus de mulțimea entuziasmată, ca adjunct al ambasadorului Harriman care era plecat, Kennan și-a dat seama că trebuie să i se alăture, altfel tăcerea ar fi fost interpretată ca indiferență sau ca ostilitate. Coborând la parter și urcând pe un piedestal de lângă una dintre coloanele groase ale clădirii, și-a luat inima în dinți și a strigat în rusă: „Felicitări de ziua victoriei! Cinste aliaților sovietici!“ Mulțimea l-a aclamat. Simțind cum îi sare inima din piept, Kennan s-a retras repede în clădire.

Harriman, fost bancher – pragmatic, tranșant, metodic, monolingv; opusul intelectual și temperamental al lui Kennan – avea un mare respect pentru judecățile de valoare ale adjunctului său, dar îi displăcea tendința lui lipsită de spirit practic spre contemplare. Kennan, spunea el, era „un om care înțelegea Rusia, dar nu înțelegea Statele Unite“.[50] Bohlen părea să-i dea dreptate, îndemnându-și prietenul să se refamiliarizeze cu țara lui printr-o călătorie cu automobilul după revenirea de la Moscova, în mai 1946.[51]

Cu siguranță, Kennan nu-și înțelegea guvernul sau, mai precis, ceea ce considera a fi convingerea lui absurdă că putea încheia o Mare Alianță cu Moscova pentru a conduce o lume postbelică pașnică. La începutul anului 1946, a încercat să deschidă ochii Washingtonului asupra greșelilor comise în cea mai faimoasă și mai importantă telegramă diplomatică din istorie – care a ajuns să fie numită „Telegrama lungă".

Byrnes îi ceruse o analiză a celebrului discurs al lui Stalin prilejuit de alegeri. Pe 22 februarie a primit o telegramă lungă de 5 326 de cuvinte, depășind cu mult limita impusă de minister, scrisă într-un stil original, care amesteca proza aleasă cu abrevieri, o explicație detaliată a factorilor care influențau comportamentul liderilor sovietici.

Kennan susținea că instabilitatea și nevrozele autocraților ruși își aveau originea în vulnerabilitatea geografică față de dușmanii din afară și își găseau justificarea politică supremă în dogma marxistă:

În această dogmă, cu scopurile ei fundamental altruiste, au găsit justificarea fricii lor instinctive de lumea din afară, a dictaturii fără de care nu știu cum să guverneze, a actelor de cruzime pe care nu îndrăznesc să le comită, a sacrificiului pe care se simt obligați să-l ceară. În numele marxismului au sacrificat absolut toate valorile etice din metodele și tacticile lor. Astăzi nu mai pot renunța la el. Este paravanul respectabilității lor intelectuale și morale. Fără el ar sta în fața istoriei, în cel mai bun caz, ca ultimii din acel lung șir de conducători ruși risipitori și necruțători care au împins mereu țara spre noi culmi ale puterii militare ca să asigure securitatea externă a regimurilor lor slabe în interior.

Implicațiile pentru politica americană erau sumbre: „Avem aici", scria el, „o forță politică implacabilă, care crede cu fanatism în imposibilitatea unui modus vivendi permanent cu Statele Unite, că este de dorit și necesar ca armonia internă a societății noastre să fie dată peste cap, ca modul nostru tradițional de viață să fie distrus, ca autoritatea noastră internațională să fie compromisă, numai pentru ca puterea sovietică să rămână intactă". Negocierile cu ei nu duceau la nici un rezultat. Liderii sovietici, susținea el, erau „opaci la logica rațiunii", dar și „foarte receptivi la logica forței".[53]

În timp ce factorii de decizie în domeniul politicii externe discutau telegrama, efectul hotărâtor al acesteia nu a întârziat să apară. „Anul 1946“, va scrie Acheson, „a fost în cea mai mare parte un an în care ne-am convins că mințile liderilor de la Kremlin funcționau cam cum anticipase George F. Kennan.“[54]

Calitatea retorică a telegramei nu trebuie subestimată. Proza lui Kennan avea, ca să-l citățm pe Acheson, „o frumusețe lirică, tristă, care te farmecă“.[55] Chiar dacă Rusia pe care telegrama lui își propusese să o explice era fictivă, elocvența absolut logică, rareori prezentă într-o telegramă, trebuie să fi avut impactul dorit. Suna ca o epifanie, ca un mister de mare importanță care acum era dezvăluit. Justifica o ostilitate care urma să răbufnească. Iar mesajul părea clar, lipsit de avertismentele diplomatice obișnuite, alambicate: Rusia era implacabil ostilă intereselor americane și trebuia înfruntată ori de câte ori și oriunde aceste interese erau afectate. Chiar și cei care, precum James Forrestal, viitorul secretar al apărării, fuseseră convinși că marxismul era cel care stătea la baza expansionismului Rusiei, ca să nu fie nevoiți să-l justifice altfel (cum susținea Kennan), și-au însușit acest mesaj.[56]

Kennan va stiliza și va dezvolta ideile expuse în telegramă într-un articol pe care acum, în primăvara anului 1947, îl pregătea pentru prestigioasa revistă Foreign Affairs – un articol pe care îl va publica, din naivitate, sub pseudonimul „X“, dar care va face din autorul lui, ușor de identificat, o celebritate. În articol, Kennan susținea că „scopul principal al politicii Statelor Unite față de Uniunea Sovietică trebuie să fie descurajarea tendințelor ei expansioniste cu răbdare, fermitate și vigilență“. Cel mai eficient mod de „descurajare“ era „aplicarea prudentă și abilă a loviturilor de răspuns în zonele instabile din punct de vedere politic și geografic“.[57]

Pe baza telegramei și a articolului, Henry Kissinger va recunoaște meritul lui Kennan de a fi pus „bazele doctrinei diplomatice a epocii în care a trăit, ca orice mare diplomat din istoria noastră“.[58] Dar ce însemna „descurajare“? La traducerea articolului pentru Stalin, unii analiști sovietici au dorit înăsprirea termenului, optând pentru „strangulare“. Deși propunerea le-a fost respinsă, Stalin a interpretat descurajarea drept „ostilitate extremă față de URSS“.[59] Întrucât contextul arăta spre un dușman implacabil, plus

referirea la „forță“, articolul părea să implice confruntarea armată. Într-adevăr, prelegerile ținute de Kennan la Colegiul de Război, în toamnă, subliniau avantajul, în eventualitatea unor negocieri, al „întăririi tacite, dar eficiente a capacității noastre militare terestre, navale și aeriene“. Liderilor sovietici, spunea el, „nu le place să riște când sunt confruntați cu realitatea forței militare“.[60]

Concepția lui Kennan era însă mult mai complexă. În două dintre cele mai importante paragrafe ale telegramei insista că o ofensivă diplomatică robustă asupra Moscovei trebuia să cuprindă și ceea ce Joseph Nye, de la Universitatea Harvard, ar numi astăzi „puterea necoercitivă“[61] – capacitatea de a influența conduita altora care altfel ar putea să cadă sub influența sovieticilor. „Trebuie“, spunea Kennan, „să prezentăm altor națiuni o imagine mai constructivă, mai pozitivă, a lumii pe care am dori s-o edificăm decât cea pe care am prezentat-o în trecut.“ Europenii, scria el, erau „sătui și speriați de experiențele trecutului“. Acum aveau nevoie de „securitate“, un cuvânt care trebuia înțeles în sensul lui cel mai larg: ordinea din interior, bunăstarea materială și protecția față de orice amenințare din afară. „Ar trebui“, continua el, „ca noi să fim mai capabili decât rușii să le oferim așa ceva.“ Dar, dacă Statele Unite nu treceau la acțiune, dacă se retrăgeau în vechiul izolaționism, „rușii cu siguranță“ aveau să intervină ca să umple acest gol. Americanii nu trebuie, nicicând, accentua Kennan, să se comporte ca rușii. „Trebuie să avem curaj și încredere în noi ca să apelăm la propriile metode și concepții despre societatea umană.“

Nu este deloc exagerat să vedem în aceste pasaje, oricât de vagi ar fi ele, un îndemn adresat Statelor Unite de a întări națiunile europene libere, independente, prin asistență materială și militară; o rețetă pentru primul semn al maladiei. La începutul anului 1947, rețeta era la îndemână.

Kennan susținea că Moscova se va folosi de toate ocaziile „favorabile“ pentru a-și extinde puterea. La început se va concentra pe „zone învecinate... de o importanță strategică imediată, cum ar fi nordul Iranului și Turcia“.[62] Departamentul de stat, explica asistentul special Joseph Jones[63], vedea în aceste țări, împreună cu Grecia, singura „barieră“ care împiedica Rusia să „pătrundă... în Orientul Mijlociu, sudul Asiei și nordul Africii“. Și, întrucât „fiecare partid comunist din lume“, afirma Bohlen, era „aservit

Politicii Moscovite, instalarea unui regim comunist la Atena ar fi însemnat extinderea controlului sovietic în estul Mării Mediterane“.[64] Rezultatul, spunea Jones, era că „toți cei din ramura executivă“ recunoșteau acum că „retragerea britanicilor din Orientul Mijlociu“ însemna că, „dacă se voia stoparea extinderii rușilor, Statele Unite trebuia să ocupe poziția lăsată liberă în Orientul Mijlociu“.[65]

O astfel de mișcare nu putea fi făcută fără a calcula consecințele. Molotov, ministrul afacerilor externe al Uniunii Sovietice, condangase în mod direct sprijinul militar, economic și politic acordat de britanici regaliștilor din Grecia ca pe un amestec inacceptabil în treburile interne ale acelei țări și o amenințare la adresa păcii și a securității internaționale. Ca de obicei, Molotov fusese mai reținut în a lansa acuzații împotriva Statelor Unite, dar orice inițiativă pe față a administrației Truman de a prelua rolul britanicilor în Grecia, implicând ajutor militar și financiar, cel puțin în opinia multor oficiali din Washington, avea să atragă o reacție brutală din partea Kremlinului.[66] Prin urmare, limitarea unei confruntări la Grecia părea, pe moment, o imposibilitate, indiferent de ce-și doreau ambele părți. Așa vor începe ceea ce Jones a numit „Cele 15 săptămâni“[67], sintagmă devenită celebră – transformarea rapidă, monumentală, a Americii într-o supraputere politică, umplând golul lăsat de implozia britanică.

*

Subordonații lui Acheson au primit ordin să „lucreze în draci“ în weekendul din 22–23 februarie, pregătind rapoarte despre situația financiară, militară și politică din Grecia și Turcia și recomandări privind acordarea de ajutoare din partea SUA. În urma unei întrevederi între Inverchapel și Marshall luni dimineață, pe 24, Acheson, în sfârșit, a avut o lungă discuție cu noul lui șef.

Pentru imperturbabilul general în vârstă de 66 de ani veștile date de Inverchapel erau „neplăcute..., dar nu și pe de-a-ntregul neașteptate“.[68] Deși neafectat de anglocentrismul lui Acheson, se prea poate ca Marshall să fi rămas surprins de analogiile biblice făcute de adjunctul său. Prăbușirea Imperiului Britanic era, pentru el, un eveniment de mult anunțat, cu consecințe regretabile, dar nu imposibil de gestionat.

Generalul s-a interesat de aspectele practice ale problemei. Cât mai puteau fi convinși britanicii să-și țină trupele în Grecia? De câți militari era nevoie ca să le ia locul? Cum putea instala administrația americană un guvern eficient? Cât ar fi costat în timp și bani? Acheson nu avea răspunsuri la aceste întrebări. Vrând să se pregătească pentru o conferință extrem de importantă despre Germania cu omologii lui din Franța, Marea Britanie și Uniunea Sovietică, luna următoare, la Moscova, Marshall i-a cerut lui Acheson să le găsească.

Apoi lucrurile s-au precipitat. După un prânz luat cu Truman și Marshall, secretarul de război Robert Patterson și secretarul marinei James Forrestal au căzut de acord cu Acheson asupra elementelor centrale ale recomandărilor pe care aveau să le pregătească pentru președinte: pentru securitatea Statelor Unite era vital ca Grecia și Turcia să fie întărite ca să-și poată apăra independența; numai Statele Unite le puteau ajuta; Congresul trebuia să aprobe fondurile necesare.[69]

Pe 25 februarie, Acheson s-a întâlnit cu înalți oficiali din domeniul informațiilor, juridic, economic și politic, ca să discute mai multe planuri de acțiune și să schițeze „Poziția și Recomandările“ Departamentului de Stat. Opiniile au diferit în privința oportunității provocării sovieticilor într-o manieră atât de directă. În timp ce „unii s-au arătat încântați de posibilitatea ca Statele Unite să se opună cu atâta curaj expansiunii sovietice“, alții luau în calcul riscurile unei asemenea operațiuni într-un moment în care „forța militară a americanilor era în declin“.[70] Schimbul de păreri a fost foarte animat, chiar dacă Acheson l-a ținut din scurt, date fiind unele propuneri exagerate. La sfârșit, în loc de concluzii, a dat ordinul inevitabil: elaborați un plan pentru un ajutor militar și financiar imediat, acordat Greciei și Turciei.

Loy Henderson, expert în problemele Rusiei, și diplomații specializați în problemele Orientului Apropiat au lucrat până târziu în noapte la versiunea finală a recomandărilor, pe care Patterson și Forrestal au aprobat-o a doua zi. Susținerea însă a venit numai după o discuție aprinsă dacă era nevoie de un ajutor similar pentru Coreea de Sud, China și alte țări și teritorii vulnerabile; șeful de stat major al armatelor întrunite, generalul Dwight Eisenhower, voia ca recomandările să vizeze și alte țări. Deși grupul a

respins ideea ca fiind nerealizabilă, din cauza unor obstacole precum timpul scurt și Congresul, chestiunea limitelor geografice ale angajamentului de a descuraja extinderea comunismului a rămas pe tapet. Într-un fel chiar i-a pus pe gânduri pe Kennan și pe alții ca el, care vedeau un mare pericol în faptul că președintele dădea garanții în alb pentru apărarea lumii de comuniști.

Truman a primit raportul chiar în aceeași după-amiază. Convins încă de la Potsdam că statul polițienesc comunist era o amenințare la fel de gravă ca și cel nazist,[71] l-a semnat fără să clipească.

*

Pentru Departamentul de Stat, armată și președinte, gruparea atât de rapidă, pe timp de pace, în jurul unui angajament american atât de complicat și de incert, era fără precedent. „Conștientizarea faptului că se sfârșea un capitol din istorie“, observa Jones, „era atât de reală și de omniprezentă încât părea aproape tangibilă“ pentru toți cei implicați.[72] Și totuși, inițiativa avea în față un obstacol enorm sub forma legislativului controlat de republicani. Truman, un președinte democrat izolat politic și numit în urma unui concurs de împrejurări, știa că trebuia să-i câștige de partea lui cât mai curând posibil; Casa Albă a invitat prin telefon conducerile Camerei Reprezentanților și ale Senatului pentru o ședință la ora zece în dimineața următoare.

Opt membri ai Congresului, patru republicani și patru democrați, li s-au alăturat lui Truman, Marshall și Acheson la Casa Albă pe 27 februarie: Arthur Vanderberg (republican de Michigan), șef al Comisiei de Relații Externe a Senatului, Styles Bridges (republican de New Hampshire), Tom Connally (democrat de Texas) și Alben Barkley (democrat de Kentucky) reprezentau Senatul; Joseph Martin (republican de Massachusetts), președinte al Camerei Reprezentanților, Sam Rayburn, lider al minorității (democrat de Texas), Charles Eation (republican de New Jersey) și Sol Bloom (democrat de New York) erau din partea Camerei Reprezentanților.[73] Acheson le-a aruncat o privire celor adunați în jurul mesei rotunde,

gândindu-se la tot ce era mai rău. „Parcă eram la Judecata de Apoi“, va reflecta el mai târziu, continuând să apeleze la trimiteri biblice.

Truman și-a invitat noul secretar de stat să explice de ce grupul fusese convocat cu atâta grabă. Marshall, cum era practica acestor întruniri, a citit un text pregătit din timp.

„S-a încurcat de mai multe ori“ – cel puțin așa scrie Acheson. Ca să-l citățm pe Jones, Marshall a fost „criptic“. „A dat... impresia că ajutorul trebuie acordat Greciei din rațiuni umanitare și în semn de recunoaștere a loialității ei, iar Turciei pentru a întări poziția Marii Britanii în Orientul Mijlociu“, și mai puțin pentru a rezista expansiunii sovietice. Majoritatea din Congres, hotărâtă să reducă taxele și ajutorul extern, era dispusă să-și schimbe punctul de vedere doar în fața unor argumente de necombătut. Liderii ei voiau să știe de ce Statele Unite trebuiau să „scoată cu mâna lor castanele britanice din foc“ și „cât avea să coste toată afacerea“.[74]

În cazul veștilor neplăcute, stilul nu poate fi separat de conținut. Scepticismul nu face concesii mesagerilor nepricepuți. Marshall, un vorbitor anost până și în cercurile de prieteni, avea o aversiune față de retorica stridentă. Curios este că relatarea lui Jones contravine spuselor lui Marshall – cum că țara se confrunta „cu prima criză dintr-un lung șir care ar putea duce la extinderea dominației sovietice în Europa, Orientul Mijlociu și Asia“. Cuvintele, cel puțin, nu puteau fi mai seci. Dar Jones era apropiat de Acheson care, în cartea lui de memorii intitulată, pompos, Prezent la Facere, declara: „Aceasta a fost criza mea. O săptămână întreagă o pregătisem.“[75] Poate că o parte din el, pur și simplu, voia să și-o revendice.

„Este vorba de lupta cuiva“, i-a șoptit Acheson lui Marshall în timp ce membrii Congresului bombăneau, „sau toată lumea poate lua parte la ea?“ Marshall s-a întors spre Truman, rugându-l să-i dea cuvântul lui Acheson. Truman a fost de acord.

Acheson era conștient că avea o singură șansă de a relansa discuția. Adio fonduri dacă nu reușea să-i convingă pe invitați. Cu o măiestrie de avocat, cu puterea de convingere a unui predicator și cu flerul unui politician care știe că își joacă locul în istorie, a descris momentul de cumpănă concentrându-se pe amenințarea comunistă tot mai evidentă.

Senatorii Vandenberg și Connally, a reamintit el grupului, călătoriseră cu ministrul Byrnes prin toată Europa, străduindu-se, cu bunăvoință și tenacitate, să negocieze acorduri de pace.[76] Între timp, Uniunea Sovietică, a spus el, s-a ocupat de încercuirea Germaniei, Turciei, Iranului și a Greciei, căutând ocazii ca să le destabilizeze. Prin retragerea britanicilor, Grecia se afla în pragul colapsului, a avertizat Acheson. Nestânjeniți de o rezistență organizată, sovieticii aveau să preia controlul Greciei, după care era doar o chestiune de timp ca Turcia să cedeze și ea. Din Turcia, a adăugat el, drumul le era deschis spre estul Mării Mediterane și Orientul Mijlociu, după care pătrunderea în sudul Asiei și în Africa devenea inevitabilă. Concomitent, mișcările comuniste sprijinite de sovietici aveau să slăbească în continuare Ungaria, Austria, Franța și Italia.

Ajutorul acordat Greciei, a insistat Acheson, nu avea nici o legătură cu castanele britanicilor; Marea Britanie era terminată. Poziția ei financiară era imposibil de remontat. Numai două mari puteri rămâneau în lume: Statele Unite și Uniunea Sovietică – o polarizare a puterii globale cu termen de comparație doar în vremea Romei și a Cartaginei. Prăpastia ideologică dintre cele două era de netrecut; democrația și libertatea individuală erau în antiteză cu dictatura și conformismul absolut. Uniunea Sovietică, deja stăpână a unor uriașe porțiuni din două continente, era hotărâtă să-și extindă controlul asupra a două treimi din suprafața planetei și a trei pătrimi din populația ei. Prin urmare, ajutorul acordat Greciei și Turciei nu era în folosul britanicilor. Nu avea de a face cu umanitarismul, ci cu sprijinirea popoarelor libere împotriva agresiunii și a acțiunilor subversive ale comuniștilor, în scopul apărării securității naționale a Americii. În consecință, liderii americani trebuia să aleagă între a acționa cu fermitate și a pierde prin neprezentare.

A urmat o tăcere prelungă. Vandenberg a fost cel care a întrerupt-o.

Era, a spus el „foarte impresionat, chiar șocat“ de evenimentele din bazinul mediteraneean. Oricât de precară era situația în care se aflau Grecia și Turcia, aceste țări erau doar o parte dintr-o problemă mult mai gravă căreia Statele Unite trebuia să-i facă față. De aceea era vital ca orice solicitare de fonduri și aprobare de a trece la acțiune trebuiau însoțite de „un mesaj adresat Congresului și de o explicație pentru poporul american“ despre

„contextul sumbru“. Grecia, îi va explica el unui coleg șase zile mai târziu, „nu poate fi considerată un caz izolat. Dimpotrivă, probabil că simbolizează înfruntarea ideologică la scară mondială dintre comunismul din Est și democrația din Vest; în același timp, ar putea fi motivul pentru care trebuie să luăm unele decizii radicale, cu efecte pe termen lung“.[77]

Potrivit lui Henderson, prezent la ședința cu liderii Congresului, Vandenberg a adăugat că președintele va trebui să „bage țara în sperieți“. Și, dacă o va face, el, Vandenberg, îl va sprijini fără rezerve. „Și cred că cei mai mulți dintre membrii Congresului vor face la fel.“[78] Truman s-a angajat să înainteze cererea de ajutor pentru Grecia și Turcia în contextul mai larg și în termenii cei mai onești.[79] „Tocmai «condiția» pusă de Vandenberg“, conchidea Jones, „a fost cea care a făcut posibilă, chiar necesară, lansarea politicii globale care a dărâmat ultimele bariere ale izolaționismului american.“[80]

Vestea întrunirii matinale secrete s-a răspândit rapid, ca și speculațiile privind agenda și implicațiile ei. Acum administrația trebuia să iasă în față și să explice. Acheson a aranjat o conferință de presă neoficială chiar în acea seară, cu 20 de corespondenți ai unor ziare.[81]

În The New York Times, Reston a trecut în revistă tot ce voia Acheson să ajungă la urechile Congresului și ale marelui public. Grecia risca să cadă cât de curând în mâinile insurgenților comuniști sprijiniți de Kremlin. Acesta era un moment critic pentru politica americană față de Marea Britanie, un aliat cu grave probleme financiare, și față de Uniunea Sovietică, a cărei expansiune, prin forță și influență, administrația era hotărâtă să o împiedice – o politică de „descurajare fermă“. Reston sublinia „lipsa de entuziasm din Capitol Hill* față de alte împrumuturi către străini“ și „dezinteresul față de implicațiile mai profunde ale crizei economice britanice asupra politicii noastre externe“. Dar, și mai important, conchidea el, „puțini lideri de frunte ai partidului majoritar [republican] par dispuși să-și asume responsabilitatea pentru consecințele respingerii solicitării venite din partea președintelui“ privind fondurile și aprobarea planului de acțiune.[82] Această atitudine circumspectă putea contribui la reducerea opoziției cu care avea să se confrunte administrația.

A doua zi dimineață, pe 28 februarie, Acheson și-a convocat șefii de departamente în sala de ședințe a Departamentului de Stat și le-a adus la cunoștință, cu o voce „neobișnuit de gravă“, deciziile istorice luate în zilele precedente și le-a schițat ce anume urmau să facă. Trebuiau să elaboreze un mesaj prezidențial care să explice „lupta la nivel global dintre libertate și totalitarism“. Mesajul trebuia să accentueze, a spus el, în cuvinte care îl vor face pe Kennan să se cutremure, „apărarea democrației pretutindeni în lume“.

Dar, în felul în care Acheson a prezentat misiunea existau și unele contradicții evidente. Pe de o parte, își îndemna subordonații să adopte un ton „viguros, fără să țină cont de efectul pe care programul Grecia-Turcia, sau orice declarație publică despre el, l-ar putea avea asupra Conferinței de la Moscova sau a poziției personale adoptate acolo de secretarul de stat“. Pe de altă parte, îi instruia să „nu fie agresivi sau provocatori“; mesajul nu trebuia „să aibă în vedere nici o țară anume și nici măcar o mișcare“.[83] Ultima indicație putea fi luată drept o declarație de principiu, dar nu și una practică. Administrația susținea acordarea unui ajutor masiv Greciei și Turciei în baza intențiilor presupuse ale unei singure țări: Uniunea Sovietică. Aceste contradicții privind nivelul confruntării cu Moscova, și mijloacele folosite, vor afecta două inițiative cruciale, apărute în săptămânile și lunile următoare: o „Doctrină“ care va purta numele președintelui și un „Plan“ care va purta numele secretarului de stat.

*

Fiecare frază propusă pentru mesajul președintelui către Congres a fost analizată din toate unghiurile: diplomatic, politic și stilistic. Mulți membri ai personalului Departamentului de Stat și ai celui de la Casa Albă au fost solicitați să-și exprime părerea. Însuși Truman a criticat o primă versiune ca fiind prea prolixă și tehnică. Originar din statul Missouri, președintele era un tip direct, care nu agrea ambiguitățile ascunse în dosul înfloriturilor retorice. „N-am vrut nimic echivoc“, a insistat Truman. „Mesajul trebuia să fie clar și la obiect, fără vorbe cu două înțelesuri.“[84] Prin urmare, trebuiau luate decizii dificile și cu multe implicații despre ce trebuia spus și ce trebuia lăsat afară.

„Dacă Roosevelt ar mai trăi, cred că știu ce-ar face“, a remarcat Acheson, un om „lipsit de afecțiune“ față de fostul președinte. „Ar da o declarație despre politica la nivel global dar, pe moment, s-ar mărgini să ceară bani numai pentru Grecia și Turcia.“ Jones s-a conformat. Președintele va cere 400 de milioane de dolari (4,32 miliarde la valoarea de astăzi) ca să ajute doar cele două țări, în prima jumătate a anului 1948.

În cele din urmă, mesajul va fi mai mult despre Grecia decât despre Turcia – surprinzător, dată fiind importanța strategică a Turciei. Așezarea Turciei era vitală pentru apărarea estului Mării Mediterane și securitatea națiunilor de pe trei continente. Asistența militară acordată Ankarei era imperios necesară, potrivit discuțiilor confidențiale dintre ramura executivă și liderii Congresului. Cu toate acestea, multă lume nu era de acord ca președintele să declare acest lucru în public. Turcia nu suferise la fel de mult ca Grecia din cauza războiului și nici nu se afla în toiul unei revolte interne. De aceea acordarea unui ajutor Turciei părea o măsură mai mult de ordin diplomatic, ce putea crea animozitate în rândul americanilor. În plus, Turcia, spre deosebire de Grecia, avea graniță comună cu Uniunea Sovietică. Deși, paradoxal, Uniunea Sovietică nu va fi menționată în mesaj, Departamentul de Stat încă se mai temea că Moscova va face propagandă pe marginea inițiativei americanilor de a acorda asistență militară Turciei, care putea fi luată drept o amenințare cu „încercuirea“ de către Occident. Turcia, remarca sarcastic un martor ce compăruse în fața Comisiei de afaceri externe a Camerei Reprezentanților, „a fost strecurată în cuptor alături de Grecia fiindcă așa pasărea cu carnea mai tare se putea găti mai ușor“.[85]

Trimiterile la Marea Britanie au fost și ele prudente. Incapacitatea ei de a continua să ajute Grecia și Turcia va fi amintită în fiecare caz ca motiv pentru care ajutorul american era necesar; dar fără să se facă vreo referire la faptul că Statele Unite umpleau golul lăsat de un imperiu care se năruia. Roosevelt fusese prea direct în evidențierea racilelor imperiului pentru ca succesorul lui impus de împrejurări să pară că vrea să creeze unul nou.

Până la urmă, mesajul numai precaut nu a fost, forțând limitele a ceea ce Congresul considera a fi o politică economică externă circumspectă. În 1941, când Marea Britanie rezista singură în fața Germaniei naziste,

Congresul cerea o „analiză“ mai profundă a ajutorului în sistemul împrumut-închiriere – deși era vorba doar de împrumuturi și nu de donații. Când, în 1945, Morgenthau și White se luptau să justifice acordurile monetare și financiare de la Bretton Woods în fața Congresului, din nou în joc erau doar împrumuturi și nu donații, menite să repună pe picioare sistemul comercial internațional ajuns în stare de colaps. Acea abordare avea să fie abandonată de nou-înființata Bancă Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD), al cărei raport anual pe 1946–1947 dădea de înțeles că „problema [redresării] este mai complicată și mai dificilă decât s-a anticipat la Bretton Woods“.[86]

Cu doar câteva zile înainte de prezentarea mesajului, Truman ținuse un discurs important despre politica economică externă la Universitatea Baylor care, fiind conceput în mare parte înainte de criza din Grecia și Turcia, se limita să propună acorduri reciproce pentru stimularea comerțului. Will Clayton, care îl scrisese aproape în întregime, voia ca președintele să pună accent pe nevoia de „măsuri [economice] mai îndrăznețe decât în trecut“, Truman însă nu acceptase.[87] În nici un paragraf din discursul de la Baylor nu exista vreo sugestie ca Statele Unite să intervină, singure, în afacerile economice interne ale altor națiuni – să ofere ajutor în valoare de sute de milioane de dolari și să-i condiționeze folosința. Sau că un astfel de gest ar fi putut fi necesar supraviețuirii lor ca națiuni independente și chiar vital însești securității naționale a Americii.

Prezentarea mesajului în fața Congresului era un risc politic calculat pentru președinte. Desigur, terenul fusese pregătit din timp prin întruniri cu lideri ai Congresului și informări ale presei. Vandenberg îl va îndemna pe Marshall să-i spună lui Stalin, la Moscova, că Statele Unite vor folosi „intervenția economică“ pentru a bloca expansiunea sovietică.[88] Dar, când Truman și-a convocat cabinetul, pe 7 martie, ca să discute criza și programul pe care voia să-l supună atenției Congresului, sprijinul primit a fost temperat de îndoiala că majoritatea din Congres putea fi convinsă să accepte măsurile preconizate. La urma urmei, Senatul votase doar cu trei zile înainte reducerea bugetului președintelui pentru anul fiscal următor cu 4,5 miliarde de dolari, iar Camera Reprezentanților făcuse același lucru cu 15 zile înainte, tăind din buget 6 miliarde.[89] Și, după cum nota însuși Truman, angajamentul pe care-l cerea din partea Congresului nu avea nici

sume limită, nici limită de timp: „Asta înseamnă“, remarca el cu gravitate, că „Statele Unite intervin în politica Europei“ fără să știe clar când se vor retrage.[90]

Așadar totul era pregătit pentru o schimbare radicală în practica acordării de ajutoare care o va pune în slujba politicii externe din prima linie. Asistența anterioară, masivă, pentru victimele de război, fusese acordată prin Administrația pentru Reabilitare și Întrajutorare din cadrul ONU (UNRRA). Înființată în 1943, UNRRA era finanțată mai ales de Statele Unite, dar nu și sub controlul lor direct. Criteriile pe baza cărora accepta ajutoare erau „non-politice“.

Dar, între timp, sprijinul acordat de Statele Unite activităților UNRRA se erodase constant, fiind afectat de două incidente din luna august 1946, în care avioane de transport americane C-47, plecate din Austria spre Italia, fuseseră doborâte după ce pătrunseseră, din greșeală, în spațiul aerian al Iugoslaviei. La primul incident, pe 9 august, nu fuseseră victime, dar, inițial, oficialitățile din Belgrad refuzaseră ca membri ai consulatului SUA să ia legătura cu cei șapte americani. La cel de-al doilea, pe 19 august, toți cei cinci membri ai echipajului muriseră.

Jimmy Byrnes, secretarul de stat, fusese în culmea furiei, drept care îi ordonase lui Clayton să ia toate măsurile necesare ca să stopeze transporturile UNRRA spre Iugoslavia, 73% din contribuția totală venind din partea Statelor Unite. Byrnes ceruse și ca, „la momentul desființării UNRRA, orice sumă alocată de Congres ajutorării unor țări străine să fie direcționată de Statele Unite spre țări care, ulterior, să nu se întoarcă împotriva noastră“.[91] Atitudinea lui reflecta nu numai convingerile personale, ci și faptul că UNRRA pierduse simpatia Congresului. Byrnes sugera că țări precum Grecia și Turcia ar trebui să primească ajutor american, și nu cele care „fie din constrângere, fie din alte motive se opun principiilor noastre“.[92] O jumătate de an mai târziu, un nou secretar de stat va pune ajutorul pentru aceste două țări în fruntea agendei de lucru a Departamentului de Stat.

Prin urmare, mesajul președintelui va marca o desprindere radicală de viziunea lui Roosevelt despre o Americă dispusă să acționeze pe scena lumii prin recent-înființata ONU. În același timp va reprezenta o premieră:

un plan ferm de acțiune al administrației SUA în afara ONU, chiar dacă va declara că îl pune în aplicare pentru a îndeplini scopurile organizației.[93] Și va semnala, cum spunea Acheson într-o discuție particulară, faptul că „intram într-o relație adversativă“ cu Uniunea Sovietică.[94]

*

Ironia face ca omul ale cărui idei despre importanța descurajării Rusiei au exercitat cea mai mare influență în conceperea mesajului președintelui a fost și cel mai critic la adresa conținutului și tonului. De altfel, George Kennan va face carieră din testarea forței lui de persuasiune și apoi din evitarea consecințelor.

Kennan susținea ajutorul economic pentru Grecia, dar, considerând că amenințarea sovietică nu era imediată, voia să reducă ajutorul militar la minimum. Pe de altă parte, se opunea oricărui ajutor acordat Turciei care, credea el, rezista cu succes presiunilor din partea Uniunii Sovietice. (Peste trei săptămâni își va nuanța opinia; până în vară se va exprima în favoarea unor operațiuni secrete în ambele țări.[95]) Chiar dacă mesajul nu va menționa Uniunea Sovietică, Kennan l-a găsit periculos de agresiv. Accentul pus pe caracterul ireconciliabil al celor două „moduri de viață“, unul liber, celălalt bazat pe „teroare și represiune“, combinat cu angajamentul SUA de a ajuta popoarele libere „să reziste oricărei încercări de fi subjugate“, îi putea provoca pe ruși, se temea el, să pornească un război.

Alții însă, ca Forrestal, un tip impulsiv, erau de părere că Statele Unite ar fi trebuit să facă o demonstrație de forță în Grecia și Turcia ca să-i împiedice pe sovietici să mai exercite presiuni și în alte părți. Clark Clifford, consilier la Casa Albă și unul dintre cei care redactau discursurile președintelui, voia ca mesajul să fie mai dur; era momentul „primei salve de tun“ ca să atragă atenția marelui public asupra gravității amenințării venite din partea Uniunii Sovietice.[96] Motiv pentru care a adus ultimele retușuri mesajului împreună cu George Elsey, asistentul lui, cu care elaborase o analiză sumbră, de 100 000 de cuvinte, intitulată „Relațiile americane cu Uniunea Sovietică“, în luna septembrie a anului precedent. Raportul Clifford-Elsey, cum a ajuns să fie cunoscut, îndemna Statele Unite să „sprijine și să ajute țările democrate

care, prin diverse moduri, erau amenințate sau puse în pericol de URSS“. Truman ordonase ca toate exemplarele să fie puse la păstrare. „Ar arunca în aer Kremlinul“, spusese el. Dar iată că acum sosise momentul și pentru aceste elemente din raport.

Forma finală a mesajului, în opinia lui Marshall, a fost „mult prea retorică“ sau, după părerea lui Bohlen, „prea emfatic anticomunistă“. După Acheson însă, uneori era nevoie ca, atunci când aveai de-a face cu Congresul, argumentele să „sune mai bine decât adevărul“.

Casa Albă a insistat ca Senatul să nu aprobe o nouă politică atât de radicală fără a atrage atenția asupra amenințării comuniste.[97] Truman considera că prima versiune elaborată de Departamentul de Stat semăna „prea mult cu un program de investiții“. Și nu voia „nici o urmă de ambiguitate în acest mesaj“: mesajul trebuia să fie „răspunsul Americii la asaltul tiraniei comuniste“. Președintele însuși a înlocuit fraza „Eu cred că politica Statelor Unite ar trebui să vină...“ cu „Eu cred că politica Statelor Unite trebuie să vină...“ transformând o convingere într-o doctrină.[98]

Nu numai tonul mesajului îi despărțea pe Kennan și Elsey. Kennan nu acceptase nici o clipă teoria „mărului putred“ susținută de Acheson – un singur măr stricat, Grecia, le putea afecta pe toate celelalte. Dar mulți dintre colegi îi dădeau dreptate lui Acheson. Când revoluția reușește într-o țară, observa ambasadorul MacVeagh, „doctrina comunismului global o generează în țara următoare... Grecia și Turcia reprezintă o linie strategică. În clipa în care [comuniștii] trec de ea, cade tot Orientul Apropiat.“ Ceea ce vedea Acheson prin putreziciunea care se răspândea de la un măr la altul va fi înlocuit de imaginea pieselor de domino care se dărâma una pe alta. Aceasta va fi metafora preferată de succesorul lui Truman, Eisenhower, atunci când se va referi la Indochina, în 1954.

De ce imaginea merelor putrezite sau a pieselor de domino care cad una după alta, folosită, de obicei, fără trimiteri la cultură, politică, topografie sau alte trăsături specifice ale țărilor vizate, era atât de elocventă pentru factorii de decizie? Un răspuns ar putea fi găsit în practicarea pe o scară din ce în ce mai largă a geopoliticii prin analiza hărților și a relațiilor spațiale dintre țări. Britanicul Halford Mankinder, foarte probabil inițiatorul ei, murise cu doar o zi înainte de ședința cabinetului în care se va aproba

mesajul lui Truman, pe 6 martie. Mackinder, un om care „gândea în metafore“,[99] trecuse prin mai multe transformări politice majore în cariera lui, toate în urma unor epifanii provocate de studiul hărților. Punctul focal al ultimei lui epifanii a fost așa-zisa centralitate strategică a vastei regiuni eurasiatice care era dominată de Rusia. „Cel care conduce Europa de Est“, scria el, profetic, în 1919, „conduce centrul Eurasiei: Cel care conduce centrul Eurasiei, conduce Europa, Asia și Africa: Cel care conduce Europa, Asia și Africa, conduce Lumea.“[100] Centrul Eurasiei arată amenințător de mare pe o hartă, mai ales când harta se centrează pe ea și este distorsionată de o imagine ovală (vezi Harta 1).[101]

În 1943, Mackinder a scris un articol important în Foreign Affairs, cu o analiză spațială aplicată, susținând că „dacă Uniunea Sovietică iese din război ca învingător al Germaniei, va fi cea mai mare putere terestră din lume“.[102] La vremea aceea fenomenul „cartohipnozei“ a fost criticat dur de unii analiști, dar influența sa va crește în timpul Războiului Rece.[103]

Truman a acceptat fără reținere postulatele lui Acheson și MacVeagh potrivit cărora Caucazul și estul Mării Mediterane erau căile prin care sovieticii își puteau impune, rapid, dominația asupra lumii. Kennan însă era profund îngrijorat de ceea ce i se părea a fi o revenire a Casei Albe la gândirea geostrategică simplistă și naivă. Pentru el teza lui MacVeagh era un nonsens; Orientul Mijlociu, cu sistemul lui „patriarhal“, nu avea cum să se supună controlului sovietic. Multe țări – chiar și China, sublinia el – puteau „cădea pradă dominației totalitare fără consecințe tragice pentru pacea mondială“.[104] Părintele, conștient sau nu, al ceea ce urma să devină o doctrină a descurajării Uniunii Sovietice, Kennan privea, în același timp, cu un ochi critic impulsul periculos al Americii de a „căuta formule sau doctrine universale prin care să-și prezinte și să-și justifice anumite acțiuni“.[105] Dar era prea târziu ca să mai schimbe modul de a gândi al președintelui.

Truman îi va spune fiicei lui, Margaret, că „această teribilă decizie“ de a prezenta mesajul, pur și simplu, „îl istovise“.[106] „Știam că va fi invocat spiritul lui George Washington ca un contraargument“, va reflecta el mai târziu. Amestecul permanent în rivalitățile altor țări nu era un lucru la care un președinte american să recurgă foarte ușor. „Dar eram convins că politica

pe care urma să o lansez era la fel de necesară în condițiile de atunci cum fusese și politica lui Washington la vremea lui.“[107]

*

Îmbrăcat sobru, în costum și cu cravată neagră, Truman a pășit în Camera Reprezentanților, plină până la refuz, la câteva secunde după ora 13:00, pe 12 martie 1947. Acheson ședea pe rândul din față, „îmbrăcat impecabil... țeapăn și drept ca la o slujbă de pomenire, cu mâinile împreunate pe genunchi“.[108] Atmosfera era de o solemnitate aproape palpabilă când Truman a deschis o mapă neagră și a început să citească mesajul. (Vezi Anexa A pentru textul integral.)[109]

Vorbind timp de 19 minute – clar, rar, apăsat – Truman a descris o nouă doctrină, radicală, a angajării Americii la nivel global. Fiecare principiu a fost introdus cu un „Eu cred“ inspirat din Biblie, o găselniță a lui Clifford și Elsey ca să trimită la copilăria petrecută de președinte în Missouri.

„Eu cred că politica Statelor Unite trebuie să vină în sprijinul popoarelor libere care rezistă încercărilor minorităților înarmate și presiunilor din exterior de a le subjuga“, a declarat Truman. Acest sprijin trebuie să se materializeze, în primul rând, ca „ajutor financiar și economic“, „vital pentru stabilitatea economică și procesele politice oneste“. Aserțiunea a scos și mai mult în evidență rolul intervenției economice în arsenalul diplomatic american.

Truman a comparat cele 400 de milioane de dolari pe care-i solicita pentru a sprijini Grecia și Turcia cu cele 341 de miliarde de dolari (3,69 de bilioane la valoarea de astăzi) pe care Statele Unite le cheltuiseră în cel de-al Doilea Război Mondial, declarând că prima sumă era „o investiție în libertatea și pacea lumii“. Deși neformulată, implicația era că un război cu mult mai costisitor putea urma dacă membrii Congresului respingeau ajutorul. Convingerea că asistența economică masivă ar duce la îndeplinirea obiectivelor americane, în același timp prevenind o escaladare a cheltuielilor cu înarmarea, va deveni cea mai greșită percepție a ajutorului economic etapizat.

Spectrul principiului dominoului era mai amenințător ca oricând. „Nu trebuie decât să te uiți la o hartă“, a continuat Truman, „ca să-ți dai seama că supraviețuirea și integritatea națiunii elene au o mare importanță într-un context mult mai larg“:

Dacă o minoritate înarmată preia controlul Greciei, efectul asupra vecinei sale, Turcia, va fi imediat și cu urmări grave. Confuzia și dezordinea s-ar putea răspândi în tot Orientul Mijlociu. Mai mult de atât, dispariția Greciei ca stat independent ar avea un efect profund asupra acelor țări din Europa ale căror popoare se chinuiesc să-și păstreze libertățile și independența în timp ce își oblojesc rănile pricinuite de război.

Grecia și Turcia nu erau centre de conflict izolate; erau în prima linie a unei lupte mai complexe de a redesena harta politică a lumii postbelice.

Acesta era, a conchis Truman, un drum „problematic“, unul pe care nu l-ar „recomanda... dacă alternativa nu ar fi și mai problematică“. „Dacă șovăim în postura noastră de lideri“, a avertizat el, „punem în pericol pacea lumii. Și, cu siguranță, bunăstarea națiunii noastre.“ Tocmai din acest motiv președintele se arăta încrezător că „membrii Congresului vor face față cu brio acestor responsabilități“.

Cei prezenți – membri ai ambelor partide – s-au ridicat în picioare și au aplaudat. Mulți însă erau vizibil deranjați.[111]

Truman a înclinat din cap spre stânga, apoi spre dreapta. Acheson, sobru, știa că era nevoie de mult efort pentru a transforma mesajul într-un plan de acțiune fiabil. Reacția din sală, a conchis el calm, a fost „un omagiu adus mai degrabă unui om curajos decât o acceptare unanimă a politicii lui“.[112] Mesajul va deveni „probabil cel mai controversat dintre toate cele lansate de președinții americani în secolul XX“.[113] Pe seama lui va fi pusă intervenția americană în Grecia și Turcia, ca și apariția macartismului și, mai târziu, declanșarea Războiului din Vietnam.

*

„Epoca izolării și a intervenției ocazionale s-a sfârșit“, anunța The New York Times. „A fost înlocuită de o epocă a responsabilității americane[114]... Președintele Truman a chemat la acțiune, inaugurând o politică externă nouă, pozitivă, a Statelor Unite, de responsabilitate globală pentru menținerea păcii și a ordinii.“[115]

„Cel mai recent mesaj al președintelui Truman adresat Congresului a fost, indiscutabil, unul dintre cele mai semnificative din partea unui șef al executivului american“, se entuziasma Barnet Nover în Washington Post.[116]

„Mesajul președintelui Truman... este un corolar al Doctrinei Monroe“, opina William Philip Simms în Washington Daily News. „Implicațiile «Doctrinei Truman» sunt dintre cele mai grave cu care americanii s-au confruntat vreodată.“[117]

„Hotărârea pe care trebuie să o ia Congresul acum, în numele poporului american, este dacă acceptăm realitatea războiului ideologic nedeclarat prin ajutorarea acelor țări amenințate de comunismul rus“, conchidea The Augusta Chronicle, „sau continuăm o diplomație firavă, bazată pe împăciuitorism și opoziție șovăielnică, în timp ce ideologia totalitară a Rusiei mușcă din libertatea popoarelor lumii.“[118]

Chiar dacă mesajul președintelui se referise o singură dată la comuniști (cei greci),[119] și deloc la Uniunea Sovietică, presa americană l-a considerat o aluzie transparentă la ținta precisă a chemării sale la acțiune. „Congresul“, scria The New York Times, „și-a asumat noua misiune“ „oarecum uluit“.[120] Senatorul Vandenberg însă, la ieșirea din sală, a scos în evidență contextul mai larg în care fusese adresat mesajul lui Truman: „Adevărul gol-goluț este că relațiile sovieto-americane se afla la originea întregii probleme... Mesajul președintelui răspunde unor fapte“, a continuat el, „și la fel trebuie să facă și Congresul.“[121]

Dincolo de ocean, ziarul sovietic Novoe Vremia a criticat ajutorul american acordat regimurilor „fasciste“ din Grecia și Turcia, ca și aspirațiile Washingtonului la „hegemonie mondială“, dar nu a tratat mesajul ca pe o nouă politică. Consulul sovietic la New York, Iakov Lomakin, i-a raportat

adjunctului ministrului afacerilor externe, Andrei Vîșinski, faptul că „70–80% dintre americani se opun acordării de ajutoare Greciei și Turciei“ fiindcă se temeau că acest lucru „ar putea duce la un război între Uniunea Sovietică și Statele Unite“.[122]

Reacția conducerii Uniunii Sovietice la mesaj a fost critică, dar nu și alarmistă. Ambasadorul sovietic la Washington, Nikolai Novikov, i-a spus lui Molotov că mesajul arăta că Statele Unite vor sprijini „regimurile reacționare“ din Europa și, în același timp, vor încerca să le submineze pe cele progresiste instaurate deja în Est. Molotov a răspuns că „președintele încearcă să ne intimideze, să ne transforme ca prin farmec în niște băieței ascultători. Dar nouă nici că ne pasă.“[123] Molotov încă mai credea că americanii erau obligați să coopereze la rezolvarea problemei reale care antagoniza cele două țări: Germania. O analiză a Comitetului Central al Partidului Comunist s-a arătat și mai încrezătoare, afirmând că mesajul lui Truman fusese îndreptat, în aceeași măsură, împotriva Londrei și a Moscovei. „Înseamnă îndepărtarea Marii Britanii din sfera ei de influență în bazinul mediteraneean și în Orientul Apropiat.“[124]

Doctrina Truman, așa cum o vedeau Molotov și Stalin, era o politică regională, direcționată spre o zonă care, pur și simplu, nu reprezenta o prioritate pentru sovietici. Venea și momentul ei; dar nu acum. În întâlnirea pe care a avut-o cu Marshall la Moscova în luna următoare, Stalin nici nu a adus vorba despre ea.

La rândul său, Departamentul de Stat al SUA judecase greșit poziția Greciei în ierarhia obiectivelor geopolitice ale sovieticilor, amestecând eșecurile unui aliat (Marea Britanie) cu strategia unui adversar. Considerase Grecia drept o breșă în cadrul Imperiului Britanic ce se năruia, pe care Stalin avea să o umple cu arme, fonduri și trupe dacă Statele Unite nu își declarau intenția imediată de a face același lucru, dar cu mai multă promptitudine. Și totuși, liderul sovietic acceptase că Grecia avea o importanță strategică mică pentru Moscova, în comparație cu alte state balcanice și, în acel moment, nu avea nici un plan în privința ei.[125]

De fapt, Stalin rămăsese credincios acordului notoriu, al „procentajelor“, din octombrie 1944, mâzgălit de Churchill, conform căruia Marea Britanie urma să păstreze „90%“ din influență în Grecia postbelică contra influenței

sovietice predominante în cea mai mare parte din Balcani și Europa de Est. La scurt timp după această înțelegere, fostul ministru al afacerilor externe, Maksim Litvinov, a elaborat un memorandum strategic în care toate țările din Balcani intrau în „sfera de securitate“ a Uniunii Sovietice, cu excepția explicită a Greciei și a Turciei.[126] Când, la scurt timp, liderul francez Charles de Gaulle l-a întrebat pe Stalin despre Grecia, liderul sovietic a răspuns: „Întrebați-l pe Churchill“.[127]

Chiar dacă ar fi putut interpreta strategic, în mai multe feluri, acordul, Stalin, ca să-l citățm pe Churchill, „l-a respectat întocmai... În lungile săptămâni în care ne-am luptat cu comuniștii pe străzile Atenei, nici un cuvânt de reproș nu a venit din partea ziarelor Pravda sau Izvestia.“ Stalin „și-a lăsat oamenii să fie bătuți în Grecia de dragul planurilor lui mai ample“: impunerea controlului în părțile „lui“ de continent, cu precădere în Polonia și Iugoslavia, cu un minim de forță și bani. Când, în februarie 1945, Molotov a propus un amendament la proiectul de declarație de la Ialta, prin care solicita „un sprijin în favoarea liderilor politici“ ai țărilor care se opuneau naziștilor, cu intenția clară de a-i susține pe luptătorii comuniști din Europa de Est și din Balcani, Stalin l-a liniștit pe Churchill, care s-a arătat îngrijorat: „Premierul“ a spus el, „nu trebuie să-și facă griji că amendamentul lui Molotov se aplică și Greciei“. În aprilie, după moartea lui Roosevelt, Stalin i-a asigurat pe Churchill și pe Truman că recunoaște „cât de importantă... este Grecia pentru securitatea Marii Britanii“ și, drept urmare, nu va „interveni“ acolo. Stalin se aștepta la reciprocitate pentru modul în care Uniunea Sovietică își asigura securitatea în Polonia.[128]

Desigur, după ce Marea Britanie și-a luat mâna de pe Grecia, Stalin ar fi putut să considere nulă înțelegerea cu Churchill. Dar toate dovezile infirmă acest lucru. Într-o notă informativă din ianuarie 1945 către subalternii săi, Molotov făcea distincție între guvernul Poloniei, care „însemna mult“ pentru Moscova și nu era treaba Occidentului, și guvernele „Belgiei, Franței, Greciei“ și ale altor state de pe orbita Occidentului, unde „nimeni nu întreba“ ce crede Moscova.[129] Și, în comentarii scrise de mână, pe o notă informativă a lui Vîșinski din luna următoare, acesta se referea la Grecia, unde Moscova „nu se amestecase“, ca la o „zonă anglo-americană de acțiune militară“ și nu doar un protectorat britanic.[130]

Alegându-și cu grijă locurile în care să declanșeze un conflict, Stalin nu se lăsase impresionat de capacitatea rebelilor greci și hotărâse, încă de la început, că aceștia nu meritau nici banii și nici riscurile pe care și le asuma. În ianuarie 1945 le declarase liderilor iugoslavi că rebelii greci „credeau, greșit, că Armata Roșie va ajunge la Marea Egee... Nu putem trimite trupe în Grecia. Comuniștii greci fac o greșeală prostească.“[131] Stalin îl va critica în mod repetat pe premierul iugoslav Iosip Broz Tito că îi ajuta pe comuniștii greci într-o cauză pierdută. Nu voia ca aliații lui să facă un gest necugetat care să atragă intervenția aeriană sau navală a americanilor în Marea Mediterană și astfel să-i amenințe interesele în Europa de Est și Centrală.

Din acest punct de vedere, mesajul lui Truman nu a schimbat aproape nimic. La începutul anului 1948, Stalin îi va mustra din nou pe diplomații iugoslavi pentru ajutorul permanent pe care îl acordau partizanilor greci. Conflictul „nu avea nici o șansă de succes“, le-a spus el. „Ce, credeți că... Statele Unite, cea mai puternică țară din lume, vă vor lăsa să le blocați accesul la Marea Mediterană? Absurd!“[132] Până în vara anului 1949, revolta comunistă va fi înfrântă.

În privința Turciei, Stalin fusese pus la punct de răspunsul dur al lui Truman la amenințările lui din vara precedentă. „A fost bine că am dat înapoi la timp“, va reflecta Molotov mai târziu. „Altfel ne-am fi ales cu o ripostă dublă [britanică-americană] împotriva noastră.“[133]

Dar, pe cât de alarmist era Departamentul de Stat al SUA în privința Greciei și a Turciei, pe atât subestima dorința lui Stalin de a ataca poziția privilegiată a Marii Britanii și a Americii din alte zone ale Europei. Nu a înțeles că reținerea Uniunii Sovietice în bazinul mediteraneean își avea contraponderea în insistența dogmatică asupra drepturilor economice și politice în Germania și în națiunile dinspre est. Astfel, analiza Departamentului de Stat al SUA a fost greșită nu atât prin accentul pe care l-a pus pe caracterul ireconciliabil al intereselor americane și sovietice, cât prin neînțelegerea intereselor reale care îi animau pe sovietici.

*

Pe Capitol Hill, Truman nu s-a putut bucura prea mult de aplauze. Rezistența la noua Doctrină Truman nu a întârziat să apară din ambele tabere.

Criticile au fost numeroase și la obiect. Guvernul grec era corupt. Turcii nu luptaseră de partea noastră în război. Ajutorul economic era acceptabil, cel militar era periculos. Punea capăt speranțelor într-o apropiere de Uniunea Sovietică. Era un balon de oxigen pentru Imperiul Britanic. Costurile erau exorbitante. Ca în vreme de război. Era politica forței. Angaja America în sprijinul guvernelor reacționare. Dacă tot ajutau Grecia, de ce nu ajutau și China? Unde se va sfârși? Fostul vicepreședinte al lui Roosevelt, Henry Wallace, era unul dintre cei mai îndârjiți. Truman, spunea el, aruncă țara într-o „aventură nesăbuită". „Trăda marea tradiție a Americii" angajând-o într-o politică a „imperialismului necruțător".[134]

Poate că singurul reproș care chiar a luat Casa Albă prin surprindere a fost neglijarea noii organizații internaționale – ONU. Sondajele de opinie din săptămâna care a urmat au relevat că publicul prefera, într-o proporție mai mare de doi la unu, ca problema Greciei să fie lăsată în seama ONU. Drept urmare, ONU a devenit leitmotivul atât pentru dreapta izolaționistă cât și pentru stânga pro-sovietică.

Vandenberg se afla acum în defensivă. Deși a subliniat că ONU nu avea nici fondurile necesare și nici autoritatea de a acorda asistență militară, a făcut unele propuneri banale conducerii ONU de a investiga încălcările suveranității Greciei și de a încheia acorduri de asistență militară cu statele membre. Ulterior va eticheta ignorarea ONU drept o „gafă colosală" din partea administrației.[135]

Editorialistul și scriitorul Walter Lippmann, practic un „ministru fără portofoliu" în Washington,[136], considera agitația stârnită de omiterea ONU din mesajul președintelui doar o parte din eroarea mai gravă comisă de administrație – faptul că discutase numai cu guvernul britanic înainte să anunțe planul de acțiune; planul ar fi trebuit discutat și cu „francezii, chinezii și chiar cu rușii". Oricum, Statele Unite trebuia să-și explice intențiile în fața Consiliului de Securitate, „și să nu aștepte până le atacă Gromîko" – referindu-se la ambasadorul sovietic la ONU. Ce s-ar întâmpla, întreba Lippmann, dacă un guvern condus de comuniști ajungea la putere

undeva, în urma alegerilor, și cerea ajutorul Moscovei? „Cum procedăm, în spiritul «Doctrinei Truman», dacă guvernul sovietic spune că e o urgență, că a fost chemat să intervină și că ONU nu poate să acorde ajutorul solicitat?“[137] Președintele trebuia să preîntâmpine o astfel de acțiune prin implicarea ONU, nu, pur și simplu, să-i anunțe neputința și astfel să-i invite pe sovietici să facă la fel.

Acheson l-a acuzat pe Lippmann că „sabotează“ politica externă a SUA. Dar, în particular, a recunoscut că ar fi trebuit să-l sfătuiască pe Truman să solicite protecția ONU pentru Grecia și Turcia. Vetoul sovietic inevitabil ar fi oferit administrației o justificare în plus a noii sale politici. Dar, răul fiind făcut, Acheson și Vandenberg au elaborat un amendament la proiectul de lege privind ajutorul acordat Greciei și Turciei prin care inițiativa americană era plasată sub umbrela ONU, în același timp detaliind condițiile în care asistența SUA era controlată de organizația respectivă. Ca să-l flateze pe senator, administrația l-a numit „Amendamentul Vandenberg“. Acheson, care își dădea seama că sovieticii nu vor fi de acord cu implicarea ONU, a considerat gestul „un preț derizoriu pentru patronajul lui Vandenberg“.[138]

Pe 28 martie 1947, Warren Austin, ambasadorul SUA la ONU, a explicat membrilor organizației acțiunile întreprinse de americani în Grecia și complementaritatea lor cu inițiativele ONU. Gromîko, deloc surprinzător, a criticat faptul că Statele Unite nu discutaseră problema mai întâi în Consiliul de Securitate, cât și amestecul lor în treburile interne ale Greciei și Turciei.

Intervenția lui Austin nu a înrăutățit situația, dimpotrivă. Deși atât republicanii cât și democrații aveau mari rezerve legate de inițiativa lui Truman, consecințele politice ale unei atitudini indulgente față de comunism erau alarmante pentru marea majoritate a Congresului. Până și Lippmann s-a declarat în favoarea ajutorului de 400 de milioane de dolari, care a fost aprobat cu 67 de voturi, față de 23 împotrivă, în Senat, pe 22 aprilie, și cam în aceeași proporție, 287 voturi pentru și 107 împotrivă, în Camera Reprezentanților, pe 9 mai.[139] Președintele a promulgat legea pe 22 mai.

*

William Lockhart Clayton era un colaborator pe probleme strategice atipic pentru intelectuali de marcă precum Dean Acheson și George Kennan. Provenea din sudul SUA și avea doar câțiva ani de școală, de care se lăsase la vârsta de 15 ani ca să lucreze ca secretar la un negustor de bumbac din St. Louis. Un băiat cu o minte ascuțită, neșlefuită, cu o fire încăpățânată și independentă, pornise de la munca de jos și crease cea mai mare firmă de brokeraj a bumbacului din lume. În 1936, apăruse pe coperta revistei Time care îl prezenta drept „Regele bumbacului".

„Un cowboy manierat, cu favoriți groși, albi"[140], înalt, direct, dar cu măsură, slab cât să fie chipeș, abstinent, Clayton fusese atras de politică după Marea Criză din 1929, hotărât să oprească alunecarea țării în protecționism. A criticat tarifele propuse de republicanul Smoot-Hawley considerându-le „cea mai mare crimă a secolului". Fără afinități pentru un partid sau altul, ca să nu mai vorbim de afiliere, a început să simpatizeze noua administrație Roosevelt după ce președintele l-a numit pe Cordell Hull, prieten apropiat și adept al comerțului liber, în funcția de secretar de stat. Deși considera că politicile economice interne intervenționiste erau radicale și greșite, a acceptat propunerea președintelui de a răspunde de achiziționarea materiilor prime prin Corporația pentru Finanțarea Reconstrucției, în 1940. Cu toate că soția lui, Sue, o pasionată susținătoare a Noii Orientări, fusese cea care îl îndemnase să intre în guvern, tot ea se va strădui să-l scoată de acolo. Chiar dacă nu a fost acceptat niciodată de stânga Partidului Democrat, și chiar dacă se oferise să demisioneze de cinci ori, Clayton a trecut prin mai multe posturi având legătură cu achiziții, finanțări și politică economică externă până să devină adjunctul secretarului de stat pe probleme economice, în 1946.[141]

Acum, bolnav și izolat la ferma lui de lângă Tucson, Clayton, la 67 de ani, își limpezea gândurile în privința crizei europene tot mai profunde. Rezultatul a fost un memorandum datat 5 martie care l-a impulsionat și mai mult pe Acheson.

Memorandumul era atotcuprinzător, conceput într-un stil neornamentat, pe un ton grav. Căderea Marii Britanii, ascensiunea Rusiei, prăbușirea Greciei – toate aceste amenințări iminente, scria Clayton, aveau implicații

îngrijorătoare pentru speranțele Orientului Mijlociu, Franței, Africii și Statelor Unite de a preveni un „al treilea război mondial“.

Ca și Acheson, Clayton era îngrijorat de colapsul necontrolat al Imperiului Britanic. „Frâiele lumii“, scria Clayton, „vor fi luate fie de Statele Unite, fie de Rusia. Dacă vor fi luate de Rusia“, avertiza el, „aproape sigur în următorul deceniu va izbucni un război, pe care nu știu dacă-l vom câștiga.“ Rusia, spunea el, „acționa din interior“, subminând guvernele slabe din Europa și de prin alte părți. Statele Unite trebuia, de urgență, să le întărească, dar nu aveau capacitatea de a acționa metodic fiindcă americanii, pur și simplu, nu înțelegeau pericolul grav reprezentat de o Rusie neținută din scurt. Vizita apropiată a lui Marshall la Moscova, anticipa Clayton, nu va avea nici un câștig: „Sunt slabe șanse pentru niște rezultate constructive“.

Era nevoie, spunea Clayton, ca președintele însuși să-i „șocheze“ pe americani cu „adevărul gol-goluț“. „Integritatea și independența“ multor națiuni, vitale securității americane pe termen lung, erau atacate. ONU nu era pregătită să facă față acestei amenințări, care nu venea sub forma unei agresiuni militare externe tradiționale, ci a unei subminări din interior, mai puțin palpabilă, dar la fel de perfidă, a instituțiilor politice naționale legitime.

Deși Statele Unite nu „doreau să se amestece în treburile interne ale nici unei țări“, insista Clayton, nu puteau decât să lege ajutorul financiar de reforme care să asigure că ajutorul „va avea un efect benefic permanent“. Noua BIRD fusese evident creată ca să ofere ajutor națiunilor distruse de război, dar, ca și ONU, nu corespundea acestei provocări. Caracterul fundamental politic al crizelor nu era compatibil cu intervenția organizațiilor internaționale.

Clayton respingea obiecțiile ridicate împotriva ajutorului preconizat de SUA – că țara nu-l putea susține și că va duce la un nou conflict militar. Și insista că „al Treilea Război Mondial“ era inevitabil dacă Statele Unite nu se implicau „în afacerile altor țări“ în acel moment critic, apărarea unei păci fragile fiind mai puțin costisitoare decât angajarea într-un astfel de război.[142]

În aceeași zi, Acheson a trimis un scurt memorandum secretarului de război, Patterson, despre „problema Greciei și a Turciei“, subliniind că „aceasta era doar o parte dintr-o problemă mult mai complexă care își avea originea în slăbirea Marii Britanii“ – o referire elegantă la golul politic la nivel mondial creat de prăbușirea Imperiului Britanic. Președintele, nota Acheson, aprobase în principiu, pe 26 februarie, solicitarea lui Patterson pentru un ajutor imediat acordat Greciei și Turciei. Acheson voia să meargă mai departe, cerând un studiu al „situațiilor din alte zone ale lumii care ar avea nevoie de ajutoare similare, financiare, tehnice și militare din partea noastră“.[143]

Cu memorandumurile lui Acheson și Clayton, scena era pregătită pentru o ofensivă diplomatică în forță, menită să împiedice extinderea influenței Kremlinului dincolo de țările Europei de Est și Centrale pe care le ocupa. Concomitent, însă, secretarul de stat va pleca la Moscova ca să salveze cooperarea în țara cu cea mai mare semnificație strategică pentru Statele Unite și Uniunea Sovietică: Germania.

Întrunirea Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe la Moscova, martie 1947. De la stânga: Ernest Bevin (Marea Britanie), George Marshall (SUA), Viaceslav Molotov (URSS), George Bidault (Franța).

Sediul Congresului SUA. (n.tr.)

Capitolul 3. Ruptura

9 martie 1947; un avion C-54 l-a dus pe Marshall la Moscova de la Berlin, într-o după-amiază cu un vânt aspru și ninsoare. Pentru primirea secretarului de stat american, sovieticii împodobiseră cu mult fast zona din jurul ambasadei, creând un „adevărat sat Potemkin“ ca să demonstreze reconstrucția economică plină de eroism a națiunii. Bulevardele luceau de curățenie, gunoiul fiind ascuns pe străzile lăturalnice. Hotărârea ca Marshall să stea la Casa Spaso, reședința ambasadei, era înțeleaptă sau norocoasă; hotelul Moskva, recondiționat, unde erau cazați însoțitorii lui, gemea de microfoane.[1]

George Catlett Marshall era primul general american de cinci stele și primul militar de carieră numit secretar de stat. Ceremonios până la pedanterie, se adresa tuturor colegilor după numele de familie și voia același lucru de la ei. „Numai soția mea îmi spune George“, l-a corectat el pe Truman. Își trata interlocutorii cu multă politețe și cerea același lucru de la ei, inclusiv de la cel pentru care venise la Moscova. Când, la o cină stropită cu vodcă, Molotov l-a întrebat dacă militarii americani deveniți oameni de stat „îndeplinesc ordinele fără crâcnire“, Marshall a privit în altă parte. „Te rog să-i spui domnului Molotov că nu sunt sigur că i-am înțeles remarca“, i s-a adresat el lui Bohlen, translatorul, „dar dacă înseamnă ce cred eu că înseamnă, te rog să-i spui că nu-mi place.“

Numit șeful statului major în 1939, Marshall îl mai întâlnise pe ministrul afacerilor externe al Uniunii Sovietice. Molotov venise la Washington în mai 1942 ca să ceară suplimentarea ajutorului în sistem împrumut-închiriere și deschiderea imediată a unui al doilea front în războiul din Europa. Roosevelt îl chemase pe Marshall, principalul lui strateg militar, ca să stabilească tocmai condițiile pentru un nou ajutor. Marshall fusese direct, ca de obicei. Dat fiind numărul mare de nave pierdute din cauza bombardierelor germane, explicase el, Statele Unite nu aveau capacitatea navală de a trimite ajutoare prin Murmansk și de a invada vestul Europei. Așa că „Ce doriți“, întrebase el în concluzie, „al doilea front sau

Murmansk? N-avem cum să le facem pe amândouă.“ Apoi îl certase pe translator că îi scurtase replicile.

Deși, de obicei, pedepsea o astfel de impertinență din partea propriilor ofițeri, Stalin a fost impresionat, după cum va reieși mai târziu, de maniera directă a generalului. Marshall se purta la fel și cu propriul președinte, care era nerăbdător să-l asigure pe Molotov că principala invazie anglo-americană urma să înceapă în august. Marshall l-a prevenit că se pripește, anticipând corect că britanicii nu vor fi gata până atunci.[2] Invazia va întârzia doi ani.

La sfârșitul războiului, Marshall lucra sub un nou președinte democrat, unul care se chinuia să relanseze relațiile cu două noi mari puteri: Uniunea Sovietică și China. Retragerea din funcție a lui Marshall, pe 26 noiembrie 1945, a durat numai șase zile, după care Truman l-a rugat la telefon să meargă în China ca să intermedieze pacea între naționaliștii Kuomintang corupți ai lui Chiang Kai-shek și comuniștii antiamericani brutali ai lui Mao Tse-tung. Marshall a acceptat, refuzând nu mai puțin de o jumătate de milion de dolari ca să-și scrie memoriile.[3] În China, Marshall a simțit pentru prima dată gustul amar al diplomației între doi rivali ireconciliabili.[4] Concomitent, în Europa, secretarul de stat, Jimmy Byrnes, ajungea într-un punct mort în discuțiile cu Molotov privind tratatele de pace cu națiunile învinse ale Axei. Invocând probleme de sănătate, dar continuându-și activitatea pe fondul relațiilor tensionate cu președintele, Byrnes a fost de acord să rămână în funcție doar până la sfârșitul anului. Truman, prin generalul Eisenhower, i-a transmis lui Marshall că ar vrea să ia el locul lui Byrnes.

„Răspunsul meu este afirmativ“, a replicat Marshall, în stilul lui milităros, „dacă aceasta este dorința domnului președinte. Reacția mea personală este diferită.“[5]

În pofida încercării zadarnice de a susține cauza „liberalilor“ din cele două tabere chineze și de a scoate negocierile din impas, Marshall a fost primit acasă ca un erou. Pe 8 ianuarie 1947, Comisia de Relații Externe a Senatului, controlată de republicani, l-a confirmat ca secretar de stat în unanimitate. Senatul a făcut la fel, întregul proces durând aproape o oră.

Presa l-a întrebat dacă și-ar dori să devină președinte. Marshall a insistat, cu onestitate, că nu va candida niciodată.[6]

Deși la momentul acela se considera un diplomat ratat – „Am încercat să fiu pe placul tuturor, drept pentru care, la plecarea din China nimeni nu mai avea încredere în mine“[7] – Marshall învățase o lecție în străinătate. Cel mai mare defect al lui nu era incapacitatea de a convinge, pe care o va demonstra de multe ori, ci faptul că neglija să-și pregătească o strategie de rezervă. Cu Molotov însă nu va repeta această greșeală.

Viaceslav Skriabin își derivase numele de revoluționar de la cuvântul rusesc molot, ciocan. Molotov crezuse în comunism încă din adolescență. Își însușise principiile teoriei marxiste, de la definiția istoriei ca un șir de lupte între proletariat și exploatatorii săi până la promisiunea victoriei revoluționare asupra forțelor capitalismului mondial. Prima oară îl întâlnise pe Stalin, care era cu zece ani mai în vârstă, pe când avea 22 de ani, în 1912; amândoi încercau să pună bazele noului organ al partidului, Pravda. După răsturnarea țarului Nicolaie, în martie 1917, Stalin s-a declarat în favoarea colaborării cu guvernul provizoriu democrat; Molotov, mai doctrinar, nu. Amândoi însă l-au sprijinit pe Lenin în pregătirea loviturii de stat bolșevice din noiembrie. Războiul civil care a urmat în Rusia, în care milioane de oameni au fost uciși sau au murit de foame, i-a marcat pe toți trei. Persuasiunea ca tactică nu era de mare folos într-un asemenea conflict; coerciția psihologică și fizică avea întâietate. Cei trei au devenit astfel exponenți ai „conspirației, ipocriziei, cruzimii, obtuzității și disprețului față de reguli scrise și de compromisuri“.[8]

Toate conflictele viitoare, atât interne cât și externe, vor fi văzute prin prisma unei lupte pe viață și pe moarte. Scopurile se vor estompa pe drum; comunismul planetar va rămâne țelul suprem, dar țeluri mai apropiate, în primul rând, supraviețuirea fizică și politică, le vor canaliza energiile. Și totuși, ideologia va sta la baza convingerii că, mai curând sau mai târziu, sistemul capitalist, pur și simplu, se va prăbuși din cauza contradicțiilor interne.

În 1921, la propunerea lui Lenin, Molotov a devenit secretarul Comitetului Central al Partidului, o funcție în care și-a impus imaginea publică. Deși cunoscut drept bun familist, în afacerile de stat era eficient până la

cruzime – și de o cruzime la fel de eficientă. Sever cu subalternii, își îndeplinea sarcinile prin orice mijloace. Slugarnic cu superiorii, nu îndrăznea să amenințe pe nici unul. Se spune că Lenin l-ar fi numit „cel mai bun arhivar din Rusia“; Troțki îi spunea „întruchiparea mediocrității“. Când Stalin a fost numit secretar general al partidului, în 1922, Molotov i-a devenit cel mai loial subordonat. Și va continua să joace acest rol în diferite funcții până la cea de acum, la care accedase în 1939, când Stalin îl îndepărtase pe Litvinov, care era evreu, ca să înlesnească înțelegerile cu Hitler.

Faptul că Molotov, deși era școlit, vorbea numai limba rusă și nu era un om de lume nu conta deloc.[9] El își urma vojdul, liderul, fără șovăire, autorizând uciderea din motive politice a mii de oameni cu o nepăsare crasă. „Graba făcea legea“, va reflecta el mai târziu. „Mai aveai timp să te legi de amănunte?“[10] În cadrul partidului era cunoscut sub numele de Asinul de Fier, aluzie la capacitatea lui de a memora până și cele mai neînsemnate detalii, ca și de a supraviețui adversarilor printr-o încăpățânare fără margini și o energie de invidiat. Omologii lui străini ajungeau să-i cunoască aceste însușiri, să-i urască și, în aceeași măsură, să-i admire performanțele. Byrnes îl numea „urmaș direct“ al lui Iov, un om cu o „răbdare nelimitată“. În orice negociere, „îți câștigă fără să vrei admirația pentru răbdarea cu care își pune în aplicare tactica. Rămâne imperturbabil, își mângâie mustața sau își învârte pince-nezul în timp ce așteaptă traducerea și fumează țigări rusești una după alta.“[11] „După ce i-am văzut în acțiune pe toți marii oameni de stat ai lumii din acest secol“, remarca John Foster Dulles, care reprezenta majoritatea republicană din delegația lui Marshall, „pot spune că în viața mea nu am întâlnit abilități diplomatice care să le egaleze pe cele ale lui Molotov.“[12] Ministrul afacerilor externe din Franța, Georges Bidault, vorbea despre „capacitatea lui de a se repeta fără să obosească“.[13] Churchill observa că „niciodată nu văzuse o ființă umană care să reprezinte mai bine ideea modernă de robot“. Și totuși, după „felul în care se descurcau în afacerile externe, Sully, Talleyrand și Metternich“, cei mai mari diplomați ai tuturor timpurilor, „i-ar agrea compania“.[14]

Chiar dacă Molotov era un negociator mai priceput decât el, Marshall avea cel puțin un avantaj de partea lui. Spre deosebire de China, în Rusia venise cu un plan de rezervă – un plan, sau cel puțin o schiță, de a renunța la

înțelegerile de la Ialta și a trece la chestiuni de un interes vital pentru Statele Unite. Chiar dacă până la prezentarea mesajului mai erau două zile, acesta, împreună cu memorandumurile lui Clayton și Acheson, avea să stabilească un cadru în care ajutorul financiar, tehnic și militar era folosit pentru a-i sprijini pe aliați împotriva amestecului sovieticilor. Prin contrast, Molotov nu avea un plan B. O Germanie de Vest scăpată de sub controlul Uniunii Sovietice era, în acel moment, de neconceput.

*

Întrevederea dintre Marshall și Molotov a început în sala principală, bogat decorată, a Clădirii Industriei Aviatice, pe 10 martie. Miniștrii afacerilor externe din Marea Britanie și Franța, Ernest Bevin și, respectiv, Georges Bidault, reprezentau celelalte două forțe de ocupație în Consiliul de Control al Aliaților (ACC), cu sediul în Berlin, care guverna Germania. Deși cu aceeași orientare ca și Marshall, britanicul și francezul urmăreau, fiecare, să-și apere propriul interes național în trasarea viitorului Germaniei. Ministrul afacerilor externe al Uniunii Sovietice era pregătit să se folosească de orice ocazie pentru a exploata divergențele din tabăra occidentală.

Ambasadorul Novikov descria scena: „Molotov,... Marshall,... Bidault,... Bevin și asistenții lor stăteau solemni la o masă rotundă uriașă, în spate fiind consilierii înarmați cu mape groase, gata să-și ajute șefii în orice moment“.[15] Molotov, observa colonelul Marshall (Pat) Carter, secretarul ofițerului de legătură al secretarului de stat american, ședea „cu bărbia sprijinită în palmă“, înclinând uneori din cap, încet, dintr-un motiv numai de el înțeles. Avea „o figură absolut inexpresivă“. Bevin, cu ochelarii lui cu rame groase, de baga, cu țigara care-i atârna pe buze, semăna cu „ceva între Moș Crăciun și un miner galez“. Bidault, prin contrast, era „tipul rafinat“, cu un aer plictisit, care își dorea să pară „mai important decât este“. Bevin, autodidact, nu-i putea pronunța numele, îi spunea când „Biddle“, când „Bidet“.[16]

Bidault, care îl întâlnea pe Marshall pentru prima oară, observa că generalul, deși „lipsit de afectare“, se arăta „cât se poate de precaut“, „fără

să epateze sau să se exprime neprotocolar“. Citea de pe notițe. „Nu pretindea că este infailibil“, dar rămânea ferm pe poziție „când se convingea că are dreptate“ – „nimic nu-l putea face să și-o schimbe, nici chiar președintele Statelor Unite în persoană.“ Săptămânile în care va interacționa cu Marshall vor lăsa o impresie de neșters asupra reprezentantului diplomației franceze. Patriot până în măduva oaselor, luptător în Rezistența franceză în timpul războiului, Bidault nu s-a sfiit niciodată să critice Statele Unite; dar se alătura lui Truman în a-l numi pe Marshall „cel mai important american în viață“.[17]

Cu siguranță mult prea american pentru Molotov. În stilul lui caracteristic, franc și frust, Marshall a subliniat importanța resuscitării vieții politice în Germania. ACC, spunea el, nu progresa deloc; landurile trebuiau să adopte garanții constituționale privind drepturile la asociere, liberă exprimare și mișcare. „Nu vom democratiza niciodată Germania“, conchidea Marshall, „doar prin procesul negativ de epurare a naziștilor din posturile lor influente.“ Intervenția, va remarca ambasadorul Smith, „a fost probabil cea mai directă declarație a drepturilor omului făcută vreodată în Rusia“. Suficient pentru a explica reacția negativă a lui Molotov, care vedea în democratizarea Germaniei un act ostil, menit să submineze drepturile Uniunii Sovietice asupra acestei țări.

Uniunea Sovietică, a ripostat Molotov laconic, nu vedea nimic interesant în „generalitățile despre democrație“.[18] Prin transformarea de către americani și britanici a vestului Germaniei într-o regiune economică bazată pe principii capitaliste, cunoscută sub numele de Bi-zonia, s-a plâns el, aceștia nu făceau decât să reînvie vechile carteluri și trusturi capitaliste care contribuiseră la declanșarea războiului. În noiembrie, secretarul de război Patterson declarase unui reporter că „Rusia va fi atât de impresionată de succesul Bi-zoniei încât se va da pe brazdă și ne va urma exemplul“;[19] în realitate, se va întâmpla exact invers.

Schimbul de replici demonstra prăpastia tot mai mare dintre Washington și Moscova. În timp ce americanii apelau la speranță, frica era cea care-i anima pe sovietici. Marshall vorbea despre o Germanie independentă, pacifistă, stabilă, ca o aspirație pe care Aliații pe timp de război, victorioși, s-o transpună în faptă prin bunăvoință și cooperare. Molotov vorbea despre

o Germanie ca o amenințare teribilă, ce putea fi eliminată doar prin impunerea puterii sovietice asupra structurilor politice și economice ale țării.

Pericolul pentru ambele părți venea din faptul că Statele Unite nu părăseau Europa până când nu i se împlineau aspirațiile; această atitudine va accentua neîncrederea sovieticilor în intențiile americanilor, încurajând Moscova să-și întărească și mai mult controlul asupra Europei de Est și să instige la rezistență împotriva partidelor non-comuniste din Occident. Realiști precum Churchill și Byrnes încercaseră să oprească această spirală a conflictului printr-o împărțire a continentului în sfere de influență – un concept european clasic pe care îl va adopta și Kennan. Dar diferendele de nesurmontat privind Germania împiedicau un compromis mai larg.[20]

Molotov s-a întors mereu la problema despăgubirilor de război care, insista el, reveneau de drept Moscovei, pe baza înțelegerilor încheiate, deși neconsemnate oficial, în timpul conferințelor organizate înainte de terminarea războiului. Uniunea Sovietică voia 10 miliarde de dolari (108 miliarde la valoarea de astăzi) din producția din acel moment a Germaniei. Marshall însă a rămas neclintit. „Nu putem accepta o Germanie unificată“, a explicat el, „pe o procedură care practic ar însemna că poporul american ar trebui să plătească despăgubiri de război unui aliat.“ Vestul Germaniei trebuia să ajungă să se hrănească singur înainte de a avea grijă de alții. Statele Unite finanțau despăgubirile de război fiindcă acest lucru umplea golul dintre ceea ce-i trebuia vestului Germaniei ca să supraviețuiască și ceea ce putea produce acesta pentru consum și comerț. Refuzul de a reconstrui vestul Germaniei însemna o drenare fără sfârșit, inacceptabilă, a vistieriei Statele Unite.

Pentru Uniunea Sovietică, vestul Germaniei refăcut din punct de vedere industrial sub protecție americană însemna, pe termen lung, o nouă amenințare cu invazia. Stalin, ca autocrat, era paranoic din fire și prin forța împrejurărilor; paranoicii însă au dușmani. Iar Germania, care tocmai omorâse o zecime din populația Uniunii Sovietice și distrusese un sfert din bunurile ei cele mai de preț, avea să fie mereu unul dintre dușmani.[21] Regenerarea Germaniei însemna și refuzul de a furniza Moscovei resursele de care avea nevoie, și pe care le aștepta, pentru a-și reconstrui

infrastructura distrusă. Molotov a respins logica argumentelor lui Marshall despre deficitele din zonele de vest: acestea, a insistat el, puteau fi controlate prin simpla reducere a consumului. Germania era o țară bogată: nivelul ei de trai, pur și simplu, trebuia să scadă până când erau acoperite nevoile victimelor ei.

Mai multe resurse trebuiau extrase din estul Germaniei dacă se extrăgeau mai puține din vest, fapt ce crea Moscovei probleme politice și economice. „America, Anglia și Franța ajutau vestul Germaniei", își va aminti Molotov, în timp ce „noi cream încetul cu încetul... propria noastră Germanie." Dar „ce-ar fi gândit acești oameni despre noi dacă le-am fi luat totul din țară?... La urma urmei, noi luam de la germanii care voiau să colaboreze cu noi. De aceea trebuia să umblăm cu mare grijă."[22]

*

Despăgubirile de război fuseseră un măr al discordiei pentru Aliații din timp de război care se întâlniseră la Ialta. În februarie 1945, Roosevelt acceptase logica despăgubirilor de război și fusese de acord cu 20 de miliarde de dolari (268 de miliarde la valoarea de astăzi) – jumătate din sumă pentru Rusia – ca bază pentru discuțiile ulterioare; dar fără să se angajeze în scris. Churchill însă se opusese unor despăgubiri atât de mari, evocând experiența amară a unor astfel de cereri după Primul Război Mondial.

„Dacă vrei un cal la căruță", îi spusese premierul britanic lui Stalin, „trebuie să-i dai fân." 20 de miliarde de dolari echivalau aproximativ cu valoarea totală a exporturilor antebelice ale Germaniei. Germanii, înfometați și fără utilajele necesare, nu erau capabili de o producție atât de mare. Stalin însă îl contrazisese scurt. Să hrănești calul ar putea fi periculos, zisese el. Calul „ar putea să-ți ardă o copită".[23]

În pofida diferențelor de opinie dintre Churchill și Roosevelt, firea împăciuitoare a președintelui american înclinase balanța spre sovietici. „Considerăm că Ialta a dus la rezultate pozitive, mai ales... în chestiunea despăgubirilor de război", declarase Comisariatul Afacerilor Externe în fața diplomaților sovietici imediat după conferința din Crimeea.[24] Dar, după

moartea lui Roosevelt, în aprilie, Truman a apelat la Edwin Pauley, un negociator foarte hotărât. Acest petrolist texan a transformat sensul discuțiilor, de la moral la comercial. Atitudinile față de cerințele rușilor s-au înăsprit, influențate cu precădere de rapoartele sosite din Europa despre modul în care trupele rusești dezmembrau fabricile germane, echipamentul feroviar etc. – o treime din industria germană – și expediau tot ce putea fi refolosit în Rusia.[25]

Până la Conferința de la Potsdam, în iulie 1945, experți ai SUA convinseseră administrația că repetarea experienței despăgubirilor de război solicitate Germaniei (anii 1920) avea să fie un dezastru economic și politic. De data aceasta, despăgubirile trebuiau calculate numai după ce nivelul de trai din Germania devenea rezonabil.

Cei Trei Mari au fost de acord că acest nivel nu trebuie să fie mai ridicat decât al vecinilor invadați de Germania. Dar această formulare a stârnit alte controverse. Marea Britanie, care ocupa zona cea mai industrializată, insista pe plafoane mai ridicate pentru producția germană. O producție mai mare însemna că Marea Britanie își putea permite mai multe bunuri cu valoare de schimb pentru a-și acoperi importurile de alimente. Pe de altă parte, francezii, în același timp temători și îndârjiți, aveau revendicări chiar mai dure decât rușii. Parisul voia și plasarea bazinului Ruhr sub control internațional și anexarea Saarului, ca să slăbească forța economică și militară a Germaniei. Francezii avuseseră aceleași pretenții și după Primul Război Mondial, ca să-și asigure despăgubirile din partea Germaniei și securitatea la graniță.[26]

La rândul lor, rușii credeau că americanii nu învățaseră nimic din lecțiile anilor 1920. Greșeala făcută după Primul Război Mondial era că îi lăsaseră pe germani să nu-și achite obligațiile față de victimele lor. „Toți rușii sunt de părere că despăgubirile trebuie să ocupe primul loc, apoi importurile, fiindcă am avut de suferit atât de mult“, insista Maiski, eminența cenușie a diplomației ruse. „Dacă există un conflict între despăgubiri și importuri, importurile trebuie să vină pe locul doi.“

Will Clayton a respins categoric această poziție. „Americanii nu vor finanța din nou Germania“, a spus el, „cum au făcut după războiul trecut.“ Byrnes l-a secondat, la fel de ferm: „Nici un dolar nu va fi plătit în contul

despăgubirilor până când nu vor fi achitate importurile“.[27] Ambasadorul Harriman a insistat ca Statele Unite să „aibă grijă mai întâi de Aliații occidentali și de alte zone aflate în responsabilitatea noastră și mai apoi să aloce Rusiei ce a mai rămas“.[28]

Teoretic, Washingtonul și Moscova urmau să evite orice conflict în Germania prin respectarea acordurilor privind rezolvarea problemelor ei economice. Protocolul Conferinței de la Potsdam prevedea tratarea Germaniei, chiar dacă aceasta era împărțită în patru zone, ca o singură entitate economică. Ocupanții trebuia să stabilească politici comune pentru realizarea producției, fixarea prețurilor și a cursului valutar, transport etc., permițând adaptarea la „condițiile locale specifice“. Programele de import-export trebuia elaborate pentru întreaga țară, mărfurile esențiale urmând a fi distribuite în mod echitabil în toate zonele. Consiliul de Control al Aliaților trebuia să stabilească nivelul de dezvoltare a industriei care să asigure un nivel de trai suportabil, dar nu mai ridicat decât media europeană, cu excepția Marii Britanii și a Uniunii Sovietice. Așa-numita capacitate industrială în exces urma să fie dislocată și distribuită ca despăgubiri de război.[29] Sovieticii, care doriseră un angajament simplu, ferm, exprimat în dolari, au semnat acordul doar pentru că era tot ce puteau obține de la americani în schimbul unui acord asupra schimbărilor de frontieră în Polonia.[30]

Practic, protocolul s-a dovedit fiabil. „Acordul de la Potsdam a fost incomplet, nerealist și ambiguu“, potrivit lui Alec Cairncross, economist în cadrul Ministerului de Finanțe al Marii Britanii. „Clauzele care priveau despăgubirile de război“, mai ales, „s-au dovedit contradictorii și vagi.“ Întrucât unanimitatea cerută de ACC în aplicarea unei măsuri era imposibil de realizat, era inevitabil ca, în ultimă instanță, cele patru puteri să facă ce voiau în propria zonă. Iar faptul că fiecare putere susținea că are prima dreptul la despăgubiri de război din propria zonă a fost, după cum observa profetic, în iulie 1945, Wilfred Eady, din același Minister de Finanțe, „un pas decisiv în împărțirea Germaniei într-o parte de vest și una de est, sub comanda Rusiei“.[31]

*

Impasul provocat în interiorul ACC de despăgubirile de război s-a agravat în mai 1946. Sovieticii, care primeau 10% din despăgubiri din zonele de vest, nu-și îndeplineau obligația de a trimite alimente și materii prime din partea de est. Generalul sovietic Ghiorghi Jukov insista că produsele alimentare nu erau suficiente pentru a permite expedierea lor în vest. În plus, Moscova a decis că mutarea fabricilor din Germania în Uniunea Sovietică, o formă de achitare a despăgubirilor de război aprobată de puterile occidentale, era prea costisitoare și dura prea mult timp. Astfel Moscova a început să rețină despăgubiri din producția curentă.

De fapt, sovieticii preferau „ouăle de aur făcute de gâscă în locul gâștei".[32] În acest scop au transformat 200 de întreprinderi din zona lor, care reprezentau peste un sfert din capacitatea ei de producție, în corporații cu participație sovietică majoritară. Producția era expediată în Uniunea Sovietică pentru uz intern sau pentru a fi reexportată.[33] Acest aranjament făcea din „unitatea economică" a Germaniei, la care cele trei puteri se angajaseră în Potsdam, o imposibilitate practică.

Britanicii și americanii susțineau ideea ca nici una dintre cele patru puteri să nu solicite despăgubiri de război din producția curentă a propriei zone înainte ca Germania, în întregul ei, să se poată întreține singură. Sir Brian Robertson, guvernatorul militar al zonei britanice, se declara în favoarea așa-numitului principiu al primei taxe: despăgubirile de război trebuia plătite numai după ce exporturile deveneau suficiente ca să poată fi achitate importurile. Dar Vasili Sokolovski, omologul lui, a replicat că principiul nu avea nici o legătură cu despăgubirile de război fiindcă problema exporturilor trebuia rezolvată pe bază zonală. Lucius Clay, adjunctul guvernatorului militar al zonei americane, a respins această interpretare, insistând că numai o politică comercială comună putea îndeplini condiția unei unități economice.

Șiret, Sokolovski l-a băgat în față pe guvernatorul francez, Pierre Koenig (pe care Clay îl cataloga drept un naționalist „gaullist absolut"[34]), întrebându-l dacă guvernul său agrea înființarea unui aparat administrativ capabil să creeze unitatea atât de clamată. Koenig a răspuns exact cum se așteptase rusul: non. Așa că, în timp ce francezii pretindeau că sprijină

poziția anglo-americană privind unitatea economică a Germaniei, absența oricărei instituții care să o pună în practică făcea discuția inutilă.[35]

Energicul general Clay, poreclit „Kaiserul“ în Departamentul de Stat al SUA, a anunțat apariția unei situații fără ieșire. Acționând din proprie inițiativă, a luat una dintre cele mai fatidice decizii de la începutul Războiului Rece. A suspendat expedierea din zona americană a despăgubirilor de război și a pus capăt dezmembrării fabricilor germane în același scop. La scurt timp, britanicii și francezii i-au urmat exemplul, fără alternativă la refuzul americanilor de a mai participa la mecanismul administrativ al celor patru puteri de evaluare a fabricilor în vederea achitării despăgubirilor.[36]

„Acordul de la Potsdam trebuie implementat în totalitate nu doar parțial“, îi scria Clay generalului Oliver Echols de la Departamentul de Război. „Germania trebuie tratată ca o unitate economică; resursele autohtone trebuie folosite mai întâi pentru a satisface nevoile de bază ale germanilor și apoi pentru a asigura exporturile care să finanțeze importurile esențiale.“[37] În timp ce Clay era hotărât să creeze o Germanie capabilă să se autoîntrețină, cu un nivel de trai suportabil, de la care să avanseze fără vreo limită impusă, sovieticii erau hotărâți să frâneze dezvoltarea capacității industriale a Germaniei ca să asigure un flux continuu de despăgubiri – indiferent de efectele asupra populației. În consecință, vor susține că Washingtonul desconsidera Acordul de la Potsdam privind despăgubirile de război și coordonarea politicilor de administrare a Germaniei. Washingtonul va răspunde că Moscova nu voia să-și îndeplinească angajamentele legate de unitatea economică a Germaniei.

*

La câteva săptămâni după ce Clay a suspendat despăgubirile de război, în iunie 1946, Maksim Litvinov, fost ministru al afacerilor externe al Uniunii Sovietice, a acceptat să fie intervievat de Richard Hottelet, corespondent american la Moscova. Observațiile lui au fost atât de sincere încât Hottelet a preferat să le comunice Ambasadei SUA în loc să le dea publicității. Uniunea Sovietică, a spus Litvinov, se retrăgea în „conceptul demodat al

securității geografice“, pentru care Germania juca acum rolul esențial, devenind „cea mai mare problemă“ a lumii. Și, întrucât „fiecare tabără“, Estul și Vestul, „vrea o Germanie unificată sub controlul ei“, „este evident că aceasta va trebui împărțită în două“. Altă soluție nu era.[38]

Și totuși, intenția lui Clay nu fusese să grăbească așa ceva. Pe lângă faptul că era în relații amicale cu Jukov și Sokolovski, Clay își exprima mereu încrederea (naivă, după părerea lui Kennan) că diferendele cu Moscova puteau fi și aveau să fie depășite. Întrebat insistent de reporteri în Berlin dacă măsura luată de el fusese îndreptată împotriva rușilor, Clay a clătinat din cap: „Nu împotriva rușilor. Împotriva tuturor.“[39]

„Tuturor“ era eufemismul lui Clay pentru francezi și ruși, posibil mai mult pentru primii.[40] Walt Rostow, trimis de Departamentul de Stat al SUA la Berlin, telegrafia Washingtonului: „Opinia noastră este că suspendarea despăgubirilor de către Clay este menită mai ales să înlăture blocajul impus de francezi decât să scoată în evidență intențiile rușilor“.[41] Într-adevăr, din corespondența lui Clay reiese clar frustrarea provocată de francezi prin subminarea cooperării celor patru puteri în privința despăgubirilor de război și a comerțului. „Rușii negociază la sânge“, îi va declara Clay unui jurnalist de la New Republic, la începutul anului 1947, „dar noi încercăm să ajungem la un compromis rezonabil... Francezii, cu pretenția lor privind Saarul și internaționalizarea bazinului Ruhr, sunt mult mai intransigenți.“[42] Dar, dacă intenția lui fusese mai degrabă să-i scoată pe francezi dintr-ale lor decât să-i înfurie pe ruși, Clay nu a avut câștig de cauză.

Excluderea lor de la Conferința de la Potsdam îi umpluse de ranchiună pe francezi. Preocupați în principal de anexarea unor teritorii și de obținerea cât mai multor despăgubiri, francezii încercau să-și administreze zona într-o izolare totală. În aprilie 1946, Clay a scris un memorandum de 30 de pagini în care sublinia gravele consecințe politice și economice dacă se dădea curs pretențiilor emise de francezi. Amputarea bazinului Ruhr, puternic industrializat, cu cele 13 milioane de locuitori, avea să reducă restul țării la o „economie pastorală“, dependentă de ajutorul americanilor. Șomajul și revoltele inevitabile urmau să stimuleze „comunismul și totalitarismul“, subminând astfel democratizarea țării și obligând Statele Unite să-și mărească prezența militară.

Departamentul de Stat al SUA a răspuns că neacceptarea cererilor Franței va stimula comunismul în Franța. Comuniștii francezi aveau să folosească spectrul regenerării militare a Germaniei ca să provoace teamă și furie împotriva Washingtonului. Clay însă era dezgustat de argumentele invocate de francezi, cum că izolarea regiunii Ruhr ar fi în beneficiul securității țării lor, insistând că acestea se bazau pe „un concept preistoric despre modul în care trebuie să se poarte un război", care ar fi trebuit îngropat odată cu „depășirea Liniei Maginot".[43] În privința Franței, Clay și Departamentul de Stat erau de acord numai când declarau că politica celuilalt nu făcea decât să ajute comunismul.

Până la urmă, poziția ministerului va fi cea care va prevala. În decembrie 1946, francezii au anunțat cu de la sine putere o barieră vamală între Saar și Germania, integrând economic regiunea în Franța – un prim pas spre anexare.

Furios, Clay a fost convins să renunțe la demisie doar de insistența lui Byrnes cum că îi împărtășește protestul față de inițiativa francezilor.[44] Dar tot Byrnes era cel care declarase la Stuttgart, nu mai departe de luna septembrie, că „Statele Unite nu pot refuza Franței, pe care Germania a invadat-o de trei ori în 70 de ani, revendicarea Saarului".[45] Când venea vorba de Germania, Departamentul de Stat al SUA îi trata pe francezi ca pe o simplă tumoare benignă, iar pe sovietici, din ce în ce mai mult, ca pe una malignă.

*

În cursul anului 1946, politica Departamentului de Stat față de Europa postbelică a fost pusă la grea încercare. Pe de o parte, era problema primei taxe pe importurile germane, cum ar fi alimentele, conform căreia acestea trebuiau plătite înaintea despăgubirilor de război. Întrucât Franța și alte țări eliberate așteptau despăgubiri, această politică maximiza profitul rezultat din exporturi prin vânzarea unor produse, cum ar fi cărbunele, la prețul pieței. Cu cât era mai mare surplusul comercial al Germaniei, cu atât mai mulți bani erau disponibili pentru achitarea despăgubirilor. Pe de altă parte, politica prevedea și ca reconstrucția țărilor eliberate să o preceadă pe cea a

Germaniei. Această politică, în contrast cu cea a primei taxe, încuraja Statele Unite să deprecieze exporturile germane ca să diminueze costurile importurilor pentru aliații lor.

Deprecierea a avut câștig de cauză, rezultând de aici un deficit comercial al Germaniei care a trebuit să fie acoperit de bugetul Departamentului de Război al SUA, alimentând astfel tensiunile din cadrul Departamentului de Stat. În ultimă instanță, contribuabilul american a fost cel care a suportat costurile, ca și în anii 1920, finanțarea reconstrucției Germaniei oferind altora mijloacele prin care Germania s-ar fi putut finanța singură. Astfel, „în mintea oamenilor", se plângea Clay ministerului, cheltuielile cu Germania nu făceau decât „să hrănească dușmanul".[46]

Soluția logică la această problemă ar fi fost creșterea producție industriale a Germaniei. Dar așa s-ar fi contrazis politica de ocupație a SUA, conform căreia producția trebuia limitată ca să se prevină renașterea Germaniei ca mare putere militară. Până în vara anului 1946, administrația a avut grijă ca această politică să apere Europa de Germania doar transformând-o pe aceasta din urmă într-un teritoriu ocupat permanent de armata SUA, căreia măsura i se părea inacceptabilă. Drept urmare, administrația și-a schimbat politica față de Germania în direcția pe care Clay o susținuse încă din aprilie – una care va schimba relațiile Americii și cu Europa de Vest și cu Uniunea Sovietică.

Departamentul de Stat a trecut la unificarea zonelor germane ocupate de americani, britanici și francezi (vezi Harta 2). Zona americană, nota Kennan, „nu fusese niciodată autonomă din punct de vedere economic în epoca modernă".[47] Conținea mai puțin de o cincime din capacitatea de producție a Germaniei pentru uz intern și exporturi industriale.[48] Astfel, pe 30 iulie, Byrnes a obținut acordul lui Bevin de a uni zona britanică industrializată cu cea americană, mai pastorală. Mișcarea urma să dea Statelor Unite posibilitatea de a împărți controlul asupra bazinului Ruhr, vital pentru configurația politică și economică viitoare a Europei. Pentru britanici, care cheltuiau 80 de milioane de dolari pe an ca să-și finanțeze ocupația – cu 50 de milioane mai mult decât primeau ca despăgubiri de război, chiar dacă pâinea era pe cartelă în Marea Britanie – aranjamentul promitea să încetinească consumarea rezervelor de valută și așa precare.

În septembrie 1946, fără să înregistreze vreun progres în cooperarea interzonală nici cu francezii, nici cu rușii, Byrnes a anunțat la Stuttgart că americanii nu vor mai ține în loc reconstrucția Germaniei din cauza „neputinței Consiliului de Control al Aliaților“ de a pune în practică acordurile de la Potsdam privind unitatea economică. „Barierele zonale“, a spus el, „vor fi desființate din punctul de vedere al vieții și activității economice din Germania.“[49]

Zona anglo-americană a luat ființă pe 1 ianuarie 1947. Ca argument în favoarea fuziunii, Clay susținea că, „dacă rușii... văd că avem succes în generarea unei reconstrucții rapide, imediate... probabil vor adera la inițiativa noastră“.[50] Stalin însă vedea în Bi-zonia embrionul unui stat vest-german capitalist, dominat de americani, asupra căruia el nu va avea nici un control. De aceea se va opune cu toată îndârjirea. Este o ironie faptul că, deși în cursul întrunirilor lui Marshall cu Molotov fusese cel mai înfocat susținător al cooperării cu Moscova, prin rolul jucat în suspendarea despăgubirilor de război și în crearea Bi-zoniei, Clay a fost omul direct răspunzător de înghețarea relațiilor dintre SUA și Uniunea Sovietică.

*

Acum, aici, în Moscova, în martie 1947, Marshall încerca să-l convingă pe Molotov că, dacă Germania putea produce mai mult, toată lumea, inclusiv Rusia, avea de câștigat. Dar Molotov vedea lucrurile altfel.

O viziune care nu ar fi trebuit să-l surprindă pe Marshall. La urma urmei, Roosevelt și Morgenthau îl pisaseră pe Churchill să accepte exact logica opusă cu doar doi ani și jumătate înainte, la o conferință militară ținută în Quebec – capacitatea de producție a Germaniei trebuia anihilată pentru a preîntâmpina un al treilea război mondial. Spre nemulțumirea lui Marshall, și Parisul continua să vadă într-o Germanie renăscută un pericol intolerabil, o atitudine pe care Marshall o eticheta drept „demodată și nerealistă“.[51]

Personal, Bidault era de acord cu Marshall. „Am încercat și în 1918 să blocăm Germania, s-o ținem într-o stare de dependență perpetuă“, remarca el, „și n-am reușit.“[52] Și el și guvernul său se declarau de acord cu ideea

Statelor Unite că ar fi de dorit o Germanie descentralizată, ceea ce ar reduce amenințarea la adresa securității Franței. Pe de altă parte, guvernul său ținea morțiș să primească despăgubiri și să plaseze regiunea Ruhr sub control internațional – o poziție care coincidea cu cea a Moscovei.[53]

Ținând cont că o treime din guvernul francez era alcătuită din comuniști, sovieticii se așteptau cooperare din partea lui Bidault. Generalul Georges Catroux, ambasadorul Franței, se întâlnise în particular cu Molotov la Moscova, pe 19 februarie 1947, și subliniase importanța „conlucrării Uniunii Sovietice și a Franței... în stabilirea unei poziții comune“ asupra despăgubirilor de război provenite din producția curentă „înainte de întrunirea Consiliului de Miniștri“.[54] Dar pentru anticomunistul Bidault era o „nebunie“ să-i lase pe sovietici, care „deja secau resursele zonei de est a Germaniei... să devalizeze și restul“.[55] Cât despre internaționalizarea bazinului Ruhr, declara că nu mai poate „continua să pledeze în favoarea ei“ din moment ce era clar că „Rusia o va folosi ca pretext să pătrundă și mai adânc în Germania“.

Acceptând ideile lui Marshall în privința Germaniei, Bidault și-a atras mânia rușilor. Molotov nu a mai sprijinit intenția Franței de a anexa Saarul, izolându-l și umilindu-l pe mândrul și rafinatul Bidault. Rusul l-a omis intenționat într-un toast adresat omologilor săi american și britanic cu prilejul unui dineu, înainte de a se corecta, răutăcios, anunțând că „nimeni nu ar trebui uitat“.[56] Bidault a ripostat, toastând pentru „toți cei de aici care iubesc libertatea“.[57]

Divergențele din tabăra occidentală îi erau utile lui Molotov, oferindu-i o altă cale de atac pentru a-și impune poziția legată de despăgubiri: Moscova, spunea el, ar putea accepta o relansare a regiunii Ruhr, în detrimentul Franței, dacă o parte din producție îi revenea Uniunii Sovietice. Oare Molotov dădea de înțeles că se putea ajunge la un acord care să nu încarce nota de plată a Washingtonului? Contrar unor zvonuri cum că Marshall era hotărât să aplice o politică de descurajare care excludea compromisul, prin mai multe telegrame l-a convins pe Truman să-i aprobe o înțelegere în termeni vagi pe despăgubirile de război în schimbul cooperării rușilor în procesul de unificare economică a Germaniei. Aceasta părea a fi lovitura diplomatică la care Clay spera de mai mult timp.[58]

Dar, din echipa lui Marshall, Bohlen, Smith și Dulles se împotriveau. În Washington, Acheson făcea la fel; era „o greșeală să crezi că te poți așeza la masă cu rușii ca să rezolvi o problemă“, a declarat el în fața Comisiei de Relații Externe a Senatului. Nici unul nu credea că Stalin va da curs unificării economice. O înțelegere nu avea decât să facă din reconstrucția Europei o victimă a unor noi manevre diplomatice din partea sovieticilor.

La îndemnul lui Acheson, inițial Truman nu i-a acordat lui Marshall „libertatea de a acționa“ în problema despăgubirilor; dar secretarul de stat nu s-a lăsat. Truman și-a reformulat răspunsul – „nici o obiecție“, cu condiția ca Marshall să respecte condițiile propuse de el – ca despăgubirile din producția curentă să nu ducă la un deficit comercial al Germaniei sau să dea o altă destinație cărbunelui sau altor materii prime.

Pe 1 aprilie, Marshall a făcut cea mai îndrăzneață încercare de a-l mulțumi pe Molotov, prezentând noua propunere a americanilor în privința despăgubirilor de război. Dar, pe neașteptate, s-a văzut subminat de aliatul lui cel mai apropiat, Bevin. Guvernul britanic fiind sub o presiune financiară mult mai mare decât cel american în zona pe care o ocupa, Bevin voia ca Molotov să accepte sensul pe care britanicii îl dădeau „unificării economice“, dacă sovieticii se angajau în realizarea ei: libera circulație a bunurilor și a oamenilor de la o zonă la alta și împărțirea costurilor cu britanicii – până la data respectivă și în viitor. În plus, Bevin susținea că despăgubirile din producția curentă erau excluse prin acordurile de la Potsdam. Exasperat, Marshall a insistat pentru un acord simplu, de principiu, urmând ca detaliile să fie stabilite de experți, Molotov însă nici nu l-a refuzat categoric, nici nu s-a angajat în vreun fel sau altul.[59]

Discuțiile aprinse cu Molotov deveniseră un test de rezistență psihologică pentru Marshall – un șir nesfârșit de turniruri verbale, plictisitoare, fără sens. Marshall asculta traducerea istovitoare a schimburilor de replici țeapăn, drept, cu mâinile încrucișate pe piept, privind peste ochelarii cu ramă de baga cocoțați pe vârful nasului. Molotov evita timpii morți, intervenind peste translator înainte ca acesta să-și termine traducerea. Prelungirea discuțiilor cu digresiuni sterile, pe același ton, părea să dea roade.

Zi de zi, săptămână de săptămână, fricțiunile diplomatice dintre Marshall și Molotov nu făceau decât să se acutizeze. În momentele de repaus, și în căutare de idei, Marshall citea Congress of Vienna** de Harold Nicolson, dar, indiferent de subiect – tratatele de pace dintre Germania și Austria, nivelul forțelor de ocupație, despăgubirile de război, granița Germaniei cu Polonia – negocierile băteau pasul pe loc. Între timp, rușii continuau să dea banchete somptuoase, să organizeze spectacole la Bolșoi, apelând la tot felul de subterfugii care să sugereze că se putea – se va putea – ajunge la un acord dacă oaspeții străini acceptau să ofere ceva palpabil în schimbul atâtor manifestări de ospitalitate.

Ceea ce nu avea să se întâmple. După 44 de întrevederi cu Molotov, lungi de câte patru ore și fără nici un rezultat, întinse pe durata a cinci săptămâni, Marshall a solicitat o audiență la Stalin.

*

În noaptea de 15 aprilie 1947, însoțit de Smith și Bohlen, care va juca rolul de translator, Marshall a ajuns la Kremlin pe ceea ce, lui Smith, i s-a părut a fi strada cea mai apărată din lume. Conduși printr-un șir întreg de antecamere, americanii au sosit într-o sală de ședințe cu lambriuri din lemn, unde îi aștepta, în picioare, Generalissimul, în uniforma lui militară de culoarea mustarului. Erau prezenți Molotov, Novikov și un translator. De pe pereți priveau portretele unor eroi ai războiului dintre ruși și Napoleon.

Bolșevismul, susținea Kennan, era doar stindardul sub care mărșăluiau acești autocrați ruși. Petru cel Mare fusese la originea strategiei de dominare a vecinilor prin „protejarea“ lor. Ecaterina cea Mare împinsese granițele imperiului spre sud și vest. Țarul Alexandru I, care fusese martorul profanării capitalei de către armata lui Napoleon, insistase ca estul Europei să fie folosit ca zonă-tampon împotriva Occidentului. Serghei Sazonov, ministrul afacerilor externe al Rusiei la începutul Primului Război Mondial, hotărâse ca țările Europei de Est să fie transformate în state-cliente.[60] Dar multe dintre ele, în primul rând Polonia, Ungaria și România, rămăseseră ostile Rusiei și intereselor acesteia în perioada interbelică. Prin urmare,

agresiunea condusă de Hitler îl făcuse pe Stalin să înțeleagă cât de multe lucruri rămâneau de făcut.

Era ora 22:00. Stalin l-a salutat pe Marshall, complimentându-l că îmbătrânise mult mai frumos decât el. El, Stalin – la 68 de ani, cu doi ani mai în vârstă decât Marshall – era acum, prin contrast, „doar un bătrânel". Bohlen era de acord, surprins de cât de bătrân arăta Stalin.[61] Înalt de 1,65 m, cu fața ciupită de vărsat, cu o mustață groasă, cu multe fire albe, cu dinții îngălbeniți, în ton cu ochii, înfățișarea părea să confirme legenda.

Iosif Vissarionovici Djugașvili își luase numele revoluționar Stalin, sau „omul de oțel", când de-abia trecuse de 30 de ani, în jurul anului 1910, după un deceniu petrecut fie în închisoare, fie în lagărele de muncă pentru infracțiuni care porneau de la organizarea de greve la jefuirea unor bănci, escrocherii și crime.[62] Unul dintre cei mai buni elevi ai seminarului teologic din Tbilisi, cu poezii publicate în limba georgiană, Stalin ar fi putut avea un alt destin dacă mama lui, fără să vadă un ban de la soțul ei, un ins violent și alcoolic, ar fi putut continua să-i plătească taxele școlare.

Dar, între timp, Stalin se simțise deja atras de literatura „revoluționară" interzisă – romanele lui Victor Hugo, de exemplu, din cauza cărora, după ce fuseseră găsite asupra lui, fusese pedepsit – și periodice marxiste precum Kvali (Făgașul). În plus, trebuise să caute de lucru, după ce fusese exmatriculat de la seminar, în 1899, fiindcă nu se prezentase la un examen. După ce, o vreme, s-a întreținut din meditații, s-a angajat ca „observator-evaluator" la Observatorul din Tbilisi, unde a avut timp să-și cultive pasiunile radicale, antițariste. A fost concediat în 1901, după un raid al poliției, în urma căruia mai mulți dintre colegii lui au fost arestați pentru posesie de literatură subversivă; ulterior își va câștiga existența numai din activități politice și infracționale.

În aceeași perioadă s-a familiarizat cu scrierile lui Vladimir Ilici Lenin, care era cu opt ani mai mare decât el. După ce, în 1903, a aderat la facțiunea bolșevică a Partidului Social-Democrat al Muncii condus de Lenin, tânărul revoluționar l-a întâlnit pe Lenin în 1905. Impresionat de aptitudinile și de energia lui, Lenin l-a cooptat pe Djugașvili în Comitetul Central al Partidului Bolșevic nou înființat, în 1912, și l-a desemnat să scrie o lucrare doctrinară importantă despre administrarea naționalităților în Imperiul Rus.

Lipsit de limbajul și de pregătirea necesară, Stalin a apelat la publicistul bolșevic Nikolai Buharin ca să termine lucrarea, în 1913.[63]

Din funcția de secretar general al Comitetului Central al partidului, pe care o preluase în 1922, cu doi ani înainte de moartea lui Lenin, Stalin a început să-și consolideze puterea, marginalizându-și și apoi ucigându-și rivali precum Buharin și Troțki, ca și nenumărați rivali potențiali sau doar imaginați. Epurările în masă, simulacrele de procese și lagărele de muncă au devenit instrumentele preferate în eforturile lui de a se impune ca dictator incontestabil în anii 1930, tendințele paranoice îndemnându-l să vadă dușmani peste tot.

Uciderea sistematică a mii de militari și membri ai serviciilor de informații în anii 1930 și 1940, o caracteristică majoră a „strategiei“ lui permanente de eliminare a opoziției și a activităților subversive, ar fi dus la sfârșitul Uniunii Sovietice dacă țara nu ar fi avut capacitatea de a produce arme și de a-i înlocui pe cei căzuți în luptă. Pactul de neagresiune încheiat cu Hitler în 1939 îi dăduse mână liberă să anexeze estul Poloniei (care includea vestul Bielorusiei și al Ucrainei), Estonia, Letonia, Lituania și părți din România; pe de altă parte, faptul că lăsase granițele sovietice neapărate fusese cât pe-aci să ducă la anihilarea țării după invazia Germaniei în 1941.

După război, eforturile lui Stalin de a extinde puterea sovietică au fost călăuzite de credința marxistă falsă empiric, dar de nestrămutat în inevitabilitatea conflictului din interiorul sistemului capitalist și a prăbușirii acestuia. Convins că timpul era de partea lui, Stalin era și pragmatic și înzestrat cu multă răbdare.

Ca diplomat, excela. Dincolo de „simplitatea pe care o afișa“, observa Kennan după întrevederea cu el, în 1945, se ascundea o fire „calculată, ambițioasă, lacomă de putere, invidioasă, șireată, plină de cruzime și răzbunătoare“, ca și un „tactician diabolic“.[64] Attlee spunea despre Stalin că îi amintea „de despoții Renașterii – fără principii, prin orice metode“. În privința stilului, era „fără înfloriturі – mereu Da sau Nu, deși te puteai baza pe el numai dacă spunea Nu“.[65]

Stalin își adapta comportamentul după capacitatea adversarilor de a-i rezista voinței. Cu „aliații“ est-europeni ai Moscovei era mereu condescendent,

agresiv și direct până la brutal. Milovan Djilas, locotenentul lui Tito, care în 1962 a publicat cartea Conversații cu Stalin, îl descria ca pe „un monstru care, deși era adeptul unor idei fundamental utopice, absolute, în practică nu urmărea decât succesul – la care ajungea prin violență și exterminare fizică și spirituală“.[66] Cu Churchill era acid sau lingușitor, după împrejurări. Cu Roosevelt era aproape invariabil fermecător, chiar și atunci când nu voia să cedeze nimic, din cauza mult prea puținelor chestiuni în care își putea permite o răcire a relațiilor cu Washingtonul.

O parte din iscusința lui de negociator se datora priceperii de a-și alege oamenii. Ca să-l citățm pe Smith, Stalin cultiva mitul potrivit căruia existau „două școli de gândire în Biroul Politic, una conciliantă, condusă de Stalin, și una dură, condusă de Molotov... Aceasta era una dintre dovezile clasice despre modul în care funcționa politica sovietică de dezinformare.“[67] Molotov își înfuria atât demult omologii cu încăpățânarea și ursuzenia lui încât aceștia se arătau aproape recunoscători când cererile lor erau refuzate cu oarecare eleganță de Stalin. „Molotov era aproape întotdeauna la fel, rareori schimbând câte ceva, indiferent de subiectul sau persoana cu care avea de-a face“, remarca Djilas[68] – departe de abilul și temperamentalul Stalin. „Alunecos, calm, fără să ridice vocea, Stalin evita răspunsurile negative ale lui Molotov care-l exasperau pe interlocutor“, observa Anthony Eden în amintirile despre Ialta. „Prin metode mai subtile obținea ce anume voia fără să fie atât de încăpățânat.“ Pentru Eden, Stalin era cel mai bun negociator din câți întâlnise la viața lui.[69]

*

George Marshall, căruia îi displăcea flecăreala, i-a întors, scurt, plezanteriile lui Stalin, evocând „cu mare interes“ întâlnirea lor precedentă la Conferința de la Teheran, în 1943, unde se discutaseră „operațiunile amfibii și de traversare a cursurilor de apă“.

„Da“, a spus Stalin, „cel de-al doilea front.“[70]

Marshall ar fi vrut să-i amintească lui Stalin despre recenta colaborare istorică dintre cele două țări, dar „cel de-al doilea front“ avea sensuri

diferite pentru ei. Din perspectiva lui Stalin, deschiderea lui întârziase în mod deliberat, mult prea mult, cu rezultate departe de a-l mulțumi. America și Marea Britanie, considera el, îl amânaseră ani de zile pentru ca Germania și Uniunea Sovietică să se transforme reciproc în ruine și să nu mai poată fi în stare de nimic. Numai că și Stalin folosise această tactică – îi lăsase pe germani să-i măcelărească pe polonezi în Varșovia, în august 1944.

Marshall a îndreptat întrevederea spre subiectul pentru care venise.

I-a spus lui Stalin că va vorbi cu franchețe – nu ca diplomat, ci după cum fusese instruit, ca militar. A adăugat că era „extrem de îngrijorat", chiar și „deprimat într-o oarecare măsură de cât de mari erau neînțelegerile și diferențele de opinii... scoase în evidență de această conferință". La sfârșitul războiului, a continuat el, Uniunea Sovietică se bucurase de stima poporului american. Dar, de atunci, guvernul sovietic nu și-a respectat angajamentele luate și punea piedici în calea celor mai recente.

Acordul încheiat cu americanii în sistem împrumut-închiriere, i-a reamintit Marshall, „a fost cel mai generos dintre toate", iar reticența sovieticilor în a se achita de obligații – cum ar fi returnarea vaselor comerciale și a celor de război – avea „un efect dezastruos asupra Congresul SUA și a opiniei publice". Acum, aici, în Moscova, atmosfera plină de „suspiciune și de neîncredere practic făceau imposibilă încheierea unui acord".[71]

Marshall într-adevăr vorbea cu franchețe; chiar cu brutalitate, cum va declara el mai târziu.

Impasibil, Stalin trăgea din țigară; și privea în jos, lateral și, din când în când, în ochii lui Marshall, în timp ce îl asculta pe american și pe translatorul lui. Cu un stilou roșu în mâna dreaptă desena capete de lupi într-un carnet, fără să se ascundă de invitați – o practică pe care o cultiva de mult timp ca să-i descumpănească. Harriman avusese parte de ea la prima sa întrevedere cu Stalin la începutul războiului.[72]

Marshall a trecut la principalul motiv de discordie dintre Washington și Moscova: Germania. Cele două părți nu reușeau să facă pași înainte în nici una dintre probleme de bază: demilitarizarea, despăgubirile sau arhitectura politică și economică viitoare a țării.

Germania apropiase Uniunea Sovietică și Statele Unite într-o cauză comună, din 1941 până în 1945, dar acum, fiind prinsă ca într-o cușcă între jumătatea de vest și cea de est a continentului, fiecare sub alt control militar, nu făcea decât să amplifice consecințele ideologiilor și ale intereselor geostrategice divergente. Puține lucruri practice și clare privind viitorul Germaniei fuseseră hotărâte de Roosevelt, Churchill și Stalin la Ialta, cu doi ani înainte, în ciuda faptului – sau poate din cauza faptului – că aceasta era problema cea mai importantă pe termen lung pe care cele trei guverne trebuiau să o rezolve. La momentul acela Stalin se mulțumise să aștepte; sperase ca „unirea forțelor" să fie în favoarea lui, cum se și întâmplase când Armata Roșie a ajuns prima în Berlin, luându-i fața lui Eisenhower.

Acum, aici, în Moscova, a spus Marshall, se vehicula ideea greșită că Statele Unite „intenționau să dezmembreze Germania". Guvernul lui însă „nu avea o astfel de intenție"; „de fapt, dorea exact contrariul". Voia ca țara să fie unificată economic, iar vestul mai industrial să schimbe nestingherit mărfuri cu estul agricol. Pe de altă parte, Statele Unite considerau și că un guvern german central, puternic „ar constitui un pericol real la adresa păcii mondiale".[73] Deși nu a spus-o, Marshall mai credea și că principala sursă a acestui pericol era KPD-ul (Kommunistische Partei Deutschlands), Partidul Comunist German controlat de Kremlin, care deținea puterea în est după ce absorbise și dezmembrase cu forța SPD, Partidul Social Democrat, în 1946.

Apoi Marshall și-a vărsat năduful pe interlocutorul lui din ultimele șase săptămâni: „Domnul Molotov acuză că acordul bi-zonal anglo-american încalcă hotărârile luate la Potsdam". Dar „e clar ca bună ziua că Statele Unite și Marea Britanie au fost silite să ia o astfel de măsură ca să-și protejeze propriii contribuabili, dat fiind că nu s-a reușit unificarea economică a Germaniei".

În privința despăgubirilor, a continuat Marshall, Molotov exagera ceea ce primeau Statele Unite din zona americană și, în același timp, refuza să furnizeze cifre legate de ceea ce primea Uniunea Sovietică. În plus, cele două delegații ajunseseră „într-un impas cu tratatul pentru demilitarizare".

Exista și un context mai larg, a adăugat Marshall: Europa. „Suntem ferm hotărâți să facem tot posibilul ca să ajutăm acele țări care suferă din punct de vedere economic." Dacă „nu intervenim, situația ar putea duce la colaps

economic și, în consecință, la dispariția oricărei șanse de supraviețuire a democrației“.[74]

Încercând să încheie într-o notă pozitivă, Marshall și-a reiterat „dorința de a reconstrui baza cooperării din timpul războiului“. „Cu această speranță venisem la Generalissimul Stalin, simțind că, dacă rușii mai înlăturau din suspiciuni, putea fi un bun început pentru restabilirea acelei înțelegeri.“[75]

Stalin a înclinat din cap. Marshall, a spus el, „avea dreptate că numai pe baza francheții și a sincerității se puteau dezvolta cooperarea și prietenia“.

„Cât despre sistemul împrumut-închiriere“, a mărturisit el, „există o oarecare neglijență în modul de operare al guvernului sovietic.“ „Am fost foarte ocupați aici fiindcă am suferit pierderi atât de mari în timpul războiului... Acesta ar putea fi motivul întârzierilor.“ Dar „mai era un aspect al problemei“, i-a spus Stalin lui Marshall: „anume creditele care au fost legate de sistemul împrumut-închiriere“.

Cu doi ani înainte, a explicat Stalin, ca răspuns la întrebarea ambasadorului Harriman despre comenzile pe care guvernul sovietic era pregătit să le facă în Statele Unite și despre ce credite era nevoie, guvernul lui trimisese un memorandum prin care solicita între trei și șase miliarde de dolari. Șase miliarde, a spus Stalin, erau „promise de mult“. Nici acum, după doi ani, „nu s-a primit vreun răspuns“. Aceasta, a spus Stalin apăsat, „poate din neglijența Statelor Unite“.

Novikov era uluit. Șase miliarde? „Eu știam numai de un împrumut de un miliard de dolari“, va consemna el mai târziu. Și „nu am fost singurul frapat de reproșul aspru al lui Stalin“. Marshall îi șoptea ceva la ureche lui Smith în timp ce Stalin i se adresa; Smith își nota furios. La un moment dat, s-a întins peste masă și i-a dat un bilet lui Novikov.

„Domnule Novikov!“ scria în bilet, „știți prea bine că nu este adevărat. Nu s-au promis niciodată șase miliarde. Vă rog să-i explicați domnului Stalin.“ Novikov a tradus și i-a înmânat mesajul lui Molotov. „Impasibil“, Molotov „a vârât biletul într-o mapă.“ „Nu i-a zis nici măcar un cuvânt“ lui Stalin, „al cărui lapsus neașteptat... m-a urmărit multă vreme“, va nota Novikov. „Aveam în față un om bătrân, foarte bătrân și obosit, probabil copleșit de

marea responsabilitate.“[76] Stalin se va corecta, acceptând doar că trecuse un singur an.

Stalin a trecut apoi la Germania: „Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe nu a avut nici o cădere să respingă... acordurile semnate de cele trei guverne“, a spus el și s-a uitat la Bohlen.

„Domnul Bohlen cred că-și amintește acele discuții“ de la Ialta, unde Bohlen a tradus pentru Roosevelt, când „toți americanii, inclusiv președintele Roosevelt, Stettinius [Edward, secretarul de stat] și Hopkins au spus că [cele zece miliarde de dolari cerute de sovietici ca despăgubiri de război] erau prea puțin“, și că, „întinse pe durata a 20 de ani, germanilor nu le va fi foarte greu să le achite“. Dar, „acum se pare că americanii aveau un punct de vedere diferit“, anume că, deși Uniunea Sovietică mutase utilaje în valoare doar de „aproape două miliarde de dolari“, alte despăgubiri nu vor fi permise – nici măcar din producția curentă. „O situație pe care Uniunea Sovietică nu are cum să o accepte.“ Poporul sovietic, a spus Stalin, a suferit groaznic din cauza germanilor. De aceea el personal nu avea „nici milă, nici compasiune și nici afecțiune față de ei“. Despăgubirile erau absolut necesare.

Cât despre „unitatea Germaniei“, Uniunea Sovietică „avea aceeași poziție ca și britanicii și americanii, adică în favoarea unității economice“. Ceea ce însă nu era de ajuns, a adăugat Stalin; unitatea economică nu era „posibilă fără unitate politică“.

„Noi suntem împotriva unui guvern german centralizat puternic“, a precizat Stalin; ei doreau unul care „să stea deasupra, nu sub conducerile Länder [landurilor].“ Dar „nu trebuie să facem aceleași greșeli pe care le-a făcut Napoleon, care a înființat mai multe conduceri germane“. Deși prin asta a „obținut un avantaj tactic asupra unei Germanii slăbite temporar“, i-a întărit pe „militariștii germani“ care visau la reunirea Germaniei. „Practic măsurile luate de Napoleon au dus la apariția lui Bismarck și la declanșarea Războiului Franco-Prusac.“

Dacă aceste erori erau repetate acum, Uniunea Sovietică risca „să piardă avantajul unei unități germane și să dea Germania pe mâna militariștilor și a

șoviniștilor“. Astfel, foarte curând, poporul german avea să urmeze un alt lider belicos, periculos, pe calea reconstrucției.[77]

*

În pofida incoerenței elementelor ei constitutive, în linii mari, politica sovietică față de Germania era deja stabilită de un an. Stalin nu avea nici un motiv să o revizuiască. În mai 1946, 38 de oficiali sovietici de rang înalt, inclusiv generalul Ghiorghi Jukov și Solomon Lozovski, adjunctul ministrului afacerilor externe, și-au prezentat concluziile la propunerea lui Byrnes privind demilitarizarea Germaniei și garanțiile de securitate ale Marilor Puteri în Europa. Concluziile erau foarte clare: Moscova trebuia să respingă tot. Statele Unite, susțineau ei, încercau să scoată Uniunea Sovietică din Germania ca să-și asigure „dominația economică a acelei țări“ și „să-și păstreze potențialul militar [în Europa] ca bază necesară îndeplinirii obiectivelor lor agresive în viitor“. Stalin a conchis că Washingtonul nesocotea angajamentul luat de Roosevelt la Teheran de a retrage trupele americane în decurs de doi ani de la sfârșitul războiului și, în același timp, dorea aprobarea sovieticilor ca „Statele Unite să joace același rol în Europa ca și URSS“. Din clipa în care trupele sovietice părăseau Germania, a avertizat Jukov, americanii vor „cere retragerea... din Polonia“ – un coridor militar esențial până în Germania – „și, în ultimă instanță, din Balcani“. În doar câțiva ani „va izbucni în război germano-anglo-american împotriva URSS“.[78]

Din această perspectivă, apelul lui Marshall de a reconstrui Germania și de a pune punct despăgubirilor erau fețele aceleiași monede. America intenționa să controleze Germania, să o reînarmeze și să o asmută asupra Rusiei. Aici Marshall părea că se chinuiește să deschidă o ușă încuiată din interior; Stalin se opunea oricărui plan care excludea controlul sovietic asupra părții de vest a Germaniei. „Întreaga Germanie trebuie să fie a noastră“, le-a spus Stalin liderilor bulgari și iugoslavi în 1946. „Adică trebuie să fie comunistă, sovietică.“[79] Stalin continua discuția cu Marshall doar fiindcă voia ca Washingtonul „să-și asume responsabilitatea pentru împărțirea Germaniei“, dacă aceasta nu putea fi evitată.[80]

Dar, de fapt, Stalin susținuse dezmembrarea Germaniei înainte să i se opună. În 1941, Stalin a fost primul dintre liderii aliați care au făcut presiuni în acest sens, vrând ca Germania, conform unei telegrame trimise de Molotov lui Maiski, la Londra, „să fie împărțită într-o serie de landuri mai mult sau mai puțin independente ca garanție a păcii statelor europene în viitor“ – un mesaj pe care Maiski îl transmisese mai departe unui Eden sceptic. La Ialta, Stalin avusese propuneri specifice, de la consilierii lui, privind împărțirea Germaniei în patru, cinci sau șapte landuri, dar insistase numai ca termenul „dezmembrare“ să fie adăugat la formula de capitulare a Germaniei. Cu sprijinul americanilor, sovieticii avuseseră câștig de cauză în fața britanicilor îngrijorați că o astfel de măsură ar fi redeșteptat naționalismul german și ar fi îndemnat la luptă.

După Ialta însă, Stalin a făcut o întoarcere de 180 de grade. Temându-se că absența unei autorități centrale în Germania i-ar fi afectat capacitatea de a obține despăgubiri din vestul industrializat al țării, a dat dispoziții delegației sale la întrunirea de la Londra, din martie 1945, a reprezentanților ministerelor afacerilor externe din țările aliate să susțină ideea dezmembrării doar ca o soluție extremă, dacă Germania nu putea fi stăpânită prin alte mijloace. Ulterior, și el și Molotov vor da vina public pe americani și britanici pentru punerea ei în practică.[81]

În ultimele luni ale războiului, ca să nu piardă vremea, Stalin îl pregătise pe Walter Ulbricht ca să organizeze, împreună cu Partidul Comunist (KPD) pe care-l conducea, zona de ocupație sovietică din Germania. Micuțul Ulbricht, în vârstă de 51 de ani, cu o barbă à la Lenin, urcase în ierarhia comunistă în anii 1920, fugise din Germania în 1933 și se stabilise la Moscova, via Paris și Praga, în 1938. Acolo evitase soarta atâtor membri și activiști ai Partidului Comunist mai puțin abili, sprijinind fiecare mișcare a lui Stalin, de la simulacrele de procese până la pactul dintre naziști și sovietici. Lavrenti Beria, membru al Biroului Politic, stăpânul sistemului de securitate internă al Uniunii Sovietice, îl numise „cel mai mare idiot“ pe care-l văzuse vreodată, Stalin însă l-a considerat un idiot foarte util după sfârșitul războiului.[82]

Din cauza trădării lui Kim Philby, agent în cadrul serviciului britanic de informații MI6, sovieticii i-au putut identifica, prinde și ucide pe

majoritatea liderilor catolici ai rezistenței antinaziste – și anticomuniste – din estul Germaniei.[83] Prin urmare, Stalin era bine pregătit pentru impasul în care ajunsese cu americanii, care aveau puțini aliați firești în est. Dar, din păcate pentru el, nu era deloc pregătit pentru rolul pe care acțiunile lui aveau să-l joace în agravarea ostilităților dintre estul și vestul Germaniei, fapt care făcea imposibilă unificarea progresivă sub conducerea comuniștilor, pe care o avea el în vedere.

În timp ce-i spunea lui Ulbricht, la începutul anului 1946, că dorea ca Germania să fie „democrată", permițând partidelor non-comuniste, acceptate, să participe la viața ei politică, Stalin dorea și o „epurare a administrației de stat, etatizarea întreprinderilor... exproprierea marilor latifundiari" și conformarea cu directivele venite de la Moscova.[84] În aprilie a forțat alipirea KPD și a Partidului Social Democrat SPD la Partidul Unității Socialiste dominat de KPD (Sozialistische Einheitpartei Deutschlands – SED). Mișcarea nu a făcut decât să amplifice resentimentele germanilor față de Rusia, berlinezii referindu-se la comuniști cu termenul „SEDisten" – sadici.[85]

În perspectiva unui vot anticomunist uriaș la alegerile din 20 octombrie a aceluiași an, cu precădere în estul Berlinului ocupat de sovietici, Stalin s-a opus și mai mult propunerilor de federalizare venite din partea Washingtonului, care ar fi dus la întărirea controlului local și la slăbirea controlului impus de el. Imediat după înfrângerea zdrobitoare – SED a ieșit pe locul trei, cu sub 20% din voturi – Stalin a devenit un pragmatic feroce. Spre uimrea și disperarea liderilor SED care s-au întâlnit cu el în ianuarie 1947, Stalin i-a presat să renunțe la „politica de eliminare... pentru a evita un scenariu în care toți foștii fasciști erau împinși spre tabăra adversă".

„Zona sovietică are propriii fasciști", a spus Stalin. „Nu-și pot organiza partidul sub alt nume?" Nu voia „ca aceștia să fie convinși să treacă de partea SED, fiindcă nu s-ar fi reușit așa ceva". Numai „să nu fie împinși cu toții în brațele americanilor".

Conducerea SED era îngrozită. „Deși în zonele din vest naziștii ocupă posturi în administrație", a spus Otto Grotewohl, „o acțiune ca aceasta din partea noastră nu ar fi înțeleasă de masele care muncesc în vest." Wilhelm Pieck a înclinat din cap; ceea ce voia Stalin de la ei era „imposibil".

„Imposibil?“, a întrebat Stalin. „Mie mi se pare posibil.“

Lui Pieck nu-i venea să creadă: SED trebuia să continue „lupta... împotriva naziștilor activi“, a insistat el.

Dar „oare nu se poate face distincția între naziștii nu foarte activi și cei foarte activi?!“ a replicat Stalin.[86] Scopul, a explicat el, era „atragerea“ populației din vest.[87] Drept pentru care, prima misiune era convingerea Aliaților să aprobe un plebiscit național pentru o întrebare formulată cu multă grijă despre unitatea Germaniei – una care să ajute la extinderea comunismului.[88] „Dacă reușim să încheiem prima etapă, va fi foarte bine. Dacă nu, vom accepta consolidarea administrației germane în zona sovietică.“[89] Cel mai important era ca „susținerea unității Germaniei să nu treacă din mâinile noastre în mâinile burgheziei“.[90] Atitudinea lui Stalin sugera că era dispus să accepte ca vestul Germaniei să rămână sub controlul Aliaților dacă prin asta se asigura că estul va rămâne comunist.

În ceea ce privește politica Washingtonului față de Germania, din 1945 aceasta fusese la fel de șovăitoare ca și politica Moscovei. Administrația Truman respingea acum mentalitatea Morgenthau care prevalase, chiar dacă nu foarte convingător, în Washington cu doar doi ani și jumătate înainte, conform căreia o Germanie unită, refăcută din punct de vedere industrial, era o amenințare continuă la adresa Europei. Departamentul de Stat din vremea lui Roosevelt nu sprijinise planul lui Morgenthau de dezindustrializare și dezmembrare, considerând că „acesta putea fi o platformă tocmai bună pentru agitatorii naționaliști“; ministerul agrea doar descentralizarea sau federalizarea ca mijloace de descurajare a naționalismului și militarismului german. După ce devenise președinte, Truman a condangat politica „intervenționistă“ a lui Morgenthau și redase Departamentului de Stat controlul asupra politicii externe.[91]

Acum, pe fondul crizei economice a Europei, ideile lui Morgenthau păreau nesăbuite. Produsul intern brut (PIB) real al Marii Britanii se ducea la vale (în scădere cu 2,6% pe an), în timp ce inflația creștea vertiginos în Statele Unite (14,4% pe an), majorând importurile britanice. „Producția“, conchidea un raport trimis tuturor de fostul președinte Herbert Hoover, după o vizită în Europa, în februarie, era „singura cale spre redresare în Europa.“ Și „întreaga economie a Europei“, insista el, „este cuplată de economia

Germaniei“. Aliatul său, Vandenberg, numea Germania „esența întregii probleme europene“.[92]

În ciuda daunelor masive provocate de război în Germania, reflectate în distrugerea a 40% dintre locuințe, 80% din capacitatea industrială a țării, un procent remarcabil, era intactă. Germania ieșise din război cu mai multe utilaje în stare de funcționare decât avusese la începutul lui – o mare parte dintre ele fiind noi (o treime din instalațiile industriale aveau mai puțin de cinci ani, față de o zecime în 1939). Numai lipsa materiilor prime și incertitudinea politică îi împiedicau redresarea – ca și redresarea Europei. Prin urmare, Statele Unite, conchidea Hoover, „puteau ține Germania în aceste lanțuri economice, dar și Europa, în zdrențe“.[93]

Clay și Dulles erau de acord cu Hoover, chiar dacă aveau opinii diferite despre cum ar fi trebuit condusă Germania. Clay, care îl considera pe Dulles mult prea indulgent cu francezii, voia păstrarea integrității teritoriale a țării și evitarea rupturii cu sovieticii; Dulles voia plasarea regiunii Ruhr sub control internațional și utilizarea resurselor bazinului Rinului pentru înființarea unei „Europe Occidentale“ noi, federalizate.[94] Această idee începuse să surâdă Departamentului de Stat aflat în căutarea unor modalități de a pune Doctrina Truman în practică. Pe de altă parte, Stalin se opunea, firește, reindustrializării Germaniei, mai ales dacă scopul acesteia era stimularea capitalismului european.

*

Cele șase săptămâni de discuții în Moscova nici măcar nu începuseră să apropie viziunile celor două țări despre Germania. Stalin însă avea o ultimă propunere.

„Dacă punctele noastre de vedere asupra acestui subiect nu pot fi împăcate“, i-a spus el lui Marshall, „există o soluție“, un compromis. „Să-i lăsăm pe germani să hotărască printr-un plebiscit care le e dorința.“[95]

Marshall a tresărit. Știa prea bine unde avea să ducă un „plebiscit“. Văzuse rezultatele din Polonia, cu un an în urmă, în iulie, după un referendum

manipulat pe față, care deschisese drumul controlului comuniștilor. În ianuarie 1947, urmaseră alegerile generale, în săptămânile premergătoare susținători ai Partidului Țărănesc anticomunist fiind arestați cu miile, iar candidații lor fiind șterși de pe listele electorale. Dar, ca să învingă, comuniștii tot fuseseră nevoiți să măsluiască voturile. La Ialta, Churchill dusese o ofensivă diplomatică disperată, de unul singur, împotriva lui Stalin ca să păstreze o Polonie independentă ca baricadă împotriva expansiunii sovietice spre vest. Roosevelt însă, mai preocupat de aderarea Uniunii Sovietice la ONU și de intrarea ei în războiul din Pacific, capitulase în fața insistențelor lui Stalin ca Aliații să recunoască guvernul provizoriu polonez susținut de sovietici și să accepte monitorizarea de formă de către Occident a viitoarelor alegeri.[96] Acum, în Moscova, Marshall era hotărât să apere o altă baricadă, aflată la câteva mii de kilometri spre vest, în Germania.

Marshall și Stalin nu au putut cădea de acord decât asupra neasumării riscului, nici din partea Statelor Unite, nici din cea a Uniunii Sovietice, de a deveni aliate cu Germania. „Trebuie să insistăm ca vestul Germaniei să nu cadă sub controlul comuniștilor“, va îndemna Kennan mai târziu.[97] Și Marshall va considera că „stăpânirea întregii Germanii de către sovietici... ar fi cea mai cruntă amenințare la adresa securității tuturor națiunilor occidentale“.[98]

Astfel, după 90 de minute de monologuri, cei doi nu au rezolvat nimic. Marshall era negru la față. Stalin însă rămânea enervant de calm, aproape detașat.

„E greșit să dăm o interpretare atât de tragică dezacordurilor noastre“, i-a spus el lui Marshall. Acestea erau, a adăugat el, ca niște ciondăneli între membrii unei familii. Dar diferendele asupra Germaniei, a subliniat el înlocuind analogia familială cu una militară, erau „doar primele hărțuieli și încăierări ale unor detașamente de recunoaștere“.

Acordul ar putea apărea în timp, l-a asigurat el pe Marshall. „După ce se epuizează în urma unei dispute“, a spus Stalin, „interlocutorii recunosc necesitatea unui compromis. De aceea s-ar putea să cădem de acord data viitoare“, a adăugat el încurajator. „Sau, dacă nu atunci, poate mai târziu.“[99] Atitudinea lui sugera ceea ce cercetătorii vor identifica drept semne ale unei intenții diplomatice ostile. Un „sentiment pozitiv“ nejustificat și un „apel la

posibilități viitoare“, spre deosebire de condițiile prezente, sugerează o trădare iminentă.[100]

Marshall era alarmat – nu fiindcă Stalin continua să respingă poziția americanilor, ci fiindcă se arăta mulțumit să tergiverseze lucrurile în timp ce Germania și Europa se chinuiau să supraviețuiască. „Cu cât e mai rău, cu atât e mai bine“ – o butadă atribuită lui Nikolai Cernîșevski, scriitor radical rus din secolul al XIX-lea, și apoi lui Lenin – părea să fie deviza liderului sovietic.[101] Marshall își dădea seama acum că îndărătnicia lui Molotov nu se explica numai prin caracterul lui. Ministrul afacerilor externe al Uniunii Sovietice îndeplinea ordinele șefului. Sovieticii, conchidea Marshall, „negociau la sânge“. „Făceau tot posibilul ca să paralizeze întreaga Europă.“[102]

„Conferința de la Moscova“, declara ambasadorul Robert Murphy, consilierul politic al lui Clay și conducătorul diplomației americane în Germania, „a fost cea care a anunțat lăsarea Cortinei de Fier.“[103] Sceptic în privința cooperării cu sovieticii înainte de conferință, Murphy îi va considera total lipsiți de onestitate și va critica orice gest împăciuitorist al Americii.[104]

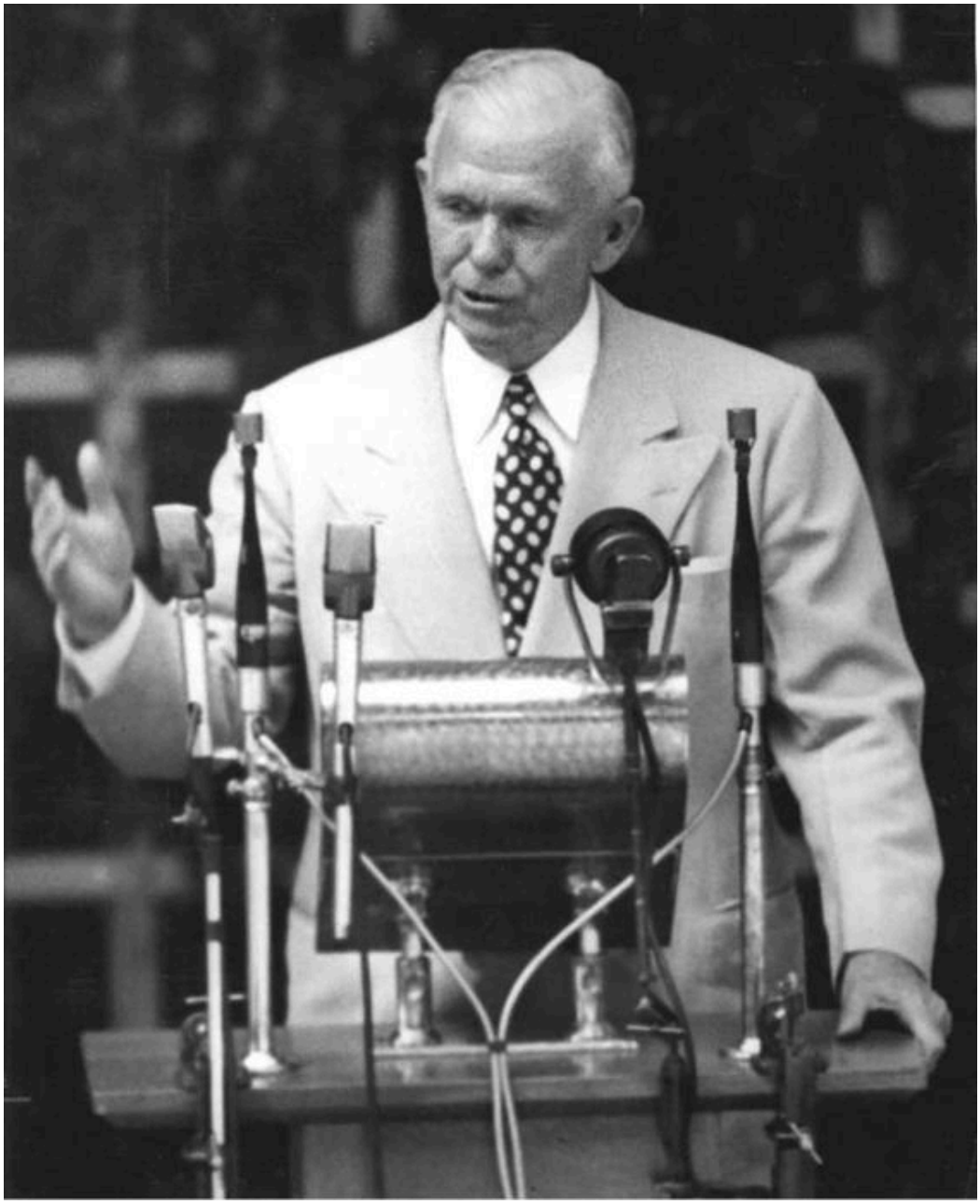

George Marshall, secretarul de stat al SUA, vorbește despre criza economică europeană la Universitatea Harvard, 5 iunie 1947.

Congresul de la Viena (n.tr.)

Capitolul 4. Planul

Programul de reconstrucție a Europei, va declara Marshall mai târziu, „a fost o consecință a deziluziei pe care mi-a provocat-o Conferința de la Moscova“. Marshall intenționase să-l anunțe „la sfârșitul conferinței“, dar se răzgândise, considerând că este mai înțelept să amâne momentul: „Nu am vrut să dau impresia că Aliații occidentali veniseră la Moscova cu un acord gata semnat de a merge înainte fără cooperarea sovieticilor“. Existau și „divergențe cu Marea Britanie privind despăgubirile etc.“, pe care nu voia să le facă publice.[1] Marshall și-a petrecut tot drumul spre casă prelucrând informațiile despre economia dezastruoasă a continentului și schițând idei „care să împiedice prăbușirea totală a Europei de Vest“.[2]

Cuceririle lui Hitler scoseseră în evidență pericolele reprezentate de o putere ostilă care controla resursele industriale ale Europei de Vest, pe care numai resursele Statelor Unite le întreceau ca importanță.[3] Prin urmare, în opinia lui Marshall, acum Washingtonul trebuia să acționeze de unul singur – fără Rusia sau, dacă era nevoie, împotriva ei.[4] În timp ce-i prezenta raportul lui Truman, în ziua de 27 aprilie 1947, seara, după revenirea la Washington, a insistat ca administrația să-și formuleze reacția cât mai curând posibil, nu mai era timp de pierdut. A doua zi, Marshall a vorbit la radio, trecând în revistă „lista tristă“ a dezacordurilor dintre Washington și Moscova. „Dezintegrarea este tot mai evidentă“, a spus el. Europa nu mai putea să aștepte un compromis. „Pacientul este pe moarte în timp ce doctorii se contrazic.“[5]

Deși tratamentul încă nu fusese stabilit, birocrația începuse să se mobilizeze în timp ce Marshall era la Moscova. Pe 21 aprilie, a luat ființă o comisie de coordonare alcătuită din reprezentanți ai Departamentului de Stat, Departamentului de Război și al Marinei (SWNCC). Raportul comisiei, pe care, la întoarcere, Acheson i l-a adus la cunoștință lui Marshall, era fără cap și coadă, dând impresia că fusese însăilat în grabă de un grup ai cărui membri erau fiecare cu interesul lui – ceea ce era adevărat. Obiectivele economice ale SUA, întărirea securității, ambițiile geopolitice și preocupările umanitare alcătuiau un ghiveci perfect.

„Concluzia este inevitabilă“, se scria în raport, „cu programele și politicile actuale lumea va putea să cumpere produsele exportate de Statele Unite în ritmul anilor 1946–1947 numai pe durata a 12–18 luni.“ „Declinul substanțial“ anticipat „al exporturilor SUA ar avea un efect nociv asupra afacerilor și locurilor de muncă din țară.“

Produsul național brut (PNB) al Statelor Unite scăzuse cu 11,6% în 1946, influențat de cheltuielile masive ale guvernului imediat după război. Consiliul Consultanților Economici ai președintelui anticipa acum accentuarea declinului în următoarele 12 luni; redresarea economiilor europene era absolut esențială pentru limitarea lui. Reducerea „costurilor și a duratei asistenței economice din partea Statelor Unite“ depindea de coordonarea programelor naționale de reconstrucție, ca și de „creșterea substanțială a comerțului cu zonele dominate de sovietici, cu condiția ca schimburile comerciale să fie stabilite în termeni compatibili cu independența politică și economică a zonelor orientate spre vest“.[6]

Dar acestea erau simple speculații. Comerțul nu putea fi condiționat de orientarea politică; reconstrucția Vestului avea sau nu avea nevoie de comerțul cu Estul, punct. Statele Unite, se scria în raport la modul voalat, „vor continua, probabil, să ajute cu alimente și medicamente zonele în care o astfel de intervenție este compatibilă cu interesele lor“. O observație fără noimă și o recomandare cu jumătate de gură, amestecate pentru a descuraja apelurile la administrație de a juca rolul Crucii Roșii.

Cel mai înflăcărat era îndemnul ca Statele Unite „să aibă grijă ca nici o altă națiune să nu cadă sub influența unei națiuni potențial ostile“. O economie slabă vulnerabiliza statele „în fața unor tactici subversive, care acționau «din interior», sau a amenințării unei forțe copleșitoare“. Deși numele Uniunii Sovietice nu este pomenit în această secțiune, „împiedicarea extinderii influenței comunismului“ este prezentată drept scop primordial al mesajului președintelui în favoarea Greciei și Turciei.

Oricât de nepotrivit era acest document ca punct de referință pentru Marshall în confruntarea cu un Congres insensibil, în atragerea unei populații epuizate de război și în orchestrarea unei metamorfoze economice în rândul Aliaților, SWNCC avea toate elementele pe care Marshall va trebui să le ordoneze într-un plan: sprijinirea națiunilor europene care puteau rezista

comunismului, prevenirea unei crize umanitare și combaterea unei amenințări la adresa redresării economice a Americii. Lipsea însă un proiect funcțional, articulat, care să reziste reacției violente pe care avea să o genereze acasă și în străinătate.

Primul pas important în crearea unui proiect nu a întârziat. Pe 29 aprilie, chiar după anunțul făcut la radio, Marshall l-a convocat pe Kennan, cu care se întâlnise doar de două ori în cursul războiului, și a insistat să-și lase postul de la Colegiul Național de Război. La recomandarea lui Forrestal, Marshall voia să-l numească șeful noului Grup de Planificare a Politicilor (PPS) – un grup de experți din cadrul Departamentului de Stat care foarte curând va juca un rol central în Războiul Rece. „Nu poți să acționezi și să planifici în același timp“, va explica Marshall înființarea noului organism.[7]

Forrestal milita pentru angajarea Statelor Unite ca „lider al reconstrucției economice“ a Europei ca răspuns la amenințarea comunistă, lui Kennan revenindu-i sarcina de a găsi cele mai bune modalități de o pune în practică. „Nu vreau să aștept ca cei din Congres să-mi dea la cap“, i-a spus Marshall din spatele biroului bine lustruit, pe care nu era nici o hârtie.[8] În pofida dificultăților pe care le presupunea o astfel de sarcină, Marshall i-a ordonat lui Kennan să se prezinte cu un raport în decurs de două săptămâni. Fără indicații, doar recomandarea de a „evita banalitățile“.[9]

Printre provocările cu care se confrunta Kennan se număra lipsa unui colectiv de lucru și a spațiului. A recrutat în grabă mai multe persoane, printre care Walt Rostow și Charles Kindleberger, protejații lui Clayton care vor deveni mari personalități. Grupul a lucrat nonstop, în săli de ședințe de împrumut care, ca să-l citățm pe James Reston, „aveau tot atâta personalitate ca și o fabrică de gumă de mestecat“.[10]

Pentru Kennan, care era depășit de problemele economice și care se temea de reacția pe care raportul avea să o genereze de la cei care se pricepeau mult mai bine decât el, experiența era „un chin intelectual mult mai dureros decât tot ce-am cunoscut până acum“. Intervențiile constante ale presei despre ce ar fi trebuit sau nu ar fi trebuit să facă Truman în Europa nu făceau decât să mărească presiunea. La un moment dat, noul șef al PPS, epuizat și stresat, s-a ridicat în timpul unei ședințe, a părăsit încăperea și a izbucnit în plâns.[11] Știa însă că cedarea în fața criticilor sau a „vocilor pesimiste“ nu era

o opțiune. „Trebuia să venim cu ceva“, va reflecta Kennan peste ani, „și am venit“.[12]

*

Convingerea că economia trebuie să ocupe un loc primordial în arsenalul diplomatic american a prins rădăcini la începutul secolului XX, odată cu enunțarea de către John Hay, secretar de stat, a principiilor „Ușii Deschise“ pentru comerțul global cu China. Hay se declara în favoarea unei piețe deschise, libere, și a unor șanse egale pentru comercianții de toate naționalitățile care își duceau activitatea în țară. Un astfel de principiu, credea el, era în beneficiul economiei SUA și împiedica disputele dintre puterile care aveau reprezentanțe comerciale în China.[13]

Președintele Woodrow Wilson globalizase principiul în al treilea punct din cele paisprezece după Primul Război Mondial, pledând pentru „înlăturarea, pe cât posibil, a tuturor barierelor economice“ între națiuni.[14] Bancherii americani au contribuit la stabilizarea economiei Europei în anii 1920, cu sprijinul discret al administrațiilor Harding și Coolidge.[15] Războaiele comerciale și monetare din anii 1930 au dus la o implicare mai activă a ramurii executive: Trezoreria și-a propus o reformă monetară globală, iar Departamentul de Stat un comerț nediscriminatoriu, ca elemente vitale ale unei cooperări internaționale și stabilități economice. Acheson, Harriman și Clayton au înclinat spre Partidul Democrat în anii 1930, nu în favoarea Noii Orientări, ci a agendei comerciale libere promovate de Cordell Hull, secretarul de stat, și împotriva alunecării Partidului Republican spre protecționism.

Truman, ca și Franklin D. Roosevelt, era adept al ideii că intervenția economică putea și trebuia să fie folosită la modul agresiv, uneori ca o alternativă la intervenția militară, pentru a asigura interesele naționale americane vitale. Administrațiile însă au avut abordări diferite în două probleme de maximă importanță.

În primul rând, Roosevelt a permis Trezoreriei să elaboreze politica economică externă, măsură datorată mai mult prieteniei cu Morgenthau

decât predilecției lui față de o birocrație sau alta. Truman a preferat ca de acest domeniu să se ocupe Departamentul de Stat. Câțiva dintre „Înțelepții“ lui, cum aveau să fie numiți, făcuseră opinie separată în precedenta administrație.[16] Acheson, care, sub Roosevelt, lucrase și într-un minister și în celălalt, fusese un adversar hotărât al presiunii financiare constante aplicate de Morgenthau și White asupra unei Marii Britanii falite. Cei doi, se plângea el, „își imaginau o victorie [în război] în urma căreia și dușmanii și aliații erau puși la pământ – dușmanii înfrânți pe câmpul de luptă, aliații înfrânți de birocrație“.[17] Dând vina pe ascensiunea „statelor militare totalitare“ pentru colapsul ordinii economice a secolului al XIX-lea, controlată de Marea Britanie, Acheson era decis să ajute la edificare uneia noi, conduse de americani.[18] Dezgustat de ceea ce i se părea a fi o atitudine naivă, greșită, pro-sovietică în Trezoreria administrației Roosevelt, Kennan era nerăbdător să ajute la planificarea reconstrucției Europei în parte prin renunțarea la eforturile fără speranță de a coopera cu Moscova.

A doua problemă era legată de gestionarea unei Germanii învinse. În timp ce Roosevelt sprijinise planul lui Morgenthau de a pastoraliza țara (deși mai târziu se va delimita de el), Truman era de partea lui Henry Stimson, secretarul de război, un înfocat adversar al planului, considerând că „o Germanie productivă, puternică din punct de vedere economic, era esențială pentru stabilitatea viitoare a Europei“.[19]

Morgenthau încercase să blocheze refacerea Germaniei ca putere militară și economică prin dezmembrarea industriei și împărțirea pieselor între victime. La nevoie, spunea el, poporul german, putea trăi și „mâncând la cantina săracilor“. Un Stimson alarmat avertiza împotriva „unei răzbunări în masă“, subliniind că „viteza reconstrucției are o mare importanță dacă vrem să evităm producerea unor convulsii periculoase în Europa“. Alții atrăgeau atenția că Planul Morgenthau nu făcea decât să prelungească războiul, să înfometeze populația, să majoreze costurile ocupației și să favorizeze interesele sovieticilor în dauna celor americane.

Cu toate acestea, Roosevelt a fost de acord ca Planul Morgenthau să stea la baza politicii de ocupație a SUA – directiva 1067 a Șefilor de Stat Major Reuniți – în septembrie 1944.[20] Directiva prevedea ca guvernatorul militar american din Germania să „nu ia nici o măsură (a) menită să contribuie la reabilitarea economică a Germaniei sau (b) menită să susțină sau să

întărească economia Germaniei“. La fața locului, în Berlin, în primăvara anului 1945, directiva îi produsese o mare dezamăgire lui Clay. Lewis Douglas, consilierul lui pe probleme de finanțare a ocupației, fierbea de mânie că directiva îi împiedica „pe cei mai pricepuți muncitori din Europa să producă pentru un continent căruia îi lipsesc de toate“.

Directiva, spunea el, fusese „concepută de niște imbecili într-ale economiei“.[21] Morgenthau, părintele ei, „era prost ca noaptea“ – ca să citățm verdictul și mai dur al lui Truman.[22] Morgenthau era fermier la bază, după cum recunoștea chiar el, fără nici o pregătire economică. Prin numirea vechiului său vecin din Hyde Park în funcția de secretar al finanțelor, în 1934, Roosevelt, observa sarcastic Gladys Straus, o cunoscută donatoare new-yorkeză, reușise să-l găsească „pe singurul evreu din lume care nu se pricepe la bani“.[23] Truman îl atacase pe Morgenthau fiindcă se amesteca în treburile Germaniei și l-a forțat să demisioneze în iulie 1945, la câteva luni după ce ajunsese în Biroul Oval.[24]

Departamentul de Război a făcut tot posibilul să îndulcească și litera, și spiritul directivei. Cu aprobarea Trezoreriei și a Departamentului de Stat, McCloy, adjunctul secretarului de război, a adăugat o clauză prin care se permitea „producția sau întreținerea bunurilor și a serviciilor“ necesare prevenirii epidemiilor sau unor tulburări civile majore.[25] Morgenthau însă, chiar și după ce și-a părăsit postul, împreună cu aliații lui a menținut presiunea asupra Departamentului de Război ca să le facă „zile fripte“ germanilor.

Truman se afla în fața unei noi provocări economice, de care predecesorul lui nu avusese parte în timpul războiului. La sfârșitul conflictului, în Washington, mai ales în Congres, se credea că simpla ajustare a resurselor militare la nivelul unei amenințări potențiale era un pericol în sine. Cheltuielile militare necontrolate duceau la creșterea inflației, la deficite bugetare perpetue, la taxe prohibitive și controale economice brutale. Rușii, potrivit multora, aveau un plan bine pus la punct ca să forțeze Statele Unite să falimenteze prin amestecul tot mai frecvent în treburile interne ale altor țări. Această opinie a avut două efecte importante.

Primul asupra înseși doctrinei militare. Apelând la terminologia folosită de geograful Halford Mackinder, protejarea „Marginilor“ de amenințarea

reprezentată de dominația „Centrului“ de către ruși putea fi realizată, în principiu, fie printr-o strategie a „apărării circulare“ multilaterale, fie printr-o „apărare în punctele-cheie“, mult mai limitată.[26] Kennan, în articolul din Foreign Affairs care avea să devină celebru foarte curând – „Sursele conduitei sovietice“, a sprijinit implicit prima variantă, îndemnând Statele Unite „să-i înfrunte pe ruși cu o contraforță de neclintit în toate punctele în care aceștia dau de înțeles că atentează la interesele unei lumi pașnice și stabile“.[27] Și totuși, această strategie presupunea cheltuieli nelimitate, o situație care venea în contradicție cu ideea că risipa excesivă era ea însăși un pericol. Kennan părea să fi abandonat în mare măsură descurajarea pe scară largă la momentul publicării articolului, în luna iulie, înclinând spre o abordare care se axa pe amenințările ce combinau „ostilitatea cu șansele de reușită“. Această schimbare de perspectivă l-a adus mai aproape de pragmaticul Acheson.

Apărarea în punctele-cheie de pe hartă, în detrimentul celei circulare, a apărut ca un principiu al descurajării inamicului mai ales datorită solicitării venite din partea Congresului de restrângere a cheltuielilor. Marshall însuși a ajuns să susțină că mai curând „concentrarea“ și nu „dispersarea forțelor noastre... pare a fi cel mai înțelept plan de acțiune, ținând cont în primul rând de restricțiile actuale“.[28] Kennan o putea justifica și el pornind de la convingerea că Stalin nu avea nici o intenție să declanșeze un război dacă subjugarea Europei se putea realiza prin alte mijloace. Forrestal credea că monopolul atomic îi permitea Americii câțiva „ani în care își putea asuma riscuri altfel inacceptabile“. Aceste riscuri puteau fi menținute la nivelurile tolerabile prin inițiative mai puțin costisitoare, precum propaganda și războiul psihologic.[29]

Al doilea efect a fost promovarea redresării și a reabilitării economice în Europa, și mai târziu în Japonia, ca element central al descurajării comunismului în ideea că o astfel de măsură era mult mai puțin costisitoare decât pregătirea și angajarea militară. Aceste soluții erau deja vehiculate în 1945. La Potsdam, Stimson și McCloy pledaseră pentru elaborarea „și adoptarea unui plan complex de reabilitare economică a Europei în întregul ei“. Harriman, bun cunoscător al Rusiei după anii de război în care avusese de a face cu Kremlinul, insistase pe lângă Roosevelt și Truman pentru un ajutor masiv acordat reconstrucției Europei.[30] În 1947, soluțiile erau gata să fie puse în aplicare.

„Resursele noastre nu sunt nelimitate“, va declara Truman la șase luni după anunțarea doctrinei care îi poartă numele. „Trebuie să le folosim acolo unde este cel mai mult nevoie de ele ca să redăm lumii productivitatea, libertatea și încrederea.“ Până în vara anului 1948, Robert Lovett, care îl va succeda pe Acheson, va invoca Doctrina Truman cu aceeași tărie ca și Truman, cu un an înainte. „Undeva trebuie să tragem linia, altfel Statele Unite se vor trezi în situația de a nu fi în stare să asigure securitatea întregii lumi... Nu avem suficiente... resurse pentru ca, în același timp, să finanțăm redresarea economică a Europei, să furnizăm arme și echipament țărilor care le solicită și să ne întărim din punct de vedere militar.“[31] Royall, secretarul apărării, insista că va avea nevoie de o creștere cu 20% a bugetului armatei dacă membrii Congresului nu aprobau un plan de ajutorare a Europei.[32]

Forrestal enumera astfel prioritățile americane în Europa: „stabilitate economică, stabilitate politică și stabilitate militară... cam în această ordine“. Și chiar afirma, fără menajamente, că guvernul „menținea cheltuielile militare sub nivelurile pe care conducătorii armatei le consideră drept minimumul care ar putea să asigure securitatea națională“. Cheltuielile Statelor Unite cu apărarea scăzuseră de la 83 miliarde de dolari în anul fiscal 1945 la 42,7 miliarde în 1946 și la 12,8 miliarde în 1947. În această perioadă, forțele armate ale SUA scăzuseră de la 12 milioane la 1,6 milioane. Parcimonia în domeniul militar permitea guvernului „să majoreze cheltuielile necesare reconstrucției Europei“. Era, conchidea el, „un risc calculat“ care oferea „perspectiva asigurării în ultimă instanță a securității naționale“.[33] La rândul său, Truman considera că este o chestiune ce ține de pragmatism să „cheltuiești 20 sau 20 de miliarde de dolari ca să păstrezi pacea“ în următorii patru ani, în loc să cheltuiești de zeci de ori mai mult, în fiecare an, ca să duci un război.[34]

Ceea ce făcea din ajutorul financiar și economic o alternativă atât de radicală la creșterea cheltuielilor pentru apărare era faptul că niciodată nu se încercase așa ceva la o scară atât de mare și pe fondul unei confruntări diplomatice ajunse într-un punct critic. Administrația știa din experiență cum să se pregătească pentru război, cum să lupte și cum să-l câștige, dar noua strategie economică și-o baza doar pe supoziții și pe convingeri. Cine putea spune ce sume erau necesare pentru a resuscita economiile din țările devastate de război și conduse de guverne slabe, disperate?

Kennan însă sublinia mereu că Statele Unite aveau nevoie, mai presus de orice, de un avantaj psihologic asupra Uniunii Sovietice în țările pe care voiau să le ajute. Ajutorul economic, opina el, era destinat în aceeași măsură reînvierii speranței și încrederii în sine a națiunilor respective, cât și ameliorarea nivelului de trai.

Deși era ferm hotărâtă să se opună comunismului, administrația nu urmărea, în schimbul asistenței economice, orientarea țărilor spre America. Dar opoziția față de comunism putea fi interpretată ca o condiție ipocrită. Acheson a încercat să o explice: „Îmi amintesc când în Statele Unite se afirma fără probleme: «Ne este indiferent dacă o țară sau alta vrea să fie comunistă, o privește, e treaba ei, ea decide». Dar de-abia după ce am aflat ce înseamnă comunismul, ne-am dat seama că nu este o doctrină pe care oamenii o culeg, o întorc pe o parte și pe alta și o adoptă sau o abandonează... Oamenii sunt forțați să o adopte.“ Aceasta însă nu însemna că Statele Unite trebuiau să recurgă la forță. Convingerea unei bune părți a Departamentului de Stat era că forța țărilor de a rezista presiunilor Uniunii Sovietice depindea de statutul lor de „centre de putere independente, încrezătoare în propriile forțe“, și nu de pupile ale Washingtonului.[35]

Dar cum aveau să procedeze Statele Unite cu guvernele care erau comuniste, dar nealiate cu Moscova? Această întrebare va căpăta greutate în cazul lui Tito și al Iugoslaviei comuniste în 1948. Acheson va declara că era în „interesul evident“ al Statelor Unite ca „«titoismul» să fie o forță erozivă și dezintegratoare în sfera sovietică“. Șefii de misiune ai administrației americane din Europa de Est vor conchide că „orice mișcare sau toate mișcările din lumea comunistă care tind să slăbească și să perturbe controlul Kremlinului asupra acesteia reprezintă forțe care acționează în interesul Occidentului și, prin urmare, trebuie încurajate și ajutate“. Aceste declarații arătau clar că Statele Unite se vor opune mai degrabă Uniunii Sovietice decât comunismului, în general, prin mijloace politice și economice.[36]

*

Acheson a avut cea mai mare expunere publică în definirea Doctrinei Truman, chiar la cererea președintelui. Pe 7 aprilie 1947, Truman i-a cerut o

„favoare“ adjunctului secretarului de stat. Cu ceva timp în urmă, ca un gest de curtoazie față de prietenii din Mississippi ai soției lui, acceptase să vorbească despre afacerile externe la Colegiul Pedagogic Delta State. Dar, din cauza lui Theodore Bilbo, senatorul democrat de Mississippi care încerca să mai obțină un mandat în ciuda acuzațiilor de corupție, președintele spera să se țină departe de disputele politice locale. Marshall nu era disponibil; Acheson era a treia opțiune pe lista gazdelor.

Chiar dacă orașul Cleveland, Mississippi, nu era un centru consacrat pentru discursurile majore despre politica externă, Churchill demonstrase cu un an înainte, în Fulton, Missouri, că dimensiunile unei localități nu erau o barieră în calea diseminării ideilor la nivel național – sau chiar global. Acheson era nerăbdător să ajungă într-un forum din care, apelând la cuvântul folosit de Clayton, să poată „șoca“ țara, să o facă să conștientizeze criza economică prin care trecea Europa și interesul Americii de a o stopa. Faptul că avea să țină locul președintelui, pe 8 mai, a fost cea mai bună ocazie care i s-a ivit vreodată.[37]

Înainte să plece din Washington, Acheson i-a invitat la prânz pe jurnaliștii britanici Leonard Miall, Malcolm Muggeridge și René MacColl și i-a informat, neoficial, despre semnificația discursului pe care urmau să-l asculte în Mississippi. Scopul lui era de a se referi la temerile crescânde ale Marii Britanii și Europei de Vest că Statele Unite se concentrau, în mod greșit, asupra sud-estului continentului, orbite de aspectele politice și militare mai vizibile ale conflictelor de acolo. Campania lui Henry Wallace împotriva Doctrinei Truman îi îngreuna misiunea, făcând-o și mai presantă. Acheson trebuia să întărească mesajul președintelui, cu toate implicațiile lui.

Chiar dacă mesajul adresat Congresului avusese un caracter general la insistența lui Acheson, solicitarea de ajutor se limitase la două țări: Grecia și Turcia. Între timp, lacunele acestei abordări deveniseră evidente. „Doctrina președintelui lansată pe 12 martie fusese îndeajuns de generală ca să zăgăzuiască apele“, nota Jones, „dar proiectul concret, de ajutorare a Greciei și Turciei, oprea numai un afluent al fluviului, care acum ieșea din albie.“ Franța, Italia și Marea Britanie se aflau și ele la ananghie. Reconstrucția se „împotmolea“.[38] Alimentele nu mai ajungeau de la țară în orașe; fabricile nu puteau funcționa fără materii prime vitale. Aurul și dolarii necesari unor importuri de bază precum combustibilul se evaporau văzând cu ochii.

Grevele se înmulțeau. Inflația creștea amețitor. Și, în timp ce Conferința de la Moscova a miniștrilor afacerilor externe, întinsă pe toată durata lunii aprilie, bătea pasul pe loc, era tot mai clar că sovieticii erau parte a problemei și nu a soluției.

Deși, cu aerul lui de patrician scorțos, nu era cel mai nimerit emisar pentru un stat ca Mississippi, plin de pășuni și plantații de bumbac, Acheson și-a interpretat rolul cu brio. În timp ce păștea agale pe terenul de baschet al colegiului, cu marginile înțesate de cei veniți să-l asculte, adjunctul secretarului de stat și-a scos haina, și-a suflecat mânecile și, folosindu-se numai de notițele de pe dosul paginilor cu discursul, a privit direct marea de oameni din jurul lui și a început să vorbească. Aceste trucuri au creat impresia că improvizează, deși Acheson memorase tot textul pregătit și nu avea să devieze decât foarte puțin, conștient că se adresa unui auditoriu mult mai larg decât se așteptase.

A început prin a lega situația economică din Europa ce se deteriora rapid de „elementele de bază“ ușor de înțeles „în această bogată regiune agricolă“ a inimii Americii. „Cât de mică este distanța de la hrană și combustibil la pace sau anarhie“, a spus el. Cu „fabricile distruse, cu ogoarele sterpe, fără îngrășăminte sau mașini care să le facă din nou mănoase, cu sistemul de transport paralizat, cu populațiile împrăștiate și aproape moarte de foame, cu firmele tradiționale falite și legăturile comerciale întrerupte“, Europa se afla într-un mare pericol. Iar „absența unui acord de pace“ – mai ales în privința Germaniei, „marele atelier al Europei“ – ținea în loc reconstrucția vitală. Dat fiind că Europa nu avea nici materiile prime, nici resursele monetare cu care să importe strictul necesar pentru a supraviețui și a se redresa, eforturile de a o ajuta erau „numai în parte motivate de umanitarism“. Aceste eforturi „erau și în slujba interesului național. Fiindcă... până când țările nevoiașe nu se pun pe picioare și nu ajung să se descurce singure, în lume nu poate exista stabilitate economică sau politică și nici o pace de durată sau prosperitate pentru nici unul dintre noi.“ Oamenii flămânzi, lipsiți de speranță, a avertizat Acheson, „adesea recurg la gesturi disperate“. Prin urmare, guvernul Statelor Unite avea nevoie de aprobare și de resurse ca să acționeze în forță și cât mai rapid.

Acheson a explicat pe îndelete cât de mare avea să fie, în următorii ani, prăpastia dintre nevoile de bază ale Europei și capacitatea ei de a plăti în

dolari sau în aur. Apoi și-a condus publicul spre concluzia inevitabilă: să accepte mai multe bunuri din afară, să consume mai puțin acasă, să facă în așa fel încât țara lor să furnizeze europenilor mărfurile necesare „menținerii forței fizice și... punerii în practică a măsurilor vitale pentru reconstrucție“.

În plus, Statele Unite trebuia să „treacă la acțiune imediat, chiar și fără acordul semnat al Celor Patru Puteri, ca să redreseze Europa, inclusiv Germania“. Un mod indirect de a spune că americanii nu vor ține cont de obiecțiile sovieticilor. „Reconstrucția Europei“, a insistat el, „nu poate aștepta «compromisul prin epuizare»“, reconstrucția poate prinde rădăcini „numai atunci când toate sectoarele economiei europene conlucrează, într-un tot armonios“. O „economie europeană coordonată“ era, în consecință, „un obiectiv fundamental al politicii noastre externe“.

Folosirea forței economice a Americii în sprijinul „demnității umane, al libertății umane și al instituțiilor democratice“, a spus el în încheiere, este „necesară dacă vrem să ne păstrăm libertățile și propriile instituții democratice. Este necesară pentru securitatea noastră națională. Mai mult decât atât, este datoria și privilegiul nostru, ca ființe umane.“[39]

Cei din jur au aplaudat „în picioare, cu generozitate și politicos“, deși se prea poate ca mulți să nu fi înțeles importanța pe care administrația o dădea acestui discurs.[40] Ulterior, Truman îl va numi „prologul la Planul Marshall“. Într-adevăr, Acheson a elaborat aici pentru prima dată câteva dintre elementele lui esențiale. Mai ales ideea că Europa, sau cel puțin partea ei de vest, trebuia să conlucreze ca „un tot armonios“ va conta mult. Până în acel moment, eforturile de reconstrucție, puține, erau necoordonate și aveau aproape în întregime un caracter național. Accentul pus de Acheson pe redresarea industrială a Germaniei era, de asemenea, o repudiere tranșantă a Planului Morgenthau.[41]

La scurt timp după discurs, James Reston de la Times, unul dintre jurnaliștii simpatizați de Acheson, l-a rugat pe adjunctul secretarului de stat să spună clar dacă discursul său reprezenta „noua politică“ sau doar un mod de a „testa opinia publică“. Acheson l-a îndemnat cu jumătate de gură să-l întrebe pe președinte – ceea ce jurnalistul a și făcut.

„Da“, a răspuns Truman. Acheson vorbise în numele lui.

*

Alarmat de discursul lui Acheson, Vandenberg a solicitat o întrevedere cu Marshall și cu președintele. Cum să facă apel Acheson, a întrebat el, la un program de acordare a unui ajutor masiv altor țări?

Marshall l-a asigurat că nu va mai exista o altă cerere de suplimentare a ajutorului în sesiunea curentă a Congresului. Dar, ca să nu-l mintă, a adăugat că îi va parveni una la momentul potrivit.

Ceea ce nu a fost pe placul senatorului. Vandenberg vorbea des despre „politica externă bi-partizană", considerând-o prețioasă și fragilă,[42] și se aștepta ca președintele să o țină în viață. „Harry", i-a spus el lui Truman, „vreau să înțelegi că de acum încolo te voi mai ajuta să aterizezi forțat doar dacă voi fi în avion la decolare." Cei doi foști colegi de senat, care nu fuseseră niciodată apropiați, vor forma un tandem politic redutabil. Fără el, repoziționarea istorică a politicii externe a Statelor Unite nu ar fi fost posibilă.

Născuți în 1884, la o distanță de 47 de zile, Vandenberg și Truman, acum în vârstă de 63 de ani, proveneau din familii modeste din Vestul Mijlociu. De mici văzuseră cum tații lor ajunseseră la sapă de lemn, fiind obligați să muncească din greu ca să-și întrețină familia. Erau deștepți și iubeau cuvintele, dar fiecare în felul său – Truman le citea, Vandenberg le scria și le dădea glas. Truman se lăuda că, până să împlinească 14 ani, citise cele 3 000 de cărți din biblioteca locală. Vandenberg fusese vicepreședintele clubului literar al liceului la care învăța, câștigând medalia de argint în cadrul Concursului de Oratorie al statului Michigan.[43] Pe Truman nu-l interesau nici scrisul și nici oratoria.

Carierele lor politice urmaseră drumuri diferite. Vandenberg, mereu pasionat de afacerile externe, fusese un izolaționist foarte vocal de-a lungul anilor 1930, până în decembrie 1941. Sprijinise Legile Neutralității de dinainte de război și se opusese ajutorului în sistem împrumut-închiriere către Marea Britanie după izbucnirea războiului. „Am aruncat la coșul de gunoi discursul de adio al lui Washington", scria el în martie 1941, după ce proiectul de lege

trecuse de Senat. „Ne-am aruncat cu capul înainte în politica de forță și în războaiele pentru putere din Europa, Asia și Africa. Am făcut primul pas pe un drum pe care nu-l vom mai putea părăsi.“[44] Dar totul se schimbase în decembrie. „Convingerile mele privind cooperarea internațională și securitatea colectivă pentru pace“, va scrie el mai târziu, „s-au limpezit în după-amiaza atacului de la Pearl Harbor. Acea zi a pus capăt izolaționismului pentru toți cei cu capul pe umeri.“[45]

Prin contrast, Truman nu a avut niciodată o epifanie referitoare la concepția lui despre lume. Preocuparea lui de bază în Senat fusese eradicarea corupției din țară. Fiind un candidat de compromis la vicepreședințe, se trezise în prima linie a afacerilor externe după moartea lui Roosevelt, la doar câteva luni după ce, fără tragere de inimă, își ocupase postul. Dar învăța repede. Și, chiar dacă legenda spune că era un tip hotărât, poate este mai corect să spunem că nu-și reproșa nimic după ce lua o decizie.[46] Îi repugna postul de președinte, dar își îndeplinea atribuțiile fără regrete și fără ezitări.

Vandenberg râvnea la președințe de ani de zile. Roosevelt îl prezentase regelui George al VI-lea al Marii Britanii în 1939, fără să zâmbească: „Iată un tip care crede că mă va urma la Casa Albă, dar n-o va face“. Deși avea opinii total opuse față de Roosevelt, mai ales în privința bunăvoinței cu care președintele trata guvernul sovietic atât de belicos, Vandenberg îi admira „spiritul cavaleresc“ și îl considera „un extraordinar exemplu de curaj“.[47] Temperamental, Truman nu avea mai multe lucruri în comun cu Vandenberg decât Roosevelt, dar între ei exista o complementaritate – absența unor egouri antagonice – care le permitea să colaboreze în voie. Țara va avea de câștigat de pe urma acestui tandem.

*

Kennan a elaborat un memorandum important pentru Acheson pe 16 mai 1947, o primă versiune pentru raportul Grupului de Planificare a Politicilor (PPS/1) cerut de Marshall. Memorandumul începea cu o reverență făcută „calității și valorii“ studiului întocmit de SWNCC despre reconstrucția Europei, înainte de a arăta, cu eleganță, că ar dori să fi făcut mai multe sugestii „care vor influența supozițiile și ideile de la care pornește SWNCC“.

Apoi Kennan enumera principiile pe baza cărora lucra colectivul său, într-un contrast izbitor cu prolixitatea SWNCC.

„Un ajutor american întins“ pe patru ani, spunea Kennan, urma să suplimenteze „un program de colaborare economică între țările Europei de Vest.“ (În timp ce îl vizitase pe Kennan la Colegiul de Război, în aprilie, Walter Lippmann, îi sugerase să-i invite pe europeni să elaboreze un astfel de plan, fapt care se prea poate să-l fi influențat pe Kennan.)[48] De notat că, spre deosebire de studiul SWNCC, Kennan nu menționa deloc „necesitatea“ de a face comerț cu Europa de Est; participarea rămânea la latitudinea „statelor de pe orbita rușilor“, care trebuiau mai întâi să „garanteze că participarea lor va fi constructivă“. În ceea ce privește țările occidentale, nici un ajutor nu putea fi acordat fără „garanții care să excludă sabotajul comuniștilor și utilizarea în alte scopuri“. Astfel lua formă Europa de Vest ca organism economic și politic, cu granițele impuse de dorința și de capacitatea de a participa la un program de reconstrucție condus de americani, cu mentalitatea marcată de rezistența la comunism.

Anticipând apariția unui nou stat, Germania de Vest, Kennan spunea că politica de ocupație în Germania trebuia schimbată pentru a fi siguri că zona de vest își aducea „contribuția maximă la redresarea economică a Europei de Vest“. Francezii, susținea el, va trebui să fie forțați să accepte o Germanie revitalizată, iar britanicii să accepte o Europă Occidentală integrată. În afara acestui construct nou, Marea Britanie „probabil nu va avea nici un viitor“, iar Statele Unite vor trebui să se gândească dacă nu este mai bine să o „abandoneze din punct de vedere strategic și politic“.[49] Acest refren va fi repetat de către observatorii americani ai relației capricioase dintre Marea Britanie și continentul european de-a lungul deceniilor care vor urma.

La fel de notabilă a fost și insistența lui Kennan ca administrația „să nu se refere la împrumuturi când nu există perspectiva plauzibilă a rambursării“. Ajutorul trebuia să ia forma unor „subvenții directe“. Aceasta era o altă lovitură dată moștenirii lăsate de Morgenthau: împrumuturi acordate unei Marii Britanii falite, cu care să supraviețuiască unei tranziții postbelice, și împrumuturi acordate națiunilor aliate printr-un nou FMI pentru a reporni comerțul global – împrumuturi care, teoretic, nu costau America nimic, iar în practică nu realizau nimic. În opinia lui Kennan, era momentul ca guvernul SUA să vorbească deschis poporului american despre eforturile necesare

asigurării păcii și prosperității. Și să explice ce și cum va trebui făcut și care vor fi costurile.

Dar „o schiță concretă a Planului Marshall“ a prins formă, va reflecta Acheson mai târziu, de-abia odată cu revenirea în țară, pe 19 mai, a lui Will Clayton dintr-un tur al Europei de Vest care durase șase săptămâni. În timp ce Kennan trudea la PPS/1, Clayton își punea în ordine concluziile pentru Marshall. „Will era, pur și simplu, îngrozit că Europa se afla în pragul dezastrului“, își amintea Paul Nitze, la vremea aceea director adjunct, în vârstă de 40 de ani, al Biroului de Politică a Comerțului Internațional din cadrul Departamentului de Stat.[50] Clayton i-a comunicat diagnosticul lui Acheson într-un memorandum important, pe 27 mai. Acheson l-a comparat cu raportul lui Kennan, care „se ocupa mai mult de dificultăți și de pericole... decât de nevoia imperativă de acțiune“. Acțiunea era preocuparea principală a lui Clayton. Acheson, care îl considera pe Clayton „unul dintre cei mai talentați oratori“ pe care îi avea guvernul, a trimis „imediat memorandumul generalului“.[51] Memorandumul va avea „un impact puternic atât asupra conținutului discursului [pe care urma să-l susțină Marshall] cât și, probabil, asupra deciziei de a-l susține“.[52]

Și mai convingător prin viu grai decât prin scris, Clayton reușea să transmită publicului senzația de necesitate imediată. Felul în care îi descria pe țăranii, muncitorii și negustorii care stocau alimente de teamă să nu moară de foame era impresionant și convingător, efect pe care cifrele, oricât de dezolante ar fi fost, nu reușeau să-l creeze.

Parizienii mureau de foame. Dar de ce? Nu fiindcă fermierii nu puteau produce suficient, scria Clayton, sau nu-și puteau transporta produsele la oraș; fermierii, pur și simplu, nu aprovizionau orașele cu alimente fiindcă orășenii nu produceau nimic în schimb. Banii nu mai acopereau valoarea produselor din ziua următoare; inflația îi devaloriza.

„Acum este clar“, scria Clayton, „cât de mult am subestimat distrugerea economiei europene în timpul războiului. Am înțeles distrugerea fizică“, dar nu reușiseră să înțeleagă cum „dislocarea economică, naționalizarea industriilor, reforma agrară drastică, întreruperea legăturilor comerciale tradiționale și dispariția firmelor comerciale private prin desființare sau pierdere de capital“ vor distruge aparatul productiv. Capitalismul, Clayton

nu avea nici o îndoială, era sursa forței economice a Europei și numai relansarea lui putea să împiedice „dezintegrarea politică și socială“.[53]

Un ajutor masiv, spunea Clayton, era necesar pentru „salvarea Europei de foamete și haos“, estimând o sumă între 18 și 21 de miliarde de dolari (227 de miliarde la valoarea de astăzi) pe durata a trei ani; la rândul lui, Nitze estima o sumă de 25 de miliarde de dolari (270 de miliarde la valoarea de astăzi) pe cinci ani. Dar numai ajutorul în bani nu era suficient. Clayton, ca și Kennan, voia un plan de reconstrucție conceput de „principalele națiuni europene“ – Marea Britanie, Franța și Italia. Dar, în timp ce Kennan considera că Statele Unite ar trebui să vină doar cu sugestii în elaborarea planului, Clayton susținea ideea unei implicări mult mai hotărâte a americanilor. Ca să-l citățm pe Acheson, Clayton voia ca planul doar să „pară că vine“ dinspre Europa. Ulterior, Clayton nu va accepta nici o intervenție din exterior. Alte țări puteau contribui cu „alimente și materii prime“, dar acesta nu trebuia să fie „un alt UNRRA“. Statele Unite, spunea el, „trebuie să fie la butoane“.[54]

Clayton insista ca planul „să se bazeze pe o federație economică europeană pe modelul Uniunii Vamale Belgia-Olanda-Luxemburg“. Europa, insista el, „nu își poate reveni dacă economia ei continuă să fie divizată în mai multe compartimente etanșe“. Clayton nu era un teoretician, dar teoria uniunilor vamale – ideea că maximizarea producției necesita circulația liberă a factorilor de producție – era în vogă și corespundea preferinței lui pentru o economie liberă. Uniunile vamale erau zone de liber-schimb multistatale, cu tarife externe comune. La vremea aceea economiștii susțineau că supremația industrială a Statelor Unite la începutul secolului XX fusese înlesnită de faptul că acționau ca o astfel de uniune între statele sale semiautonome, permițând țării să se folosească de economiile de scară și specializare în funcție de avantaje. Europa, credea Clayton, trebuia să urmeze acest model ca să recupereze terenul pierdut.

Clayton credea și că viziunea Bretton Woods, a unui sistem comercial și de plăți global, stabil, nu putea fi pusă în practică fără intervenția politicului în refacerea unui „echilibru“ al comerțului mondial. Dar un astfel de echilibru nu mai exista din 1914, când căzuse victimă distrugerilor provocate de Primul Război Mondial și prăbușirii clasicului etalon de aur. Acum, după încă un război mondial, Europa nu putea exporta îndeajuns ca să acopere

importurile esențiale din Statele Unite. Crearea unor State Unite ale Europei, susținea noua gândire, era inovația necesară restabilirii echilibrului.

Republicani de frunte, cum ar fi viitorul secretar de stat John Foster Dulles, împărtășeau această convingere. Însuși Truman a susținut ideea la scurt timp după ce și-a asumat președinția, în primăvara anului 1945. Arătându-i o hartă lui Stimson, i-a explicat faptul că soluția asigurării unei dezvoltări armonioase postbelice „era unificarea Europei prin legarea grânarului [din est] cu centrele industriale [din nord-vest] prin liberul-schimb".[55] Stimson s-a declarat de acord, considerând că integrarea economică a Germaniei, ca și reintegrarea cu restul Europei, trebuia să fie un element vital al acestei viziuni.[56] La fel de important, nepunerea acestei viziuni în practică însemna că Europa va rămâne dependentă de ajutorul SUA.

„Conform vechii abordări", scria Reston în Times, „economiile distruse ale unor națiuni erau ajutate pe rând, acum Marea Britanie, apoi Franța, Italia etc." O abordare care s-a dovedit ineficientă. În luna mai 1947, reconstrucția părea la fel de departe ca și capitularea Germaniei cu doi ani înainte. „Noua abordare se bazează pe convingerea tot mai fermă că problemele acestor țări sunt legate între ele și că Europa nu se poate redresa prin consolidarea pe rând a economiilor naționale."[57] Peste ocean, la Londra, The Economist primea cu bucurie această nouă abordare: „să-i lăsăm pe americani să găsească soluția cea mai bună și să impună un acord", și „sunt mulți europeni care ar accepta fără rezerve ordinele americanilor, dacă acestea ar fi pentru o cauză nobilă".[58]

*

Pe 23 mai, Acheson a primit pps/1 ca răspuns la directiva lui Marshall – un plan de „orientare generală" pentru ajutorarea Europei de Vest. Raportul suna de parcă ar fi fost scris de Kennan. Și, ca toate documentele întocmite sub conducerea lui, chiar era.

Kennan începea, aproape precaut, cu ceea ce nu era planul. „Activitățile comuniste" nu erau „cauza dificultăților cu care se confrunta Europa de Vest", scria el. „Criza actuală" era mai degrabă un produs al „efectului

devastator al războiului asupra structurii sociale, politice și economice a Europei și... al epuizării profunde a infrastructurii și a vigorii spirituale. Această situația este agravată... de împărțirea continentului în Est și Vest.“

Dar această împărțire era, desigur, un rezultat al ocupației sovietice a estului continentului și al instalării unor guverne conduse de comuniști. „Alte succese comuniste ar constitui un pericol major la adresa securității SUA“, scria Kennan. Pe de altă parte, ajutorul american trebuia direcționat „nu spre combaterea comunismului în sine, ci spre însănătoșirea economică și revigorarea societății europene“. „Tocmai disfuncțiile economice vulnerabilizează societatea europeană în fața mișcărilor totalitare“, o vulnerabilitate „pe care comunismul rusesc o exploatează acum.“

Stilul concis crea riscul ca cititorii să înțeleagă greșit că PPS minimaliza amenințarea comunismului susținut de sovietici în Europa. Kennan însă dorea să prezinte comunismul ca pe o altă formă de totalitarism, pe care americanii de rând deja îl percepeau ca pe o amenințare. „Abordarea problemelor globale de către Statele Unite“, scria el, nu trebuie să „pară o reacție defensivă la presiunea comunistă.“ Această impresie influențase interpretarea pe care presa o dădea Doctrinei Truman, care devenise sinonimă cu „un cec în alb pentru ajutor militar și economic în orice zonă din lume în care comuniștii arată că ar înregistra succese“. În parte ca să „corecteze această neînțelegere“, europenii înșiși trebuiau să elaboreze programul economic.

În sfârșit, venea și întrebarea esențială: Cum să definim limitele programului? Excluderea Estului atrăgea acuzația de creare a Cortinei de Fier; includerea lui atrăgea sabotajul sovieticilor. Soluția, în opinia lui Kennan, era prezentarea proiectului ca pe unul „general european (nu doar vest-european)“, dar într-o manieră care să determine „sateliții Rusiei fie să se autoexcludă prin refuzul condițiilor propuse, fie să accepte să abandoneze orientarea exclusivă a economiilor lor“. Indiferent de opțiunea sateliților Rusiei, Statele Unite ieșeau învingătoare din punct de vedere diplomatic.

Pentru Kennan, obiectivul intervenției economice americane era clar: întărirea capacității Europei de a rezista subversiunii comuniste. Cât despre forma pe care trebuia să o ia această intervenție, Kennan era departe de a o recomanda. Nu era economist și nici nu avea aptitudini pentru așa ceva. Cele

două sugestii pe care îndrăznea să le facă erau găsirea unei modalități de a aproviziona zonele nevoiașe cu cărbune din bazinul Rinului și acordarea unui ajutor imediat, dar nedetaliat, Italiei. Intuiția îi spunea că exista o precondiție la reconstrucția Europei și că, pentru a o îndeplini, era nevoie de o acțiune curajoasă din partea americanilor. Dar Kennan nu putea merge mai departe fără contribuția unor specialiști, absolut esențiali pentru transformarea în plan a mesajului lui Marshall.

*

Kennan a oferit logica strategică programului de reconstrucție a Europei. Clayton a oferit viziunea unei Europe de Vest integrate care să-l ducă la îndeplinire. Cea de a treia influență majoră asupra implementării programului nici nu era prezentă în Washington; nimeni nu îi ceruse părerea și va rămâne un outsider pe toată durata procesului.

Lucius Dubignon Clay se născuse în Marietta, Georgia, în 1898, un an mai târziu decât declarase ca să intre la Academia Militară West Point.[59] Tatăl lui, senator cu trei mandate la activ, îi transmisese abilitatea de a face slalom printre obstacolele din Washington. Dar, având o înclinație pentru monocrație, tânărul Clay a rezistat îndemnurilor de a călca pe urmele tatălui în politica electorală. Dintre cei 137 de absolvenți ai promoției lui, Clay a ieșit primul la istorie, primul la limba engleză și al 128-lea la conduită. „Dacă am fi trăit într-o altă epocă, sigur ar fi fost baron sau duce“, remarca un coleg din Washington. „Mărinimos, dar în primul rând un autocrat.“[60]

Ca toți ceilalți din primul sfert al promoției, Clay a fost trimis la Corpul de Geniști, în 1918. Deși insistase să meargă pe front, va ajunge la gradul de general de armată în 1942 – la vârsta de 43 de ani, cel mai tânăr din istorie – fără să vadă o singură bătălie pe viu. În numeroasele posturi militare și civile pe care le-a ocupat în Statele Unite, America Latină și Asia, a căpătat o reputație fără egal pentru ordinea, disciplina, concentrarea și simțul răspunderii pe care le impunea celor mai complexe misiuni logistice. În martie 1942, Marshall îl numise șef al Departamentului pentru tehnica de luptă din cadrul Departamentului de Război, unde Clay s-a ocupat de aprovizionarea armatei și de administrarea ajutorului militar al Aliaților.

Acolo a devenit celebru ca maestru al ieșirii din orice blocaj birocratic. Era, potrivit unul coleg, „impetuos, persuasiv și deștept foc“.[61]

În octombrie 1944, Clay a fost transferat în Europa ca să se ocupe de logistică pentru generalul Eisenhower. Dar nu pentru mult timp. Byrnes, pe atunci director al Biroului pentru Mobilizarea de Război, l-a chemat înapoi, în noiembrie, ca să preia administrarea producției de război. Legăturile personale stabilite între Clay, Eisenhower și Byrnes vor rămâne la fel de puternice peste ani. La mai puțin de cinci luni de la numire, Roosevelt, în urma unui remarcabil consens între consilierii lui, l-a convins, pe 31 martie 1945, să fie guvernator militar adjunct al Germaniei. Practic, el urma să conducă zona americană.

O misiune dezolantă, dacă ne gândim că Germania era distrusă fizic, financiar și moral. Dată fiind pregătirea de militar a lui Clay, „cunoașterea mecanismului economiei unei națiuni era la fel de precară ca a oricărui neofit“. Știind atât de puține lucruri despre Germania și nevorbind o boabă de germană, a încercat să scape de corvoadă. Dar, ordinul fiind ordin, Clay s-a apucat să învețe din mers cum se conduce o țară. Cu sprijinul lui Byrnes, s-a asigurat că îi va raporta direct lui Eisenhower și nu vreunui birocrat din Washington. Ordinul oficial care îl confirma în post a sosit pe 17 aprilie, la cinci zile după moartea lui Roosevelt.

Numirea lui Clay a fost primită cu entuziasm de presă, deși în parte dintr-un motiv greșit. Washington Post credea că pentru o astfel de misiune „era nevoie de autoritarism“, de care Clay nu ducea deloc lipsă. The New York Herald Tribune era de aceeași părere, sugerând că numirea „le va face viața grea germanilor“.[62] Și totuși, Clay își va folosi autoritatea în sens invers. Era hotărât să contribuie la reabilitarea germanilor astfel încât aceștia să-și poată reconstrui țara și, cât mai curând, să o guverneze cu eficiență și responsabilitate. În eforturile sale va ține piept, fără menajamente, politicii oficiale a guvernului său.

Chiar dacă numirea lui Clay fusese sprijinită fără rezerve de Morgenthau, secretarul de finanțe, cei doi se situau la poluri opuse în privința politicii de ocupație. Clay primise directiva 1067 a Șefilor de Stat Major Reuniți de-abia când se urcase în avionul de Paris și citise Planul Morgenthau pe care se baza politica de ocupație de-abia după ce sosise la cartierul general al lui

Eisenhower din Reims.[63] Clay „și-a dat seama rapid că Statele Unite aveau să cheltuiască o groază de bani cu ocupația Germaniei dacă nu puneau Germania în funcțiune – lucru pe care nu aveam voie să-l facem dacă respectam instrucțiunile întocmai“. De asemenea, lui Clay directiva i se părea „prea răzbunătoare... ca să fie pe placul poporului american“.[64] Intențiile lui erau mai mult decât practice; erau morale și strategice.

Opiniile tranșante ale lui Clay privind Germania au fost rezumate într-un memorandum către Marshall pe 2 mai 1947 – la șase săptămâni după ce devenise guvernator militar.[65] Germania, scria el, era în stare de faliment. Evitase înfometarea numai datorită fondurilor alocate de Washington pentru prevenirea epidemiilor și a tulburărilor de stradă și nu avea speranțe să se autofinanțeze fără să poată achita importurile. Vistieria era goală, datoriile erau inimaginabile, creditul era inexistent. Iar politica Aliaților bloca toate căile spre un export profitabil.[66] Fără schimbări, țara nu făcea decât să consume într-un ritm intolerabil resursele și energiile politice americane.

Clay se străduise ca directiva să fie abrogată și înlocuită cu altceva în primăvara anului 1945, dar „fără rezultat“. Va exploata în mod repetat ambiguitatea documentului care reglementa alocarea fondurilor pentru prevenirea epidemiilor și a tulburărilor de stradă, deviind de la prevederile atât de drastice, dar evident că nu va putea trece peste anumite limite fără să suporte consecințele. Era convins că una dintre cerințele directivei – de a fragmenta „marile“ proprietăți agricole, mici după standardele americane, era o nebunie economică; dar a aplicat-o. „Fără Directiva 1067, sunt sigur că abordarea noastră inițială ar fi fost cu totul alta“, va reflecta el peste ani. „Am fi fost instruiți încă de la început să-i ajutăm pe germani să se pună pe picioare.“ Revenirea lor mai rapidă la statutul de „cetățeni ai lumii“ ar fi făcut ca „Europa să se pună pe picioare“ mai curând și cu costuri mai mici.[67] Într-o telegramă din 1946 trimisă la Washington, Clay a pus problema în contextul descurajării comunismului. „Nu ai cum să alegi între a deveni comunist cu 1 500 de calorii pe zi și democrat cu doar 1 000“, scria el. „Cred cu toată tăria că rația propusă de noi în Germania nu numai că ne va zădărnici planurile pe care ni le-am făcut cu Europa Centrală, ci va și pregăti terenul pentru o Germanie comunistă.“[68]

Gândirea lui Clay va avea o influență notabilă asupra lui Marshall după eșecul acestuia de a-l convinge pe Stalin să coopereze altfel în rezolvarea

problemei Germaniei. Las-o naibii de directivă, i-a spus Marshall lui Clay, ordonându-i să pună Bi-zonia în funcțiune.

SUA și Marea Britanie vor face primii pași spre împărțirea puterii administrative în Germania pe 23 mai 1947, când s-au declarat oficial de acord cu participarea Germaniei la un nou Consiliu Economic Bi-zonal, un precursor a guvernului vest-german. Povara economică și morală a Directivei 1067 care, dat fiind monopolul atomic al Americii, părea că nu mai avea rost, va fi înlocuită, în iulie, de Directiva 1779 a Șefilor de Stat Major Reuniți, care făcea din crearea unei economii germane independente un obiectiv primordial al politicii americane de ocupație. Ulterior Statele Unite vor susține unificarea economică a vestului Germaniei și autoguvernarea lui (limitată). Până în luna octombrie chiar și programul de denazificare va fi lăsat în seama germanilor.

Abandonarea denazificării a fost mai degrabă dictată de necesitate decât de altruism: Statele Unite și Marea Britanie nu-și mai puteau permite să aibă Germania ca dușman. Așa cum spunea Noel Annan, un ofițer britanic de informații staționat în Germania, „este odios să te aliezi cu un popor care i s-a alăturat de bună voie lui Hitler ca să țină comunismul în șah. Dar cea mai bună mutare pentru Occident a fost să-i încurajeze pe germani să creeze un stat democratic în vestul țării.“[69]

Cele două țări încurajau un astfel de demers nu numai prin ușurarea vieții de zi cu zi a germanilor, ci și prin sprijinirea renașterii unei culturi naționale în orașele distruse de bombe. „În mijlocul celei mai dezolante metropole a lumii“, scria despre Berlin romanciera și jurnalista evreică Hilde Spiel, născută la Viena, „printre scheletele cenușii, decolorate, ale caselor, cinematografe splendide, pe care un londonez le-ar căuta în zadar... se ridică din nou“. Multe se schimbaseră din 1945, când americanii îi ispiteau pe germani să meargă la cinema ca să vadă filme cu cowboy și, în loc de asta, le arătau cum eliberaseră mai multe lagăre de concentrare.

Comunitățile de literați germani și austrieci aflați în exil în Statele Unite și Marea Britanie, mulți dintre ei evrei sau căsătoriți cu evreice, aveau păreri împărțite în privința acestei transformări. Poate că primele abordări sofisticate ale chestiunii morale a culpei naționale germane care au apărut din aceste comunități au fost Doctor Faustus de Thomas Mann, roman

publicat în octombrie 1947, și Generalul diavolului, o piesă de teatru de Carl Zuckmayer, care a avut premiera în Frankfurt, în luna noiembrie, fiind bine primită de public și stârnind controverse în rândul criticilor.[70]

Autoritățile din Bi-zonia nu puteau începe reconstrucția Germaniei fără să coopereze cu vecinii acesteia. „Germania nu poate produce hrană suficientă pentru toată populația", insista Clay. Și nu putea „exporta fără ca veniturile provenite din exporturi să fie confiscate de țările care îi cumpără produsele, în contul despăgubirilor de război".[71] Vecinii ei nu voiau să-i extindă creditul comercial sau, în cazul Franței, nu erau de acord ca Germania să-și controleze resursele industriale și materiile prime strategice. Din această perspectivă contextul european mai larg devenea hotărâtor. Reconstrucția Germaniei trebuia încorporată în reconstrucția Europei, cu subvenții americane care să acopere despăgubirile de război ale Germaniei.

Spre deosebire de Kennan și, în general, de Departamentul de Stat, Clay învinuia Parisul și nu Moscova pentru eșecul cooperării celor patru puteri în privința Germaniei. Pentru el, Kennan era dogmatic și periculos prin ceea ce scria despre guvernarea lui Stalin. Cei doi își discreditau reciproc temperamentul intelectual, acuzându-se de interpretări greșite bazate pe necunoașterea modului în care funcționa guvernul sovietic. Clay îl considera pe Kennan distant și elitist, „teoretician și atât". Kennan evoca o întâlnire cu Clay, în Berlin (primăvara anului 1946), când fusese „mustrat de general pentru atitudinea noastră antisovietică", la Departamentul de Stat.[72] Pentru el, Clay era un ins limitat și naiv în privința planurilor lui Stalin, reproșându-i că se lăsase înșelat de „personalitatea lui Jukov".[73]

Poate, dar Clay nu era nici dogmatic și nici utopic în dorința lui de a găsi un modus operandi cu Moscova. Nu era rusofil și insista să trateze cu Stalin de pe o poziție de forță. „Nu cred că am fi avut un Război Rece dacă am fi păstrat o armată puternică în Europa anului 1945", va reflecta el peste decenii.[74] Principala lui preocupare era redresarea economiei germane și era decis să o realizeze cu sau fără cooperarea sovieticilor.[75]

La început, influența lui Clay asupra ideilor lui Marshall privind reconstrucția Europei fusese modestă. Marshall le dezvăluia fără să menționeze rolul pe care îl atribuia Germaniei. Cât despre Clay, Marshall nu-l vedea ca pe un membru al echipei lui, ci ca pe un comandant care

suferea de „localită“ – o boală care nu-l lăsa să vadă dincolo de zona de care răspundea.[76] Clay avea o opinie exact opusă: Departamentul de Stat era „interesat de relațiile Germaniei cu alte țări, dar nu și de Germania“.[77]

Pe de altă parte era la fel de adevărat că, pentru a renunța ajutorul american către Europa și la dependența de dolari a vechiului continent singura soluție era refacerea capacității industriale a Germaniei. Înainte de război, aproape 60% dintre toate importurile germane proveneau din alte țări europene, unde și mergeau 75% dintre toate exporturile germane. „Până nu se regenerează capacitatea vestului Germaniei de a produce și de a consuma la nivel rezonabil“, vor raporta guvernatorii militari ai SUA și ai Marii Britanii, „există prea puține șanse de a apropia nivelul de trai al Europei de Vest de cel din perioada interbelică.“[78]

Contribuția lui Clay la programul de redresare a Europei va consta în împingerea unei Germanii resuscitate de la periferie în centrul continentului. Generalul a realizat acest lucru prin insistență și încăpățânare, subminând dorința Departamentului de Stat de a nu-i înfuria pe francezi, chiar dacă asta însemna să țină Germania în genunchi.

*

Marshall și-a convocat consilierii – Acheson, Clayton, Kennan, Bohlen și Ben Cohen – pe 27 mai, ca să discute raportul PPS. Generalul, concis și sobru, a deschis discuția afirmând că administrația nu „va sta cu mâinile în sân“ în timp ce Europa stătea să se prăbușească.[79] Deci, ce era de făcut? Marshall a ascultat în tăcere în timp ce fiecare a spus ce gândește.

Clayton a zugrăvit portretul sinistru al unui continent aflat în colaps. Bohlen a vorbit despre necesitatea de a pregăti terenul pentru o federație economică vest-europeană. În privința Rusiei, a spus el, Kennan avea dreptate. Propunerea trebuie să unească întreaga Europă, nu s-o scindeze. Scindarea era treaba lui Stalin.

„Facem bine“, i-a întrebat Marshall, „dacă ne adresăm întregii Europe? Dacă Rusia răspunde afirmativ și se hotărăște să ni se alăture?“[80]

Pentru el acesta era fondul problemei. „Mulți europeni se codeau să se opună Uniunii Sovietice“, va reflecta el peste ani, „iar mie îmi era teamă că, dacă începeam să ne punem planul în aplicare renunțând la sovietici, europenii s-ar fi speriat și poate că unele țări n-ar mai fi aderat la program.“[81] Senzația că americanii căutau pricină Moscovei ar fi deranjat în primul rând Franța și Italia, unde partidele comuniste erau puternice și o amenințare constantă la adresa stabilității unor guverne slabe.

Kennan era conștient cât de riscant era ca Uniunea Sovietică să „accepte“ planul administrației. La urma urmei, rușii cooperaseră ani de zile pentru introducerea sistemului Bretton Woods, dar numai ca să capete credite ieftine de la Statele Unite. Stalin se răzgândise chiar în ajunul ratificării, la sfârșitul anului 1945, când era evident că, în ciuda eforturilor energice ale lui Harry Dexter White, susținătorul și sursa lui de informații de la Trezorerie, nu avea să se aleagă cu nimic. Cooperarea sovieticilor în cadrul unui plan american pentru Europa, Kennan știa prea bine, ar fi semnalat doar interesul lor față de dolari și șansele de a culege informații și, în același timp, de a submina redresarea economică a continentului european. Un astfel de scenariu presupunea, desigur, aprobarea, puțin probabilă, a Congresului pentru un plan de ajutorare pe care sovieticii îl puteau deturna și de pe urma căruia puteau profita. Dar a face curte Moscovei era, pentru Kennan, un risc necesar, calculat.

Chiar dacă mișcarea comunistă putea fi ținută la respect în vestul Europei, fapt posibil după părerea lui Kennan, realitatea era la fel de sumbră – o scindare politică și economică Est-Vest. Singura întrebare care rămânea era dacă lumea va da vina pe Washington sau pe Moscova. Kennan era convins că Moscova avea să tragă ponoasele. Pentru ca acest lucru să se întâmple, administrația, ca să-l citățm, trebuia „să joace cinstit“ sau cel puțin să dea impresia că o face. Așa îl putea forța pe Stalin să reacționeze.

Stalin nu putea adera la plan fără să renunțe la despăgubirile de război și la accesul liber la conturile financiare ale Germaniei, ceea ce părea puțin probabil. Și totuși, „dacă Rusia acceptă, ar trebui să ne bucurăm“, i-a spus Kennan lui Marshall. Statele Unite puteau să trateze Rusia nu ca pe un beneficiar, ci ca pe un potențial donator – un furnizor de alimente și de materii prime gratuite al Europei de Vest. Lucru pe care Stalin nu l-ar fi acceptat.

Pe de altă parte, Stalin nu putea refuza oferta unui ajutor american fără să piardă din controlul Europei de Est, multe dintre țările de acolo aderând la plan, sau să-l întărească refuzând noilor guverne dreptul de a alege. Cea de a doua opțiune ar fi dus la dezvăluirea adevăratelor lui obiective întregii lumi: nu eliberarea teritoriilor pe care le ocupa, ci subjugarea și exploatarea lor. „Așa i-am pune Rusiei pistolul în piept“, a spus Kennan. „Ori refuză, ori aderă la un plan care ar însemna sfârșitul Cortinei de Fier.“[82]

Marshall, care lua decizii ferme, dar pe îndelete, a refuzat să insiste pe subiect. Conștient că orice propunere de subvenționare a unui program de asistență masivă se putea solda cu o respingere categorică din partea Congresului, și-a avertizat oamenii să nu le scape nimic și apoi i-a trimis la treabă.

*

A doua zi după-amiază, pe 28 mai, Carl Humelsine, șeful secretariatului executiv al Departamentului de Stat, i-a adus lui Marshall un teanc de hârtii la semnat și i-a amintit de chestiuni care așteptau un răspuns. Una era dacă să participe la ceremonia de acordare a diplomelor la Universitatea Harvard, pe 5 iunie. În ultimii doi ani refuzase să primească un titlu onorific, dar anul acesta promisese că se va duce. Acum însă Marshall ezita, știind că va trebui să vorbească în cadrul ceremoniei. N-ar fi bun discursul despre ajutorul acordat Europei, dacă tot îl discutau de atâta timp?, l-a întrebat Humelsine.

Marshall l-a chemat pe Acheson la el, pe 29 mai: Oare Harvard era forumul potrivit în care să spună ceva despre Europa? Nu, a răspuns Acheson: Astfel de ceremonii nu se bucură de prea multă atenție din partea presei; discursul „ar cădea în anonimat“ – o reacție stranie din partea unui om care tocmai ținuse discursul vieții la un colegiu pedagogic din Mississippi.

Marshall a fost de acord că discursul lui nu ar ajunge pe prima pagină a ziarelor. Dar a și spus că nu ar strica să-l țină. Așa se mai cristalizau ideile. Momentul era bun, locul era potrivit. Drept pentru care a dispus ca universitatea să fie înștiințată că vine.

A doua zi i-a scris colonelului Carter ca să-i pregătească o primă versiune. „Este extrem de important ca poporul să înțeleagă situația din Europa“, a explicat el, „mai ales caracterul predominant al factorilor economici.“ Discursul trebuia să sublinieze faptul că „trecem printr-o perioadă critică“, iar „iritarea și pasiunea nu-și au locul“ în reacția politică. Discursul trebuia să fie convingător și concis: și să țină „mai puțin de zece minute“.[83]

Marshall nu a menționat Rusia. Carter însă se întorsese de la Moscova în același avion cu el și își dădea seama că șeful lui încă mai era sub efectul întâlnirilor avute cu Molotov și Stalin. De aceea l-a rugat pe Bohlen, translatorul de suflet al lui Marshall, să se ocupe de discurs.

Lui Bohlen îi lipseau aptitudinile de strateg ale lui Kennan. Dar, deși provenea dintr-o familie înstărită, își luase numele „Chipper“ (ulterior Chip) – porecla pe care o primise la Clubul Porcellian de la Harvard, și era un tip plăcut și foarte sociabil.[84] Limbajul lui direct se potrivea cu stilul lui Marshall. Izolându-se timp de două zile, a condensat și a dat o formă cât mai accesibilă ideilor lui Kennan și Clayton, adaptându-le cât mai bine modului de a vorbi al șefului. Apoi le-a arătat discursul lui Clayton și lui Acheson pentru sugestii și, într-un târziu, s-a dus cu el la secretarul de stat, la începutul săptămânii următoare.[85]

Marshall își amintește că l-a pus și pe Kennan să scrie ceva, independent de Bohlen. La sfârșit, cele două texte „arătau diferit“, după părerea lui, motiv pentru care „a luat din fiecare câte ceva“ și le-a amestecat cu propriile gânduri.[86] Marshall și-a scris și rescris discursul chiar și în avionul care îl ducea la Boston, pe 4 iunie.

Truman era la curent cu eforturile secretariatului de a elabora un plan de asistență economică a Europei, dar, paradoxal, nu a vrut să vadă decât textul final, care a fost făcut public în acea zi. Ani la rând Marshall își va reproșa omisiunea.[87] Oricum, Truman a păstrat distanța încă de la început. „Orice ajunge acolo sus [pe Capitol Hill] și are numele meu tremură de câteva ori, se întoarce cu burta în sus și moare“, i-a spus el lui Clark Clifford, care voia să numească discursul Planul Truman. „Am hotărât să las totul în seama generalului Marshall. Până și cel mai înrăit republican de pe Hill poate vota în favoarea lui dacă-i dăm numele generalului.“[88]

Întrucât, la ordinele lui Marshall, nu s-a făcut tam-tam pe marginea discursului, acesta a trecut aproape neobservat în presa americană. Dar, știind că Marshall avea să invite Europa să preia inițiativa, Acheson s-a asigurat ca presa britanică să fie informată.

La fel cum făcuse și cu discursul lui din statul Mississippi, Acheson a luat prânzul în compania lui Miall, Muggeridge și MacCall cu puțin timp înainte. Cei trei corespondenți britanici alcătuiau așa-zisul birou al presei străine al adjunctului secretarului de stat. Relatările privind data și conținutul discuției diferă. Miall a spus că el și colegii lui îl invitaseră pe Acheson pe 2 iunie, fără ca Acheson să aducă vorba de discursul lui Marshall. Jones a spus că Acheson îi invitase pe 4 iunie și menționase în mod expres discursul lui Marshall. Acheson a spus că vorbise despre discurs pe 5 iunie. Dar cu certitudine Acheson îi informase că Marshall invita Europa să solicite Washingtonului o asistență economică masivă. Și le ceruse ziariștilor să transmită Londrei prin telefon sau sub formă de telegramă textul lui Marshall și să se asigure că va ajunge, fără întârziere, în mâinile lui Bevin: „nu contează că e noapte; treziți-l pe Ernie".[89]

*

În dimineața ceremoniei, pe 5 iunie, Miall i-a telefonat redactorului șef de la BBC din Londra, Tony Wigan, și i-a spus că textul discursului pe care Marshall urma să-l țină era „extrem de important". Wigan a propus să-l transmită, Miall însă s-a opus – „nu are voce pentru așa ceva". Miall a spus că va citi el textul; se temea că britanicii nu vor înțelege mesajul dacă transmisiunea era lăsată pe seama lui Marshall.

Într-adevăr, la auzul vocii lui calme, sacadate, care rotunjea vocalele, cele 15 000 de persoane adunate la Harvard trebuie să-și fi dat seama cel puțin în aceeași măsură de limitele lui oratorice și de importanța discursului.[90] Acheson a caracterizat discursul drept „scurt, simplu și strălucit",[91], dar cea mai mare parte a publicului trebuie să-l fi perceput doar prin primele două adjective.

Punându-și ochelarii pe nas, Marshall a început cu o observație tranșantă: „lumea se află la o răscruce de drumuri“. „Dar situația este atât de complexă încât multitudinea de fapte... îl împiedică pe omul de pe stradă să o evalueze cu claritate.“ Mai mult de atât, fiind atât de departe de zonele afectate, „[americanilor] le este greu să înțeleagă reacțiile unor popoare aflate în suferință, ca și efectul acestor reacții asupra guvernelor lor“.

Apoi Marshall a sărit la răspunsul dat de Clayton la întrebarea de ce „atâtea fabrici, mine și căi ferate distruse“, oricât de groaznică ar fi fost priveliștea pe care o ofereau, erau mai puțin înspăimântătoare decât ceea ce nu se vedea: „distrugerea întregii structuri a economiei europene“.

„Legături comerciale tradiționale, instituții particulare, bănci, companii de asigurări și de transporturi“, a continuat Marshall, „au dispărut prin pierderea capitalului, prin naționalizare sau prin simpla distrugere.“ Oamenii își pierdeau încrederea în moneda națională. Drept rezultat, „diviziunea muncii, care constituie baza civilizației moderne... este amenințată cu disoluția“. Terenurile agricole nu mai sunt cultivate, ceea ce duce la o criză de alimente în orașe. Astfel, guvernele se văd silite să-și cheltuiască puțina valută forte pe importurile de bunuri absolut necesare, epuizând fondurile „necesare reconstrucției“. Nevoile Europei pentru „următorii trei-patru ani“ depășeau cu mult capacitatea ei de a plăti și, fără un „ajutor mult mai substanțial“ din afară, „starea ei economică, socială și politică se va deteriora peste măsură“.

„Remediul“, a precizat Marshall, „rezidă în ruperea cercului vicios și în restabilirea încrederii“ (o exprimare mai prozaică decât „vigoarea spirituală“ folosită de Kennan) „europenilor în viitorul economic al țărilor lor și al întregii Europe.“ Aici Marshall ciuntea ideea lui Clayton conform căreia renașterea avea nevoie nu numai de reconstrucția națională, ci și de pași hotărâți spre o „federație economică europeană“. Date fiind „consecințele asupra economiei Statelor Unite“ în caz că cercul vicios rămânea intact, a continuat Marshall, din nou cenzurându-l pe Clayton, „este logic ca Statele Unite să facă tot ce le stă în putere“ ca să ajute Europa să iasă in această criză.

Apoi, printr-un enunț celebru acum, inspirat din Kennan, dar în stilul mai dramatic al lui Bohlen, Marshall a spus: „Politica noastră nu este potrivnică nici unei țări sau doctrine, ci foametei, sărăciei, disperării și haosului“.

Enunțul fusese formulat în așa fel încât să-i prezinte pe sovietici, în caz că respingeau planul, „ca pe niște partizani ai foametei, sărăciei și haosului“.[92] Marshall a adăugat: „Scopul ei trebuie să fie renașterea unei economii funcționale în lume care să permită crearea unor condiții sociale și politice în care instituțiile să poată exista fără nici o constrângere“. Cu alte cuvinte, politica americană nu era îndreptată împotriva singurei țări care ar fi meritat acest lucru, Uniunea Sovietică, ci spre progresul internațional al „instituțiilor libere“ cărora acea țară li se opunea din motive ideologice.

Apoi, în prima încercare de a provoca o reacție din partea publicului, Marshall a spus:

Orice guvern dispus să ajute la reconstrucție va beneficia, sunt sigur, de cooperare deplină din partea guvernului Statelor Unite. Guvernul care va încerca să blocheze reconstrucția altor țări să nu aștepte ajutor de la noi.

Aplauzele viguroase l-au întrerupt pe Marshall, care s-a văzut nevoit să reia fraza următoare:

Mai mult decât atât [aplauze]... Mai mult decât atât, guvernele, partidele sau grupările politice care vor să perpetueze nefericirea umană ca să profite politic sau în alt fel de pe urma ei se vor lovi de opoziția Statelor Unite.

Din nou aplauze.

Auditoriul lui Marshall nu reacționase emoțional la enumerarea cauzelor suferințelor îndurate de europeni. Și nici la îndemnul lui la implicare din partea americanilor în salvarea Europei. Dar fusese impresionat de aluziile la obstrucționismul sovietic.

Ultimele cuvinte pline de substanță ale lui Marshall au fost cele care preluau avertismentele lui Kennan și Clayton, subliniate și de Acheson în discuția cu jurnaliștii britanici, anume că inițiativa trebuia să vină dinspre „țările Europei“ care trebuiau să acționeze concertat:

Nu ar fi nici indicat și nici eficient ca guvernul nostru să elaboreze unilateral un program destinat să pună Europa pe picioare din punct de vedere economic. Aceasta este treaba europenilor. Inițiativa, cred eu, trebuie să vină din Europa. Rolul țării noastre este să acorde ajutor în proiectarea unui program european și ulterior să sprijine acest program atât timp cât putem noi. Programul trebuie să fie comun, aprobat de un număr de națiuni europene, dacă nu de toate.

În acest moment, Marshall avea o idee foarte vagă despre cum trebuia să arate un program fiabil. La scurt timp după discurs va declara că doar „seamănă cu Planul Monnet, dar la o scară mult mai mare".[93] Improvizând, va sfârși prin a se declara încrezător că „întreaga lume a viitorului depinde de o judecată dreaptă" a acțiunilor pe care trebuiau să le întreprindă Statele Unite pentru a contribui la reconstrucția Europei, conchizând că la această judecată trebuie să se ajungă fără „patimă", „prejudecăți" sau „emoție de moment".

Discursul lui Marshall a fost mai subtil decât discursul lui Truman și, cu siguranță, mai puțin belicos. Presa americană, învățată acum cu abordarea „fă-le viața iad, Harry" a inițiativelor serioase, aproape că nici nu l-a băgat în seamă. Titlul flasc din New York Times de a doua zi a fost mai mult decât elocvent: „Marshall cheamă la unitate europeană". (Textul complet al discursului lui Marshall este reprodus în Anexa B.)

La Londra însă, discursul a mers direct la ținta preconizată de Acheson. Bevin, care îl ascultase la BBC în lectura lui Miall, a declarat că „a fost ca un colac de salvare aruncat unuia care se înecă. Ca o rază de speranță când nu mai speram în nimic." Bevin a telegrafiat Departamentului de Stat informându-l că „ia inițiativa" și că pleacă la Paris ca să-l convingă și pe Bidault.[94] „S-ar putea să-l nedreptățesc pe Bevin", va comenta Marshall mai târziu, „dar atunci am avut impresia că o parte din inițiativa lui venea din ambiția de a fi liderul european al planului." Cât despre Bidault, era „sigur că aportul lui cam la asta s-a redus".[95]

Bidault a insistat ca guvernul francez și cel britanic să-i îndemne pe sovietici să adere la inițiativa lui Marshall. Nici el și nici premierul socialist Paul Ramadier nu voiau să dea ocazia comuniștilor francezi să-i facă marionetele

americanilor, alimentând astfel conflictul cu Moscova. Ca și Kennan, Bidault era hotărât să nu lase Moscova să tergiverseze sau să împiedice punerea planului în aplicare.[96] Stalin trebuia să aleagă între parteneriat și izolare.

Eleanor Roosevelt, cea mai influentă și mai reprezentativă primă doamnă din istoria SUA, fusese dezamăgită de discursul lui Truman din luna martie. Discursul lui Marshall însă o încântase. În opinia ei aceasta era modalitatea de a contracara expansionismul sovietic fără un război al ideologiilor.[97] O susținătoare înflăcărată a Planului Morgenthau de pastoralizare a Germaniei, încă nu înțelegea cât de mult se va deosebi de Planul Marshall. Dată fiind repulsia cvasigeneralã față de Germania, Marshall nu era deloc nerăbdător să scoată diferențele în evidență.

Și lui Stalin îi plăcea Planul Morgenthau dar, spre deosebire de doamna Roosevelt, discursul lui Marshall i se păruse mult mai amenințător decât discursul lui Truman. Așa cum anticipase Kennan, inițiativa îl luase prin surprindere pe liderul sovietic. La vremea aceea, spre deosebire de Marshall, Stalin încă nu ajunsese la concluzia că ideea cooperării – așa cum o înțelegea el – era de domeniul trecutului. Mai mult de atât, în timp ce programul lui Marshall prindea formă, Stalin încă mai vorbea la modul optimist, atât cu vizitatorii lui americani cât și cu rușii, despre progresul înregistrat în „problema germană“. Un editorial din 16 mai, apărut într-un ziar fățiș antioccidental, scotea în evidență „însemnătatea Conferinței de la Moscova pentru găsirea – datorită bunăvoinței manifestate de toate părțile – a unei căi necesare, fără rabat de la exigență, reconcilierii diferitelor puncte de vedere și luării unor decizii de comun acord“.[98] Stalin nu ar fi diseminat un astfel de mesaj dacă ar fi știut că negocierile în privința Germaniei se sfârșiseră.

Stalin a crezut în continuare că poate conta pe cooperare, care trebuia extinsă. Discuțiile despre Coreea, unde cu doi ani înainte americanii primiseră capitularea japonezilor în sud, iar sovieticii în nord, făceau progrese. În mai, Stalin a dat ordin delegaților săi să ajungă la un acord cu americanii pentru formarea unui guvern de tranziție dacă grupărilor sud-coreene „de stânga“ li se asigura o reprezentare suficientă.[99]

Planul Marshall însă avea să schimbe totul.

Viaceslav Molotov, ministrul sovietic al afacerilor externe (în mijloc), vorbește cu Georges Bidault, ministrul francez al afacerilor externe (dreapta), cu ajutorul unui translator, Paris, 1946 sau 1947.

Capitolul 5. Capcana

Molotov a citit cu atenție traducerea discursului lui Marshall, subliniind pasajele care sugerau intenția americanilor:

…situația este atât de complexă…

…de rău augur pentru toată lumea…

„consecințele asupra economiei Statelor Unite ar trebui să fie clare pentru toți“

…trebuie să facă tot ce le stă în putere ca să ajute la însănătoșirea economiei…

…[guvernele] partidele sau grupările politice care vor să perpetueze nefericirea umană ca să profite politic sau în alt fel de pe urma ei se vor lovi de opoziția Statelor Unite…

A făcut însemnări pe margine despre structura planului, notând mai ales insistența lui Marshall pe ideea că ajutorul se va limita la sprijinirea unui program pe care europenii îl vor elabora împreună.[1]

Molotov căuta dovezi, sigur că le va găsi, ale unei crize economice americane iminente și ale ostilității imperialiste. Hotărât să evite o cursă, era cu ochii în patru după șansa de a pune el una. Ambasadorul Novikov făcea același lucru. Aflat la peste 8 000 de kilometri, într-o capitală străină, ostilă, era, fără îndoială, conștient de obligația de a-și demonstra loialitatea față de Kremlin printr-o vigilență neobosită. Într-o telegramă trimisă lui Molotov din Washington, pe 9 iunie 1947, a confirmat că planul lui Marshall conținea „profilul“ amenințător „al unui bloc vest-european“ care era „îndreptat

împotriva noastră“.[2] Dar asta nu însemna ca Moscova să-l respingă – dimpotrivă. Novikov bănuia că Departamentul de Stat al SUA nu voia participarea sovieticilor: prin urmare Moscova trebuia să participe ca să-i submineze obiectivele.

Exact de ceea ce se temea Marshall. Oare Kennan calculase greșit, pariind că Moscova va da înapoi în fața acestei propuneri? La momentul acela așa se părea.

Pe 18 iunie, Bevin și Bidault s-au întâlnit cu Jefferson Caffery, ambasadorul american la Paris. Cei doi i-au arătat copia unei invitații pe care intenționau să i-o înmâneze însărcinatului sovietic cu afaceri externe chiar în seara aceea; invitația îi era adresată lui Molotov pentru a participa la o discuție în trei, la Paris, despre propunerea lui Marshall, săptămâna următoare. Caffery i-a raportat lui Marshall că cei doi îi spuseseră, separat, că sperau ca sovieticii să „refuze să coopereze“.[3]

Kremlinul a studiat rapoarte publice și private despre întrunirile dintre Aliații occidentali de la Paris, căutând semne ale duplicității. Consilierii lui Molotov l-au avertizat asupra unor dovezi că americanii „ascundeau Uniunii Sovietice acordul deja încheiat pe mai multe chestiuni“, cum ar fi înființarea unei noi Comisii Economice Europene „legate de implementarea Planului Marshall“. Americanii încercau să mituiască Franța ca s-o „împingă spre „anglo-saxoni“ și astfel să forțeze Uniunea Sovietică „să accepte concesii serioase privind rezolvarea problemei germane“. În plus, se elaboraseră deja planuri de „prezentare a URSS ca dușman al reconstrucției și stabilizării Europei“ dacă rușii respingeau termenii Planului. Drept urmare, Moscova avea să fie „partea vinovată de scindarea Europei în două blocuri adverse“. Pentru Paris, acest fapt „justifica trecerea Franței în tabăra anglo-saxonilor“.[4]

Molotov nu avea de gând să le facă jocul uneltitorilor occidentali. „La început am fost de acord să particip“, va reflecta el peste ani, referindu-se nu numai la discuțiile premergătoare, ci și la Planul Marshall în sine. Trei zile mai târziu, Comitetul Central al Biroului Politic i-a ratificat decizia de a participa la convorbiri. Pe 23 iunie și-a confirmat participarea printr-o telegramă.

Molotov a dat ordin ambasadorilor sovietici din Varșovia, Praga și Belgrad să recomande guvernelor țărilor respective „participarea la elaborarea măsurilor economice prevăzute în Plan și să vină cu propriile propuneri“.[5] Guvernele din Varșovia și Praga au răspuns la telegrama lui Molotov cu un entuziasm exagerat, care depășea orice prudență.[6]

Ambasadorul polonez la Moscova a răspuns imediat, afirmând că „guvernul“ său „este extrem de interesat de discuțiile actuale despre planul de asistență economică și gata să participe la schimbul de opinii pe acest subiect“. În continuare a subliniat că „stabilizarea Poloniei este legată de stabilizarea întregii Europe“. Jan Masaryk, ministrul afacerilor externe al Cehoslovaciei, fiul fondatorului țării după Primul Război Mondial, neafiliat vreunui partid din coaliția de guvernământ, a fost în culmea bucuriei când a aflat, de la radio, despre decizia lui Molotov de a participa la conferință.[8] „Cehoslovacia este gata să coopereze fără rezerve“, a scris el într-o telegramă, „pentru a crea premisele unui ajutor american și a-și face cunoscute proiectele la momentul potrivit.“[9] Hubert Ripka, ministrul comerțului din partea Partidului Național-Socialist, a văzut în mișcarea neașteptată a lui Molotov „un semn bun“.[10] Guvernul iugoslav și-a afirmat disponibilitatea de „a lua parte la negocierile preliminare“, cu condiția ca inițiativa „să aibă la bază principiile Cartei ONU“.[11]

Molotov însă era departe de a-i lăsa să negocieze termenii Planului. Anticipând poziția agresivă pe care acesta o va lua în numele Blocului de est, presa sovietică a numit planul american „Doctrina Marshall“. Planul, scria în Pravda, făcea parte din „campania“ Washingtonului „împotriva forțelor democrației și a progresului mondial“. Scopul lui era „formarea rapidă a unui bloc de vest ostil, sub conducerea necondiționată și absolută a imperialismului american“.[12] Era un „plan pentru a face presiuni politice cu dolarii și un program de amestec în treburile interne ale altor state“.[13]

Pe 24 iunie, Molotov i-a înmânat lui Stalin o listă cu instrucțiunile pe care voia să le dea delegației sovietice în perspectiva convorbirilor. Lista sugerează că Molotov voia să negocieze la sânge, dar nu și să blocheze inițiativa. Stalin a făcut însemnări care sugerează aceeași intenție, dar pe un ton mai ponderat.

„Înainte să ia în discuție propunerile concrete legate de ajutorul american în Europa“, scria Molotov, „delegația sovietică trebuie să respingă orice termen care poate duce la încălcarea suveranității țărilor europene sau la subjugarea lor economică.“ Stalin a tăiat cuvintele „subjugare economică“ și le-a înlocuit cu „afectarea independenței lor economice“, o exprimare mai puțin agresivă. Observațiile lui sugerează că nu a vrut să tulbure apele înainte de vreme.

Molotov definea limitele pe care delegația sovietică nu avea voie să le depășească în eventualitatea încheierii unui acord cu francezii și britanicii. Și insista pe blocarea oricărui plan care „ducea la întărirea relațiilor antebelice dintre țările europene separate din punct de vedere economic“ – o condiție care submina obiectivul american al unei Europe integrate.

Molotov se referea și la termenii în care trebuia abordată problema Germaniei. Resursele ei, scria el, nu puteau fi utilizate pentru „stabilizarea economiei europene“ fără ca mai întâi să se ajungă la un acord privind „unitatea economică“ a țării și „obligația de a achita despăgubirile de război“. Aici observațiile lui Stalin par să sugereze o poziție mai radicală. Punând „unitatea economică și politică“[14] în loc de „unitatea economică“, Stalin se gândea probabil la inapetența lui Marshall pentru un guvern german centralizat puternic – o inapetență care înlesnea controlul american asupra teritoriului mai întins și mai industrializat din vestul țării. Stalin nu voia un plan care să ajute la așa ceva.

De asemenea, pe 24 iunie, Novikov i-a telegrafiat lui Molotov arătându-se mai îngrijorat decât înainte. „«Planul Marshall»“, scria el, „dă impresia că Statele Unite s-au hotărât să dea statelor europene inițiativa de a stabili un program de reconstrucție economică pentru Europa.“ Dar conținutul lui avea să fie dictat în mare parte de către Washington. „Într-acolo bat convorbirile de la Londra [conduse de Clayton].“ Scopul Washingtonului, explica Novikov, era „subordonarea țărilor europene capitalului american și crearea unor grupări antisovietice“.[15]

Evgheni Varga, născut în Ungaria, consilierul pe probleme de economie al lui Stalin,[16] i-a scris și el lui Molotov, argumentând că planul lui Marshall avea drept scop amânarea unei „crize economice iminente pe care nimeni nu o nega în Statele Unite“. Washingtonul trebuie, „în propriul interes“, explica

el, „să acorde credite mult mai mari decât până acum – doar ca să scape de surplusul de mărfuri din țară“. Chiar dacă „știe că o parte din aceste credite nu vor fi returnate niciodată“, spera să creeze un „bloc al țărilor burgheze sub conducerea Statelor Unite“.[17] Dar, ca și Novikov, Varga se declara în favoarea participării lui Molotov la Conferința de la Paris, fără îndoială și fiindcă ministrul afacerilor externe primise deja aprobarea Comitetului Central.

În aceeași zi, la Londra, cum nota Novikov, Clayton s-a întâlnit cu Bevin. Cei doi au discutat modul în care ajutorul american putea fi folosit pentru a submina influența sovietică în Europa – chiar și în estul ei. Planul Marshall era, a spus Bevin entuziasmat, „soluția cea mai rapidă de a distruge Cortina de fier“. Rusia, paria el, „nu-și putea opri sateliții să nu se lase atrași de un ajutor vital pentru renașterea economică a Europei“.[18]

*

Pe 26 iunie, avionul lui Molotov a aterizat pe o pistă încinsă la aeroportul Le Bourget din Paris. Asupra orașului se abătuse un val de căldură insuportabilă, exact opusul frigului năprasnic care distrusese milioane de hectare de grâu de iarnă la începutul anului. Delegația condusă de Molotov, alcătuită din 89 de persoane, sugera fie că ministrul lua conferința în serios, fie că voia să-i mobilizeze pe comuniștii francezi dacă rezultatele îl dezamăgeau.[19] Chiar dacă fuseseră alungați din guvernul francez de o coaliție de centru, în luna mai, comuniștii aveau mai mulți parlamentari decât orice alt partid și, cu 90% din populație care declara că „lucrurile merg rău sau destul de rău“ în Franța, erau în continuare o forță politică.[20]

Sosit spre seară la Quai d’Orsay, unde se afla sediul Ministerului Afacerilor Externe al Franței din 1853, Molotov a trecut direct la subiect, acuzându-l pe Bidault de conspirație. Ce au aflat Parisul și Londra de la Washington despre inițiativa lui Marshall?, a întrebat el. „Poate că cei doi miniștri au pregătit deja tot ce li s-a cerut“, a sugerat Molotov.

„N-am pregătit nimic“, a protestat Bidault. „Sigur, guvernul englez are propunerile lui, la fel cum guvernul francez a pregătit ceva și din partea lui.“

„Atunci înseamnă că nu s-a pierdut timpul“, a remarcat Molotov.

„Nu, nu s-a pierdut“, a răspuns Bidault împrumutând sarcasmul voalat al rusului. „Dovadă e invitația primită de domnul Molotov.“[21]

Molotov știa de la ambasadorul britanic la Moscova, sir Maurice Peterson, că Bevin adusese, cu mai bine de o săptămână în urmă, experți economici la Paris ca să discute planul cu Bidault.[22] Protestele lui Bidault îi confirmau faptul că i se întindea o cursă.

Convorbirile oficiale au început a doua zi, pe 27 iunie. Cele trei delegații s-au întrunit în Salon des Perroquets, pe cât de elegant pe atât de intim, numit astfel după tapiseriile vechi ce împodobeau pereții. Exercitându-și prerogativul de amfitrion, Bidault a declarat deschisă conferința.

Unul dintre fondatorii Partidului Creștin-Democrat MRP, Georges Bidault, în vârstă de 47 de ani, erau singurul care putea conduce Franța printre nisipurile mișcătoare care stăteau în fața aderării la o alianță condusă de americani. Comuniștii din stânga lui nu voiau sub nici un motiv să supere Moscova; gaulliștii din dreapta nu aveau încredere în Washington. Nici măcar de Gaulle, va remarca Bidault mai târziu, „nu a scos un cuvânt despre Planul Marshall, dar i-a acuzat pe americani că sunt oportuniști, ignoranți și exploatatori“. Dar, indiferent de „ranchiuna legitimă“ pe care francezii le-o purtau americanilor, în opinia lui Bidault, nimeni nu putea contesta „bunele intenții ale generalului Marshall și generozitatea poporului american“.[23] Prin urmare, nu voia să-i scape această șansă.

Apreciind discursul lui Marshall pentru acuitatea cu care identifica „natura și originile“ dificultăților economice prin care trecea Europa, Bidault a subliniat, pentru Molotov, obstacolul insurmontabil în calea cooperării rușilor: „ca să corespundă așteptărilor celei mai mari națiuni creditoare din lume“, solicitarea de asistență economică din partea Europei „trebuie să se încadreze într-un program coerent“, elaborat „în colectiv“ și bazat pe „balanța economică“ a tuturor țărilor participante. În acest scop, a adăugat el, trebuie înființată o comisie directoare alcătuită din membri ai guvernelor care aderă la program pentru a întocmi un raport cuprinzător până la 1 septembrie. Potrivit lui Bidault, planul nu trebuia luat ca o replică la sistemul împrumut-închiriere din timpul războiului, în cadrul căruia sovieticii, pur și

simplu, solicitaseră diverse mărfuri Washingtonului cu dorința ca acestea să fie expediate cât mai rapid.

Bidault vorbea sigur pe el, își enunța ideile coerent și fără poticneli – până a ajuns la „problema Germaniei“. Aici a vorbit mai puțin ca un om de stat care își controlează discursul și mai mult ca un purtător de cuvânt care improvizează. Reconstrucția Germaniei, a spus el, „implică exact toate chestiunile asupra cărora până acum ne-a fost imposibil să ajungem la un acord“, cum ar fi „nivelul industriei germane, despăgubirile de război, statutul regiunii Ruhr etc. Adevărat, aceasta este o dificultate ce nu poate fi negată.“ Nici guvernul lui Bidault nu știa cum să le rezolve. Raportul din septembrie trebuia, a conchis el, „elaborat... fără prejudecăți privind deciziile noastre asupra statutului final al Germaniei“.[24]

Molotov a răspuns cu o declarație oficială a doua zi, pe 28 iunie. Diferența față de stilul rafinat al lui Bidault era evidentă. De acord numai că „reconstrucția și dezvoltarea economică ulterioară a țărilor Europei“ avea să fie „înlesnită“ dacă Statele Unite „le oferă acestor țări asistența economică de care au nevoie“, a catalogat propunerea lui Marshall drept o soluție americană la o problemă americană. „Este în interesul Statelor Unite... să se folosească de credite ca să-și lărgească piețele străine, mai ales în perspectiva crizei care se apropie“ – aceasta fiind criza iminentă, inevitabilă a capitalismului. Guvernul sovietic a acceptat, totuși, invitația franco-britanică pentru a discuta propunerea, „chiar dacă planificarea, care este baza economiei socialiste a Uniunii Sovietice, exclude pericolul crizelor și al dificultăților economice care reprezintă tema discursului ținut de ministrul american“.

În privința „planului de lucru elaborat de guvernul francez și sprijinit de guvernul britanic“, guvernul lui Molotov avea „îndoieli serioase“.

„Este cât se poate de clar că problemele economiei interne țin de suveranitatea popoarelor respective.“ Franța avea „propriul plan economic“, ca și Marea Britanie. La rândul său „poporul sovietic“ era, în prezent, „angajat în punerea în aplicare, cu succes, a Planului STALIN, un plan cincinal care asigură o creștere constantă a prosperității materiale și culturale a poporului sovietic“. E un lucru bun ca „țările Europei să hotărască singure ce fel de ajutor vor de la americani“; fiecare țară își știe nevoile și interesele.

Dar „încercările venite din afară de a interveni în viața economică a altor țări nu au avut și nu vor avea nici un efect pozitiv“. Astfel, „încercările [prezente] de a forța Conferința să treacă la perfectarea unui program economic general pentru națiunile europene – care ar duce inevitabil la intervenția anumitor state – nu ar putea servi ca bază pentru o colaborare“.

Printr-o strategie de impunere asupra țărilor est-europene a unor acorduri comerciale bilaterale, Molotov redirecționase, după război, exporturile din regiune spre Uniunea Sovietică, în concordanță cu ambiția lui de a crea o zonă de securitate permanentă între URSS și Germania. În consecință, sprijinul acordat de francezi și britanici unui plan american de reintegrare a economiilor estice cu cele vestice reprezenta o amenințare la adresa controlului politic și economic sovietic asupra acestei zone.

Cât despre „problema Germaniei“, a continuat Molotov, „este o situație cu totul aparte“. Chestiunile nerezolvate nu ar trebui discutate la Paris, ci ar trebui să fie de competența exclusivă a Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe.[25]

Apoi a venit rândul lui Bevin. În ciuda criticilor aduse de Molotov planului francez și celui britanic, atitudine care îi confirma bănuielile că Moscova nu dorea să coopereze, Bevin era hotărât să testeze limitele forței lui diplomatice înainte de a recunoaște că insistența putea duce la ruperea relațiilor anglo-sovietice.

Fiu al văduvei unui argat de la o fermă, fără să-și cunoască tatăl, Bevin, acum în vârstă de 66 de ani, își începuse viața sub cele mai vitrege auspicii, când nimeni nu ar fi crezut că va deveni primul diplomat al țării sale. „A ucis engleza standard“, a remarcat Clay, uimit că Bevin i s-a adresat lui George al VI-lea doar cu titlul de „rege“.[26] Când i s-a prezentat un text pe care trebuia să-l semneze, Bevin a clătinat din cap și a zis: „Nu-i stilul meu. Te deranjează dacă-l degramaticalizez?“[27]

Rămas orfan la opt ani, părăsind școala la 11 ani, Bevin a trudit în mai multe locuri până în 1911 când, ajuns la 30 de ani, a devenit lider de sindicat cu normă întreagă. A urcat constant pe scara ierarhică, contribuind la înființarea a ceea ce, până la sfârșitul anilor 1930, avea să fie cel mai mare sindicat din lume: Sindicatul Mașiniștilor și al Transportatorilor. Ținând cont de funcția

de secretar general pe care o deținea Bevin, în 1940, Churchill i-a propus să fie ministrul muncii în coaliția guvernamentală. Curând Bevin a devenit una dintre personalitățile laburiste cele mai de încredere pentru premierul conservator. A jucat un rol vital în mobilizarea industriei britanice și a forței de muncă pentru susținerea uriașului efort de război.

Cu neașteptata victorie a Partidului Laburist în alegerile generale din iulie 1945, proaspătul premier Clement Attlee, cu aprobarea lui Anthony Eden, fostul ministru al afacerilor externe, și a regelui George, a surprins și mai mult lumea numindu-l pe Bevin ministru al afacerilor externe și nu pe Hugh Dalton. Fostul lider sindical și-a pus repede amprenta pe minister, câștigând loialitatea subalternilor atât prin caracterul lui integru, cât și prin mâna forte cu care conducea diplomația britanică.

Dar mulți dintre admiratori și detractori îl considerau, deopotrivă, „prolix, vanitos, răzbunător, excesiv de bănuitor și cu idei preconcepute“. Avea ceva de împărțit cu „evreii, germanii, romano-catolicii și intelectualii de toate genurile, grupuri care, luate împreună, alcătuiau o mare parte dintre cei cu care avea de a face“. Truman îl considera un „bădăran“. Diplomatul sovietic Andrei Gromîko nu rămânea mai prejos.[28] Acheson însă, care îl cunoștea mult mai bine, îl vedea într-o lumină mult mai favorabilă: „Ernie [era] un tip solid, croit pe măsura acestei lumi“. Avea „toanele lui, răbufniri de furie ciudate“. Dar „după ce te încerca un pic și hotăra că meriți să-ți fie prieten, era un prieten adevărat, la bine și la rău“.[29]

John Maynard Keynes, legendarul economist al Marii Britanii, avertizase, în 1944, asupra unui iminent „Dunkerque financiar“.[30] După încetarea ajutorului de război american, Marea Britanie nu mai avea cum să-și onoreze angajamentele imperiale sau să-și susțină ambițiosul sistem de ajutor social din interior. Bevin era obligat să răspundă de angajamentele externe ale țării, deși o mare parte din activitatea lui diplomatică va fi dedicată convingerii conaționalilor că nu este așa. „Nu accept opinia... că am încetat să mai fim o Mare Putere“, a declarat el în Camera Comunelor pe 16 mai 1947. Dar, cu doar zece zile înainte, le spusese colegilor săi că va trebui să facă „slalom prin politica externă, dată fiind slăbiciunea financiară a acestei țări“. Și i-a avertizat pe minerii britanici, baza lui politică, asupra faptului că, pentru a duce o politică externă independentă, avea nevoie de cât mai mult cărbune.[31]

Bevin nu vedea cu ochi buni diplomația americană a dolarului, mai ales condiționarea unui ajutor financiar absolut vital pentru Londra de îndeplinirea unor chestiuni de ordin politic ce afectau suveranitatea britanică. Acordul de împrumut cu americanii, semnat în decembrie 1945, după aproape patru luni de negocieri dificile și adesea umilitoare la Washington, obliga Marea Britanie să accepte baze navale și aeriene americane pe teritoriul britanic și al Commonwealth-ului. Decizia lui Bevin de a sprijini producerea de arme nucleare britanice a fost stimulată nu de o amenințare germană sau sovietică, ci de convingerea că țara lui „nu-și putea permite să accepte un monopol american asupra noii arme".[32] Marea Britanie, în percepția lui Bevin, era „ultimul bastion al democrației sociale", care înfrunta atât „agresivitatea capitalismului american, cât și dictatura comunistă a Rusiei sovietice".

Până la urmă, Bevin și-a dat seama că sovieticii erau mai periculoși pentru interesele Marii Britanii. Nimeni, a răspuns el unui grup de critici de stânga în iunie 1946, nu făcuse mai mult decât el pentru apărarea Revoluției Ruse. Pentru ca, în schimb, „comuniștii [ruși] să încerce să distrugă Sindicatul pe care l-am construit". În sovietici nu trebuia să ai încredere. Controlul lor strict asupra Europei de Est, felul în care „închideau porțile și nu permiteau intrarea în acele țări sau contactul cu acele popoare în interes comercial sau de orice altă natură", nu putea fi tolerat. Ambițiile lor teritoriale „gâtuie Commonwealth-ul britanic".[33] Cu Bevin la cârmă, politica externă britanică era, cu siguranță, mult mai fățiș ostilă Moscovei decât dacă ar fi fost condusă de Attlee, mai înclinat spre compromis.[34]

Pe de altă parte, Bevin nu era Kennan. Nu avea nici o teorie în privința resorturilor conduitei sovieticilor și era dispus, uneori chiar nerăbdător, să uite de bănuieli și să caute intențiile bune. Uneori, Bevin punea modul de a negocia al rușilor, rigid, brutal chiar, pe seama lipsei de experiență și a izolării. În noiembrie-decembrie 1946 luase parte la întrunirea Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe de la New York, în cadrul căreia se ajunsese la un acord legat de tratatele de pace cu Italia, Finlanda, Ungaria, Bulgaria și România, trăgând concluzii optimiste din această experiență. „Cred că învățăm cum să cooperăm", spusese Molotov pe vapor, la întoarcerea în Europa, iar lui Bevin îi plăcea să-l citeze, plin de speranță. Chiar și după întrunirea miniștrilor afacerilor externe de la Moscova, din martie-aprilie 1947, de la care Marshall se întorsese la Washington plin de gânduri negre,

Bevin încă mai era de părere că se făceau progrese, chiar dacă într-un ritm foarte lent.[35]

Aici, la Paris, acum, răspunsul lui Bevin a fost la fel de binevoitor. L-a asigurat pe rus că el, Bevin, „nu vrea să fie părtaș“ la nici un proiect care „încalcă suveranitatea guvernelor participante“. Dar era necesar, a adăugat el, „să acționăm împreună..., iar cererile noastre să fie coordonate“. Pentru Molotov, suveranitatea și coordonarea erau condiții incompatibile cu ajutorul american. Cu toate acestea, Bevin a insistat, chiar dacă implauzibil, că „observațiile domnului Molotov pot fi baza de la care putem aborda problema din perspective asemănătoare“.[36]

După o nouă întrevedere cu Bidault și Bevin, pe 29 iunie, Molotov a trimis o telegramă cifrată la Moscova despre încercarea lui de a-l face pe Bidault să înțeleagă marea diferență dintre viziunea sovietică și cea franceză asupra cristalizării inițiativei încă vagi a lui Marshall. „Diferența“, scria Molotov că i-ar fi spus lui Bidault, este „că proiectul sovietic se limitează... la discutarea chestiunilor direct legate de asistența economică americană în Europa, în timp ce proiectul francez are în vedere și elaborarea unor programe economice care se referă atât la economiile țărilor europene cât și la... relațiile economice dintre ele.“[37] Acesta fusese modul voalat al lui Molotov de a-i spune lui Bidault că Moscova ar fi dispusă să solicite asistență economică, alături de alte țări, dar nu avea nici o intenție de a-și supune resursele sau necesitățile unei evaluări externe sau de a participa la vreo formă de coordonare sub comanda Washingtonului. Și nici de a le permite sateliților săi să facă așa ceva.

*

Suspiciunile lui Molotov privind intențiile omologilor săi s-au confirmat foarte curând. Kremlinul primea un flux constant de informații de la surse britanice plasate în poziții influente – printre care se numărau Guy Burgess de la Ministerul Afacerilor Externe, în Londra, și Donald Maclean, de la ambasada britanică din Washington. Maclean, care avea acces nelimitat la schimbul de telegrame cifrate, raporta – potrivit lui Pavel Sudoplatov, șeful unei rețele de spionaj care supervizase asasinarea lui Troțki – că „scopul

Planului Marshall era impunerea dominației economice americane în Europa“.[38]

În noaptea de 29 iunie, un Feldjëger, curier special, îmbrăcat într-o jachetă cafenie, alerga pe străzile Moscovei. Sosind la poarta Kremlinului, i-a înmânat santinelei un plic pe care era scris „Urgent“. Câteva minute mai târziu, Stalin, în biroul lui cu lumina scăzută, l-a deschis, a scos raportul și, în timp ce-l citea, a devenit tot mai „furios“. Apoi a scris repede un text și i-a dat ordin secretarului său, Aleksandr Poskrebîșev, să-i convoace pe membrii Biroului Politic ca să le ceară aprobarea. Din clipa în care a primit și ultimul „da“, în primele ore ale zilei de 30 iunie, Poskrebîșev i-a spus lui Vîșinski să cifreze telegrama și s-o trimită la Paris.

Mesajul îl îndemna pe Molotov să blocheze implementarea planului lui Marshall în Europa de Est. Clayton și Bevin, se explica în telegramă, căzuseră de acord ca Planul Marshall să nu se concentreze pe acordarea unei asistențe economice în genul celei practicate de UNRRA, ci aproape exclusiv pe reconstrucția economică pe termen lung a Europei. Planul urma să fie implementat în afara cadrului ONU, pe motiv că renașterea industrială a Germaniei era vitală pentru reabilitarea continentului – plus că Germania nu era membră ONU. Și mai important, se sublinia în telegramă, „Marea Britanie și America se vor opune achitării despăgubirilor de război către Uniunea Sovietică din producția curentă“.

La momentul acela, despăgubirile de război erau singura sursă de capital străin a Uniunii Sovietice – capital fără de care industria chimică și cea producătoare de mașini-unelte nu se puteau moderniza. La Ialta și Potsdam, Stalin crezuse că se asigurase de aprobarea lui Roosevelt și a lui Churchill în privința transferului pe o perioadă de cinci ani a unor mărfuri și utilaje industriale din Germania. Dar, acum, cârtițele britanice ale Kremlinului informau că Statele Unite și Marea Britanie intenționau să pună capăt acestui aranjament în favoarea unui plan de reconstrucție coordonat de americani și finanțat parțial de Germania.

Prin urmare, Planul Marshall, conform lui Sudoplatov, „era total inacceptabil fiindcă ne împiedica să ne consolidăm controlul asupra Europei de Est. Însemna că partidele comuniste deja instalate la putere în România, Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia și Ungaria aveau să fie lipsite de pârghiile

puterii economice.“ Construirea unei rețele de regimuri-marionetă în toată Europa de Est depindea de capacitatea Moscovei de a aduce Germania la sapă de lemn, canalizându-i resursele, prin partidele comuniste, spre construirea unei economii planificate în toate teritoriile pe care le ocupa. De aceea nu este de mirare că Molotov era atenționat să se „împotrivească oricărei discuții... despre utilizarea resurselor economice germane pentru a răspunde cerințelor țărilor europene [sau] ale asistenței economice acordate Germaniei de către SUA“.[39] Tot ce ținea de Germania trebuia discutat „în Consiliul de Control [al Aliaților], unde avem drept de «veto»“.[40]

*

La întrunirea din 30 iunie, Molotov ridicase „probleme [și] obiecții relativ minore“ până în clipa în care un asistent i-a înmânat telegrama cifrată a lui Vîșinski. „Molotov părea că are o gâlmă în frunte, care se umflă în momentul în care este foarte emoționat“, își amintea Acheson din descrierile acelei întruniri. În timp ce citea telegrama, Molotov „s-a albit la față și i s-a umflat gâlma din frunte. Apoi atitudinea i s-a schimbat brusc, devenind mult mai dur.“[41]

Molotov le-a spus lui Bidault și Bevin că „problema Germaniei“ și „elaborarea unui program multilateral pentru țările europene“ nu erau subiecte care să fie discutate în această conferință.[42] Citind din telegramă, și-a trecut în revistă argumentele invocate în cele trei zile de când negociau.

„De fapt,“ a spus Bevin zâmbind uluit, „dumneavoastră cereți guvernului Statelor Unite să vă dea un cec în alb. Mă întreb cum ați reacționa dacă aș veni la Moscova cu un cec în alb și v-aș cere să-l semnați.“ Bidault a dat din cap aprobator. Ruptura inevitabilă dintre Moscova și axa Londra-Paris era pe cale să se producă.

La scurt timp după amânarea discuțiilor, delegația sovietică, departe de insistența cu care dorise ca negocierile să nu ajungă la urechile presei, și-a făcut publice obiecțiile la propunerea Franței într-o declarație către agenția de știri TASS.[43] În seara aceea, Molotov i-a telegrafiat lui Stalin anunțându-l că „Marea Britanie și Franța sunt într-o situație deznădăjduită și că singura

lor speranță sunt Statele Unite, fapt care le obligă să înființeze un fel de organism european care să faciliteze amestecul în afacerile politice și economice“ ale Europei. „Marea Britanie și – într-o oarecare măsură – Franța contează pe folosirea acestui organism ca să-și promoveze propriile interese.“[44]

Frustrările lui Bidault au răbufnit pe 1 iulie. A început prin a spune că era „grav“ că „în ajunul luării unei decizii“ cele trei delegații s-ar putea „să nu ajungă la o înțelegere“. A atras atenția asupra „diferențelor fundamentale“ dintre poziția sovietică și cea franceză. În primul rând, sovieticii propuneau „doar întocmirea unei liste de necesități de credite americane“ care să fie înaintată unei Comisii Europene care, la rândul ei, să o transmită Statelor Unite. Franța considera că așa ceva era total insuficient. „Textul [domnului Marshall] este cât se poate de clar“, a accentuat Bidault; „fără o asistență mutuală europeană nu va exista nici o asistență americană.“ În al doilea rând, „domnul Molotov se teme că un astfel de plan economic general ar putea duce la un amestec în treburile interne ale statelor europene și astfel le-ar încălca suveranitatea.“ Un lucru pe care „delegația franceză nu l-a prevăzut, nu l-a luat în considerare și nici nu l-a aprobat“. Suveranitatea rămânea sacrosanctă.[45]

Acum Bidault și Molotov vorbeau fiecare pe limba lui. „Suveranitatea“ în contextul Planului Marshall însemna, pentru Bidault, că guvernele europene luau decizii autonome privind ajustările necesare structurilor lor economice pentru a satisface nevoile propriilor popoare, cu o risipă cât mai mică a resurselor și așa precare. Astfel de ajustări erau esențiale pentru a primi asistența americană, ea însăși esențială pentru ca Europa să dispună de cadrul necesar implementării lor fără dificultăți. Pentru Molotov cerința ajustărilor mutuale era o impunere din afară și, prin urmare, o încălcare fundamentală a suveranității. Iar dacă americanii erau hotărâți să uzurpeze suveranitatea în schimbul asistenței economice, europenii trebuiau, pur și simplu, să o respingă.

Molotov a raportat Moscovei că „era puțin probabil să se ajungă la decizii comune pe fondul problemei“, dat fiind că poziția sovieticilor „diferă în esență de cea anglo-franceză“.[46] În acest punct însă, rusul încă mai era dispus să ajungă la un compromis cu omologii lui francez și britanic, considerând

că punctele lor de vedere, diferite de cel al Statelor Unite, vor zădărnici planul lui Marshall.

Dar „m-am răzgândit“, își va aminti Molotov mai târziu. Tensiunile dintre țările occidentale, a hotărât el, aveau să fie și mai mari odată ce Moscova ieșea din joc. Așa că „am trimis un al doilea memorandum“, de data aceasta anunțând că voia să respingă Planul.[47] Djilas, adjunctul lui Tito, își amintește altfel. Aflat la Paris pentru un congres al Partidului Comunist Francez, a fost invitat să ia prânzul la ambasada sovietică. Ascultând jazz – cea mai bună muzică pentru a bruia dispozitivele de ascultare, i-au explicat rușii – Molotov i-a spus că primise ordin de la Biroul Politic să se opună Planului.[48] Oricum, decizia avea să aibă consecințe majore.

Pe 2 iulie, în cadrul ultimei întrevederi (a cincea), „Molotov a adoptat o atitudine total intransigentă“, consemna Bevin. Rusul a criticat vehement ultima propunere franceză privind elaborarea unui „program european atotcuprinzător“ de către „o nouă organizație, aflată deasupra țărilor europene“, care să le ceară „supunere“ și să „se amestece în treburile [lor] interne“. Într-o zi Poloniei i se va spune: „să produci mai mult cărbune“. În ziua următoare Cehoslovaciei i se va spune să cumpere utilaje din afară și să facă mai multă agricultură. Țările aveau „să-și piardă independența națională și economică în avantajul unor puteri anume“ doar ca „pretext“ pentru a fi sigure că primesc un vag ajutor american.

„Guvernul sovietic“, a spus Molotov apăsat, „bineînțeles că nu poate acționa astfel.“

Bevin s-a întors spre Bob Dixon, secretarul lui particular, și i-a șoptit: „Asta echivalează cu nașterea blocului occidental“.[49]

Molotov a continuat la fel de ferm. În privința Germaniei, era inacceptabil ca „resursele ei să fie folosite în alte scopuri decât în cel al achitării despăgubirilor de război“. Germania nu putea fi beneficiara unui plan de reconstrucție al Aliaților. Apoi Molotov a acuzat puterile occidentale că afectaseră grav Germania prin „federalizare“, insistând că numai „refacerea țării ca stat democratic unit“ putea garanta satisfacerea „nevoilor poporului german“.

„Propunerea franco-britanică“, a conchis el, „nu va duce la nimic bun“, doar „va împărți Europa în două grupuri de state și va crea noi obstacole în calea relațiilor dintre ele. Astfel creditele americane nu vor servi la refacerea economică a Europei“, ci mai degrabă la exploatarea țărilor mai slabe de către „anumite puteri care vor să domine“.

„Guvernul sovietic“, a încheiat el amenințător, „consideră că este de datoria lui să avertizeze guvernele britanic și francez asupra consecințelor unei astfel de acțiuni.“[50]

Bidault era furios. „[Domnul Molotov] încheie prin a-mi avertiza țara, eu însă aș vrea să avertizez delegația sovietică asupra oricărei acțiuni care ar putea duce la împărțirea Europei în două grupuri de state.“ Suveranitatea și independența tuturor națiunilor europene, a insistat el, vor fi pe deplin respectate. Nu li se cereau decât „statistici naționale“, furnizate liber și independent, care „să fie comparate pentru a se determina resursele și nevoile“ – pentru a crea o „balanță de plăți“.

Domnul Molotov observase că „ajutorul american este nesigur“, a continuat Bidault. Dar „ar fi și mai nesigur dacă datele problemei nu ar fi respectate și dacă, desigur, Europa nu ar spune sus și tare... ce poate face singură și ce anume ne lipsește“.

În privința obiecțiilor domnului Molotov cum că Poloniei i s-ar putea cere să producă mai mult cărbune sau Cehoslovaciei să producă mai puține utilaje, Bidault le-a catalogat drept un nonsens. „Colaborarea lor este solicitată în contextul independenței și pentru independență.“

La acuzația adusă Franței cum că țara lui propunea „un rol decisiv“ pentru Statele Unite în „reconstrucția vieții economice a țărilor europene“, Bidault a explicat faptul că „decisiv“ nu însemna „principal“. La Waterloo, a remarcat el, „rolul decisiv“, față de rolul principal, „l-au jucat câteva mii de soldați care au sosit în ultimul moment“. Prin extensie, în cadrul Planului Marshall fiecare națiune europeană, „și noi toți la un loc“, urma să joace rolul principal. Într-adevăr, în lunile următoare, rolul americanilor avea să fie decisiv prin faptul că „ei sunt cele câteva mii de soldați care vor decide soarta bătăliei și victoria asupra suferinței“.[51]

Pentru Molotov aceste clarificări țineau de o pedanterie sterilă. Uniunea Sovietică nu voia să ia parte la o nouă „bătălie“ europeană în care rolul Americii să fie decisiv. Dacă Statele Unite doreau să ofere asistență reconstrucției națiunilor europene – ceea ce, la urma urmei, era de o importanță vitală pentru supraviețuirea capitalismului american – o astfel de propunere va fi studiată de guvernul sovietic. Dar amestecul americanilor în treburile interne, suverane, ale acestor națiuni, cum susținea francezii și britanicii, era de neacceptat.

Bevin a intervenit, condangând declarația lui Molotov drept „o răstălmăcire a faptelor“. Politica britanică, a insistat el, „era să coopereze cu toate țările, dar să nu o domine pe nici una“. Iar „în privința împărțirii Europei, nimeni nu s-a străduit mai mult decât mine“, a adăugat el, „pentru unitatea Europei“ și cea a Germaniei. Cât despre „consecințele grave“ cu care Molotov amenința Marea Britanie, „astfel de amenințări nu ne-au făcut și nici nu ne vor face să ezităm în eforturile noastre de a ne îndeplini datoria“. Bevin s-a angajat, ca și Bidault, să dea curs propunerii lui Marshall.[52]

Molotov s-a ridicat, anunțând că Uniunea Sovietică se retrage de la discuții. Planul Marshall, a adăugat el, nu era „decât un plan diabolic al americanilor de a-și folosi dolarii ca să se amestece“ în treburile Europei.[53] Delegația sovietică a ieșit din sală după el.

*

Molotov „ar fi putut ucide Planul Marshall dacă i s-ar fi alăturat“, va reflecta Harriman mai târziu, neîncrezător chiar și în acel moment.[54] „Bevin s-a descurcat de minune făcându-l pe Molotov să părăsească Parisul – prin manevre iscusite... A avut curajul să-l invite pe Molotov și tupeul să scape de el.“[55] Căzând în cursă, rusul a confirmat că „în esență, era un tip mărginit“.[56]

Bidault era de aceeași părere. „N-am înțeles de ce Molotov s-a comportat așa... Dacă ar fi continuat să fie de partea noastră, n-ar fi pierdut nimic... a ales singura cale de a pierde sigur.“[57]

„Uneori comuniștii fac lucruri ciudate“, i-a spus Byrnes lui Bidault. „Dacă ar fi rămas la Paris, Molotov ar fi putut invoca acordurile de la Potsdam ca să

ceară 50% din toate instrumentele financiare disponibile. Acest lucru ar fi pus într-o situație delicată și Statele Unite și Franța. Apoi Molotov ar fi putut cere ajutoare pentru Iugoslavia, Polonia etc... E greu să crezi că așa ceva ar fi fost acceptat de Congres. Prin faptul că a procedat altfel, [Moscova] a fost de mare ajutor Statelor Unite.“[58]

Pentru Paul Hoffman, fondatorul republican al unui forum al marilor oameni de afaceri, care foarte curând va juca un rol vital în punerea în practică a Planului Marshall, „plecarea lui Molotov“ a fost un punct de cotitură. A arătat, „cât se poate de clar, că Rusia nu era interesată de reconstrucția Europei, ci de menținerea ei în haos“.[59]

Desigur, nu Molotov luase decizia; ci Stalin. Kennan studiase cu atenție defectele sistematice ale psihologiei liderului sovietic, recurgând la o manevră demnă de Clausewitz. Sovieticii și sateliții lor ar fi dat peste cap oferta lui Marshall cu tot felul de pretenții și nemulțumiri legate de termenii acesteia. Stalin a căzut victimă manipulării respingând-o, demonstrând că Uniunea Sovietică era un dușman al reconstrucției.

„Am avut noroc de adversari“, a conchis Acheson, ușurat. „Unchiul Joe*** ne-a ajutat din nou“, a adăugat Harriman.[61]

*

Mereu pus la patru ace, acasă și în înalta societate, Acheson avea un stil de viață pe care postul său din guvern nu și-l putea permite. Reluarea activității de avocat fiind singura alternativă la austeritate, s-a retras din guvern, cum își propusese, pe 1 iulie 1947.

În locul lui a venit Robert Lovett, un bancher în vârstă de 51 de ani și fost adjunct al lui Stimson. Lovett va superviza aplicarea Planului Marshall în perioada lui cea mai critică. Slab, chel, cu pomeții osoși, proeminenți, Lovett deborda de energie. Chiar dacă se născuse într-o familie bogată, și avea un accent pe măsură, îi displăceau diplomații și elitele Washingtonului, preferând compania artiștilor, a scriitorilor și chiar a militarilor. Rezervat, precaut, înzestrat cu simțul umorului, pragmatic și cu un limbaj colorat, era un bun executant, nu un inovator. Nu-i suporta pe infatuați, precum generalul

Clay, de care administrația era plină. Întrucât Marshall își va petrece restul mandatului mai mult călătorind în străinătate și recuperându-se după câteva intervenții chirurgicale, Lovett va fi cel care, prin consultări permanente cu colaboratorii, va definitiva forma și fondul Planului Marshall. Deși era prieten cu Acheson din vremea studenției petrecute la Yale, avea o opinie mai sceptică despre implicarea tot mai activă a Statelor Unite în afacerile globale. În viziunea lui, Statele Unite nu trebuiau să preia rolul Marii Britanii. Țara trebuia mai întâi să-și consolideze resursele și să le folosească pentru a contracara amenințarea imediată: agresiunea sovietică.[62]

Pe 3 iulie, Bidault și Bevin au emis un comunicat comun de la Paris prin care anunțau că invită 22 de țări europene să coopereze la elaborarea unui plan colectiv pentru reconstrucția Europei.[63] Comisia urma să înceapă lucrul pe 12 iulie și să-l încheie până pe 1 septembrie, după care proiectul și solicitarea de asistență economică trebuiau supuse atenției Statelor Unite. Bidault a trimis o copie a invitației oficiale ambasadorului sovietic la Paris, asigurându-l că țara sa era în continuare binevenită să participe la această inițiativă dacă guvernul URSS își schimba decizia.

Dar, în privat, consilierii lui Bidault declarau altceva despre modul lui de a privi lucrurile. „Sovieticii“, i-au spus ei ambasadorului Caffery, „au silit Europa să se unească pentru a se salva.“ Kremlinul speră să exploateze „haosul care va urma după“ colapsul economic și să „pună stăpânire pe țările vest-europene împreună cu partidele lor comuniste bine organizate“. Dar „dorința lui de a sabota reconstrucția Europei va ajunge la urechile lumii ca și hotărârea noastră de... a ne salva și de a profita de splendida inițiativă a secretarului de stat al SUA“.[64]

Pe 4 iulie, ziua națională a SUA, premierul francez Paul Ramadier a solicitat și a primit un vot de încredere pentru guvern în favoarea Planului Marshall.[65] Între timp, relațiile dintre Washington și Moscova se deteriorau rapid. Stalin fiind convins acum că Statele Unite se foloseau de Planul Marshall ca să-și păstreze armata în Europa, răcirea relațiilor a avut ecouri în toată lumea. Negocierile dintre URSS și SUA privind alcătuirea unui guvern coreean de tranziție s-au întrerupt.[66]

În aceeași zi, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (CPSU) a trimis telegrame către șapte lideri ai partidelor comuniste din țările est-europene

spunându-le că, deși Uniunea Sovietică respinsese Planul Marshall, „ar fi mai bine“ ca guvernelor lor „să nu refuze participarea la apropiata întrunire [de la Paris], dar să-și pună delegațiile să dezaprobe planul anglo-francez și să împiedice adoptarea lui în unanimitate“. Apoi delegațiile lor „să părăsească întrunirea, dacă se poate și cu delegați din alte țări“.[67] Molotov a repetat mesajul în telegrame trimise ambasadelor sovietice pe 5 și 6 iulie.[68] Pe 7 iulie, Comitetul Central i-a telegrafiat lui Tito lăudându-l pentru „fermitatea atitudinii față de împrumuturile înrobitoare ale americanilor“, dar spunându-i că „ar fi mai bine... să ia parte“ la întrunire înainte de a o părăsi.[69]

Această poziție însă nu a fost ultimul cuvânt al Moscovei. Întrucât Cehoslovacia și Polonia își manifestaseră dorința de a participa, Kremlinul a făcut stânga-mprejur.[70]

„La început am hotărât... să propunem ca toate țările socialiste să participe“, va explica Molotov peste ani, „dar ne-am seama repede că facem o greșeală.“ Problema era că „încă nu puteam conta pe ele“, mai ales pe Cehoslovacia.[71]

Participarea sateliților la Planul Marshall era o posibilitate pe care Moscova nu o putea accepta. Planul ar fi reînnodat legăturile comerciale dintre est și vest care fuseseră înlocuite de cele bilaterale impuse de Moscova după război. Era doar o chestiune de timp până când influența politică a Americii să-și facă simțită prezența. Din acest moment, Uniunea Sovietică se va baza doar pe acțiuni unilaterale pentru a-și proteja interesele.[72]

Marshall a înțeles că relațiile de colaborare dintre SUA și Uniunea Sovietică erau de domeniul trecutului pe 15 aprilie 1947, în cursul unei întrevederi cu Stalin, la Moscova. Lui Stalin îi vor mai trebui trei luni ca să înțeleagă acest lucru, odată cu amenințarea iminentă ca Planul Marshall să implice Germania și estul Europei. Dacă cineva vrea să stabilească o dată precisă a nașterii Războiului Rece, 7 iulie 1947 este poate cea mai indicată – ziua în care Molotov a ordonat expedierea altor telegrame sateliților, anulând instrucțiunile din ziua precedentă care prevedeau trimiterea delegațiilor la Paris. De-abia în acest moment, cele două țări, Statele Unite și Uniunea Sovietică, s-au angajat irevocabil să-și asigure propriile sfere de influență – din punct de vedere politic, economic și militar – fără să se consulte. Europa,

care fusese împărțită între aliați, foști dușmani și țări neutre, era împărțită acum în țări Marshall și blocul sovietic (vezi hărțile 3 și 4).[73]

Apăruseră complicații, anunța Molotov statele est-europene. Marea Britanie și Franța „nu vor să facă schimbări în planul lor pentru refacerea economică a Europei pornind de la amenințările la adresa suveranității și a independenței economice a țărilor mici“. În plus, reconstrucția Europei era folosită ca pretext pentru crearea unui „bloc occidental“ antisovietic din care urma „să facă parte și Germania“. Prin urmare, guvernele erau sfătuite să nu participe, deși fiecare putea „să-și prezinte motivele de refuz“.[74]

Majoritatea statelor estice au înțeles că noile instrucțiuni nu puteau fi negociate, drept pentru care au respins inițiativa de la Paris sau au invocat o scuză. Guvernul României a explicat că propunerea franco-britanică ducea „inevitabil la o încălcare a independenței și la un amestec în treburile interne“ ale țărilor europene. Mai mult de atât, „orice plan pentru stabilizarea economică a Europei își poate atinge scopurile numai printr-o cooperare cu URSS“.[75] Iugoslavia, care se pregătise să urmeze instrucțiunile precedente, dorind să „trimită o delegație... care să țină piept cu succes Americii și sateliților ei“ înainte să părăsească întrunirea,[76] a condangat planul. Stanoje Simić, ministrul afacerilor externe, a declarat că proiectul franco-britanic „va permite anumitor puteri să încalce suveranitatea politică și economică a altor țări“ și va scuti Germania de obligațiile de a-și compensa victimele.[77] Într-un interviu, Tito a acuzat Statele Unite de „intenții ipocrite“ și de încercarea de a-i „izola“ țara printr-un „fel de blocadă economică“.[78]

Polonezii, care intenționaseră să-și trimită miniștri ca să-și demonstreze seriozitatea, „au ezitat la început“ – ca să-l citățm pe Stalin. În consecință, Kremlinul a clarificat situația. Pe 8 iulie, Radio Moscova a anunțat, spre marea surpriză a președintelui comunist al Poloniei, Bołeslav Bierut, că Polonia și România refuză să participe.[79] „Foarte agitat“, Bierut l-a convocat pe ambasadorul sovietic la ora 18:00, „atrăgând atenția guvernului sovietic asupra faptului că guvernul polonez nu a luat nici o hotărâre în această chestiune“ și că „astfel de comunicate pun într-o lumină proastă conducerea Partidului Muncitoresc Polonez față de partenerii din blocul democratic [de est].“[80] Fără folos.

Miercuri, 9 iulie, Zygmunt Modzelewski, ministrul afacerilor externe al Poloniei, l-a informat pe Stanton Griffis, ambasadorul american la Varșovia, „foarte spășit și, cel puțin în aparență, plin de regrete“ că Polonia nu va trimite o delegație la Paris, revenind asupra deciziei pe care o anunțase cu două zile înainte. Repetând ceea ce probabil erau indicații primite de la Moscova, Modzelewski a declarat că Polonia nu ar avea „prea multe de spus“ la conferință fiindcă „planul era aproape stabilit“ și că reabilitarea „națiunii agresoare“, Germania, avea o prioritate nemeritată față de asistența economică acordată victimelor ei. Ideea integrării europene pe post de cal troian pentru hegemonia germană va deveni o constantă a doctrinei diplomatice comuniste.[81]

Griffis bănuia că, de luni și până miercuri, ministrul polonez, „dacă nu întregul cabinet,... fusese adus la ordine de o autoritate mai înaltă“.[82] Răzgândirea Poloniei l-a dezamăgit peste măsură pe Ramadier, care considera că această țară era „indispensabilă“ unității economice a Europei, în primul rând datorită importanței producției ei de cărbune. „A opri Europa de partea aceasta a Vistulei“, i-a spus el lui Caffery, „e ca și cum a-i opri Statele Unite la Mississippi.“[83] Ca semn că politica Războiului Rece nu pria instituțiilor Bretton Woods, Banca Mondială a oprit negocierile pentru un împrumut către Polonia după decizia ei de a nu merge la Paris. John J. McCloy, președintele american al Băncii Mondiale, a declarat că răzgândirea Poloniei punea sub semnul întrebării independența sa față de Rusia și capacitatea ei de a garanta returnarea unui împrumut.[84]

Singura rezistență în acest moment, după cum se temuse Molotov, venea din partea cehoslovacilor.

*

În unele privințe, poate că Cehoslovacia ar fi avut nevoie de cel mai mic stimulent ca să se supună ordinelor. Spre deosebire de Polonia, în țară nu erau trupe sovietice, deși guvernul de coaliție a Frontului Național asculta aproape fără crâcnire de Moscova, de care era legat prin acorduri comerciale preferențiale. Comuniștii câștigaseră 38% dintre voturi la ultimele alegeri, în mai 1946, devenind partidul cu cea mai mare reprezentare în guvern.[85]

Occidentul abandonase Cehoslovacia lui Hitler, la München, în 1938; în 1945, americanii îi lăsaseră pe sovietici să elibereze Praga. Portretul lui Stalin era pe toate panourile din oraș. Cu toate defectele lui, Stalin era cea mai sigură garanție împotriva unei noi invazii germane.

Și totuși, Cehoslovacia primise peste 200 de milioane de dolari (2,3 miliarde la valoarea de astăzi) ca asistență financiară americană, atât de necesară, la sfârșitul războiului. Acum, în perspectiva manei cerești reprezentate de Planul Marshall, Masaryk era din nou în culmea entuziasmului. „Guvernul cehoslovac“ le declara el unor oficiali sovietici, britanici și francezi, „m-a autorizat să vă anunț că Cehoslovacia salută într-un singur glas șansa oferită de acest proiect.“[86]

Masaryk nu mințea deloc. De fapt, pe 2 iulie – ziua în care Molotov părăsise în trombă negocierile de la Paris cu Bevin și Bidault, și cu două zile înainte ca invitațiile să fie trimise pentru conferințele apropiate – solicitase și primise permisiunea lui Mihail Bodrov, însărcinatul sovietic cu afaceri externe de la Praga, înainte să recomande cabinetului de miniștri să accepte invitația așteptată.[87] Aceasta însă nu era atitudinea unui om pe care Kremlinul putea conta că va părăsi furios o conferință unde se decidea acordarea unui ajutor capitalist.

Cabinetul cehoslovac a avut o discuție aprinsă și inconcludentă dacă să retracteze acceptarea invitației. Klement Gottwald, premierul comunist, l-a informat pe Bodrov despre impasul în care se aflau: „guvernul nu este de acord“ să refuze invitația. „Britanicii și francezii au fost [deja] informați despre decizia guvernului“, a adăugat Vladimir Clementis, ministrul afacerilor externe, comunist. „S-a anunțat și în presă. [Ambasadorul Jindřich] Nosek de la Paris a primit instrucțiuni să participe la conferință.“[88]

La Moscova, Stalin s-a încruntat la aflarea veștii. O delegație cehoslovacă urma să sosească doar peste câteva zile pentru negocierea unui tratat comercial. Acum Planul Marshall devenea principalul subiect de discuție.[89]

*

Cehoslovacii au sosit la Kremlin pe 9 iulie. În seara aceea, Gottwald a fost convocat la o întrevedere privată cu Stalin, ca de la comunist la comunist. Membrii delegației au așteptat îngrijorați într-un salon ore întregi, neștiind unde era plecat. Când, în sfârșit, a apărut, Gottwald i-a asigurat: „Totul e în regulă“. Ajunsese „la o înțelegere cu Stalin. Urmează să ne întâlnim cu el tot în seara aceasta.“[90]

La întâlnirea cu Masaryk și Prokop Drtina, ministrul justiției, membru al Partidului Național Socialist, tonul lui Gottwald s-a înăsprit:

Suntem într-o mare belea din cauza politicii voastre față de Occident! Niciodată nu l-am văzut mai furios pe Stalin. Mi-a reproșat că am acceptat invitația de a participa la Conferința de la Paris. Nu înțelege cum am putut face așa ceva. Insistă că am acționat de parcă am fi gata să întoarcem spatele sovieticilor. V-am spus că nu trebuie să luăm decizia fără să ne consultăm mai întâi cu Moscova, dar voi n-ați ținut cont, vă grăbeați! Acum să vedem pe unde scoatem cămașa! Stalin e furios și cred că are tot dreptul să fie. O să vedeți cu ochii voștri, în seara asta. Stalin vrea să ne întâlnim cu el la ora 23:00.

La ora 23:00, Generalissimul i-a invitat înăuntru. Masaryk a rămas surprins: contrar avertismentului lui Gottwald, Stalin le-a vorbit pe un ton „binevoitor“ și „calm“.

Nu Stalin, ci Gottwald a abordat subiectul Conferinței de la Paris. A spus că guvernul lui „a hotărât încă de la început ca, la nevoie, să-și retragă reprezentanții“. Nu s-a luat nici o poziție definitivă, a explicat el:

Ne aflăm într-o situație nouă fiindcă suntem singurul stat slav și singurul din Europa de Est care a acceptat invitația de a merge la Paris. Nu este normal ca guvernul cehoslovac să cunoască punctul de vedere al URSS?

Masaryk înțelegea acum de ce Stalin era atât de „prietenos, aproape jovial“. Fuseseră atrași într-o cursă. „Jocul era clar: [Stalin] făcuse o înțelegere cu Gottwald; întrevederea cu noi era doar o formalitate.“

Stalin a explicat că fusese obligat să-și schimbe poziția asupra participării Cehoslovaciei la Conferința de la Paris. După mai multe investigații, guvernul sovietic ajunsese la concluzia că „Marile Puteri încercau să formeze un bloc occidental și astfel să izoleze Uniunea Sovietică“. Franța, „care nu are nici un program pentru redresarea propriei economii“, și Marea Britanie, care „este, de asemenea, strâmtorată financiar“, nu erau cele mai indicate „să încerce să alcătuiască un program pentru reconstrucția economică a Europei“. Instigatorul și „principalul creditor“ din umbră erau, desigur, „Statele Unite, fiindcă nici Franța și nici Marea Britanie nu aveau nici măcar o copeică“. Participarea la un astfel de plan al americanilor mai mult ca sigur „ar pune în pericol suveranitatea politică și economică [a Cehoslovaciei]“. Chiar și deplasarea la Paris ar „arăta că vreți să luați parte la o operațiune menită să izoleze Uniunea Sovietică“.

Masaryk încă mai spera ca liderul sovietic să fie rezonabil. Între 60 și 80% din necesarul de materii prime al Cehoslovaciei provenea din Occident, i-a explicat el lui Stalin. Guvernul lui nu putea ignora acest lucru. Drtina a adăugat că pentru țara lui importanța comerțului cu Occidentul era mult mai mare decât pentru alte țări slave.

Stalin nici nu a vrut să audă. Balanța comercială a Cehoslovaciei cu Occidentul era una nefavorabilă, a spus el. Dat fiind că exporturile nu erau îndeajuns de substanțiale ca să achite importurile, Cehoslovacia trebuia să plătească diferența în valută forte. Un târg inechitabil.

Dar acesta era „un argument zdrobitor în favoarea aderării noastre la Plan“, a remarcat Ripka, exasperat, bolnav la vremea aceea, după ce a citit transcrierea discuției la Praga. Era chiar motivul pentru care Cehoslovacia avea nevoie de creditele americane.

Stalin a continuat: „Prin participarea voastră la Paris... vă lăsați folosiți ca armă împotriva URSS. Nici Uniunea Sovietică și nici guvernul ei nu ar tolera așa ceva.“

„Toată lumea știe ce înseamnă amenințarea asta venită de la Stalin“, a comentat Ripka, „mai ales când este adresată unei țări mici, vecine.“[91]

În 1945, Stalin îl asigurase pe Edvard Beneš, președintele socialist al Cehoslovaciei, că „Uniunea Sovietică nu se va amesteca în treburile interne ale aliaților săi“. Dar nu înainte de a spune că „mai presus de orice, vrea aliați care să fie pregătiți oricând să reziste în fața pericolului german“.[92] Un aliat care accepta Planul Marshall alimenta pericolul german. Prin urmare, nu era aliat.

Masaryk a înțeles mesajul sau cel puțin o parte din el. Țara lui își putea lua adio de la Planul Marshall. Dar încă mai spera să prezinte lumii imaginea unei Cehoslovacii independente.

Guvernul sovietic, a insistat el pe lângă Stalin, „ar trebui să ne ajute să ieșim din această situație delicată. Nu ne facem prea mari iluzii, dar poate că am salva aparențele dacă mergem la conferință și stăm numai o zi.“

Nu, a replicat Stalin. Participarea Cehoslovaciei ar fi considerată ca „o spargere a frontului; un succes pentru Marile Puteri occidentale. Elveția și Suedia încă nu s-au hotărât. Prezența voastră acolo mai mult ca sigur le-ar influența decizia.“

Drtina a încercat o altă abordare. Dacă cehoslovacii nu acceptau ajutorul american, poate că sovieticii făceau mai mult pentru ei. Drtina l-a rugat pe Stalin să „țină seama de teama pe care o are populația noastră că desprinderea de Occident ar duce la o sărăcie lucie. Asta ar avea consecințe grave, nu numai economice, ci și politice.“ Mareșalul Stalin ar fi trebuit să ia în considerare și „diminuarea masivă“ a schimburilor comerciale dintre Cehoslovacia și Uniunea Sovietică. Drtina spera ca negocierile dintre cele două guverne să „îmbunătățească această stare de lucruri“.

„În situația în care ne aflăm“, a rezumat Masaryk, „avem nevoie de un fel de premiu de consolare, de un gest din partea sovieticilor.“

„Situația voastră este mai bună decât cea a Franței sau a Angliei“, a răspuns Stalin. Dar „URSS este gata să vă ajute din punct de vedere economic“. Va cumpăra mai multe utilaje industriale – pompe de foraj, motoare electrice etc. „Avem o recoltă bună anul ăsta... Planul agricol a fost îndeplinit și chiar depășit. Suntem în stare să ne ajutăm prietenii: Bulgaria, Polonia și pe voi.“

Această ofertă – hrană în schimbul unor utilaje – a fost prezentată de Stalin ca un gest de mare generozitate. Liderul sovietic nu a uitat să repete că, mai întâi, guvernul cehoslovac trebuie să renunțe la Conferința de la Paris.

„Puteți anunța Parisul“, a sugerat Stalin, că „acceptarea invitației ar putea fi interpretată ca o lovitură împotriva URSS, mai ales că nici una dintre țările slave sau est-europene nu a acceptat invitația.“ La sfârșit a adăugat, ca să fie și mai bine înțeles: „Cu cât o faceți mai repede, cu atât mai bine“.[93]

Și cu asta a încheiat discuția.

*

Masaryk era îngrozit. Sovieticii, a conchis el, nu foarte departe de Marshall după întrunirile avute la Moscova, „nu vor ca Europa să se redreseze din punct de vedere economic; le este frică de succesul reconstrucției Europei de Vest... În timp ce-l ascultam pe Stalin aveam tot mai mult senzația că se gândește la război. Tot ce fac sovieticii are un singur scop: războiul.“[94]

Înainte de discursul lui Marshall, deși își conducea țara cu o mână de fier, Stalin tolerase, mai mult sau mai puțin, independența politică a națiunilor de dincolo de granițele sovietice, chiar și din partea grupărilor non-comuniste. Acum însă, toleranța luase sfârșit. Guvernele sateliților erau fie cu Stalin, fie împotriva lui. Polonia, Ungaria, România și Bulgaria, ca și Cehoslovacia, urmau să-i îndeplinească ordinele fără crâcnire.

Gottwald a telegrafiat guvernului de la Praga despre întâlnirea cu Stalin. Un informator cehoslovac al ambasadei americane a înmânat rapid o copie ambasadorului american, Laurence Steinhardt, care a trimis-o mai departe, lui Marshall, cu instrucțiuni către Departamentul de Stat de a „lua toate măsurile“ ca să nu se afle că textul venise de la ambasadă.[95]

Întors la Praga, Gottwald a convocat cabinetul pe 10 iulie, cu două zile înainte de Conferința de la Paris, pentru o ultimă rundă de discuții aprinse. Sovieticii, nerăbdători ca cehoslovacii să ia decizia așteptată, răspândeau vestea că Planul Marshall nu avea drept scop ajutorarea Europei, ci reclădirea Germaniei. Masaryk, Ripka și non-comuniștii erau agitați, dar și

conștienți că, dacă guvernul nu revenea asupra deciziei, Stalin avea să înăbușe până și simulacrul de democrație care le mai rămăsese.[96] Prin urmare, adevărata bătălie în cabinet s-a dat pe formularea declarației, pe care vice-premierul comunist Viliam Široky a fost desemnat să o facă publică la ora 21:00. Declarația nu lăsa nici un dubiu asupra motivului pentru care Cehoslovacia revenea asupra deciziei:

Pe 10 iulie a avut loc o ședință extraordinară a guvernului, axată pe participarea Cehoslovaciei la Conferința de la Paris. Multe țări au respins invitația, cu precădere statele slave și alte țări din Europa Centrală și de Vest. Țări cu care Cehoslovacia rămâne în relații strânse, politice și economice, bazate pe obligații contractuale, nu vor participa la Conferința de la Paris. În această situație, participarea Cehoslovaciei ar putea fi interpretată ca o acțiune împotriva Uniunii Sovietice și a altor aliați. În consecință, guvernul a hotărât să nu participe la conferință.

Clementis i-a informat pe ambasadorii Marii Britanii și Franței o jumătate de oră mai târziu.[97]

Economistul Ladislav Feierabend, ministru de finanțe în guvernul aflat în exil, la Londra, pe durata războiului, s-a arătat îngrozit. „De ce n-au demisionat membrii democrați ai guvernului Gottwald?“ a întrebat el, uluit. Gestul ar fi produs „o criză guvernamentală“ care ar fi confirmat decizia inițială de a merge la Paris sau ar fi dus la noi alegeri. „Dacă s-ar fi întâmplat asta și Gottwald ar fi reușit să formeze un nou guvern cu o majoritate parlamentară, Cehoslovacia ar fi fost într-o situație diferită.“[98]

Ministrul agriculturii, social-democratul Václav Majer, va declara ulterior că umilitoarea întoarcere cu 180 de grade „a făcut țăndări iluzia unei Cehoslovacii independente“.[99] Ripka a spus că praghezii o considerau un al doilea „München“.[100]

„Am plecat la Moscova ca ministru al afacerilor externe al unui stat suveran, independent“, îi va spune Masaryk, plin de năduf, unui fost diplomat britanic, și „m-am întors ca un lacheu al guvernului sovietic.“[101]

Dar Masaryk și democrații lui fuseseră de prea multe ori duplicitari. Steinhardt l-a caracterizat pe Masaryk drept un reprezentant de seamă al cehoslovacilor care „se complac într-un discurs dublu și joacă la ambele capete".[102] La semnarea alianței cu Moscova, în decembrie 1943, Masaryk, din partea guvernului în exil, declarase că „relațiile [țării lui] cu alți vecini vor funcționa din perspectiva acordului nostru cu sovieticii". Beneš îi spusese lui Molotov: „În privința organizării Europei Centrale, nu vom face nimic fără consimțământul vostru".[103] Această atitudine servilă era întreținută de temerile că nu avea cine să le apere țara de Germania.

Acum Petr Zenkl, președintele Partidului Național Socialist, care insistase că guvernul „procedase corect când acceptase invitația de a merge la Conferința de la Paris", era de un pragmatism inexcuzabil: „Situația noastră... s-a schimbat în momentul în care delegației... i-a fost adusă la cunoștință opinia sovieticilor despre Planul Marshall. Perspectiva politică a prevalat asupra celei economice. Noi rămânem un aliat loial și acceptăm atât avantajele, cât și dezavantajele acestei alianțe."[104] Drtina „sperase în sinea lui că guvernul de la Praga își va exprima opoziția față de presiune politică fățișă pe care Stalin o exercita asupra noastră... Pe de altă parte, este discutabil dacă ar fi fost înțelept" să accepte invitația la Paris. „Cehoslovacia nu era afectată în nici un fel dacă se punea rău cu americanii; dar nu sunt sigur de ce s-ar fi putut întâmpla dacă ne puneam rău cu sovieticii."[105] „Cea mai importantă garanție de securitate a țării era strânsa cooperare cu URSS." František Hála, ministrul poștelor, insista ca guvernul „să se adapteze politic" la poziția Kremlinului „fiindcă nu avem din partea nici unui alt stat garanția că vom fi apărați în cazul unui atac".[106]

Dată fiind localizarea geografică a Cehoslovaciei, politicienii ei erau sensibili la implicațiile privind securitatea așa cum reieșeau ele din invitația de a adera la Planul Marshall. Dar, după cum Washingtonul va afla cât de curând, nu numai ei priveau cu speranță spre inițiativa americanilor. Chiar și națiuni din vest vor ajunge să solicite protecție militară, împotriva Germaniei și a Rusiei, ca o condiție a acceptării cererilor americane de integrare care urmau să le reducă autosuficiența și să le mărească vulnerabilitatea economică.

Din Moscova, ambasadorul Smith era îngrijorat de consecințele răzgândirii cehoslovacilor. „Decizia Cehoslovaciei de a nu mai participa la Conferința

de la Paris, la ordinul sovieticilor“, îi telegrafia el lui Marshall pe 11 iulie, „nu este decât o declarație de război a Uniunii Sovietice în controversa legată de controlul Europei.“

„Zarurile au fost aruncate“, conchidea el. „Acum se așteaptă răspunsul nostru. Nu este nevoie să subliniez ce repercusiuni ar avea un pas înapoi în fața provocării lansate de sovietici, nu numai în privința controlului Europei, ci și a impactului pe care o asemenea atitudine l-ar avea în Orientul Mijlociu și cel Îndepărtat, ca și în întreaga lume colonială.“[107] Piesele de domino erau înclinate, în opinia lui Smith, dinspre Europa de Vest spre toate colțurile planetei. Acum Washingtonul trebuia să acționeze ca să le îndrepte.

Kennan era entuziasmat de mersul evenimentelor. „Intențiile rușilor față de sateliții lor au fost date în vileag“, scria el într-un memorandum adresat lui Marshall. „Relațiile lor cu aceste țări sunt extrem de încordate.“ În plus, partidele comuniste din Occident se chinuiau să justifice opoziția față de Planul Marshall. Prin urmare, „evenimentele din ultimele săptămâni“ au dat „cea mai mare lovitură comunismului european de la încheierea ostilităților“.[108]

Dar Planul Marshall încă nu unise Europa de Vest. Unise doar Europa de Est, prin mijloace foarte diferite.

Prezidați de Ernest Bevin, ministrul britanic al afacerilor externe, delegați din 16 țări la Conferința, istorică, a Cooperării Economice Europene lucrează, într-o sesiune plenară, la definitivarea solicitării de asistență în cadrul Planului Marshall, cca septembrie 1947.

Porecla dată de americani lui Stalin (n.tr.)

Capitolul 6. Unitate

12 iulie 1947: cu puțin înainte de ora 11:00, miniștri ai afacerilor externe și ai comerțului din 16 țări – Austria, Belgia, Danemarca, Franța, Grecia, Islanda, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia, Suedia, Elveția, Turcia și Marea Britanie – au intrat în Grande salle à manger, pe Quai d'Orsay nr. 37.[1] Deasupra fiecăreia dintre cele nouă uși, Combettes sculptase câte doi serafimi care țineau în mâini câte un medalion încununat cu frunze de acantă și fleuroni, simboluri europene tradiționale ale puterii. Deasupra lor, cartușele din cele patru colțuri ale tavanului impunător purtau simbolul imperial al Franței.[2] Aici, în această sală magnifică dedicată gloriilor Imperiului Francez, diplomați de frunte ai Europei s-au adunat ca să solicite ajutor de la o fostă colonie britanică.

Ministrul britanic al afacerilor externe a fost ales în unanimitate președinte al conferinței – prețul cerut chiar de el în schimbul acceptului ca Franța să găzduiască evenimentul.[3] Brusc și fără sentimentalisme, Bevin le-a spus participanților că întrunirea lor era doar „o mașinărie ad hoc menită să rezolve o problemă deosebită". Nu era timp de teatru sau de vise. „Este nevoie de o acțiune rapidă și eficientă."[4] Celălalt amfitrion, Bidault, grandilocvent prin contrast, a declarat solemn: „A sosit clipa să edificăm Europa". Cei doi reprezentanți ai Europei non-comuniste au evidențiat astfel tensiunile inerente din speranțele pe care și le puneau americanii în această conferință: pe de o parte, elaborarea unui plan practic, cu rezultate tangibile imediate, pe de altă parte, un proiect pentru o cooperare complexă, fără precedent. Această diferență dintre cele două viziuni – una cu accentul pe Europa ca necesitate practică, cealaltă cu accentul pe Europa ca aspirație supranațională – va continua să influențeze angajarea Marii Britanii și a Franței.

La conferință s-a decis înființarea unui Comitet al Cooperării Economice Europene (CEEC) care să se ocupe de partea practică, condus de sir Oliver Franks din partea Marii Britanii – profesor de filosofie la Universitatea din Oxford și fost secretar permanent în cadrul Ministerului Aprovizionării pe timp de război.[5] În același cadru au fost create un comitet executiv cu

multiple prerogative, alcătuit din Marea Britanie, Franța, Italia, Norvegia și uniunea vamală Benelux (formată din Belgia, Olanda și Luxemburg) și patru comisii tehnice (cu subcomisii) axate pe agricultură și producție de alimente, combustibil și electricitate, fier și oțel, și pe transporturi. Acestea aveau doar șase săptămâni la dispoziție ca să elaboreze un plan pentru o nouă economie vest-europeană la care puțini visau înainte de discursul lui Marshall, de la care trecuse mai puțin de o lună.

În pofida mesajului de unitate în numele CEEC, menit să câștige încrederea binefăcătorului american, statele membre alcătuiau o echipă foarte pestriță. Unele conduceau imperii, altele erau liliputane; unele erau bogate, altele sărace; unele erau pentru economia planificată, altele pentru cea descentralizată. Două erau neutre de mult timp, alta era ocupată de două din celelalte. Unele erau orientate spre Europa, altele dincolo de hotarele ei. Le lega doar nevoia de dolari și hotărârea de a face cât mai puține concesii aspirațiilor americane care le puteau submina suveranitatea.

La ordinele Moscovei, opt state estice refuzaseră invitația de a participa la conferință: Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Finlanda, Ungaria, Polonia, România și Iugoslavia.[6] Și Spania atrăgea atenția prin absență, nefiind invitată din cauza opoziției ferme față de dictatura lui Franco din partea stângii politice a Europei. Întrebarea dacă includerea Spaniei ar fi dus mai curând la sfârșitul izolării ei de Europa de Vest va deveni prilej de dezbatere ani la rând. Desigur, cea mai importantă economie a Europei nu era nici ea reprezentată, interzicându-i-se să-și înființeze un guvern. Vestul Germaniei va deveni și el obiectul unor discuții aprinse în următoarele săptămâni.

În prima zi a conferinței, Clay a telegrafiat Washingtonului de la Berlin informând că se ajunsese la un acord important cu Marea Britanie pentru a stimula producția industrială în bi-zona germană.[7] La aflarea veștii, Bidault a insistat ca aceasta să nu se facă publică. Anunțarea ei în cadrul conferinței, l-a avertizat el pe Caffery, însemna că se strânseseră degeaba acolo: „Nu va mai exista nici o Europă“.[8]

„Problema Germaniei“ ținea de securitatea vecinilor (opinia Franței) sau de prosperitatea lor (opinia Beneluxului)? O întrebare care nu părea să-și găsească răspuns. Franța era hotărâtă să țină producția industrială a Germaniei la un nivel scăzut ca să se asigure că nu va fi nici un pericol,

Beneluxul voia s-o accelereze în ideea stimulării comerțului. În această confruntare, Beneluxul părea să se bucure de sprijinul puternic al Statelor Unite.

Cu sovieticii ieșiți din joc, principalul obstacol politic rămânea Franța. În consecință, Departamentul de Stat al SUA trebuia, ca să-l citățm pe Kennan, „să-i pună pe francezi să aleagă între o creștere a producției Germaniei și o redresare a Europei fără ajutor financiar din partea Statelor Unite“.[9] Caffery, referindu-se ironic la Planul Morgenthau, i-a telegrafiat lui Marshall pe 20 iulie, informându-l că Franța încă „nu-și abandonase“ abordarea „«pastorală»“ a „problemei Germaniei“ și insista pe „«extragerea incisivilor ei» – industria grea“.[10]

În cadrul administrației americane disputele privind rolul Germaniei în planul de redresare nu erau mai puțin aprinse decât cele dintre Franța și Departamentul de Stat al SUA. În timp ce Departamentul de Război solicita creșterea producției Germaniei, iar Franța refuza orice plan care avea în vedere așa ceva, Departamentul de Stat trebuia să medieze între două obiective americane vitale aflate la concurență: crearea unei Germanii care să poată sta pe propriile picioare din punct de vedere economic și asigurarea cooperării francezilor în crearea unei Europe de Vest integrate.

Rezultatul a fost un înverșunat șah etern, transatlantic, din trei direcții, între cele două ministere și Franța. Clay insista ca Statele Unite să nu „lase Germania de izbeliște în timp ce noi rezolvăm problemele lumii de parcă această țară nici n-ar exista“.[11] (Tendința lui Clay, după Marshall, era tocmai reversul.) „În doi ani m-am convins că noi și francezii nu putem avea aceeași politică în privința Germaniei“, spunea el plin de amărăciune.[12] Bidault se jura că nu va accepta nici un plan care să dea „prioritate reconstrucției Germaniei în detrimentul reconstrucției Franței“.[13] Și Clay și Bidault amenințau cu demisia: Clay, dacă francezii erau lăsați să influențeze producția Germaniei, Bidault, dacă Departamentul de Stat al SUA nu renunța la intenția de a o stimula.

Clay îi spunea lui Marshall că vrea să salveze Germania și Europa în pofida opoziției Franței: „trebuie să acționăm cu toată energia ca să redresăm economia germană... dacă vrem să salvăm Germania de haos și comunism,... o Germanie comunistă aproape sigur va duce la o Europă comunistă“. La

rândul său, Bidault îi spunea lui Marshall că trebuie să lase la o parte reconstrucția Germaniei ca să salveze Franța și Europa. „Guvernul francez va insista în continuare pe această linie“, a spus Clay cu năduf, „și numai realitatea îl poate convinge de contrariu.“[14]

Will Clayton susținea că interesele Franței ar trebui împărțite în „legitime“ și „nelegitime“, cele din urmă meritând să fie „ignorate complet“. Pentru el interesele legitime erau „securitatea militară“ și „diminuarea dependenței economice a Franței față de Germania“.[15] Dar o astfel de diferențiere logică era inutilă: orice obiecție a francezilor față de acțiunile americanilor în Germania putea fi încadrată într-una sau în ambele formulări. Prin urmare, obstrucția Franței limita strategia lui Marshall de redresare a Germaniei.

*

Baza politicii de reconstrucție postbelică a Franței era Planul Monnet, un program cincinal de modernizare economică a cărui premisă era creșterea masivă a producției de oțel, menită să transforme țara într-o forță industrială cu un export excedentar – pe seama Germaniei. Acest program îi întărea și securitatea, întrucât o Germanie care nu producea oțel nu putea să înzestreze o armată care să amenințe Franța. „Ca să asigurăm securitatea militară“, a explicat un oficial din Ministerul Afacerilor Externe al Franței omologului său american, în 1946, „preferăm să mărim producția de oțel în detrimentul regiunii Ruhr.“[16] Dar, ca să pună acest plan în aplicare, francezii aveau nevoie de importuri uriașe de cărbune și de cocs german, ceea ce însemna să depindă de colaborarea improbabilă a germanilor la propria dezindustrializare. În consecință, Planul Monnet se baza pe controlul regiunii Ruhr, al bazinului Rinului și al Saarlandului sau cel puțin pe un control limitat prin acorduri menite să „internaționalizeze“ regiunile respective.

Aici interesele francezilor contraveneau intereselor Beneluxului, pentru care o regenerare robustă a Germaniei era esențială în plasarea exporturilor industriale sau a produselor de larg consum. Cele trei națiuni solicitau o intervenție imediată pentru creșterea producției industriale și de cărbune a Germaniei și încetarea amestecului Aliaților în politica economică internă a

țării. Italia, la fel de dependentă de exporturi și fără preocupările francezilor privind securitatea, se declara de partea lor. Ca și Norvegia, chiar dacă aceasta solicita măsuri protecționiste pentru peștele și navele ei.

Caffery rămânea de neclintit în fața francezilor. În ciuda unei propagande comuniste deșănțate împotriva Planului Marshall, de opt ori mai mulți francezi erau de acord cu participarea guvernului lor la discuțiile legate de ajutorul american (64%), în comparație cu cei care se declarau împotrivă (8%).[17] Caffery i-a spus lui Marshall că, public, francezii vor rămâne fideli „unei versiuni modificate a Planului Morgenthau“, dar, până la urmă, vor accepta un compromis, așa cum Bidault dăduse de înțeles în mai multe rânduri. Francezul doar îl avertizase pe Caffery „să nu pună pistolul în piept [Franței]“.[18] Gestul le-ar fi dat apă la moară comuniștilor.

Acesta era Caffery, în cea mai bună ipostază a sa, calculându-și fiecare mișcare, ferindu-se de trucurile ieftine ale diplomației sau de intimidarea adversarului. Precaut, cu măsură, îi plăcea ca toate lucrurile să fie la locul lor, cum era și părul lui cărunt, pieptănat pe spate: fără o șuviță rebelă. Dacă politica franceză o vira în direcția dorită de el, era hotărât să-i lase spațiu de manevră lui Bidault, dar să nu lase ca mândria și egoul să o ia razna. Întrebat de un reporter cum înțelegea el diplomația, Caffery a răspuns: „Să fac ce mi-am propus. Atât și nimic mai mult.“[19]

La Departamentul de Stat al SUA, H. Freeman Matthews, membru al Biroului pentru afaceri europene, conchidea că era momentul să-l „forțeze pe Clay să... vadă operațiunile și politicile noastre din Germania în lumina intereselor noastre generale în Europa“.[20] James Stillwell, asistentul lui Clayton, îl critica pe Clay pentru obsesia pe care o avea față de „ideile economice și de autosuficiență“ în privința Germaniei, când „principalul obiectiv al politicii noastre de ocupație trebuie să fie direcționarea economiei germane în așa fel încât să contribuie la succesul Planului Marshall“.[21] Lovett făcea apel la conducerea Departamentului de Război „să aibă în vedere mai degrabă conceptul de Europă de Vest decât țările care o compun“. Cât despre „cele trei zone vestice ale Germaniei“, acestea „trebuie privite nu ca parte a Germaniei, ci ca parte a Europei de Vest“.[22]

Marshall a încercat să controleze revolta Departamentului de Război acceptând, pe 28 iulie, o înțelegere scrisă, în șapte puncte, cu noul secretar

de război al lui Truman, Kenneth Royall, potrivit căreia nici o țară terță – adică Franța – nu avea voie să participe la luarea deciziilor bi-zonale asupra industriei germane. Dar, după ce s-a deplasat la Berlin ca să-l informeze pe Clay despre „tratatul“ încheiat cu Departamentul de Stat, Royall a alimentat criza negând public existența unui „acord din partea Departamentului de Război de a se consulta cu Franța“ în privința „dezvoltării industriale intense a Germaniei de Vest“.[23] Înfuriat, Bidault a acuzat Departamentul de Stat de duplicitate. În timp ce Lovett încerca, fără folos, la Washington, să-l calmeze pe ambasadorul francez Henri Bonnet asigurându-l (fals) că Royall fusese citat greșit, Clayton încerca să mențină discuțiile de la Paris în expectativă.[24]

Ca să salveze conferința, Marshall a hotărât să intervină în forță. Consultările cu francezii privind Germania, i-a spus el lui Royall în cadrul unei întruniri a cabinetului din 8 august, vor începe în Londra imediat. „Tratatul“ cu Clay era nul și neavenit.

La Berlin, ambasadorul Murphy se temea de consecințele unei eventuale demisii a lui Clay. „S-ar putea să se simtă obligat să facă anumite declarații publice despre convingerile lui și lucrurile cu care nu este de acord“, l-a prevenit el pe Marshall.[25] Nimeni din departament nu voia ca un tun să scape din chingi și să se învârtă pe punte în timpul unei furtuni diplomatice. Marshall însă ar fi fost mulțumit să-l înlocuiască pe Clay cu Bedell Smith, prieten apropiat și funcționar în departament. Numirea lui Smith ar fi pus politica administrației în privința Germaniei acolo unde-i era locul, subordonată intereselor Americii în Europa luată în întregul ei.[26] Royall i-a promis lui Marshall „să-i dea ordine clare [lui Clay] și să renunțe la alte discuții“.[27]

Clay nu a mai amenințat cu demisia, dar tot s-a lăsat greu convins să meargă la Londra pentru discuții hotărâtoare cu francezii și britanicii despre Germania. A obiectat, în principiu, ca francezii să aibă un cuvânt de spus în privința nivelului producției germane și, în cadrul protocolului, să i se subordoneze arogantului Douglas – fostul lui consilier financiar pentru Germania, acum ambasador la Londra. „Ori de câte ori avem o ședință despre Germania“, se lamenta un oficial din Departamentul de Stat, „trebuie ca mai întâi să negociem un tratat cu generalul Clay.“[28]

Pe 14 august, Clayton și colegii lui au ajuns la un acord istoric cu francezii și britanicii pentru înființarea unui „Consiliu Internațional alcătuit din reprezentanți ai Marii Britanii, SUA, Franței, Beneluxului și Germaniei, îndrituit să împartă producția de cărbune, cocs și oțel din regiunea Ruhr pentru consumul intern al Germaniei și exporturile ei“. Acest angajament vag al americanilor pentru internaționalizarea regiunii Ruhr va dobândi o semnificație și mai mare în anii următori, pe măsură ce francezii se vor chinui să găsească noi modalități de a adapta reconstrucția Germaniei la nevoile lor.

Primul rezultat important va fi Planul Schuman din 1950: proiectul ministrului afacerilor externe al Franței, pus la punct de Monnet, pentru ca producția de cărbune și oțel a Franței și a Germaniei de Vest să fie plasată sub o singură autoritate. Acesta va fi baza unui efort european și mai mare în 1952, cu aderarea Italiei și a Beneluxului, sub forma Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, și a Comunității Economice Europene („Piața Comună“), în 1958. Prețul plătit de Franța pentru concesia făcută de americani în privința regiunii Ruhr a fost un angajament secret, mai întâi să nu obiecteze împotriva nivelurilor de producție bi-zonale revizuite la anunțarea lor după încheierea Conferinței de la Paris și, în al doilea rând, să negocieze fuziunea zonei lor de ocupație cu bi-zona. Negocierile vor începe numai după întrunirea Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe (CFM) din luna noiembrie, la Londra, permițând Aliaților occidentali să prezinte rezultatele ca o reacție la condițiile nerezonabile impuse de sovietici pentru o unificare cvadripartită a Germaniei.[29]

Clay s-a întors la Berlin, iar Bidault la Paris – fiecare mulțumit. După câteva starturi false, Marshall se descurcase de minune.

*

Tam-tamul făcut la conferință pe seama colaborării cu Beneluxul fusese privit cu suspiciune și, uneori, cu ostilitate, în Franța. La Bretton Woods, cu trei ani înainte, viitorul premier Pierre Mendès-France insistase pe o cotă-parte FMI mai mare pentru Franța decât cota-parte a Beneluxului, în caz că acesta înființa o uniune politică și astfel ar fi beneficiat de mai multe

voturi.[30] Acum, aici, la Paris, Beneluxul se lupta să-i împiedice pe americani să finanțeze Planul Monnet, opunându-se ca francezii să folosească fonduri Marshall care să le permită să-și modernizeze industria în dauna exporturilor din Benelux, care erau produse cu mașini învechite.[31]

Beneluxul se arăta interesat și de reforma monetară, pe care o considera vitală pentru exporturile lui. Delegatul Benelux din Comitetul Executiv, olandezul H.M.H. Hirschfield, s-a plâns de refuzul Agenției Comune de Import-Export anglo-americane a guvernului militar din Germania de a permite un comerț mai intens al Germaniei cu restul Europei, de teama acumulării de valute neconvertibile. Hirschfield i-a acuzat vehement pe britanici și pe americani că ridică „cortină a valutei forte“ în jurul țării. Sprijinul Beneluxului pentru o uniune europeană a plăților avea la bază îngrijorarea Belgiei că dezvoltarea exporturilor ei era obstrucționată de hățișul de acorduri bilaterale care controla comerțul european din anii 1930. Acestea aveau drept scop echilibrarea comerțului bilateral întrucât orice deficit trebuia compensat cu aur (deficitar) sau cu dolari. Dat fiind că Belgia – care fusese eliberată mai devreme, în 1944, și devenise furnizor de mărfuri pentru statele vecine distruse de război – avea un excedent bugetar cu restul Europei, partenerii comerciali nu doreau să mai importe de la ea. Drept rezultat, Belgia dorea un ajutor în dolari menit nu să sprijine strategiile industriale ale vecinilor, ci liniile lor de credit ca să-i stimuleze să importe mai mult.

Alte delegații erau ostile acestui scop. Guvernul laburist din Marea Britanie nu vedea nici un avantaj din a-și modifica programul economic ca să importe mai mult din Belgia și obiecta împotriva folosirii ajutorului în dolari la finanțarea politicilor franceze care produceau o inflație galopantă (50% în anul acela)[32] și mari deficite comerciale. Marea Britanie nu era interesată „atât de mult de obligații rigide și în parte artificiale ale convertibilității față de un grup – ales arbitrar din punct de vedere economic – de țări din cadrul Europei Marshall“, s-a pronunțat o comisie condusă de un oficial al ministerului de finanțe, sir Richard (Otto) Clarke, „cât de o utilizare internațională a lirei sterline în întreaga lume“.[33] Departamentul de Stat al SUA s-a opus acestei viziuni, dar a împărtășit reținerile britanicilor de a nu finanța imprudențele monetare ale francezilor. În plus, cel puțin la momentul acela, nu voia să ceară Congresului să sprijine un plan de plăți europene a cărui necesitate îndoielnică ar fi făcut caduc noul FMI înființat de

americani.[34] Pentru norvegieni planul belgian era un nonsens, argumentând că trebuiau să treacă mulți ani până ce cele mai multe valute europene să redevină convertibile.[35] Un argument care se va dovedi corect în fapt, dar cu o logică eronată.

Până la 1 august, embrionul unei uniuni de plăți europene prinsese deja formă, țările participante fiind de acord, în principiu, să elimine controalele reciproce ale tranzacțiilor de mărfuri și servicii. Scopul era ca valutele lor să devină pe deplin convertibile în cadrul uniunii, la rate de schimb fixe, „realiste“ și, în ultimă instanță, să devină convertibile în aur sau în dolari. Un delegat olandez entuziast a mers și mai departe, sugerându-i lui Clayton că programul care era discutat la Paris ar fi putut „să se dovedească un puternic agent catalizator în fuziunea economiilor vest-europene într-o singură unitate [economică și politică]“.[36] Participanții la conferință au căzut de acord să înființeze o comisie a plăților care să studieze în continuare problema și, chiar dacă foarte puțini anticipau acest lucru la vremea respectivă, deliberările comisiei vor duce, în cele din urmă, la crearea unei Uniuni Europene a Plăților (EPU) în 1950, care și-a dovedit utilitatea. Cu toată că majoritatea valutelor europene au rămas neconvertibile până în 1958, EPU va juca un rol crucial în regenerarea comerțului intraeuropean.

Obsesia Italiei la conferință a fost migrația forței de muncă – mai precis, dorința de a exporta italieni pentru a reduce numărul imens de șomeri. Franța însă avea acorduri cu Italia pentru limitarea migrației și nu intenționa să le reînnoiască. Marea Britanie avea propriile aranjamente imperiale privind importul de forță de muncă și, ca în atâtea alte zone, nu era interesată de europenizarea problemei.[37] În consecință, delegații au căzut de acord numai asupra unei viitoare conferințe pe migrația forței de muncă, în ianuarie, la Roma. Dar nici acolo nu se vor înregistra mari progrese.

Marea Britanie a venit la conferință cu un set diferit de probleme. În pofida rolurilor principale jucate acolo de Bevin și Franks, guvernul britanic era indecis. Deși devotamentul lui față de imperiu devenise legendar, Churchill se declara în favoarea inițiativelor de creare a „Statelor Unite ale Europei“.[38] Și totuși, comisia interministerială britanică aflată la conferință observa că, din punct de vedere economic, Marea Britanie nu făcea „parte din Europa“. Europa acoperea numai un sfert din comerțul britanic. Potrivit politicii tradiționale a țării de a pune imperiul pe primul loc, volumul comercial al

Marii Britanii cu Commonwealth-ul era de două ori mai mare decât cel cu Europa – în plus, totul se făcea cu moneda proprie. „Redresarea Europei continentale“, conchidea comisia, „nu va rezolva singură problema noastră; noi depindem de restul lumii ca să ne asigurăm rezervele de dolari.“[39]

Obligația de a-și abandona poziția centrală într-un imperiu, care oricum se șubrezea, pentru a deveni o simplă rotiță în angrenajul european, însemna, pentru Marea Britanie, dezonoare, eșec și o secătuire a rezervelor de dolari. Într-un moment în care naționalizarea industriei, în detrimentul promovării concurenței în interior și în exterior, era ținta principală a guvernului laburist pentru a revigora producția și a reduce șomajul, desființarea barierelor comerciale cu vecinii părea o măsură greșită. Dar, în opinia lui Marshall, britanicii cereau imposibilul, vrând să „beneficieze 100% de pe urma unui program european... și în același timp să se considere ca nefiind pe deplin o țară europeană“.[40]

*

A-i convinge pe europeni să coopereze se dovedea mai greu decât se așteptau americanii. Will Clayton, înalt de un metru 90, cu misiunea de a ține în mână frâiele conferinței, a făcut tot posibilul să stea deoparte – călătorind dintr-o capitală într-alta, folosind nume false la hotel și mergând kilometri întregi pe jos între două întruniri. Dar, ca „ambasador [al Washingtonului] în Europa“, cum l-a numit The New York Times,[41] își făcea simțită prezența oriunde se afla.

Deși nu era binevenit întotdeauna. În Londra resentimentele încă nu dispăruseră după rolul jucat de Clayton în negocierile din 1945, prin care se stabiliseră termenii asistenței financiare americane postbelice și în cursul cărora ceruse încetarea comerțului discriminatoriu și a condițiilor adiacente. Se lua la harță, uneori pe un ton care nu admitea replică, nu numai cu Franks, la Paris, ci și cu sir Stafford Cripps, președintele Consiliului Comerțului, în Geneva, unde se desfășurau convorbiri în paralel pentru înființarea unei Organizații Internaționale a Comerțului (ITO). Cripps se ținea tare pe poziție, nevrând să cedeze cererilor lui Clayton, cunoscute de acum, de a pune capăt comerțului preferențial în cadrul imperiului.

Misiunea lui Clayton în Europa era mai puțin cunoscută în propria țară, unde, într-un sondaj de opinie, jumătate dintre cei chestionați nici nu auziseră de Planul Marshall. Cei care auziseră, nu prea știau despre ce este vorba. Părea un fel de „farfurie zburătoare“, scria un funcționar de la Departamentul de Stat. „Nimeni nu știe cum arată, cât de mare este, în ce direcție se deplasează sau dacă există cu adevărat.“ Oricum, jumătate dintre respondenți declarau că nu vor să plătească alte taxe ca să-l susțină.[42]

Ca să elaboreze un plan „european“, CEEC avea nevoie de date: de multe date. În decurs de două săptămâni, în fiecare capitală au fost distribuite chestionare care acopereau toate aspectele economice și financiare ale țării respective, din 1929 cu anticipări până la sfârșitul anului 1951. Întrucât la vremea aceea aproape că nici nu se vorbea de venit național, răspunsurile s-au bazat în cea mai mare parte pe presupuneri.

Sau poate nici pe atât. După o zi lungă de deliberări, delegatul britanic Eric Roll, pregătindu-se să meargă la culcare, la ora două noaptea, a văzut lumină în birourile ocupate de greci. Un oficial grec completa chestionarul pentru țara lui. „Dar ăsta nu e pentru dumneavoastră“, i-a atras atenția Roll; trebuie completat în Atena. „Doar nu credeți că există cineva la Atena care să aibă habar despre așa ceva“, a replicat grecul, disprețuitor. „Pun și eu cifre din burtă.“[43]

Nonșalanța lui se explica în parte prin legendarele deficiențe fiscale și birocratice ale țării sale. Grecia, ca și Turcia, respingea ideea unui ajutor condiționat de un plan de integrare europeană coordonat de americani în care nimeni nu vedea că ar putea juca vreun rol. Grecia nu era un participant plin de entuziasm.

Intenția Departamentului de Stat al SUA era ca politicile, planurile și solicitările venite din partea țărilor europene să fie supuse unei cercetări atente pentru a elimina inexactitățile, redundanța și ineficiența. Ceea ce nu avea să se întâmple. Fiecare națiune își apăra prerogativele și se abținea de la a-și vârî nasul în treburile vecinilor de temă să nu li se întoarcă favorul. Washingtonul nu făcea excepție. Americanii care conduceau Germania au trimis estimări Parisului de aceeași manieră ca și celelalte guverne, neacordând conferinței dreptul de a le schimba politicile.

Aflând de existența chestionarelor, sovieticii s-au hotărât să pună mâna pe ele. „Răspunsurile la întrebări vor oferi informații importante despre monopolurile financiare și industriale americane“, îi scria Vladimir Gherașcenko, șeful secției economice a Ministerului Afacerilor eExterne al URSS, lui Vîșinski într-un memorandum „secret“ din 13 august. Aceste entități erau „interesate să ocupe poziții-cheie în economia țărilor respective din care să-și impună programele de dezvoltare economică, să le împiedice să-și vândă mărfurile și astfel să le subjuge economiile intereselor americane“. Explicația reflecta cu acuratețe amestecul de dogmă ideologică și pragmatism care stătea la baza analizei diplomatice sovietice. Pentru a oferi URSS „ocazia de a evalua mai corect starea economiilor din Europa de Vest“, conchidea Gherașcenko, „cel mai bine ar fi ca tovarășul Bogomolov[44] [aflat la Paris] să primească sarcina de a intra în posesia chestionarelor deja completate de țările respective“. Vîșinski a subliniat aceste cuvinte cu un creion albastru.[45]

Deși Departamentul de Stat al SUA se străduia, prin comunicate oficiale, publice, să accentueze faptul că Europa era cea care elabora planul, comunicatele secrete, al căror vârf de lance era Clayton, se dovedeau vitale în lămurirea Parisului și a Londrei asupra intențiilor Statelor Unite. Clayton insista ca orice solicitare să aibă trei componente de bază pentru a putea fi aprobată de Washington: o explicație pentru „omul de rând“ a stagnării reconstrucției Europei „în pofida unor sume mari de bani deja disponibile“ (în jur de 10 miliarde de dolari); un program privind producția pe trei-patru ani pentru a înlătura această deficiență; și un proiect general pentru „un fel de federație economică europeană“ menită „să elimine micile compartimente etanșe în care este împărțită economia antebelică și cea actuală a Europei“.[46]

Gazdele franceze aveau propriile idei despre cum ar fi trebuit să sune Planul Marshall. Monnet pleda pentru un „fond de stabilizare“ care să sprijine „importurile masive de bunuri de larg consum“, cererea în Franța neputând fi acoperită din cauza inflației și a „dezordinii“ din finanțele publice. Clayton recunoștea existența problemei bunurilor de larg consum, dar insista că, pentru a putea controla inflația, se impunea „echilibrarea bugetului“. Hervé Alphand, director-general pe probleme financiare și economice în cadrul Ministerului Afacerilor Externe al Franței, a încercat să obțină asigurări că, în temeiul cartei Organizației Internaționale a Comerțului, se va menține sistemul de acorduri bilaterale folosit de națiunile europene ca să-și

echilibreze comerțul. Clayton a spus clar că Washingtonul nu va fi de acord cu așa ceva, cum nu era nici el, dar că o uniune vamală asemănătoare cu cea a Beneluxului, care data din 1944, ar fi fost binevenită.[47]

Un fervent susținător al ideii că un comerț liber, nediscriminatoriu, duce la prosperitate și pace, Clayton vedea în crearea unei uniuni vamale vest-europene un pas crucial în crearea unei federații democratice care să reziste sovietizării abătute asupra Europei de Est. Această idee însă nu li se părea la fel de necesară potențialilor beneficiari. Când Spaak, premierul Belgiei, l-a presat să spună cum urma să fie alocată producția mărită în urma aplicării planului, Clayton i-a răspuns politicos, dar și exasperat că distribuirea va „atinge maximum de eficiență prin eliminarea barierelor comerciale și aderarea la principiile multilateralismului“,[48] și nu prin negocieri.

Progresul s-a dovedit dificil. Francezii și italienii sprijineau cu entuziasm ideea unei uniuni vamale, dar numai în principiu, dorind ca detaliile să fie stabilite ulterior. Britanicii doreau studierea propunerii, dar numai ca o modalitate de a o înmormânta. Invocau bariere de netrecut în calea participării lor, argumentând că le încălca suveranitatea economică, că era incompatibilă cu angajamentele Commonwealth-ului și că interfera cu relația bilaterală specială dintre Marea Britanie și SUA (a cărei existență Departamentul de Stat al SUA nu o recunoștea). Beneluxul nu era dispus că meargă înainte fără britanici, ca o contrapondere la francezi și italieni, în timp ce scandinavii se declarau gata de acțiune, dar numai între ei.

Franks spunea că delegații erau, „pur și simplu, uluiți“ de cererea americanilor de a elabora un program de reducere a barierelor comerciale intraeuropene care să nu încalce carta ITO. Clayton i-a asigurat că programul va fi adaptat la planul european prin stipularea reducerii constante a tarifelor, culminând cu o uniune vamală cu zero tarife.[49]

Insistența lui Clayton asupra acestei chestiuni îi exaspera pe colegii din departament, pentru care eforturile lui erau doar o cruciadă personală fără efect ce împiedica atingerea unor scopuri mai practice și mai presante. „Suntem toți de acord cu tine că o uniune vamală este un obiectiv dezirabil pe termen lung“, i-a telegrafiat Lovett la Geneva. Dar „a încerca să o înființezi acum ar împotmoli Europa în detalii și ar distrage-o de la scopul principal“.[50]

*

Clayton, Caffery și Douglas erau executanții lui Marshall la Paris, acționând împotriva mentalității etatiste a europenilor. Prin contrast, Lovett, Nitze și „planificatorii“ din noua Comisie de Reconstrucție din cadrul Departamentului de Stat din Washington, nu doreau decât un plan bine conceput care să-i convingă până și pe cei mai sceptici membri ai Congresului. În cadrul unei întâlniri cu Clayton și Caffery la Paris, în perioada 4-6 august, Nitze a reușit să cadă de acord cu aceștia asupra necesității de a urgenta implicarea americanilor.

Cei trei erau furioși că „mai multe țări“ reprezentate în CEEC, sau cu interese în CEEC, preluau ideea comuniștilor cum că, prin participarea lor la Planul Marshall, le făceau un hatâr Statelor Unite – ajutându-le să „evite o criză“. Ideea trebuia combătută cu aceeași eficiență cu care așteptările americanilor trebuia anunțate, în termeni cât se poate de clari. Un calendar al reducerii tarifelor și, în ultimă instanță, al eliminării lor, convenit cu țările participante, trebuia lansat cât mai repede. Delegațiile trebuiau informate asupra obligațiilor care le reveneau în schimbul ajutorului american: îndeplinirea planurilor de producție, stabilizarea monedei naționale și alte reforme structurale. Incapacitatea de a atinge țintele propuse la producția de mărfuri și alimente ducea la întreruperea ajutorului. Marea Britanie trebuia nu numai să-și mărească producția de cărbune, ci și „să renunțe la o parte din programul construcțiilor de case“ care „pur și simplu, înghițea forța de muncă și producția de oțel“.[51] Această atitudine se apropia periculos de acuzația lui Molotov conform căreia Planul Marshall reprezenta o stratagemă a americanilor de a controla economiile Europei.

Sperând să-și mulțumească binefăcătorul cu concesii făcute mai curând formei decât conținutului, spre sfârșitul lunii iulie, europenii s-au gândit să angajeze o firmă americană de relații publice care să stilizeze prezentarea pe gustul yankeilor. Clayton a respins ideea spunându-le că astfel de sfaturi puteau obține de la Departamentul de Stat al SUA, care „știa cel mai bine“.[52]

Marshall însă era conștient de faptul că prea multe sfaturi din partea lor reprezentau un pericol politic. Nu „dați sugestii“, telegrafia el pe 11 august, „... care să ne facă vulnerabili și să-i convingă că acceptăm orice compromis“. Congresul, scria el, va reacționa împotriva abordării „din perspectiva unei crize“, cum se întâmplase în cazul Greciei și al Turciei. Congresul voia să aibă un cuvânt de spus asupra termenilor în care era conceput planul.[53]

Clayton era convins că Marshall era prea temător. „Noi nu suntem dispuși să facem nici un compromis“, i-a telegrafiat el lui Lovett a doua zi. „Le-am repetat asta [delegaților] de nu știu câte ori.“[54] Dar Spaak și alții vor insista cu idei „total inaplicabile și inacceptabile“, dacă departamentul nu îi va împinge acolo unde vrea el. John Hickerson, director adjunct al Biroului pentru afaceri europene, i-a amintit lui Marshall despre discursul ținut la Harvard, unde promisese „ajutor în proiectarea unui program european“. Sfaturile americanilor erau vitale pentru ca economia germană să înceteze a fi „o povară financiară pentru Statele Unite“, iar planurile de producție ale țărilor participante să fie bazate pe nevoile tuturor țărilor, luate împreună.[55]

Răspunzând în numele lui Marshall, Lovett și-a exprimat, la rândul său, frustrarea într-o lungă telegramă din 14 august în care îi transmitea lui Clayton că europenii erau cei care se îndepărtau de linia trasată de discursul de la Harvard al secretarului de stat. Acest argument recunoștea, deși indirect, faptul că europenii nu voiau să facă pe plac Washingtonului. Telegrama punea accentul mai degrabă pe faptul în sine decât pe necesitatea coordonării americane. Lovett scria că nu va accepta „o notă de plată detaliată cu deficitele probabile pe fondul politicilor actuale“. Europenii trebuiau să „se adapteze la anumite schimbări de bază... în ceea ce privește poziția lor internațională“. Trebuiau să-și „imagineze un viitor economic fără sprijin din afară“, unul în care să fie obligați să se întrețină singuri, doar „printr-un efort intens, individual și colectiv“. Numai atunci aveau dreptul să „identifice golurile“ pe care ajutorul american le putea umple. Dar, în opinia lui Lovett, Clayton nu trebuia să amenințe cu retragerea ofertei dacă țările europene nu adoptau politici specifice sau dacă producția lor nu atingea nivelul propus. Această atitudine se putea întoarce împotriva americanilor dacă ducea la agravarea tensiunilor politice din țările respective.[56]

Kennan sublinia importanța asistenței pe care SUA o puteau acorda europenilor la elaborarea planului invocând presiunea timpului: Congresul trebuia să ia o decizie asupra Planului Marshall înainte de sfârșitul anului – era în joc interesul național. În iulie, Franța interzisese toate achizițiile în dolari, mai puțin alimentele și combustibilul. Marea Britanie și Italia erau pe cale de a-i urma exemplul, impunând restricții severe la importuri. Și așa, una după alta, țările aveau să-și reducă importurile pentru a micșora decalajul dintre acestea și exporturi. Dacă nu dădeau tonul „în direcția opusă", Statele Unite „se puteau confrunta cu ceva mult mai serios decât situația în care se afla Europa".[57] O nouă criză se putea abate asupra lumii, dând apă la moară aventurismului sovietic.

Clayton s-a declarat de acord, îngrijorat că elaborarea raportului se putea solda cu un eșec fără fonduri intermediare acordate de Washington. Pe 6 august i-a spus lui Marshall că ar fi nevoie de o sesiune specială a Congresului pentru aprobarea acestor fonduri. Marea Britanie, Franța și Italia erau într-o situație „critică". Nu mai aveau alimente. Fără ajutor în acel an puteau „ajunge atât de jos din punct de vedere economic, social și politic" încât „obiectivele Statelor Unite în Europa de Vest și în alte părți puteau deveni irealizabile".[58]

Trecând la convertirea propriei monede pe 15 iulie, conform acordului de împrumut încheiat cu americanii în 1945, Marea Britanie pierdea aproximativ 100 de milioane de dolari pe săptămână și, în doar câteva luni, avea să termine rezerva de dolari și de aur. O iminentă devalorizare a lirei sterline părea sigură, obligând Marea Britanie să taie importurile și să renunțe la alte angajamente imperiale. Poziția țării, spunea Kennan, era disperată. Îi mai trebuia încă un an ca să-și echilibreze balanța de plăți și nu avea cum să finanțeze decalajul. Acest lucru însemna „breșe masive" în securitatea globală, pe unele dintre ele „fiind nevoiți să le umplem noi" înaintea sovieticilor, cu „costuri mult mai mari" decât dacă am mări ajutorul acordat Marii Britanii acum.[59]

Astfel politici pe care Statele Unite le consideraseră fundamentale cu doar câțiva ani înainte au fost abandonate în vara aceea. Pastoralizarea Germaniei ieșea din discuție; renașterea ei industrială îi lua locul. Denazificarea a fost „grăbită", chiar dacă asta însemna „alte amnistii". Controlul Aliaților a fost simplificat, „mai multă responsabilitate fiind transferată poporului german".

FMI-ul, proiectat de Trezoreria lui Roosevelt să-i țină din scurt pe debitorii străini, în timp ce proteja America de obiceiul de a-și devaloriza moneda, a fost îndemnat să scoată Marea Britanie din impas cu un împrumut rapid de 320 de milioane de dolari (3,46 miliarde la valoarea de astăzi). Chiar și convertibilitatea monedelor și comerțul nediscriminatoriu, atât de dragi lui Clayton, au fost abandonate, cel puțin pe moment. Clayton și colegii lui au fost de acord să ignore angajamentele Marii Britanii față de ambele, stipulate în acordul de împrumut din 1945.[60] Împiedicarea colapsului țării avea prioritate acum.

*

Până la mijlocul lunii august a fost clar că, din punctul de vedere al Departamentului de Stat al SUA, CEEC nu făcea față. În loc să elaboreze un plan pentru o economie vest-europeană integrată care să se autofinanțeze până în 1952, CEEC se pregătea să cumuleze estimările deficitelor în dolari pentru 16 țări, bazate pe nivelul de trai pe care fiecare îl „preconiza“ după 1951, și să înainteze Washingtonului nota de plată. Fără ca măcar să menționeze valoarea în dolari, Franks i-a înștiințat pe Clayton și Caffery că solicitările anticipate „depășeau orice limită“ și trebuia reduse „pe o bază globală“. Comisia nu avea dreptul să reducă estimările vreunei țări.[61]

Defetismul lui Franks a sunat alarma la Washington. Fisurile din unitatea Departamentului de Stat privind elementele esențiale ale unui program de reconstrucție erau și mai adânci acum. Pe 22 august a fost convocată o „ședință pentru «Planul» Marshall“, la care au participat Kennan, Bohlen, Kindleberger și alții, ca să se pună de acord asupra instrucțiunilor pe care trebuia să i le trimită lui Lovett. Grupul l-a găsit vinovat pe Clayton. Deși încăpățânatul texan era „în general, la curent cu viziunea departamentului asupra «Planului»“, Clayton „avea opinii clar divergente în unele privințe“. Printre acestea se numărau „aversiunea față de decizia americanilor de a-i lăsa pe europeni“, pe care-i considera etatiști, „să-l implementeze“, și insistența lui pe o „Uniune Vamală pentru Europa“, pe care colegii lui de acasă o vedeau ca pe o obsesie personală care nu făcea decât să complice negocierile. Plus că nu se număra printre prioritățile departamentului: o revenire rapidă a producției europene și un program care să mobilizeze

Congresul. Ședința a hotărât ca, în cazul în care Clayton nu se conforma „liniei trasate“ în telegramă, Kennan să plece la Paris ca să-l tragă de mânecă.

Deși era adevărat că nu se înregistra nici un progres notabil în privința uniunii vamale, a-l scoate pe Clayton țap ispășitor sugera că tocmai proiectul uniunii vamale ținea lucrurile în loc. Deloc întâmplător, grupul a decis că se impune un „ajutor prietenos“ mai consistent pentru a-i obliga pe europeni să coopereze mai mult și să ceară mai puțin, o poziție pe care Clayton o susținea de mai mult timp. Aceasta însemna o „cenzurare“ din partea americanilor a rapoartelor comisiei CEEC și o „prelungire“ a termenului (1 septembrie) de predare a raportului final.[62]

Asupra lui Clayton s-au abătut critici și din alte departamente, legate de modul în care conducea negocierile ITO, unde se dovedea a fi prea pedant și insuficient de sensibil la obiectivele mai generale ale politicii externe a administrației. În opinia lui Clayton, Planul Marshall făcea negocierile ITO să fie „mai importante ca niciodată fiindcă fără un program solid, permanent, privind comerțul multilateral, reciproc, nici un program de urgență, temporar, nu putea avea rezultate de valoare, permanente“.[63] Clayton, va reflecta critic Winthrop Brown, oficial din cadrul Departamentului Comerțului, „voia eliminarea totală a comerțului preferențial“, mai ales cel practicat de Marea Britanie în coloniile și dominioanele ei. „Noi, funcționarii publici, știam că așa ceva era imposibil, dar el era greu de convins.“[64]

Pe 24 august, Lovett i-a trimis lui Marshall un memorandum cu titlul „Negocierile de la Paris pe marginea planului economic unificat“, conchizând că nu se ajunsese la nici un rezultat. Cu numai o săptămână înainte să se încheie, conferința întocmise, explica Lovett, doar 16 „liste de cumpărături“ separate – și foarte scumpe.[65] La o sumă, calculată la valoarea de astăzi, ce depășea 29 de miliarde de dolari – sau aproape 12% din PIB-ul SUA în anul acela și 84% din cheltuielile la nivel federal din același an – cererea colectivă depășea de două ori ajutorul acordat, prin subvenții și împrumuturi, de către Statele Unite de la sfârșitul războiului. Era, de asemenea, aproape de două ori mai mult decât cele 16 miliarde de dolari pe care Clayton le considera drept maximumul posibil.

După părerea lui Kennan, delegații de la Paris adoptau în mod conștient poziția lui Molotov, refuzând concesiile asupra suveranității economice.[66] Și, la fel cum membrii unei familii care trăiesc separat cheltuiesc mai mult decât dacă ar trăi sub același acoperiș, fiecare dintre cele 16 națiuni își umfla lista invocând nevoia de a se susține financiar și dublând inutil capacitatea de producție. Din acest punct de vedere, Franța și Marea Britanie, forțele motrice ale conferinței, se dovedeau cele mai îndărătnice.

Deși numele lui Jean Monnet va fi pentru totdeauna legat de ideea unei federații europene, în această etapă îl susținea fără reținere pe Clayton.[67] Franța era adepta planului lui Monnet de reconstrucție și dezvoltare națională, care se putea realiza doar prin înlocuirea dominației industriei și a exporturilor Germaniei în Europa cu propria dominație. Pe de altă parte, Marea Britanie era legată strâns mai curând de un comerț și de o politică a prețurilor imperiale decât europene. Nici Franța și nici Marea Britanie nu acceptau viziunea lui Marshall despre o economie vest-europeană unificată – una care să maximizeze mai degrabă producția colectivă decât cea națională și asta în cel mai scurt timp posibil.

Washingtonul nu era doar un martor rănit din întâmplare în această coliziune a intereselor naționale. Departe de a apărea într-un vid politic la el acasă, Planul Monnet era o reacție la neîncrederea francezilor, îndreptățită până la un punct, în planificarea postbelică inițiată de americani. Cu toate angajamentele luate de francezi față de multilateralism la Bretton Woods, stimulați mai mult de nevoia de dolari americani decât de apetența pentru teoriile comerciale ale americanilor, oficialii francezi se temeau de restabilirea practicilor comerciale antebelice spre dezavantajul industriei franceze, dacă nu-și sprijineau propriile întreprinderi de succes.

Înlocuirea manufacturilor germane cu cele franceze juca un rol dublu în politica de securitate. „Cea mai sigură garanție pentru menținerea păcii“, scria Alphand la începutul anului, „vă fi întotdeauna limitarea producției de oțel a Germaniei“. Dar respingerea de către americani, la Potsdam, a propunerii sovieticilor de trecere a regiunii Ruhr sub control internațional îl convinsese pe Alphand, pe drept cuvânt, că americanii puneau un accent mult mai mare pe reconstrucția economică a Europei decât pe reconstrucția Franței și pe asigurarea securității ei. De aici și prioritatea politicii Franței ca

producția de materii prime a Germaniei să acopere în primul rând necesarul industrial al Franței și apoi pe cel al Germaniei.

Alegerea de către de Gaulle a tehnocratului Monnet pentru a conduce Commissariat Général au Plan masca intențiile politice ale comisariatului, iar obiectivele sale detaliate privind producția agricolă, de cărbune, electricitate, oțel, ciment și construcția de căi ferate erau trecute, chiar și pentru Monnet, doar de ochii lumii. „Cifrele din plan", spunea Monnet, „erau toate inexacte și nu însemnau nimic."[68] Rămânea doar ca Bidault să-i vândă lui Clayton ideea că Franța, aprovizionată cu cărbune și cocs extras din Germania administrată de Aliați, putea acoperi necesarul de oțel al întregii Europe de Vest.

În ceea ce privește Marea Britanie, guvernul lui Attlee urmărea cum rezervele de dolari se risipesc cu frecvența de 176 de milioane pe săptămână începând din 15 iulie, ziua în care țara se sinucisese monetar acceptând termenii acordului de împrumut al americanilor din 1945. Lumea așteptase cu nerăbdare acest prilej, gata să-și convertească grămezile de lire sterline în dolari la un preț de nimic. În aceste împrejurări, multilateralizarea comerțului și a plăților europene era, de înțeles, ultimul punct de pe agenda de lucru a Londrei. Prin contrast, introducerea noilor restricții la importuri și controalele schimburilor comerciale deveneau insuportabile.[69] Repulsia față de agenda economică globală a americanilor era palpabilă. De aceea nu a fost deloc o surpriză faptul că prioritățile lui Clayton, cum ar fi convertibilitatea monedelor naționale și uniunile vamale, au fost lăsate în seama unor „comisii speciale" care trebuiau să prezinte rapoarte numai după ce se sfârșea conferința.

„Britanicii au ajuns să fie copiii noștri problemă", îi scria Truman surorii lui, în luna august. „S-au hotărât să dea faliment și, dacă o fac, vor pune capăt prosperității noastre și, probabil, prosperității întregii lumi. După care unchiul Joe Stalin va tăia și va spânzura."[70] Contrastul față de atitudinea lui Roosevelt din urmă cu doi ani nu putea fi mai evident. „Habar nu aveam că Anglia este lefteră", îi spusese el lui Morgenthau după o informare despre finanțele britanice, în august 1944. „Am să merg acolo, am să am câteva discuții cu ei și am să preiau Imperiul Britanic."[71] Chiar dacă Truman nu prelua imperiul, Statele Unite trăgeau foloase după lichidarea lui.

La Geneva, relațiile dintre Cripps și Clayton se înrăutățeau pe zi ce trece. Primul a declarat că, „politic vorbind“, era imposibil ca guvernul lui să treacă la eliminarea acordurilor privind comerțul preferențial, chiar dacă cel de-al doilea recunoscuse, tardiv, că lira sterlină putea rămâne neconvertibilă pe timp nedefinit. Într-un memorandum adresat lui Lovett, Clayton recomanda, furios, ca administrația să încheie un acord multilateral fără Marea Britanie dacă domnul Cripps continua să afișeze aceeași „indiferența crasă“ față de angajamentele țării sale.[72] „Ceea ce ne trebuie“, insista Clair Wilcox, aliat al lui Clayton, „este un titlu pe prima pagină care să sune cam așa: «Sistemul preferențial al Imperiului desființat la Geneva».“ Ajutorul Marshall și reducerile de tarife, susținea el, erau „arme pe care s-ar putea să nu le mai avem din nou în nici o altă negociere“.[73]

Truman, cu sprijinul lui Marshall și al lui Lovett, a respins această abordare, temându-se că o ruptură între Londra și Washington ar fi putut fi exploatată de laburiștii de stânga și de Kremlin, ducând la noi probleme de securitate în Grecia și Italia, în același timp subminând susținerea Congresului în acordarea ajutorului.[74] „Un conflict deschis cu Marea Britanie“, i-a telegrafiat Harry Hawkins, consilierul pe probleme economice al SUA la Londra, lui Clayton, „va afecta Planul Marshall mai mult decât refuzul [Marii Britanii]... de a elimina comerțul preferențial.“[75] Astfel, ceea ce tabăra lui Clayton din Geneva vedea drept o „armă“ cu care americanii puteau obține concesii comerciale de la britanici – Planul Marshall – la Washington era considerat un atu prețios prin care sovieticii puteau fi ținuți la respect.

*

Pe 24 august, Lovett a trimis o nouă telegramă, lui Caffery și Clayton, în care arăta că programul european, în forma sa actuală, nu îndeplinea cerința departamentului ca economia Europei să devină independentă în cel mai scurt timp posibil. Acest lucru se putea realiza, în primul rând, prin ajutor reciproc și cooperare. Lovett recomanda ca abordarea „ajutor prietenos“ să treacă la un nivel superior, cel de consiliere parentală.[76] Clayton a părăsit Geneva pentru a se întâlni cu Caffery și Douglas la Paris; Kennan și locotenent-colonelul Charles Bonesteel, asistentul special al lui Lovett, au părăsit Washingtonul cu aceeași destinație.

Întâlnindu-se oficial pentru prima oară cu Comitetul Executiv al conferinței, pe 31 august, Clayton a declarat că rezultatele erau „dezamăgitoare“ și avertiza că, dacă programul în forma lui actuală era supus atenției Washingtonului, putea „prejudicia succesul întregului program Marshall“. Din punctul de vedere al americanilor, a explicat el, principalul obiectiv al programului era „reactivarea cât mai rapidă a mecanismului economic al Europei“ și „susținerea lui constantă pentru a deveni independent“. Între timp, „subzistența populației“ va fi asigurată de Statele Unite.

Această formulare, în pofida detaliilor confuze care vor defini programul Marshall, va fi, pe scurt, târgul încheiat cu americanii – Statele Unite vor garanta un nivel de trai de bază în țările participante care să le permită acestora să-și liberalizeze și să-și integreze economiile. În esență, Departamentul de Stat al SUA oferea cel mai vast program de asistență economică externă din istorie ca amortizor social pentru cel mai vast program de ajustare structurală din istorie.

Clayton a informat comitetul că solicitarea sumei de 29,2 miliarde de dolari era exagerată, fără speranța de a căpăta susținere politică în Washington. Dat fiind că scopul programului Marshall era o Europă de Vest independentă economic, faptul că membrii conferinței anticipau că nevoia de asistență la sfârșitul perioadei de stabilitate era la fel de mare ca acum reflecta, ca să-l citățm pe Clayton, „metodele nesatisfăcătoare prin care s-a calculat necesarul și premisele greșite de la care s-a pornit“.

Acum, pentru prima oară de la începerea conferinței, Departamentul de Stat al SUA a făcut cunoscuți termenii programului. Acesta trebuia să ducă la o „economie europeană funcțională, independentă de asistența specială externă“ în decurs de patru ani. Țările europene vizate trebuiau să demonstreze progresul înregistrat în perioada respectivă prin realizarea producției „absolut necesare reconstrucției, în special producția de alimente și de cărbune“. Accentul trebuia să cadă pe „reactivarea rapidă a celor mai eficiente instalații existente“ și pe finanțarea altor „proiecte de dezvoltare pe termen lung“ numai cu fonduri „din afara acestui program“, cum ar fi de la noua BIRD.

Un plan european, a continuat Clayton, necesita un angajament unanim față de „reducerea progresivă și, în ultimă instanță, eliminarea barierelor

comerciale din regiune, conform principiilor Cartei ITO“. De asemenea, participanții trebuiau să „se angajeze... să-și stabilizeze monedele... și să redea încrederea în sistemele lor monetare“.

De notat absența oricărei mențiuni a rolului pe care ratele de schimb ajustabile îl puteau juca în facilitarea unei reechilibrări a comerțului european sau transatlantic. Accentul era pus doar pe „menținerea ratelor de schimb adecvate“. Ca și la Bretton Woods, americanii erau hotărâți să evite devalorizările competitive în masă împotriva dolarului, precum cele din anii 1930. Dar chiar și FMI-ul care, tocmai americanilor, era ostil devalorizării, tocmai trăsese concluzia în raportul său anual că „menținerea parităților prezente poate... duce la o contractare nedorită... afectând astfel comerțul mondial“.[77]

În sfârșit, a explicat Clayton, un plan european avea nevoie de înființarea unei noi „organizații multilaterale“ care să monitorizeze evoluția și să asigure îndeplinirea acestor condiții. Această ultimă condiție va fi trecută cu vederea de Clayton, fiind inclusă pe listă de „planificatori“ din Washington.

Franks a ripostat. Nu era realist, a spus el, să te aștepți ca economia europeană să-și revină suficient până în 1951, ca să nu mai aibă nevoie de asistență externă. În privința Marii Britanii, cu precădere, reconstrucția nu putea avea loc fără îndeplinirea a trei condiții: revenirea la „convertibilitatea totală a monedelor naționale“ astfel încât „documentele de plată dintr-o parte a lumii să poată fi transferate în alte regiuni pentru a acoperi necesarul de dolari“; înființarea unor piețe pentru surplusul la export; și o majorare a prețurilor mărfurilor exportate față de prețurile importurilor (cu alte cuvinte o ameliorare a schimburilor comerciale). Alphand a spus că „viabilitatea“ Europei depindea de capacitatea ei de a atinge țintele de producție și la export, fapt puțin probabil, și poate de stabilirea unor relații comerciale cu Europa de Est.

Norvegienii, sprijiniți de suedezi, s-au declarat împotriva înființării unui organism care să monitorizeze rezultatele obținute de țările participante, argumentând că acest lucru putea fi făcut de organizații existente deja precum Comisia Socială și Economică pentru Europa din cadrul ONU (ESCE). Jurnalistul norvegian și viitor ambasador la ONU, Hans Engen, îi spusese ambasadei sovietice, în iulie, că Partidul Muncitorilor, aflat la

guvernare, sprijinea negocierile de la Paris doar fiindcă Norvegia avea nevoie de schimburi comerciale și, fiind o țară mică, se temea de condițiile pe care Washingtonul le putea impune în convorbirile bilaterale.[78] Deloc surprinzător, Kennan a pus poziția scandinavilor pe seama „fricii patologice față de ruși“[79], pe care nu voiau să-i provoace prin participarea la o grupare înființată de Washington. Șase dintre cele 17 locuri din ESCE erau controlate de Uniunea Sovietică și de sateliții ei.[80]

Americanii nu au dat înapoi. Kennan a spus că, dacă până în 1952 nu se putea realiza „un echilibru“ în Europa de Vest, se impunea o „reconsiderare“ a întregului exercițiu. Estimarea lui Franks, cum că „deficitele se vor păstra“, a continuat el, „se baza pe un nivel de trai mai ridicat decât și-l putea permite productivitatea Europei“. Mesajul era că Marea Britanie trebuia să-și adapteze consumul la capacitatea de producție și nu la aspirațiile ei. Aceasta însemna o austeritate mai mare în Marea Britanie și nu alte cereri adresate Statelor Unite. Cât despre condițiile lui Alphand, majoritatea erau legate de „obiective a căror realizare depinde în primul rând de europeni“. Nu erau responsabilitatea Statelor Unite. În privința obiecției scandinavilor, Kennan a insistat că trebuie să existe o corespondență directă între cei care monitorizează planul comun și cei care participă la îndeplinirea lui. Nici o „organizație internațională existentă nu poate face acest lucru“.

Clayton a subliniat că „nici necesarul țărilor implicate și nici țintele de producție“ stabilite în cadrul conferinței nu luau în calcul tot ceea putea realiza Europa de Est luată ca un întreg. În privința oțelului, de exemplu, conferința pornea de la premisa că fiecare dintre cele 16 țări îl va produce la capacitate maximă, în ciuda faptului că nu puteau dispune de cantități de cărbune și de cocs suficiente. În consecință, grupul trebuia să-și revizuiască prognozele și să identifice uzinele cele mai eficiente „fără să țină cont de granițe“, ca să-și maximizeze producția doar cu materiile prime pe care le avea la dispoziție.

Cererea lui Clayton reprezenta exact genul de încălcare a suveranității pe care comitetul îl evitase cu bună știință. Franks a apărat planul grupului scoțând în evidență secțiunile în care rapoartele unor țări fuseseră modificate la presiunea celorlalte și a ținut să-i amintească lui Clayton că termenii de referință ai conferinței stipulau ca țările participante să nu sufere „vreo reducere a suveranității“.[81]Astfel rămânea un mare hiatus între viziunea

federalistă a americanilor pentru Europa de Vest și preferința franco-britanică pentru planificare națională. Cu toate acestea, cele două părți au căzut de acord să continue negocierile stabilind un nou termen – 15 septembrie.

*

Discuția tensionată, întinsă pe durata a trei ore, părea ireală. Americanii voiau de la guvernele europene, slabe și atacate din toate părțile, un curaj politic și o planificare precisă care, cel puțin pentru Kennan, frizau absurdul. „Această conferință“, scria el într-un memorandum onest, meditativ, după ședință, datat 4 septembrie, „reflectă, pe scurt, slăbiciunea, escapismul și paralizia unei regiuni căzute pradă unor probleme serioase, care nu se pot rezolva decât pe termen lung, și sfâșiate de greutăți, dezorientare și presiuni din afară... Nu trebuie să ne așteptăm ca delegațiile venite la Paris să facă imposibilul.“ Conferința nu poate și nici nu va dori, spunea el, să îndeplinească cerințele lui Clayton.

Kennan exagerase cu criticile aduse lui Franks pentru cât de refractari se dovedeau britanicii în a nu-și asuma „viabilitatea“ până în 1952. De fapt, pentru Kennan, situația Marii Britanii nu era doar foarte complicată, ci aproape fără speranță – „tragică, nici nu poate fi descrisă în cuvinte“. „Ca organism statal, Marea Britanie este extrem de bolnavă.“[82] Un raport secret al Departamentului de Stat al SUA către două comisii din cadrul Camerei Reprezentanților, elaborat în aceeași perioadă, menționa că țara se afla „în toiul unei grave crize financiare“ și „nu mai era un membru «egal» al Celor Trei Mari“.[83]

De zeci de ani, Partidul Laburist din Marea Britanie tânjise după un moment propice în care să-și anunțe măreața viziune socialistă pentru renaștere națională, dar venise la putere când așa ceva era irealizabil. Piețele tradiționale ale țării dispăruseră. Psihicul național nu reușea să se adapteze la noile realități. Clayton îl sfătuise pe Franks să-și tempereze așteptările în privința nivelului de trai în anii următori, Kennan însă credea că, fără un ajutor american imediat, Marea Britanie se va confrunta cu „foametea până în iarnă“, cu mult înainte ca membrii Congresului să aprobe un plan bine pus

la punct, multianual. Cât despre Franța, recolta ei de grâu era cea mai mică din ultimii 132 de ani, iar rezervele de dolari aproape epuizate.

De asemenea, conferința evita o abordare directă a problemei spinoase a viitorului Germaniei. Din acest punct de vedere, Statele Unite aveau partea lor de vină. În timp ce-i mustrau pe europeni fiindcă nu admiteau ca politicile naționale să fie supuse unui control internațional, Washingtonul refuza să-și adapteze planurile legate de Germania la cerințele planului european care se elabora la Paris.

Politic vorbind, nici nu se putea altfel. „Inhibițiile francezilor și teama de criticile comuniștilor ar fi fost de ajuns ca să împiedice acest lucru“, spunea Kennan. Așa cum avertizase Bidault, Franța avea „180 de comuniști“ în Adunarea Națională „care afirmă că Planul Marshall înseamnă, în primul rând, Germania“. Dacă nu li se demonstra contrariul, „guvernul [Franței] nu va supraviețui“. Dar consecința firească era că toate delegațiile erau „inhibate... de ceea ce pentru ele par a fi divergențe insurmontabile între marile puteri privind Germania și de senzația că nucleul oricărei planificări europene reale nu le stă la îndemână“.[84] Cu alte cuvinte, planificarea unei economii vest-europene fără să se știe dacă Germania făcea parte din joc sau rămânea pe dinafară sau se afla undeva la mijloc era o adevărată șaradă.

Kennan solicita renunțarea la simplul „ajutor prietenesc“, susținut de departament, în elaborarea unui plan de reconstrucție. Două lucruri trebuiau să se întâmple. În primul rând, departamentul trebuia să ia raportul întocmit de delegații la conferință doar ca „bază pentru discuții ulterioare“. Raportul urma să fie supus atenției executivului care trebuia să „decidă unilateral ce anume să prezinte Congresului“. În esență, Departamentul de Stat „doar le va spune [europenilor] ce anume vor primi“. În al doilea rând, „fără solicitarea europenilor“, departamentul trebuia să demareze asistența materială și financiară imediată acolo unde era nevoie. Numiți-l „«Hrană și combustibil pentru Europa», ceva în genul ăsta“. Cu un „program de asistență pe termen scurt“, urgent, administrat de departament, scria el, „am câștiga timp în care să elaborăm pe îndelete planul pe termen lung“. Fără un ajutor imediat, rezultatul ar fi fost, mai mult ca sigur în Marea Britanie, „o catastrofă“.[85]

O persoană mai puțin importantă nu ar fi urnit niciodată birocrația dintr-ale ei, Kennan însă avea capacitatea de a-și convinge cititorii că descopereau adevăruri ascunse – adevăruri care nu-i subestimau scoțându-le în evidență erorile de gândire, ci adevăruri pe care le descoperă cel care le spune odată cu cititorii săi, oferindu-le ocazia să-și schimbe modul de a vedea lucrurile. Și astfel, chiar dacă nu a demolat truismele Planului Marshall de unul singur, Kennan a înlesnit demolarea lor. În următoarele zile, Marshall și Lovett au trimis telegrame în Europa în care îndemnau la concesii făcute britanicilor pentru a depăși obstacolele de ordin politic;[86] o ajustare a politicii în Germania la nevoile unui program european;[87] acceptarea unui raport imperfect al conferinței „ca bază pentru discuții ulterioare";[88] și crearea „unui program de asistență intermediar" de urgență, „ca un prim pas în Planul Marshall".[89]

Lovett le-a spus lui Clayton și Caffery să insiste ca delegațiile să definitiveze raportul cât mai repede – de data aceasta, un raport „corect cel puțin în privința liniilor politice majore" – până în 21 septembrie. Dar europenii s-au arătat enervați de ceea ce Bevin numea „intervenția stângace a americanilor" care dădea „impresia... că lucrările conferinței sunt nesatisfăcătoare și vor trebui reluate sub presiunea americanilor". Întârzierea primirii de către miniștri a raportului comitetului dincolo de termenul decalat (15 septembrie) putea produce „dezamăgire" și crea impresia unei conferințe eșuate. Bidault a etichetat intervenția drept „intolerabilă". Americanii, a spus el, trebuiau să facă „oferte concrete, de asistență substanțială, înainte să se aștepte să discute termeni și condiții".[90]

Franks și ceilalți membri al Comitetului Executiv au accentuat faptul că presiunea americană pentru modificări mai profunde ale cererilor înaintate de țările participante va fi considerată o amenințare la adresa „suveranității naționale" – extrem de periculoasă din punct de vedere politic, pe fondul temerii provocate de amenințările sovietice împotriva participanților la conferință (cum ar fi stoparea exportului de cărbune către scandinavi). Franks a avertizat că agenda de integrare a Departamentului de Stat al SUA mirosea a „dirijism", sugerând că o „agenție de control va planifica și conduce activitate economică de bază a țărilor respective". CEEC nu mai putea merge pe același drum fără să schimbe „termenii de referință" ai conferinței și poate să piardă un număr de participanți.

Raportul, avertiza Franks, în ultimă instanță „nu va îndeplini unele dintre condițiile impuse de SUA“. Comitetul era dispus să accepte unele „ajustări“ după ce raportul era „văzut și“ la Washington, dar nu voia să declara public faptul că raportul era doar „provizoriu sau preliminar“ pentru că aceasta ar avea serioase „repercusiuni politice în Europa“. Putea fi prezentat drept un „prim“ raport, dar nu unul „temporar“, care urma să fie amendat de Washington.[91]

Spre sfârșit, troica americană de negociatori, alcătuită din Clayton, Caffery și Douglas, fermă pe poziții, i-a manevrat pe europeni cu iscusință și, în cele din urmă, a reușit să reducă divergențele dintre Paris și Washington jucând cartea Congresului cu delegații și cartea socialismului cu Lovett. Europenii, nevrând să riște refuzul Congresului în fața unei solicitări de atâtea miliarde de dolari, au fost de acord să îndulcească preambulul raportului cu asigurări de flexibilitate, cooperare și încredere în propriile puteri. În cazul lui Lovett, troica l-a îndemnat să renunțe la cererile lui insistente de înființare a unei puternice organizații supranaționale de supraveghere, argumentând că aceasta ar promova „carteluri internaționale“ și o „economie planificată“. De aceea era „mai prudent și mai înțelept“ să-i convingă pe europeni să „reducă barierele comerciale“ între ei și cu Statele Unite și să fixeze „rate de schimb corespunzătoare“.[92]

Înțelegerea a fost parafată în al unsprezecelea ceas.

*

Acordul General al celor 23 de Națiuni pentru Tarife și Comerț (GATT) va fi încheiat la Geneva câteva săptămâni mai târziu, după care Clayton își va scrie cea de a șasea și ultima scrisoare prin care demisiona din Departamentul de Stat. Era dezamăgit că preferințele imperiale ale Marii Brtianii rămâneau în mare parte intacte; Marshall își impusese punctul de vedere ca să salveze discuțiile de la Paris. Cu toate acestea, Truman va saluta pe drept cuvânt rezultatele GATT ca pe „un punct de cotitură în istoria relațiilor economice internaționale“.[93]

Laudele la adresa eforturilor depuse de Clayton nu au mai contenit. „Acest vast proiect [GATT], față de care toate celelalte acorduri economice internaționale par insignifiante“, scria The New York Times pe 15 octombrie, „este împlinirea visului domnului Clayton: ca un grup de națiuni democrate, animate de aceleași principii, să inverseze tendința istorică spre strangularea comerțului mondial. Este un pas mare pe care doar domnul Clayton și câțiva dintre colegii săi au crezut că îl pot face.“ Neînduplecat, dar umil, Clayton era văzut „atât ca un simbol, cât și ca forța motrice din spatele celor mai constructive aspecte ale politicii economice internaționale a SUA“.[94] Elogiile aduse de presa britanică și de cea franceză au fost și ele pline de entuziasm în pofida – uneori din cauza – presiunii constante puse de Clayton pe guvernele europene de a coopera mai mult și de a naționaliza mai puțin. „Un susținător de frunte al liberalismului“, îl numea Le Monde pe Clayton. „Diplomații noștri... vor regreta absența unuia dintre americanii care cunoșteau cel mai bine cum merg treburile în Europa.“[95]

*

O salată de date și anticipări discutabile, stropită cu uleiul și oțetul limbajului de lemn american și european, raportul Conferinței de la Paris, în două volume care însumau 690 de pagini, înmânat lui Marshall de către Bevin pe 22 septembrie, era departe de ceea ce spera să primească Departamentul de Stat al SUA. Raportul nu venea cu nimic nou în privința Germaniei sau a integrării economice. Nu oferea soluții satisfăcătoare pentru o Europă independentă economic, nici ca orizont de timp, nici ca totalitate a cheltuielilor din partea Statelor Unite. Previziona un deficit comercial în zona dolarului de 19,3 miliarde pe următorii patru ani sau aproximativ cu 20% mai mult decât considera departamentul că ar fi putut fi suma maximă pe care o putea solicita Congresului. Chiar și așa, raportul aprecia că ajutorul la acest nivel tot nu era suficient pentru ca țările beneficiare să devină independente față de sprijinul extern.

În raport, viziunea lui Clayton asupra unei federații economice rămânea la același stadiu, de viziune. Doar cuvinte frumoase despre uniunea vamală europeană atât de dorită, însoțite de descrieri superficiale ale eforturilor făcute de Benelux și Scandinavia de a-și menține micile uniuni vamale. La

concluzii se menționa că, pentru un efort pe scară mare, era nevoie de „negocieri și ajustări tehnice complexe“ pe durata mai multor ani. Fără să numească Marea Britanie, raportul atrăgea atenția asupra „problemelor ei deosebite“ de a participa la un astfel de efort.

Înainte de conferință, un proiect atât de îndrăzneț precum uniunea vamală propusă de Clayton nu fusese discutat în Europa. Deși conceptul va deveni „banal“ până în anii 1960 – delegatul olandez Ernst van der Beugel va explica mai târziu – în 1947 făcea parte dintr-un „set de idei originale, foarte îndrăznețe“. Ajunsese cu greu pe agenda de lucru din cauza impresiei, pe care Clayton se străduise să o creeze, că va „stârni interesul și imaginația americanilor“. Dar, chiar dacă „la vremea aceea un astfel de pas era aproape de neconceput“, conchidea van der Beugel, „nu puteai să nu-ți dai seama că se rata o mare șansă“.[96] Comunitatea Economică Europeană va crea o uniune vamală abia în 1968.[97]

Anexa raportului despre Germania era, ca să citățm cuvintele acide ale istoricului Alan Milward, „o splendidă compilație a tuturor opiniilor contradictorii, uneori în aceleași fraze“.[98] Economia Germaniei, conchidea comitetul, „trebuie integrată în economia europeană ca să poată contribui la o îmbunătățire generală a nivelului de trai“. Dar „nu trebuie lăsată să se dezvolte în detrimentul altor țări europene așa cum a făcut-o în trecut“.[99] Deloc surprinzător, nu se specifica nici o formulă prin care Germania să se poată dezvolta în beneficiul tuturor și fără să afecteze pe nimeni.

Așa ceva era posibil de-abia după ce țara era plasată într-un context politic și de securitate diferit, fapt ce depășea atribuțiile conferinței. Dar decizia de a încorpora vestul Germaniei în plan, oricât de vag suna, îi confirma statutul politic ca parte integrantă a unui bloc vestic emergent. Un astfel de bloc începuse să se închege în timpul conferinței. „Un grup de oameni cu o gândire internațională“, va observa Beugel, „a luat ființă pe mai multe paliere administrative.“ Conferința a fost ca „o școală primară pentru mulți... dintre cei care vor juca un rol major pe scena europeană postbelică, loiali și unei entități mai largi decât propriul guvern“.[100]

Raportul conferinței, în ciuda lacunelor evidente, a servit scopurilor politice imediate. Europenii au salutat viziunea americanilor despre o federație economică. Au recunoscut cât de important era ca fiecare națiune să adopte

măsurile necesare pentru a-și „crea sau menține propria stabilitate financiară internă“. S-au angajat să atingă anumite ținte de producție, la cărbune, energie electrică, combustibil rafinat și oțel, de la 33 la 250% față de nivelurile antebelice. Au respins așa-zisa „listă de cumpărături“ în demersul lor de a obține ajutor american, subliniind că țările implicate aveau să încerce să rezolve individual și colectiv „disfuncționalitățile“ curente din economiile lor. S-au angajat să solicite finanțări private și de la BIRD și să nu se bazeze numai pe Statele Unite. S-au angajat să „înființeze o organizație colectivă care să monitorizeze progresul înregistrat în aplicarea programului de reconstrucție“. Și și-au exprimat disponibilitatea de a „discuta amendamentele care par dezirabile“ prin publicarea „unor rapoarte suplimentare“.[101]

Scriitorul german Sebastian Haffner (născut Raimund Pretzel) stabilit la Londra remarca faptul că negocierile de la Paris au fost „primele [de la sfârșitul războiului] ținute nu numai fără Rusia, dar și ca o sfidare la adresa Rusiei și sub un atac susținut al propagandei ruse, ostile. Au fost primele care i-au unit pe prieteni, dușmani și neutri din ultimul război... Și prima conferință postbelică încununată cu succes“[102] – una care a pregătit terenul pentru următoarea mare provocare: trecerea Planului Marshall printr-un Congres sceptic.

*

La Moscova, Secția de politică externă a Comitetului Central al Partidului Comunist pregătea propria analiză a Planului Marshall, care va constitui baza atacului public al rușilor asupra lui.

Spravka, sau „analiza“ lor, explica faptul că intenția Doctrinei Truman fusese nu numai să sprijine „clica fascisto-monarhică“ din Grecia și complicii naziști din Turcia, ci și regimurile „reacționare“ din China, Iran, Franța și Italia. Tonul său profund agresiv fusese rodul unei „mișcări stângace“, atacată imediat chiar în America. Până și Walter Lippmann, „unul dintre apărătorii mai înfocați ai imperialismului american“ o considera „metoda greșită folosită pentru a atinge scopuri corecte“. Prin urmare,

inițiativa din luna iunie a lui Marshall era un corectiv politic precipitat, care încerca să adauge o notă de generozitate Doctrinei Truman.

Deși era primit „de cercurile conducătoare din Anglia și Franța... ca un «dar ceresc»“, Planul Marshall, susținea Comitetul Central, de fapt „le vinde europenilor o minciună gogonată care ascunde scopurile reale ale ideilor «filantropice» imperialiste ale americanilor“. Dar respingerea de către sovietici a acestei stratageme făcuse „un mare serviciu“, „demascând-o și ajutând opt guverne din Europa Centrală și de Sud să refuze“ participarea.

Scopurile Planului, continua Comitetul Central, era cvadruplu. Primul era „ignorarea ONU“ și distrugerea „principiului unității marilor puteri“. Alături de Doctrina Truman dădea Americii mână liberă în a face tot ce o tăia capul în Europa și dincolo de ea. Al doilea era „prevenirea sau împiedicarea declanșării unei crize de supraproducție în SUA, ca și exercitarea dominației economice în întreaga lume“. Una dintre metode era „acapararea piețelor europene“. Al treilea scop era oprirea „crizei“ din Anglia, „unul dintre efectele ei fiind incapacitatea de a onora primul împrumut postbelic [american]“.

Al patrulea scop era cel mai „periculos și mai important“: „reorganizarea întregii Europe în propriul avantaj [al americanilor]“. Cheia era „restaurarea imperialismului german“ – o politică „îndreptată împotriva URSS... a europenilor și a germanilor“. Americanii „împiedicau achitarea despăgubirilor de război pentru Uniunea Sovietică și alte țări europene care au suferit de pe urma agresiunii germane“, blocând „apariția mișcărilor democrate în Germania“ și „militând pentru împărțirea“ țării. Această poziție contrasta cu acțiunile din zona sovietică, unde „are loc un proces de democratizare profund prin reconstrucția economiei și a vieții de zi cu zi“.[103]

Cât despre Marshall, acesta fusese în timpul războiului „un adept al politicii externe practicate de Roosevelt“ – un general de armată care acționase „în contradicție cu politicienii reacționari“. Dar, „după război, s-a alăturat cercurilor imperialiste mai reacționare“. După întrunirile din luna martie de la Moscova, Marshall „a mistificat sensul propunerilor sovietice asupra mai multor chestiuni legate de problema Germaniei“. „Planul“ lui era „privit acum de către democrații din lumea întreagă ca o expresie a politicii fățiș expansioniste a capitalului financiar american, cu scopul de a crea un bloc

vest-european sub auspiciile Statelor Unite, pentru renașterea economiei germane ca bază economico-militară pentru SUA“.[104] („Planul Marshall“ era aproape tot timpul încadrat de ghilimele și însoțit de cuvântul zateia – care în acest context înseamnă „șiretlic“ sau „monstru“.)[105]

„Guvernele Angliei și Franței“, continua raportul, „au acționat ca inițiatoare ale «Planului Marshall». La Conferința de la Paris“, organizată de ele, „16 guverne europene s-au adunat în grabă, sperând să primească dolari americani.“ Președintele Truman, însă, nu a părut că se grăbește să ceară Congresului să dea acești dolari. „Partea mai importantă a «Planului Marshall»“ era, fără îndoială, „stabilizarea capacității industriale a vestului Germaniei ca centru politic și economic al blocului de vest.“ În acest sens se promit „dolari americani, un alt fel de a pune presiune pe guvernele europene ca să facă mai multe concesii Germaniei“.[106]

Germania fiind în centrul Planului Marshall, potrivit analizei Kremlinului, era de așteptat ca, în atacurile lui, Stalin să se folosească cel mai mult de acest fapt. Într-adevăr, în lunile următoare, analiști americani cu experiență vor suna alarma asupra celui mai vulnerabil loc al Aliaților din Germania: enclava Berlinului de Vest, izolată și imposibil de apărat (vezi Harta 2).

Membri ai Congresului din cadrul Comisiei Herter aflați într-o misiune de documentare în Europa, alături de fermieri din sudul Italiei, septembrie 1957. Richard M. Nixon (republican de California în Camera Reprezentanților) este al treilea din dreapta.

Capitolul 7. Convingerea

Chiar și după șahul etern din aprilie dintre el și Marshall, la Moscova, Stalin se aștepta ca americanii să continue discuțiile despre Germania și să evite provocările. Planul Marshall îl prindea pe picior greșit. Convins că Washingtonul era hotărât să încercuiască URSS cu regimuri capitaliste ostile, încercând să înainteze cât mai mult spre est, a optat pentru o strategie mai agresivă.

Pe 8 septembrie 1947, Andrei Vîșinski a făcut un rechizitoriu de 92 de minute al Planului Marshall în fața Adunării Generale a ONU. Reprezentantul sovietic de origine poloneză, celebrul procuror al proceselor-spectacol de la sfârșitul anilor 1930 din Moscova, „și-a compensat cu zel originea nesănătoasă“ – ca să-l citățm pe Bidault.[1] Arătând mereu cu degetul spre podium, Vîșinski a condangat Planul considerându-l drept „o încercare [a Statelor Unite] de a împărți Europa în două tabere și... de a alcătui un bloc de țări europene ostile intereselor Europei de Est și... Uniunii Sovietice“. „Intenția lor este de a se folosi de vestul Germaniei și de industria grea a Germaniei ca de una dintre cele mai importante baze pentru expansiunea americană în Europa, fără să țină seama de interesele naționale ale țărilor care au suferit de pe urma agresiunii germane.“ Aceste fapte, a spus el, demonstrau „totala incompatibilitate a acestei politici... cu principiile fundamentale ale ONU“.[2]

Scopul „campaniei de denigrare“ a lui Vîșinski, i-a spus ambasadorul Smith lui Marshall, era să „ne discrediteze motivele și să ne falsifice intențiile“. Sovieticii vor să „saboteze reconstrucția economică“ prin descurajarea guvernelor mai mici să accepte „«ajutorul imperialist» american“ și a Congresului să-l autorizeze – de „teama că războiul și frământările sociale“ l-ar face inutil.[3] Dar ceexa ce preocupa cu adevărat Departamentul de Stat al SUA, remarca James Reston, nu erau atât de mult acuzațiile exagerate de intervenționism imperialist ale rușilor cât senzația că Statele Unite interveneau „îndeajuns ca să fie acuzate, dar nu îndeajuns ca să fie eficiente“. Departamentul încă mai susținea principiul cvasi-religios al non-

intervenției politice și încă nu găsise o cale de „a interveni economic fără să intervină politic“.[4]

Fundamentală pentru noua strategie ofensivă a lui Stalin era înființarea unei instituții – Biroul Comunist de Informații sau „Cominform“ – care să coordoneze activitatea partidelor comuniste din Europa și să întărească puterea sovietică în Est. Ca să pună ideea în practică, Kremlinul a convocat o conferință de șase zile cu nouă partide, într-un sat pitoresc din munții Poloniei, Szklarska Poręba – gazda primelor jocuri de iarnă ale Olimpiadei Internaționale a Muncitorilor cu două decenii în urmă.[5] Numai delegația sovietică la conferința care urma să fie prezidată de Andrei Jdanov, secretarul Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, a fost informată din timp despre noua organizație și că principalul obiectiv al întrunirii era mobilizarea „împotriva încercărilor imperialismului american de a înrobi economic țările Europei“ – altfel cunoscute ca Planul Marshall.[6]

Conferința a început pe 22 septembrie cu rapoartele prezentate de delegații despre situația politică din țările lor. Intenția lui Jdanov era ca rapoartele să scoată în evidență prăpastia care se căsca între comuniștii din Est și cei din Vest. Ungurul Józszef Révai a criticat amenințările la adresa noii „democrații a poporului“ lansate de forțele „imperialismului anglo-american“. Cehul Rudolf Slánský a declarat că președintele Beneš „se amestecă în treburile guvernului“ ca să ajute „forțele reacționare“. Dar, în timp ce „anglo-americanii acționează prin Beneš și Masaryk“, le-a spus el participanților la conferință, comuniștii „aveau în continuare ultimul cuvânt“ în „probleme majore de politică externă“, cum ar fi „poziția față de Planul Marshall“. Esticii, făcându-se ecoul dorințelor Moscovei, îndemnau la abandonarea strategiei din timpul războiului de cooperare cu partidele politice „non-fasciste“. Agenții reacționari trebuia „epurați“ prin orice mijloace.

Comuniștii din Vest, reprezentați numai de Franța și Italia, rezistaseră până acum abandonării regulilor politicii electorale sau adoptării unor mijloace nelegale de a pune mâna pe putere, chiar dacă fuseseră alungați din guvern de partenerii lor de coaliție in luna mai.[7] Acestea erau impedimente temporare, cel puțin în opinia lor. Cheia preluării puterii era convingerea

populației că erau „mai întâi naționaliști și apoi comuniști“.[8] După cum scria revista Life despre liderul comunist Palmiro Togliatti, „a câștigat mulți catolici de partea lui acordând mai puțină atenție lui Marx și mai multă atenție corupției și birocrației guvernului“.[9]

Pasivitatea lor însă făcea Kremlinul să-și piardă răbdarea. „Mulți cred că liderii comuniști din Franța își coordonează activitățile“ cu Moscova, îi scria Jdanov în luna iunie lui Maurice Thorez, secretarul general al Partidului Comunist din Franța, un ins vânjos, fost miner, dar „inițiativa voastră [de a coopera cu alte partide] a fost o mare surpriză pentru noi.“ (Dată fiind natura sensibilă a mesajului, Molotov a dat ordin să fie distrus după citirea lui.) Comitetul Central din Moscova și-a exprimat și el frustrările față de francez. „În ciuda concesiilor privind politica externă pe care Franța le-a făcut blocului anglo-saxon și a contradicției evidente dintre această politică externă și interesele naționale ale Franței, partidul comunist [francez] nu crede că este nevoie să le demaște în fața oamenilor.“ În continuare i se reproșa lui Thorez că nu reușise, în repetate rânduri, să „descrie în termeni clari clasei muncitoare din Franța... amenințarea... ofensivei de proporții împotriva puterilor democrate, la nivel internațional și național, condusă de reacționarii francezi și anglo-americani“.[10]

Jdanov i-a telegrafiat lui Stalin de la conferință. Conducătorul delegației franceze, Jacques Duclos, singurul participant care nu vorbea limba rusă,[11] făcea o „impresie extrem de nefavorabilă“ cu poveștile lui despre „pendularea partidului [său] de la o coaliție parlamentară la alta“. Stalin a ordonat ca Duclos să fie adus cu picioarele pe pământ.

„În timp ce voi vă luptați să rămâneți în guvern“, s-a stropșit Jdanov la francez în fața sălii arhipline, „ei vă scot afară în șuturi!“ Apoi s-a întors spre delegatul italian Luigi Longo. „Împotriva voastră, cel mai mare partid din țară, s-a organizat o adevărată lovitură de stat! Iar voi ați părăsit câmpul de bătaie fără să ridicați un deget!“[12] Sub privirile aprobatoare ale rusului, delegații iugoslavi Edvard Kardelj și Milovan Djilas le-au ținut vesticilor lecții moralizatoare despre tactica revoluționară. Belgradul va fi răsplătit pentru un „stângism“ atât de eficient devenind sediul Cominformului.

Duclos și Longo au devenit astfel caii de bătaie ai frustrărilor lui Stalin față de propria strategie falimentară a „cooperării“ cu Vestul. La Szklarska

Poręba, i-a terorizat până i-a adus la ordine. Ambii au vorbit spășiți, plini de regrete, condangând vehement imperialismul american și Planul Marshall.[13] Ulterior, partidele lor au păstrat linia impusă de ruși, chiar și în timpul celebrelor simulacre de procese politice din anii 1950. Dar această fidelitate le-a costat credibilitatea politică acasă, un punct nevralgic pentru Stalin atunci când avea de a face cu comuniștii din democrațiile occidentale.[14]

Momentul culminant al conferinței a fost cuvântarea lui Jdanov, o polemică lungă, intitulată „Despre situația internațională". În ea Jdanov a fost un fel de Kennan îmbrăcat în mantaua comunistă, împrumutând de la el considerații asupra surselor și implicațiilor modului de a acționa al americanilor.

Jdanov, cu o figură de brută la cei 51 de ani ai săi, compensa lipsa de originalitate și elocință cu corectitudine ideologică și loialitate personală față de vojd.[15] Acesta îl trata cu un amestec curios de afecțiune și dispreț. Deși își îndemnase, cu succes, fiica, pe Svetlana, să se mărite cu fiul lui Jdanov, Stalin nu avea rețineri în a-l ocărî pe tatăl ginerelui în fața ei, chiar dacă Jdanov tocmai avusese un atac de cord. „Uită-te la el, cum stă ca Iisus Hristos!" a strigat Stalin despre musafirul lui, palid la față și asudat, invitat la masă la câteva săptămâni după conferință; „de parcă n-ar fi și treaba lui."[16] Jdanov va muri de inimă în luna august a anului următor.

În Polonia însă era foarte viu, conștient că ține cuvântarea vieții lui. „America", le-a spus el delegaților, „s-a îndepărtat de vechea linie a lui Roosevelt și acum... se pregătește pentru noi acțiuni militare." Lumea era împărțită în două tabere ostile și ireconciliabile – tabăra „democrată", condusă de Uniunea Sovietică, și tabăra „imperialistă", condusă de Statele Unite. Pentru prima, „agresiunea și exploatarea sunt excluse". Pentru cea de a doua, prin contrast, agresiunea și exploatarea erau vitale în împiedicarea crizei capitalismului monopolist.

Planul Marshall, explica Jdanov, era o reacție necesară la „primirea nefavorabilă de care a avut parte Doctrina Truman" din cauza „caracterului ei vădit imperialist". Planul era doar „o încercare mai voalată de a pune în aplicare aceeași politică expansionistă". Scopul lui de bază era „crearea unui bloc de state legate... de Statele Unite și acordarea de credite americane țărilor europene ca răsplată pentru renunțarea la... independență".

Mai mult de atât, Statele Unite intenționau „să acorde ajutor... nu țărilor victorioase, sărăcite de război, aliate ale Americii în lupta împotriva Germaniei, ci capitaliștilor germani... astfel încât țările care au nevoie de cărbune și de fier să depindă de forța economică refăcută a Germaniei“. Faptul că beneficiarele urmau să devină state vasale reieșea clar din condițiile impuse de americani: de exemplu, în schimbul creditelor acordate Franței în luna mai, „comuniștii trebuiau să fie îndepărtați din guvernul francez“.

Desigur, Uniunea Sovietică fusese invitată să discute inițiativa Marshall la Paris. Dar scopul era „să mascheze natura ostilă a propunerilor față de URSS, americanii știind dinainte că URSS va refuza... termenii propuși de Marshall“. Dacă Uniunea Sovietică „ar fi acceptat să ia parte la convorbiri, le-ar fi fost mai ușor să atragă în cursă țările din estul și sud-estul Europei“. Dar „URSS nu va precupeți nici un efort ca acest plan să fie sortit eșecului“.[17]

Pe fondul unei propagande iscusite, elemente importante ale adevărului susțin logica narativă chiar și sub greutatea unor pasaje bazate pe superlative sau minciuni. Discursul lui Jdanov nu a făcut excepție. Chiar și Departamentul de Stat al SUA considera că tonul Doctrinei Truman era prea belicos, din acest motiv unul dintre obiectivele Planului Marshall fiind de a-l mai îndulci. Statele Unite chiar erau îngrijorate că incapacitatea Europei de a produce și a importa le va afecta interesele economice. Statele Unite chiar erau hotărâte să îngroape Planul Morgenthau și să refacă industria Germaniei, unul dintre scopuri fiind de a mai scăpa de greutăți. Departamentul de Stat chiar voia să-i înlăture pe comuniști din guvernele Europei de Vest și ca Europa să adopte politici favorabile comerțului și pieței libere. Chiar îl ademenise pe Molotov la Paris invocând motive false, știind că „dorința de a coopera“ a sovieticilor va da planul peste cap. Și sperase, deși cu moderație, să smulgă câteva țări estice din ghearele Moscovei. Stalin nu trebuia să deducă toate aceste lucruri; spionii lui din Londra și Washington îl țineau la curent.

Obiectivul final al discursului era pregătirea terenului pentru noul Cominform anti-Marshall. Un lucru nu chiar atât de ușor pe cât părea. Internaționala Comunistă, sau Cominternul, alcătuită din 65 de membri,

fusese desființată în 1943,[18] spunea Jdanov, în urma acuzațiilor „potrivit cărora Moscova se amesteca în treburile interne ale altor state, iar partidele comuniste din diferite țări acționau acum în interesul națiunilor lor, dar la ordine primite din afară". Acestea erau, accentua el, „calomnii de-ale dușmanilor comunismului și ai mișcărilor muncitorești". Dar Stalin însuși îl asigurase pe Tito, în iunie 1946, că nu avea de gând să reînvie Cominternul și să emită de la Moscova dictate către partidele comuniste străine. Răzgândirea lui avea nevoie de un pretext convingător.

Era clar, din „experiență", a adăugat Jdanov, că „izolarea reciprocă a partidelor comuniste este greșită, dăunătoare și, la urma urmei, nefirească". Dat fiind că „majoritatea liderilor partidelor socialiste acționau ca agenți ai cercurilor imperialiste din Statele Unite", a conchis el, „comuniștii trebuie să fie în fruntea celor care atrag toate elementele antifasciste în lupta împotriva noilor planuri expansioniste ale americanilor de înrobire a Europei".[19] Aceasta era chemarea lui codificată lansată către partidele comuniste de a renunța la politica de coaliție și de a pune mâna pe putere prin mijloace mai agresive.

Înainte de vara anului 1947, când Planul Marshall trecuse de la vorbe la fapte, Stalin nu fusese dogmatic în privința formelor de socialism pe care trebuiau să le adopte țările din sfera sovietică. Bulgaria,[20] Cehoslovacia,[21] Ungaria,[22] Polonia[23] și România[24] aveau toate guverne de coaliție. Dorința lui fusese doar de loialitate față de linia impusă de Moscova în politica externă. După cum scria Kennan în 1944, „Moscovei îi este indiferent dacă o țară anume este comunistă sau nu... Important este să se supună influenței Moscovei și, dacă se poate, autorității ei."[25] Numai că cehii și polonezii se extaziaseră la perspectiva ajutorului american. Chiar și în fața lui Jdanov, la Szkarska Poręba, delegatul polonez Władisław Gomułka a avut curajul să laude „calea pașnică spre schimbarea socială" urmată de țara lui și să se opună cererii sovieticilor ca statele din Cominform să treacă la colectivizarea agriculturii. Consilierul radical al delegației poloneze, Jakub Berman, s-a străduit să-l convingă să nu voteze împotriva noii organizații și, la scurt timp, a pus Biroul Politic polonez să-l critice cu asprime.[26] Stalin nu va mai tolera astfel de manifestări de impertinență și de deviaționism burghez de la comuniștii europeni care astfel amenințau să-i submineze victoriile militare obținute cu atâta greutate. Până la sfârșitul anului 1948

ultimele rămășițe ale partidelor politice non-comuniste din tot estul Europei vor fi asimilate sau anihilate complet.

Demonstrând că scopul lui era mai curând supunerea celorlalți față de propria persoană decât puritatea ideologică, Stalin a atacat chiar și cea mai înflăcărată și energică dictatură marxistă din Europa, Iugoslavia lui Tito. În februarie 1948, i-a criticat „acțiunile independente, nesăbuite“ în Balcani, care amenințau să facă din Iugoslavia un suzeran sud-estic sau, și mai rău, o țară care putea submina autoritatea Moscovei în tot Estul.[27] Cu toate acestea, Tito a refuzat să renunțe la revendicările lui teritoriale sau la sprijinul acordat comuniștilor greci: „Noi nu suntem doar un pion pe o tablă de șah“, declara el în martie.[28] A doua întrunire a Cominformului, la București, în luna iunie, va cataloga „titoismul“ drept erezie.

Stalin s-a abținut, totuși, să trimită Armata Roșie ca să aducă Belgradul la ordine. „Sunt absolut sigur că, dacă Uniunea Sovietică ar fi avut o graniță comună cu Iugoslavia“, va reflecta peste ani succesorul lui, Nikita Hrușciov, „Stalin ar fi intervenit militar. Dar pentru asta ar fi trebuit să treacă prin Bulgaria și Stalin știa că nu eram destul de puternici ca să ieșim basma curată din așa ceva... Imperialiștii americani i-ar fi sprijinit activ pe iugoslavi – nu din simpatie față de forma de socialism din Iugoslavia, ci ca să scindeze și să demoralizeze lagărul socialist.“[29] Cominformul se va întruni pentru ultima oară în Ungaria, în noiembrie 1949. Hrușciov îl va desființa în 1956.

În privința Occidentului, crearea Cominformului „pare să anunțe o schimbare fundamentală a tacticii comuniștilor în Franța și Italia“, opina Reston în The New York Times pe 12 octombrie 1947.[30] Și avea dreptate. Cu trei ani înainte, Stalin îl prevenise pe Thorez să nu-l submineze pe de Gaulle (care demisionase din funcția de șef al guvernului provizoriu în ianuarie 1946); dar vremurile se schimbaseră, americanii fiind acum în ofensivă. Revenit de la mascarada din Polonia, Duclos a transmis Biroului Politic noile ordine ale Moscovei. Jdanov, le-a explicat el tovarășilor săi, „a insistat pe destabilizarea guvernului... Singurul obiectiv este distrugerea economiei capitaliste... Pe viitor, Kremlinului îi va fi total indiferent dacă din guvern vor face parte și comuniști, esențial este ca toate partidele trebuie să lupte împotriva ajutorului economic venit din Statele Unite.“[31] De

fapt, Cominformul, care le amintea francezilor și italienilor de mult hulitul Comintern, făcea și mai puțin credibilă dorința exprimată public a partidelor comuniste de a fi independente de Moscova – gest necesar pentru a-și atrage voturile populației.

Noua Agenție Centrală de informații (CIA) conchidea, într-un memorandum secret din 7 noiembrie adresat președintelui, că sovieticii abandonaseră speranța ca partidele comuniste occidentale să câștige puterea prin alegeri. „Șansa postbelică de a cuceri Europa de Vest prin acțiune politică“, credea Moscova, „s-a pierdut.“ De aceea acum apela la „activitatea revoluționară în stilul antebelic“ ca să „torpileze programul de reconstrucție a Europei“.[32]

Moscova, îi telegrafia Caffery lui Marshall, „este convinsă că Planul Marshall va ajuta la înființarea unui bloc vest-european care să servească drept rampă de lansare a unui atac asupra Rusiei sovietice“. Prin urmare, rușii aveau nevoie de „acțiuni îndrăznețe care să neutralizeze ajutorul capitalist către Franța și Italia și să împiedice dezvoltarea... unor regimuri prospere... sub influența americanilor“.[33] Caffery adăuga că Ramadier, premierul Franței, era „profund deranjat“ de situație. Guvernul lui „își orientase progresiv politica spre SUA și continuase să se opună presiunii constante a comuniștilor de a reintra în guvern“. Franța acționa astfel „contând în mare parte pe Planul Marshall și pe ajutorul intermediar“. Ramadier avea nevoie urgentă de „asigurări clare că ajutorul intermediar va sosi cât de curând“; altfel, „guvernul se va prăbuși“ cât de curând.[34] Italia, îi telegrafia James Dunn, ambasadorul american la Roma, lui Marshall, era și ea „în pragul unei crize de dolari... Tulburările politice nu mai puteau fi evitate multă vreme... Deși Planul Marshall este încă o lumină a speranței pe drumul plin de obstacole pe care a pornit Italia, pentru un călător ajuns la capătul puterilor este prea îndepărtat.“[35]

În timpul unei adunări a 50 000 de susținători ai Partidului Comunist la Paris, în octombrie 1947, Thorez a etichetat Planul Marshall drept o „amenințare teribilă“ la adresa independenței Franței. Ajutorul american, a spus el, nu era decât „returnarea unor bunuri furate“.[36] În noiembrie, sindicatele franceze controlate de comuniști au lansat un val de greve violente, închizând docurile, minele de cărbuni, uzinele metalurgice și cele

de automobile. Producția industrială a fost oprită. Gunoiul a umplut străzile, poștașii nu au mai adus corespondența. Până la sfârșitul lunii noiembrie, peste un milion (poate chiar două milioane) de muncitori aveau să își părăsească locurile de muncă.[37] Când, la începutul lunii decembrie, John Foster Dulles a vizitat Parisul ca să evalueze situația, trenul lui a trebuit să fie redirecționat după ce șinele fuseseră aruncate în aer. Presa controlată de comuniști a acuzat capitalismul și imperialismul american că au împins Franța în haos. Și, ca să arate Washingtonului că Planul Marshall nu avea să fie de nici un folos, liderii sindicali au ordonat muncitorilor să distrugă utilajele și să ia tot ce se putea lua înainte de plecare.

Sabotajul indica o slăbiciune strategică a condițiilor puse de americani – faptul că guvernele trebuiau să atingă anumite ținte de producție înainte de a li se livra noi tranșe din ajutorul economic. Comuniștii nu voiau să lase în urmă mijloacele de producție prin care capitalul american putea repune industria pe picioare. Furios, Édouard Depreux, ministrul afacerilor interne, a informat Adunarea Națională că revoltele comuniștilor din Marsilia aveau aceiași instigatori ca și cele din Italia. Fără să numească Uniunea Sovietică, a declarat că Franța nu va permite „străinilor să pună la cale bătălii politice violente pe teritoriul ei“.

Noile tactici de confruntare au împiedicat reconstrucția în ambele țări. Simțindu-se mai dependente de Washington ca niciodată, guvernele lor au cârmit spre dreapta. După discursul lui de Gaulle din 5 octombrie, în care generalul condanga dictatura sovietică, și pe care Departamentul de Stat al SUA l-a considerat un „succes spectaculos“, Adunarea Poporului Francez (RPF), partidul condus de de Gaulle, i-a descumpănit pe comuniști și pe socialiști cu o victorie în alegerile municipale de două săptămâni mai târziu.[38] „Mersul evenimentelor din Europa de Vest arată... că țările dezvoltate nu pot cădea pradă propagandei și infiltrării comuniste“, spunea Walter Lippmann, a cărui culegere de eseuri în care îl critica pe Kennan, The Cold War****, tocmai apăruse sub formă de carte.[39] „Aceste țări nu reacționează la foamete, inflație și paralizia guvernului întorcându-se spre Partidul Comunist. Aceste țări cârmesc spre dreapta, nu spre stânga“.[40]

Pe 18 noiembrie, Thorez s-a întâlnit cu Stalin la Moscova. Liderul sovietic l-a avertizat să „lupte... cu mănuși împotriva Planului Marshall“. Nu-i lăsați

pe socialiști să arate că voi, comuniștii, sunteți împotriva ajutorului american, a ordonat Stalin. Insistați doar că sunteți împotriva „condițiilor înrobitoare“. Era păcat, desigur, a adăugat el, că Uniunea Sovietică nu eliberase Parisul în locul capitaliștilor; Thorez a fost de acord, spunând că „francezii ar fi primit cu entuziasm Armata Roșie“. Stalin l-a asigurat, totuși, că, „la nevoie“[4], Moscova le putea furniza arme comuniștilor francezi.

Între timp, la Paris, de Gaulle își făcea griji că francul avea să se prăbușească. În capitala Franței se discuta tot mai serios despre un alt război mondial.[42]

A doua zi, pe 19 noiembrie, premierul socialist Paul Ramadier – presat de greva uriașă a 700 000 de docheri, mineri și metalurgiști – a demisionat. Fostul premier Léon Blum, acum în vârstă de 74 de ani, slăbit după doi ani de petrecuți într-o închisoare nazistă, nu a reușit să formeze o majoritate în Adunarea Națională pentru a-l înlocui pe Ramadier. Președintele Vincent Auriol, notând în jurnalul său că țara „era pe marginea prăpastiei“,[43] a apelat la asceticul ministru de finanțe (creștin-democrat – MRP) Robert Schuman. Jurând să „apere republica“, Schuman a obținut majoritatea necesară pe 24 noiembrie. Născut în Luxemburg, școlit în, pe atunci, Alsacia germană, scutit de serviciul militar în armata germană în timpul Primului Război Mondial pe motive medicale, Schuman devenise „francez“ abia la vârsta de 32 de ani. Va deveni celebrul arhitect al Comunității Europene și al alianței transatlantice.

În Italia, liderii comuniști ai sindicatelor tunau și fulgerau împotriva Planului Marshall. Togliatti – liderul Partidului Comunist, care avea 2,25 de milioane de membri, și o țintă a Biroului SUA de Servicii Strategice (OSS) care îi asculta convorbirile în mod constant – l-a acuzat pe premierul creștin-democrat Alcide De Gasperi că „a vândut țara străinilor“. Și i-a chemat pe italieni să „lichideze acest guvern reacționar!“ Manifestanții au împânzit vechile ziduri ale Romei cu lozinci ale partidului; și au desenat pe clădirile Vaticanului secera și ciocanul. Zeci dintre ei au murit în tulburările de stradă din noiembrie; sute au fost răniți grav.[46]

Dar violențele „i-au făcut pe cei mai mulți dintre italieni să-și dea seama că viitorul lor politic depinde în mare măsură de Planul Marshall“, ca să-l

citățm pe Arnaldo Cortesi, reporterul ziarului New York Times aflat la Roma. De Gasperi a apelat la Washington pentru a urgenta acordarea ajutorului. Acasă, creștin-democrații repetau cu orice prilej că Partidul Comunist din Italia era unealta politicii externe sovietice. Singura speranță a țării pentru un viitor mai bun, insistau ei, era un ajutor din partea Statelor Unite.

„Departe de a crede în pericolul unei hegemonii americane în Europa“, spunea contele Carlo Sforza, ministrul afacerilor externe, „uneori mă tem că Statele Unite, sătule de atâtea acuzații și insinuări ridicole, ar putea reveni la izolaționism, întorcând spatele Europei. Acesta ar fi un dezastrul moral și intelectual pentru Statele Unite, dar un dezastru și mai mare pentru întreaga Europă, chiar pentru partea care se află dincolo de așa-numita «cortină de fier».“

Simbolismul politic al Planului Marshall devenise atât de important, cu mult mai important decât sumele pe care le presupunea, încât „perspectiva ar fi mult mai optimistă pentru comunism [dacă Planul ar cădea] decât dacă Planul nu ar fi fost propus niciodată“, observa Cortesi.[47] Dar, urmărind valul de violențe, Harold Hinton, reporter pentru New York Times, deplângea faptul că „liderii de la Kremlin păreau să aibă mai multă încredere în succesul programului [Marshall] decât aveau anumite segmente din viața politică și economică a Statelor Unite“.

*

În timp ce administrația își începea ofensiva de toamnă împotriva rezistenței de acasă față de Planul Marshall, prioritatea devenea înăsprirea mesajului. Adevărat, Europa se afla în plină criză umanitară, dar nu pe acest lucru trebuia să se marșeze. Prea mulți vedeau ajutorul ca pe o groapă fără fund care seca America de resursele vitale pentru apărarea ei. Adevărat, stimularea producției industriale a Germaniei crea resurse care reduceau din povara financiară a Americii, dar și ducea la reînarmarea țării și, inevitabil, la amenințarea, din nou, a vecinilor ei. Adevărat, Imperiul Britanic făcea implozie mai repede și mai violent decât se anticipase. Dar oare America nu luptase în cele două războaie mondiale ca să pună capăt tendințelor

imperiale inechitabile ale Europei? Reflectorul, Marshall știa prea bine, trebuia îndreptat asupra comunismului sovietic – asupra amenințării pe care acesta o reprezenta pentru independența națiunilor europene și, mai departe, pentru modul de viață american.

După capitularea Germaniei, în mai 1945, Stimson și McCloy încercaseră să-l convingă pe Truman să reconstruiască industria germană. Cei de față au simțit un fior pe șira spinării când Stimson a spus că haosul economic „putea fi urmat de o revoluție politică și de infiltrarea comuniștilor". McCloy își amintea că „toată lumea s-a îndreptat de spate și a ciulit urechile la menționarea amenințării sovietice".[48] Dacă voiai o intervenție economică semnificativă în Europa, a înțeles McCloy în acel moment, nu era suficient să susții că așa ceva putea ameliora situația; trebuia să subliniezi că alternativa era comunismul.

În iulie 1946, Congresul a aprobat un împrumut postbelic controversat de 3,75 miliarde de dolari către Marea Britanie (46 miliarde la valoarea de astăzi) nu din solidaritate față de un aliat democrat, nici măcar din convingerea că ajutorul va fi foarte eficient din punct de vedere economic ci, mai curând, ca să-l citățm pe Christian Herter, membru republican al Congresului, ca să „preîntâmpine acțiuni iminente din partea rușilor". Sau, cum spunea Sam Rayburn, președintele democrat al Camerei Reprezentanților, ca să împiedice „Anglia și toate celelalte țări să fie împinse spre o ideologie pe care eu personal o disprețuiesc".[49]

Acum, Departamentul de Stat al SUA a aplicat ce învățase din astfel de episoade. Pe 29 septembrie 1947, noul său Comitet de Coordonare a Programului de Reconstrucție a Europei și-a prezentat obiectivul politic în cei mai seci termeni politici:

Avem motive să credem că forțele totalitare [i.e. comuniste] au hotărât să se angajeze, și au început deja, într-un efort concertat și energic de a submina guvernele democrate înainte de lansarea unui program de reconstrucție. Aceste forțe speră ca situația alimentară și financiară din Europa din iarna care vine să ducă la condiții economice îndeajuns de grave pentru ca acțiuni comuniste agresive să vulnerabilizeze poziția guvernelor democrate din Franța și Italia și astfel locul lor să fie luat de regimuri comuniste.[50]

Într-adevăr, guvernele vest-europene luau deja măsuri de raționalizare pe timpul iernii, menite să controleze consumul unor produse greu de obținut, precum păcura. Doar cu o zi înainte, guvernul suedez hotărâse ca, în perspectiva condițiilor de iarnă, populația să nu-și încălzească locuințele la o temperatură mai mare de 10ºC.[51]

Și memorandul comitetului continua:

Din perspectiva intereselor vitale ale Statelor Unite, problema principală a Europei este dacă va fi sau nu totalitară. Dacă virusul totalitarismului se răspândește mult mai departe, va fi aproape imposibil să-l împiedicăm să cuprindă întreaga Europă de Vest. Ceea ce ar însemna totalitarism comunist aproape pe tot continentul și înaintarea cortinei de fier spre Oceanul Atlantic.

În eventualitatea unei Europe totalitare, politica noastră externă ar trebui reorientată complet, motiv pentru care s-ar pierde o mare parte din ceea ce am realizat cu multe eforturi în trecut. Schimbarea raporturilor de putere ne-ar sili să adoptăm măsuri interne drastice, cu sacrificii imense, împovărătoare, pentru cetățenii noștri. În aceste condiții s-ar impune, fără îndoială, pregătirea unei armate mult la numeroase. Sacrificiile nu ar fi numai de ordin material. Cu o Europă totalitară fără nici o considerație față de libertatea individuală, pierderile noastre spirituale ar fi incalculabile.[52]

Și totuși, pe măsură ce situația din Europa se deteriora – o recoltă de grâu precară, greve violente, secătuirea rezervelor de dolari – necesitatea unei intervenții urgente care anima administrația de-abia era resimțită în Congres. În consecință, pe 29 septembrie, Truman i-a invitat la Casa Albă pe legiuitorii ambelor partide ca să discute problema și să ia măsuri imediate.

„Ori demarăm un program de ajutor intermediar până se pornește programul Marshall, ori guvernele Franței și Italiei vor cădea – ca și cel al Austriei“, le-a spus președintele invitaților neîncrezători, „iar Europa

practic va deveni comunistă.“ Un tablou sumbru al viitorului Europei pe care Truman nu-l mai zugrăvise de la apelul lui din martie pentru acordarea unui ajutor militar Greciei și Turciei. Dacă pică aceste guverne, a continuat el, „de Planul Marshall se va alege praful“ și „întrebarea e cât vom mai rezista într-o astfel de situație. Care este foarte gravă. Nici nu am cuvinte ca să spun cât de gravă este.“

Rayburn l-a crezut pe cuvânt, dar nu avea nici un chef să fie mai curajos decât trebuia. „Domnule președinte, speranța mea a fost să nu convocăm Congresul într-o sesiune specială“, a spus el. „Nu s-ar putea găsi o soluție [fără implicarea Congresului]? Nu puteți lua banii de la agențiile guvernamentale?“

Nu, a răspuns Truman, „Congresul trebuie să decidă“. Fără o sesiune specială, Truman știa prea bine, republicanii s-ar fi eschivat și ar fi atacat Casa Albă ca să câștige popularitate.

„Atunci trebuie întocmit planul“, a conchis Rayburn, resemnat, „până în cele mai mici detalii... ca să-l prezentăm Congresului cât mai repede.“

Republicanii însă se lăsau mai greu. „Domnule președinte, vă dați seama că există o rezistență tot mai mare față de aceste programe“, a obiectat Charles Halleck, liderul majorității din Camera Reprezentanților. „Am fost în teritoriu și știu. Oamenilor nu le place ideea. Nu înțeleg de ce, după câți bani am cheltuit cu cei de acolo, miliarde de dolari, o duc mai rău decât înainte“, a spus Styles Bridges, senator de New Hampshire.[53]

Opoziția conservatoare față de Plan era puternică. Mulți puneau sub semnul întrebării premisele lui economice. John Taber, reprezentant de New York, spunea că, în călătoriile lui prin Europa, nu văzuse „oameni subnutriți“. Problema lor era că, pur și simplu, „nu muncesc cât trebuie. Noi, cei din Statele Unite am ajuns unde suntem fiindcă am muncit mai mult.“[54] George Malone, senator de Nevada, a catalogat Planul drept o „conspirație WPA la scară mondială“, referindu-se la Works Progress Administration*****, agenția înființată de administrația Roosevelt, cea mai mare din cadrul Noii Orientări. „Nu are nici un rost ca Statele Unite să finanțeze socialismul în toată Europa“,[55] a spus el. Jacob Javits, reprezentant de New York, care recunoștea că Europa „avea o nevoie disperată“ de ajutor, avertiza că

„amenințarea potrivit căreia continentul ar putea deveni comunist nu trebuie să sperie Statele Unite, să le facă să ia măsuri pripite sau păguboase economic“.[56] George H. Bender, reprezentant de Ohio, a criticat „politica nesăbuită a Administrației Truman în privința cheltuielilor cu alte țări“ pe care președintele le justifica prin crearea unor crize „artificiale“.[57] Homer Ferguson, senator de Michigan, a declarat că împrumuturile ar trebui extinse doar companiilor care operează în Europa, și nu guvernelor lor, întrucât ajutorul acordat guvernelor nu făcea decât să submineze libera inițiativă.[58] Nu așa, a spus el, „se dezvoltă democrația sau se luptă împotriva comunismului“.[59] Alții au cerut ca orice ajutor acordat străinilor să fie legat de condițiile din Statele Unite: „Nici un ajutor către Europa fără reducerea taxelor în țară!“, a insistat Clarence Brown, reprezentant de Ohio.[60]

Avertismentele privind slăbiciunile politice ale Europei au găsit totuși ecou printre unii reprezentanți ai dreptei. „Trebuie să oprim comunismul“, i-a spus lui Truman liderul Comisiei de afaceri externe a Camerei Reprezentanților, Charles Eaton, „iar eu sunt gata să colaborez cu senatorul Vandenberg.“[61] Dar provocarea lui Truman era să convingă și mai mulți republicani că Planul Marshall nu era o formă mascată de comunism, ci reacția la comunism.

Primul mare pas înainte a fost reprezentat de inițiativele venite din Capitol Hill, pe care Casa Albă le privise cu scepticism. În perioada august–noiembrie 1947, mai bine de 200 de membri ai Congresului au mers în Europa pentru a se documenta – ceea ce The Washington Post a numit „cea mai mare expediție a legislativului din istorie“.[62] Cea mai renumită dintre aceste misiuni a fost întreprinsă de „Comisia Herter“, alcătuită din 18 membri. Organizată de internaționalistul Christian Herter, reprezentant din partea republicanilor, grupul s-a împărțit în subcomisii care au petrecut 45 de zile traversând continentul (mai puțin Iugoslavia, Albania și Uniunea Sovietică) și întâlnindu-se cu oficiali și cetățeni de rând. Nedorind ca această călătorie să pară a fi din plăcere, Herter a recomandat celorlalți să nu-și aducă haine de seară și nici soțiile cu ei.

Făcându-se ecoul atitudinii pe care Keynes o considerase atât de ofensatoare când pledase pentru asistență financiară postbelică din partea americanilor, în 1945,[63] unul dintre membrii comisiei a declarat ziarului The

New York Times că el și colegii lui „încercaseră să se uite la Europa la fel cum se uită un bancher la o corporație falită care încearcă să obțină un împrumut“. Vizitatorii americani au fost primiți de europeni, ca să-l citățm pe istoricul Theodore White, cu „un amestec de teamă și de servilism laconic“.[64] Dar, în pofida multor situații în care cele două părți nu au reușit să se înțeleagă, grupul s-a întors acasă cu 17 geamantane pline cu documente și cu opinia aproape unanimă despre necesitatea unui ajutor economic american multianual consistent care trebuia pus în practică imediat. „Această călătorie m-a convins“, a anunțat Lawrence H. Smith, republican de Wisconsin, de la tribuna Camerei Reprezentanților.[65] Un șoc plăcut pentru Casa Albă, care se temuse că „membrii comisiei nu vor face decât să culeagă informații în sprijinul propriilor prejudecăți“.[66]

Pe membrii comisiei nu i-au impresionat doar greutățile cu care se confruntau europenii, ci și forțele care le exploatau. „Punctul forte al Planului Marshall“, scria William White, corespondentul ziarului The New York Times, „nu pare a fi solidaritatea față de alte popoare aflate la nevoie ci, doar rolul său de obstacol în calea răspândirii comunismului.“[67] „Dictatorii“ comuniști, spunea Karl Mundt, republican de South Dakota, perturbau activitatea economică „pentru a produce haos și a pune capăt libertății.“ Trebuia, a spus el, „să oprim ofensiva Roșie“. Și Herter a amintit de pericolul reprezentat de sindicatele controlate de comuniști în Europa de Vest. Proaspătul republican de California în Camera Reprezentanților, Richard Nixon, trimis să facă un tur al Italiei, a scris că „marea dificultate [aici] nu este ce a lăsat războiul în urma lui, ci mai degrabă faptul că liderii comuniști au ales această țară ca scenă a uneia dintre cele mai abile și mai bine finanțate operațiuni împotriva forțelor democrate“. Pete Jarman, democrat de Alabama, care a călătorit în estul Europei, a vorbit despre „senzația de sufocare pe care o ai în spatele cortinei de fier“. Noi, cei din Statele Unite, a conchis el, trebuie să recunoaștem „nevoia absolută de a face tot ce se poate ca să împiedicăm răspândirea comunismului“.[68]

Raportul final al comisiei, lung de 883 de pagini, care va fi prezentat integral de-abia în luna mai 1948, a scos în evidență sprijinul acordat Planului Marshall pornind de la poziția sa anticomunistă. „Din moment ce o țară se confruntă mereu cu tulburări grave și cu senzația de deznădejde și nesiguranță provocată de acțiunile comuniștilor... îi vine din ce în ce mai

greu să rezolve problema reconstrucției economice. Pe de altă parte, o stare de criză și de stagnare economică este ideală pentru continuarea cu succes a acestor acțiuni. Astfel se formează un cerc vicios, un cerc pe care programul de redresare a Europei trebuie să-l rupă ca să aibă sorți de izbândă.“[69]

Strategia lui Vandenberg de a întări sprijinul legislativ pentru Planul Marshall era de a-i slăbi legăturile cu Departamentul de Stat. Chiar după discursul lui Marshall de la Harvard, în iunie, l-a îndemnat pe președinte să dispună înființarea unor comisii mixte care să se pronunțe asupra oportunității și a impactului intern ale unui program masiv de asistență economică. Truman a înființat trei comisii, prima condusă de secretarul comerțului (și fost ambasador la Moscova) Averell Harriman, a doua de secretarul de stat Julius Krug și a treia de președintele Comitetului Consilierilor Economici, Edwin Nourse.[70] Rapoartele celor trei comisii vor face parte dintr-un raport sovietic ultrasecret despre Planul Marshall pregătit pentru Gherașcenko în decembrie.[71]

Cea mai importantă dintre cele trei comisii a fost a lui Harriman, Comisia Prezidențială pentru Asistență Externă. Fost bancher și fiu al unui magnat al căilor ferate, pregătirea lui profesională se armoniza cu politica Partidului Democrat și astfel îi asigura sprijinul lui Vandenberg. Deși multimilionar, Harriman era „faimos pentru pălăriile lui ponosite și pardesiurile șifonate“. Amicii lui observau stânjeniți cum „manșetele pantalonilor erau atât de deșirate încât îi atârnau pe jos“. Întrebat de ce alesese Partidul Democrat, răspundea că „teoria lui cu prosperitate pentru toți este de tot râsul... Tocmai de aceea cred că e o mare distracție să fii democrat.“[72]

Cu ajutorul lui Vandenberg, Truman i-a ales pe membrii comisiei capabili să respingă atacurile de la stânga și de la dreapta și să-i convingă pe cei care șovăiau. Printre cei aleși se numărau republicanul Paul Hoffman, președintele companiei producătoare de automobile Studebaker, Owen Young, fost președinte al companiei General Electric, George Meany, secretarul-trezorier al Federației Americane a Muncii (AFL) și Robert La Follette Jr., fost senator de Wisconsin. La Follette – fost izolaționist, fost membru al Partidului Progresist și acum republican – era cel mai pitoresc din grup. Isaiah Berlin, filosof-diplomat britanic, îl eticheta astfel: „ciudat...

aiurit... naționalist... imprevizibil... radical în privința problemelor interne și obscurantist în cele externe“.[73]

Deși cele 19 notabilități fuseseră alese cu grijă ca să susțină cauza ajutorului economic și principial și practic, deliberările lor nu au fost lipsite de incidente. Discuțiile s-au aprins în clipa când s-a pus problema dacă economia SUA putea suporta un program de dimensiunile cerute de administrație, chestiunea producției de oțel provocând „cea mai aprigă dispută“.[74] Au fost și ciocniri de ordin politic și ideologic, cea mai importantă fiind legată de întrebarea dacă ajutorul trebuia condiționat de măsura în care țările beneficiare adoptă politici favorabile unei piețe libere. Hoffman s-a folosit cu pricepere de limbajul de compromis, exprimându-și încrederea în „sistemul american al liberei inițiative“, în același timp negând că ar pune presiune pe ceilalți.

Coerența abordării economice a grupului, câtă a fost, s-a datorat în mare măsură lui Richard Bissell Jr., economist școlit la Yale și numit secretar executiv de către Harriman. Ulterior, Bissell va face carieră în cadrul CIA. Analiza lui, de inspirație keynesiană timpurie, susținea, de exemplu, că programul va avea efecte inflaționiste atât în Europa cât și în SUA, care vor trebui contracarate prin măsuri fiscale și administrative – opuse măsurilor monetare care se practică de regulă astăzi. Dar concluzia lui, acceptată de grup, venea în sprijinul ideii subliniate în raport că un program major de asistență economică externă putea fi pus în aplicare fără să împovăreze în mod inutil poporul american. Era un produs clasic al „sintezei Noii Orientări“: administrarea fiscal științifică și planificarea supranațională puteau fi combinate cu forțele pieței pentru a rezolva o problemă economică dificilă, cu rădăcini politice.[75] Dar nu numai știința era cea care stătea la baza concluziilor raportului. Întrebat ulterior dacă fusese sigur că grupul va fi favorabil Planului Marshall, Bissell a replicat: „Răspunsul onest este da“.[76]

Pe 6 noiembrie, Vandenberg, care urmărise activitatea comisiei în timp ce lucra cu ceilalți senatori, l-a chemat pe Bissell și i-a spus că vrea raportul numaidecât – până a doua zi dimineața. Marshall urma să compară pe 10 noiembrie în fața Comisiei de Relații Externe a Senatului, pentru a vorbi despre ajutorul intermediar și pe termen lung, iar președintele avea să se

adreseze Congresului într-o sesiune specială pe 17 noiembrie – prima inițiativă de acest fel din 1939, de la începutul războiului în Europa. Vandenberg avea nevoie de concluziile Comisiei Harriman ca să pregătească terenul.

Era ceva neobișnuit ca Bissell să încheie raportul atât de repede și imposibil ca membrii comisiei să-l citească, să-l dezbată, să-l amendeze și să-l aprobe peste noapte. Dar Bissell și Harriman au făcut imposibilul. Bissell a scris și a rescris raportul până la ora 4:00, moment în care s-a oprit ca să-l trimită la tipărit. „Nici acum nu-mi dau seama cum a reușit“, va spune Hoffman. Cât despre Harriman, acesta s-a asigurat ca fiecare membru al comisiei să citească și să semneze secțiunea de care răspundea și, sunându-l la telefon pe fiecare în parte, le-a spus că, dacă aveau vreo „obiecție“, să o facă după publicarea raportului. „Introvertit, timid din fire și lipsit de talent oratoric“, Harriman era extrem de tenace atunci când voia să convingă pe cineva (sau să curteze o femeie).[77]

După ce primele exemplare au ieșit de la tipar, la scurt timp după ivirea zorilor, Bissell a trimis unul la Casa Albă. La ora 10:00 a distribuit zeci de exemplare ziarelor importante.[78] Tomul de 286 de pagini punea accentul retoric exact acolo unde voia Vandenberg: pe necesitatea ca Europa de Vest să-și asume responsabilitatea propriei reconstrucții. Motivul autoajutorării venea în întâmpinarea dorințelor republicanilor de a fi văzuți drept principali susținători ai inițiativei libere și personale, nu colaboratori la anihilarea ei. Pe lângă laudele aduse raportului european atât de concludent de la Paris, grupul lui Harriman a abordat cu iscusință câteva dintre obiecțiile Departamentului de Stat, subliniind că raportul de la Paris nu accentua suficient întâietatea regenerării producției bunurilor de larg consum în fața dezvoltării de capital și a construcției de case, supraestima disponibilitatea anumitor mărfuri americane și subestima asistența financiară care putea fi asigurată din surse private sau de la nou-înființata Bancă (Mondială) Internațională. În plus, grupul insista pe faptul că imperativul „strategic și politic“ al Statele Unite era să stopeze deficitele comerciale inevitabile ale regiunii în următorii ani.

Era o „tactică specific comunistă“, scria în raportul Harriman, să exploatezi „nefericirea și haosul“ pentru a submina democrația și, în absența unei

asistențe americane imediate și semnificative, așa ceva era foarte probabil să se întâmple. Raportul Harriman aprecia că pentru toți cei patru ani ai programului era nevoie de 12–17 miliarde de dolari, alocarea acestui ajutor urmând să difere de cea specificată în raportul de la Paris – mai precis majorarea sumelor destinate Germaniei, întrucât redresarea industriei cărbunelui era vitală pentru întreaga regiune. Aici Departamentul de Stat venea cu argumente politice utile în efortul lui constant de a-i convinge pe francezi de necesitatea acceptării reconstrucției industriale a Germaniei. Harriman s-a folosit și de lipsa de încredere a republicanilor față de Departamentul de Stat. Raportul, ca și cel al comisiei Herter, recomanda înființarea unei agenții independente – care să aibă „cele mai strânse relații posibile“ cu Congresul.[79]

Completat de rapoartele Krug și Nourse, ambele susținând un plan de ajutor european, Raportul Harriman a devenit armura intelectuală a lui Truman și a lui Marshall în turnirul cu adversarii republicani. Truman a invocat toate cele trei rapoarte în „Discursul special adresat Congresului despre Planul Marshall“ din 19 decembrie, conchizând, pe baza lor, că Planul era „adecvat, înțelept și necesar“.[80] Raportul lui Harriman a devenit și „biblia celor care apărau Planul în Congres“, nu în ultimul rând a lui Vandenberg.[81] A fost, ca să-l citățm pe Hoffman, „de o importanță monumentală“ în conturarea opiniilor personale și ale Congresului.[82] Felix Belair, editorialist la The New York Times, l-a considerat „exhaustiv și elocvent“, chiar dacă îl critica pentru faptul că nu acorda suficientă atenție sacrificiilor pe care americanii trebuiau să le facă.[83] După ce scăzuse cu 11,6% în 1946, PNB-ul SUA va scădea cu încă 1,1% în 1947.

La o lună după publicarea raportului, aproape două treimi dintre americani auziseră de Planul Marshall, de la mai puțin de jumătate cu doar două luni înainte.[84] Cel puțin la fel de important, 56% aveau o impresie favorabilă și numai 17% una defavorabilă. Sondajele de opinie le ofereau membrilor sceptici ai Congresului posibilitatea de a aproba ajutorul fără să se situeze împotriva președintelui.

*

Fără sprijinul democraților și al republicanilor din comisiile Harriman și Herter față de Planul Marshall, „programul nu ar fi obținut aprobarea Congresului“, va reflecta Hoffman peste ani. Dar tot nu era de ajuns. Chiar și cei cu vederi mai largi aveau rețineri.

„Întrebarea mea este“, a spus republicanul Lawrence Smith în fața Comisiei de afaceri externe a Camerei Reprezentanților, pe 14 noiembrie, „și este una sinceră – ne putem aștepta de la aceste națiuni la mai mult decât ne-am așteptat în trecut după ce le-am tot dat?“[85] Pentru alungarea acestor îndoieli nu erau de ajuns călătoriile de documentare și rapoartele comisiilor; era nevoie de convingerea electoratului. Dat fiind că marele public știa prea puține lucruri despre Planul Marshall, informarea lui impunea o campanie masivă, orchestrată cu grijă – „un Plan Marshall care să vândă Planul Marshall“.[86]

Imboldul pentru cel mai important efort a venit de la republicanul Henry Stimson, secretarul de război, sub forma unui articol publicat în numărul din octombrie al revistei Foreign Affairs. Câștigând războiul cu costuri enorme, susținea Stimson, Statele Unite nu-și puteau permite să piardă pacea. „Cu numai doi ani în urmă am pus capăt în triumf celui mai mare război din istorie“, scria el. „Cei mai mulți dintre noi am așteptat cu nerăbdare relativa relaxare pe care a adus-o pacea. Din păcate, între timp am înțeles că victoria și pacea nu sunt sinonime... În ceafa victoriei suflă o nouă criză mondială.“

Acea criză era creată de „valul de expansiune sovietică“, val care, în absența unei acțiuni ferme, imediate, din partea americanilor, „va ocupa locurile lăsate libere de război“. Cele mai amenințate erau „națiunile ale căror cetățeni ne-au întemeiat țara și în a căror tradiție își are rădăcinile civilizația noastră“. Statele Unite aveau un dublu interes, moral și egoist, ca să preîntâmpine această amenințare. „Reconstrucția Europei de Vest“, continua el, „este o misiune pe care americanii pot hotărî să nu o îndeplinească dacă doresc să renunțe la toate principiile după care susțin că trăiesc.“ Era nevoie de un „program amplu și imediat“; „întârzierea nu face decât să complice misiunea prin înmulțirea greutăților“. Și chiar dacă Stimson nu se aștepta „ca rușii să pornească un război“, Statele Unite

trebuia să se pregătească pentru așa ceva. „Puterea noastră militară trebuie menținută ca o descurajare constantă a oricărei agresiuni.“[87]

În termeni vagi, în genul celor folosiți de Marshall în iunie la Harvard, Stimson susținea cauza unui program de reconstrucție a Europei, în același timp prefigurând ceea ce anul următor va deveni o chemare mai explicită la înființarea unei alianțe militare occidentale care să protejeze investițiile americane în reconstrucția și stabilitatea politică a Europei. Articolul a devenit un laitmotiv pentru cea mai importantă dintre numeroasele inițiative private menite să susțină aprobarea unui masiv program de asistență pentru Europa: Comitetul pentru Planul Marshall de Susținere a Reconstrucției Europene (adesea numit „Comitetul pentru Planul Marshall“). Stimson a devenit președintele lui la nivel național.

Succesorul lui Stimson în postul de secretar de război, Robert Patterson, a devenit președintele comitetului executiv. Pe lângă foști mari funcționari guvernamentali, cei mai importanți fiind Acheson și Clayton, aproximativ 300 de notabilități din domeniul afacerilor, industriei, agriculturii, religiei și din mediul academic au devenit membri activi. Acheson mai ales apărea peste tot, la radio, la prânzurile oficiale și la seratele organizate în toată țara. Grupul a înființat un lobby, un birou al purtătorilor de cuvânt, și a angajat o agenție de știri ca să răspândească mesajul. A pus la punct detaliile proiectului de lege privind asistența economică, a pregătit materialul pentru factorii de răspundere ce trebuiau audiați în Congres și a atras atenția publicului la restricțiile și amendamentele legislative pe care le considera discutabile.[88]

Multe alte grupuri private au acționat în sprijinul inițiativei, cum ar fi Asociația pentru Planificarea Națională și Comitetul pentru Dezvoltare Economică, ambele non-profit și axate pe modul în care trebuia administrat Planul Marshall. Grupuri de experți precum Consiliul de Relații Externe (CRE) și Institutul Brookings au scris lucrări și au organizat întruniri.[89] De multe ori, liderii acestor inițiative erau foarte apropiați. Dintre cele 19 personalități care făceau parte din comitetul executiv al Comitetului Planului Marshall, opt erau membri CRE. Allen Dulles, fratele lui John Foster Dulles, era președintele CRE. Acheson, care se alăturase CRE în decembrie 1947, făcea parte din consiliul de administrație al Institutului

Brookins. Deși unii erau democrați, iar alții erau republicani, toți erau internaționaliști, cu aceeași mentalitate, care se asociau cu instituții internaționaliste.

Nenumărate firme, organizații de muncitori, fermieri, veterani sau religioase au militat, în marea lor majoritate, în favoarea Planului. Grupuri industriale din anumite sectoare, precum cultivatorii de tutun și comercianții de făină, își manifestau entuziasmul față de posibilitatea de a-și vinde marfa în străinătate contra dolarilor primiți de la guvern. Pe de altă parte, argumentul invocat de comuniști, conform căruia scopul Planului Marshall era de a forța Europa să cumpere produse americane și astfel de a împiedica o criză internă, nu avea ecou în rândul grupurilor industriale. Conducerea Consiliului Național de Comerț Extern (NFTC), Comitetul pentru Dezvoltare Economică (CED), Camera de Comerț a SUA și Asociația Națională a Manufacturierilor (NAM) au sprijinit fără rezerve obiectivele administrației de a stimula comerțul intereuropean, de a stabiliza finanțele și de a umple „prăpastia dolarului“[90] – balanța deficitelor de plăți a Europei cu zona dolarului – o problemă pe care nou-înființatul FMI nu o putea rezolva.

Și liderii de sindicat erau entuziasmați. „Prețul suprem al unui refuz de a pune Planul Marshall în aplicare este războiul“, declara George Meany, secretarul-trezorier al AFL, „un război în care America ar fi practic singură.“[91] AFL și Congresul Organizațiilor Industriale (CIO), care sprijinea și el Planul, aveau peste zece milioane de membri din rândul muncitorilor americani.

Fermieri din statul Iowa au organizat propria călătorie în Europa ca „să afle de ce fel de alimente are nevoie Europa, costurile de expediție și cum să convingem Anglia să facă schimburi comerciale cu noi“.[92] Convenția anuală a Legiunii Americane, cu 3,2 milioane de membri, a votat în unanimitate susținerea Planului, ca și o rezoluție prin care cerea scoaterea Partidului Comunist în afara legii.[93] Vorbind în numele Adunării Mondiale a Consiliului Mondial al Bisericilor, reverendul Stewart Herman Jr. a declarat că Planul Marshall era „mai aproape de ideea creștină decât orice altceva îi fusese oferit Europei de un singur guvern sau de un grup de guverne de mai bine de o generație“.[94] Reverendul Charles Gilbert, episcopul Diocezei New

York, a spus că era „un plan care va aduce o viață nouă și speranță mulțimilor de copii disperați ai lui Dumnezeu“. Acest plan, a adăugat el, ar trebui să se bucure de sprijinul creștinilor de pretutindeni.[95]

Administrația Truman a organizat campanii locale menite să popularizeze programul și să le explice americanilor cum pot ajuta. „Mama poate da o mână de ajutor în realizarea acestei părți importante din politica externă a Statelor Unite“, a spus Norris Dodd, secretarul adjunct al agriculturii, în cadrul unei întruniri a Clubului Național al Femeilor Democrate, „cumpărând strictul necesar, pregătind mese gustoase din alimentele mai puțin căutate, dar la fel de nutritive și refolosind ce a rămas în alte feluri de mâncare, apetisante, în loc să arunce resturile la pubelă.“[96] Vorbind la Conferința Națională a Grădinarilor, Marshall i-a chemat pe americani să planteze 20 de milioane de „grădini ale libertății“ pentru a suplimenta programul de asistență economică. Niciodată în istorie, a adăugat el, nu fusese mai important să se strângă atât de multă hrană. „Și nu este demagogie ce vă spun acum. Eu unul am comandat semințele și am ales locurile viitoarelor grădini cu zece zile în urmă.“[97]

Inițiative publice spontane au contribuit la suplimentarea Planului Marshall. Răspunzând unei propuneri a editorialistului Drew Pearson de înființare a unui „Tren al prieteniei“ care să călătorească prin țară și să strângă alimente și bunuri de larg consum pentru Europa, restaurante, școli și societăți private precum Kiwanis Club au donat tone întregi. Întâmpinat cu bannere și parade în timp ce trecea prin orașe mai mari sau mai mici – pe cele 214 vagoane fiind scrise lozinci ca Vive la France! și Viva l’Italia! – trenul a sosit în New York pe 18 noiembrie.[98] După alte manifestări de simpatie, donațiile au fost expediate în Europa cu vase comerciale care nu au perceput nici un fel de taxă. Primele vase au sosit o lună mai târziu, pe 17 decembrie, în Le Havre, Franța, în docurile împodobite cu steagul SUA și Tricolore-ul.[99] Docherii au descărcat mărfurile pe gratis, la o săptămână după ce făcuseră grevă împotriva imperialismului american.[100]

Pe măsură ce tot mai mulți americani credeau că istorica inițiativă de ajutorare a Europei va deveni realitate, specialiștii se gândeau la extinderea programului. În decembrie, un grup de economiști din sudul SUA, în colaborare cu experți din diferite ministere, a pregătit un raport pentru

Comisia de Agricultură din cadrul Camerei Reprezentanților în care se susținea că sudul avea nevoie de propriul său „Plan Marshall“ pentru a eradica subdezvoltarea endemică, rezultat al unui sistem economic agrar închistat. Raportul menționa că „este nevoie de uriașa sumă de aproximativ 13,4 miliarde de dolari [145 miliarde la valoarea de astăzi] pentru investiții [de ordin tehnologic] în sud pentru următorii 20 de ani“, o mare parte trebuind să provină din fonduri federale.[101] În februarie 1948, chiar și Societatea Americană împotriva Cruzimii față de Animale a cerut un Plan Marshall pentru animalele de companie și cele ale străzii din Europa.[102] Nici o problemă care ținea de sărăcie și suferință nu părea să fie prea mare sau prea mică pentru un Plan Marshall.

*

Dacă spiritul Ialtei a murit la Paris în iulie 1947, părea că va fi îngropat la Londra, în noiembrie. Întrunirea celor patru puteri fusese programată din aprilie,[103] dar divergențele legate de Germania se acutizaseră atât de mult, și cu consecințe atât de grave, încât celor două tabere nu le mai rămânea decât să facă act de prezență. Deși administrația Truman „nu intenționa să recunoască înființarea unei structuri politice pentru vestul Germaniei“, ambasadorul Robert Murphy susținea în octombrie că americanii trebuiau să o pregătească după încheierea fără nici un rezultat a conferinței – cum era de așteptat.[104] Inevitabil, Statele Unite aveau să fie acuzate de împărțirea Germaniei, fapt care nu le împiedica să meargă mai departe.

Pe 6 noiembrie, Marshall a spus cabinetului de miniștri că sovieticii vor folosi „diverse șiretlicuri... ca să ne facă să părăsim vestul Germaniei astfel încât țara să rămână fără apărare în fața infiltrării comunismului“, motiv pentru care Statele Unite trebuiau să se asigure de contrariu: Germania să „se integreze mai bine în Europa de Vest“.[105]

La Moscova, Molotov se pregătea pentru conferință cu un memorandum de la Andrei Smirnov, șeful celei mai importante secții europene a ministerului afacerilor externe. Smirnov trecea în revistă schimbările din atitudinea Occidentului față de Germania în ultimele 18 luni. Cu creionul albastru în

mână, Molotov sublinia pasajele care păreau să-i pună pe Aliați într-o lumină proastă.

Poziția Occidentului se „schimbase fundamental“. În 1946, vesticii voiau un acord „rapid, bazat pe deciziile luate la Potsdam“. Dar, „la începutul anului 1947“, căutau „un substitut pentru acordul de pace“ – unul care „să scutească guvernul german... de obligația de a îndeplini condițiile impuse“. Apoi, după conferința Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe de la Moscova, din luna martie, se constatase „o deviere și mai mare de la deciziile luate la Potsdam“ – eforturi îndreptate spre „o rezoluție separată a problemei Germaniei“, fără participarea Uniunii Sovietice. Acum poziția americanilor „era total opusă celei apărate de Byrnes în... 1946“.

Molotov a subliniat de mai multe ori cuvintele „total opusă“, adăugând pe margine: „Adevărat?“ Și ulterior: „Byrnes? Ce-a spus?“

„Pe 29 mai“ 1947, continua memorandumul, „s-a semnat acordul anglo-american privind crearea unui «Consiliu Economic», consfințind astfel înființarea Germaniei de Vest ca unitate politică separată.“ Iar „pe 11 iulie guvernul SUA i-a trimis generalului Clay o nouă directivă... contrară deciziilor luate la Potsdam și... axată în principal pe extinderea Planului Marshall asupra Germaniei de Vest“. Apoi, „în perioada 22–27 august, la Londra au avut loc negocieri între reprezentanții SUA, Marii Britanii și ai Franței privind nivelul producției industriale pentru zona anglo-americană a Germaniei. S-a discutat și administrarea minelor din Ruhr și controlul asupra lor. În urma acestor negocieri, britanicii și americanii au conceput un nou plan pentru nivelul producției industriale a zonei, anulând deciziile luate de Consiliul de Control al Aliaților din martie 1946.“[106]

Înarmat cu istoria trădării Aliaților începând din anul 1946, Molotov a fost de acord, fără tragere de inimă, să-l primească pe ambasadorul Franței, Georges Catroux, pentru o discuție pe problemele Germaniei în ziua de 5 noiembrie. Catroux, după cum i-a raportat Molotov lui Stalin, voia să „încerce o apropiere a poziției sovieticilor de cea a francezilor“. Mai la obiect, ambasadorul Franței dorea să afle ce ar trebui făcut pentru ca Moscova să se apropie „de propunerea francezilor legată de administrarea internațională a regiunii Ruhr“. Catroux a subliniat că „venea din proprie inițiativă, fără vreun ordin din partea guvernului“.

Clay probabil că ar fi văzut în comportamentul lui Catroux încă o dovadă a duplicității galice; ceea ce sigur a văzut și Molotov, dar din altă perspectivă. „Întrunirea cu Catroux“, i-a spus el lui Stalin, „a demonstrat că americanii și englezii încearcă acum să se folosească de francezi ca să vadă care e poziția noastră în legătură cu chestiunea Germaniei.“[107]

Molotov avea și mai puțină încredere în britanici decât în francezi. Aflat la Londra ca să negocieze un tratat anglo-sovietic, în mai 1942, se înconjurase de gărzi și dormise cu un revolver pe noptieră.[108] Acum, din nou la Londra, pe 25 noiembrie 1947, Molotov intra în salonul aurit din Lancaster House extrem de precaut.

Cea de a cincea întrunire a Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe a început exact cum se sfârșise cea de la Moscova – cu tensiune în privința Germaniei. Renunțând la mina impasibilă pentru una impacientată, Molotov a repetat pretenția deja cunoscută a Moscovei: despăgubiri de război în valoare de 10 miliarde de dolari. Pe de altă parte, Marshall avea și mai puțin spațiu de manevră decât în luna martie. Cu Congresul care îi urmărea fiecare mișcare, orice concesie amenința perspectivele unei legi în favoarea acordării unui ajutor extern. Văzând că discuțiile sunt blocate din start, Bevin a simțit că nu are nimic de pierdut dacă apela la sinceritate. Drept pentru care l-a invitat pe Molotov în apartamentul său, pe 2 decembrie.

„Când guvernul nostru încerca să vă înăbușe Revoluția“, a început Bevin, „cine l-a oprit? Eu l-am oprit“, a zis el apăsat:

Eu i-am chemat la grevă pe docheri și aceștia au refuzat să încarce marfa în vapoare... Acum din nou vă vorbesc ca prieten... Domnule Molotov, vă jucați cu focul... dacă intrați în război cu America, în Occident, să știți că noi vom fi de partea ei... Asta ar însemna sfârșitul Rusiei și al Revoluției dumneavoastră. Așa că vă rog să renunțați la această atitudine agresivă și să-mi spuneți ce anume doriți.

„Vreau o Germanie unificată“, a răspuns invitatul lui, cu o față inexpresivă.

„De ce vreți asta? O Germanie unificată s-ar putea preface că vrea să fie comunistă. Dar, în sufletul lor, germanii de-abia ar aștepta ziua în care să se poată răzbuna pentru înfrângerea de la Stalingrad. Știți asta la fel de bine ca și mine.“[109]

Molotov era de neclintit. După cum spunea René Massigli, un diplomat francez, „doar prin susținerea unității Germaniei“ Uniunea Sovietică „își poate extinde influența asupra întregii Germanii“.[110]

Acțiunile ambelor tabere în sectoarele care le reveneau făceau imposibilă unitatea. Deși invocau deciziile luate la Potsdam ca să-și revendice drepturile asupra Vestului, sovieticii apelau la excepțiile lor legate de „deosebirile de ordin local“ din fiecare zonă de ocupație pentru a-și aroga puteri exclusive în Est.[111] Acționând prin Partidul Comunist KPD, își transformaseră radical zona, confiscând terenurile agricole și naționalizând firmele. Între timp, britanicii și americanii recunoșteau în particular că pregătirile pentru implementarea Planului Marshall adânciseră „divizarea economică a Germaniei“. Unificarea era inacceptabilă fiindcă le-ar fi permis sovieticilor „să deturneze sumele prevăzute în Planul Marshall ca despăgubiri de război“.[112]

Întâlnindu-se cu Marshall pe 6 decembrie, Bevin a propus ca împreună să critice pretențiile lui Molotov privind organizarea politică a Germaniei astfel încât să-l provoace să recunoască, oficial, „că obiectivul sovieticilor era o Germanie controlată de comuniști“. Așa ruptura venea din partea lui. Marshall însă nu fost de acord. Sigur, ar fi câștigat „popularitate“ în rândul americanilor dacă „puneau punct relației cu rușii și le spuneau să se ducă la naiba“, dar nu era o mutare înțeleaptă. Mai bine să-l asigure pe Molotov „că nu întrerupem permanent relația“ cu ei, iar cooperarea ar fi fost posibilă dacă „divergențele asupra unor chestiuni de substanță“ puteau fi rezolvate pe parcurs. De fapt, Marshall propunea tactica lui Stalin din luna aprilie, mascarea reticenței de a mai colabora cu speranțe goale de conținut.

Dar, după alte câteva zile de convorbiri fără folos, Marshall nu a mai văzut nici o soluție de detensionare a atmosferei. Drept pentru care i-a telegrafiat lui Lovett un mesaj pentru președinte: „Este cât se poate de evident că Molotov nu vrea să câștige timp ci... se străduiește să încheie acorduri care

ne-ar pune într-o situație jenantă în următoarele patru-șase luni“.[113] Marshall solicita permisiunea de a pune capăt negocierilor.

„Suntem toți alături de tine“, a răspuns Truman.

Tonul discuțiilor s-a înăsprit până la dispreț reciproc. Pe 12 decembrie, Molotov a acuzat că scopul ajutorului american era de a „înrobi Germania“ și de a o transforma într-o „bază strategică împotriva statelor democrate ale Europei [de Est]“. Echipa lui Marshall se aștepta la o astfel de tiradă și a început să-i trimită bilete cu răspunsuri. Marshall le-a ignorat pe toate, spunându-i rusului că vorbele lui „nu sunt deloc menite să constituie o bază de discuții pentru Consiliu ci... doar pură propagandă“. Faptul că Molotov le folosea într-un astfel de context, a adăugat el, „arăta câtă demnitate are guvernul Uniunii Sovietice“.

Molotov a făcut o grimasă. Clay nu-l văzuse niciodată atât de furios.

Bevin a turnat gaz pe foc: „Insultele“ lui Molotov „vor enerva întregul Commonwealth britanic“. Molotov ar fi trebuit „să-și încheie discursul mulțumind colegilor că l-au ascultat până la sfârșit“.[114]

Pe 15 decembrie, Marshall i-a spus lui Molotov că nu mai discută despăgubirile de război pe care trebuia să le plătească Germania. Ajunseseră într-un impas; problema, ca întotdeauna, era „obstrucționismul sovietic“. Nu, a replicat Molotov, Marshall era cel care sabota convorbirile „ca să dea SUA mână liberă să facă ce vor ele în zona americană a Germaniei“.[115] Bidault a intervenit și el: Era mai bine ca, după 17 runde de discuții, în care „practic nu realizaseră nimic“, să se oprească aici ca să evite „agravarea relațiilor“. Ceea ce s-a și întâmplat, fără să se menționeze întruniri viitoare.[116]

„Epoca Ialta s-a sfârșit“, proclama The New York Herald Tribune.[117] Clay a văzut în acel moment începutul de rău augur al „unei lupte pentru întâietate nu cu arme, ci cu resurse economice, cu idei și idealuri“.[118]

*

În următoarele trei zile, Clay și Robertson au schițat planuri de transformare a Consiliului Economic Bi-zonal cu sediul la Frankfurt, alcătuit din reprezentanți vest-germani, într-un adevărat guvern provizoriu. Entuziasmul lui Clay demonstra o schimbare radicală de mentalitate; în primăvară criticase cu asprime demersurile de împărțire a țării.

Deși Clay susținuse că un compromis cu Rusia putea duce la extinderea democrației și a influenței SUA în estul Germaniei,[119] acum pleda pentru o poziție unilaterală care să împiedice infiltrarea comunismului în Occident: „Nu putem și nici nu trebuie să ne asumăm riscul de a pierde vestul Germaniei pentru că astfel întreaga Germanie ar deveni un satelit al URSS. Oricât de puternici am fi, ar fi aproape imposibil să rezistăm comunismului în fața unui acord ruso-german.“[120] Statele Unite erau „angajate într-un război politic“ și trebuiau „să atace comunismul și statul polițienesc în fața poporului german“.[121]

Trecerea lui Clay de la împăciuitorism la beligeranță, după părerea lui Bohlen, fusese inevitabilă, doar că venea cu întârziere. În iunie 1945, Clay îi spusese lui Bohlen că Stimson avea dreptate: ca să câștige încrederea sovieticilor, Statele Unite trebuiau să arate că au încredere în ei. Bohlen răspunsese că „în mai puțin de un an, [Clay] va deveni unul dintre cei mai înverșunați oficiali din guvernul american împotriva sovieticilor“.[122] Greșise cu un an.

Suspendarea plății despăgubirilor de război și inițierea fuziunii bi-zonale de către Clay alimentaseră ostilitatea sovieticilor care, la rândul ei, l-a făcut să pună capăt campaniei împotriva strategiei prin propriile mijloace susținute de Marshall. „Activitatea noastră de la Londra ne-a apropiat foarte mult de personalul Departamentului de Stat al SUA care formulează politica de ocupație“, îi raporta el secretarului adjunct al apărării, William Draper, pe 20 decembrie 1947, „și se pare că există foarte puține diferențe privind modul în care vedem viitorul.“[123]

Marshall însă părea că gândește altfel. Fără să-l avertizeze pe Clay, fără să spună nimic Departamentului de Război, va anunța doar peste câteva săptămâni, pe 8 ianuarie 1948, că Departamentul de Stat își va asuma controlul deplin al ocupației Germaniei începând cu 1 iulie – o mișcare pe care insistaseră Lovett și Kennan. Intenția lui Marshall era de a-l înlocui pe

Clay cu Bedell Smith, unul dintre puținii prieteni apropiați ai secretarului de stat. La rândul lui, generalul Smith era nerăbdător să părăsească Moscova și să-și câștige cea de a patra stea mutându-se la Berlin ca guvernator militar.

Clay a aflat cu surprindere despre iminenta sa înlocuire, chiar de la Smith, dar s-a declarat fericit că se întoarce acasă. Pe de altă parte, când a aflat de mișcare, Byrnes, furios, i-a convins (fără știrea lui Clay) pe câțiva președinți de comisii din Senat să blocheze confirmarea. „Nu cred că generalul Marshall sau generalul Smith au fost de acord ca numirea în funcția de guvernator militar să necesite confirmarea Senatului“, va reflecta Clay peste ani.[124] Acesta, în anul în care ar fi trebuit să se întoarcă acasă, va avea parte de cea mai mare provocare în Berlin.

Murphy anticipase această provocare în luna octombrie, când avertizase că orice mișcare de a transforma Consiliul Economic Bi-zonal într-un guvern vest-german va transforma Berlinul, aflat la 194 de kilometri de granița cu zona anglo-americană, într-o „insulă chiar în mijlocul sectorului sovietic“ în care rușii „ne-ar putea face ușor viața imposibilă“.[125] După eșecul CFM din Londra, CIA a avertizat asupra „posibilității ca autoritățile sovietice să-i forțeze pe ceilalți ocupanți să părăsească Berlinul“.[126] Clay a recunoscut că ar putea să apară „dificultăți“ în oraș, dar considera că le poate face față. O atitudine care se va dovedi eronată.

Marshall era convins acum că, „dacă vestul Germaniei... nu este asociat efectiv cu națiunile Europei de Vest, mai întâi prin acorduri economice și, în ultimă instanță, poate și politic, există un pericol real ca întreaga Germanie să fie atrasă pe orbita Estului“.[127] Și Bevin era sigur că trebuia să se acționeze într-un fel sau altul pentru a opri „apariția unui Germanii controlate de comuniști“. Cei doi au aprobat planurile lui Clay-Robertson pe 18 decembrie.[128]

Amiralul William Leahy, șeful de stat major al comandantului flotei SUA, un om în vârstă de 72 de ani, i-a susținut, dar nu fără rezerve serioase privind consecințele. Sovieticii, nota el în jurnalul său, „se vor opune cu vehemență“; vor folosi „forța militară la nevoie“ ca să-și apere interesele. Prin urmare, Statele Unite trebuiau să „înceapă o mobilizare parțială a forțelor defensive și asta fără întârziere“.[129] Devenea tot mai clar că Planul

Marshall și mobilizarea nu erau alternative. Dimpotrivă, poate că Washingtonul avea nevoie de mobilizare ca să asigure succesul Planului.

*

A doua zi, pe 19 decembrie, cotidianul berlinez Tägliche Rundschau, subvenționat de Kremlin, insista pe ideea că un control cvadripartit al orașului putea fi justificat atât timp cât țara, în întregul ei, rămânea sub ocupația celor patru puteri. Trei săptămâni mai târziu ziarul afirma că inițiativa anglo-americană de a crea un stat vest-german „anula“ drepturile Aliaților în Berlin.[130]

În vestul Germaniei populația începea să-și dea seama că, în această etapă, autoguvernarea era tot ce se putea mai bun. „Nimeni n-o spune deschis“, declara un oficial german ziarului The New York Times, „dar toți își dau seama că singura speranță de reabilitare este un program special, neîngrădit, pentru vestul Germaniei cu ajutor din Statele Unite. Trebuie să ne luăm gândul de la estul Germaniei și tot ce putem face este să-i deplângem pe germanii prinși în spatele liniei rusești de demarcație.“[131]

Departamentul de Stat al SUA nu avea nici o îndoială că opinia publică din Germania era importantă pentru succesul eforturilor americane de a reconstrui economia distrusă de război a Europei de Vest. Era clar că germanii vor saluta ajutorul american, dar cooperarea lor era sub semnul întrebării. Mulți nu voiau împărțirea țării, conștienți fiind că o reacție ostilă a rușilor la Planul Marshall influența și mai mult această decizie. Întrucât Aliații controlau fluxul de știri din vestul Germaniei, nu existau condiții prielnice unei dezbateri publice libere și informate. Chiar și așa, vest-germanii știau în mare măsură despre inițiativa americanilor și reacția violentă a sovieticilor.

Pe 22 iulie 1947, la trei săptămâni de la plecarea intempestivă a lui Molotov de la Paris, nou-înființatul Consiliu Economic (Wirtschaftsrat) al zonei anglo-americane a emis o declarație publică în care prezenta în termeni laudativi Planul Marshall, ca pe un efort de „a realiza solidaritatea popoarelor în viața economică“. Konrad Adenauer, președintele Uniunii

Creștin-Democrate (CDU) din zona britanică, a salutat planul, considerându-l singura șansă a Germaniei de a-și ameliora poziția și influența.[132] În lunile următoare, Adenauer îl va vedea și ca pe o piatră de hotar în aprecierea justeții strategiei de ocupație a Aliaților.

Social-democrații (SPD), de stânga, au avut o dezbatere mai animată a inițiativei. Kurt Schumacher, președintele SPD din zona britanică, a trebuit să-i implore pe delegații partidului să renunțe la lozincile care condangau „imperialismul dolarului“ și mai degrabă să-i aibă în vedere pe cei „100 de milioane de europeni care nu aveau ce mânca“. Marshall, le-a amintit el, se angajase să nu refacă Europa doar prin „metodele tradiționale, propagandistice, specifice capitalismului american“. Schumacher era atras de ceea ce lui i se părea a fi elemente ale unei economii planificate în inițiativa lui Marshall. Criza economică fusese cea care îl adusese pe Hitler la putere, argumenta el, iar acum Statele Unite jucau un rol decisiv în prevenirea alteia.

Schumacher era un susținător înflăcărat al unificării Germaniei și, spre deosebire de Adenauer, ar fi acceptat în schimbul ei neutralitatea politică a țării. Această poziție ar fi trebuit să-l împingă de partea Moscovei. Dar de la început, se agățase de speranța că Planul Marshall ar fi favorizat unificarea: într-o rezoluție a congresului partidului se afirma că acel „magnetism irezistibil“ al unei economii revitalizate va ajuta la înfăptuirea ei. Condangarea Planului Marshall de către Moscova după Conferința de la Paris a anulat acest argument, dar l-a și convins pe Schumacher să susțină planul cu și mai mult aplomb pe motiv că acum sovieticii acționau împotriva intereselor Germaniei.

Numai reprezentanții comuniști din Wirtschaftsrat s-au opus Planului Marshall, pretextând că acesta avea să împiedice reunificarea. Dar respingerea Planului Marshall de către comuniști nu s-a bucurat de sprijinul multor vest-germani. Potrivit unui sondaj de opinie din octombrie 1947, efectuat în zona americană, 78% dintre ei se declarau în favoarea Planului, majoritatea crezând că motivația fundamentală a Washingtonului era împiedicarea comuniștilor de a veni la putere în Europa de Vest. Susținerea largă a Planului Marshall avea la bază credința că astfel americanii renunțau la Planul Morgenthau. „Includerea Germaniei în procesul de reabilitare a

Europei“, scria în ziarul Wirtschaftszeitung din Stuttgart, „înseamnă că i se acordă drepturi depline în a-și folosi atuurile economice.“[133] Însemna că Statele Unite nu acceptau întoarcerea la autarhia politică a anilor interbelici, despre care mulți spuneau că ar fi fost la originea problemelor țării începând din anii 1930.[134]

Ulbricht însă credea în continuare că germanii puneau unitatea pe primul loc. „Este vital să ținem cont“, îi scria el lui Mihail Suslov, șeful secției de propagandă din cadrul Comitetului Central, pe 12 decembrie, „că nu toată lumea înțelege că apărarea unității germane înseamnă și o bătălie împotriva politicii bi-zonale și a Planului Marshall. Acest fapt devine evident de-abia acum, după Conferința de la Londra.“[135]

Dincolo de Oceanul Atlantic, Walter Lippmann se opunea intențiilor americane privind transformarea în stat a vestului Germaniei. „Toți oamenii responsabili au abandonat ideea ca vestul Germaniei să devină stat, iar noi să încheiem o pace separată cu el.“[136] Mișcarea ar „adânci și mai mult clivajul dintre est și vest și l-ar permanentiza“, cu costuri politice și economice enorme.[137] Adversar al teoriei lui Kennan despre „descurajarea“ comunismului, Lippmann se opunea în aceeași măsură asocierii Planului Marshall cu orice fel de alianță militară vest-europeană. Acest lucru nu ar fi făcut decât „să confirme acuzația cea mai serioasă pe care comuniștii... o aduc Planului Marshall“.[138] Pe de altă parte, Lippmann era convins că supremația aeriană a SUA, în detrimentul Uniunii Sovietice, era esențială pentru succesul Planului. „Întrucât domnul Molotov intenționează să țină Armata Roșie în centrul Europei“, scria el, „noi nu avem altă alternativă decât să construim și să întreținem o forță operațională capabilă... de un atac susținut pe o rază mare de acțiune.“[139] Și James Reston considera „șovăielnică“ politica SUA prin faptul că „nu se lega de un angajament clar de a-și folosi forța împotriva oricărui agresor din Europa“.[140]

Astfel se contura tot mai mult ideea că Planul Marshall era o reacție necesară, dar nu și suficientă la controversa creată de situația Germaniei. O Europă de Vest liberă și capabilă să se autoîntrețină trebuia apărată de angajamente militare credibile din partea SUA. „Ar fi bine să nu ne mai amăgim“, i-a declarat un oficial lui Reston, păstrându-și anonimatul. „În timp ce noi discutăm despre reconstrucție la Washington și Londra,

comuniștii ne distrug planurile de reconstrucție în Franța și Italia. Nu putem rezolva această problemă doar prin ajutor economic.“[141] Planul Marshall avea nevoie de un plan marțial.

The Wall Street Journal avea o altă opinie. Critica rațiunile economice din spatele Planului Marshall și, mai pe îndelete, înțelepciunea „creierelor din Washington“. Și credea, ca mulți dintre susținătorii de seamă ai Planului, că refrenul tradițional al administrației – Planul era o alternativă mult mai ieftină la război – era absurd:

Există o legătură strânsă între programul Marshall și un buget militar masiv și niciodată nu s-a pus problema de a alege între ele. Dimpotrivă, cu cât intervenim mai activ în treburile Europei, cu atât ne jucăm mai mult cu focul politicii și suntem nevoiți să ne întărim din punct de vedere militar. Planul Marshall este o alternativă la reînarmare în aceeași măsură în care a fost și programul de împrumut-închiriere înainte de război, deși scopul declarat al acelui program a fost să ne țină departe de câmpul de luptă.[142]

Dată fiind realitatea amenințării comuniste din afară și din interior, erau puține șanse ca țările beneficiare ale Planului Marshall să reușească să devină interdependente economic și să se autoîntrețină dacă, citându-l pe Reston, „nu primesc asigurări că nu vor fi abandonate în eventualitatea unei agresiuni“. Cât despre hotărârea lui Marshall de a merge înainte cu refacerea industriei vest-germane și transformarea vestului Germaniei în stat, Franța „nu va coopera niciodată... dacă nu este sprijinită militar de Statele Unite“.[143]

La rândul lui, în acest moment, Stalin nu voia și nici nu anticipa un război, deși începuse să se pregătească pentru el. Din 1945, forțele armate sovietice fuseseră reduse de la 11 milioane la patru milioane, iar cheltuielile militare de la 54% din buget la 18%. Dar, în noiembrie 1947, Biroul Politic a dispus cvadruplarea producției de tancuri și triplarea producției de tunuri pe anul 1948. Efectivele de soldați vor crește un an mai târziu, începând cu diviziile de parașutiști și de transport. Statele Unite „duceau un război rece, al nervilor, cu scopul de a șantaja“, i-a spus Ghiorghi Malenkov, adjunctul lui

Stalin, socialistului italian Pietro Nenni, dar „Uniunea Sovietică nu se va lăsa intimidată“.[144]

*

Marshall, care refuza să folosească titulatura „Planul Marshall“, a apărut în fața Congresului pentru a-și susține cauza pentru prima dată pe 10 noiembrie 1947, la o întrunire a Comisiei de Relații Externe a Senatului și a Comisiei de afaceri externe a Camerei Reprezentanților. Resimțind presiunea campaniei, considera că șansele de reușită ale proiectului erau de doar 50%.[145] Rezultatul a fost un tablou Est versus Vest mult mai sumbru decât cel pe care-l zugrăvise până atunci.

Prezentarea lui Marshall este frapantă prin bruschețea cu care trece de la „gravitatea enormă“ a problemelor economice ale Europei, asupra căreia, de obicei, insista mai mult, la Războiul Rece care justifica un plan de asistență economică. Țările care vor face obiectul Planului și cele care vor rămâne pe dinafară, a spus el, vor fi stabilite „în funcție de locul de întâlnire al armatelor anglo-americane, care înaintează din vest, cu armatele Uniunii Sovietice, care înaintează din est“. Acestea erau aluzii la discursul despre „cortina de fier“ ținut de Churchill cu un an înainte. Nu se mai puteau invoca motive de genul granițele create de război erau temporare, poziționarea forțelor nu mai conta, Europa putea fi reconstruită pe principii fără legătură cu puterea militară. „La vest de linia de demarcație națiunile comunității europene continentale se luptă cu problema extrem de dificilă creată de războiul cu propriile tradiții naționale, dar fără vreo presiune sau amenințare din partea Statelor Unite“, a spus el. Dar „evenimentele... la est de acea linie poartă amprenta de neconfundat a unei mâini străine“.[146] Marshall, care făcuse alergie la retorica anticomunistă din „doctrina“ lui Truman, și o evitase cu grijă în discursul său de la Harvard, miza pe ea acum ca să câștige Congresul de partea lui. Peste ani, Marshall va susține că „nu a vrut să lupte [pentru plan] pe baza ei“. Dar „Vandenberg a afirmat că va trebui să luptăm apelând la retorica anticomunistă“, senatorul fiind „principalul nostru consilier pe problemele politice ale SUA“.[147]

Truman a preluat ștafeta pe 17 noiembrie, dând glas primului său „Mesaj special către Congres“ despre Planul Marshall. „Viitorul națiunilor libere ale Europei se află în pericol“, spunea el, și „maniera în care ne exercităm puterea... va avea un efect decisiv asupra cursului civilizației.“[148] Discursul lui din 19 decembrie, mult mai lung, descria consecințele incapacității de a acționa în termeni politici fermi. A atras atenția asupra nevoii de a apăra libertatea și statul de drept în Europa împotriva „celor care vor să se folosească de marile greutăți economice ca pretext pentru înființarea unui stat totalitar“. Dacă astfel de forțe ar avea câștig de cauză, „ne-ar sili să ne modificăm sistemul economic și să renunțăm, în interesul propriei securități, la multe dintre libertățile și privilegiile noastre“. Tocmai de aceea Statele Unite aveau „un interes atât de mare ca popoarele Europei să creadă cu toată tăria că vor scăpa de teamă și lipsuri numai sub conducerea unor guverne libere și democrate“. Ceea ce nu avea să fie ușor. „Nu trebuie să ne facem că nu i-am auzit pe comuniști că se vor opune cu toate puterile oricărui efort de a repune Europa pe picioare.“ Truman nu a specificat despre ce comuniști era vorba, dar a avertizat, fără ocolișuri, că „încercările oricărei națiuni de a împiedica sau de a sabota reconstrucția Europei din motive egoiste contravin clar scopurilor“ Cartei ONU, recent înființate.[149] Astfel Truman respingea acuzațiile conform cărora Statele Unite acționau în afara ONU și, în același timp, afirma că sovieticii, prin comportamentul lor, îi subminau autoritatea.

*

În urma dramaticului discurs al președintelui din martie 1947, mulți republicani rămăseseră cu impresia că fuseseră amăgiți să sprijine ajutorul acordat Greciei și Turciei fiindcă, dacă nu ar fi făcut-o, chipurile ar fi manifestat slăbiciune în fața agresiunii sovietice. Acum erau hotărâți să nu se mai lase duși de nas de Casa Albă. În aceeași sesiune a Congresului, Vandenberg ceruse un moratoriu pe alte cereri de ajutor. Dar, până în noiembrie, tonul se schimbase la Washington. Vandenberg și Marshall se întâlneau la Casa Blair, reședința oaspeților Casei Albe, cam de două ori pe săptămână, fără ca presa să prindă de veste. Doar cu un an înainte de alegerile prezidențiale, până și principalul candidat republican, Thomas

Dewey, guvernatorul statului New York, a dat o declarație de susținere în termenii cei mai fermi.[150]

„Dacă, așa cum spune Bismarck, evenimentele fac istoria“, remarca The Washington Post, „ultimele cinci luni au fost pline de istorie.“[151] „Este uluitor“, observa Reston, „cât de mulți americani au îmbrățișat“ ideea unui program de asistență economică pe scară mare a Europei. „Foarte probabil viitorul istoric va fi mai impresionat de progresele înregistrate vara aceasta în strângerea națiunilor occidentale în jurul unei misiuni comune decât de orice altceva.“[152] Și totuși, republicanii din Congres voiau să vadă cu ochii lor cum stau lucrurile, iar vizitele lor în Europa au contribuit din plin la abandonarea acuzației că președintele exagera nevoia de asistență americană. Camera Reprezentanților, remarca Reston, nu mai era împărțită în partide, „ci în cei care au plecat și cei care au rămas acasă“.[153]

În noiembrie, administrația a numit Planul Marshall „Programul de Reconstrucție Europeană“ (ERP), cuvântul „reconstrucție“ fiind menit să marcheze diferența față de alte inițiative luate după sfârșitul războiului.[154] Numeroasele audieri din Congres pentru ERP, care au avut loc din toamna anului 1947 până în primăvara anului 1948, au scos în evidență obiectivele complexe ale administrației, toate prinzând formă în doar câteva luni după prăbușirea Imperiului Britanic, în februarie.

Adoptând limbajul secolului al XIX-lea pe care Franklin D. Roosevelt hotărâse să-l elimine din jargonul diplomatic, Forrestal sublinia „dezechilibrul“ dintre „cele două mari puteri“ ale lumii, dezechilibru pe care Statele Unite trebuia să-l „redreseze“ prin reconstruirea Europei de Vest. Ambasadorul Douglas a spus că europenii trebuie să creeze „genul de uniune federală economică pe care-l avem noi acum“ în Statele Unite, făcând trimitere la înlocuirea Articolelor Confederației cu Constituția din 1787.[155] Marshall considera integrarea europeană „unul dintre cele mai importante obiective din tot programul“.[156] John Foster Dulles a spus că planul va crea o „contragreutate la sistemul sovietic de state polițienești“. Germania de Vest va deveni o parte a unui „front solid“ al cărui sistem de apărare nu putea fi „ușor de străpuns nici chiar de forța sovieticilor“. Pe de altă parte, integrarea eșuată nu făcea decât să perpetueze condițiile care

puteau împinge guvernele europene mai vulnerabile să „accepte o pace dictată de sovietici“.[157]

Dar dominația sovietică a Europei nu avea să fie sfârșitul poveștii. Înlocuirea guvernelor democrate cu unele totalitare, legate de Moscova, a susținut Douglas, va duce la controlul de către stat a obiectivelor economice strategice, fapt care va pune în pericol securitatea economică a Statelor Unite. Această situație, la rândul ei, va impune un control mai strict acasă a economiei americane, ceea ce era „incompatibil cu libertatea“ de care se bucurau cetățenii americani de la întemeierea națiunii.[158] Izolarea politică a Americii, credea Harriman, va duce fără doar și poate la creșterea galopantă a cheltuielilor cu înarmarea și la militarizarea societății. Amenințarea se extindea „chiar și asupra formei noastre de guvernământ“.[159] Hoffman considera că americanii trebuie să știe că „izolarea economiei noastre libere înseamnă blocarea ei“.[160] O proliferare a „monopolurilor guvernamentale“ în Europa, a spus Philip D. Reed, președintele companiei General Electric, se va repeta în Statele Unite, fapt care va distruge „sistemul liberei inițiative“.[161]

Grosso modo, administrația considera că se impunea reorganizarea economiilor Europei de Vest după modelul american pentru a împiedica subjugarea ei de către Moscova, o consecință care putea submina economia, securitatea și sistemul politic al Statelor Unite. Prezentarea nu a scăpat fără să fie atacată.

Henry Wallace a condus atacul din stânga. Departe de a redresa economia europeană, a spus el, ERP va afecta elementele sale pozitive, cum ar fi naționalizarea industriei, extinderea asistenței sociale și controalele guvernamentale asupra comerțului. Departamentul de Stat, despre care Wallace credea că era aservit intereselor private ale monopolurilor, era hotărât doar să perpetueze „dependența semicolonială de Statele Unite“ a Europei. Programul avea să împartă continentul în blocuri rivale, să încetinească reconstrucția prin stoparea legăturilor comerciale tradiționale dintre Est și Vest și să alimenteze tensiunile internaționale – posibil chiar să ducă la „al Treilea Război Mondial“.

În Statele Unite, a spus Wallace, ERP va spori profiturile „trusturilor“ agricole, petrolifere, producătoare de oțel și transportatoare pe seama

„muncitorilor, fermierilor și a oamenilor de afaceri independenți americani“ care vor trebui să facă față lipsurilor, inflației, protestelor sindicatelor și reducerilor din serviciile sociale. În locul ERP, Wallace a propus înființarea unui fond de 50 de miliarde de dolari, de trei ori mai mare decât cerea președintele, administrat de ONU, care să finanțeze „noua orientare“ europeană. Beneficiarii principali aveau să fie victimele agresiunii naziste, inclusiv Uniunea Sovietică și statele est-europene. ONU trebuia să schimbe orientarea „Germania mai întâi“ din planul administrației.[162]

Robert Taft, senator republican de Ohio și candidat la președinție, care fusese cel mai aprig adversar din Congres al hotărârilor luate la Bretton Woods cu trei ani înainte, a condus atacul asupra ERP din dreapta. Obiecțiile lui însă au fost mai puțin radicale decât ale lui Wallace. Taft a susținut viziunea unei Europe de Vest integrate, cu tot cu vestul Germaniei, considerând că o astfel de integrare scutea Statele Unite să se implice prea mult în ajutorarea ei. Taft a fost de acord și cu principiul asistenței economice americane pentru Europa de Vest, despre care aliatul său, Herbert Hoover, spunea că era necesar pentru a crea „un baraj împotriva agresiunii rușilor“. Taft credea, totuși, că cererea administrației – 17 miliarde de dolari (184 de miliarde la valoarea de astăzi) pe durata a patru ani – era mult prea mare. Un ajutor la acest nivel, în opinia lui, crea o dependență periculoasă față de Statele Unite, afectând atât sectorul privat cât și stimulentele guvernamentale pentru gestionarea adecvată a resurselor Europei.

Democrații au încercat să-l torpileze pe Taft, reproșându-i că nu face decât să le dea apă la moară sovieticilor și susținătorilor lor. „Cei care se opun Planului Marshall,“ a spus Scott Lucas, senator de Illinois, în cadrul Conferinței Patriotice a Femeilor despre Apărarea Națională, la care participau 800 de delegați, „ar trebui să se simtă cel puțin jenați că sunt de acord cu Partidul Comunist.“[163] Dar acest argument nu l-a impresionat deloc pe republicanul Frederick Smith, și el reprezentant de Ohio, căruia Planul îi suna a „comunism sadea“.[164]

Henry Hazlitt, expert în piața liberă, a vorbit în termeni similari, susținând un ajutor la jumătate din valoarea solicitată de administrație, dar condiționat de schimbări majore în politicile țărilor beneficiare. Hazlitt voia să oprească

tendința de naționalizare, controlul comerțului și extinderea asistenței sociale care, spunea el, vor limita producția, vor duce la creșterea inflației și la „foamea de dolari“ a Europei. Să lăsăm ca aceste monede să circule liber la rate de schimb mai convenabile – sau să revenim la clasicul etalon de aur, în care dobânzile echilibrau importurile și exporturile – și „foamea“ va dispărea. Franța, de exemplu, îi forța pe exportatori să schimbe în franci 90% din câștigurile în dolari la o rată neatractivă, descurajând astfel producția pentru export.

Planul Marshall, așa cum era formulat, considera Hazlitt, nu făcea decât să intensifice asaltul asupra inițiativei private, principala sursă a problemelor economice ale Europei. Ca și Wallace și stânga, Hazzlitt și dreapta credeau că Planul Marshall se va întoarce împotriva economiei SUA, care va avea numai de pierdut din cauza lipsurilor și a inflației. Dar remediile recomandate de cele două tabere nu puteau fi mai diferite.[165] În esență, Wallace vedea economia de piață drept principiu călăuzitor, de rău augur, al Planului Marshall; pentru Hazlitt, la fel de pornit, principiul călăuzitor era cel socialist.

În apropierea votului pentru ajutorul intermediar acordat Franței (328 de milioane de dolari), Italiei (227 de milioane) și Austriei (42 de milioane), Taft a lansat o nouă serie de atacuri, acuzând Planul Marshall că este inflaționist, iresponsabil din punct de vedere fiscal și conceput total greșit. „Administrația“, a spus el, „nu se poate desprinde de principiul Noii Orientări conform căruia orice cheltuială guvernamentală este binevenită.“ Ceilalți republicani au vrut răspunsuri: Ce primim în schimbul ajutorului? Amestecul nostru în treburile Europei nu va asmuți și mai tare propaganda rusească asupra noastră? Oare China nu este mai importantă? Dar, și mai important, dacă Franța și Italia devin comuniste? Dacă Franța și Italia „vor cădea sub controlul comuniștilor“, le-a spus Lovett, îl va sfătui pe președinte să le taie fondurile. Deși nu-i convenea să afirme așa ceva în public. Comuniștii, i-a zis el lui Marshall, i-ar răstălmăci cuvintele „în scopuri propagandistice“. Dar era „nevoie... să se pună capăt acestui gen de întrebări“ ca să nu se reducă șansele de aprobare a ajutorului de către Congres.[167]

George Marshall, secretarul de stat, vorbește despre Programul de Reconstrucție Europeană în fața Comisiei de Relații Externe a Senatului, 9 ianuarie 1948.

Războiul Rece (n.tr.)

Administrația Proiectelor Publice, agenție care angaja milioane de șomeri (majoritatea muncitori necalificați) ca să pună în aplicare proiecte precum construcțiile de clădiri și de drumuri. (n.tr.)

Capitolul 8. Cârnatul

„Legile“, remarca John Godfrey Saxe, poet din secolul al XIX-lea, „ca și cârnații, nu mai inspiră respect din clipa în care știm cum sunt făcute.“ Pe măsură ce anul 1947 se apropia de sfârșit, legiferarea ajutorului Marshall părea să demonstreze acest lucru.

Cu mai puțin de un an înainte ca Truman să se confrunte cu alegătorii, consilierii săi politici se străduiau să exploateze criza Europei în folosul lui. Poziția dură a lui Truman față de Rusia era un „avantaj politic“, declara consilierul Clark Clifford de la Casa Albă. Președintele era în mare măsură „invulnerabil la un atac“ dinspre dreapta, mai ales „pentru inspirația extraordinară de a-l desemna pe generalul Marshall secretar de stat“, generalul fiind considerat „neutru și deasupra oricăror rivalități politice“. Republicanii însă insistau că „tot ce este bun în politica externă americană ține de Marshall“ și „tot ce este rău ține de Truman“. Iar dacă „americanii îl văd pe secretarul de stat Marshall și nu pe președinte drept purtătorul nostru de cuvânt, e de rău pentru politica anului 1948“. Se impunea ca Truman să ia hățurile în mână.

Dar poate că adevărata provocare pentru președinte nu venea dinspre dreapta, ci din stânga – o a treia tabără condusă de Henry Wallace care putea înclina preferințele electoratului spre Dewey. Președintele avea nevoie să-i câștige de partea lui pe „liberalii și progresiștii de vază“ atrăgând atenția că „nucleul dur al grupului Wallace este alcătuit din comuniști și din simpatizanți ai comunismului“.[1] În același timp, George Elsey, asistentul lui Clifford, spunea că „ar trebui scoasă în evidență partea non-militară a Doctrinei Truman“.[2] Aici putea fi adus în discuție Programul de Reconstrucție Europeană.

Veteran al bătăliilor politice fără mănuși, Truman nu era împotriva „spuzei pe turtă“, ca să-l citățm pe Lippmann, în campania ERP.[3] Urmând sfatul lui Clifford, președintele i-a zgândărit pe republicani legând ERP de politica internă, sperând astfel să-i pună într-o lumină proastă pentru că majoraseră prețurile.[4] Pe 17 noiembrie 1947, Truman a dedicat trei sferturi din „Mesajul special către Congres“ despre ERP provocărilor economice de pe frontul de

acasă.[5] Ca să te achiți de obligațiile la scară globală trebuie ca mai întâi să-ți faci ordine în casă.

John Snyder, secretarul Trezoreriei, ceruse ca ERP să fie subvenționat complet. Administrația insista pe bugete echilibrate în fiecare an al programului.[6] Era nevoie și de un control al prețurilor, care crescuseră cu 14,4% în 1947. Inflația mare se datora parțial monedelor europene supraevaluate care întrețineau cererea de mărfuri americane.[7] Truman nu a abordat acest subiect. Dar, în discursul său mai lung despre ERP ținut o lună mai târziu, pe 19 decembrie, va pune accent pe faptul că prețurile tot mai mari din Statele Unite agravau situația în care se afla Europa prin majorarea costului importurilor vitale.[8]

Președintele a cerut măsuri radicale pentru stoparea inflației, inclusiv controlul prețurilor, plafonarea salariilor, raționalizare, restricționarea exporturilor, restricționarea creditelor și încetarea speculațiilor cu bunuri de larg consum. Măsuri pe care, cu doar câteva săptămâni înainte, le catalogase drept „metode“ ale unui „stat polițienesc“.[9] Dar Clifford îl convinsese să propună ceva „absolut de neconceput majorității republicane“ ca să dea vina pe ea pentru prețurile mari.[10]

În ziua de azi un „deficit de dolari“ extern și o inflație internă ar fi considerate chestiuni ce țin de politica monetară – băncile centrale din țările respective scad valoarea de schimb a monedelor naționale, iar, în Statele Unite, Rezerva Federală majorează dobânzile. Și nu ar constitui obiectul unor discursuri prezidențiale în care se solicită o intervenție fiscală, normativă, radicală. Tocmai politicile monetare inadecvate, atât în Statele Unite, cât și în Europa, agravau situația care necesita un ajutor pentru europeni ca și finanțarea acestuia.

În discursul din decembrie, Truman va apăra Planul Marshall considerându-l un mijloc de a reduce deficitele comerciale ale Europei cu Statele Unite, „mai ales prin creșterea exporturilor europene“. Faptul că, în acest moment, administrația era în continuare fixată pe „stabilizarea“ ratei de schimb sugera că dimensiunile monetare ale Planului nu corespundeau intereselor interne care urmăreau susținerea unui dolar competitiv – adică subevaluat. În februarie 1948, Snyder va îndemna câteva țări, nenumite, dintre beneficiarele Planului Marshall să-și devalorizeze monedele, cu aprobarea

FMI, dar în același timp va respinge cererea Congresului de a se organiza o conferință monetară internațională special pentru coordonarea acestei devalorizări.[11] Administrația nu simțea deloc nevoia unui nou „Bretton Woods“.

Lippmann l-a mustrat pe Truman fiindcă inclusese raționalizarea și controlul prețurilor în discursul său, acuzându-l că se folosește de o criză internațională ca să-i momească pe republicani să-și asume responsabilitatea costului ridicat al vieții. Soluția era ca „Sistemul Rezervelor Federale să aibă dreptul de a controla creditul bancar excesiv“, așa cum voia președintele Rezervei Federale, Marriner Eccles. Aceasta era singura modalitate eficientă de a frâna inflația, ca și singura modalitate politică responsabilă. Astfel Congresul putea trata Planul Marshall „cu înțelepciune și fără patimă“, nu ca pe o parte componentă a unui pachet politic menit să ajute administrația să găsească un țap inspășitor pentru starea economiei.[12]

Tactica lui Truman l-a înfuriat pe Vandenberg,[13] dar, așa cum anticipase Clifford, majoritatea colegilor senatorului s-au dezis de îndemnurile lui de a nu lăsa „comandourile“ comuniste să împiedice reconstrucția Europei. Proiectul de lege privind ajutorul intermediar a fost aprobat fără probleme, cu 83 voturi pentru și numai 6 contra, pe 1 decembrie 1947.[14] Versiunea din Camera Reprezentanților a trecut prin vot deschis pe 11 decembrie.[15] În cursul contopirii celor două proiecte, s-a adăugat o clauză care permitea ajutorarea Chinei, iar limbajul prin care Camera Reprezentanților îi recomanda președintelui să întrerupă ajutorul dacă o țară cădea sub dominația Partidului Comunist sau a Uniunii Sovietice a devenit mai general și mai puțin prescriptiv.[16] Pe 15 decembrie, proiectul final al legii – autorizarea a 522 de milioane de dolari (5,65 miliarde la valoarea de astăzi) ca ajutor acordat Franței, Italiei și Austriei, cu 75 de milioane mai puțin decât solicitase administrația – a trecut prin vot deschis în Senat[17] și cu 313 voturi pentru și 82 contra în Camera Reprezentanților.

Dintre cei 82 care au votat împotrivă, 70 erau republicani. Aproape jumătate din voturile împotrivă[40] veneau din doar cinci state: Illinois, Ohio, Michigan, Indiana și Missouri, statul natal al lui Truman.[18] Administrația încă mai avea de lucru ca să convingă centrul țării de înțelepciunea întregului Plan Marshall. Pe 19 decembrie, președintele a supus forma finală a ERP atenției

Congresului, cerând ratificarea ei până pe 1 aprilie 1948, când se epuizau subvențiile provizorii.[19]

În același timp cu voturile, Truman a obținut ceea ce-și dorea în politica internă: legi minore, împreună cu votul pentru ajutorul intermediar, care autorizau doar trei dintre cele zece măsuri „antiinflație“ pe care le propusese (controlul exporturilor, controlul transporturilor și încurajarea conservării mediului). Aceste victorii i-au permis să pozeze ca un dușman de moarte al inflației, o problemă de care nu prea se sinchisea, și să-i prezinte pe republicanii din Congres ca pe o adunătură de trântori. Dar nu fără pierderi. Furioși, republicanii vor face presiuni constante în noul an pentru a-și impune propria agendă de lucru în interior, mai ales reduceri masive de taxe, agendă care va concura cu ERP în exploatarea resurselor și așa diminuate.[20]

*

Time l-a numit pe George Marshall „omul anului“ 1947. Revista se aștepta în continuare ca dezbaterea planului care-i purta numele în cadrul Congresului să fie „lungă, serioasă și, din când în când, vitriolantă“.[21] În privința lui Vandenberg, acesta nu era deloc împăcat cu victoria adusă de ajutorul intermediar, date fiind sumele prevăzute în proiectul de lege principal. „Marshall va avea mult de furcă aici, pe Capitol Hill, când îşi va prezenta planul pe termen lung“, îi scria senatorul soției lui. Iar lui Lovett: „Cu Planul Marshall trebuie să ne așteptăm la tot ce e mai rău“.[22] Chiar dacă, într-un târziu, proiectul de lege avea să-i mulțumească pe republicani, acesta, Vandenberg știa prea bine, trebuia să fie mult mai ieftin și foarte diferit de cel pe care-l propunea Marshall.

Gândindu-se la acest risc, Vandenberg începuse să caute argumente convingătoare încă din toamnă – lucruri pe care Europa le putea oferi Statelor Unite în schimbul ajutorului. Exista un precedent pentru astfel de cereri. Congresul ceruse „compensații“ de la Marea Britanie în schimbul ajutorului în sistemul împrumut-închiriere în 1941, chiar dacă Roosevelt insistase că acest ajutor era în interesul național al Americii. Acum, Vandenberg presa administrația să insiste pe compensații din partea Europei și a coloniilor ei ca o condiție la participarea la programul Marshall. Acestea

includeau accesul preferențial al SUA la minerale rare, strategice, cum ar fi cobaltul pentru motoarele de avioane și uraniul pentru energia atomică. Comisia Harriman estima că materiale strategice în valoare de 253 de milioane de dolari (2,74 miliarde la valoarea de astăzi) puteau fi puse la dispoziția Statelor Unite de către cele 16 națiuni și de coloniile lor. Departamentul de Stat s-a angajat să obțină astfel de promisiuni din partea Europei.[23]

Alți membri ai Congresului au solicitat cooperare și asistență militară. „Trebuie să ne alegem cu ceva în schimbul banilor“, insista Alexander Wiley, senator republican de Wisconsin. „Vreau să știu dacă s-au făcut eforturi ca să obținem baze sau materiale strategice în schimbul generozității noastre.“[24] Această atitudine se apropia mult prea tare de acuzația lui Stalin cum că înființarea acestor baze era, de fapt, scopul real al Planului Marshall. Era și o repudiere a declarației lui Roosevelt de la Ialta, potrivit căreia trupele SUA aveau să rămână în Europa cel mult doi ani după terminarea războiului.[25] Dar pe Capitol Hill, introducerea compensațiilor în propunere atenua mult, ca și în cazul sistemului împrumut-închiriere, din acuzația că Statele Unite renunța la resursele ei fără să ceară nimic în schimb.

Și, astfel, în pofida pasiunii cu care dreapta și stânga atacaseră propunerea administrației în toamnă, până în ianuarie 1948, balanța se înclinase în direcția aprobării. Puține voci importante mai susțineau că nu este nevoie de un program de reconstrucție sau că Statele Unite își puteau permite să ignore situația dificilă a Europei fără să le coste prea mult. Așa cum rezuma James Reston transformarea, Statele Unite „se îndepărtaseră de izolaționism și se apropiaseră tot mai mult și mai repede de responsabilitatea față de întreaga lume decât o făcuse vreodată orice altă țară“. Singura întrebare era „dacă ajunseseră îndeajuns de departe și de repede ca să țină pasul cu evenimentele“.[26]

În sprijinul administrației veneau și liderii mediului de afaceri care, sfidând adesea atitudinea mai protecționistă a angajaților, se declarau în favoarea extinderii comerțului prin reducerea excedentului de dolari. Acceptarea faptului că Statele Unite trebuiau să importe mai mult din Europa reprezenta o schimbare radicală a mentalității, de neconceput după Primul Război Mondial. Camera de Comerț, care susținuse tarifele protecționiste aproape de-a lungul întregii ei istorii, sublinia acum „importanța importurilor pentru

economia Statelor Unite“. Președintele ei, Earl Shreve, insista că Statele Unite trebuie să acționeze ca un creditor responsabil, luând măsuri de echilibrare a comerțului și de utilizare a „dolarilor din Planul Marshall... pentru a limita excedentul și astfel a ajuta Europa să supraviețuiască“. Astfel de declarații reflectau o convingere tot mai fermă a elitelor de afaceri că poziția competitivă a Statelor Unite era mai sigură ca niciodată și că utilizarea pârghiilor economice pentru a contracara agresiunea sovietică era absolut necesară.

Sprijinul mediului de afaceri era însă departe de a fi universal. Virgil Jordan, președintele Consiliului Conferinței Industriilor Naționale, a acuzat Planul Marshall considerându-l „cea mai vicleană și mai periculoasă punere în practică a conspirației comuniste sovietice de a submina și a slăbi puterea economică a Statelor Unite“. „Deficitul de dolari“, a spus el, „era doar un truc de natură semantică.“ Iar ajutorul financiar, „ca mijloc de supralicitare a comunismului, era o iluzie infantilă“. Mulți lideri ai mediului de afaceri considerau componenta asistențială a planului total inflaționistă. Producătorii de bumbac și de textile își exprimau și ei îngrijorarea că Planul ar fi putut afecta afacerile americane, deși într-un limbaj mai moderat decât Jordan.[27]

Oricât de valabilă ar fi fost observația lui Reston, izolaționismul ca aspirație nu fusese abandonat. Membrii Congresului se pronunțau în favoarea Planului Marshall motivând că America trebuie să-și asume responsabilitatea intervenției peste hotare ca să fie liberă de obligații după trecerea crizei. Baza șubredă a acestor convingeri va ieși în evidență pe măsură ce Războiul Rece va trece dintr-o criză într-alta. Convingerile însă vor rămâne în psihicul național. Și vor ieși din nou la lumină în nenumărate scrieri populiste peste o jumătate de secol, odată cu implozia comunismului ca forță politică.[28]

*

Două chestiuni practice au dominat dezbaterea legislativă despre Planul Marshall: cine îl va conduce și cât de mare ar trebui să fie.

În privința gestionării programului, conflictul a izbucnit încă de la început, pornind de la rolul Departamentului de Stat. Pentru republicani, ideea că

birocrații din ministerul lui Truman ar trebui să refacă economiile europene era un nonsens. Însemna incompetență, ineficiență și afectarea pieței libere. Ceea ce nu putea decât să submineze economia Americii ca și pe cea a Europei. Ca reacție, Comisia Herter și altele au propus crearea unei agenții independente care să fie condusă de personalități cu experiență în domeniul afacerilor, alese din afara guvernului. Părerea Casei Albe a fost împărțită. Departamentul Trezoreriei a fost în favoarea propunerii. Departamentul de Stat, care se aștepta să conducă programul, a intrat în panică.

Lovett a încercat să ajungă la un compromis în septembrie 1947, când a înființat o comisie specială sub conducerea lui Lincoln Gordon, fost director al Biroului Administrației Producției Civile și al Priorităților de Reconversie, care să elaboreze un proiect administrativ pentru ERP. Într-un raport prezentat o lună mai târziu, comisia a recomandat, în genul lui Solomon, o gestionare mixtă a programului. Se impunea crearea unei Administrații pentru Cooperare Economică (ECA) în vederea aplicării lui, urmând ca deciziile legate de „politică externă“ să fie luate în continuare de Depatamentul de Stat. Kennan se temea că „administrarea ERP de către o altă entitate va îngreuna misiunea acestui minister de a duce o politică viguroasă și incisivă față de Europa“,[29] Marshall însă a acceptat propunerea, considerând că alta mai bună nu avea cum să obțină.

Deși insista ca direcția strategică a ERP, fiindcă ținea de politica externă, trebuie să rămână prerogativa ministerului, Marshall l-a sfătuit pe președinte să solicite ca „responsabilitatea directă, operațională, pentru această acțiune riscantă și temporară“ să nu aparțină Departamentului de Stat.[30] Cedând teren Congresului, susținea Clifford, Truman „avea de câștigat din punct de vedere politic“. Dacă republicanii voiau o entitate separată care să implementeze programul și, între timp apăreau probleme, președintele putea da vina pe Congres.[31]

Republicanii puneau presiune ca să țină ministerul la distanță, argumentând că amestecul acestuia împiedica recrutarea celor mai bune creiere și talente manageriale care să conducă ECA. Marshall însă se străduia să păstreze controlul strategic al ministerului. Nu pot exista „doi secretari de stat“, a spus el apăsat în fața Comisiei de Relații Externe a Senatului pe 8 ianuarie 1948. „Întreaga procedură a acestui program afectează în mod direct relațiile externe ale Statelor Unite“, a declarat el în fața Comisiei de afaceri externe a

Camerei Reprezentanților, patru zile mai târziu.[32] În cele din urmă, împărțirea responsabilității între Departamentul de Stat, care stabilea politica, și ECA, entitatea care controla operațiunile, se va dovedi singura soluție viabilă din punct de vedere politic.[33]

Mai rămânea întrebarea cine va conduce ECA. Hotărât să evite orice conflict între minister și ECA, Truman a insistat pentru Acheson sau Clayton. Kenneth Wherry, șeful majorității republicane, l-a atacat pe Acheson în Senat pe motiv că sprijinise Bretton Woods și Planul Morgenthau, ultimul costând Statele Unite „mai bine de 20 de miliarde de dolari". Bani „duși pe apa sâmbetei, cum și domnul Acheson e dus din guvern, după părerea mea un lucru foarte bun".[34] Vandenburg voia un om „din afara mediului de afaceri", un om „cu o pregătire economică fără reproș, dar și fără legătură cu diplomația".[35] Sigur, Clayton făcuse o carieră strălucită în afaceri, dar activitatea lui în două administrații democrate îl descalificau politic. „Marea dorință a Congresului", i-a spus Vandenberg lui Marshall, este ca administratorul ERP „să nu vină din partea Departamentului de Stat."[36] Acest principiu l-a mai potolit pe Taft, care a lăudat proiectul final al Senatului considerându-l „mult mai acceptabil" decât versiunea Casei Albe. Acheson și Clayton ieșeau din discuție. Cu toate acestea, întrebarea cine va conduce ECA va primi răspuns de-abia după ce se va sfârși lupta legislativă.

În privința finanțării, administrația a insistat pe 17 miliarde de dolari pe durata a patru ani – limita de sus a estimărilor făcute de Comisia Harriman. „Acum mi se pare că ne putem permite, pe o perioadă de patru ani, să riscăm 17 miliarde pentru pace", a declarat Truman pe 29 ianuarie într-o conferință de presă. Era cu 4 miliarde mai puțin decât bugetul Apărării din 1948, dar „mai puțin de un sfert din jumătatea de an anulată pe timp de război".[37] Era și cu 12,2 miliarde de dolari mai puțin decât doriseră cele 16 națiuni europene prezente la Paris și cu 2,3 miliarde mai puțin decât acceptaseră până la urmă, sub coordonarea bine intenționată a Statelor Unite.

Vandenberg era de acord cu suma propusă de Truman, deși i se părea prea mare pentru ca membrii Congresului să accepte alocarea ei într-o singură tranșă. Vandenberg voia ca suma să fie împărțită, fiecare parte urmând să fie aprobată anual. Dar Departamentului de Stat îi repugna ideea de a trebui să apeleze la Congres în fiecare an pentru o nouă finanțare de miliarde de

dolari. Marshall s-a adresat Congresului în termeni duri, fie să aloce toată suma odată, fie să „lase programul baltă“.[38]

În ultimă instanță, Casa Albă a cedat în fața realității politice, reducându-și cererea la 6,8 miliarde de dolari pentru 15 luni, între 1 aprilie 1948 și 30 iunie 1949 – sfârșitul următorului an fiscal. Hoover însă, vârful de lance al forțelor anti-ERP, l-a somat pe Vandenberg să reducă suma la 4 miliarde.[39] Taft a amenințat și el că avea să întârzie aplicarea programului până în anul fiscal următor, care începea pe 1 iulie. Prin transformarea unui program de 15 luni la unul de 12 luni, suma se reducea cu 25%, adică la 5,1 miliarde de dolari.

*

A urmat o nouă iarnă aspră pentru Europa. Rezervele Marii Britanii scăzuseră la 2,4 miliarde (24 de miliarde de dolari la valoarea de astăzi) în dolari, aur și diverse „credite neepuizate“. Britanicii se așteptau ca și acestea să sece până în vară. „După asta va fi, pur și simplu, imposibil să mai cumpărăm necesarul de alimente sau de materii prime“, scria The Economist. „Perspectiva foametei și a șomajului în masă este alarmant de aproape.“[40]

Europenii urmăreau lupta politică din jurul Planului Marshall cu mare interes. Dar opinia publică era împărțită în privința scopului americanilor din spatele lui. Atât în Franța cât și în Marea Britanie unul din patru credea că era un scop umanitar; aceeași proporție credea că era un scop economic, în propriul interes al SUA. Unul din șapte credea că Planul era menit să stopeze comunismul. Italienii erau mai generoși; unul din trei credea că principalul motiv era umanitar.[41] Olandezii erau sceptici: numai unul din zece credea acest lucru. De patru ori mai mulți credeau că americanii își vedeau de propriul interes.[42]

La rândul lor, guvernele europene erau sensibile atât la substanța condițiilor legate de ajutorul economic, cât și la dezbaterile politice din jurul lor, în plină desfășurare la Washington. Delegația CEEC în capitala Statelor Unite, cunoscută neoficial drept „Grupul European“, și-a exprimat de câteva ori

îngrijorarea față de modul în care guvernul american ar fi putut să restricționeze gestionarea profitului obținut de țările respective în urma vânzării pe piața internă a mărfurilor americane – devenit cunoscut ca fonduri de contrapartidă. „Toți cei care s-au opus [în Europa] constant așa-zisului «Plan Marshall»“, se spunea într-un memorandum din 27 octombrie 1947 adresat de Grupul European Departamentului de Stat al SUA, „se vor strădui să arate că existența acestor fonduri poate da Statelor Unite puteri considerabile de a ne încălca independența“. În consecință, Grupul propunea ca guvernele beneficiare și nu o agenție americană să controleze alocarea acestor fonduri, potrivit unor acorduri prealabile încheiate cu guvernul SUA.[43]

Kremlinul privea cu teamă entuziasmul europenilor față de Planul Marshall. Într-un memorandum strict secret trimis lui Stalin pe 26 ianuarie 1948, Suslov, șeful secției de propagandă din cadrul Comitetului Central, raporta despre mersul Conferinței Internaționale a Partidelor Socialiste, organizată la Anvers. „Partidele socialiste [democrate] aflate la conducere“ în Europa de Vest, scria el, „văd Planul Marshall ca pe o salvare aproape miraculoasă“, și reproșau omologilor din Cehoslovacia și Polonia că permiteau ca „dezbaterea ideologică să împiedice implementarea rapidă.“ Suslov avertiza că socialiștii occidentali aveau „un singur scop specific – să organizeze opoziția la activitățile Partidului Comunist“.[44] Un buletin al Administrației Militare Sovietice din Germania exprima aceeași îngrijorare față de evenimentele din Germania. „Schumacher și clica lui, aflați în fruntea SPD, joacă exact cum le cântă americanii.“[45]

Un alt raport al Comitetului Central conchidea că „imperialiștii anglo-americani au început să uneltească în privința chestiunilor legate de Germania după întreruperea Conferinței de la Londra,... pornind de la refuzul de a coopera cu Uniunea Sovietică“, fapt ce a dus la „o împărțire a Germaniei... Germania de Vest devenind un fel de colonie dependentă de America și servind scopurilor ei imperialiste“. Acum forțele „germane reacționare“ – adică cele „«două partide creștine»“, (CDU și CSU) – „își consolidau puterea... pe baza acceptării «Planului Marshall»“.[46]

O revistă rusească îl descria pe Marshall ca pe un „bătrân belicos“ hotărât să distrugă ONU și să pornească „un nou război criminal“. Truman era asemănat cu Hitler. Agenția de știri TASS și Radio Moscova împroșcau cu

noroi Planul Marshall de dimineața și până seara, acuzațiile fiind apoi răspândite prin purtătorii de cuvânt ai partidelor comuniste în Bulgaria, Cehoslovacia, România, Ungaria, Polonia, Albania, Iugoslavia, Italia și în alte țări. CIA monitoriza emisiunile cu asiduitate. Departamentul de Stat, Departamentul de Război și oficiali ai Biroului de Informații Navale din Europa trimiteau rapoarte Washingtonului despre noutățile din propaganda antiamericană, pe care emisiunile postului de radio Vocea Americii încercau să le contracareze.

Oficiali ai administrației, observa Reston, erau tot mai alarmați de ceea ce considerau a fi incapacitatea Washingtonului de a răspunde pe măsură unei campanii disciplinate, stăruitoare, a sovieticilor de a-și face cunoscută politica externă prin sateliții lor. „Clasica doctrină a non-intervenției", conchideau acești oficiali, „este o teorie riscantă care trebuie reconsiderată în lumina politicii moderne și a balisticii." Conservatori din Congres, precum Henry Cabot Lodge Jr., senator de Massachusetts, propuneau alocarea de fonduri pentru traducerea unor ziare americane care să fie distribuite în Europa, pentru cumpărarea de spațiu publicitar în presa europeană și mărirea razei de acoperire a postului de radio Vocea Americii prin investiții în transmisiuni pe unde lungi și medii. Deși la începutul toamnei nu existase sprijin suficient pentru a trece prin Senat un proiect de lege al Camerei Reprezentanților privind intensificarea activităților antisovietice ale Vocii Americii, până la sfârșitul anului atmosfera se schimbase radical. Senatul a aprobat proiectul în unanimitate pe 16 ianuarie 1948. Truman a promulgat legea pe 28.[47]

În primul trimestru al anului 1948, Congresul a organizat frecvent audieri privind Planul Marshall. Vandenberg le-a tratat cu maximă importanță, hotărât să oblige personalități publice care abordau ideea unui program de reconstrucție să declare fără echivoc ce anume așteptau de la Congres. „Nu vom ezita să-i aducem cu citație", a spus el, dacă respectivii nu veneau de bună voie ca să-și clarifice și să-și apere opiniile public. Aceasta era o democrație reprezentativă în cea mai radicală ipostază a sa, obligându-i pe cetățeni să participe la luarea deciziilor pentru ca deciziile să poarte amprenta tuturor celor care voiau, prin intermediul presei, să știe ce vrea să facă guvernul.

Vandenberg s-a dovedit un adevărat maestru în obținerea declarațiilor pe care colegii lui mai sceptici voiau să le audă. De multe ori făcea declarațiile chiar el, lăsându-i pe cei chemați să-și exprime acordul la modul entuziast.

„Din câte înțeleg eu“, i-a spus el lui Kenneth Royall, secretarul apărării, în timpul audierii din Senat, pe 15 ianuarie, „ați afirmat că, în lipsa perspectivei unei stabilizări organizate ca sursă de securitate, aveți în vedere o situație alternativă care ar necesita alocarea imediată a unor sume apreciabile pentru înarmarea națiunii la o scară mai mare decât s-a apreciat până acum?“

„Întocmai, domnule senator“, a răspuns Royall.

„Mai pe șleau, este corect să spunem că, în opinia dumneavoastră, ar trebui să alegem între cheltuieli pentru cooperarea economică și cheltuieli mult mai mari în scopuri militare și în interesele securității noastre naționale?“

„Aceasta este opinia mea“, a confirmat Royall.[48]

Unul dintre aspectele remarcabile ale dezbaterii a fost rolul exagerat al Camerei Reprezentanților, care în mod normal este vioara a doua după Senat în chestiuni ce țin de relațiile externe. Dar locul central ocupat de bani în inițiativa Marshall a împins Camera Reprezentanților, datorită faptului ea „ține baierele pungii“,[49] în poziția de partener cu drepturi egale al Senatului. În total, Comisia de Afaceri Externe avea să audieze 25 de oficiali ai administrației și 150 de cetățeni particulari. Transcrierile au acoperit 2 296 de pagini. Comisa de Relații Externe a Senatului va audia cam jumătate din numărul de persoane audiate de Camera Reprezentanților: 9 oficiali guvernamentali și 86 de cetățeni particulari, cu 1 466 de pagini de transcrieri.[50]

Subiectele abordate au fost exhaustive: economie, administrație, geopolitică și considerații de ordin militar. Cât de mare ar trebui să fie ajutorul? Sub formă de subvenții? Împrumuturi? Pe ce perioadă? Care ar trebui să fie obiectivele? Ce condiții ar trebui impuse? Cine să conducă programul? Cum să se stabilizeze monedele naționale? Cum să se controleze inflația? Cum să se reînvie comerțul? Cum să procedăm în cazul Germaniei? Cum vor reacționa rușii? Cum să le răspundem?

În audierea din Camera Reprezentanților, de pe 12 ianuarie, Marshall a încercat să pună accentul pe intențiile sovieticilor, citându-l pe Andrei Jdanov, secretarul Comitetului Central al CPUS: „URSS nu va precupeți nici un efort ca acest plan să fie sortit eșecului“. Patru zile mai târziu, pe 16 ianuarie, Ministerul Afacerilor Externe al Marii Britanii a făcut cunoscută o copie a unui document secret al Cominformului, intitulat „Protocol M“, în care era detaliat un plan de subminare a programului Marshall prin greve muncitorești de proporții în vestul Germaniei. Momentul nu putea fi mai favorabil pentru Casa Albă, documentul întărind afirmațiile lui Marshall cum că o „mână străină“ acționa în detrimentul reconstrucției europene. Moscova însă a atacat documentul, considerându-l un fals. La finalul dramei legislative americane, serviciul britanic de informații va recunoaște, stânjenit, că așa și era.[51]

Tema războiului și a păcii a fost o constantă în timpul audierilor. Ambasadorul Douglas, audiat pe 9 ianuarie, a repetat argumentul lui Marshall conform căruia alternativa la un program de reconstrucție „erau cheltuielile tot mai mari pentru apărarea națională“.[52] Forrestal, promovat în funcția de secretar al apărării în septembrie 1947, a spus că ERP va fi „mai puțin costisitor decât izolarea și singurătatea într-o lume neprietenoasă“.[53] Pe 20 ianuarie a declarat în Camera Reprezentanților că, fără ERP, frontiera politică se va muta „din Europa undeva în Oceanul Atlantic“.[54] John Foster Dulles, care va deveni consilierul pe probleme de politică externă al lui Dewey în apropiata campanie prezidențială, a declarat în Senat că, dacă Franța era lăsată să devină comunistă, Congresul se va trezi în fața unei avalanșe de cereri de bani din partea armatei față de care proiectul ERP va arăta „ca o pungă de alune“.[55]

Dar Congresul încă nu accepta jocul de-a alternativa, ori ajutor economic, ori război. Oare planul în sine nu „putea duce la război?“ l-a întrebat republicanul Lawrence Smith (reprezentant de Wisconsin) pe secretarul de stat. Nu, a răspuns Marshall apăsat – dimpotrivă, „va evita conflictul“. Și totuși, îngrijorarea lui Smith era îndreptățită. Dacă ERP era aprobat de Congres, diferențele economice și politice dintre națiunile care se aflau de o parte și de cealaltă a liniei la care se referise Marshall în cursul audierii din luna noiembrie aveau să fie și mai mari. Nu era nevoie de multă imaginație ca să conchizi că accentuarea acestor diferențe urma, la scurt timp, să capete

o dimensiune militară, fiecare tabără legându-se – împreună cu șeful ei, american sau sovietic – să o împiedice pe cealaltă să-i încalce prerogativele.

Unii membri ai Congresului l-au îndemnat pe secretarul de stat să înceapă pregătirile de război. Republicanul Chester Merrow (reprezentant de New Hampshire) i-a spus lui Marshall că Statele Unite, prin „reconstruirea acestor țări“, se situau în partea de vest a liniei, făcând din ele „o pradă bogată pentru un agresor“. Uniunea Sovietică, a subliniat el, avea „de trei ori mai multe avioane decât avem noi“. De aceea Statele Unite trebuiau urgent să „dezvolte o forță aeriană cu care să ne impunem voința în toată lumea“. Altfel „s-ar putea să sosească momentul în care cele 16 națiuni să fie copleșite, iar noi să nu le putem ajuta cu nimic“.[56]

Nu toți susținătorii Planului cântau după aceeași partitură cu Marshall. Finanțistul filantrop Bernard Baruch, audiat pe 19 ianuarie, a spus că Planul Marshall era doar un bun început; trebuia însoțit de o uniune militară și politică a Europei de Vest. Statele Unite și aliații lor europeni trebuiau „să se asigure reciproc... împotriva agresiunii. Prin asigurare înțeleg o promisiune fermă de a merge la război împreună cu toate celelalte țări dacă una dintre ele este atacată.“[57] O astfel de declarație făcea evident notă discordantă pentru o administrație nerăbdătoare să arate că planul ducea la întărirea păcii.

Dincolo de Oceanul Atlantic, Bevin gândea la fel cu Baruch. „Am făcut și voi face tot ce pot pentru ca Planul Marshall să prindă viață“, spunea el. „Dar oricât de important ar fi, progresul în domeniul economic nu va fi suficient ca să contracareze amenințarea sovietică.“[58] „Acesta este un moment prielnic consolidării Europei de Vest“, adăuga el. „Avem dreptul să ne afiliem între noi, cei din Vest, la fel cum și sovieticii s-au afiliat cu alții în Est.“[59] Așa cum va arăta Reston, o astfel de organizare avea nevoie de sprijinul militar al Americii.[60]

Costurile Planului Marshall au fost și ele o temă majoră a audierilor. La drept vorbind, în timpul dezbaterilor, Congresul s-a axat mai puțin pe combaterea sumelor estimate de administrație că ar duce la reconstrucția Europei și mai mult pe ceea ce credea administrația că ar fi putut fi aprobat de Congres. Dar sumele au fost prezentate la audieri ca produse finite ale unui exercițiu științific ieșit din comun și apărate ca fiind expresia „libertății

înseși“.[61] Un oficial al administrației s-a lăudat în fața lui Reston că, înainte de a veni în fața comisiei lui Vandenberg, statisticienii lui făcuseră 40 000 de calcule doar în sprijinul unei singure concluzii.[62]

Sursa lui Reston era cel mai probabil șeful statisticienilor, Paul Nitze, care, ca să-l citățm pe Clayton, știa „mai multe despre Planul Marshall decât poate oricare altul“ în Washington. Folosind computere primitive împrumutate de la compania Prudential Life Insurance, Nitze și echipa lui au procesat calculele și graficele care au alcătuit „caietele maronii“ despre finanțele, producția și nevoile țărilor beneficiare. Întruchipare ironică a planificatorului capitalist, Nitze a fost cel care a hotărât de cât orez, cauciuc, fier etc. era nevoie într-o anumită țară, când anume și cât vor costa.

Ca responsabil cu calculele laborioase din spatele Planului Marshall, Nitze era, desigur, omul pe care adversarii Planului voiau să-l discrediteze. Republicanul John Taber (reprezentant de New York) a mers până la a solicita, printr-un intermediar secret, „informații compromițătoare“ despre el de la FBI. S-a ales doar cu speculații cum că părinții lui ar fi fost comuniști. În cursul audierilor despre costurile ajutorului, Taber s-a apucat să distrugă metodic aura lui Nitze, de geniu al calculelor, insistând să analizeze necesarul fiecărei țări, luate alfabetic, și al fiecărui produs de bază, specificate în „caietele maronii“, forțându-l să justifice fiecare sumă din memorie. A ajuns până la produsele necesare Austriei care începeau cu „p“, moment în care Nitze nu și-a amintit estimările cererii și ofertei la plantele leguminoase. „Omul ăsta nu știe nimic!“ a strigat Taber. În săptămânile de audieri, cu 43 de sesiuni, Nitze pierduse aproape opt kilograme din cauza stresului și a epuizării.[63]

Și totuși, pe 21 februarie, s-a trecut peste un obstacol legislativ important. Aprobat cu unanimitate de voturi în comisia lui, Vandenberg a înaintat proiectul ERP Senatului. De-a lungul audierilor obținuse două concesii esențiale de la Casa Albă: gestionarea independentă a programului și eliminarea sumei calculate pe toți cei patru ani (17 miliarde de dolari), toxică din punct de vedere politic. Vandenberg a înlocuit-o cu 5,3 miliarde pentru primul an, o sumă mai puțin provocatoare, fără să conteste suma totală estimată de Casa Albă.

Între timp, evenimentele din Europa încurajau sprijinul Congresului.

Miting comunist la Praga, după ce partidul preluase puterea printr-o lovitură de stat, februarie 1948.

Capitolul 9. Subversiunea

În ciuda faptului că avea un tratat de asistență mutuală cu URSS, Cehoslovacia, care se învecina cu vestul Germaniei și Ucraina, era o verigă slabă în sistemul defensiv al lui Stalin. Comuniștii ei trâmbițau înscrierea țării pe un „drum propriu“ spre socialism, fapt care explica de ce se bucurau de mai mult sprijin popular decât în celelalte țări din Est. Dar, potrivit unui oficial îngrijorat din cadrul secției europene a Ministerului Afacerilor Externe al URSS, Statele Unite și Marea Britanie își „înființaseră propriile centre de influență în Cehoslovacia“. „Forțele reacționare“ deveniseră „mai active în lupta împotriva forțelor progresiste din țară“ – cu alte cuvinte comuniștii.[1] Dat fiind că Cehoslovacia era acum una dintre principalele surse de uraniu pentru programul de construire a armelor atomice al Moscovei,[2] Stalin stătea cu ochii în patru.

Norii negri se adunaseră încă din vara precedentă. În ajunul întrunirii Cominformului, în septembrie 1947, Molotov i se plânsese lui Jdanov că nu se putea pune bază pe forțele armate ale Cehoslovaciei și îi ordonase să abordeze problema la Szklarska Poręba. Între timp, Masaryk continua să se lamenteze că i se interzisese să meargă la Paris în iulie. „Știm că Statele Unite nu ne vor avea în grații după ce-am respins Planul Marshall“, a declarat el ziarului cehoslovac Svobodné Slovo în octombrie, „dar sperăm că nu ne vor abandona de tot.“[3] În decembrie, ambasada sovietică de la Praga a telegrafiat Moscovei despre ultimele evenimente politice bulversante: „Elemente reacționare din interiorul țării, sprijinite activ de reprezentanți ai Occidentului, consideră că partidele de dreapta vor primi majoritatea voturilor la apropiatele alegeri [mai 1948], în urma cărora comuniștii vor fi alungați de la guvernare“. La începutul anului, național-socialiștii, al doilea partid ca mărime după comuniști, și-au exprimat public regretul de a nu se alătura Planului Marshall.[4] Acum elemente din cadrul partidului comunist au început să insiste ca Moscova să intervină. Stalin, care avusese grijă să nu ofere ocazii propagandei occidentale sau să provoace rezistența anticomunistă din Est, a hotărât că era momentul să se clarifice cărui bloc aparținea Cehoslovacia.

Fapt asupra căruia Kennan avertizase încă din noiembrie. „Atât timp cât puterea politică din Europa încăpea pe mâna comuniștilor, rușilor le convenea să le lase cehoslovacilor impresia că se bucură de libertate.“ Astfel cehoslovacii „serveau drept momeală pentru națiunile de la vest“. Dar, din clipa în care „pericolul mutării în cealaltă direcție a mișcării politice“ devenea clar pentru Moscova, rușii nu-și mai puteau „permite acest lux“. Cehoslovacia era în stare să incite forțele democrate liberale din țările est-europene. În acel moment, rușii aveau să „pună mâna în gâtul Cehoslovaciei“, chiar dacă „pe ascuns, ca să nu ne dea motive pentru proteste oficiale“.[5]

Pe 18 februarie 1948, cei patru miniștri național-socialiști ai Cehoslovaciei – Zenkl, Ripka, Drtina și Jaroslav Stránsky, ministrul învățământului – s-au dus la Beneš ca să-și exprime îngrijorarea provocată de epurările făcute de comuniști în Ministerul Afacerilor Interne. Comunist înrăit, ministrul Václav Nosek îi înlocuia sistematic pe comisarii de poliție cu oameni loiali partidului, ignorând protestele cum că acțiunile lui erau ilegale.[6] În primul rând, a explicat Zenkl, era „absolut necesară oprirea comunizării poliției“ precum și distribuirea armelor și a muniției. Național-socialiștii, populiștii și democrații slovaci aveau să demisioneze din cele 12 posturi ministeriale, reprezentând jumătate din cabinet, înaintea congresului uniunii comuniste de pe 22 februarie. Demisia în masă era gândită a-i împiedica pe comuniști să abată atenția populației de la problema securității la naționalizarea industriei, intenție care se bucura de sprijinul social-democraților de stânga. Miniștrii demisionari voiau ca Beneš să-i ceară lui Gottwald demisia celorlalți miniștri rămași în cabinet, pregătind astfel terenul fie pentru un nou guvern care să anuleze măsurile de securitate, fie pentru noi alegeri.

Beneš, care inițial declarase că „nu va accepta ca partidele non-comuniste să fie înghițite unul după altul, cum se întâmplase în alte țări est-europene“,[7] i-a îmbărbătat, fiind de acord să sprijine organizarea de noi alegeri. Comuniștii, a spus el, nu aveau să cedeze fiindcă nu puteau câștiga alegerile fără să controleze poliția. În privința rușilor, care orchestrau criza, încă mai era furios din cauza brutalității cu care blocaseră Planul Marshall pentru țara lui. Bolșevicii „strigă sus și tare împotriva imperialismului occidental ca să-și mascheze propriul expansionism agresiv. Și provoacă întreaga lume“ cu comportamentul lor.[8]

A doua zi, pe 19 februarie, adjunctul ministrului afacerilor externe al URSS a sosit la Praga, neanunțat. Oficial, Valerian Zorin trebuia să inspecteze un transport de cereale venit din Rusia. Marasyk și Ripka nu l-au crezut, înțelegând că prezența lui Zorin voia să demonstreze sprijinul acordat de Moscova noilor măsuri de securitate luate de comuniști.

Potrivit ambasadorului Steinhardt, Zorin „nu era un tip autoritar, care să pună piciorul în prag“ precum Vîșinski. Dar știa să transmită mesajele șefului cu destulă claritate. La întrevederea cu Gottwald, rusul i-a spus că sosise momentul să „fie mai ferm“ și să nu mai facă tot felul de „concesii celor de dreapta“. Premierul trebuia să fie „pregătit pentru acțiuni decisive și posibilitatea de a încălca prevederile constituției și legile în vigoare“.

Gottwald, i-a raportat Zorin lui Molotov, nu voia să i se opună președintelui, care se bucura de sprijinul populației. Premierul se agăța de „ideea unei soluții normale, parlamentare... neconflictuală“, s-a plâns Zorin. Dar, cu ajutorul Moscovei, era gata să acționeze mai energic. Gottwald voia ca manevrele trupelor sovietice la granițele țării să pună presiune pe Beneš. Stalin însă, în continuare dispus să acționeze după scenariul anticipat de Kennan, a refuzat să ofere un pretext atât de străveziu. Dat fiind că Washingtonul nu avea nici dorința și nici mijloacele de a rezista, Stalin nu simțea nevoia să intervină pe față: se va baza pe poliția secretă pe care o trimisese la Praga cu câteva zile înainte. Și totuși, ministrul informațiilor, comunistul Václav Kopecký, a declarat că Armata Roșie era masată la frontiere, gata să intervină împotriva „reacțiunii“. Ambasada sovietică nu a comentat.

Comuniștii nedând semne că ar abandona preluarea poliției, pe 20 februarie, cei 12 miniștri non-comuniști și-au prezentat demisiile. Gottwald s-a bucurat de tactica lor atât de naivă. „Nu mi-a venit să cred cât de ușor a fost... Și m-am rugat ca această prostie cu demisiile să continue și miniștrii să nu se răzgândească.“ I-a acuzat public denumindu-i „lachei ai reacțiunii interne și externe, trădători ai națiunii“ care nu mai puteau face parte dintr-un nou guvern. Intenția lor era, a spus Gottwald, să facă din țară „un paradis pentru toți spionii și sabotorii trimiși din străinătate, împotriva republicii noastre și a aliaților noștri, mai ales împotriva Uniunii Sovietice“.

Beneš a încercat să-i liniștească pe democrați. „Firește că nu voi accepta demisiile voastre“, le-a spus el miniștrilor îngrijorați. „Comuniștii trebuie să cedeze“, a insistat el. „Eu nu voi face nici un compromis.“ Dar președintele vorbise și cu Gottwald, iar comentariile lui publice erau mai puțin radicale. A declarat presei că nu va accepta nici un „cabinet de tehnocrați“ – pe care Gottwald susținea, în mod fals, că adversarii lui voiau să-l impună – și nici unul fără comuniști. Pe democrați nu i-a apărat și nici nu a cerut demisia întregului cabinet.

Între timp, comuniștii organizau „comitete de acțiune“ în stil bolșevic în toată țara și ordonau comandanților poliției să jure „credință guvernului Klement Gottwald“ și să se „supună tuturor ordinelor emise de Ministerul Afacerilor Interne“. Muncitorii erau obligați să participe la toate mitingurile comuniste. Cei care refuzau nu erau primiți la lucru sau erau bătuți. Pentru Ripka lozincile scandate la aceste mitinguri erau înfiorător de asemănătoare cu cele de la demonstrațiile organizate de naziști cu doar câțiva ani înainte.

Pe 21 februarie, Gottwald i-a spus lui Beneš că, dacă refuză demisiile și formarea unui guvern comunist, va urma o grevă generală și apariția milițiilor muncitorești pe străzi. „Mai este și Uniunea Sovietică!“ a adăugat el apăsat.[9] A doua zi, Zorin și întreg personalul ambasadei sovietice au participat la Congresul, organizat de comuniști, Prieteniei Sovieto-Cehoslovace, cu ocazia sărbătoririi a 30 de ani de la înființarea Armatei Roșii. Gottwald s-a folosit de ocazie ca să-i critice pe „imperialiștii occidentali“ care „încercau să reînvie capitalismul“ și să alimenteze „iredentismul“ german. Acum era nevoie, a spus el, să stăm alături de aliatul sovietic al țării. „Legea“, a încheiat el, „trebuie să-i pedepsească pe toți cei care șubrezesc baza politicii noastre externe.“ Pravda și Radio Moscova îi susțineau fără rezerve pe comuniștii cehoslovaci, susținere reflectată pe larg în presa comunistă cehoslovacă. Cu toate acestea, Beneš insista în fața miniștrilor național-socialiști că nu va „accepta“ o „lovitură de stat“ sau „un al doilea München“.

Dar Beneš era bolnav și infirm, iar presiunea din jurul lui creștea de la o oră la alta. Pe 23 februarie, Ludvík Svoboda, ministrul apărării, a declarat că armata „este alături, astăzi și mâine, de URSS și de aliații ei, ca să garanteze securitatea dragii noastre Republici Cehoslovace“. Ministerul Afacerilor Interne controlat de comuniști a ocupat sediile ziarelor non-comuniste,

interzicându-le să „deruteze opinia publică prin minciuni și provocări“. Până pe 25 februarie ziarele respective vor avea aceeași politică editorială ca și Moscova și comuniștii.

Gottwald și-a asigurat colaborarea rebelilor din partidele non-comuniste, primindu-i în partidul său, și a înmânat președintelui lista cu noii membri ai cabinetului. Apoi, printr-un comunicat oficial, a declarat angajamentul noului „Front Național Reînnoit“ de a „epura partidele politice ai căror lideri au abandonat principiile Frontului Național“ și de a „întări alianța cu Uniunea Sovietică și celelalte state slave“. Steinhardt a trimis o telegramă Washingtonului în care compara tacticile politice ale lui Gottwald cu ale lui Hitler.[10] Cu ani în urmă Bohlen opinase că „un premier non-comunist cu miniștri comuniști va fi ca o femeie care încearcă să rămână doar pe jumătate gravidă“,[11] dar acțiunile întreprinse de Gottwald sugerau că un premier comunist cu miniștri non-comuniști era la fel de implauzibil.

În ziua de 25 februarie, la prânz, spre surpriza foștilor miniștri național-socialiști, țara a aflat de la radio că Beneš le acceptase demisiile. Telefonând la minister, Ripka a fost informat doar că președintele aprobase lista propusă de Gottwald. Cu prilejul ceremoniei de depunere a jurământului de către noii miniștri, pe 27 februarie, Beneš va spune că încerca să împiedice adâncirea crizei. „Oamenii erau atât de împărțiți încât totul se putea da peste cap.“ Șeful cancelariei, Jaromír Smutný, va declara ulterior jurnaliștilor străini că președintele dorise „să evite pericolul unui război civil“.[12] Beneš va demisiona câteva luni mai târziu, pe 7 iunie. Gottwald va fi ales președinte în săptămâna următoare.

„Cu zece ani în urmă, Cehoslovacia a căzut sub sabia dușmanului ei ereditar, care o amenința de secole“, a scris Ripka. „În 1948, a fost subjugată de Rusia Sovietică, aliatul ei, de la care așteptase ajutor și protecție împotriva pericolului german.“[13] Democrații cehoslovaci făcuseră un calcul total greșit – că Germania postbelică îi va amenința securitatea și că Uniunea Sovietică i-o va garanta.

În săptămânile de după lovitura de stat, vor fi epurări și arestări în masă, urmate de rescrierea constituției și de alegeri parlamentare măsluite. Deși non-comuniștii obținuseră 62% din voturi în ultimele trei alegeri libere, în mai 1946 preluarea cu forța a puterii de către Gottwald s-a desfășurat într-o

atmosferă generală de calm resemnat. Populația cehoslovacă antebelică – din care făceau parte 357 000 de evrei și 2,5 milioane de germani sudeți, coloana vertebrală industrială și comercială cosmopolită a țării – ar fi opus o rezistență mai îndârjită. Dar populația postbelică, dominată acum de micii fermieri și de meșteșugari, era mai înclinată, cum fusese și în timpul războiului, să se adapteze în loc să lupte.[14]

Masaryk a acceptat să fie numit din nou ministru al afacerilor externe, explicându-i lui Steinhardt, printre lacrimi, că voia „să atenueze cruzimea comuniștilor... și poate să-i ajute pe alții să părăsească țara".[15] Mandatul său însă a fost scurt. În zorii zilei de 10 martie, cadavrul lui a fost găsit în fața clădirii Ministerului Afacerilor Externe, unde își avea biroul, la etajul al treilea. Steinhardt și Ripka au considerat că se sinucisese. Drtina încercase să se omoare la fel, cu doar două săptămâni în urmă.[16] După o jumătate de secol, o anchetă medico-legală a poliției din Praga a ajuns la aceeași concluzie ca mulți contemporani de-ai lui Masaryk – acesta fusese aruncat de la etaj.[17] O anchetă mai veche, a unui jurnalist, conchisese și ea că sovieticii și comuniștii cehoslovaci știau că Masaryk intenționa să fugă din țară, ceea ce putea atrage atenția întregii lumi, fapt stânjenitor pentru ei. De aceea acționaseră preventiv.[18] Ripka însuși scăpase ca prin urechile acului, în Franța, datorită unui concurs favorabil de împrejurări.[19]

*

Ulterior Kennan va scrie că moartea lui Masaryk adăugase o „dimensiune tragică, la fel ca alte câteva evenimente, la semnificația celor întâmplate" în Praga.[20] Comunistul Clementis a preluat funcția de ministru al afacerilor externe. La scurt timp, rețeaua de informatori din țară, recrutați cu multă grijă de Washington, a fost dezmembrată, iar liderii ei au fost executați.[21]

Lovitura de stat a dus la o întrebare incomodă: „Cine a pierdut Cehoslovacia?" După cum i-a spus John Hickerson, directorul Biroului Afacerilor Europene, lui Marshall, „absența oricărui semn de sprijin din afară a fost, fără îndoială, un factor major în prăbușirea fără drept de apel a Cehoslovaciei".[22] Spre deosebire de Polonia, nu existau premise ca țara să fie înghițită de Ursul Rusesc. Cehoslovacia ieșise nealiniată din război.

Hitler și Stalin nu o menționaseră în pactul lor; Stalin și Churchill nu o incluseseră în târguiala lor pe „procente“; Aliații nu-i discutaseră orientarea la Ialta sau la Potsdam; și sovieticii și americanii o eliberaseră. Lui Kennan i se părea inevitabil ca Moscova, care vedea „numai vasali și dușmani“ aproape de granițele ei, să facă tot posibilul ca s-o transforme în vasal. Alții însă nu erau de acord. Eugene Rostow, oficial belicos al Departamentului de Stat și specialist în drept, va reflecta mai târziu: „Incapacitatea de a împiedica preluarea Cehoslovaciei de către comuniști în 1968 a fost una dintre cele mai grave greșeli pe care le-am făcut în politica externă de după război“. Allen Dulles, care va deveni directorul CIA cinci ani mai târziu, a pus dezastrul pe seama incompetenței diplomației americane și a serviciului de informații.[23]

În 1945, Washingtonul a renunțat cam la toate atuurile, diplomatice și militare, pe care le avea în mânecă. „Cred că Rusia vrea să coopereze și va coopera“ în privința Cehoslovaciei, i-a spus Roosevelt lui Masaryk. Dar oficiali ai Armatei Roșii le-au pus în vedere omologilor lor că țara va fi atrasă în sfera sovietică. Lui Beneš i s-a ordonat, sub amenințarea că țara va pierde din teritoriu, să rupă legăturile cu guvernul polonez aflat în exil la Londra, cu care trecuse prin anii războiului, și să recunoască Comitetul Polonez de Eliberare Națională, controlat de sovietici, cu sediul la Lublin.[24] Capacitatea armatei SUA de a riposta era limitată de decizia generalilor Marshall și Eisenhower de a-și opri înaintarea la 80 de kilometri vest de Praga.[25]

Armata Roșie, care se afla cu 240 de kilometri mai departe de capitala Cehoslovaciei decât Patton, a intrat în Praga pe 9 mai. A fost una dintre victoriile ei mai ușoare, dar și una cu o mare semnificație istorică. „Am fi putut noi să eliberăm Praga“, se lamenta, amărât, un oficial al ambasadei SUA. „După război am petrecut mult timp încercând să-i conving pe cehoslovaci că nu făceau parte din Blocul de Est. Dar indiferent de ce le-am fi spus, sovieticii intraseră primii în Praga.“[26] Comuniștii cehoslovaci s-au folosit din plin de acest lucru, prezentându-l ca pe o dovadă că numai rușilor le păsase că praghezii fuseseră maltratați de naziști.

În lunile care au urmat, Departamentul de Război a pledat pentru retragerea totală a trupelor americane din Cehoslovacia. Prezența lor nu „era o necesitate politică stringentă“, spunea Murphy din Germania, pe 31 august.

Steinhardt era îngrozit, argumentând că retragerea îi va face pe cehoslovaci să „creadă că au fost abandonați și fizic și moral de către americani tocmai când începeau să prindă curaj să-i înfrunte pe ruși“. Nimeni nu știa cu siguranță câte trupe sovietice erau în țară la momentul acela, estimările mergând de la 165 000 la de două ori pe atât.[27] Truman s-a hotărât să-i scrie lui Stalin pe 2 noiembrie, propunându-i retragerea simultană a trupelor americane și sovietice până pe 1 decembrie. Dat fiind că o astfel de înțelegere înclina masiv balanța puterii militare în favoarea sovieticilor, care aveau sute de mii de soldați aproape de granițe, cu care, la nevoie, puteau copleși Cehoslovacia, Stalin a fost de acord.

Beneš a fost, pur și simplu, încântat la vederea forțelor străine care-i părăseau țara, presupunând cu naivitate că acesta era un semn al angajamentului lui Stalin că îi va respecta independența. Și el și Steinhardt credeau, greșit, și că Gottwald și comuniștii lui erau patrioți – patrioți mulțumiți să joace un rol secundar în guvern și nu să-i ceară lui Stalin să-i vâre în față și să-i înlăture pe democrați. Dar, până în vara anului 1946, Beneš și Masaryk se vor lămuri că Gottwald și tovarășii lui primeau ordine de la Moscova și că a ține departe Armata Roșie merita mai mult decât a primi ajutoare din America. Văzuseră ce pățise, la intervenția Moscovei, guvernul polonez non-comunist aflat în exil la Londra.

Când, la o întrunire a miniștrilor afacerilor externe din august 1946, Masaryk a aplaudat condangarea de către Vîșinski a ofertelor americane de împrumut, care vedea în ele o formă de „sclavie economică“, Byrnes și Departamentul de Stat al SUA le-au replicat pe măsură. Beneš l-a rugat pe Steinhardt să înțeleagă faptul că astfel de gesturi publice regretabile erau prețul pe care țara lui trebuia să-l plătească pentru a i se permite un simulacru de democrație internă. Dar, din cauza criticilor aduse lui Masaryk în The New York Times și a blocării de către comuniști, care proferau injurii la adresa „imperialismului dolarului“, a compensării americanilor pentru proprietățile naționalizate, din punct de vedere diplomatic nu se mai putea face nimic.[28]

Când, în vara următoare, cehoslovacii, la ordinele lui Stalin, au respins Planul Marshall, Departamentul de Stat al SUA i-a trecut definitiv în Blocul de Est, în pofida unor voci importante care susțineau contrariul. John Bruins, însărcinatul cu afaceri al SUA la Praga, declara că „80% dintre cehoslovaci preferă democrația occidentală în locul comunismului“ și făcea demersuri ca

Statele Unite să ajute la „consolidarea acestui sentiment pro-occidental“.[29] Steinhardt sublinia că „aproape 80% din comerțul țării se face cu Occidentul“.[30] Masaryk a rugat Washingtonul să înțeleagă „situația dificilă creată de apropierea [Cehoslovaciei] de sfera de influență a sovieticilor“.[31] Dar rugămințile lui au rămas fără răspuns. James (Jimmie) Riddleberger, șeful Diviziei Afaceri Central-Europene la etichetat drept „slab sau orb“.[32]

Această atitudine era și previzibilă și justificată. Departamentul de Stat s-a folosit de ea ca să demonstreze americanilor și restului lumii că nu-i putea ajuta pe cei care nu voiau să se ajute singuri. Într-un fel, Kennan, Clayton și Marshall legaseră acest principiu fundamental de Planul Marshall. Inițiativa trebuia să vină din partea europenilor. America nu putea salva națiuni care își pierduseră voința de a lupta. Un raționament convenabil, care dădea de înțeles că nu Departamentul „pierduse Cehoslovacia“. Mai degrabă țării îi lipseau atributele unui stat care să merite cooptarea în Planul Marshall.

Cehoslovacii, abandonați de Occident în 1938, vedeau în froideur-ul Departamentului de Stat al SUA o confirmare a faptului că America nu era interesată nici acum de țara lor. Mulți considerau sprijinul tot mai intens acordat reconstrucției rapide a Germaniei o dovadă de ostilitate fățișă față de țara lor. Masaryk și colegii lui democrați credeau că singura soluție era un compromis cu Moscova. Faptul că nu reușiseră demonstra clar cât de mult se temea Stalin de Planul Marshall, pe care îl vedea ca pe o amenințare serioasă la adresa zonei-tampon care proteja Uniunea Sovietică dinspre est; nu-i putea lăsa pe non-comuniști să aibă o putere reală în țara lor.

„Afurisiții de americani“, a izbucnit Ripka după încheierea unui acord comercial la Moscova, în decembrie 1947:

Din cauza lor a trebuit să vin aici ca să semnez pe linia punctată... Am apelat la americani, le-am cerut 200 000 sau 300 000 de tone de grâu. Și nemernicii au trecut la șantajul obișnuit... După care Gottwald a luat legătura cu Stalin, care imediat ne-a promis cantitatea de grâu de care aveam nevoie... Nemernicii ăia de la Washington ne-au împins direct în tabăra stalinistă... Faptul că nu America, ci Rusia ne-a salvat de la foamete va avea un efect extraordinar în Cehoslovacia – chiar și printre cei care simpatizează cu Occidentul și nu cu Moscova.[33]

Nu este deloc clar dacă Washingtonul ar fi putut împiedica prăbușirea democrației în Cehoslovacia. Se prea poate ca Stalin să fi folosit forța ca să fie mai sigur, iar Statele Unite ar fi avut puține opțiuni ca să-l contracareze. Opusul însă este clar – democrația nu ar fi putut supraviețui fără asistența economică și diplomatică a Washingtonului.

La puciul comunist din februarie 1948 Marshall a rămas neclintit. „Preluarea puterii de către Partidul Comunist din Cehoslovacia nu ar schimba practic... situația care există deja de trei ani“, i-a scris el lui Caffery, la Paris, pe 24 februarie, cu o zi înainte ca Beneš să-i dea lui Gottwald lumină verde ca să formeze un nou guvern. „Cehoslovacia a urmat cu credință linia sovietică la ONU și în alte părți, motiv pentru care instaurarea unui regim comunist nu ar face decât să cristalizeze și să confirme pentru viitor vechea politică a țării“. Marshall era îngrijorat doar de „repercusiunile probabile din țările vest-europene“.[34]

Recunoscând rolul jucat de Planul Marshall în răsturnarea guvernului cehoslovac de către Moscova, Washingtonul a devenit mai precaut cu ajutoarele lui, ca să evite un pretext ca rușii să intervină în „țările vecine“. Stalin a declarat unei delegații finlandeze în 1945 că politica sovietică față de Finlanda era una de „generozitate calculată“.[35] Dar o asemenea atitudine indulgentă, Washingtonul știa prea bine, avea să înceteze în clipa în care pica testul costului și al randamentului. După ce a primit 35 de milioane de dolari în credite ale Băncii Export-Import a SUA în 1945–1946 (452 de milioane la valoarea de astăzi), Finlanda va primi doar semne ale considerației și respectului față de „poziția ei specială“. Alte împrumuturi masive, considera Departamentul de Stat al SUA, riscau să provoace „contramăsuri“ din partea sovieticilor care putea „limita libertatea de acțiune a Finlandei și accesul ei la Occident“. Chiar și după ce Planul Marshall a luat sfârșit, în 1952, Consiliul de Securitate Națională va avertiza asupra nevoii de a evita orice acțiune care să ducă la „măsuri sovietice drastice împotriva independenței Finlandei“.[36]

În cazul Iugoslaviei comuniste a lui Tito, care nu avea graniță cu Uniunea Sovietică, Washingtonul a majorat asistența militară și economică, la îndemnul lui Kennan, ca să adâncească și mai mult ruptura de Moscova.

Uneori ajutorul a inclus și o componentă umanitară, cum ar fi 38 de milioane de dolari (381 de milioane la valoarea de astăzi) pentru combaterea foametei în 1950 (ajutor primit cu recunoștință de populație), dar în esența lui a fost geostrategic. Va da roadele scontate prin abandonarea de către Tito a insurgenților comuniști din Grecia, în 1949, și condangarea agresiunii nord-coreene în 1950.[37] În privința Germaniei, Washingtonul va insista și mai mult ca zonele ocupate de occidentali să devină o parte permanentă din sfera democrat-capitalistă.

Președintele Truman semnează Legea ajutorului extern, implementând astfel Planul Marshall, pe 3 aprilie 1948. În fundal, de la stânga la dreapta: Robert Lovett, adjunctul secretarului de stat, senatorul Arthur Vandenberg (republican de Michigan), John Snyder, secretarul Trezoreriei, Charles Eaton (republican, reprezentant de New Jersey), senatorul Tom Connally (democrat de Texas), Julius Krug, secretarul de la interne, Joseph Martin (republican, reprezentant de Massachussets), Clinton Anderson, secretarul agriculturii, Sol Bloom (democrat, reprezentant de New York), Tom Clark, procurorul general, și Jesse Donaldson, secretarul poștelor. (George Marshall, secretarul de stat, era plecat la A 9-a Conferință a Statelor Americane de la Bogotá, Columbia.)

Capitolul 10. Promulgarea

1 martie 1948: galeria ticsită a Senatului era tăcută. Trecuse aproape un an de când Truman rostise discursul devenit doctrină care-i purta numele; trecuseră nouă luni de când Marshall propusese un plan care să o pună în practică și să o înnobileze. Kennan întregise planul cu o strategie diplomatică; Clayton îi adăugase rezonanță și principii economice. Mulți alții – mai ales Acheson, Clay, Bohlen, Lovett, Caffery, Douglas, Harriman – îi dăduseră substanță politică și pragmatică. Dar senatorul republican în vârstă de 64 de ani, cu părul alb, cu papion și ochelari, care a urcat la tribună în acea zi, cu o batistă albă care se ițea din buzunarul costumului sobru, era la fel de important ca toți ceilalți care lucraseră la proiectul de lege necesar punerii în practică a Planului. Fost izolaționist și adversar înfocat al unui guvern risipitor, Arthur Vandenberg se bucura de o credibilitate în rândul republicanilor din Congres pe care nici măcar celebrul general Marshall nu o putea egala. El însuși își scrisese discursul de 9 000 de cuvinte, el însuși îl bătuse la mașină, după ce-l refăcuse de șapte ori.[1]

„Domnule președinte“, a început Vandenberg cu aerul unui orator experimentat, un om pe care The New York Times îl considera „fără nici un dubiu unul dintre cei mai buni oratori din țară“[2]:

Cu aprobarea unanimă a Comisiei de Relații Externe a Senatului, vă prezint Legea cooperării economice din 1948 [adică Planul Marshall] în forma sa finală. Această lege, domnule președinte, are drept scop pacea și stabilitatea oamenilor liberi într-o lume liberă. Pe care vrea să le realizeze mai degrabă prin mijloace economice decât militare. Legea își propune să ne ajute prietenii să se ajute singuri în căutarea unei libertății temeinice și înfloritoare, în sistemul democratic. Căutarea poate însemna pentru noi la fel de mult cât înseamnă și pentru ei. Intenția ei este să păstreze victoria împotriva agresiunii și a dictaturii pe care am crezut că am repurtat-o în al Doilea Război Mondial. Năzuiește să ajute la oprirea celui de-al Treilea Război Mondial înainte ca acesta să înceapă. Respinge haosul economic care ar grăbi o dezintegrare generală. Sprijină civilizația occidentală. Vrea ca Europa de Vest să nu mai depindă de ajutorul american la sfârșitul aventurii.

Recunoaște adevărul crunt – ne place sau nu – că interesele americane, economia și securitatea noastră națională sunt indestructibil legate de aceste obiective... Cortina de fier nu trebuie să ajungă la malul Atlanticului nici prin agresiune, nici prin neîndeplinirea obligațiilor.

Există o singură voce în lume, domnule președinte, în stare să insufle curaj celorlalte națiuni și celorlalte popoare din Europa de Vest ca să supraviețuiască alegându-și propriul mod de viață. Este vocea noastră...

[Acest proiect de lege] este produsul final a opt luni de studiu intens din partea unor minți mai devotate unui obiectiv decât mi-a fost dat să întâlnesc în toți cei 20 de ani pe care i-am petrecut în Congres. Are dușmanii săi – unii dintre ei îi recunosc valoarea tocmai prin ura lor nedisimulată. Dar are și prieteni – nenumărați, prieteni adevărați nu numai în vatra strămoșească, ci și sub multe alte drapele. Este un plan pentru pace, stabilitate și libertate. Astfel exprimă clar interesul Statelor Unite. Ar putea deveni momentul crucial din următorii 100 de ani. Dacă dă greș, vom fi împăcați cu gândul că am făcut tot ce a fost posibil. Dacă are succes, copiii noștri și copiii copiilor noștri ne vor considera binecuvântați. Dumnezeu să-l binecuvânteze odată cu aprobarea dumneavoastră.[3]

Senatorii și invitații au aplaudat în picioare.

Sondajele de opinie au constatat că aproape 80% dintre americani auziseră de Planul Marshall, de la sub 50% în noiembrie 1947. Dintre cei care auziseră, opiniile favorabile le depășeau pe cele nefavorabile într-o proporție de mai bine de 3 la 1 (57% față de 8%).[4] Aceste cifre reflectau călăuzirea constantă a proiectului prin tot hățișul politic de către Vandenberg, ca o recompensă pentru riscurile asumate de el – posibil candidat la președinție – în susținerea fără rezerve a doctrinei lui Truman. „Fără îndrumarea lui și felul în care a reușit să câștige Senatul“, va spune Marshall câțiva ani mai târziu, „planul nu ar fi avut sorți de izbândă. Cred, totuși, că nu i s-au recunoscut pe deplin eforturile monumentale pe care le-a făcut pentru reușita Programului de Reconstrucție Europeană și că numele lui ar fi trebuit legat de program.“[5]

*

Între timp, în Europa, oficiali din Statele Unite, Marea Britanie, Franța și Benelux s-au întâlnit la Londra pentru cea mai importantă conferință privind viitorul Germaniei de la sfârșitul războiului. Douglas i-a lingușit cu „tact“ pe francezi în culise, dând de înțeles că partea lor din ajutorul Marshall ar fi putut depinde de aprobarea fuziunii zonelor de vest ale Germaniei. Și evenimentele de la fața locului grăbeau fuziunea. Francezii „se tem foarte mult de înaintarea rușilor în Europa Centrală“, se scria într-un memorandum trimis Washingtonului. În același timp se vorbea tot mai puțin despre despăgubirile de război sau de „răbufniri de ură împotriva germanilor“. În schimb se vorbea despre o „colaborare“ franco-germană, „poate chiar pan-europeană, pentru reconstrucția lumii postbelice“.[6]

Pe 5 martie 1948, cei trei Aliați au emis un comunicat istoric în care anunțau un plan de coordonare a politicilor economice între zona anglo-americană și zona franceză, de încorporare a vestului Germaniei în Planul Marshall și de înființare a unui guvern federal vest-german.[7] Lansarea a ceea ce avea să fie numit „Programul Londra“ a pus Kremlinul pe jar. „Pe baza industriei refăcute a vestului Germaniei și a masivului ei sistem industrial-militar Ruhr“, conchidea Vladimir Treskov, oficial al Ministerului Afacerilor Externe al URSS, Planul Marshall urmărea să „creeze un arsenal și un cap de pod pentru agresiunile viitoare.“[8] Hrușciov va reflecta ulterior că inițiativele „reprezentau o amenințare directă la adresa securității naționale [sovietice], o provocare la adresa inexpugnabilității granițelor noastre“.[9]

„În ultimele săptămâni“, îi telegrafia Clay directorului serviciului de informații din cadrul Statului Major General al Armatei, „am simțit o schimbare subtilă în atitudinea sovieticilor pe care nu o pot defini.“ Era posibil ca războiul „să izbucnească dintr-o clipă într-alta“. În Berlin, Murphy îi raporta lui Marshall: „acum delegația sovietică se agață de fiecare chestiune... și de fiecare declarație... ca să lanseze atacuri propagandistice violente“.[10]

Întristat la vederea telegramei-bombă trimisă de Clay, pe 15 martie, Kennan era sigur că generalul exagera. Evenimentele din Praga și tensiunile din Berlin, scria el, erau „reacții defensive [predictibile] din partea sovieticilor

față de succesul de început al Planului Marshall“. Consecința era „amenințarea reală cu războiul“. Conducerea aviației și a armatei au început să planifice, pentru orice eventualitate, amplasarea armelor nucleare în Europa și în bazinul mediteraneean. Pe de altă parte, CIA nu a putut decât să-l reasigure pe președinte că războiul „nu era probabil“ în următoarele 15–60 de zile.[11]

„Preluarea puterii în Cehoslovacia și încorporarea Finlandei în sfera de influență militară a sovieticilor“, scria Lippmann pe 15 martie, „trebuie privite... ca acțiuni strategice planificate de militari în perspectiva unui război.“[12] Stalin făcea presiuni asupra Finlandei ca să semneze un pact defensiv,[13] dându-și seama că Planul Marshall era o realitate iminentă care urma să „întărească o mare parte din Europa în fața pericolului sovietic“.[14] Reston nota că Statele Unite se angajau, „împreună cu jumătate din Europă, să pună în aplicare Planul Marshall, fapt care a atras protestele Uniunii Sovietice, dar noi încă nu am organizat un sistem de securitate care să ne apere prietenii de pe continent sau să-i pună la respect pe ruși“.[15] Era absurd, spunea el, să trimiți în Europa „o grămadă de mărfuri în cadrul Planului Marshall doar ca să cadă în mâinile Armatei Roșii“.[16]

Bevin l-a rugat pe Marshall să țină cont de „amenințarea strategică pe care o presupunea extinderea sferei de influență a rușilor spre Oceanul Atlantic“. Marshall, care de luni de zile rezista rugăminților de a începe demersurile pentru un pact militar occidental, i-a spus acum omologului său britanic că Statele Unite erau „pregătite să treacă imediat la negocieri privind înființarea unui sistem de securitate atlantic“. Deși cei doi nu au informat Parisul despre discuție de teamă ca Moscova să nu prindă de veste, prudența lor era inutilă. Moscova era deja ținută la curent de agenții dubli britanici Donald Maclean și Guy Burgess.[17]

Și Congresul stătea ca pe ace. „Lovitura de stat din Cehoslovacia“, remarca Edward Mead Earle, oficial din Biroul de Servicii Strategice în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, „a schimbat radical opiniile privind Planul Marshall.“[18] Acest lucru îi făcea pe republicani mai doritori să ajute Europa, dar și mai precauți din cauza implicațiilor militare.

„Ce s-a întâmplat în Cehoslovacia și Finlanda“, spunea Vandenberg, „arată clar că trebuie să ne grăbim.“[19] Joseph Martin, președintele Camerei

Reprezentanților, susținea că „înaintarea constantă a cortinei de fier spre vestul Europei a dat naștere unei crize grave în relațiile noastre internaționale“. „În joc este însăși soarta civilizației.“ Prin urmare, Statele Unite trebuie „să-și înființeze baze navale și militare... Trebuie să deținem supremația absolută în aer și sub apă.“ Într-un asemenea context, insista E.E. Cox, democrat, reprezentant de Georgia, Planul Marshall nu putea trece de unul singur de Camera Reprezentanților. Trebuia însoțit de ajutor militar pentru aliații vulnerabili ai SUA. „Efectul banilor pe care i-am trimis afară“ până acum, adăuga el, „a fost mai mult decât anulat de zelul comuniștilor.“[20]

Lippmann a scos în evidență mai puțin emoțional deficiențele Planului Marshall în lumina amenințării crescânde din partea sovieticilor. „Toate calculele [Planului Marshall] sunt bazate pe supoziția că efortul militar al [Franței și Marii Britanii] va rămâne la un nivel foarte scăzut și astfel nu va atrage forță de muncă, tehnică de luptă și materii prime importate“, scria el. „Dacă trebuie să se înarmeze, și asta le va cere alianța occidentală, atunci estimările [Planului] trebuie revăzute și revizuite în sus.“[21]

În administrație erau destule persoane care îi împărtășeau opiniile, dar în acele momente nu voiau să facă valuri de teamă să nu pericliteze șansele de aprobare a ERP. „Interesul meu față de Planul Marshall se reducea la componenta securității“, va reflecta Harriman peste ani, „iar unii dintre noi considerau că Europa nu se putea dezvolta economic fără a fi sigură că este apărată; oamenii nu puteau face investiții pentru viitor fără să fie siguri că sunt apărați.“[22]

Într-adevăr, Franța și Marea Britanie, alături de Benelux, au pornit să se reînarmeze prin înființarea Uniunii Occidentale de Apărare Comună la Bruxelles, pe 17 martie. Dar așa-zisul Pact de la Bruxelles privea mai ales înapoi: membrii săi se angajau să „ia măsuri în comun și să se ajute în eventualitatea unei noi agresiuni germane“. Îngrijorarea legată de Germania era îndreptățită, însă începea să se estompeze în timp ce amenințarea Rusiei devenea tot mai vizibilă.[23]

Lippmann era convins că Uniunea Occidentală „așteaptă și solicită sprijin militar efectiv din partea americanilor“, după cum promitea Doctrina Truman, (în interpretarea lui Lippmann), „ acordat oricărei națiuni amenințate de dominația sovietică“. Nemaidorindu-și doar supremația SUA

în aer, ca în decembrie, Lippmann insista acum că Statele Unite „aveau nevoie de forța de a asigura apărarea tactică a Uniunii Occidentale la Elba, dacă era posibil, și la Rin, în cel mai rău caz“.[24]

Premierul belgian Spaak s-a făcut ecoul lui Lippmann, susținând că „acordurile de apărare care nu includeau Statele Unite nu aveau nici o valoare practică“. Pentru el, a alege cealaltă alternativă însemna să „înșele poporul belgian“.[25] Gustav Rasmussen, ministrul danez al afacerilor externe, se aștepta ca Moscova să pună aceeași presiune pe Danemarca pentru încheierea unui pact de neagresiune ca și în cazul Finlandei. O astfel de presiune o putea sili să caute o alianță militară cu Washingtonul. Dar Rasmussen nu voia să facă acest pas înainte de intrarea în vigoare a Planului Marshall, sperând să „evite faptul că planul putea avea și implicații militare“.[26]

Bevin subscria la „construcția unui sistem defensiv nord-atlantic care să dea un impuls întregii Europe de Vest și... să-i întărească rezistența la tacticile de infiltrare“. Și accentua că acest lucru îi va reasigura pe francezi că vor fi apărați „în cazul unei reapariții a amenințării germane“.[27] Francezii se temeau de așa ceva, dacă o Germanie unită ar fi căzut sub dominația sovieticilor, cum se întâmplase cu Cehoslovacia.[28] Douglas i-a făcut cunoscute lui Marshall îngrijorările francezilor, arătând că, probabil, aceștia „își vor relaxa atitudinea față de industria și reconstrucția Germaniei“, vitale pentru Planul Marshall, „dacă li se asigură o cooperare defensivă pe termen lung împotriva agresiunii germane“.[29] Bidault i-a scris lui Marshall că metodele sovietice de presiune externă „sunt similare celor folosite de Hitler în 1938 și 1939“. Truman, insista el, trebuia să înțeleagă acum „gravitatea și iminența pericolului“ care plana asupra Franței și a Europei de Vest. „SUA și-au demonstrat preocuparea printr-o generozitate admirabilă“, oferind ajutorul economic. „Dar acum a sosit momentul să extindem colaborarea dintre Lumea Vechea și cea Nouă la domeniul politic și, cât mai rapid posibil, la cel militar.“[30]

Lovett accentua faptul că Planul Marshall era „menit să... reducă pericolele și posibilitatea unui război“ și că lansarea mult prea curând a ideii angajării SUA în crearea unui sistem defensiv ar speria Congresul și ar periclita trecerea legilor viitoare. Hickerson, un texan rău de gură, care nu avea nici un pic de încredere în sovietici, era și el de părere că „starea sistemului

defensiv al Statelor Unite le limitează radical capacitatea militară imediată“. Texanul i-a spus lui Marshall că „problema actuală ține mai puțin de apărarea împotriva agresiunii străine fățișe și mai mult de agresiunea internă, a coloanei a 5-a, sprijinită de amenințarea unei forțe externe, pe modelul cehoslovac“.[31]

Dar, în secret, Grupul de Planificare a Politicilor și Consiliul de Securitate Națională se pregăteau pentru un posibil sprijin militar acordat de Statele Unite Uniunii Occidentale, inclusiv „o asigurare unilaterală din partea Statelor Unite către națiunile din Uniunea Occidentală că Statele Unite vor considera orice atac armat venit din partea URSS sau a sateliților ei împotriva oricăreia dintre aceste națiuni un atac armat împotriva Statelor Unite“.[32] Departamentul de Stat a inițiat negocieri secrete cu britanicii și canadienii în Washington pe 22 martie, examinând „posibilitățile unui ERP militar“.[33] În aprilie, Truman va aproba discuții private cu lideri ai Congresului despre extinderea pactului de securitate de la Bruxelles la America de Nord.[34]

Astfel se părea că nucleul blocului Marshall făcuse deja primii pași spre militarizare, confirmând previziunile lui Stalin. O analiză a Ministerului Afacerilor Externe al URSS pregătită de Vîșinski și Molotov conchidea că noua Uniune Occidentală era „primul acord militar-politic oficial al Aliaților pentru crearea «Blocului Occidental» sub conducerea SUA“:

Acordul se prezintă ca o alianță militară, îndreptată în primul rând împotriva Uniunii Sovietice și a noilor țări democrate, și este un instrument al expansiunii americane. În sens economic, acest acord completează Planul Marshall și face parte din dezvoltarea lui. În sens politic, acest acord duce la împărțirea Europei.[35]

Guvernele american, britanic și francez vor susține că acordul era doar o reacție defensivă necesară la acte evidente de agresiune din partea sovieticilor. Un lucru era clar pentru ambele tabere: lucrurile nu se opreau aici. În Occident se năștea o alianță militară transatlantică de mari dimensiuni.

*

Stalin nu voia război – voia doar să amenințe cu războiul, la Berlin, pe care, în opinia lui, Aliații nu-l puteau apăra.

Pe 9 martie 1948, mareșalul Sokolovski și consilierul său politic, Vladimir Semionov, au fost chemați la Moscova de la Berlin. Andrei Smirnov, oficial din Ministerul Afacerilor Externe, le-a spus că Moscova voia să „zădărnicească planurile [Aliaților] de a înființa un bloc occidental din care să facă parte și Germania". Dacă Aliații respingeau cooperarea cu Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe însemna că „se hotărâseră să respingă rezolvarea problemei Germaniei pe baza hotărârilor de la Potsdam". În acest caz, „guvernul sovietic va... fi obligat să închidă complet zona sa de ocupație, să ia măsurile financiare adecvate și să organizeze apărarea frontierei".[36]

La scurt timp, Stalin a început să autorizeze o suită de măsuri menite să anihileze puterile occidentale în Berlin. Restricțiile oficiale și ad-hoc ale transportului aerian, feroviar și auto la intrarea și ieșirea din oraș, impuse peste noapte la începutul anului, au devenit tot mai stricte. Presa orașului, controlată de sovietici, scria că „elemente subversive și teroriste" se folosiseră de controalele lejere pentru a sabota sectorul de est, fapt care ducea la „reguli suplimentare" privind intrarea și ieșirea din oraș a celor din vest, reguli ce urmau să fie puse în aplicare din 1 aprilie. În oraș a fost înființată o „poliție populară", practic o miliție privată în est la dispoziția Partidului Comunist SED.[37]

Pe 26 martie, co-președintele SED, Wilhelm Pieck, i-a spus lui Stalin la Moscova că „se va bucura dacă Aliații [occidentali] vor părăsi Berlinul", poate singura soluție pentru ca SED să evite înfrângerea în alegerile din toamnă. Atunci „să ne dăm toată silința", a replicat Stalin, „și poate îi scoatem de acolo".[38]

Pe 17 aprilie, Semionov i-a telegrafiat lui Molotov de la Berlin confirmând executarea ordinului de a bloca transportul dintre Berlin și sectoarele ocupate de occidentali. Ordinul excepta traficul aerian,[39] probabil din cauza unui eveniment nefericit din urmă cu două săptămâni, pe 5 aprilie, când un

avion de vânătoare sovietic Yak, „șicanând“ un avion civil britanic deasupra Berlinului, a sfârșit prin a se ciocni cu el. Ambii piloți au murit, împreună cu doi americani și alți 12 britanici. Fiecare tabără a dat vina pe cealaltă.[40] Occidentalii având o forță aeriană redutabilă, Stalin probabil că a preferat să evite alte asemenea incidente, cel puțin pe moment. „Măsurile noastre“, a raportat Semionov, deja „au dat o lovitură serioasă prestigiului americanilor și al britanicilor în Germania.“[41] Prin urmare, sovieticii puteau lăsa anemicul „pod aerian“ al Aliaților care alimenta Berlinul de Vest să se prăbușească sub propria greutate.[42]

Stalin știa că Berlinul de Vest era un ostatic pe care-l putea ucide doar o singură dată. Din clipa în care murea, restul Germaniei ocupate de Aliați îi scăpa printre degete, absorbit în noul bloc occidental ostil lui. Întrucât prioritatea lui era să stopeze Programul Londra, trebuia să-și înfrâneze pornirea de a apăsa pe trăgaci.

*

În această etapă a Planului Marshall, George Kennan a simțit nevoia să facă un pas înapoi. Pentru el, opiniile lui Lippman despre obligația Americii de a-și proteja militar aliații europeni erau, pur și simplu, „absurde“.[43] Kennan era alarmat de încercările de a înființa un stat vest-german, chiar dacă el însuși susținea împărțirea țării încă din 1945. Se opunea unei alianțe militare occidentale, continuând să pună accentul pe redresarea economică, o piatră de temelie, considera el, a securității europene. „Dați o șansă Planului Marshall“, ar fi vrut el să le spună europenilor. „Domeniul economic este cel în care suntem puternici... Haideți să nu atragem atenția asupra slăbiciunii noastre [militare] făcând mare caz de situația militară tocmai acum.“[44]

Aceste poziții ridicau întrebări pentru care Kennan nu va găsi răspunsuri convingătoare. Cum se va desfășura reconstrucția Germaniei, pe care Kennan o accepta ca pe o condiție necesară reconstrucției europene, dacă sovieticii continuau să se declare împotriva reindustrializării și a reformei monetare? Cum vor fi convinse Franța și Marea Britanie să renunțe la planurile lor pentru o autarhie economică națională fără garanții din partea americanilor împotriva agresiunii germane și sovietice? Cel puțin devenea

tot mai clar că diplomația economică americană nu avea cum să-și atingă scopurile fără să rupă acordul politic și de securitate de la Ialta–Potsdam.

Faptul că, paradoxal, Kennan se plasa acum la stânga unor vechi adversari precum Lippmann și Clay avea una din trei explicații posibile. Prima era că aceștia îl înțeleseseră greșit – mai precis pe Kennan din Telegrama Lungă și „Dl. X“. Acesta era argumentul lui Kennan acum: descurajarea comunismului nu însemna încheierea unor pacte militare și abandonarea diplomației. Dar așa ceva este greu de crezut. În 1947, Kennan îndemnase pe față Washingtonul să-și arate colții și să renunțe la iluziile utilității dialogului cu Moscova.

A doua explicație este că își convertise vechii dușmani, care se transformaseră mai mult decât trebuiau. Această idee este mai plauzibilă, mai ales în cazul lui Clay – un om care prefera să distrugă barierele, fie franceze, fie rusești, în loc să le ocolească. Așa cum anticipase Kennan, pe sovietici nu-i interesau compromisurile raționale. Erau prea bănuitori în privința Occidentului. Clay, Lippman și alți critici ai „D-lui X.“ se adaptau acum la noua situație din teren.

Cea de a treia explicație este cea mai plauzibilă: în ciuda scrierilor sale, Kennan nu a fost niciodată de acord ca forța militară să fie folosită ca instrument diplomatic pe timp de pace. I-a plăcut să scoată în evidență hibele din logica altora, dar nu i-a convenit ca alții să facă același lucru cu logica lui. Kennan susținea acum că democrațiile nu erau compatibile cu folosirea forțelor armate „în scopuri tactice“ pe timp de pace. Acest efort nu făcea decât să amplifice, în mod periculos, resentimentele față de inamic, doar pentru a găsi o justificare. „Eu am fost cel care a insistat pe «descurajare» și pe ajutor pentru Europa ca formă de descurajare“, scria el în jurnalul său. Dar „cred că am greșit. Nu în analiza făcută poziției sovieticilor, ci în aprecierea că acest guvern are capacitatea de a «acționa» [tactic] dincolo de hotare.“[45] Experții, precum Kennan, erau invariabil îndepărtați de militari și de politicieni.

Acest defetism era o repudiere a propriilor prelegeri ținute la Colegiul de Război în urmă cu un an, în octombrie.[46] Dar și o recunoaștere dramatică a unei erori strategice. Sugera că Planul Marshall, în opinia lui forma ideală de descurajare a comunismului, nu putea funcționa fără un element de

securitate și că adăugarea acestui element ducea inevitabil la război. Despre acest Kennan care acum se îndoia de sine însuși, Lovett va spune: „Mi-a plăcut mai mult de el când era dl. X“.[47]

Oricum trenul plecase și nu mai putea fi întors din drum. Și Bohlen se opusese unei alianțe militare, deși ulterior va ajunge să o vadă „doar ca pe o necesitate“.[48] Timpul avea să hotărască dacă noile temeri ale lui Kennan urmau să fie justificate. Dar cariera lui ca mare înțelept al guvernului se afla pe ultima turnantă.

*

Pe măsură ce drama legislativă a Planului Marshall se apropia de ultimul act, The New York Times se axa pe atuurile Moscovei și ale Washingtonului. „Comunismul internațional“ scria corespondentul Drew Middleton, pierdea teren „după aproape trei ani de succes absolut.“ Pe de altă parte, Planul Marshall reprezenta „cea mai eficientă opoziție economică și politică de când Lenin a înființat statul comunist acum aproape 31 de ani“. Prin urmare, „pășim într-o perioadă a unei ofensive comuniste majore“ menite să-l submineze. În spiritul poziției oficiale a administrației, Middleton spunea că Planul lovea „la rădăcina influenței comuniste în Europa de Vest“, care urmărea să provoace „haosul politic, instabilitatea economică, nesiguranța și teama fiecărei persoane“. Numai Statele Unite, cu forța lor economică fără rival, puteau să „mânuiască o astfel de armă“. Cominformul, sub conducerea lui Jdanov, urma să-l atace instigând la „grevă și sabotaj industrial“, mai ales în Italia, cu ajutorul propagandei, al mitei și amenințărilor. Tocmai de aceea, Planul Marshall, „ca să funcționeze în unele zone“, conchidea Middleton, „trebuie să aibă susținere militară“.[49] Acest refren funest devenea tot mai familiar.

Dezbaterea din Senat, din 3 până în 13 martie, a abordat această dilemă, dar fără o rezoluție anume. Ca să ajute la trecerea proiectului de lege, Vandenberg a încercat să trateze Planul Marshall doar ca pe o „chestiune de afaceri“ și să lase pe altădată probleme mai spinoase, legate de natura relației politice și militare a Americii cu Europa. Alții însă au atacat această abordare, socotind-o nedemnă sau chiar iresponsabilă. Joseph Ball,

republican de Minnesota, a insistat că amenințarea rușilor era fundamental militară și că un program eminamente economic era, prin urmare, inadecvat. Un program militar era necesar „stopării avalanșei sovietice – o putere brutală, lipsită de scrupule“.

Senatorul Lodge a recunoscut că lovitura de stat de la Praga nu ar fi putut fi împiedicată prin ajutor economic; dar sprijinul militar, a spus el, nu era o alternativă practică, date fiind forța și proximitatea Armatei Roșii. Era nevoie de o altă abordare pentru a face față amenințării cu activități subversive și tulburări interne. Lodge a lăsat fără răspuns întrebarea dacă un vot pentru ERP implica disponibilitatea de a-l susține prin amenințarea cu utilizarea forței. John McClellan, democrat de Arkansas, nu a fost mulțumit cu această ambiguitate, insistând că nimeni nu trebuie să voteze pentru dacă nu este pregătit și să sprijine o alianță militară cu Europa de Vest.[50]

Pe 8 martie, Senatul a aprobat în unanimitate un amendament la lege, numit după William Knowland, senator republican de California, care bloca exportul către Uniunea Sovietică sau sateliții ei al tuturor mărfurilor a căror furnizare contravenea condițiilor ERP. Interzicerea totală a exporturilor de petrol, mașini și produse industriale către Rusia avea sprijinul a peste 70% din populație, cu doar 16% împotrivă.[51] Amendamentul prevedea și ca cel puțin jumătate din ajutoare să fie transportate de nave americane, în limitele posibilităților.

Senatorul Taft a avut din nou o revelație, susținând inevitabilul și, în același timp, rămânând vocea conservatorilor deziluzionați. „Dacă votez acest proiect de lege“, a spus el pe 13 martie, chiar înainte de votul Senatului, „o voi face cu condiția că ne angajăm doar pentru un singur an. Dacă nu vrem să continuăm acest program după primul an, orice fel de angajament – moral, legal etc. – cade.“[52] La cinci minute după miezul nopții, pe 14 martie, Senatul a aprobat alocarea sumei de 5,3 miliarde de dolari pentru un singur an printr-un vot de 69 la 17. 31 de republicani au votat pentru – inclusiv Taft –, iar 13 împotrivă.

Și Hoover s-a răzgândit față de scrisoarea lui către Vandenberg din 21 ianuarie, insistând pe lângă Martin, președintele Camerei Reprezentanților, să nu reducă suma propusă.[53] Pe 17 martie, Truman a solicitat pentru ultima dată Camerei Reprezentanților să grăbească ratificarea ERP înaintea unei

sesiuni comune a Congresului. După concluzia trasă de CIA cum că o victorie a comuniștilor în Italia însemna că „bazele sovietice din Sicilia și sudul Italiei deveneau o amenințare directă la securitatea comunicațiilor pe Marea Mediterană“ și aveau „un efect demoralizant în toată Europa de Vest“, Truman era nerăbdător ca proiectul de lege să treacă înainte de alegerile din 18 aprilie.[54]

În contrast cu discursul în care prezentase „Doctrina Truman“, cu un an înainte, de data aceasta președintele nu a ezitat să numească sursa Războiului Rece. „De la încheierea ostilităților, Uniunea Sovietică și agenții ei“, a spus el, „au distrus independența și caracterul democratic ale unui șir întreg de națiuni din Europa Centrală și de Est. Tocmai aceste acțiuni lipsite de scrupule, ca și intenția evidentă de a le extinde asupra națiunilor libere din Europa, au adus Europa în situația critică de astăzi.“ Deși „aprobarea rapidă a programului [de Reconstrucție Europeană] este contribuția sa cea mai importantă“ pe care Congresul ar putea să „o aducă păcii“, aceasta nu mai era suficientă. „Atât timp cât comunismul amenință însăși existența democrației“, Statele Unite trebuie să ajungă la un nivel mult mai înalt de pregătire militară. Truman a apelat la Congres să legifereze atât instrucția militară universală, cât și reintroducerea serviciului selectiv – recrutarea.[55]

În preajma votului, spiritele s-au încins în Camera Reprezentanților pe 25 martie. Unii l-au acuzat pe Truman că sperie lumea cu un nou război ca să rămână la Casa Albă. „E un an electoral, fratele meu!“, a strigat Clare Hoffman (republican de Michigan). Charles Vursell (republican de Illinois) a spus că banii ar fi mai bine cheltuiți „pe construirea celei mai puternice forțe aeriene din lume“. Forța aeriană l-ar fi făcut pe Stalin să se gândească de două ori, în timp ce planul Marshall, pur și simplu, îl încuraja să-și împingă trupele spre vest și să pună mâna pe ajutorul american. „Când a tras cortina de fier peste Cehoslovacia“, a spus Vursell, „a tras-o peste mai bine de 2 miliarde din banii și mărfurile noastre.“ Acum, „dacă aprobăm acest proiect, foarte curând ni se va cere să înarmăm Europa. Apoi va veni sistemul împrumut-închiriere și, la sfârșit, vom trimite milioane de soldați, echipați până în dinți să lupte și să moară pentru apărarea celor 16 națiuni beneficiare ale acestui program.“

Dar impactul practic al atacului lui Vursell asupra proiectului de lege, ca și atacurile multora dintre colegii lui, a fost modest. Vursell voia în continuare

să voteze un ajutor imediat de 3 miliarde de dolari (în loc de 5,3), cu condiția să nu mai existe alte alocări.[56] Oricum, această condiție avea să fie discutată de un nou Congres. Prin urmare, în loc să afecteze Planul Marshall, argumentele lui Vursell au alimentat convingerea tot mai fermă că ajutorul acordat Europei de Vest nu se putea reduce la bani și mărfuri. Trebuia sprijinit de investiții militare americane costisitoare și credibile. Și astfel republicanii au insistat, în fața obiecțiilor ridicate de democrați, ca cele 275 de milioane de dolari (2,75 de miliarde la valoarea de astăzi) care reprezentau ajutorul militar acordat Greciei și Turciei să fie trecute în proiectul de lege al ERP și nu luate separat (cum făcuse Senatul, cu succes).[57] Acum părea evident că Planul Marshall urma să fie trimis în Europa sub escortă militară.

Dar măsurile militare, sublinia Reston, ridicau întrebări de natură politică mai profunde și mai dificile. Dacă era clar acum că, odată ajunși în guvern, comuniștii nu ezitau să folosească mijloace ilegale ca să pună mâna pe toată puterea, cum făcuseră în Cehoslovacia, cum trebuiau Statele Unite să abordeze alegerile din Italia? Își puteau permite să nu intervină ca să-i împiedice pe comuniști să vină la guvernare? Dacă răspunsul era nu, cum puteau justifica sprijinirea democrației prin mijloace nedemocratice?

Reston nu avea răspunsuri.[58] Spre deosebire de unii oficiali din Departamentul de Stat. Steinhardt i-a spus lui Marshall că lecția Pragăi era că Statele Unite trebuie să se angajeze „în intervenții interne directe“ în zonele vulnerabile ale Europei „cu scopul de a organiza eficient forțele anticomuniste“. Și a recunoscut că intervenția era „contrară diplomației convenționale, dar avem un adversar care încalcă regulile“.[59]

Relația dintre Planul Marshall și democrație a fost complicată de la început de includerea Greciei, care fusese pivotul Doctrinei Truman. Camera Reprezentanților a slăbit-o și mai mult pe 30 martie, cu puțin înainte de a vota propria versiune a proiectului de lege pentru ERP. Sprijinită de antisovieticii îndârjiți din Departamentul Apărării, a trecut și o rezoluție care includea și Spania. Dictatorul spaniol Francisco Franco a lăudat Camera Reprezentanților, considerând votul – favorabil, „în ciuda atitudinii președintelui și a secretarului de stat“ – o manifestare reală a sentimentelor pe care poporul american le avea față de țara sa.

Proiectul de lege „omnibus“ al Camerei Reprezentanților prevedea și 900 de milioane de dolari (9 miliarde la valoarea de astăzi) ca ajutor militar acordat Chinei, Greciei și Turciei, și ajutor de urgență pentru salvarea copiilor, peste cele 5,3 miliarde pentru Europa. Departamentul de Stat s-a opus cu vehemență fondurilor suplimentare, în parte fiindcă puteau întârzia trecerea proiectului și în parte din cauza implicațiilor diplomatice. „Includerea ERP într-un proiect de lege care avea în vedere și ajutorul militar“, îi scria Hickerson lui Lovett pe 8 martie, „va lega inevitabil ERP de acțiuni militare potențiale împotriva Uniunii Sovietice și a agenților ei. Aceasta ar muta accentul ERP de pe un program menit să promoveze reconstrucția pozitivă a Europei pe un program de apărare împotriva agresiunii sovietice.“ De asemenea, putea descuraja „anumite țări, în primul rând Suedia și Elveția [neutre]“ să mai participe. „În această eventualitate, am crea o breșă în frontul cooperării țărilor europene non-comuniste.“[60]

Și totuși, proiectul omnibus a trecut de Camera Reprezentanților pe 31 martie, cu un vot de 329 la 74. 171 de republicani au votat pentru și 61 împotrivă; 158 de democrați au votat pentru și 11 împotrivă. Fondurile suplimentare adăugate de Cameră vor fi incluse în forma finală a legii, cu excepția fondurilor pentru Spania. Iritată de acuzațiile comuniștilor cum că Statele Unite erau „o forță reacționară, aliată cu toate guvernele nedemocrate din Europa, de la Grecia la Spania“, și că Planul Marshall era menit să asigure baze pentru războiul cu Uniunea Sovietică, administrația, cu sprijinul lui Vendenberg, a reușit să convingă sesiunea comună a Camerei Reprezentanților și a Senatului să excludă Spania. Micile diferențe dintre cele două versiuni au fost rezolvate rapid și astfel, pe 2 aprilie, Legea cooperării economice (cunoscută și sub numele de Legea asistenței externe) a trecut cu un vot de 318 la 75 în Camera Reprezentanților și prin vot deschis în Senat.[61]

„Această măsură“, a declarat președintele cu mândrie la promulgarea Planului Marshall, pe 3 aprilie 1948, „este răspunsul Americii la provocarea cu care se confruntă lumea liberă.“ Statele Unite erau „prima mare națiune din istorie care-i hrănea și-i ajuta pe cei învinși“. Truman a folosit o duzină de stilouri ca să semneze legea, dăruindu-le tuturor celor care erau de față, din Congres și administrație. Marshall, aflat în momentul acela la o conferință din Bogotá, a trimis un mesaj telegrafic în care considera promulgarea Planului „un pas istoric în politica externă a acestei țări“.

Hoffman a numit-o „probabil legea cea mai închegată din întreaga istorie a SUA“.[62] Date fiind dificultățile politice enorme, atât pentru Europa cât și pentru Statele Unite, de a transpune într-un program viabil discursul lui Marshall de la Harvard, sau doar de a-l pune în discuție, promulgarea legii în doar zece luni a fost o realizare absolut remarcabilă.

„Oricât am căuta prin analele Statelor Unite sau ale oricărei alte puteri“, remarca publicația The Economist de la Londra, „nu există nici o inițiativă diplomatică atât de generoasă și de motivațională.“[63] Planul Marshall avea să „insufle un nou curaj popoarelor libere ale lumii“,[64] au spus Bevin și Bidault într-un comunicat comun. Pentru Attlee era „o dovadă de generozitate și de guvernare inteligentă fără egal“.[65]

Cu alegerile decisive la doar două săptămâni distanță în Italia, Togliatti a vorbit în cadrul unui miting la care participau 20 000 de comuniști italieni, denigrând Planul Marshall și anunțând că sovieticii le vor ajuta țara. Huiduieli și scandări – Lunga vita agli Stati Uniti! (Trăiască Statele Unite!) – l-au acoperit imediat. Pe 17 aprilie, cu 94% prezență la vot, italienii au dat coaliției lui De Gasperi 48,5% din voturi și o majoritate absolută în Camera Deputaților. Socialiștii și comuniștii, ultimii bazându-și campania pe sloganul „Rusia vs. America“, au scăzut împreună de la 40%, în 1946, la 31%.[66] La Paris, Bidault răsufla ușurat.

În Washington, Kennan făcea la fel. O victorie a comuniștilor în Italia, a spus el, fără să vrea dând dreptate teoreticienilor principiului dominoului pe care el îl disprețuia, ar fi șubrezit „poziția noastră în bazinul mediteraneean și posibil în Europa de Vest“. Rezultatul era o demonstrație clară a puternicului efect psihologic al Planului Marshall – psihologia fiind elementul pe care Kennan se baza întotdeauna. Statele Unite realizau astfel „patru cincimi“ din efectul scontat, va reflecta el mai târziu, „înainte ca primele transporturi să sosească“ în Europa.[67]

De notat însă că George Kennan nu se mulțumea ca Planul Marshall să-și pledeze singur cauza. Kennan îl vedea din postura unui antrenor care făcea tot posibilul ca un alergător să câștige chiar și dacă lua substanțe interzise. În cazul alegerilor din Italia, substanța era prima mare operațiune secretă a CIA. Deși amănuntele sunt aproape necunoscute, aceasta cu siguranță a inclus un blitz propagandistic bine subvenționat ca să-i laude pe creștin-

democrați și să-i discrediteze pe comuniști. În opinia lui Kennan, operațiunea se încheiase cu un succes absolut – motiv pentru care acum voia un efort secret sistematic și finanțat pe măsură ca să susțină Planul Marshall. „Războiul politic“, va scrie el în luna mai, „este aplicarea logică a doctrinei lui Clausewitz pe timp de pace.“ De notat că sovieticii făceau același lucru la un nivel mult mai înalt. Propaganda, sprijinul (legal sau ilegal) acordat elementelor străine prietenoase și operațiunile clandestine nu se deosebeau de ajutorul economic: acum toate acestea trebuia să facă parte din arsenalul diplomatic american.[68]

*

Vandenberg plătise scump pentru insistența cu care susținuse în Congres cauza unui ajutor extern istoric, irosindu-și toate șansele de a fi numit candidatul Partidului Republican la președinție. În schimb se aștepta ca omul lui să implementeze programul prin noua Administrație a Cooperării Economice. Clayton și Acheson, oamenii președintelui, nu corespundeau. La îndemnul lui Acheson, Truman a acceptat propunerea lui Vandenberg: Paul Hoffman.

Ca și Clayton, energicul Hoffman, în vârstă de 57 de ani, avea o remarcabilă carieră de industriaș și se bucura de sprijinul ferm al unor lideri din mediul de afaceri. Ca și Clayton, credea că „obiectivul real“ al Planului Marshall era „stoparea răspândirii comunismului“.[69] Spre deosebire de Clayton, Hoffman era republican.

Singurul impediment era că Hoffman nu voia postul. Truman însă nu accepta un refuz. Nici măcar unul evaziv. Înainte ca Hoffman să se consulte cu soția și colegii lui de la Studebaker, Truman a anunțat că acceptase postul. Hoffman a fost șocat, însă ulterior și-a exprimat admirația față de metoda lui Truman, pe care o folosise și el în lumea afacerilor. Hoffman și-a intrat în atribuții pe 9 aprilie. Și a început lucrul – cu un salariu de 20 000 de dolari pe an, cu 80% mai puțin decât până atunci – imediat, anunțând primele sume cheltuite chiar în acea zi. Hoffman a devenit rapid, ca să citățm revista Life, „omul cel mai ocupat din Washington“, răspunzând la 10 000 de cereri de angajare în prima zi de lucru – înainte de a-și lua biroul în primire.

Economistul Richard Bissell din Comisia Harriman a fost primul angajat, cu titlul de asistent al administratorului adjunct, și va deveni factorul hotărâtor în direcționarea ajutorului Marshall. La scurt timp, Hoffman l-a numit chiar pe Harriman la conducerea noului Birou al Reprezentantului Special (OSR) din Paris – sediul Planului Marshall în Europa. Hoffman a refuzat politicos recomandările președintelui pentru posturile din ECA, insistând ca personalul să nu aibă afiliere politică. Truman a câștigat admirația nestrămutată a lui Hoffman prin faptul că i-a respectat dorința. Sir Richard (Otto) Clarke, oficial din ministerul de finanțe al Marii Britanii, va numi personalul ales de Hoffman „un spectacol de toată lauda“.[70]

Hoffman a fost la fel de ferm și în distribuirea fondurilor conform legii și scopurilor ERP. Unele companii americane, le spunea el subordonaților, „au ajuns să considere [ERP] o mină de aur din care toți cei care au ceva de exportat se pot servi“. Americanii trebuie „să înțeleagă faptul că programul de reconstrucție, în totalitatea lui, are în vedere o rată de export mai mică din țara lor“.[71] Acest obiectiv contrasta cu denaturările sovietice ale scopului Planului Marshall.

Primele nave, fiecare încărcată cu mii de tone de alimente, combustibil, produse chimice, utilaje, vehicule etc., au pornit spre cele 16 țări pe 20 aprilie. Curând 150 de nave vor traversa permanent Oceanul Atlantic. Prima care a sosit în Franța – în portul Bordeaux, împodobit cu steaguri americane, pe 10 mai – a fost întâmpinată cu urale de către docheri și cu un discurs de bun venit din partea ambasadorului Caffery. Monnet era în al nouălea cer, scriindu-i lui Schuman că reconstrucția economică era acum, în sfârșit, posibilă în Franța, „datorită creditelor Marshall“.[72]

Oficialii americani și francezi răsuflau ușurați că grupurile de comuniști părăsiseră ceremonia și operațiunile de descărcare nu aveau loc fără incidente. Comuniștii însă i-au înfierat pe Harriman și hoarda lui de administratori ai Planului Marshall numindu-i „noua putere de ocupație“ și „La 5e Colonne américaine en France“. În Italia, Togliatti s-a jurat că „cele 2,5 milioane de comuniști [din țară] vor porni o luptă pe viață și pe moarte cu ERP“. „Soarele răsare în Est“, scria pe un banner la un miting comunist din Viena, „și nici un Plan Marshall nu poate schimba sau împiedica acest lucru.“ Sovieticii și aliații lor comuniști din Europa condangau planul, numindu-l „un instrument în pregătirea războiului“.[73] Truman i-a spus

premierului canadian Mackenzie King că acum situația era la fel de gravă ca în 1939.[74]

Protest împotriva blocadei sovietice a Berlinului, 9 septembrie 1948. În fundal, Reichstagul.

Capitolul 11. Confruntarea

George Kennan era îngrijorat. Crezând în Planul Marshall, crezând că operațiunea de descurajare a comunismului avea efectul scontat, era convins că Washingtonul reacționa exagerat la provocările sovieticilor.

Lovitura de stat din Cehoslovacia fusese previzibilă – o anticipase chiar el. Prin urmare, ideea unui pact defensiv occidental care părea să devină tot mai necesar pregătea terenul unei escaladări periculoase a tensiunilor. Într-o lucrare elaborată în cadrul Grupului de Planificare a Politicilor, chiar la momentul loviturii de stat, Kennan sugera că succesul Planului Marshall i-ar fi putut aduce pe sovietici la masa tratativelor. La scurt timp, a ținut o conferință de presă neoficială în care a opinat că „se așteaptă o scădere spectaculoasă a influenței comuniste și sovietice din Europa“ în următoarele șase luni.[1]

Hotărât să ajute la înfăptuirea ei, Kennan a propus o abordare discretă a Moscovei în luna martie. Truman a aprobat-o la sfârșitul lunii aprilie, iar Marshall i-a dat dispoziție ambasadorului Smith la Moscova să-i prezinte lui Molotov o declarație orală întocmită cu multă precauție. După ce l-a avertizat pe Molotov, cu argumente solide, că Moscova face o „greșeală tragică“ în a crede că Washingtonul nu-și va apăra interesele, Smith i-a spus că „ușa rămâne larg deschisă pentru discuții ample și găsirea unor soluții“.[2]

Molotov a fost de acord să-l primească pe „bătrânul spion“,[3] cum îi spunea el generalului. Înarmat cu interceptări ale telegramelor franceze trimise de la Berlin la Paris, era conștient de tensiunile franco-americane legate de ritmul unificării zonelor de vest ale Germaniei și de suspendarea despăgubirilor de război către Moscova.[4] Astfel, întâlnirea era o ocazie minunată de a submina solidaritatea Aliaților. Molotov l-a întâmpinat pe Smith pe 4 mai 1948 într-o manieră pe care ambasadorul american a descris-o drept „solemnă, complezentă și curtenitoare“.

Șef de stat major pe lângă Eisenhower în timpul războiului, Smith era un tip capabil, ordonat, onest, direct și „practic“. Avea o voce puternică, aspră, își

intimida subordonații și se străduia prea puțin ca să fie diplomat. Aflând că Smith va fi trimis la Moscova în primăvara anului 1946, Eisenhower spusese că „așa le trebuie nemernicilor ălora“.[5]

Cu declarația în mână, Smith l-a asigurat pe Molotov că „întreaga istorie a Americii era o respingere a oricărei politici care implica un război de agresiune“. Dar a și accentuat îngrijorarea țării lui față de comportamentul sovieticilor în Cehoslovacia. Guvernul cehoslovac acceptase invitația la conferința pentru ERP și renunțase „imediat după vizita lui Masaryk și Gottwald la Moscova“. Statele Unite, a continuat el, „nu se opun comunismului din cauza ideologiei marxiste, ci, pur și simplu, fiindcă am văzut în repetate rânduri“, ca în Praga, „cum minorități comuniste ajung la putere prin mijloace ilegale și împotriva voinței majorității... Statele Unite rămân convinse că aceste lovituri de stat date de minorități ar fi fost imposibile fără sprijinul moral și fizic al URSS.“

„Nimeni“, a răspuns Molotov la întâlnirea următoare, din 9 mai, „nu a găsit probe care să dovedească aceste acuzații false. Și nimeni nu poate afirma cu tărie că partidele comuniste au folosit mijloace ilegale.“ Vina aparținea, a spus el, „cercurilor de dreapta... care doresc schimbări prin violență“. În privința Statelor Unite, „este un fapt bine cunoscut că presa vest-europeană și cea americană declară deschis“ că alianța și bazele militare pe care le înființează „sunt îndreptate împotriva URSS“. Iar „evenimentele din Grecia nu sunt singurul exemplu de amestec în treburile interne ale altor state“.[6]

Cei doi nu au căzut de acord asupra nici unui subiect discutat, deși Smith și-a îndeplinit misiunea transmițând mesajul ușii larg deschise. Molotov i-a prezentat textul lui Stalin, care a citit paragraful respectiv cu mare plăcere – scriind pe margine „Ha-ha!“.[7] Iată o șansă, și-a zis el, de a-i slăbi poziția lui Truman în fața aliaților americani și a electoratului. Kennan greșise. „Retragerea spectaculoasă“ nu era pe agenda de lucru a lui Stalin.

Deși Molotov căzuse de acord cu Smith că discuțiile lor vor rămâne secrete, TASS a publicat versiunea sovietică pe 10 mai.[8] Departamentul de Stat al SUA a fost luat pe nepregătite.[9] Stalin, se spunea în încheiere, încerca „să creeze impresia... că Statele Unite fuseseră forțate să încerce un acord cu URSS“. Acest lucru, spera el, va „submina poziția de lider a Statelor Unite... semănând neîncredere în rândul prietenilor noștri care nu au fost

consultați din vreme“.[10] Într-adevăr, două zile mai târziu, Bevin, furios din cauza comunicatului TASS, a fost supus unor întrebări la fel de furioase în Parlament despre ce știa și de când știa.[11]

Stalin însă nu terminase. „Noi nu ducem nici un fel de război rece“, a scris el doar pentru sine în aceeași lună. „Războiul rece este dus de SUA și de aliații lor.“[12] Pe frontul propagandei Stalin riposta în forță.

Liderul sovietic avea un complice în cursa prezidențială din Statele Unite. Potrivit memorandumurilor trimise de Gromîko lui Stalin din Washington,[13] Henry Wallace îl anunțase despre planurile lui de a călători la Moscova înainte de luna aprilie, folosindu-l pe Vladimír Houdek, ambasadorul Cehoslovaciei la ONU, ca intermediar secret. Întâlnindu-se față în față pe 2 aprilie, Wallace și Gromîko au discutat mai întâi întrebările lui Stalin despre posibilii candidați la președinția SUA – inclusiv Wallace, care la scurt timp avea să fie ales candidat de Partidul Progresist și susținut de Partidul Comunist.[14] Apoi s-au axat pe agenda de lucru a lui Wallace.

Wallace voia ca „Generalissimul Stalin, sau el în acord cu Stalin“ să dea „o declarație despre problemele majore ale relațiilor sovieto-americane“. Declarația trebuia să sublinieze, cum va face și mesajul ulterior al lui Smith, că „în relațiile dintre URSS și SUA nu există... divergențe care să nu poată fi rezolvate pașnic“. O astfel de declarație, a spus Wallace, „ar fi importantă din perspectiva influențării opiniei generale din SUA“. Wallace a insistat că „informațiile răspândite în [Washington] despre Cehoslovacia sunt o minciună“ și că „se impune intervenția Moscovei pentru a convinge publicul [american]“.

Stalin era intrigat. Deși „o călătorie“ a lui Wallace „ar da rău“, a scris el pe marginea transcriptului, „o declarație ar fi binevenită“. În privința celui care urma să o facă, „Wallace ar fi mai indicat“, a scris Stalin, „Stalin afirmând că este solidar cu ea“.[15]

Pe 27 aprilie, Gromîko i-a telegrafiat lui Molotov că primise, prin Houdek, o primă versiune a „Scrisorii deschise premierului Stalin“ propusă de Wallace. Stalin a citit-o cu atenție, scriind „da“ acolo unde era de acord și modificând acolo unde nu era.

Cap de afiș într-un miting electoral la care au participat 19 000 de simpatizanți, organizat la Madison Square Garden pe 11 mai, la o zi după publicarea de către TASS a dialogului dintre Smith și Molotov, Wallace a citit „scrisoarea“, cu modificările operate de Stalin. Criticând mesajul lui Smith care demonstra „aceeași aroganță care a dus la criza internațională“, Wallace a declarat că partea cu ușa larg deschisă confirma un fapt pe care îl repetase de nenumărate ori: pacea era la îndemână. Dar, ca să o asigure, Washingtonul trebuia să-și schimbe politicile. De aceea a propus ca Planul Marshall să fie „transformat“ într-un efort al ONU de a crea o „Europă unificată economic“, opusă celei împărțite, pe care o crea Truman. De asemenea, Wallace a propus „instaurarea unui guvern german pașnic pentru o Germanie unită, care să se angajeze la îndeplinirea strictă a acordurilor de la Ialta și Potsdam“. Acesta era un atac la adresa acțiunilor întreprinse de americani în vestul Germaniei.[16]

Pe 17 mai, Radio Moscova a transmis răspunsul exuberant al lui Stalin. The New York Times a publicat traducerea. „Documentul important“ al lui Wallace, declara Stalin, rectifica „declarația precară a guvernului Statelor Unite din 4 mai“ – mesajul lui Smith – oferind „un program concret pentru o rezolvare pașnică a divergențelor dintre URSS și Statele Unite.“[17]

Duplicitatea lui Stalin a surprins din nou Departamentul de Stat al SUA. „Publicarea denaturată a dialogului Smith-Molotov“, i-a telegrafiat lui Marshall însărcinatul cu afaceri al SUA la Moscova, Elbridge Durbow, „a derutat cu mult succes Europa“. Acum, „scrisoarea deschisă a lui Stalin este menită în primul rând să deruteze America, să dea un pospai de substanță declarațiilor inepte ale lui Wallace despre afacerile externe și astfel să afecteze politica americană“.[18] Ulterior Kennan îi va spune lui Smith că ministerul „a căzut fără să-și dea seama într-o capcană bine pusă la punct de Kremlin și de unii dintre oamenii din echipa lui Wallace“. Wallace însă a păstrat secretul asupra filierei Houdek-Gromîko-Stalin, apărându-se de acuzațiile că ar acționa ca agent sovietic.

Kennan era „îngrozit de ușurința cu care presa se lăsa dusă de nas de manevra rușilor“. Și trist că „analiza mea fusese atât de greșită“.[19] Când anticipase că mișcarea comunistă va înregistra o „retragere spectaculoasă“, nu prevăzuse că tectonica politică va înclina în favoarea lui Stalin. În

Grecia, comuniștii îl asasinaseră pe Christos Ladas, ministrul justiției, pe 1 mai; panicat, guvernul a instituit legea marțială. În China, comuniștii lui Mao câștigau teren în fața naționaliștilor lui Chiang.[20] Iar în Berlinul de Vest, sovieticii își întăreau controlul. Foarte curând, gândea Stalin, Aliații aveau să abandoneze orașul sau intenția de a înființa un stat vest-german.

*

Deși Stalin și Molotov erau negociatori experimentați, americanii le luau mereu temperamentul și tacticile folosite drept obstacole reale în calea ieșirii din impasul numit Germania. Problema nu era personalitatea lor, ci baza șubredă a acordurilor de la Ialta și Potsdam: ideea că celălalt își putea schimba opinia despre conducerea comună în Germania prin convingere, coerciție sau o nouă realitate. Acum acordurile atârnau de un fir de păr, dată fiind urgența cu care trebuia rezolvată problema economiei germane. La baza conflictului stăteau, ca de cele mai multe ori, banii.

În Vestul capitalist, banii și băncile ajutau persoanele fizice să ia decizii în cunoștință de cauză privind locul de muncă, economiile, investițiile și schimburile. În Estul comunist, banii și băncile ajutau statul să direcționeze resursele fără intervenția persoanelor fizice. După 1945, Uniunea Sovietică a folosit direcționarea banilor și băncile ca să elimine inițiativa privată, să stopeze cheltuielile nedorite și să împiedice comerțul exterior să perturbe planurile economice interne (prin monede neconvertibile).

Acum, în Berlin, nu exista nici o valută sau sistem bancar care să permită inițiativa privată în stil occidental fără să afecteze controlul sovieticilor asupra economiei orașului și a sectorului estic. Prin urmare, blocarea transporturilor și cererile de valută erau două fețe ale aceleiași monede. Intrarea și ieșirea liberă a Aliaților, împreună cu o bancă centrală în co-proprietate însemnau comerț necontrolat și, în consecință, un sistem comunist necontrolat.[21] O situație nu doar inacceptabilă, ci și o contradicție de termeni.

Problema monedei postbelice a Germaniei apăruse ca măr al discordiei încă din 1944, când Henry Morgenthau, secretarul Trezoreriei lui Franklin D.

Roosevelt, fără să-și dea seama cât de mult avea să se străduiască adjunctul său să sprijine interesele economice ale sovieticilor, l-a desemnat pe Harry Dexter White să se ocupe de noua monedă. Trecând peste directorul Monetăriei, Alvin Hall, care nu voia să dea sovieticilor copii după matrițele americane, White a mințit, susținând că Șefii Statelor Majore Reunite „recomandaseră“ contrariul. Sovieticii, în care, spunea el, trebuie să se aibă „încredere“, tipăriseră peste 78 de miliarde de mărci germane de ocupație – de opt ori mai mult decât americanii. De notat că numărul mărcilor injectate de sovietici a fost aproape identic cu cel al mărcilor Reich-ului puse în circulație de naziști, în timp ce numărul mai mic al mărcilor americane corespundea, aproximativ, cu cel al mărcilor Reich-ului care erau în circulație și păstrau stabilitatea prețurilor.

Administrația Truman a pus capăt generozității lui White în iulie 1945, declarând nevalabile mărcile sovietice (care, din fericire, se deosebeau printr-o liniuță în numărul de serie) în vestul Germaniei. Sovieticii, care știau că mărcile nu au valoare, le-au interzis soldaților să le convertească în ruble. Drept urmare, trupele Armatei Roșii cumpărau ce putea cu ele de la soldații americani, dând de regulă 10 000 de mărci pentru un ceas de 4 dolari. Norocosul vânzător al ceasului schimba apoi mărcile în dolari prin Trezorerie la rata oficială stabilită de White, de 10 la 1, obținând astfel un profit frumos de 996 de dolari. Totalul taxelor americanilor de acasă, în dolari la valoarea de astăzi, ajungea la 6,75 miliarde.[22]

În 1946, specialiștii în valută ai lui Clay au solicitat crearea unei noi mărci vestice, deutschmark******, în locul celei vechi. O nouă monedă putea avea un efect psihologic maxim. Clay a propus Consiliului de Control al Aliaților ca bancnotele să fie tipărite sub control cvadripartit în sectorul american al Berlinului și emise de o nouă bancă centrală. Sovieticii, care voiau să tipărească bancnote în voie ca să acopere costurile ocupației, au propus o soluție cu două monetării – una în Leipzig, în sectorul lor – ca să scape de supravegherea celor din vest.

Ciondăneala dintre cele două tabere a continuat și în 1948. Se bănuiau între ele că ar fi dorit un aranjament reciproc avantajos și își făceau griji în privința impactului interzonal dacă cealaltă parte emitea propriile bancnote. Astfel, până în martie 1948, două Germanii păreau inevitabile la

Washington. Inflația în vestul Germaniei creștea cu aproximativ 10% pe lună: la rata de schimb oficială, un cartuș de țigări americane costa în jur de 2 000 de dolari și, până în iunie, prețul avea să crească la 2 300.[23] Royall considera că administrația așteptase destul cooperarea sovieticilor în privința reformei monetare. Era momentul să acționeze. „Am încercat să ținem o «ușă deschisă» pentru sovietici în toate acțiunile noastre din Germania“, îi scria el lui Stimson, „dar nu ne putem permite stagnarea continuă în această țară și să tot sperăm în reconstrucția economiei vest-europene prin ERP.“ Frank Wisner, asistent adjunct al secretarului de stat, i-a scris lui Lovett pe 10 martie, îndemnându-l să-i spună lui Clay că reforma monetară cvadripartită nu mai constituia un obiectiv politic pentru Statele Unite. Ceea ce, în opinia lui, era „un pas hotărât spre recunoașterea împărțirii Germaniei în Est și Vest“.

Acceptând verdictul armatei cum că impasul monetar convenea sovieticilor, Lovett i-a recomandat lui Clay să facă în așa fel încât să întrerupă negocierile.[24] Sokolovski s-a conformat pe 20 martie, părăsind încăperea cu o furie bine mimată. Întreruperea negocierilor ajuta ambele tabere. Sokolovski a dat noi ordine de „întărire a controlului la granițele externe ale Berlinului“,[25], iar Departamentul de Stat al SUA a urgentat trecerea la deutschmark.

Pe 18 mai, guvernul sovietic a aprobat un plan de descurajare a reformei monetare vestice. În caz că Aliații mergeau înainte, Administrația Militară Sovietică pregătea propria monedă est-germană și „permitea circulația pe tot teritoriul Berlinului doar a noilor bancnote din sectorul sovietic“.[26]

În fața presiunii sovieticilor, Washingtonul încerca din răsputeri să țină coaliția unită. Bidault și premierul său, Schuman, trebuiau cu orice preț să treacă Acordul Londra prin parlamentul francez, unde aproximativ jumătate din membri, în principal gaulliști și comuniști, se opuneau unei Germanii de Vest independente – sau chiar unei monede vest-germane.[27] Știind, ca să-l citățm pe Clay, că „francezii... nu dispun de un transport aerian propriu-zis“, rușii au blocat șoselele, podurile și căile ferate ca să obțină un „nu“ la votul de pe 16 iunie. „Neacceptarea din partea francezilor“, observa Clay, îngrijorat, „va fi interpretată ca un pas înapoi în fața URSS.“[28] Până la urmă a fost o victorie pe muchie de cuțit. Prin convingerea socialiștilor în ultima

clipă, votul a fost de 297 la 289 în favoarea Acordului Londra și de 300 la 286 în favoarea deutschmark.[29] Unitatea Aliaților rezistase, pentru moment.

*

Pe 26 iunie, Hilde Spiel, scriitoarea născută la Viena și stabilită la Londra înainte de război, a reușit să urce într-un avion militar american din Frankfurt cu destinația Berlin. Avertizată în privința manevrelor aeriene ostile ale sovieticilor, i s-a ordonat să-și pună parașuta. Avionul a început să se zguduie violent în momentul în care a pătruns pe coridorul îngust permis de sovietici.

Coborând nesigură pe picioare, după ce vomitase, Spiel s-a trezit într-un oraș sub o mare tensiune. Berlinezii care scotoceau prin gunoaie după resturi de mâncare se întorceau în casele în ruină, fără curent electric, principala sursă fiind întreruptă în Est. Huruitul avioanelor cu provizii ale Aliaților nu înceta nici o clipă. Zgomotul puternic o înspăimânta pe Spiel, amintindu-i de Blitz. Dar, ciudat, inamicul era invizibil. La teatru, rușii au întâmpinat-o ca și înainte. Spiel nu știa ce să mai creadă.[30]

Un război monetar tocmai izbucnise, dar efectele încă se lăsau așteptate. Cu o săptămână în urmă, pe 18 iunie, Clay, împreună cu Robertson și Koenig, guvernatorul britanic și cel francez, îl anunțase pe Sokolovski că foarte curând va declara public schimbarea monedei în vestul țării (dar nu și în Berlin), mai precis duminică, pe 20 iunie. Furios, generalul rus a strigat că măsura este „ilegală“ și a promis „acțiuni care să protejeze economia din zona sovietică“.[31]

Pe 19 iunie, sovieticii au anunțat că „bancnotele emise în zonele de ocupație din vest vor fi interzise în zona sovietică sau în «Berlinul Mare», care este situat în zona sovietică și de care aparține economic“. Temându-se de tulburări în zona estică, care urma să fie inundată de mărci ale Reich-ului (reichsmark) declarate fără valoare în Vest, Moscova a blocat întreg traficul interzonal de pasageri și traficul rutier din exterior spre interior, în același timp instituind controlul trenurilor care intrau în zonă. Utilizarea noii monede – deutschmark – în Est a fost interzisă.

Refuzând să recunoască legitimitatea restricțiilor la transport, Clay, după ce i-a avertizat pe oficialii sovietici, a trimis un tren ca să-i provoace. După 36 de ore de ciondăneli, mecanicii americani au cedat și o locomotivă sovietică a tractat trenul înapoi la Helmstedt, la frontiera de vest.

Neputând să-și aprovizioneze garnizoana pe cale terestră, Clay a început să trimită proviziile cu avioanele.[32] Pe măsură ce tensiunile escaladau, specialiștii în valută din ambele tabere se contraziceau în privința soluțiilor pentru Berlin. Pe 22 iunie, americanii au propus o nouă monedă berlineză, sub administrarea celor patru puteri. Sovieticii au respins-o. Britanicii au propus un compromis – acceptarea mărcii sovietice de către Aliați, dar sub controlul celor patru puteri. Astfel se restabileau drepturile de acces ale vesticilor. Sovieticii însă nici nu au vrut să audă de control comun sau de drepturi de acces garantate. „Vă anunțăm, cum vom anunța și populația germană a Berlinului“, le-au spus ei Aliaților, „că vom aplica... sancțiuni care să asigure numai circulația unei singure monede în Berlin“, din 26 iunie, „anume moneda din zona sovietică.“[33] Aceasta, conchidea Clay, „ar fi abandonat financiar Berlinul în mâinile sovieticilor“.[34] Guvernatorii Aliați au invalidat decretul sovietic în vestul țării și au amenințat că vor introduce deutschmark în sectoarele lor dacă sovieticii mergeau înainte.

Conducerea locală a Berlinului, Magistrat*******, care funcționa cu autoritate limitată permisă de ACC, se afla acum într-o situație politică imposibilă. Cui să i se supună? După o dezbatere aprinsă, a hotărât că ordinele sovieticilor nu erau valabile în afara sectorului sovietic. Ultimul cuvânt însă era al Consiliului Municipal ales. Pe 23 iunie, sovieticii au adus sute de demonstranți SED cu camioanele armatei înainte de ședința de la ora 16:00. După certuri care au întârziat ședința cu câteva ore, membrii au votat susținerea Magistrat-ului. În timp ce consilierii ieșeau din clădire și treceau printre grupurile de protestatari, poliția sovietică care acționa în sector ajuta la identificarea celor care votaseră cu Vestul. Mulți au fost bătuți crunt.

În aceeași zi, sovieticii au anunțat introducerea propriei mărci în Berlin și estul Germaniei, începând din 24 iunie. Până la apariția noilor bancnote, cele vechi, ale Reich-ului, aveau să fie timbrate. Pe 24 iunie, Aliații au declarat inițiativa sovietică nulă și neavenită în Berlinul de Vest și au

introdus deutschmark în oraș. Dar, ca să lase loc pentru un eventual compromis, bancnotele au fost ștampilate cu un „B“ ca să se deosebească de cele non-berlineze. Acest însemn avea să faciliteze retragerea lor ulterioară.

Sokolovski a anunțat că guvernul militar Aliat nu mai exista și a început să izoleze cele trei sectoare vestice printr-o blocadă completă. A suspendat tot traficul rutier, feroviar și naval spre și dinspre celelalte sectoare invocând „dificultăți tehnice“ nespecificate. A întrerupt furnizarea de curent electric și aprovizionarea cu alimente dinspre Est din „lipsă de cărbune“ și din nevoia de a preveni circulația ilegală a monedei vestice. A mutat opt divizii de luptă sovietice în punctele de adunare aproape de granița interzonală. De asemenea, în apropiere de aerodromul Tempelhof din sectorul american a fost înălțat un baraj de baloane care să perturbe aterizările.

Din nou francezii s-au văzut siliți să joace cum le cântau alții. Generalul Jean Ganeval, comandantul Berlinului, l-a avertizat pe Clay asupra „consecințelor incalculabile care cu siguranță nu se vor rezuma la Berlin“. Bidault considera că „puterile occidentale nu vor putea rămâne acolo mai mult de câteva săptămâni dacă nu se va înregistra o schimbare radicală în relațiile cu autoritățile sovietice“. Autorități care, la rândul lor, primeau rapoarte de la „tovarășii lor din Germania [de Est]“ cum că „puterile occidentale vor fi silite [curând] să-și... părăsească pozițiile din Berlin în favoarea Uniunii Sovietice“.

Clay a rămas de neclintit. Până la sfârșitul lunii iunie, 480 de avioane cu ajutoare aterizau în fiecare zi, unul la trei minute. „Poate sunt cel mai nebun om din lume“, i-a spus el lui Ernst Reuter, liderul SPD din Berlin, „dar voi încerca să hrănesc orașul pe calea aerului.“[35]

*

În preajma gării din Berlinul de Vest, de lângă Grădina zoologică, Tiergarten, înflorea o bursă neagră a banilor. Mărci estice, care circulau liber în Vest, erau schimbate cu mărci vestice (interzise în Est), 4–5 la 1. Ziarele se vindeau în mărci estice, deși tipărirea lor se plătea în mărci

vestice. Zahărul se vindea în mărci estice; stafidele în mărci vestice. Cartofii erau neprețuiți, nemaiapărând pe piață de săptămâni întregi. Cu toate acestea, majoritatea berlinezilor, 84%, conform unui sondaj, credeau că Aliații vor aproviziona orașul cu alimentele necesare. Când sovieticii s-au oferit să-i hrănească pe vest-berlinezii care se înregistrau în Est, s-au prezentat doar 2 050 (din 2,4 milioane).[36]

În vestul Germaniei, noua monedă a Aliaților, combinată cu scoaterea de sub control și alte reforme liberale supervizate de Ludwig Erhard, directorul economic al zonei anglo-americane, a avut un efect imediat, regenerator, asupra mediului de afaceri. „Aproape peste noapte, produse de larg consum au început să iasă din fabrici și să umple magazinele“, îi scria Clay lui Byrnes. „Chiar și fructe și legume provenite de la ferme sunt scoase la vânzare în piețe... Germania s-a pus pe treabă... Oamenii de pe stradă sunt hotărâți să înceapă o viață nouă.“[37]

Dar, pe moment, perspectiva era departe de a fi optimistă. Acum existau două poliții în oraș. Două rețele de alimentare cu apă și două canalizări. Două rețele de alimentare cu gaz și electricitate – deși cele din Vest funcționau numai pe timpul zilei.

Hilde Spiel simțea efectele schimbării de când sosise în Berlin, cu câteva săptămâni în urmă. Oficialii ruși pe care îi cunoștea acum destul de bine se arătau indiferenți sau ostili. Nefiind o participantă la Războiul Rece, Spiel era demoralizată de schimbare. „Totul s-a terminat între noi și ruși“, se plângea ea în jurnal.

Ziarul est-berlinez Tägliche Rundschau a anunțat că Administrația Militară Sovietică era acum „singura autoritate de ocupație legitimă“ în oraș. Zvonurile s-au împrăștiat rapid, alimentate și de buletinele de știri de la radio, cum că rețeaua de alimentare cu apă era amenințată cu întreruperea furnizării de electricitate pentru rețelele de canalizare și că puterile occidentale părăseau orașul. În timp ce Clay și alte autorități Aliate încercau să-i liniștească pe berlinezi, Reuter și ceilalți lideri ai orașului organizau mitinguri uriașe – unul atrăgând peste 80 000 de participanți – ca să cheme la rezistență, să-i acuze pe comuniști că folosesc ca armă înfometarea populației și să apeleze la Aliați pentru protecție și sprijin.[38]

Între timp, sovieticii se chinuiau să transmită un mesaj Germaniei și altul despre Germania națiunilor pe care le dominau în Est. În încercarea, pe de o parte, de a submina „așa-zisul Plan Marshall“, Declarația de la Varșovia a miniștrilor afacerilor externe din Blocul de Est l-a acuzat că pune industria vest-germană în „lanțurile monopolurilor capitaliste... americane“. Unul dintre obiectivele de bază ale acestei politici era reforma monetară, crearea unei noi mărci vestice care, servind interesul unor astfel de monopoluri, ducea la șomaj și sărăcie. Vestul Germaniei era astfel „înrobit“, pus în slujba „intereselor strategico-militare“ ale Washingtonului și Londrei și a alianței occidentale de securitate care tocmai se pregătea. În încercarea, pe de altă parte, de a justifica controlul tot mai extins al Uniunii Sovietice în estul Europei, declarația a invocat spectrul „militarismului“ german, pe care planul anglo-american urmărea să-l reînvie și să-l îndrepte spre Est.[39] Până la urmă, sovieticii nu au reușit să-i convingă nici pe germani și nici pe ceilalți est-europeni că îi apărau în aceeași măsură în care le apărau și interesele.

Soldați și polițiști sovietici și occidentali se amestecau în Berlin într-o atmosferă tensionată. Când mașina lui Sokolovski a fost oprită în zona de vest pentru viteză excesivă, s-au scos pistoalele și s-au schimbat cuvinte grele până s-au calmat spiritele. Generalul a revenit la sediu fără alte incidente. O greșeală dintr-o parte sau alta însă ar fi declanșat o confruntare violentă dificil de aplanat.

Vulnerabilitatea Aliaților în Berlin a provocat o dispută ce întârziase prea mult. Până unde vor merge sovieticii? Îi vor înfometa pe berlinezi? Cum vor reacționa sovieticii dacă erau ignorați sau dacă Aliații rezistau presiunii? Se mai justifica prezența Aliaților în Berlin? Care erau costurile retragerii?

„Noi suntem în Berlin de drept“, îi scria Kennan, furios, unui prieten, „și nu ne vom lăsa alungați prin șantaj.“ Statele Unite nu puteau abandona Berlinul, altfel „lumea va afla că abandonăm 2 400 000 de oameni rigorii și terorii regimului totalitar“.[40] Alți membri ai administrației nu erau siguri că abandonul putea fi evitat, inclusiv președintele – deși Truman era hotărât să încerce.

Pe de altă parte, Stalin nu era dispus să renunțe la dreptul incontestabil al Moscovei consfințit prin acordul de la Potsdam: dreptul de veto asupra arhitecturii politice a Germaniei – în totalitatea ei. „Cea mai elocventă expresie a intereselor agresive ale [Americii] este includerea vestului Germaniei și a regiunii Ruhr... în «Planul Marshall»“, scria D. Ignatiev, oficial al Ministerului Afacerilor Externe al URSS:

Ca să păstreze întregul potențial industrial-militar al regiunii Ruhr și al vestului Germaniei, americanii au cerut încetarea demontării fabricilor germane în contul despăgubirilor de război... Asta contrar tuturor acordurilor cvadripartite ale forțelor de ocupație...

„Planul Marshall“ are drept scop transformarea regiunii Ruhr și a vestului Germaniei în principala bază industrial-militară a imperialismului american în Europa și transformarea țărilor marshallizate în zone dependente de această bază...

Politica economică anglo-americană în vestul Germaniei promovează elemente revizioniste germane care fac propagandă împotriva deciziilor de la Ialta și Potsdam privind demilitarizarea Germaniei și a obligațiilor ei în urma distrugerilor provocate de agresiunea germană.[41]

„Dacă pierdem Germania“, le-a spus Molotov miniștrilor afacerilor externe din sateliții URSS, în cadrul unei întruniri organizate la Varșovia pe 24 iunie, „înseamnă că am pierdut războiul.“[42] Două săptămâni mai târziu, după cum va afla serviciul britanic de informații, Moscova le-a adus la cunoștință miniștrilor respectivi intenția de a prelua controlul întregului Berlin.[43]

Paradoxal, confruntarea care se anunța între Washington și Moscova, și care va fi resimțită de întreaga planetă în următoarea jumătate de secol, părea acum să se concentreze asupra unui singur oraș din centrul Europei. Berlinul era o gaură neagră geopolitică menită să absoarbă tot mai mult din energia diplomatică a celor doi foști aliați în război.

*

Legenda spune că „podul aerian“ a fost o reacție curajoasă și decisivă, destinată să înfrângă blocada și să prevină dezastrul umanitar. Și totuși, ca strategie nu a fost nici curajoasă și nici decisivă; nu a avut intenția nici să înfrângă blocada, nici să-i hrănească pe berlinezi pe timp nelimitat. Nimeni din administrația Truman nu credea, la vremea aceea, că un pod aerian era mai mult decât o soluție pe termen scurt ca să se câștige timp. Pentru a înfrânge blocada, acum părea aproape sigur, era nevoie de o provocare militară. În privința motivelor umanitare, acestea erau invocate mai ales de cei care credeau că Aliații trebuiau să se retragă din oraș. După care Moscova aducea provizii ca să preîntâmpine tulburările în masă.

Anticipând escaladarea conflictului după ce sovieticii interziseseră circulația interzonală, armata SUA a început să pregătească provizii pentru un „pod aerian“ pe 18 iunie, cu o săptămână înainte de începerea blocadei totale. Primele avioane C-47 au adus 5,9 tone pe aerodromul Tempelhof pe 21 iunie. Avioanele britanice Dakota au adus primele 6,5 tone pe aerodromul Gatow pe 24 iunie. Curând, avioane încărcate până la refuz aveau să treacă huruind pe deasupra acoperișurilor bombardate ale orașului, unul după altul, aterizând câte unul la trei minute. Aliații au trecut la „contrablocadă“, oprind transporturile feroviare și navale dinspre vest spre estul Germaniei. Oficialii Aliați invocau și ei „dificultăți tehnice“. Potrivit rapoartelor serviciului american de informații, Sokolovski era „pur și simplu șocat“ să descopere cât de dependent era Estul de cărbunele, oțelul, mașinile unelte și mărfurile industriale ale Vestului.[44]

Pe 3 iulie, guvernatorii militari s-au întâlnit din nou la Berlin pentru o ultimă încercare de a soluționa criza.[45] Atmosfera era încinsă. „Cât mai aveți de gând s-o țineți așa?“ l-a întrebat Clay pe Sokolovski. „Până când renunțați la un guvern vest-german“, a replicat rusul.[46]

La început Truman a minimalizat criza, considerând-o „o ciorovăială cu Rusia pe seama monedei germane“. Dar răspunsul lui Sokolovski arăta clar că problema mărcii B era secundară. Ca și în cazul Planului Marshall, principala preocupare a lui Stalin era agenda politică și militară din spatele intervențiilor economice ale americanilor. Traumatizat pentru totdeauna de

invazia nazistă din 1941, Stalin era hotărât ca țara lui să nu mai fie niciodată vulnerabilă în fața capacității militare și a intențiilor Germaniei.

Momentul însă nu era propice unui compromis. Cu doar câteva zile înainte, Stalin exclusese Iugoslavia lui Tito din Cominform. Acesta era „un nou factor de o... semnificație profundă, apărut în mișcarea comunistă mondială prin demonstrarea faptului că Moscova poate fi sfidată cu succes de unul dintre lacheii ei“, observa Kennan. „Prin acest gest, aura de omnipotență și infailibilitate mistică din jurul Kremlinului s-a destrămat. Posibilitatea rupturii de Moscova, de neconceput [până acum], de acum încolo va fi prezentă într-o formă sau alta.“[47] Cu disensiuni periculoase în propria feudă, Stalin nu-și putea permite să facă un pas înapoi în privința Germaniei.

Cât despre Truman, acesta le-a spus subordonaților că „nu era nimic de negociat... Rusia nu a respectat nici unul dintre acordurile semnate.“[48] Dar, cu toată duritatea lui legendară, Truman nu voia să se confrunte cu Stalin tocmai acum. S-a angajat doar să „rezistăm cât mai mult“ fără un conflict armat. Nimic din istoria logisticii transportului aerian, a vremii în nordul Europei sau a comportamentului sovieticilor nu sugera că ar exista un obiectiv mai responsabil. Un incident cu personalul sovietic ce împiedica traficul Aliaților putea degenera în război. Truman se temea mai mult de un conflict declanșat din întâmplare decât de unul deliberat, „provocat de un pilot rus agitat sau de un comandant de tanc comunist irascibil“, care punea în mișcare o spirală a loviturilor și a contraloviturilor letale.

Un pod aerian nu era „nici pe departe o soluție“, a spus Bohlen. Inițial, Clay l-a văzut util doar pentru a-și aproviziona garnizoanele. Nu putea, i-a asigurat el pe oficialii de la Pentagon, contrazicându-se, „să aprovizioneze populația Germaniei cu cantități suficiente de cărbune și de alimente“. Pentru Bevin era de la sine înțeles că „nu puteai hrăni două milioane de germani“ pe calea aerului. Spera doar că o „demonstrație masivă de forță și de hotărâre“ va ridica moralul germanilor. „O asemenea acțiune umanitară, împotriva politicii fără scrupule a sovieticilor de a-i înfometa pe germani doar pentru a câștiga din punct de vedere politic“, considera el, „va arăta... întregii lumi adevărata față a rușilor.“

Reuter era de acord că, printr-un astfel de gest, berlinezilor le vor renaște speranțele, dar atrăgea atenția că orașul mai avea alimente cel mult pentru o

lună.[49] Berlinul avea nevoie de 1 300 de tone pe zi, plus 2 000 de tone de cărbune, ceea ce impunea o operațiune aeriană mai complicată. În Washington, consensul era că Aliaților le trebuiau două luni ca să iasă din impas. Ganeval credea că, până la sfârșitul lunii iulie, „situația va fi absolut disperată“. Atunci sovieticii vor fi cu „cuțitul la gâtul nostru“. Omar Bradley, șeful de stat major al armatei, îi dădea dreptate: „Trebuie să decidem acum dacă vrem să luptăm“.[50]

Pregătindu-se pentru o luptă diplomatică, Truman era nerăbdător să justifice cu acte drepturile Aliaților asupra orașului. Dar teancurile de dosare diplomatice adunate încă de la Ialta nu ofereau nici pe departe o bază solidă pentru aceste drepturi. Ambasadorul Murphy dădea vina pe „un acord deficitar [din timpul războiului]“ cu sovieticii, motivat de un „exces de încredere și de bunăvoință“[51] naivă din partea americanilor. Cu perspectiva unui război, dacă Truman era prea agresiv, și a pierderii dezastruoase a credibilității, dacă președintele era prea slab, consilierii, surescitați, îl îndemnau pe Truman să acționeze decisiv în mai multe direcții.

Clay conducea aripa radicală. „Sunt convins“, a telegrafiat el conducerii armatei din Washington, „că trimiterea mai multor convoaie [înarmate]... spre Berlin mai degrabă va stopa decât va spori presiunile exercitate de sovietici, fapt care ar putea duce la război.“ Rușii, susținea el, nu vor război. Rapoartele serviciilor de informații nu semnalau mișcări de trupe ieșite din comun, acumularea de rezerve sau alte pregătiri militare. Prin urmare nu aveau să intervină. Blocada era menită să scoată de pe piață marca B și să împiedice înființarea unui guvern vest-german, nu să înfometeze populația, acțiune care, ca să-l citățm pe Murphy, nu făcea decât să „submineze obiectivele politice ale sovieticilor în Germania“. „Cu toate acestea“, admitea Clay, „îmi dau seama de pericolele inerente pe care le presupune această propunere din moment ce, dacă ne angajăm într-o operațiune, nu mai putem da înapoi.“[52]

Un convoi înarmat era o strategie cu sorți de izbândă dacă sovieticii doar blufau, Clay însă nu era de acord întrutotul cu această soluție. De fapt, le și spusese francezilor și britanicilor că, în următoarele 18 luni, războiul Berlinului era „inevitabil“. În aceste condiții, un convoi ar fi fost o mare imprudență. În Berlin erau doar 6 500 de soldați occidentali, față de 318

000 de soldați sovietici, staționați în Berlin și în zona de est. Generalul-locotenent Curtis LeMay, comandantul forțelor aeriene ale SUA în Europa, considera că trupele sovietice puteau ocupa Berlinul de Vest în doar opt ore. Bevin și Robertson împărtășeau opinia lui Clay cum că sovieticii blufau și că ideea trimiterii unui convoi era neinspirată. Robertson a arătat că sovieticii puteau bloca gara doar înconjurând-o cu tancuri. Acest lucru ar fi obligat trupele Aliate să pătrundă în gară cu forța, agravând situația, sau să se retragă.[53] Lovett a argumentat că sovieticii ar fi dărâmat podurile din fața și din urma convoaielor, izolându-le astfel și blocându-le înaintarea și retragerea.

Royall conducea aripa împăciuitoare. Îi cerea lui Clay să-și țină gura după ce The New York Times îl citase: Moscova „nu ne va clinti din loc decât prin război".[54] În joc, i-a spus Royall, era „o miză minoră": moneda Berlinului. Spre deosebire de Clay, care ulterior va declara că, foarte probabil, nu ar fi existat nici Planul Marshall, nici NATO dacă Statele Unite ar fi abandonat Berlinul, Royall credea că Statele Unite nu trebuiau – și nici nu puteau – rămâne în oraș. După părerea lui, Clay exagera efectele retragerii asupra prestigiului și influenței SUA și, în același timp, subestima disponibilitatea sovieticilor de a folosi forța.

Șefii armelor reunite au ajuns la concluzia că „intrarea forțelor armate americane în zona rusească ar fi un act de agresiune". Și, prin urmare, prea riscantă. Unii militari cu grad înalt susțineau că retragerea ar fi fost necesară pentru a evita o catastrofă în rândurile populației civile; singura problemă era evitarea „tulburărilor".[55] Forțele SUA „vor fi înfrânte... în cazul unui război", a spus Leahy. Dar o retragere, a insistat Murphy, „va echivala cu o recunoaștere publică a slăbiciunii sub presiune. Ar fi un fel de München al anului 1948."[56] (Peste 16 ani va spune că „ar fi trebuit să demisionez în semn de protest față de politica [debilă] Washingtonului". Faptul că ne-am bazat „doar pe podul aerian a fost ca o renunțare la drepturile noastre, câștigate cu greu, asupra Berlinului, o renunțare care nu ne dă pace nici acum".)[57] Douglas a spus și el că retragerea „va duce probabil la eșuarea Programului de Reconstrucție Europeană", dacă nu chiar la pierderea totală a încrederii în dorința Americii de a-i ajuta pe „vest-germani și pe locuitorii Europei de Vest", în general.[58]

Marshall a vrut să discute situația în cadrul ONU, dar francezii s-au opus, temându-se că singurul rezultat la care se putea ajunge era ca Truman să obțină justificarea morală pentru declanșarea unui război – ale cărui efecte tot ei aveau să le suporte. Compromisul a constat într-un protest scris, înmânat în același timp ambasadelor sovietice din cele trei capitale occidentale, pe 6 iulie. Replica sovieticilor a venit opt zile mai târziu.

Din nou Moscova a criticat vehement Washingtonul și Londra pentru încălcarea angajamentelor luate la Ialta și Potsdam: de a pacifica Germania și de a o face să plătească despăgubiri de război pentru victimele ei. Acum Aliații foloseau reforma monetară și „dezmembrarea" – crearea unui stat vest-german – ca să submineze drepturile sovieticilor în acea țară. Berlinul, a declarat Moscova, făcea parte din zona sovietică, iar amenințarea economică a zonei, prin circulația mărcii B, impusese măsurile de protecție împotriva cărora protestau puterile occidentale. „Interesele populației berlineze nu permit introducerea unei noi monede în zonele vestice ale Germaniei și o monedă specială în sectoarele vestice ale Berlinului".

În plus, scoaterea regiunii Ruhr, industrializate, de sub controlul celor patru puteri submina procesul de „demilitarizare și democratizare" a țării. Ignorându-și obligațiile care le reveneau în Germania, conform acordurilor mai vechi, puterile occidentale își pierduseră „dreptul de a participa la administrarea Berlinului". Prin urmare, Moscova respingea nu numai contramandarea „măsurilor de restricționare a transportului între Berlin și zonele vestice" ca precondiție pentru discuțiile legate de viitorul Berlinului, ci și insista ca orice negocieri privind orașul să fie purtate între cele patru puteri. Această cerere însemna renunțarea la reforma monetară și la intenția de a înființa un stat vest-german.

În final, Moscova a spus că dorea și avea capacitatea de a furniza, de una singură, provizii suficiente întregii populații a „Berlinului Mare". Pentru suferințele Berlinului de Vest de vină erau Aliații. Retragerea lor era cea mai sigură soluție pentru alinarea lor.

După răspunsul sfidător al Moscovei, Marshall a spus, plin de încredere, cabinetului său că „tensiunea din Berlin" era cauzată de „disperarea rușilor în perspectiva succesului ERP".[59] Occidentul era pe cale să câștige partida. Iar Clay era mai optimist ca oricând. „Însăși violența reacției sovieticilor",

i-a telegrafiat el secretarului adjunct al armatei, „este dovada succesului programelor noastre de a reinstaura democrația în Europa.“[60] Poziția lui este paradoxală pentru un guvernator militar american care, până în primăvara anului 1947, avusese tendința de a pune sincopele din cooperarea SUA–URSS nu pe seama triumfului democrației, ci a eșecului unilateralismului de la Paris și Foggy Bottom, noul sediu al Departamentului de Stat.

Clay a continuat să insiste pe confruntare armată, propunând ca generalul de brigadă Arthur Trudeau să conducă un convoi de blindate al trupelor Aliate prin zona sovietică până în Berlin. LeMay urma să bombardeze toate aerodromurile din Germania de Est dacă Trudeau întâmpina rezistență, pe care el nu o anticipa. Dar trupele lui Sokolovski fusese îndoctrinate că apără „granițe sovietice sacre“ și aproape sigur ar fi rezistat invadatorilor. Întrebat dacă lua în calcul această posibilitate, Clay a răspuns susținând inutilitatea concesiilor: dacă voiau război, rușii îi aveau la degetul mic. Se părea că nimic nu-l putea clinti pe Clay: slăbiciunea Rusiei sau agresivitatea ei erau motive la fel de bune pentru o confruntare. Bidault i-a condangat fanfaronada. Șefii de stat major britanici s-au declarat „total împotriva“ planului său.[61]

Truman era posomorât. Prin răspunsul lor, considera el, sovieticii respingeau „tot ce le-am cerut“.[62] La îndemnul lui Bevin, președintele a aprobat trimiterea a 60 de bombardiere B-29 în Marea Britanie, împreună cu un anunț public din partea Pentagonului. Avioanele B-29 bombardaseră Hiroshima și Nagasaki și Truman le trimitea în Europa pentru ca Stalin să ia aminte. „Singurul nostru avantaj“, observa William Arthur Darville Brook, comandantul forțelor aeriene britanice, „sunt armele de nimicire în masă.“

Brook însă voia ca această demonstrație de forță să fie doar un bluf – ceea ce și era. Avioanele B-29 trimise de Truman nu puteau transporta bombe atomice, iar Stalin nu ar fi trebuit să știe acest lucru – nu ar fi știut dacă Donald Maclean, celebra lui cârtiță din Washington, nu i-ar fi spus.[63]

Continuând să abordeze un ton optimist în relația cu presa, Truman i s-a plâns surorii lui că situația era „absolut disperată“. Fiecare sondaj de opinie important arăta că se îndreaptă spre înfrângere în alegerile din noiembrie. Și, „dacă voi câștiga, probabil că va trebui să fac față unui război cu rușii“.[64]

*

Un raport strict secret al serviciului sovietic de informații, din iunie 1948, scris poate de Maclean, arăta că Moscova era nerăbdătoare să știe cât de departe voia Washingtonul să meargă în apărarea intereselor sale din Berlin. În ciuda îngrijorării francezilor cum că poziția SUA „părea periculoasă și iresponsabilă“, raportul – evident tradus dintr-o sursă străină – afirma că armata americană va „recurge la forță dacă rușii fac imposibilă șederea americanilor în Berlin“. Molotov, care l-a adnotat, nu a omis observația potrivit căreia Truman încă nu se hotărâse „când și în ce împrejurări va fi folosită forța, dacă va fi folosită, ca să contracareze măsurile [nemilitare ale sovieticilor]“.[65] Exista astfel un motiv serios ca să mărească presiunea pe oraș, mai puțin prin doborârea avioanelor Aliaților.

Hotărât să pună problema pe tapetul ONU dacă diplomația eșua, Marshall voia mai întâi să-l abordeze pe Stalin printr-o discuție prealabilă cu Molotov. Lui „Bevin o discuție cu Molotov i se părea insuficientă, Marshall însă insista că este singura modalitate de a ieși din impas. Comunicările scrise nu făceau decât să asprească intransigența rușilor în privința formulării.“[66] Ca de obicei, americanul și-a impus punctul de vedere.

Guvernele Aliate au solicitat o întrunire la nivel de ambasadori cu Stalin și Molotov pe 30 iulie, ca să discute soarta Berlinului și „implicațiile ei mai largi“. Molotov a fost de acord să-i întâlnească pe rând, cu speranța, după aprecierea lui Smith, „că îi va face să spună“ care era prețul pe care Occidentul îl va plăti ca să pună capăt crizei. În discuția cu Smith, Molotov a insistat în continuare că Aliații nu puteau spera într-o schimbare privind Berlinul fără să promită o „Germanie întreagă“. Dar a acceptat să înainteze cererea pentru o întâlnire cu Stalin.[67]

Crezând că jocul pe care îl anticipase în primăvară se apropia de sfârșit, Stalin a invitat emisarii occidentali la discuții pe 2 august. Smith a fost însoțit de ambasadorul francez Yves Chataigneau și de ministrul britanic Frank Roberts. La ora 21:00, devreme după standardele Generalissimului, Stalin i-a întâmpinat în biroul său. Subliniind natura „neobișnuită“ a audienței pe care o acorda, cu trei reprezentanți ai Aliaților, și-a detaliat poziția.

Drepturile occidentalilor în Berlin, a spus el, decurgeau din statutul orașului de capitală a unei Germanii unificate. Acum, dacă Aliații înființau un stat vest-german, drepturile lor nu mai aveau o „bază juridică“. Această poziție însemna o înăsprire radicală a liniei diplomatice a sovieticilor – negarea tuturor drepturilor forțelor occidentale de ocupație asupra Berlinului.

„Nu ar fi existat nici un fel de restricții“ în Berlin, le-a spus el apăsat, „dacă nu ar fi fost deciziile luate la Londra“ de a împărți Germania. „Măsurile restrictive adoptate de autoritățile sovietice au fost menite să prevină invadarea zonei sovietice de către moneda vestică.“

Smith a răspuns că guvernul său nu va încerca să împiedice formarea unui guvern german central, dacă divergențele dintre cele două părți nu vor fi rezolvate. Statele Unite însă nu vor negocia sub presiune. În privința monedei, Smith a propus ca Aliații să retragă marca B din Berlin și să înceapă discuțiile despre Germania dacă sovieticii ridică blocada.

Dar Stalin a revenit iar și iar la Programul Londra. „Opriți aplicarea deciziilor luate la Londra și retrageți marca «B»“, a spus el. Apoi „nu vor mai fi dificultăți. Problema s-ar putea rezolva și mâine. Gândiți-vă bine.“

Smith a spus că va face cunoscută guvernului său poziția lui Stalin, dar, după părerea lui, „implementarea deciziilor luate la Londra a ajuns într-un punct din care va fi extrem de greu să dăm înapoi“.

În jurul orei 23:00, Stalin a propus reluarea discuțiilor a doua zi dimineața. Smith însă a insistat că nu are rost. Se „bătuse pasul pe loc“.

Stalin trebuie să fi știut, date fiind informațiile confidențiale deținute de Maclean despre deciziile Aliaților de la Washington, că Occidentul nu mai conta pe podul aerian după luna septembrie.[68] Timpul era de partea lui. De aceea și voia să-i amăgească pe americani, să le dea speranțe în noi negocieri.

Stalin și-a aprins o țigară, zâmbind.

„Vreți să rezolvăm problema în noaptea asta?“

Da, a răspuns ferm Smith; nu mai putea aștepta.

Stalin a făcut o nouă propunere. Marca B și blocada să dispară simultan. Cât despre Programul Londra, să se consemneze că amânarea lui era „dorința insistentă“ a Uniunii Sovietice.

Smith a fost luat prin surprindere. Oare rușii făceau un pas înapoi? Nu vedea nici un substrat diplomatic în „dorința insistentă“. Doar că le dădea Aliaților spațiu de manevră. (Smith chiar îi va sugera lui Marshall să „suspende“ unilateral părți din Programul Londra ca să aibă ce negocia pe viitor.) Cei trei emisari au fost de acord să prezinte propunerea guvernelor lor.[69]

Ambele tabere credeau acum că cealaltă era nerăbdătoare să încheie un acord și încerca doar să iasă cu fața curată. Dar nici una nu ghicea intențiile celeilalte. Stalin era gata să pună capăt blocadei, parțial, dar nu ca un preludiu la restabilirea autorității puterilor occidentale în oraș. Voia să folosească marca sovietică doar ca să-i alunge pe Aliați din Berlin.[70] Pe de altă parte, Departamentul de Stat al SUA era gata să abandoneze marca B, dar nu să și accepte mai puțin decât controlul cuvenit într-un regim monetar unificat pentru oraș. Interesele difereau în continuare.

În Berlin, Clay era, pur și simplu, îngrozit că Smith nu vedea capcana care i se întinsese. Deși la începutul anului 1947 condangase tot ce se opunea eforturilor de a-i atrage pe sovietici într-un parteneriat pentru crearea unui guvern german unificat, acum Clay se opunea cu îndârjire încercărilor de a opri împărțirea Germaniei.[71]

Pe 30 iulie, sovieticii începuseră să se folosească de controlul pe care îl aveau asupra băncii centrale a orașului ca să înghețe conturile Magistratului și ale tuturor întreprinderilor din sectoarele vestice, anihilând astfel economia Berlinului de Vest și prerogativele guvernului non-comunist. Consilierii municipali știau că, din moment ce sovieticii controlau banii Berlinului, era doar o chestiune de timp până când Moscova și marionetele ei din SED aveau să controleze întreg orașul.[72] „Liderii politici ai Berlinului sunt extrem de îngrijorați de zvonul că moneda sovietică va deveni singura monedă“ în oraș, i-a telegrafiat Clay lui Draper pe 7 august. „Dacă nu mai avem nici un control, germanii vor ajunge la mila guvernului sovietic.“[73]

Dar Marshall nu era atât de naiv pe cât îl credea Clay. Dacă renunțăm la marca B, i-a spus el lui Smith, controlul celor patru puteri asupra monedei orașului va fi esențial și nenegociabil. Whitehall******** era de aceeași părere.[74]

Pe 6 august, Aliații i-au prezentat lui Molotov o schiță de comunicat prin care se cerea ca „toate restricțiile“ asupra transportului în și din Berlin să fie ridicate, se specificau condițiile în care marca sovietică urma să circule în oraș și se afirma că negocieri între cele patru puteri vor încerca să rezolve probleme mai complexe legate de Germania. Molotov a „pornit imediat un atac furibund“ asupra cererilor Aliaților de a „controla“ moneda din zona sovietică, din care economia Berlinului făcea parte integrantă. De asemenea, Molotov a protestat că în comunicat nu era trecut „nimic despre dorința insistentă a Generalissimului Stalin privind amânarea deciziilor [luate la Londra]“.

Smith a etichetat răspunsul lui Molotov drept „o tactică tipic sovietică de a încerca să vinzi același cal de două ori“. Dar l-a asigurat pe Marshall că nu existau „motive nici să fie deprimat, nici optimist“. „Următoarea întrunire“, a insistat el, „va fi mai importantă.“[75] Pentru Bohlen, care era sigur că „dorința insistentă“ a lui Stalin era o stratagemă destinată să împiedice crearea Germaniei de Vest sau să dea vina pe Aliați pentru criza din Berlin, atitudinea lui Smith trebuie să fi fost utopică, născută din refuzul de a recunoaște că fusese tras pe sfoară.

Britanicii erau alarmați. Roberts considera că sovieticii nu-și puneau prea mari speranțe că Programul Londra va fi abandonat, dar că aveau toate atuurile ca să-i alunge pe Aliați din Berlin – un bun premiu de consolare. Moneda orașului, a spus Bevin, era acum „la baza conflictului nostru cu rușii“. Robertson era de aceeași părere, conchizând că, „dacă retragem moneda noastră... fără nici un acord privind controlul cvadripartit, vom pierde Berlinul, iar podul aerian se va dovedi inutil“.[76]

Pe 9 august, Molotov le-a prezentat Aliaților propria schiță, care părea să confirme bănuielile britanicilor. Clay a criticat-o cu asprime, catalogând-o drept „dezastruoasă“ și „de neconceput“.

Blocada impusă înainte de 18 iunie, data reformei monetare occidentale, rămânea valabilă – dând de înțeles că era de natură preventivă și legitimă. Drepturile de acces ale occidentalilor nu le depășeau pe cele acordate prin „acordul actual“ – care era nul prin faptul că nici un drept nu era menționat în el. Molotov respingea controlul celor patru puteri asupra monedei din Berlin. Puterea aparținea în întregime Băncii de Emisiune înființate de sovietici. O agenție sovietică urma să-și asume controlul asupra exporturilor orașului. Noua autoritate, susținea el, era în ton cu măsura luată de Aliați de a întrerupe ilegal controlul cvadripartit al Germaniei. În sfârșit, „dorința insistentă“ a lui Stalin urma să fie clarificată printr-o declarație în care Aliaților li se va cere ca, „pe moment, să nu propună abordarea formării unui guvern pentru vestul Germaniei“. Această clarificare însemna că abordarea formării unui guvern pentru vestul Germaniei echivala cu o schimbare a poziției Aliaților, oferind astfel Moscovei un pretext de răzbunare.[77]

În Berlin, oficialii sovietici măreau presiunea. Îi hărțuiau pe membrii Magistrat-ului și le anulau autoritatea în Est. Mii de susținători SED au organizat demonstrații violente toată vara, perturbând activitatea consiliului. Soldați sovietici au intrat cu mașina într-un polițist militar american în sectorul de vest și au fugit trăgând în stânga și-n dreapta. Mai mulți manifestanți au bătut reporteri radio în sectorul american. CIA conchidea că, în aceste împrejurări, prezența occidentalilor în oraș era „greu de menținut pe termen lung“.[78]

Alte întâlniri între Smith și Molotov, pe 12 și 16 august, nu au dus la nimic. „Lucrurile se mișcă foarte greu“, spunea Smith, contrar așteptărilor lui. Molotov „pare să... nu se grăbească în privința unei înțelegeri“, poate „din cauza efectului pe care iarna îl va avea asupra podului nostru aerian sau poate speră într-o deteriorare a condițiilor economice în sectoarele de vest“. „Atitudinea lui fiind calmă și destul de binevoitoare“, scopul părea a fi prelungirea discuțiilor „aproape la nesfârșit“ ca „să ne împiedice să adoptăm un alt plan de acțiune“. Auspiciile, i-a spus el lui Marshall, nu mai erau „deloc favorabile“.[79]

În cadrul unei ședințe a Consiliului de Securitate Națională din 19 august, condusă de Truman, Marshall și Lovett au spus că sovieticii își folosesc

puterea asupra monedei orașului ca să-și transforme „blocada fizică“ într-una „economică“ și „financiară“. CIA cumpănea intențiile lui Stalin, calculând costurile compromisului față de avantajele rezolvării „dilemei“ din Berlin.[80]

Marshall a conchis că „nu avem nimic de câștigat, dimpotrivă avem multe de pierdut dacă mai încercăm să negociem [cu Molotov]“.[81] Din acest motiv s-a hotărât să-l abordeze pe Stalin pentru ultima oară înainte de a se adresa ONU – o mișcare sprijinită de Clay, dar neagreată de Schuman, care o vedea drept un preludiu la război.[82]

Dar ambele tabere simțeau presiunea timpului, sperând că se poate ajunge la un acord. Marshall era îngrijorat de „semnele de agitație din partea populației“, dat fiind că simple detalii tehnice păreau să împiedice orice înțelegere. Stalin era preocupat de Consiliul Parlamentar Vest-German – alcătuit din 64 de reprezentanți aleși, sub conducerea lui Konrad Adenauer din CDU – care, pe 1 septembrie, la Bonn, începea să elaboreze o constituție.[83] Aceasta era ultima lui șansă ca să-l oprească.

Stalin a acceptat o întâlnire în seara zilei de 23 august, întâmpinându-i pe emisarii occidentali „foarte jovial“. Pozând din nou în izvorul rațiunii și al afabilității, a oferit concesii vagi legate de blocadă și de monedă. A fost de acord, în principiu, să ridice toate restricțiile „impuse recent“ asupra circulației în Berlin, nu numai cele introduse după 18 iunie. A fost de acord și ca o comisie financiară din partea celor patru puteri să fie „corpul de control“ al operațiunilor monetare ale băncii sovietice. Acordul părea tot mai aproape.

Aproape. Stalin a insistat în continuare că „trebuie să spunem ceva și despre Conferința de la Londra“. Liderul sovietic nu voia ca Aliații să facă vreo mișcare legată de îndelung proiectatul guvern vest-german înaintea unei noi întruniri a miniștrilor afacerilor externe ai celor patru puteri. Și, deși prefera o declarație publică în acest sens, se mulțumea cu un schimb de scrisori confidențiale.

După două ore în compania lui Stalin, emisarii au petrecut încă trei alături de Molotov, pe post de „comitet de elaborare“. În afară de problema „dorinței insistente“ a lui Stalin, pe care cei trei au hotărât să o transmită

guvernelor lor, „lucrurile au mers atât de lin“, i-a spus Smith lui Marshall, „încât am intrat la bănuieli. Mi-am amintit zicala lui Stalin: «ursul blând este mai periculos decât cel nervos»“. Mai erau și multe detalii pe care trebuiau să le rezolve guvernatorii militari ai Berlinului. Vor fi de acord cu desființarea blocadei și consolidarea monedei în decurs de numai o săptămână? Era „o chestie imposibilă“, se temea Smith, și „nu văd să mai avem timp“.[84]

Marshall și Clay și-au exprimat îngrijorarea că Molotov refuzase, din motive legate de „poziția juridică“ a sovieticilor, să treacă controlul cvadripartit al Berlinului în proiectul de directivă. La ceea ce părea să fi fost o mustrare din partea secretarului de stat, frustrarea lui Smith a dat în clocot.[85] „Astăzi în Berlin nu există control cvadripartit“, a răspuns el tot printr-o telegramă, iar „rușii nu au nici o intenție să-i permită reaplicarea... atât timp cât nu pot obține controlul cvadripartit al Germaniei.“ După părerea lui, Marshall trebuia să accepte realitatea și să se hotărască: ori „rămânem [în Berlin] în condițiile actuale și luăm măsurile necesare organizării independente a vieții în cele trei sectoare vestice“, ori acceptăm ridicarea blocadei „în condițiile în care nu vom avea controlul total al vieții în sectoarele noastre“. A încerca să ai o Germanie de Vest independentă și un Berlin controlat de patru puteri era, în opinia lui, o utopie. De aceea a recomandat ca Aliații să obțină concesii de la Molotov, fără speranțe de succes, și apoi să transmită directiva guvernatorilor militari ca să vadă dacă o puteau pune de acord cu cererile Washingtonului. Dacă nu reușeau, Washingtonul putea întoarce spatele sovieticilor.[86]

Pe un ton amenințător, Molotov a refuzat să includă asigurările verbale ale lui Stalin în directivă, insistând că nu se va lăsa atras în discutarea unui „nou document“. Și a cerut în mod repetat ca formularea sovietică privind deciziile luate la Londra – pe care Aliații o respinseseră și cu care nu erau de acord într-o formă acceptabilă Moscovei – să fie inclusă într-un comunicat imediat.[87] Motivul acestei atitudini radicale părea clar. Până la definitivarea directivei și trimiterea ei guvernatorilor militari, pe 30 august, convenția constituțională de la Bonn era la două zile distanță. Stalin era pe punctul de a pierde un atu important și, odată cu el, utilitatea unor concesii făcute Aliaților.

Stalin însă era pregătit pentru această eventualitate. Îi spusese lui Djilas, adjunctul lui Tito, încă din februarie, că „Occidentul va pune mâna pe vestul Germaniei, iar noi vom face din estul Germaniei propriul stat“.[88] Acum obiectivul lui era ca Berlinul să fie capitala nedivizată a Germaniei de Est.

Pe 31 august, la ora 17:00, guvernatorii militari s-au întâlnit din nou după aproape două luni. Conduita lui Sokolovski era „ușor provocatoare“, a consemnat Murphy, îngrijorat. Rusul părea arogant, doritor să arate că „este stăpân pe situație“. Nu era o atitudine pe care să o adopte fără ordine de sus. „Niciodată nu m-am simțit atât de descurajat și de disperat“, scria Clay înainte de întrunire, anticipând consecințele nefaste.[89]

„Ține-te tare pe poziție și fără alte concesii decât cele pe care le-am convenit la Moscova“, îi ordonase Molotov lui Sokolovski printr-o telegramă ultrasecretă din acea zi. „Nu uita că reprezentanții occidentali vor mai ales o autoritate mai extinsă a comisiei financiare. Nu putem permite așa ceva.“[90]

Sokolovski a negat că ar ști ceva despre înțelegerile verbale încheiate cu Stalin și Molotov la Moscova. Restricțiile de circulație impuse înainte de 18 iunie nu puteau fi ridicate.[91] Altele noi urmau să fie impuse traficului aerian spre Berlin, limitându-l la aprovizionarea forțelor de ocupație. Cursele neregulate, a explicat el, subminau utilizarea mărcii sovietice, singura monedă autorizată a orașului. În ceea ce privește banca sovietică, Sokolovski a insistat că acea comisie financiară cvadripartită nu avea putere de decizie asupra ei. Din momentul în care Aliații retrăgeau marca B, viața financiară a orașului trecea sub controlul sovietic. După o săptămână, Sokolovski a anunțat că în coridoarele aeriene de deasupra Berlinului vor începe exerciții militare sovietice.[92]

Văzând că podul aerian era amenințat direct de armata sovietică, Clay, furios, i-a telegrafiat lui Draper la Washington, pe 3 septembrie, insistând să știe care era poziția americană. Statele Unite erau hotărâte să rămână putere de ocupație în Berlin? Acceptarea tuturor condițiilor puse de Moscova era incompatibilă cu un astfel de obiectiv. Întrucât președintele încă mai căuta soluții prin care să evite războiul sau retragerea, singura asigurare pe care

Royall i-o putea da lui Clay era că administrația nu-și va sacrifica drepturile pentru ridicarea blocadei.[93]

„Îmi pare rău“, i-a telegrafiat Murphy lui Marshall pe 7 septembrie, termenul limită la care guvernatorii trebuiau să încheie o înțelegere, dar „suntem într-un mare impas.“ „Indiferența sovieticilor este vecină cu disprețul.“ Fac „numai propuneri care să le ofere controlul absolut și care să ne pună în imposibilitatea de a le accepta“. Guvernatorii au amânat întrunirea fără să cadă de acord asupra unui raport comun sau a unui raport al chestiunilor care li se păreau inacceptabile.

Între timp, apăruseră alte probleme, explica Murphy. „Tactica sovieticilor în Berlin este tot mai agresivă.“ Pe 6 septembrie, 1 500 de comuniști au blocat ședința Consiliului Municipal. Trei reporteri americani au fost bătuți crunt. La ordinele unui ofițer sovietic, polițiști în uniformă din sectorul de est au arestat zeci de polițiști în haine civile din sectoarele de vest aduși de adjunctul primarului ca să mențină ordinea. Murphy se temea că „au fost duși la moarte“.[94]

Peste 300 000 de berlinezi s-au adunat pe 9 septembrie în Platz der Republik, aproape de Poarta Brandenburg, ca să-i asculte pe Reuter și alți lideri ai orașului cum condangă blocada sovietică. „Nu putem fi dați la schimb, nu putem fi negociați, nu putem fi vânduți!“ a strigat Reuter. „Vom rezista împreună până când vom câștiga această luptă!“ Când polițiștii din Berlinul de Est i-au respins pe demonstranții care treceau pe poartă, aceștia s-au luat la bătaie cu ei. Mașinile poliției au fost răsturnate și cineva a dat foc unui steag sovietic, înălțat în amintirea războiului. 12 zile mai târziu, primarul interimar Ferdinand Friedensburg s-a întâlnit cu maiorul Boris Ocikin, șeful sovietic al Secției Administrației Civile din cadrul autorității cvadripartite de ocupație (Kommandatura), și, într-un limbaj extrem de îndrăzneț, a criticat politica și comportamentul ocupanților sovietici:

Relația de bază dintre populația germană și puterea sovietică se deteriorează constant... O echilibrare a tensiunilor, care au căpătat semnificații politice globale... poate fi realizată doar prin îmbunătățirea imediată a raporturilor populației germane cu ocupația sovietică...

Forțele sovietice de ocupație au comis două erori fundamentale... Prima este că utilizarea formelor administrative și de guvernare care sunt valabile în Uniunea Sovietică nu este posibilă și în cazul populației germane. Germanii aspiră la o viață politică organizată după propria concepție despre democrație și la stabilirea unor relații bune cu Uniunea Sovietică conform acestei concepții. Din păcate, eforturile noastre sunt zădărnicite de politica administrației militare sovietice... care insistă să impună alte forme politice și să limiteze autoguvernarea germană...

Cea de a doua este că puterea sovietică de ocupație se bazează... pe comuniști, pe care îi sprijină din toate puterile. Dar comuniștii reprezintă o minoritate și vor rămâne așa și în viitor, fiind respinși de imensa majoritate a germanilor...

Intransigența forțelor sovietice de ocupație i-a făcut pe germani să aibă o atitudine rigidă și adesea imprudentă față de ele. Regret profund că, după trei ani și jumătate de ocupație sovietică, germanii și sovieticii nu au reușit să se înțeleagă.[95]

În particular, liderii orașului criticau și slăbiciunile diplomației occidentale. În același timp se străduiau să combată zvonurile care circulau în oraș despre retragerea mărcii B de către Aliați, ca un preludiu la retragerea propriilor trupe. Aceste zvonuri duceau la deprecierea monedei.[96]

„Poziția lui Sokolovski“, conchidea Marshall, „și mai ales tulburările provocate de sovietici ca să ducă la răsturnarea conducerii orașului aleasă sub supravegherea celor patru puteri, arată clar că sovieticii vor să ne anuleze drepturile în Berlin.“[97] Truman a convocat conducerea armatei pe 13 septembrie ca să treacă în revistă opțiunile, inclusiv loviturile nucleare.[98]

A doua zi, la Moscova, emisarii Aliaților au solicitat o ultimă întrevedere cu liderul sovietic. Li s-a spus că Stalin era „în concediu“. Molotov i-a primit patru zile mai târziu, dar le-a respins acuzațiile potrivit cărora Sokolovski nu se supusese directivei. Ei îi denaturaseră sensul, a spus Molotov, cerând ca vestita comisie financiară să controleze „întreaga activitate a Băncii Germane“ și făcând uitat un acord din 1945 privind coridoarele aeriene.[99]

Directiva fiind ambiguă în privința prerogativelor comisiei, Aliații se bazaseră pe bunăvoința sovieticilor de a se conforma asigurărilor verbale ale lui Stalin. Pe de altă parte, literatura sovietică preamărise manipularea monedei în timpul Revoluției din Rusia; iar Douglas nu era deloc surprins că Stalin voia să se folosească de aceeași armă în Berlin. Răzgândirea lui față de cooperarea monetară, alături de noile restricții ale traficului aerian, l-a convins pe Marshall că sovieticii negociau în continuare cu rea intenție.[100] Privind retrospectiv acele evenimente, Foy Kohler, însărcinatul cu afaceri externe al SUA la Moscova, va conchide că sovieticii puseseră la cale acel șah etern „ca să prelungească negocierile la infinit și astfel să mențină blocada".[101]

Într-adevăr, Stalin juca o altă carte acum. După ce nu reușise să împiedice convenția constituțională din Bonn, acum conta pe faptul că, până la iarnă, Aliații aveau să renunțe la podul aerian – ceea ce avea să ducă la demoralizarea vest-berlinezilor. Podul aerian „a avut mai mult succes decât ne așteptam", a spus Marshall Consiliului de Securitate Națională, dar a și avertizat că, „din multe puncte de vedere, timpul era [încă] de partea sovieticilor." Tonajul trimis de britanici ajunsese la 1 463 în august, dar va scădea la 1 259 în septembrie și la 1 030 în octombrie din cauza unor probleme mecanice și logistice.[102] Dar în tabăra americană nici măcar Marshall nu vedea că Aliații ar mai fi avut puțin până să iasă din impas. Schimbarea a început discret, la sfârșitul lunii iulie, odată cu numirea unui nou comandant al podului aerian la sediul din Wiesbaden.

*

Generalul-maior William Tunner nu era un comandant de aviație tipic. Nu împărtășea ideea fixă a colegilor, a bombardării cu orice preț. Adept al teoriilor lui Frederick Taylor despre managementul științific, Tunner manifesta un interes neobișnuit față de capacitatea avioanelor de a transporta persoane și echipament pe distanțe lungi și cu mare viteză. Drept pentru care invita specialiști în dinamică pentru a analiza podul aerian din punct de vedere teoretic și practic și dispunea schimbări în practică și procedură care nedumereau pe toată lumea. Schimbările dădeau roade: media cantităților livrate zilnic a crescut de la 2 226 de tone în iulie la peste

3 800 în august, aproape de ținta propusă de Clay – 4 500.[103] În acea lună francezii au adăugat un nou aeroport în zona lor, la Tegel.

Până în septembrie, podul aerian livra o cantitate record de 4 593 de tone pe zi, peste ținta lui Clay (deși sub cele 6 000 de tone pe care Friedensburg le considera necesare). Clay susținea acum că putea învinge blocada dacă i se puneau la dispoziție mai multe avioane – încă 116, mai precis. În Washington alocarea mai multor resurse părea riscantă. Jumătate din flota aeriană militară era deja angajată în aprovizionarea Berlinului. Mai mult de jumătate ar fi slăbit forța de care Statele Unite aveau nevoie ca să împiedice sau să respingă un atac sovietic.[104]

Din punct de vedere politic, Marshall, se vedea strâns cu ușa. Dintr-o parte șefii de stat major criticau eforturile de a ține în frâu Rusia doar cu provizii și diplomație. Din cealaltă parte președintele era frustrat de neîncheierea unui acord care păruse ca și rezolvat cu câteva săptămâni înainte. Afectat de acuzațiile care veneau dinspre tabăra lui Wallace, cum că incita la război,[105] Truman a început să negocieze pe la spatele lui Marshall un compromis cu liderul sovietic.

La îndemnul consilierilor politici care îl avertizau că tot mai mulți votanți „se temeau de perspectiva unui război“,[106] Truman a hotărât să trimită o delegație la Moscova ca să-l întâlnească pe Stalin. Gestul se voia o demonstrație pentru americani că intenția lui era să asigure pacea.

Eisenhower – erou de război ca și Marshall – era numele cel mai important din grup.[107] Truman însă avea nevoie de un om pe care-l cunoștea bine, un om care-l cunoștea bine și care putea vorbi în numele lui. Un om altfel decât Ike. De aceea a insistat ca acest om să fie Fred Vinson, vechiul lui partener de pocher și fost secretar al Trezoreriei. Acum șef al Curții Supreme, Vinson nu știa prea multe despre situația din Berlin și nici nu avea experiență în felul de a fi al sovieticilor. Dar Truman spera că Vinson va reuși să-l convingă pe Stalin, să-l facă „să i se confeseze unuia de-ai noștri în care putea avea încredere“. Astfel poate că cele două tabere „ajungeau la un acord“.

Faptul că un președinte care se mândrea că se opune amenințării rușilor putea crede că un conflict atât de complex și de periculos putea fi tratat ca o

neînțelegere din partea lui Stalin reflecta, în egală măsură, disperare și ignoranță în privința modului în care funcționa sistemul sovietic. Truman nu se arătase deranjat că Stalin publicase, în luna mai, observațiile făcute în particular de Smith. Despre „bătrânul Joe“ spunea că este un „tip de treabă“, care era indus în eroare de Molotov și manipulat ca un „prizonier al Biroului Politic“. Dar, chiar dacă ar fi fost adevărat, ideea că Stalin ar fi putut fi convins de o discuție de la suflet la suflet cu un politician dur din Kentucky părea exagerată. Chiar și Vinson a fost „uimit“ și a acceptat cererea doar cu jumătate de gură.

Pe 4 octombrie, Truman a definitivat discursul public prin care voia să explice gravitatea conflictului cu Rusia și decizia lui de a trimite o delegație la Moscova. Misiunea lui Vinson nu era de a „negocia cu privire la criza din Berlin“, ci de a discuta „relația morală“ dintre cele două țări. „Premierul Stalin“, scria el, „m-a asigurat de dorința lui de a discuta cu Fred Vinson.“ Truman dădea de înțeles că secretarul de stat era de acord cu această misiune.[108] Marshall însă nu știa nimic.

Lovett clocotea de furie. L-a avertizat pe președinte că șeful său, aflat în acel moment la Paris, unde discuta despre criză cu Bevin și Schuman, va demisiona. Truman a fost de acord să-și amâne decizia până la revenirea lui Marshall.

Marshall era acum mai optimist în privința Germaniei și a podului aerian decât fusese vreodată și, prin urmare, hotărât să nu-i facă nici un fel de concesie lui Stalin. Un emisar prezidențial care nu avea habar de ce se întâmplase în ultimele luni de diplomație epuizantă nu era soluția cea mai indicată. „Suntem aproape de victorie“, le-a spus el lui Bevin și Schuman. „Am pus Germania de Vest pe picioare.“ În privința Berlinului, „podul aerian contracarează blocada foarte bine“. Poate „acoperi nevoile sectoarelor vestice... cât timp vrem noi. Și nici nu ne costă chiar atât de mult.“[109]

Așa că, în clipa în care Lovett l-a informat despre misiunea lui Vinson, pe 5 octombrie, Marshall mai că n-a făcut o criză de apoplexie. Iată o inițiativă unică „în istoria gafelor diplomatice“, a exclamat el. Dar până să ajungă la Washington ca să discute cu Truman, vestea a ajuns pe pagina întâi a ziarului Chicago Tribune.

Văzându-se nevoit să dea ochii cu Marshall, Truman a regretat ideea și s-a hotărât să dreagă lucrurile cu secretarul de stat. „Am renunțat“, le-a spus el consilierilor, chiar dacă aceștia insistau că misiunea Vinson era pentru el cea mai bună șansă ca să rămână la Casa Albă. La sosirea lui Marshall, pe 9 octombrie, cei doi au anunțat că discutaseră să-l trimită pe Vinson la Stalin cu un mesaj „despre problema atomică“ și dorința președintelui „ca pacea să domnească în lume“. Dar, în cele din urmă, se explica în declarație, Truman „se răzgândise“, dat fiind „riscul unei înțelegeri greșite“.[110]

Deși misiunea fusese anulată, Marshall considera că eforturile depuse de el la Paris nu avuseseră rezultatele scontate. Într-adevăr, Bevin și Schuman erau mai puțin siguri acum dacă Truman voia să înceapă un război, să-i abandoneze unui război sau și una și alta. Pe 14 octombrie, kremlinologul Foy Kohler, din cadrul Departamentului de Stat, i-a telegrafiat lui Marshall de la Paris: Stalin ajunsese la concluzia că „nu mai avea nici o șansă să împiedice“ crearea unui stat vest-german „prin negocieri, chiar cu prețul unor concesii făcute în cazul Berlinului“. Singura cale de a „anula deciziile luate la Londra și de a rupe unitatea puterilor occidentale“ era, prin urmare, subminarea guvernelor. Noua lui strategie era folosirea „tulburărilor provocate de comuniști în Franța... pentru a grăbi întoarcerea lui de Gaulle“,[111] care se opunea cu înverșunare acestor decizii.

Loial și discret, poate că Marshall nu a folosit cuvântul „demisie“, dar, bolnav fiind, i-a spus clar lui Truman că nu va rămâne în post după învestitura noului președinte. Așteptându-se ca Dewey să câștige alegerile, chiar i-a propus lui John Foster Dulles ca, ținând cont de „gravitatea situației la nivel mondial“, să fie înlocuit imediat după alegeri. Descumpănit, Dulles i-a amintit lui Marshall că Truman mai avea de stat încă trei luni și că președintele care pierdea alegerile își putea păstra miniștrii până lasă locul altuia.[112]

*

Înființarea onu trebuia să fie marea contribuție a lui Roosevelt la instaurarea ordinii mondiale postbelice. Aceasta, credea el, avea să împiedice retragerea

Americii în izolaționism și să-i convingă pe sovietici să renunțe la confruntare în favoarea cooperării.

Marshall însă era hotărât acum să se folosească de ONU ca să izoleze Moscova pe scena mondială. În octombrie, a acuzat blocada în cadrul Consiliului de Securitate invocând Capitolul VII din Carta ONU, care se referea la amenințările la adresa păcii. Statele Unite au jucat rolul de procuror, supunând cazul judecății a șase state „neutre“: Argentina, Belgia, Canada, China, Columbia și Siria.

Bevin și Schuman i s-au alăturat lui Marshall numai după o rezistență energică. Singurul scop pe care-l vedeau în implicarea ONU era obținerea unui acord moral de a sparge blocada prin violență, națiunile lor urmând să suporte reacția sovietică.[113] Rușii, s-a plâns Bevin în particular, „și-au jucat prost cartea“, dar tocmai asta „ne-a silit să ne apropiem de americani în problema Germaniei mai mult decât am fi vrut“.[114]

Truman însă, care tocmai abandonase o misiune de pace, nu se hotărâse să folosească forța. Unii membri ai administrației, printre care și Royall, încă mai insistau pentru o retragere onorabilă din Berlin. Pentru Draper, orașul era „un avanpost militar imposibil de păstrat.“ Renunțând la radicalism, și Kennan era îngrijorat de „poziția tot mai vulnerabilă“[115] a Aliaților. Și se opunea folosirii ONU pentru a-i izola pe sovietici. În loc să mobilizeze „națiunile mai mici“, spunea el, foarte probabil acest lucru le va „speria“ și „paraliza“, slăbindu-le „voința de a juca un rol activ în organizație“. Cât despre „ruși“, dacă erau încolțiți, pur și simplu, „părăseau organizația“.[116] Considerând că această criză era doar o rană pe care SUA și-o provocau singure, Smith susținea că „de dorit ar fi o decizie a ONU care ne-ar permite să părăsim Berlinul“.[117]

La rândul lor, sovieticii erau descumpăniți de apelul americanilor la ONU. Până în acel moment, experiența lor în a manipula Consiliul de Securitate fusese limitată. Pe 25 septembrie, Vîșinski, într-un discurs de 6 000 de cuvinte în fața Adunării Generale, a criticat puterile occidentale numindu-le „instigatori ai unui nou război“.[118] Într-un spectacol de paranoia comică, și-a susținut acuzațiile la adresa intențiilor războinice ale SUA făcând referiri la o hartă care chipurile detalia „cel de-al Treilea Război Mondial, teatrul de operațiuni militare din Oceanul Pacific“. Hartă primită în luna iulie de la

generalul-colonel Fiodor Kuznețov, șeful principalei agenții de informații (GRU) a Statului Major Întrunit al Forțelor Armate, care spunea că fusese „desenată de compania petroliferă americană «ESSO»“ și transmisă „de sursa noastră din Tokyo“. De fapt, harta era intitulată „Harta de război ESSO III, în teatrul de operațiuni militare din Oceanul Pacific“ și fusese întocmită în cel de-al Doilea Război Mondial în scopuri publicitare.[119]

Conștient că Occidentul avea voturile de partea lui și cunoscând prea bine ce înseamnă un simulacru de proces, Stalin a respins jurisdicția ONU asupra problemei Berlinului. I-a ordonat lui Vîșinski să invoce Articolul 107 din Cartă care suna astfel: „Nici o dispoziție din prezenta Cartă nu va afecta sau interzice, față de un stat care în cursul celui de-al Doilea Război Mondial a fost inamicul vreunuia dintre semnatarii prezentei Carte, o acțiune întreprinsă sau autorizată, ca urmare a acestui război, de către guvernele care poartă răspunderea acestei acțiuni.“[120] Pe această bază, Vîșinski a insistat ca soarta Germaniei să fie discutată numai în cadrul Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe.

Dar, refuzând să participe la dezbaterea Consiliului de Securitate, Vîșinski a dat celor trei membri occidentali permanenți frâu liber să critice nestingheriți atitudinea sovieticilor.[121] Rezultatul a fost predictibil. Pe 5 octombrie, doar Ucraina a votat împreună cu Vîșinski împotriva jurisdicției ONU.

În săptămâna următoare, Vîșinski a încercat să oprească intervenția ONU făcând apel la președintele Consiliului de Securitate, argentinianul Juan Atilio Bramuglia. Peronistul era „critic la adresa sistemului capitalist“, nota Vîșinski, aprobator, în jurnalul său; „a spus că este depășit“. Lingușitor și conciliant în timpul întâlnirilor lor secrete, Bramuglia, i-a spus Vîșinski lui Molotov, „încercase să evite președinția Consiliului“ și, odată cu ea, „răspunderea față de problema Berlinului, dar fără să reușească“.

Pe 11 octombrie, Bramuglia l-a informat pe Vîșinski, avertizându-l că tot ce spune trebuie să rămână între ei: în urma consultărilor cu Aliații, neutrii considerau că pot scoate Berlinul de pe agenda de lucru a Consiliului de Securitate dacă sovieticii erau de acord să ridice restricțiile privind transportul și comerțul din ambele tabere. Ulterior Consiliul Miniștrilor

Afacerilor Externe se putea întruni pentru a rezolva celelalte chestiuni legate de Berlin și de Germania, în general.

Vîșinski a ridicat obiecții, cerând ca Aliații să retragă complet marca B concomitent cu ridicarea restricțiilor. Bramuglia l-a avertizat că Aliații vor insista ca blocada să ia sfârșit înainte de tranziția monetară – nu după. Dacă sovieticii voiau versiunea lor, ce ofereau la schimb? Nimic, a replicat Vîșinski. Cel mai bine era să o lase baltă. Bramuglia a spus că, de fapt, poziția Aliaților era mai apropiată de directiva din 30 august, la care Vîșinski a răspuns că, în cazul acesta, problema ar fi putut face obiectul unei discuții în cadrul Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe. Propunerea servea intenției lui Molotov de a transforma directiva – sau interpretarea pe care i-o dădeau sovieticii – într-un angajament legal. Lui Bramuglia i-a surâs ideea. Vîșinski a promis un răspuns oficial în câteva zile.

După ce a obținut aprobarea lui Stalin și Molotov, Vîșinski și-a anunțat poziția, „amintindu-i lui Bramuglia că problema Berlinului“ nu putea fi sub nici un motiv „subiect de discuție în Consiliul de Securitate“. Prin urmare, trebuia scoasă de pe agenda de lucru. A doua zi, Bremuglia a revenit pentru noi lămuriri: sovieticii voiau ca directiva din august să reglementeze chestiunile „până“ la întrunirea Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe? Așa înțeleseseră neutrii. Nu, a răspuns Vîșinski. Consiliul trebuie să se conducă „după“ directivă. „Mi-am închipuit eu“, a spus argentinianul abătut, știind că Aliații vor respinge ideea.

Vîșinski i-a telegrafiat lui Molotov pe 15 octombrie anunțându-l că lui Bramuglia „îi părea rău că se băgase în povestea asta“. Argentinianul se angaja „să facă tot posibilul ca problema Berlinului să se decidă în interesul Uniunii Sovietice, dat fiind că el însuși este un prieten apropiat al URSS“. Dar „noi știm cât valorează promisiunile Argentinei“. Interpretul lui, Iuri Daşkevici, bănuia că „Bramuglia era, de fapt, apărătorul anglo-americanilor“.[122]

Fără știrea lui Vîșinski, marioneta lui simțea suflarea Washingtonului în ceafă. Departamentul de Stat al SUA, va dezvălui Acheson peste ani, „încerca să lege prețul grâului argentinian de cooperarea în problema Berlinului“.[123] Pe 25 octombrie, neutrii au înaintat o rezoluție complexă prin

care cereau ridicarea tuturor restricțiilor legate de trafic și comerț spre și din Berlin, reluarea discuțiilor cvadripartite privind moneda și convocarea Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe pentru a rezolva disputele în jurul Germaniei. Marshall dorise ca neutrii doar să condange blocada; Aliații însă li s-au alăturat fără nici o reținere. Sovieticii au votat împotrivă.

Vîșinski nu era îngrijorat. Adjunctul Departamentului de presă al ONU, un francez, transmisese informații încurajatoare despre dificultățile întâmpinate de podul aerian, de la un membru slobod la gură al delegației americane. „Iarna se zboară greu, iar echipajele sunt atât de epuizate încât facem mari eforturi ca să-i convingem pe piloți să urce în avioane“, consemna Ghiorghi Mihailovici Ratiani, reporter la Pravda; „piesele se uzează foarte repede... Comandanții armatei americane și Departamentul de Stat se tem că «podul aerian» va fi abandonat cât de curând.“[124] Se părea că timpul era de partea Moscovei.

La rândul său, Departamentul de Stat al SUA bănuia că „sovieticii se bazează pe renunțarea la podul aerian în lunile de iarnă“ și „nu vor ridica blocada până nu vor fi obligați să o facă“.[125] În acele zile, Philip Jessup, reprezentantul SUA în Adunarea Generală a ONU, reducea „probabilitatea ca sovieticii să dorească o reglementare reală a situație din Berlin la 1 000 la 1“.[126] Diplomația cu adevărat eficientă trebuia să aștepte până când Aliații demonstrau că se descurcă pe orice vreme.

În cele din urmă, rezoluția Consiliului de Securitate a fost o victorie diplomatică minoră pentru Marshall, care a arătat cât de intransigentă era Moscova în privința unei probleme de securitate globală. Dar nu fără repercusiuni pentru sovietici. Subiectul va rămâne pe agenda de lucru a Consiliului, iar eforturile continue ale neutrilor de a găsi o soluție vor fi îngreunate de evenimentele din Berlin – evenimente care acum se mișcau decisiv în favoarea Washingtonului.[127]

Copii germani aclamă un avion american în timpul blocadei sovietice, Berlin, 1948.

Marcă germană (n.tr.)

Consiliul Municipal (n.tr.)

Guvernul britanic (n.tr.)

Capitolul 12. Împărțirea

Pe 2 noiembrie 1948, votanții americani au produs o surpriză monumentală. Contrar experților, sondajelor de opinie, pariurilor (15 la 1) și unui titlu intrat în legendă al ziarului Chicago Tribune care anunța rezultatul contrar, Truman l-a învins pe Dewey. Mai mult de atât, democrații au câștigat majoritatea locurilor în ambele camere ale Congresului. Culminând cu un turneu național de șase săptămâni fără oprire, președintele, ca să-l citățm pe Marshall, „a câștigat cea mai mare bătălie dusă de un singur om din istoria Americii".

Șahul etern cu Rusia jucase un rol important. „Ursul ne-a făcut-o" până la urmă, a conchis Elliott Bell, asistentul lui Dewey. Sau cel puțin modul în care îl manevrase Truman. Podul aerian din Berlin era văzut de multă lume ca un mare succes. Stalin dădea înapoi. Și, chiar dacă efortul de pace stângaci al președintelui afectase demersul diplomatic rafinat al lui Marshall, până și critici precum Walter Lippmann recunoșteau că îi convinsese pe votanții șovăielnici.[1]

La trei zile după alegeri, presa anticipa că Truman îl va schimba pe Marshall cu Vandenberg. Senatorul în vârstă de 64 de ani avea motive să fie interesat; partidul lui tocmai pierduse controlul Senatului. Pe de altă parte, Vandenberg era hotărât să nu-și schimbe locul. Cunoscând înclinația lui Truman de a anunța mai întâi și de a întreba după, a respins ideea prin democrații care îi erau prieteni.

Întrerupând legăturile cu republicanii, explica el, „aș putea pierde cea mai bună șansă de a sprijini o politică externă bi-partizană". În timpul campaniei refuzase să se alăture celor care minimalizau cel de-al 80-lea Congres la care Truman „doar se aflase în treabă". Acest Congres, sublinia el, era cel care finanțase Doctrina Truman, aprobase Planul Marshall și pusese bazele unui pact de securitate nord-atlantic. „În privința afacerilor externe", a replicat el într-un discurs ținut la radio în luna octombrie, fusese „cel mai bun" din istoria națiunii.[2]

Fără opțiunea Vandenberg, la sfârșitul lunii noiembrie, Truman avea să îi ofere, discret, postul lui Acheson, care s-a arătat și uimit și dispus să-l primească.[3] Cei doi – paradoxal dacă ținem cont de pregătirea și de conduita lor diferită – vor fi mult mai apropiați decât fuseseră Truman și Marshall.

Peste ocean, în Berlinul de Vest, sprijinul acordat președintelui era mai mare ca oricând. Berlinezii ajunseseră să-i identifice pe piloții americani – cum ar fi tânărul locotenent Gail Halvorsen, „bombardierul cu ciocolată“ (der Schokoladen-flieger), care le arunca dulciuri din avion copiilor – cu aceia care îi ajutau să trăiască și să fie liberi. Într-un sondaj de opinie din luna octombrie, 84% erau încrezători că Aliații vor continua să aprovizioneze orașul pe calea aerului. 95% erau în favoarea rămânerii lor în Berlin.

Trecând peste îngrijorările privind pregătirea armatei pentru orice eventualitate, Truman a ordonat ca zeci de noi avioane ale marinei să fie folosite pentru podul aerian chiar înainte de alegeri. Iar în decembrie a aprobat achiziționarea a încă 23 de avioane care să înlocuiască avioanele C-54 scoase din uz. După îndelungi deliberări, guvernul Attlee a fost de acord și el să-și pună avioanele sub controlul Grupării Operative pentru Podul Aerian conduse de Tunner.[4] În acest context, Clay a ordonat o creștere de 20% a rațiilor de mâncare din Berlin, până la 2 000 de calorii pe zi. Deși mult mai puțin decât cele 3 300 de calorii pe care le consuma americanul obișnuit, această rație era mai mare decât în orice alt loc din Germania.[5] Între timp, Washingtonul finanța și inițiative culturale în sectoarele de vest asediate. Printre acestea se număra legendara revistă literară Der Monat, înființată de jurnalistul american Melvin Lasky. Îmbinând „antistalinismul cu cultura ezoterică de bună calitate“, 60 000 de exemplare din primul număr au sosit de la München cu un bombardier american, în octombrie. Revista conținea articole remarcabile semnate de personalități precum Bertrand Russell, Arnold Toynbee, Jean-Paul Sartre, V.S. Pritchett și Rebecca West.[6]

Concomitent, germanii erau tot mai înverșunați împotriva sovieticilor. Armata Roșie cărase peste jumătate din capacitatea industrială antebelică a Berlinului, mai mult decât dublu față de cât fusese distrus de război. Firmele estice erau devalizate, iar conturile lor bancare erau confiscate de autoritățile sovietice. Mii de refugiați continuau să plece în vest în fiecare lună. 88%

dintre vest-berlinezi declarau că preferă privațiunile sub blocada sovietică.[7] Și aveau să-și afirme convingerea prin votul lor istoric.

Pe 8 octombrie, Consiliul Municipal (Magistrat-ul) a stabilit data alegerilor pentru noii legislatori – 5 decembrie. Dar anticipând că partidul comunist SED urma să iasă mult mai șifonat decât în urmă cu doi ani, comandantul sovietic, generalul Aleksandr Kotikov, a impus condiții imposibile de participare la vot în sectorul său. În consecință, Consiliul Municipal a votat ca alegerile să se desfășoare numai în sectoarele de vest. Lipsit de autoritate, dar hotărât să blocheze alegerile, Ottomar Geschke, președintele adjunct al Consiliului, membru SED, a convocat o „ședință extraordinară“ pentru ziua de 30 octombrie. Doar în prezența comuniștilor, la ședință s-a hotărât „dizolvarea“ Magistrat-ului și alegerea unuia nou sub conducerea lui Fritz Ebert (fiul primului președinte al Republicii de la Weimar).[8] SED, care acum își dorea să conducă întreg orașul, a lansat o campanie de amenințare ca să-i împiedice pe vest-berlinezi să meargă la urne. În urma ordinelor aprobate de Stalin și de Biroul Politic al URSS pe 12 noiembrie, partidul a acționat energic ca să „convingă populația din sectoarele vestice să nu participe la alegeri, să nu facă agitație în favoarea lor și nici să nu împrăștie foi volante, afișe sau broșuri“.[9]

În cadrul unei ședințe a Consiliului de Securitate Națională, ținută la Washington pe 26 noiembrie, Marshall a explicat care era miza: foarte probabil alegerile aveau să ducă la împărțirea Berlinului pentru totdeauna, iar amânarea lor putea fi văzută ca o „retragere“ a occidentalilor. De la Berlin, Murphy a trimis o telegramă în care pleda împotriva amânării, insistând că ar fi ca o „capitulare lașă“ în fața SED și a sovieticilor. Bohlen a recunoscut că amânarea ar fi putut da timp Consiliului de Securitate să găsească „o ieșire“ din criză, dar „ar și confirma dreptul sovieticilor de a acționa ilegal“. De aceea a insistat că acțiunile SED erau o „șansă neașteptată“ care lua piatra de moară a directivei din 30 august de la gâtul Washingtonului și arunca vina pe Moscova pentru împărțirea orașului.

Marshall a răspuns tot printr-o telegramă în care îi dădea dreptate lui Murphy. Consecințele intervenției Aliaților în direcția amânării alegerilor, scria el, ar fi fost „dezastruoase“. Pe de altă parte, Consiliul de Securitate trebuia abordat cu multă precauție. Neutrii elaborau „planuri privind moneda și comerțul... care să fie puse în aplicare de o singură administrație a

orașului“, ceea ce acum „părea imposibil“. Neutrii trebuiau convinși că vina îi aparținea Moscovei care, prin blocarea votului în est, încălca acordul cvadripartit care prevedea alegeri municipale o dată la doi ani.

În ziua alegerilor, prezența la urne în vest, cu toate acțiunile de intimidare ale comuniștilor, a fost de 86%, un procent remarcabil – dovadă a resentimentelor față de sovietici. SPD a obținut 65% din voturi, iar CDU și Liber-Democrații și-au împărțit restul. Reuter, fost comunist devenit antistalinist, a devenit primul primar al Berlinului de Vest. Recunoscând pericolele existențiale care pândeau noua entitate politică, SPD a fost de acord să conducă alături de rivalii săi, într-o coaliție.[10]

Deși au confirmat încrederea berlinezilor în podul aerian, alegerile au complicat și mai mult jocul pe care-l făcea Marshall cu ONU. Parisul și Londra, temându-se în continuare de represaliile rușilor, voiau să intensifice eforturile de a încheia un acord pe tema monedei care să pună capăt crizei Berlinului. Prin contrast, Marshall și Clay erau hotărâți să facă un succes din noua entitate politică a Berlinului de Vest – chiar cu riscul unei separări permanente de est. Ceea ce însemna, într-o primă instanță, o uniune monetară cu Germania de Vest și încetarea intervenției ONU, care nu făcea decât să întârzie lucrurile.

*

„Domină lumea ca un colos: nici o altă putere, în nici un alt moment din istoria lumii nu a exercitat o influență atât de mare și de diversă asupra altor națiuni“, scria istoricul britanic Robert Payne în 1949. „Este deja o axiomă faptul că deciziile guvernului american influențează viața și activitatea oamenilor din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii.“[11]

Această afirmație se datora, nu în mică măsură, Planului Marshall. Până la sfârșitul anului 1948, la nouă luni după promulgarea legii, Statele Unite livraseră ajutoare în valoare de peste 2 miliarde de dolari (20,57 de miliarde la valoarea de astăzi). Producția industrială din vestul Europei depășea nivelele antebelice pentru prima dată. Încrederea în redresare creștea de la o zi la alta. În țara donatoare, un sondaj de opinie efectuat în preajma

alegerilor constata că 62% dintre americani erau mulțumiți de eficiența planului, față de doar 14% care nu erau mulțumiți. Pentru un plan de asistență economică o asemenea adeziune publică era cu adevărat remarcabilă.

Discursul inaugural al lui Truman din 20 ianuarie 1949, dedicat politicii externe, i-a reflectat încrederea în Planul Marshall și mândria de a-l fi pus în practică. În aerul rece de iarnă a criticat cu asprime comunismul etichetându-l drept o „filosofie falsă“ ce „amenința eforturile națiunilor libere de a reconstrui lumea și de a instaura o pace durabilă“. Dar Statele Unite „vor sprijini din toate puterile programul de reconstrucție europeană“, pe care Truman îl considera „cel mai important program economic colectiv din istorie“. ERP va crea toate condițiile ca „popoarele libere ale acelui continent să-și poată reocupa locul cuvenit în prim-planul civilizației și să contribuie din nou la securitatea și la bunăstarea lumii“.[13]

La Paris, Organizația pentru Cooperare Economică Europeană (OEEC), partenerul european al Administrației Cooperării Economice, funcționa din aprilie 1948. Paul-Henri Spaak, ministrul afacerilor externe al Belgiei, a devenit primul președinte al consiliului, iar economistul francez Robert Marjolin, primul său secretar general. Ernst van der Beugel, acum delegat olandez pe lângă OEEC, a pus pe seama lui Hoffman și a Planului Marshall imboldul dat unui element al reconstrucției care altfel ar fi fost irealizabil din punct de vedere politic: integrarea europeană. Dar nu fără obstacole. Ca și în cazul Comitetului Cooperării Economice Europene, care avusese sarcina de a formula cererea pentru ajutorul Marshall cu o vară în urmă, OEEC se va confrunta cu luptele interne legate de împărțirea ajutorului.

Francezii bombăneau împotriva îndemnurilor la integrare ale lui Hoffman, deși își dădeau seama că alternativa era mai proastă. „Dacă refuzăm“, conchidea politicianul MRP (creștin-democrat) Jean Letourneau, „în mai puțin de șase luni Statele Unite vor acorda rolul de lider Germaniei.“ La rândul lor, britanicii mimau aprobarea doar ca să-și păstreze influența la Washington și nu se vor angaja plenar în acest demers. „Suntem invitați“, se plângea un oficial, „să ne alăturăm germanilor, care au pornit două războaie mondiale; francezilor, care în 1940 au cedat în fața agresiunii Germaniei; italienilor, care au trecut dintr-o tabără într-alta; și Țărilor de Jos, despre care

nu se știu prea multe, dar care se pare că au opus o foarte mică rezistență Germaniei.“ O palidă consolare pentru pierderea unui imperiu.

Hoffman însă era de neoprit. „Nu vă faceți planuri mici“, le spunea el colegilor, „pentru că nu au forța de a stimula imaginația oamenilor.“[14] În decembrie 1948, în cadrul unei întrevederi la miezul nopții cu sir Stafford Cripps – acum ministru de finanțe al Marii Britanii și reprezentant al miniștrilor din OEEC – Hoffman a insistat pe o reducere cu 50% a barierelor comerciale intraeuropene până în luna februarie, măsura urmând a fi prezentată Congresului american. La ora 3:00, Cripps, „exasperat“, și-a dat cuvântul. „Așa am rezolvat problema“, își amintea Hoffman cu mândrie.

Hoffman a continuat să pună presiune, an de an. Pe 31 octombrie 1949, a ținut un discurs la Paris în care a insistat că „îmbunătățirea constantă a condițiilor de viață impune nici mai mult nici mai puțin decât integrarea economiei vest-europene“. Un oficial britanic a protestat, acuzând că acest lucru însemna reconstrucția Europei după modelul american, „țara lui Dumnezeu“; cu toate acestea, doar trei zile mai târziu, OEEC va sprijini înființarea „unei singure piețe în Europa“. Membrii vor fi de acord să reducă la jumătate restricțiile cantitative la importuri până la sfârșitul anului și să colaboreze la înființarea unei uniuni a plăților, susținută cu fonduri Marshall pentru a elimina barierele comerciale impuse de monedele naționale.

În ianuarie 1950, Hoffman va mări presiunea, reușind să obțină aprobarea ca un sfert din ajutorul ECA să depindă de progresul în liberalizarea și integrarea comercială. Cripps a criticat măsura, acuzând-o că impune „dictatura dolarului“. Chiar și Acheson, mereu pragmatic și dornic să sprijine solidaritatea în fața amenințărilor sovietice, s-a opus acestei condiții. Van der Beugel însă s-a declarat de partea lui Hoffman, observând că „din nou inițiativa americană și nu cea europeană era cea care împingea Europa de Vest pe drumul unei mai intense cooperări și integrări“.[15]

Sesizând nevoia unui „Plan Marshall“ propriu, ca să demonstreze dominația economică a URSS în Europa de Est, Stalin a hotărât elaborarea lui. Lansat în ianuarie 1949, Consiliul pentru Asistență Economică Mutuală, adesea numit Comecon, va lua practic forma unor acorduri bilaterale în sistem barter dictate de Kremlin și impuse țărilor captive: Bulgaria, Cehoslovacia, Ungaria, Polonia și România. Din acest punct de vedere, planul semăna cu

acordurile comerciale naziste.[16] Prin repartizarea unor cifre de producție fiecărei țări, planul punea în aplicare chiar politica despre care Molotov afirma, fals, că Marshall ar fi vrut s-o impună în iunie 1947. În privința componentei asistențiale a Planului Marshall, Comecon funcționa invers. Până la moartea lui Stalin, în 1953, Uniunea Sovietică va lua de la aliații săi mărfuri neplătite de valoarea cheltuielilor Statelor Unite cu Planul Marshall.[17]

*

„Criza [Berlinului]“, se scria în The New Republic, „sigur va figura în viitoarele manuale de economie. Rareori celebra lege a lui Gresham – «banii răi fac bine» – și-a dovedit valabilitatea ca acum.“[18] Aliații, la început hotărâți să lase loc unui compromis monetar cu Moscova, împovăraseră Berlinul de Vest cu un regim monetar pe care nici un economist competent nu l-ar fi susținut. Mărcile estice, pe care nimeni nu le voia, erau acceptate în tranzacțiile oficiale la paritate cu mărcile vestice, pe care toată lumea le strângea. Stimulentele arbitrare impuse de controlul strict al prețurilor, de raționalizare și de nenumăratele taxe, îngreunau și mai mult situația. Murphy deplângea faptul că două treimi din alimentele furnizate Berlinului erau plătite în mărci estice – „o mare risipă de hârtie“.[19] Și astfel, la începutul anului 1949, haosul monetar apropia interesele Washingtonului de interesele Berlinului de Vest și le îndepărta de interesele partenerilor din timpul războiului.

Clay voia să scoată marca estică din Berlinul de Vest declarând deutschmark singura monedă legală. Departamentul de Stat al SUA vedea avantaje diplomatice și economice în această mișcare, conchizând că „va fi văzută ca o dovadă a hotărârii occidentalilor de a rămâne în Berlin, ceea ce i-ar putea face pe sovietici să reconsidere oportunitatea blocadei“. Pentru Marea Britanie însă, acesta era un pas prea riscant. „Bevin“, nota Lovett, „era îngrijorat că astfel șansele unui acord“ cu Moscova „se reduceau la zero.“ Robertson insista că germanii „nu vor accepta niciodată“ o Germanie împărțită. Murphy bănuia că francezii nici măcar nu voiau ca Berlinul „să fie legat politic de Occident“. Și acuza de lașitate „atitudinea britanicilor și a francezilor“. Washingtonul, spunea Clay, avea nevoie ca „politica noastră să

fie acceptată... ca o condiție a finanțării continue a deficitului Germaniei“. Iar dacă această măsură nu avea efectul scontat, sugera el, „putem apela la alte resurse“.[20]

Faptul că o reformă monetară simplă din punct de vedere tehnic putea duce la o astfel de breșă în unitatea Aliaților poate părea ciudat, dar însemnătatea politică a mișcării era considerabilă. În primul rând venea în întâmpinarea planurilor noilor lideri ai Berlinului de Vest care făceau presiuni să „lege irevocabil sectoarele vestice“ ale orașului „de zonele vestice“ ale Germaniei. Reuter i-a trimis o scrisoare înflăcărată lui Clay în care susținea că, dacă rușii „nu vor mai avea nici o putere“ în Berlinul de Vest, „nu vor mai fi obiecții privind legea națiunilor sau includerea celor trei sectoare de vest... în ERP“:

Pe fondul dispariției barierelor legale, rațiuni de ordin politic și economic fac din includerea sectoarelor de vest ale Berlinului în ERP o chestiune de maximă importanță. Berlinul este un avanpost al Europei în lupta împotriva eforturilor expansioniste ale rușilor. Situația lui a devenit o problemă europeană... [Includerea] ar însemna nu numai un ajutor economic vital, ci și un sprijin moral pentru populația Berlinului, ca și o demonstrație importantă împotriva planurilor rușilor de a strangula orașul.[21]

Pe lângă rezistența francezilor și a britanicilor la reforma monetară, extinderea utilizării deutschmark în Berlinul de Vest dădea peste cap agenda de lucru radicală a lui Marshall, care urmărea unirea Europei de Vest, inclusiv a cât mai mult din Germania.

Pe 12 ianuarie 1949, oficiali din Departamentul de Stat al SUA au încercat să-i convingă pe omologii lor britanici să accepte 30 ianuarie ca dată pentru tranziția monetară. Dacă sovieticii nu îndeplineau cerințele pentru introducerea unei singure monede berlineze, marca estică își înceta valabilitatea în sectoarele vestice. Britanicii au refuzat propunerea. Departamentul s-a gândit să interzică marca estică unilateral, în sectorul american, dar, în cele din urmă, a hotărât că nu este deloc practic.

Dar, până pe 9 februarie, britanicii au recunoscut că nu exista „nici o speranță“ ca ONU să rezolve impasul monetar în contextul unei administrații împărțite a orașului. Într-adevăr, „Comitetul Tehnic pentru Moneda și Comerțul Berlinului“ înființat de neutri și-a încetat activitatea două zile mai târziu, declarând că „pozițiile experților din cele Patru Puteri de Ocupație sunt atât de divergente în această problemă încât continuarea activității... nu mai pare utilă“.[22] Drept urmare, Bevin s-a răzgândit. „Împărțirea Germaniei, cel puțin pe moment“, a conchis el, era „esențială pentru planurile noastre.“ Zonele ocupate de Aliați trebuiau incluse în „sistemul nostru vest-european“. Bevin a propus ziua de 10 martie pentru tranziția monetară, dar a refuzat să le spună francezilor, odată cu americanii, că nu au de ales. Dacă francezii lăsau ca marca estică să circule în sectorul lor, în opinia lui acest lucru demonstra existența „unei fisuri în unitatea puterilor occidentale“ și „afecta relațiile anglo-franceze“.[23]

Pe 16 februarie, Clay și Robertson au încercat să-l convingă pe Koenig să accepte schimbarea, dar, cum era de așteptat, acesta nu a fost de acord. Chestiunea, le-a amintit el, era în continuare de competența Consiliului de Securitate, iar legarea „Berlinului de zonele vestice“ ale Germaniei „contravenea politicii guvernului său“. Pe 19 februarie, Caffery a abordat subiectul cu Schuman, care a fost de acord să coopereze numai după ce Consiliul de Securitate hotăra cum să procedeze cu raportul comitetului neutrilor.[24]

Acheson, revenit în prima linie ca secretar de stat, se temea că neutrii, plini de resentimente, vor pune „eșecul pe seama puterilor occidentale“.[25] Humphrey Hume Wrong, ambasadorul canadian la Washington, îl întrebase direct pe Bohlen dacă Statele Unite chiar voiau o reglementare a crizei Berlinului.[26] Acheson voia acest lucru, dar, spre deosebire de Marshall, nu avea încredere că ONU ar fi putut fi de ajutor. Lovind în instituția în care Franklin D. Roosevelt își pusese atâtea speranțe, a declarat în cadrul Camerei Reprezentanților că ONU era „absolut inutilă, incapabilă să creeze mediul pe care ni-l dorim“. Numai un „grup puternic“ de țări democrate, condus de Statele Unite, ar fi putut face asta.[27]

Din fericire, Bragmuglia nu mai era președintele Consiliului de Securitate. Cubanezul Alberto Alvarez, antisovietic convins, care preluase postul în martie, a fost imediat de acord să nu publice raportul neutrilor ca document

al Consiliului. Când raportul a fost îngropat doar ca un minor comunicat de presă, pe 15 martie, Departamentul de Stat al SUA a publicat un material pregătit din timp în care îi învinuia pe sovietici de eșecul medierii.[28]

Cinci zile mai târziu, pe 20 martie, cei trei guvernatori militari ai Aliaților au dat publicității propriul comunicat în care anunțau că „marca estică își va înceta valabilitatea în sectoarele de vest ale Berlinului“. Reuter era în culmea fericirii. „Acest pas este mai important decât un vraf de declarații cum că puterile occidentale vor rămâne aici“, a spus el. „Înseamnă recunoașterea clară că Berlinul aparține Vestului ideologic și politic.“[29] De asemenea, măsura a împărțit orașul din punct de vedere economic mult mai eficient decât o făcuse blocada, provocând colapsul comerțului dintre sectoarele de vest și cel de est. Șomajul în Berlinul de Vest a crescut vertiginos în timp ce mărfurile „de export“ au devenit de trei până la șase ori mai scumpe în Berlinul de Est, iar firmele acestuia nu au mai putut rivaliza cu firmele vest-germane, mult mai productive.[30] La momentul acela însă, conducătorii orașului se axau mai mult pe politică, fiind de părere că rezultatele economice urmau să vină cu timpul.

Întâlnindu-se cu Attlee la Berlin înainte de reformă, Reuter solicitase recunoașterea rapidă a Berlinului de Vest ca land (Länd) ce putea fi încorporat în noua Republică Federală.[31] Murphy i-a susținut solicitarea prin telegrame adresate lui Acheson în care insista că vest-berlinezii vedeau Germania într-un „cadru mult mai internațional“ decât vest-germanii în general, „care adesea păreau blocați într-un naționalism local“. Prin urmare, influența Berlinului asupra Germaniei de Vest urma direcția agreată de Departamentul de Stat al SUA.

Francezii însă obiectau împotriva includerii Berlinului de Vest în noul stat, temându-se că fostul statut al orașului, de capitală națională, va ajuta la centralizarea Germaniei de Vest și, inevitabil, o va face mult prea puternică. Sovieticii au condangat ideea, considerând-o o provocare. Alți lideri politici germani au rezistat insistenței lui Reuter de a aduce Berlinul de Vest în Germania de Vest mult prea repede. Primarul Friedensburg recunoștea că erau puține speranțe ca estul și vestul Berlinului să se reunească prea curând. În pofida celor „cel puțin 90%“ din est-berlinezi care gândeau exact la fel cu vest-berlinezii, spunea el, „«Trinitatea» administrație, poliție și întreprinderi de stat, toate conduse în stil sovietic, reprezintă un cadru foarte solid“ pentru

menținerea controlului comunist. Pe de altă parte, Friedensburg se opunea ideii că „o împărțire permanentă în Germania de Est și cea de Vest este inevitabilă“, înclinând astfel în favoarea păstrării Berlinului de Vest în afara Germaniei de Vest. Adenauer avea motive politice ca să se opună includerii Berlinului de Vest. Orașul era dominat de SPD, ceea ce însemna că încorporarea lui în Germania de Vest ar fi dus la slăbirea CDU, din care făcea parte, în noul Bundestag (parlament). Până la urmă, Acheson s-a declarat împotriva încorporării Berlinului de Vest „în condițiile existenței podului aerian“, argumentând că ar fi dat apă la moară Moscovei, un motiv în plus pentru ruși de a declara sus și tare că Aliații pierduseră drepturile asupra orașului prin abrogarea acordurilor privind controlul celor patru puteri.[32]

*

Represaliile Aliaților pentru blocadă afectau Germania de Est mult mai mult decât se așteptase Moscova. Penuria de cărbune și oțel, rezultat al contrablocadei, era acută. Și sovieticii sufereau, dat fiind că scoseseră alimente și utilaje industriale din vestul Germaniei ca despăgubiri de război mascate. Această practică era acum imposibilă.[33] În plus, Stalin nu reușea să-și îndeplinească obiectivele nici în Berlin, nici în vestul Germaniei. Iarna în general blândă însemna că podul aerian putea continua pe timp nedefinit, asigurând Aliaților o lovitură de imagine permanentă. Dean Acheson, un războinic mai rigid și mai distant decât Marshall, conducea acum Departamentul de Stat. Stalin, neștiind dacă să facă un pas înapoi sau unul înainte, ca de obicei i-a făcut pe amândoi.

Pe 30 ianuarie 1949, într-unul din rarele răspunsuri la întrebările presei americane,[34] Stalin a declarat că, dacă Aliații amânau înființarea unui stat vest-german după întrunirea Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe și ridicau restricțiile privind transportul și comerțul în Germania, guvernul sovietic nu vedea „nici un obstacol“ în calea ridicării propriilor restricții.[35] Interesant, nu s-a referit și la retragerea mărcii B.

Bevin simțea că Stalin le întindea o cursă. Bănuiala i s-a confirmat două zile mai târziu când „Consiliul Popular German“ organizat de SED a emis un

comunicat în care lăuda apelul lui Stalin către puterile occidentale „de a renunța la planurile lor... de a înființa un stat [vest] german“. Comunicatul era o reafirmare a „dorinței insistente“ a lui Stalin, arătând clar că obiectivul lui real rămânea abandonarea Programului Londra.[36] Prin urmare Kohler, aflat la Moscova, nu vedea nimic nou în inițiativa lui Stalin. „Problema monedei și blocada s-ar putea rezolva peste noapte“, i-a telegrafiat el lui Acheson, „dacă am fi de acord să facem concesii cu privire la Germania de Vest care să-i convină lui Stalin.“[37]

Acheson însă nu avea nici o intenție să se târguiască pentru Germania de Vest. Programul Londra, a declarat el presei, rămânea „necesar“. Într-o telegramă adresată lui Douglas scria că este dispus „să înceapă discuțiile cu sovieticii pentru rezolvarea problemelor legate de Germania în întregul ei“, dar numai „după ridicarea blocadei“.[38] „Dorința insistentă“ a lui Stalin rămânea fără obiect.

Chiar și așa, Acheson era intrigat de faptul că Stalin își făcuse publice condițiile fără să pomenească problema monedei. Deliberat? Hotărât să nu negocieze prin intermediul presei și să nu dea semne de slăbiciune interesându-se pe canale oficiale, Acheson a optat pentru o abordare discretă. I-a ordonat lui Jessup, numit recent ambasador plenipotențiar, să discute cu Iakov Malik, ambasadorul sovietic la ONU, ca din proprie inițiativă și ferit de ochii presei newyorkeze.[39]

Pe 15 februarie, Jessup a dat ca din întâmplare de Malik în salonul delegaților din clădirea ONU. După un schimb de amabilități și câteva „tachinări“, Jessup i-a spus ca din întâmplare: „Mă întrebam dacă e ceva nou în răspunsul premierului Stalin la întrebările ziariștilor legate de problema Berlinului“. Malik s-a făcut că nu înțelege. „Stalin... nu a spus nimic despre problema monedei“, l-a lămurit Jessup. „Are vreo semnificație anume?“ Malik s-a încruntat și a clătinat din cap; nu avea „nici o informație în privința asta“. Jessup i-a mulțumit și adăugat că „ar dori să știe“ dacă intervine ceva.[40] Canalul discret era deschis.

Acheson însă nu avea de gând să repete eșecurile lui Smith și Vinson când, prin încercările de a asigura pacea, Truman dăduse semne de slăbiciune. Pe lângă trimiterea lui Jessup la New York, Acheson a autorizat o extindere a contrablocadei, interzicând transportul de mărfuri prin zonele Aliate spre și

din întregul bloc sovietic.[41] Renunțarea la aceste măsuri și la alte sancțiuni din partea Occidentului vor fi în fruntea agendei de lucru a lui Malik când va reapărea în luna martie.

Înainte de a se ocupa de aceste chestiuni, Stalin va reface cărțile diplomatice. După ce dăduse ordin ca soția evreică a lui Molotov să fie arestată pentru trădare, în decembrie, și îl obligase pe Molotov să divorțeze de ea, pe 4 martie, Stalin i-a luat funcția de ministru al afacerilor externe (dar l-a lăsat ministru-adjunct). În locul lui, Stalin l-a numit pe Andrei Vîșinski (fost adjunct al lui Molotov) – un om cunoscut pentru puținele gânduri cărora le dădea glas, dincolo de cele impuse de vojd. Retrogradarea lui Molotov trebuie să fi pus în încurcătură CIA, care tocmai ajunsese la concluzia că numai el putea fi moștenitorul lui Stalin.[42] După câteva săptămâni, Stalin îl va înlocui și pe Sokolovski, la Berlin, cu eroul de război, mareșalul Vasili Ciuikov. „Dacă ne mai atacă cineva“, va spune Ciuikov peste ani, „va fi un nou Stalingrad. Dar acest Stalingrad va fi departe, undeva în Vest.“ Între timp, în Berlin, cerul limpede de primăvară înlesnea reluarea manevrelor de hărțuire împotriva avioanelor de transport americane și britanice. Stalin arăta că nu se va da înapoi de la un incident militar, chiar și în toiul unei ofensive diplomatice.[43]

Pe 15 martie, Malik l-a invitat pe Jessup la sediul delegației sovietice la ONU de pe Park Avenue ca să primească răspunsul oficial al Moscovei. Deși se exprima fluent în engleză, Malik a vorbit în rusă. Accentuând importanța mesajului, translatorul a citit traducerea bătută la mașină. Omisiunea problemei monedei germane de către Stalin, a spus Malik, nu fusese „întâmplătoare“. Putea fi discutată de miniștrii afacerilor externe în cadrul întrunirii dedicate problemelor Berlinului și Germaniei, în general.

Dacă era adevărat, era vorba de o concesie. Dar blocada va fi ridicată înaintea acestei întruniri? a întrebat Jessup. Pentru Acheson acest punct nu era negociabil.

Malik a răspuns că „în celelalte privințe nu avea nici o informație“. Dar putea să întrebe Moscova.[44]

Negocierile cu Malik, din câte și-a putut da seama Jessup, urmau să fie o operațiune diplomatică în cel mai clasic stil sovietic, rusul încurajându-și

omologul să vorbească, fără ca el să spună ceva important. (O directivă tipică prevedea ca „expertul sovietic să nu răspundă imediat la întrebări și să informeze [omologul] că răspunsurile vor fi date după o anumită documentare“.[45]) Vor mai trece șase zile până când Jessup va fi invitat din nou în biroul lui Malik pentru a afla următorul răspuns al Moscovei. Vîșinski, i-a spus Malik pe 21 martie, îl informase că „o ridicare a restricțiilor asupra transportului și a comerțului în Berlin de ambele părți“ putea avea loc după stabilirea unei date a întrunirii miniștrilor afacerilor externe, dar înainte de începerea ei. Aceasta părea a fi o altă concesie.

Apoi Malik a strecurat „dorința insistentă“ a lui Stalin: Vîșinski, a spus el, înțelegea că Aliații vor „renunța“ la crearea „unui guvern vest-german dacă se întrunea Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe“. Jessup l-a întrerupt, obiectând că nu sugerase o astfel de condiționare. El era doar în măsură să spună că, dacă se stabilea cât mai curând o dată pentru această întrunire, crearea unui guvern vest-german putea avea loc ulterior. Jessup a fost îndeajuns de precaut ca să nu sugereze că Washingtonul putea să-și impună voința în această chestiune. Spre surprinderea lui, Malik a părut că îi acceptă formularea. Jessup însă bănuia în continuare că ar fi fost vorba de o cursă.[46]

Malik a vrut asigurări că „se va relua comerțul între zone fără nici un fel de restricții“, cu alte cuvinte eliminarea tuturor blocajelor impuse de Aliați. Jessup „a avut grijă să dea un răspuns ambiguu“, dat fiind că prioritățile americane se schimbaseră din 1947. Deschiderea comerțului cu Estul fusese un obiectiv la vremea respectivă, acum însă blocarea lui era văzută ca o modalitate mai eficientă de a slăbi blocul sovietic. Întreruperea comerțului dintre Germania de Est și cea de Vest pusese Moscova în imposibilitatea de a-și îndeplini planul privind despăgubirile de război din producția curentă. Fără a controla comerțul, exista, de asemenea, posibilitatea ca mărfurile trimise Germaniei de Vest în cadrul Planului Marshall să ajungă în mâinile sovieticilor. Prin urmare, Jessup nu era autorizat să aprobe nici o liberalizare dincolo de acel statu-quo de dinainte de impunerea blocadei.[47] Acesta era un preț mai mic decât își dorea Stalin în schimbul ridicării blocadei. Dar cei doi s-au înțeles să se întâlnească din nou, după ce guvernele aliate discutau poziția sovieticilor.

Acheson i-a chemat pe Schuman, Bevin și consilierii lor la Washington pe 1 aprilie ca să-i informeze despre discuțiile avute de Jessup și să le ceară

acordul asupra unei declarații de principiu a Aliaților, pe care Jessup să i-o prezinte lui Malik. Atmosfera a fost încordată. Schuman era sceptic, Bevin disprețuitor. Britanicul detesta acest obicei american de a folosi emisari departe de ochii lumii și nu suporta ca țara lui să fie împinsă la periferia diplomației europene. Sir Oliver Franks, ambasador a

um la Washington, a avertizat că orice „propunere“ din partea Aliaților risca „să ne expunem propagandei sovietice și unei escrocherii“. Bevin a adăugat că „ar putea periclita“ totul, de la înființarea Germaniei de Vest la Planul

Marshall, solidaritatea Europei de Vest și pactul atlantic de securitate – toate aflate acum la răscruce.[48]

*

3 aprilie marca un an de la promulgarea Planului Marshall. Attlee i-a trimis președintelui un mesaj călduros în cinstea evenimentului. Cele 5 miliarde de dolari (50 de miliarde la valoarea de astăzi) pe care le aprobase Congresul până în acest moment, scria el, „ne-au dat speranță și ajutor când aveam cea mai mare nevoie de el. Este uimitor cât de mult s-a transformat întreaga scenă economică a Europei de Vest dacă ne gândim prin câte incertitudini și pericole am trecut în anii precedenți.“ Alte 5,43 miliarde de dolari vor fi aprobate de Congres peste 11 zile.

Din Anglia, Time descria povestea tulburătoare a unei uzine de automobile din Birmingham care fusese pe punctul de a-și închide porțile, după trimiterea în șomaj a 10 000 de angajați, înainte de a începe să vină ajutorul Marshall. Uzina nu avusese bani să cumpere negru de fum, un element esențial pentru o treime din fiecare carcasă și pneu ale unei roți, dată fiind rezerva precară de dolari a țării, până când fondurile de contrapartidă au început să finanțeze importurile. „De atunci am scăpat de griji“, spunea unul dintre muncitori. „Planul Marshall ne-a salvat de la catastrofă.“[49]

Între timp, cele mai influente companii americane și-au majorat contribuția la ERP. Camera de Comerț a trecut la „reduceri inteligente de tarife“, concurența străină stimulând productivitatea internă. Asociația Națională a Manufacturierilor îndemna țara să-și „recunoască forța economică și să-și învingă «complexul de inferioritate»“. Tarifele „scăzând până la un nivel relativ nesemnificativ“, se impunea ca Washingtonul să „încurajeze fără rezerve fluxul de mărfuri și de servicii dintre națiuni pe o bază concurențială onestă“.[50]

Pe de altă parte, tensiunile dintre Washington și Moscova crescuseră în ultimele 12 luni. Acțiunile sovietice din Berlin, declara Harriman în fața Congresului, fuseseră un efect secundar al Planului Marshall; rușii „îi percepuseră potențialul constructiv imens mai bine“ decât toți ceilalți.[51]

Motiv pentru care Stalin aloca tot mai mulți oameni și tot mai multe fonduri ca să-l contracareze. Hoffman estima că oficialii comuniști din Europa care culegeau informații ostile Planului Marshall îi depășeau ca număr pe cei din propriul personal pro-Marshall într-o proporție de 50 la 1. „A conduce ECA fără un serviciu de informații bine pus la punct“, conchidea el, era „ca și cum ai conduce o companie mare fără departamente de vânzări, publicitate și relații cu clienții.“

În cursul anului 1949, Harriman a majorat fondurile destinate publicațiilor, afișelor, expozițiilor, târgurilor, filmelor documentare, emisiunilor radio și de televiziune.[52] Cheltuielile cu publicitatea în mass media vor crește de la 500 000 de dolari în 1948 la aproximativ 20 de milioane pe an până în 1952 (182 de milioane la valoarea de astăzi).[53] Charles Taylor, directorul Diviziei de Transmisiuni Internaționale din cadrul Departamentului de Stat, întors dintr-o călătorie de documentare în Europa, efectuată în ianuarie 1949, a întocmit un lung raport confidențial despre necesitatea unor emisiuni diferite pentru „zonele de sclavi“ și „zonele libere“. Concluzia lui era că „Bulgaria este tocmai potrivită pentru propaganda noastră“ și că „ura Cehoslovaciei față de Germania și Polonia poate fi exploatată la fel de bine de Vocea Americii, ca și de Moscova“. Franța însă, „națională“ și „încăpățânată“, era ostilă „«propagandei brutale» a Statelor Unite“, cum o caracterizau oficialii ei. În Italia, considera el, erau posibile „doze puțin mai consistente de propagandă“.[54]

Dar, pe ascuns, administrația făcea mult mai mult. Kennan conducea comitetul consultativ al unui nou-înființat Birou de Coordonare a Politicilor (OPC). În pofida titulaturii deliberat banale, misiunea OPC nu era deloc așa: OPC era noul braț al CIA pentru operațiuni secrete. La începutul anului, noul șef al OPC, Frank Wisner, l-a abordat pe adjunctul lui Hoffman, Bissell. Wisner, propus pentru această funcție de Marshall, știa că ECA primea 5% din fondurile de contrapartidă ca să-și acopere costurile administrative. Wisner dorea să obțină mai multe fonduri pentru eforturile pe care le făcea în interesul Planului Marshall. Dat fiind că, potrivit lui Wisner, Harriman aprobase cererea, Bissell a fost de acord.

Deși bugetul lui era mai mic de 5 milioane de dolari la momentul acela, OPC a început să primească zeci de milioane via ECA. Fondurile vor crește de 15 ori înainte de încheierea Planului Marshall, în 1952. Personalul va crește de

20 de ori și va controla 47 de filiale din străinătate. Wisner a folosit această mină de aur ca să finanțeze războaie psihologice prin presa europeană, organizații nonguvernamentale și instituții culturale și educaționale; pentru mituirea politicienilor și a liderilor de sindicat și chiar pentru îndemnuri la revoltă în Europa de Est.[55]

La începutul anului 1949, Kennan era nerăbdător să arate că Planul Marshall putea funcționa fără intervenții în forță, vizibile, cum ar fi pacte militare și împărțirea Germaniei. La fel de înciudat că Lippmann îl prezentase drept apostolul nechibzuit al descurajării agresive și fără limite a comunismului, se străduia să devină mâna invizibilă din spatele eforturilor de a demara procesul de militarizare pe față. „Acționând în nume personal", pentru ca amestecul Departamentului de Stat să poată „fi negat de secretarul de stat", după cum îi explica el lui Lovett, Kennan a devenit o sursă mereu activă de inspirație și de orientare pentru OPC. Sub conducerea lui, Grupul de Planificare a Politicilor va deveni supervizorul eficient al tuturor activităților secrete ale SUA.

Guvernările secrete însă tind să devină autonome, rezistând unei coordonări în genul celei practicate de Kennan. Eforturile de început ale OPC, finanțate prin Planul Marshall, se vor înmulți peste măsură, devenind una dintre trăsăturile sinistre, definitorii, ale Războiului Rece.

În consecință, Kennan va ajunge să privească înapoi cu regret la „rolul pe care l-am jucat, și eu și subordonații mei, în toată această poveste".[56] Și va da vina în primul rând pe Pentagon și pe șeful acestuia, Forrestal, pentru creșterea necontrolată a OPC. Oricum, odată cu izbucnirea Războiului din Coreea, aceste eforturi vor deveni complementare și nu se vor substitui militarizării conflictului cu Moscova.

Dar, cu mult înainte, arhitectul-șef al Războiului Rece, respectiv șeful Pentagonului, va deveni o victimă a acestuia.[57] Convins că sovieticii erau mânați de un zel ideologic fără limite, Forrestal a apelat la toate mijloacele posibile – convenționale și secrete – ca să extindă capacitatea Americii de a riposta. Incapabil să-l convingă pe președinte că ajutorul străin nu trebuia să preceadă majorarea cheltuielilor militare,[58] incapabil și să-i controleze pe șefii Armatei, Marinei și Forțelor Aeriene, care mereu aveau ceva de

obiectat, Forrestal a căzut pradă paranoiei: rușii, sioniștii, asistenții de la Casa Albă, toți îl urmăreau și îi puneau bețe în roate.

Pe 1 martie, Truman i-a cerut demisia. Și l-a înlocuit cu Louis Johnson, cel care se ocupase de strângerea de fonduri în campania prezidențială.[59] Una dintre principalele calități ale lui Truman era capacitatea de a identifica și de a cultiva subordonați de valoare, numai că în acest caz intuiția i-a jucat feste. Johnson a fost cea mai neinspirată numire făcută de el. Exact opusul lui Forrestal, Johnson țipa, se lăuda și, ca să-l citățm pe un înalt oficial, „își făcea doi dușmani la fiecare dolar pe care-l economisea". Ulterior generalul Bradley va spune că Truman „a înlocuit un nebun cu altul".[60]

Forrestal s-a scufundat într-o „melancolie involută", după cum scria pe fișa lui de internare din 2 aprilie, la Spitalul Naval din Bethesda. Peste mai puțin de două luni, aproape de ora 2:00, pe 22 mai, sub fereastra lui de la etajul 16 s-a auzit o bufnitură. Pe o terasă din beton, la nivelul etajului doi, i-a fost descoperit cadavrul, cu fața în jos – cu cordonul de la halat în jurul gâtului.

*

Arthur Vandenberg era placa turnantă dintre Casa Albă, de orientare democrată, și Congresul majoritar republican, care aprobase Planul Marshall. Refuzând șansa de a prelua postul lui Marshall după victoria lui Truman în noiembrie, știa că rolul lui rămânea în continuare indispensabil. Mai avea ceva important de făcut, pentru care era nevoie de aprobarea Senatului.

Chiar dacă sprijinea fără rezerve Planul Marshall, Vandenberg avea îndoieli că stabilitatea economică putea fi realizată în Europa fără un sprijin militar din partea Americii. „Sunt înclinat să cred", nota el într-o scrisoare din ianuarie 1949, adresată unui alegător de-al său, „că «securitatea fizică» este o condiție prealabilă pentru planificarea economică pe termen lung de care are nevoie Europa de Vest." Din acest punct de vedere se contrazicea cu Kennan. Pentru Vandenberg, Legile Neutralității Americane din anii 1930, pe care le sprijinise la vremea aceea, îl încurajaseră pe Hitler să pornească al Doilea Război Mondial. Acum Statele Unite aveau nevoie de o nouă poziție

în privința păcii. „Dacă se creează un Pact Nord-Atlantic corespunzător“, îi scria el unui alt alegător, „cred că va avea efectul psihologic exact invers pentru domnul Stalin, dacă acesta se gândește să pornească al Treilea Război Mondial.“[61]

Cu această convingere, Vandenberg s-a apucat, după promulgarea legii Marshall, să pregătească terenul pentru o lege și mai dificilă. Pe 11 iunie 1948, printr-un vot de 64 la 4, Senatul a aprobat Rezoluția 239, care dădea posibilitatea Statelor Unite să încheie acorduri de securitate colectivă pe timp de pace în afara emisferei vestice. Prin grija senatorului, Rezoluția Vandenberg, cum a ajuns să fie cunoscută, se încadra în Articolul 51 al Cartei ONU, care stipula protejarea „acordurilor colective de autoapărare“, dar se situa în afara dreptului de veto pe care Moscova îl avea în Consiliul de Securitate. Acest pas înainte spre regionalism era o nouă lovitură dată viziunii postbelice a lui Franklin D. Roosevelt, în care universalismul stătea la baza securității fizice și economice.

Rezoluția oferea Departamentului de Stat acoperirea politică pentru a începe un alt proces dificil, de reconciliere a nevoilor Europei cu toleranța Congresului față de obligații și de costuri. Negocierile privind planificarea apărării reciproce între oficiali din SUA, Canada, Marea Britanie, Franța, Belgia (care reprezenta și Luxemburgul) și Olanda au început discret în iulie 1948, sub egida „Discuții pe probleme de securitate la Washington“. Memorandumul ultrasecret semnat de participanți pe 9 septembrie susținea că, deși Planul Marshall era un „obstacol politic“ în calea planurilor Moscovei de a exploata „slăbiciunile țărilor vest-europene“ și „haosul din Germania“, un pact de securitate era important pentru întărirea „încrederii... esențială pentru reconstrucția economică totală“.

Memorandumul recomanda un „acord de apărare colectivă“ pentru „Atlanticul de Nord“ care, în accepțiunea Departamentului de Stat al SUA, cuprindea țările semnatare, plus Norvegia, Danemarca, Islanda, Portugalia și poate Irlanda – „țări importante“ pentru apărarea Europei de Vest în eventualitatea unui atac sovietic. Cazul Italiei va rămâne controversat din cauza „restricțiilor militare impuse de Tratatul de Pace“ încheiat cu sovieticii, a dificultăților de ordin geografic în apărarea ei și a faptului că schimbase taberele în ambele războaie mondiale.[62]

Până în decembrie 1948, Departamentul de Stat ajunsese la concluzia că „un Pact de Securitate Nord-Atlantic este o completare esențială la Planul Marshall“. Și, „datorită impactului unui program de reînarmare asupra economiei europene“, trebuie să existe „o coordonare strânsă între europeni privind aspectele economice ale reînarmării și ale ERP“. Oficialii americani trebuiau să colaboreze și cu „conducerea militară a Uniunii Occidentale“ ca să se „asigure că produsul final este realist, ținând cont de resursele americane și europene“.[63] Granițele dintre ajutorul economic Marshall și ajutorul militar începeau să fie șterse.

În discursul inaugural din ianuarie 1949, Truman s-a angajat să sprijine Planul Marshall cu un „acord de apărare colectivă“ care să lege Statele Unite și Canada de Europa de Vest.[64] Vandenberg însă nu era dispus să meargă la fel de departe ca Acheson, adică să răspundă rugăminților europenilor de a oferi garanții legate de ajutorul militar american. La fel cum procedase cu legea Marshall, senatorul se străduia să formuleze angajamentele legislative astfel încât Congresul să le accepte fără probleme. În mod deosebit, a reformulat articolul 5 din Tratatul Nord-Atlantic despre apărarea colectivă astfel încât europenii le puteau cere americanilor să se angajeze să-i apere în eventualitatea unui atac, iar Statele Unite puteau hotărî modul în care aveau să riposteze.

În primele luni ale anului 1949, structura unei Organizații a Tratatului Nord-Atlantic a fost definitivată împreună cu oficiali europeni într-un secret deplin, cel puțin așa s-a crezut. Cum se întâmpla atât de des, spionajul lui Maclean în Washington a compromis acțiunea. Discuțiile s-au încheiat oficial pe 4 aprilie, a doua zi după împlinirea unui an de la legiferarea ERP, când miniștrii afacerilor externe din zece națiuni vest-europene și Canada i s-au alăturat lui Acheson în Washington ca să semneze istoricul acord de înființare a NATO. Vandenberg a salutat evenimentul numindu-l „cel mai mare obstacol în calea războiului inventat vreodată“.[66]

Începând din 27 aprilie, Comisia de Relații Externe a Senatului a făcut din Tratat subiectul unor audieri care au durat 16 zile. Deși comisia se afla acum sub controlul democratului texan Tom Connally, Vandenberg a jucat din nou rolul principal în ghidarea membrilor administrației prin hățișul de întrebări dificile astfel încât senatorii să fie asigurați că țara nu putea fi obligată să

intre în război și nici să se angajeze să ajute alte națiuni fără un motiv bine întemeiat.

Departamentul de Stat era convins că ajutorul va fi necesar pentru mulți ani: „Pare a fi clar că Statele Unite trebuie să furnizeze o mare parte din echipamentul militar pe care țările care se străduiesc să-și revină nu-l pot produce singure“, conchidea o analiză în februarie. În consecință, Departamentul a hotărât că era nevoie de o sumă substanțială – 1,13 miliarde de dolari – pentru aliații săi în 1950 (11,25 miliarde la valoarea de astăzi) și ulterior de sume nedeterminate. În sala Senatului, cu toate cele 500 de locuri ocupate, incluzând și 125 de jurnaliști, Vandenberg l-a ghidat cu măiestrie pe Acheson pe durata întregii audieri. „În perspectiva bugetelor viitoare“, l-a întrebat senatorul, nu era adevărat că „succesul programului de întărire a securității și a păcii este invers proporțional cu nevoia de a-l finanța – iar nevoia s-ar putea să dispară în întregime?“

„E cât se poate de corect, domnule senator“, a răspuns Acheson ascultător.[67]

Lovett, acum fost adjunct al secretarului de stat, a susținut că „i se părea ilogic“ să aplici ERP și să nu-l aperi în nici un fel. „Toate consecințele pe care a fost proiectat să le evite s-ar putea întoarce împotriva noastră.“[68] Succesorul său, James Webb, a spus că era momentul să „ne pregătim pentru o trecere radicală de la diplomația dolarului la una în care să ne bizuim mai mult pe acordurile de securitate“.[69] După cum rezuma argumentația administrației Frank McNaughton în revista Time, „Europa nu-și poate reveni pe deplin până când secera nu-i este luată de la gât“.[70]

Printr-un vot de 82 la 12, Senatul a aprobat tratatul pe 21 iulie 1949. Președintele l-a ratificat pe 25 iulie. Era pentru prima oară, de la semnarea Constituției, când SUA intrau într-o alianță militară pe timp de pace. „Nu-mi pasă dacă alianțele complicate sunt mai rele decât păcatul originar de la George Washington încoace“, a declarat Hickerson, unul dintre motoarele pactului, din partea Departamentului de Stat. Era, după părerea lui, un răspuns vital la amenințarea cu care se confrunta țara – chiar dacă era, ca să-l citățm pe Acheson, un pas „total în afara istoriei noastre“.[71] Pentru Truman pactul se număra, alături de Planul Marshall, printre cele mai mari realizări ale mandatului său.[72] Mândria lui avea și o notă de ironie amară, dat fiind că

președintele văzuse în Planul Marshall un mijloc de a evita angajamentele militare.

Kennan a susținut până la sfârșit că tendința de reînarmare în Europa se baza pe o idee greșită. Europenii, insista el, trebuie „să se apere singuri de presiunile comuniste prin redresare economică“. Un pact de apărare occidental nu făcea decât să ducă la o „militarizare“ periculoasă „a liniei care desparte Europa“.[73] Acheson însă îi respingea punctele de vedere. „Pactul și ERP sunt amândouă esențiale pentru edificarea unei lumi stabile, prospere și pașnice“, conform unei declarații din 20 martie a Departamentului de Stat. „Redresarea economică a Europei, țelul ERP, va fi înlesnită de întărirea securității asigurate de Pact.“[74]

Formularea lui Kennan ignora faptul că europenii nu voiau să aplice planul de reconstrucție propus de americani, care se baza pe integrare politică și economică, fără garanții de securitate. Premierul francez Henri Queuille accentua faptul că Franța „riscase de dragul unei economii mai libere și mai eficiente în Europa“ adoptând „o atitudine prietenoasă față de Germania, greu de acceptat de poporul francez“.[75] NATO – care, potrivit primului său secretar general, lordul Ismay, era menit „să-i țină pe ruși departe, pe americani aproape și pe germani în genunchi“ – oferea o garanție vitală pentru păstrarea sprijinului popular în Franța.[76]

Ca și în cazul Planului Marshall, NATO avea un impact psihologic decisiv. Înlătura temerea ca Statele Unite să se retragă din nou în izolare. Pe de altă parte, numai două dintre cele 14 divizii occidentale staționate în Europa erau americane; trupele comuniste erau de douăsprezece ori mai numeroase decât cele occidentale.[77] Desigur, Washingtonul deținea arme nucleare (deși foarte puține la ora aceea): „Prioritatea numărul unu a apărării colective“, va declara generalul Bradley în fața Comisiei de afaceri externe a Camerei Reprezentanților în luna iulie, „este capacitatea noastră de a crea bomba atomică“. Și totuși, ca să-l citățm pe Louis Halle, oficial al Departamentului de Stat, practic „utilizarea ei nu ar fi agreată“ de popoarele Europei de Vest – mai ales că ele însele puteau fi afectate.[78] În plus, toată lumea recunoștea faptul că monopolul nuclear al SUA avea să dureze cel mult câțiva ani.

De asemenea, administrația Truman urmărea, ca și în cazul Planului Marshall, să acorde mai multă importanță Germaniei. „În Europa de Vest nu

se poate asigura nici un fel de securitate“, va spune Acheson în același an, „fără forța Germaniei.“ Singura întrebare era dacă această forță „urma să fie integrată în forța Europei de Vest sau să fie o forță de sine stătătoare“.[79] Acest scop însă nu a fost menționat în discuțiile privind înființarea pactului tocmai ca să se evite reacția Parisului.

În Germania, Clay a continuat să protesteze vehement împotriva condițiilor impuse de francezi asupra fuziunii trizonale, cu precădere dreptul de veto nelimitat al celor trei puteri legat de legislația germană. „Un preț prea mare pentru o zonă franceză care nu se poate întreține singură“, i-a telegrafiat el lui Tracy Voorhees, asistent al secretarului apărării, pe 19 martie. „Ne alegem cu un partener care poate fi esențial pentru programul nostru european, dar care intră în parteneriat cu Germania doar ca să saboteze.“[80] Adenauer, în ciuda hotărârii de a dezvolta relații constructive cu francezii, îi va spune în particular lui Acheson că „americanii erau cei mai buni europeni“.[81]

Cu siguranță prețul cerut de francezi pentru a accepta inițiativele americanilor – Planul Marshall și NATO – era mult mai mare decât cel de după Primul Război Mondial: Planul Dawes și Locarno.[82] Cu toate acestea, ca să-l citățm pe Acheson la o conferință de presă din 8 aprilie, combinația „Planul Marshall și Pactul Nord-Atlantic au schimbat enorm întreaga atitudine a celor trei guverne [Aliate]... Tocmai datorită acestor inițiative am reușit ca numai în două zile să avem o unitate de vederi în aceste probleme ale Germaniei.“

Clay, afectat în continuare de localită, era și miop. Jean Monnet s-a folosit de ajutorul american și de garanțiile de securitate ca să-și promoveze ideile pentru o fuziune economică franco-germană, care nu se concretizaseră la momentul în care le făcuse cunoscute, în anii 1920. Inspirat de Monnet, Schuman va propune, peste un an, în mai 1950, ca, în cadrul planului care îi purta numele, producția de cărbune și oțel a Franței și a Germaniei să facă parte dintr-o structură supranațională. Aceasta va duce la crearea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (ECSC) în 1952. ECSC va sta la baza apropierii dintre Franța și Germania, marcată de revenirea Protectoratului Saar la Germania în 1957. Această apropiere va fi esențială și pentru crearea Comunității Economice Europene în 1958 și, peste decenii, a Uniunii Europene.[83]

*

A doua zi după semnarea acordului nato, pe 5 aprilie 1949, Jessup s-a întâlnit cu Malik ca să-i citească o scurtă informare în care se afirma disponibilitatea Aliaților de a organiza o întrunire a miniștrilor afacerilor externe după ridicarea blocadei, dar și refuzul de a întârzia alcătuirea unui guvern la Bonn.[84] Mesajul era clar: dacă Moscova voia să discute mai întâi, o putea face acum. Până la înființarea unui stat vest-german mai erau câteva săptămâni, nu luni.

Textul era un compromis între Acheson, care voia continuarea discuțiilor secrete ca să preîntâmpine o propunere publică din partea Moscovei, și Bevin, care refuza să sprijine orice semăna cu o propunere a Aliaților. „Tactica Stalin-Malik", spunea el, era „să ne sfâșie" prin denaturarea poziției Aliaților și manipularea opiniei mondiale. Răstălmăcirea scopurilor aliaților, spera Stalin, va împiedica întemeierea Germaniei de Vest, va descuraja „ratificarea Pactului Atlantic de către țările europene" și va „preveni alocarea de fonduri [de către Congres] pentru Programul de Asistență Militară".[85] Acestea erau realizări la care se ajunsese cu greu, prin urmare Occidentul nu-și putea permite să le pericliteze.

Ca de obicei, Malik trebuia să raporteze Moscovei și să aștepte noi instrucțiuni, ceea ce se plia pe strategia lui Acheson. Invitându-l din nou pe Jessup, în ziua de 11 aprilie, Malik i-a citit o declarație conform căreia Vîșinski înțelegea că nu va fi înființat nici un guvern vest-german înainte sau în timpul unei întruniri a miniștrilor afacerilor externe. Simțind că răbdarea îi este pusă la încercare, Jessup a insistat că nu promisese și nici nu putea promite că acest lucru nu avea să se întâmple în cursul întrunirii. Malik a încercat să obțină măcar un indiciu că acest lucru nu avea să vină „ca o surpriză" după ce urmau să pună capăt întrevederii, Jessup însă a rămas ferm pe poziție. Un angajament îi depășea atribuțiile.[86] Cei doi și-au întors spatele.

Frustrat, Bevin era convins că, în ciuda protestelor lui Jessup, sovieticii le vor reproșa Aliaților că „nu era moral" să ia hotărâri în privința Germaniei chiar în timpul unei întruniri atât de importante. Acheson însă rămânea

imperturbabil, insistând că dorințele sovieticilor nu afectau „tempoul“ eforturilor depuse de Aliați de a întemeia Germania de Vest. Cei doi se contraziceau acum pe tactica ce trebuia adoptată, Acheson dorind ca Jessup să scoată angajamente clare de la sovietici, iar Bevin vrând să-l ignore pe Malik și să accelereze ritmul discuțiilor pentru guvernul de la Bonn.[87]

Văzând că filiera Malik-Jessup era blocată, Stalin a optat, cum se aștepta Acheson, pentru o ieșire publică. Pe 26 aprilie, agenția TASS a transmis un comunicat în care rezuma discuțiile secrete. Și anunța că restricțiile reciproce din Berlin privind transportul și comerțul puteau fi ridicate înainte de o întrunire a celor patru miniștri ai afacerilor externe dacă se stabilea o dată pentru respectiva întrunire.[88] Concomitent cu comunicatul TASS, noua tehnologia sovietică a bruiat programele Vocii Americii în limba rusă.[89]

După o întrevedere aranjată în grabă a doua zi între Jessup și Malik, în care cei doi s-au ciorovăit pe detalii legate de ridicarea blocadei și pe agenda de lucru a Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe, Jessup a ieșit pe Park Avenue în fața unei mulțumi de reporteri și de aparate de fotografiat. Scoțând un text din buzunar, scris de Bohlen în perspectiva comunicatului sovietic, a anunțat că pregătirile pentru înființarea Republicii Federale Germană vor continua fără întrerupere. Dar a adăugat că, în același timp, Aliații vor continua „demersul onest“ de a ajunge la un nou acord cvadripartit[90] – demers pe care Acheson îl abandonase demult.

În următoarea săptămână, sovieticii au continuat să insiste pe amânarea întrunirii miniștrilor afacerilor externe până la sfârșitul lunii iunie, folosindu-se de asigurările date de Jessup că nu se va înființa nici un stat vest-german înainte de întrunire. În timp ce Bevin își făcea griji că sovieticii le întind o cursă, Acheson rămânea impasibil. Pentru el, Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe era departe de a fi foarte important. Sovieticii se puteau tocmi, puteau perora la nesfârșit. Aliații trebuiau doar să reziste și să-și pună planurile în aplicare.

Acheson și-a impus punctul de vedere. Pe 4 mai, Jessup, împreună cu Alexander Cadogan, ambasadorul britanic, și cu Jean Chauvel, ambasadorul francez, au ajuns la un acord cu Malik să pună capăt, și unii și alții, restricțiilor comerciale și de transport[91] pe 12 mai, și să organizeze o

întrunire a Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe la Paris, pe 23 mai.[92] A doua zi au emis un comunicat.[93]

*

Podul aerian a supraviețuit celor mai vitrege condiții meteorologice. În pofida ninsorii și a vânturilor puternice, luna martie a anului 1949 a înregistrat un record – o medie zilnică de 6 300 de tone, cu 1 500 mai multe decât se prevăzuse.[94] Media lunii aprilie a urcat la 7 850 de tone, livrările de cărbune depășind ținta cu 50%. Și, ca să arate lumii de ce erau în stare Aliații, Truman a organizat un pod aerian uriaș, nonstop, numai pentru cărbune, începând de la ora 12:00 pe 15 aprilie, la care au participat 1 398 de avioane cu o încărcătură totală de 12 941 de tone, avioanele aterizând aproape unul pe minut.[95]

Pe 11 mai, Acheson a ținut o conferință de presă în care a lăudat „moralul, disciplina și curajul superb“ al celor care participaseră la podul aerian. 277 804 de curse în care au fost transportate 2 325 809 de tone de alimente, cărbune și alte provizii.

Aceasta însă nu „rezolvase problema Germaniei“, a subliniat Acheson. „Se poate ajunge la o soluție dacă rușii vor binevoi să facă sau să se gândească la acele propuneri care să nu întârzie... marele progres înregistrat de Puterile Occidentale în efortul lor de a transforma cât mai mult din Germania într-un membru pașnic și constructiv al comunității națiunilor libere din Europa.“ Această comunitate, a adăugat el, se construia în jurul Planului Marshall. Mesajul era clar: singura alternativă acceptabilă la o Germanie de Vest în ERP era o Germanie unită în ERP.[96] Statele Unite nu permiteau Uniunii Sovietice să comunizeze țara, imaginea în oglindă a încăpățânării lui Stalin de a nu abandona controlul în Est.

În noaptea aceea, curentul electric produs de uzinele din sectorul sovietic a aprins luminile în Berlinul de Vest. Imediat după miezul nopții, un vehicul al armatei SUA a ieșit din Berlin pe o autobahn******** din estul Germaniei, iar un vehicul britanic a trecut prin punctul de control sovietic din Helmstedt spre Berlin. Un tren de călători dinspre vestul Germaniei a intrat în zona

sovietică, primul după mai bine de un an,[97] și a sosit în Berlin la ora 5:11, pe 12 mai.[98] Mulțimile exultau. Blocada, sau cel puțin aspectele cele mai vizibile ale acesteia, fusese ridicată. Simțind că își făcuse datoria, trei zile mai târziu Clay a demisionat și a plecat spre casă.

Faptul că sovieticii nu condiționaseră suplimentar ridicarea blocadei făcea triumful occidentalilor și mai mare. Blocada încetase, a spus Acheson, deoarece chiar rușii hotărâseră că „nu avusese succes".[99] O justificare a opiniei lui Kennan cum că Moscova putea „ceda în fața adevărului, dar nu și a argumentelor".[100] „Ne întrebăm", scria el satisfăcut într-un memorandum adresat lui Webb, „dacă nu cumva roata Războiului Rece s-a întors dramatic în ultimii doi ani, văzând cum rușii încearcă, în relația cu noi, o politică de fermitate, răbdare și reținere de la provocări."[101]

Și totuși, sovieticii au păstrat unele bariere, dar în așa fel încât să nu-i facă pe americani să se retragă de la apropiata întrunire a Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe. „Sovieticii", i-a telegrafiat James Riddleberger, succesorul lui Clay, lui Acheson pe 19 mai, „au revenit la bine-cunoscuta lor tactică de interpretare după cum le convine lor... Berlinul este și astăzi într-o stare de semiblocadă." Clay prevăzuse acest lucru, avertizând asupra unei reduceri premature a capacității podului aerian. „Blocada a fost spartă de puterea aeriană", telegrafiase el Washingtonului pe 1 mai, „de aceea puterea aeriană trebuie păstrată intactă până când Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe își va încheia deliberările." Puterea aeriană a fost păstrată până pe 30 septembrie.

Sovieticii considerau că restricțiile se justificau din două motive. În primul rând se așteptaseră ca Aliații să liberalizeze masiv comerțul, înlesnind astfel exportul de mărfuri atât de necesare blocului sovietic și readucând pe tapet despăgubirile de război dorite de Moscova. Aliații însă impuneau licențe de export și compensare valutară ceea ce, insistau sovieticii, încălca angajamentele luate la New York. În al doilea rând, rapoartele primite de la Bonn anunțau că formarea unui guvern vest-german era iminentă, cu alte cuvinte întrunirea Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe nu era un impediment. Prin urmare, sovieticii nu vedeau de ce ar fi fost mai cooperanți decât era necesar ca să prevină anularea concesiilor făcute de Aliați.[102]

*

Stalin lansase blocada ca monedă de schimb în Germania. Aceasta însă nu dusese la scoaterea deutschmark de pe piață. Nu oprise înaintarea spre un stat vest-german. Nu oprise crearea unui pact de apărare nord-atlantic. Paradoxal, cea mai mare amenințare la adresa acestor obiective venise din partea lui George Kennan.

Spre sfârșitul anului 1948, în timp ce Aliații lucrau la planurile pentru o republică federală și o alianță militară, Kennan începuse să pună întrebări, în momente prost alese, dacă aceste idei nu erau cumva lipsite de rațiune. Era o strategie greșită, susținea el, să înghețI conflictul din Europa „când trupele rusești se află la 150 de kilometri de Hamburg“.[103] Confruntarea Est–Vest din Berlin putea izbucni oricând. În plus, împărțirea Germaniei mai degrabă alimenta pasiunile naționaliste decât să ajute la integrarea jumătății de vest în Europa. Singura modalitate de a pune capăt luptei cu sovieticii pentru Germania și, în ultimă instanță, de a-i convinge să părăsească Europa Centrală și de Est era unificarea țării și retragerea tuturor forțelor de ocupație.

Practic, între 1947 și 1949, Kennan și Clay făcuseră schimb de poziții. Kennan, care inițial sprijinise împărțirea Germaniei, argumentând că „ideea unei Germanii conduse împreună cu rușii este o himeră“ și că „nu putem decât să ducem sectorul nostru... spre o formă de independență“, devenise acum primul apărător al neutralității și al unității germane. O călătorie de documentare făcută în Germania, în martie 1949, în care a văzut cu ochii lui ravagiile războiului, l-a convins că prezența forțelor de ocupație nu ar fi dus decât la o altă conflagrație. Incredibil, aceleași idei privind retragerea reciprocă și reunificarea fuseseră susținute de Lippmann în articolele lui din 1947 în care ataca articolul lui Kennan semnat „Dl. X“.[104] Pe de altă parte, Clay, care inițial se opusese împărțirii Germaniei și încetării cooperării cu Moscova în Germania, devenise primul apărător al secesiunii zonei Aliaților și al integrării acesteia în Occident.[105] Discuțiile cu Kennan la Berlin îl tulburaseră. Clay se temea că noua poziție a lui Kennan sugera „o ezitare“ a Washingtonului de a duce la bun sfârșit formarea unui guvern vest-german.[106]

Marshall a hotărât doar să lase „Programul A“, cum era cunoscut planul lui Kennan, succesorului său, Acheson, care nu participase la elaborarea Programului Londra și astfel era imparțial. Acheson le-a spus asistenților că „știa prea puține despre Germania“ și că la început fusese derutat de poziția lui Kennan.[107] Convins, ca și Kennan, că ocuparea Germaniei pe timp nedefinit era o imposibilitate, considera că planul trebuie analizat cu mare atenție și, de ce nu, să constituie obiectul unei propuneri americane în cadrul Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe, doar și pentru a-i forța pe sovietici să-și declare pe față intenția de a stăpâni Germania. Și chiar se întreba cu glas tare cum se ajunsese ca un guvern vest-german să facă parte din politica SUA: era oare „ideea generalului Clay?“[108]

Clay însă ataca Programul A. „Ar fi sinucidere curată pentru obiectivele noastre“, spunea el. Rușii ar trișa, francezii ar intra în panică, iar germanii ar deveni comuniști sau militariști sau și una și alta. Iar Planul Marshall ar fi trebuit refăcut din temelii. „Și așa a fost foarte greu să coordonezi o singură economie fără un guvern [vest-german] central“, adăuga Clay despre unul dintre obiectivele americane în Germania.[109] Retragerea forțelor SUA ar fi însemnat „să predăm totul Rusiei și comuniștilor fără nici o rezistență“.[110] Secretarul apărării și șefii statelor majore îl susțineau necondiționat, scoțând în evidență pericolele mutării trupelor americane la 5 000 de kilometri spre vest, în timp ce trupele rusești se mutau doar la câteva sute de kilometri spre est.[111]

Înainte ca Jessup și Bohlen să-i informeze în secret pe francezi și britanici la începutul lunii mai, jurnalistul James Reston a publicat un draft al planului, obținut ilegal, în The New York Times: „Trupele americane, britanice și franceze care stau acum între Armata Sovietică și Europa de Vest... vor fi retrase“ în zona porturilor nord-germane.[112]

Bevin și Schuman au fost luați prin surprindere, crezând că au de a face cu o schimbare în politica SUA cu doar câteva săptămâni după lansarea pactului nord-atlantic. Acheson a încercat să-i asigure că planul venea din partea lui Kennan, nu era deloc un „balon de încercare“ al guvernului SUA.[113] Și, într-o întâlnire neoficială cu mai mulți reporteri americani, pe 18 mai 1949, l-a îngropat pentru totdeauna.

„Nu vom fi de acord cu retragerea trupelor de ocupație“, le-a spus el. „Ar fi... o gravă eroare să credem că un acord cu rușii asupra retragerii trupelor ar duce la ceva bun.“ Continuând să susțină unificarea poporului german, „sau a unei părți cât mai mari din el“, prioritatea lui era întărirea Europei de Vest față de presiunea sovietică. Germania era un mijloc în atingerea acestui scop. „Dacă o Germanie unită ne este utilă, foarte bine; dacă nu, la naiba cu ea.“[114]

Spre deziluzia lui Kennan, Acheson îi împingea ideile mai vechi privind descurajarea comunismului în zona derizoriului. Lippmann le criticase pe motiv că astfel sovieticii erau lăsați să-și aleagă câmpul de luptă. Iar Acheson sesiza această hibă, motiv pentru care era hotărât să înfrunte Moscova pe toate fronturile – politic, economic și militar – după ce mai întâi crea „situații de forță“. Statele Unite puteau câștiga Războiul Rece, considera el, nu prin respingerea la nesfârșit a provocărilor sovietice, ci prin demonstrații de capacitate și de voință superioară.

Dar nu numai cele trei guverne Aliate respingeau planul lui Kennan de unificare a Germaniei. Nici liderii vest-germani nu voiau să audă de el. Atât Adenauer cât și Schumacher, președintele SDP, insistau ca, după „o îndelungată experiență a metodelor totalitare“, compatrioții lor să nu accepte condițiile de unificare propuse de ruși și nici retragerea trupelor occidentale.[115]

Sovieticii continuau să susțină unificarea și retragerea forțelor de ocupație doar în scopuri propagandistice, în practică respingând și ei ideile lui Kennan. „Cei care cred că ar trebui să ne retragem trupele“, i-a spus Ciuikov lui Bohlen după ce acesta i-a adus la cunoștință planul, „nu înțeleg că germanii ne urăsc.“ Trebuie, din rațiuni de securitate națională, a adăugat el, „să ne păstrăm trupele în Germania“.[116]

Căderea în derizoriu a Programului A a marcat începutul sfârșitului pentru rolul de frunte jucat de Kennan în modelarea Europei postbelice. Defetismul deprimant, incoerent, al propunerii lui se deosebea radical de încrederea temerară a „D-lui X“. Stările de spirit contradictorii îi afectau analiza, iar cea predominantă îi reflecta inapetența față de opinia majoritară care îi susținea ideile, provocatoare cândva. Confruntat cu nevoia de a trece la acțiune, ca în criza Berlinului, se lăsa pradă gândurilor, căuta inspirație în scrierile lui

Gibbon și se consola cu neîncrederea în norme – chiar și atunci când aceste norme erau creația lui.[117]

Ca și Kennan, Acheson avea o minte ageră, dar practică, nu contemplativă sau emoțională. Atunci când se confrunta cu o problemă, insista că, „dacă n-o poți rezolva, nu te mai gândi la ea“, își amintea fiica lui, Mary. „Treci la alta!“[118] Deși biroul lui va continua să fie cel de lângă biroul secretarului de stat, Kennan avea să își piardă trecerea pe care o avusese pe vremea lui Marshall. Acheson îi expedia pe kremnilologii precum Kennan, catalogându-i drept profeți „periculoși“ care avansează tot felul de supoziții „necomunicabile“ ce „trebuie acceptate de cei care nu dispun de aceeași putere ocultă de divinație“.[119] De aceea îi ordona directorului Grupului de Planificare a Politicilor ca memorandumurile să le fie transmise asistenților lui Kennan și nu acestuia, cum era uzanța. Astfel, văzând că influența lui devenea tot mai irelevantă, simțindu-se uneori ca un „bufon la curtea regală“,[120] în decembrie 1949, Kennan va hotărî să se despartă de grupul de experți pe care-l înființase în cadrul Departamentului de Stat.[121] Sub conducerea succesorului său, Paul Nitze, mai puțin cerebral, dar mai înfipt, Grupul de Planificare a Politicilor va fi mai activ și mai puțin creativ.

*

Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe s-a întrunit la Paris, după o întrerupere de 18 luni, pe 23 mai 1949. Pentru sovietici discuțiile au început sub cele mai rele auspicii.

Consiliul Parlamentar de la Bonn a aprobat noua constituție vest-germană – numită prozaic „Legea de Bază“ (Grundgesetz) ca să sublinieze statutul său provizoriu atât timp cât Germania rămânea împărțită – pe 8 mai.[122] Acceptată de Aliați pe 12 mai și ratificată rapid de landurile trizonale,[123] a devenit funcțională în aceeași zi în care cele patru puteri au început deliberările – deliberări care, la insistențele Moscovei, ar fi trebuit să împiedice promulgarea constituției. A fost primul eșec diplomatic major al lui Vîșinski.

Adenauer însă continua să fie îngrijorat. „Să nu ne facem iluzii“, a spus el în fața Consiliului înainte de a-și încheia discursul. „Această conferință de la

Paris ar putea avea consecințe serioase pentru noi... Nu vrem ca rezultatul negocierilor să ducă la condiții în zonele de vest asemănătoare cu cele din zona de est.“[124]

Documentele Departamentului de Stat al SUA pentru conferință subliniau faptul că Germania de Vest juca un rol „esențial pentru succesul Programului de Reconstrucție Europeană“, dar și insistau că scopul Moscovei era de a ține țara în izolare și de a împiedica „integrarea Europei de Vest sub conducerea SUA“.[125] Dar, pentru Acheson, Germania de Vest nu era negociabilă. „Am făcut pași importanți... în direcția integrării Germaniei într-o Europă liberă și democrată“, l-a asigurat el pe Douglas, „și vom avea grijă ca ceea ce se discută“ la Paris „să nu schimbe nimic.“[126]

Dat fiind că Acheson era hotărât să nu facă nici un fel de concesii, conferința a ajuns repede într-un punct mort când Vîșinski a cerut o revenire la controlul cvadripartit și la dreptul de veto al sovieticilor. Acheson a refuzat propunerea considerând-o drept o „întoarcere la Potsdam“. Aliații, a spus el, nu vor reveni niciodată la un sistem care a „eșuat atât de lamentabil“. Zona sovietică se afla într-o „stare de colaps economic“. A lega reconstrucția Germaniei de Vest de Germania de Est care de-abia mai răsufla echivala cu „a-i cere unei persoane paralizate care și-a revenit într-o proporție de 70% să paralizeze din nou total“.

Vîșinski s-a zbătut să contracareze indiferența fermă a lui Acheson, dar fără să poată ascunde poziția tot mai ingrată a Rusiei în Germania. Această poziție devenise precară în decembrie, după triumful electoral anticomunist din Berlin, și slăbise odată cu ridicarea blocadei. La argumentul invocat de Acheson cum că producția industrială din zonele de vest ajunsese la 90% din cea înregistrată în 1936, Vîșinski a răspuns că în est procentul era de 96,6%. Delegații Aliați au izbucnit în râs. „Mă voi îngriji“, a spus Bevin zâmbind, „ca refugiații să afle despre paradisul pe care l-au părăsit.“

Dacă Aliații luau în considerare propunerile sovieticilor, a conchis Acheson, Vîșinski trebuia să „spună clar ce anume vrea“ să realizeze în Germania. Altfel „această chestiune a controlului este doar ca să ne aflăm în treabă“.[127] Schuman a spus că ar fi fost ca și cum „ar ridica acoperișul înaintea zidurilor“.

Acheson își prezentase cu onestitate strategia de la Paris în conferința de presă din 18 mai. Dacă întrunirea avea să fie „un alt episod propagandistic [rusesc] din Războiul Rece“, le-a spus el reporterilor, „vom miza pe aceeași carte“, acceptând cel mult patru săptămâni. „După aia ne vom lua jucăriile și ne vom întoarce acasă.“

Pentru ruși, a spus el, „această conferință... este doar ca să-și salveze reputația după falimentul politicii duse în Germania de Est. Noi însă suntem susținuți de 45 de milioane de germani care nu-i vor lăsa... pe lacheii comuniști din Germania de Est să le fie stăpâni.“ Statele Unite „vor merge înainte cu înființarea unui guvern vest-german, orice s-ar întâmpla. Orice unificare trebuie să se facă în baza constituției de la Bonn.“[128]

Aliații i-au prezentat acest plan lui Vîșinski pe 30 mai. Era îndrăzneț până la a fi provocator, mai mult o cerere de capitulare decât o ofertă. Aliații propuneau aplicarea constituției de la Bonn în toată țara; sistarea plății despăgubirilor de război; stabilirea unei unități economice pe baza unei singure monede, a comerțului liber și a desființării corporațiilor sovietice; înființarea unui guvern german ales sub control cvadripartit cu vot majoritar – fără dreptul de veto al sovieticilor.[129]

Acheson se pregătise pentru răbufnirea de furie a lui Vîșinski. Rusul însă a rămas calm. Doar i-a mustrat pe Aliați pentru un „acord în avans“ asupra unui plan care „dădea impresia de fait accompli“. „Deși nu părea fi un document care să corespundă unui acord cvadripartit“, Vîșinski a promis că-l va studia.[130]

Citind propunerea la Moscova, Stalin n-a rămas deloc calm. Dimpotrivă, s-a albit la față. Cum, Vîșinski nu mai recunoștea o insultă? Sau chiar o amenințare? „Pare că n-ai înțeles“, i-a telegrafiat Stalin, „că propunerea celor trei puteri reflectă intenția lor de a uni zona de est cu zonele de vest în condițiile impuse de ei... Vor să ne înghită zona și să ne târască prin Germania după carul lor de triumf, lipsindu-ne... de dreptul la despăgubiri de război pe care l-am primit la Potsdam.“ Era, a spus el, „absolut inacceptabil“.[131]

După admonestarea lui Stalin, Vîșinski „și-a dat arama pe față“. Ca să-l citățm pe Nitze, a devenit „agresiv, arogant și amenințător“.[132] A etichetat

planul Aliaților drept „nedemocratic“ și în totală contradicție cu acordurile de la Potsdam (care, desigur, erau și ele nedemocratice). Pentru el constituția de la Bonn era un document „secret, dictat de Occident și menit mai degrabă să dezmembreze Germania decât să o unească“. Votul majoritar în Consiliul de Control al Aliaților era „dictatorial“. Uniunea Sovietică „nu se va supune niciodată votului majorității“.[133] În privința despăgubirilor de război, Aliații nu aveau nici un motiv real să le lege de problema unității economice. Iar propunerea de a desființa companiile sovietice avea drept scop impunerea „capitalismului de monopol american și britanic“ și „preluarea întregii industrii germane“. Acest imperialism, a spus el, era însăși esența Planului Marshall.[134]

Sub presiune, oră de oră, zi de zi, în „decorul de comedie muzicală“ al Palais de Marbre Rose din Hôtel Talleyrand-Périgord, Acheson simțea cum „dialectica“ lui Vîșinski îl împingea la „limita rezistenței umane“. Pe de altă parte, Bevin era mai relaxat, adesea ațipind în timpul schimbului de replici.[135]

În următoarele trei săptămâni nu s-a înregistrat nici un progres legat de unitatea Germaniei. Cele două tabere erau de acord doar asupra unei formulări eufemistice a unei posibile cooperări viitoare. Doar dezbaterile intense privind Austria, împărțită în zone de ocupație ca și Germania, au dus la o înțelegere prin care sovieticii renunțau la despăgubirile de război, ca și la sprijinul teritorial și financiar al Iugoslaviei, în schimbul unei sume forfetare de 150 de milioane de dolari (1,52 miliarde la valoarea de astăzi) plătite de Austria. Celelalte detalii ale unui tratat de pace urmau să fie discutate de adjuncții miniștrilor afacerilor externe, 1 septembrie fiind data până când trebuia semnat acordul.[136] (Va fi semnat de-abia în 1955.[137]) În privința chestiunii celei mai presante, luarea deciziilor de către cele patru puteri asupra Berlinului, negocierile s-au împotmolit.

Rușii au insistat pe dreptul de veto în oraș, argumentând că era necesar pentru a contracara „ostilitatea autorităților berlineze față de Uniunea Sovietică“[138] – o recunoaștere neașteptată a faptului că localnicii îi disprețuiau. Poziția Moscovei, a spus Acheson, „putea fi interpretată astfel: «cele patru puteri pot face ce vor în Berlin atât timp cât ceea ce fac este pe placul URSS»“.[139] Motiv pentru care Aliații au respins un nou drept de veto al sovieticilor.

Între timp, disputa din jurul blocajelor comerciale încă în vigoare devenea tot mai încinsă. Ca să-și păstreze controlul asupra mișcărilor Aliaților în Germania de Est, sovieticii refuzau intrarea mecanicilor de locomotivă și a ajutoarelor lor din zonele de vest, cerând schimbarea lor la graniță cu propriii mecanici și ajutoare. De asemenea, continuau să blocheze intersecțiile de pe șosele, să impună prezentarea de documente de trecere, să interzică publicațiile occidentale și exporturile din Berlin. La protestele Aliaților, sovieticii au răspuns că mai multă marfă intra acum în Berlinul de Vest decât înainte de blocadă. Prin contrast, Berlinul de Est „primea doar firimituri", fapt care dovedea că „Aliații nu ridicaseră restricțiile cu adevărat".[140]

Un raport al serviciului de informații al SUA afirma că blocada sovietică „era ridicată mai ales din cauza disfuncționalităților din economia zonei de est". Sovieticii aveau mare nevoie ca Aliații să renunțe la restricțiile lor. Dar, după ce își rezolvau problemele, urmau să reintroducă blocada, „asta dacă Berlinul nu cădea de tot în mâna lor până în toamnă".[141] Murphy, membru al delegației din Paris, a reluat propunerea lui Clay de a organiza un convoi armat care să răspundă oricărei obstrucționări sovietice.[142] Acheson voia să trateze o nouă criză a Berlinului ca „pe o acțiune de război".[143] Truman a declarat că, în eventualitatea unei noi blocade, va sprijini „orice acțiune care să-i coste scump pe ruși".[144]

Dar, spre surpriza și satisfacția lui Acheson, Vîșinski i-a acceptat propunerea unui simplu „modus vivendi" în privința Berlinului – un acord multilateral care să restabilească unele elemente ale schimburilor comerciale dintre est și vest și să nu ducă la noi blocade.[145] Argumentul decisiv a venit în cursul unei discuții prilejuite de o cină privată, în care Acheson a spus că „dacă mărfurile importate din Vest intră în Germania de Est și trec dincolo de Zona de Est, nu trebuie să ne facem griji".[146] Dacă sovieticii furau mărfuri destinate Germaniei de Est, Washingtonul avea să pretindă că nu vede.

Murphy și Jessup au deplâns absența unor detalii specifice legate de drepturile de acces ale vesticilor în oraș, Acheson însă a susținut că eforturile de a le defini mai mult ar fi dăunat. Dacă Statele Unite introduceau drepturi specifice într-un proiect de acord pentru ca mai apoi să le retragă, sovieticii puteau interpreta gestul ca pe o formă de cedare.[147] Oricum, dat fiind că blocada interzisese accesul pe calea ferată, aprobat de ACC în 1945, practic

consemnarea acestor drepturi nu avea prea mare însemnătate.[148] Sovieticii nu vedeau constrângeri în cuvinte. Peste 12 ani, succesorul lui Stalin va împărți Berlinul printr-un zid, declanșând o criză care va duce din nou cele două tabere în prag de război.[149]

*

Pe 20 iunie, la ora 19:30, la scurt timp după încheierea discuțiilor, Acheson tocmai ținea o conferință de presă când Bohlen i-a strecurat un bilet. Vîșinski voia retragerea comunicatului și o nouă întrunire. Acheson nu știa ce să mai creadă.[150]

Bevin, care se întărise deja cu un whisky, s-a întâlnit cu Acheson în lift, în drum spre Quai d'Orsay.

„Știi «The Red Flag»?", a întrebat englezul inexplicabil de vesel, referindu-se la vechiul imn al Partidului Laburist.

Nu, a răspuns Acheson, nedumerit.

„Dar «Maryland, My Maryland» îl știi?"

„Bineînțeles", a răspuns Acheson. „Doar e cântec american."

„Dar melodia e aceeași!", a spus Bevin. „Așa că, atunci când coborâm din lift, tu cânți «Maryland, My Maryland», iar eu cânt «The Red Flag»." Acheson a fost de acord.

Cei doi au coborât la braț din lift. Și au traversat holul cântând, pe lângă delegația franceză. La intrarea în sala de ședințe, britanicul a strigat: „Înalță drapelul roșu!", iar americanul: „Rupe lanțurile tiranului!"

Vîșinski privea înmărmurit.

„Eu și amicul meu", a explicat Bevin, „cântăm aceeași melodie!"[151]

Nici o replică. „Vîșinski a rămas fără glas", a conchis Acheson.

Alexandre Parodi, consilierul lui Schuman, l-a luat deoparte pe Acheson. Gromîko, i-a spus el, tocmai îl făcuse cu ou și cu oțet pe Vîșinski, la telefon, pentru scăpările lui din acordul asupra Austriei. „Prost grămadă“ suna frumos pe lângă celelalte invective, potrivit oficialilor francezi care ascultaseră convorbirea.

Încă de la început, Vîșinski le-a spus miniștrilor că se impuneau mai multe modificări în comunicat. Printre altele, trebuia consemnat dreptul companiilor austriece deținute de sovietici de a exporta profiturile și alte venituri. Nu știa sigur ce înseamnă toate astea, dar putea cere „lămuriri de la Moscova“.

Vîșinski „se încurca în vorbe“, a remarcat Acheson. După ce a răspuns cu viclenie că acesta era „cel mai efemer acord încheiat până acum de sovietici“, americanul a tras de timp, știind că Bevin trebuia să plece curând, ca să prindă trenul de Calais. Când britanicul, amețit de băutură, s-a ridicat și s-a scuzat, Acheson a fluturat din mână a lehamite. Nu mai avem ce face, i-a spus el lui Vîșinski. „Comunicatul rămâne neschimbat.“[152] Astfel s-a încheiat conferința cvadripartită, a șasea și ultima –în notă comică.

*

Acheson s-a întors la Washington cu „Independence“, avionul prezidențial, fiind întâmpinat de însuși Truman, care jubila. Pentru amândoi conferința fusese un triumf. Departamentul de Stat, a consemnat Acheson, demonstrase că „îi putea întrece pe toți ceilalți fiindcă știa meserie mai bine decât ei“. Iar Acheson nu numai că supervizase totul, cum făcuse generalul Marshall; Acheson fusese în tranșee, monitorizând mișcările inamicului și elaborând tactica cea mai potrivită înainte de a ordona atacul. Acest departament era locul ideal pentru el, motiv pentru care avea să inspire loialitate, ca un altfel de lider.

Acceptarea de către sovietici a unui modus vivendi, susținea Acheson, însemna că Stalin „abandonase tacit“ ideea că Aliații își pierduseră drepturile asupra Berlinului. Nu mai era nevoie de un acord mai cuprinzător. Occidentul putea merge acum pe drumul său. Sovieticii își „doriseră un

control ferm al Germaniei de Est și acces liber în Germania de Vest“, „noi însă trebuie să ne impunem voința în Germania“.[153] Congresul și presa au acceptat această interpretare.

La plecarea din Berlin, după ridicarea blocadei, generalul Clay a fost salutat de 11 000 de militari și de zeci de avioane militare americane – cea mai mare trecere în revistă pe care armata o organizase în Germania. Întâmpinat în The Philadephia Inquirer drept „eroul rezistenței americane în fața presiunii și a asediului sovieticilor“, iar de The New York Times drept „omul care a avut curajul unei confruntări directe și a reușit să iasă din ea cu capul sus“, Clay s-a întors acasă pentru a fi lăudat de președinte și de Congres și a defila prin New York. Refuzând solicitările de a prelua de la generalul MacArthur comanda trupelor de ocupație din Japonia sau de a candida la o funcție politică, generalul Clay s-a retras din armată. La moartea lui, peste trei decenii, în 1978, va fi înmormântat în cimitirul cadeților din West Point. La baza mormântului va fi plasată o placă de marmură din Berlin pe care stă scris

WIR DANKEN

DEM BEWAHRER

UNSERER FREITHEIT

Mulțumim apărătorului libertății noastre[154]

Pe 5 iunie 1949, la doi ani după discursul de la Harvard al lui Marshall, Truman, însoțit de un grup de demnitari vest-europeni, l-a sărbătorit pe George Marshall, considerându-l „unul dintre cei mai importanți americani ai tuturor timpurilor“. Paul Hoffman l-a numit un „geniu militar“ care „a știut că libertatea nu poate fi păstrată numai cu gloanțe“. „Planul Marshall este cel prin care“ generalul „va trăi veșnic în inimile oamenilor liberi.“

„Vom câștiga «Războiul Rece» prin ECA și Pactul Nord-Atlantic“, a spus Arthur Vandenberg. „În opinia mea, fără aceste politici astăzi comunismul sovietic ar controla fără drept de apel Europa, ceea ce ar însemna cea mai

gravă amenințare la adresa securității noastre naționale din istoria republicii.“[155] În 1953, ca recunoaștere a eforturilor depuse pentru a promova reconstrucția Europei și în pofida conflictului Est-Vest care se extindea în zona Asia-Pacific, Marshall va primi Premiul Nobel pentru Pace.[156]

*

Pe 14 august 1949, printr-un eveniment istoric pe care Stalin încercase din răsputeri să-l împiedice, coaliția de centru-dreapta CDU/CSU condusă de Adenauer a învins la limită SPD-ul lui Schumacher în primele alegeri generale din Germania de Vest. Fără să poată alcătui o majoritate în noul Bundestag, Adenauer a refuzat o mare coaliție, considerând-o un pericol pentru democrație și capitalism în noul stat. Hotărât să nu dea ministerul economiei unui socialist, Adenauer a negociat o coaliție cu FDP (Partidul Liber Democrat), adept al pieței libere, și cu micul partid agrar DP (Partidul German). O lună mai târziu, pe 15 septembrie, a fost ales cancelar federal cu cea mai mică majoritate, de 202 la 200, în Bundestag; din această funcție i-a numit pe Ludwig Erhard, și el un înfocat susținător al pieței libere, ca ministru al afacerilor economice și pe Franz Blücher (FDP) ministru pentru Planul Marshall. Noul lider, în vârstă de 73 de ani, a spus că medicul său îl prevenise că va putea guverna „cel puțin un an, poate doi“.[157] Adenauer avea să rămână la conducere 14 ani.

În continuare subordonați autorității supreme a puterilor occidentale de ocupație, Adenauer și miniștrii lui principali au fost convocați să primească „Regulamentul de Ocupație“ de la înalții comisari ai SUA, Marii Britanii și Franței, pe 21 septembrie. Ca să-și demonstreze superioritatea, cei trei au pășit pe un covor roșu, cancelarul ales fiind nevoit să rămână în capătul lui până când André François-Poncet, maestrul de ceremonii, a anunțat intrarea în vigoare a regulamentului. Adenauer, care considera ceremonia un ritual „dezagreabil“ de confirmare a noului său guvern, și-a manifestat dezaprobarea călcând pe suprafața interzisă înainte de citirea regulamentului. Zâmbete silite au întâmpinat acest act de sfidare, semn că Adenauer era hotărât să susțină cu orice preț legitimitatea democratică a țării sale.[158]

Și totuși, cei trei nu aveau de ce să-și facă griji. Adenauer era dedicat politicii de apropiere dintre Franța și Germania și asigurării locului Republicii Federale Germane în alianța occidentală care tocmai se forma. Viziunea lui pentru Germania de Vest coincidea cu cea a Planului Marshall, la care țara lui adera prin OEEC. Acest conformism însă îl făcea pe Schumacher să-l prezinte pe Adenauer drept „cancelarul Aliaților". ١٥٩

În timp ce McCloy, noul înalt comisar american, avea rețineri față de „vârsta și tendințele dictatoriale" ale lui Adenauer, „sensibilitatea și imprevizibilitatea"[160] lui Schumacher îl puneau pe gânduri. Acheson încerca să-l liniștească pe Schumacher, să-l facă să-și controleze pornirile naționaliste subliniind faptul că, pentru Germania, perspectivele erau mult mai bune decât cele de după Primul Război Mondial. Aceasta se datora „noii poziții a SUA, de a ajuta Europa politic și financiar" și „marii schimbări de atitudine a Franței, disponibilității ei de a coopera cu Germania".[161] Pe de altă parte, guvernul sovietic nu mai contenea cu criticile la adresa noului „stat-marionetă". Fusese înființat prin încălcarea acordurilor de la Potsdam ca să acționeze ca o „unealtă supusă a puterilor occidentale de ocupație pentru punerea în aplicare a planurilor lor agresive în Europa".[162]

Deși Volksrat (Consiliul Popular) alcătuit din 330 de membri și dominat de SED din zona sovietică adoptase propria constituție în urmă cu un an, Stalin a amânat cât a putut înființarea unui stat est-german, sperând că blocada îi va opri pe Aliați să împartă țara. Obiectivul fiind perimat acum, Volksratul a proclamat nașterea Republicii Democrate Germane (RDG) pe 7 octombrie, creând o Volskammer (Camera Populară) și o Länderkammer (Camera Landurilor) ca organe aparent democratice și alegându-și guvernul. Pe 11 octombrie, cele două camere l-au ales în unanimitate pe Wilhelm Pieck, comunist de o viață, în funcția de președinte al RDG. A doua zi, fostul social democrat Otto Grotewohl a devenit premier după ce, alături de cabinetul propus și de declarația politică, a primit votul de încredere unanim din partea Volkskammer.

Puterea însă a continuat să fie deținută de adjunctul lui Grotewohl, Walter Ulbricht. Ulbricht a urmat modelul impus de Stalin, punând mâna pe putere prin partid și nu prin guvern. Lipsit de șarm sau de aptitudini oratorice, s-a mulțumit să controleze aparatul SED. În 1946, îi lăsase pe Pieck și Grotewohl să-și riște pielea în alegeri, evitând cu înțelepciune dizgrația

publică. O singură opinie conta, Ulbricht știa prea bine: opinia lui Stalin. Căsătorit cu fosta secretară a lui Jukov și fluent în limba rusă, Ulbricht va fi primit de trei ori de vojd la Moscova în 1949–1950, înainte ca SED să-l aleagă în postul creat anume pentru el: secretar general.[163] Pe lângă faptul că, prin Ulbricht, domina politic Germania de Est, Moscova păstra controlul legal și economic prin companiile create și angajamentul RDG, exprimat într-un Manifest Național, de a satisface cererile legate de despăgubirile de război. Va mai trece un an până când țara va organiza primele alegeri generale în stil comunist, când Frontul Național controlat de SED va obține 99,7% din voturi.

După alegerea lui Pieck și a lui Grotewohl, Stalin a trimis o scrisoare de felicitare, adăugând că poporul sovietic și cel german „aveau cel mai mare potențial din Europa pentru înfăptuirea unor lucruri de importanță mondială“. Încă o dovadă, îi telegrafia Wally Barbour, însărcinatul american cu afaceri externe la Moscova, lui Acheson, a „convingerii ferme a Kremlinului că Germania este vitală pentru controlul și bolșevizarea Europei“. Înalții comisari Aliați au declarat că RDG-ul era „lipsită de orice bază legală“.١٦٤

Noi arene ale confruntării dintre Uniunea Sovietică și Statele Unite se vor deschide curând pe tot globul. Stalin spărsese monopolul nuclear al SUA cu un test pe 29 august 1949, cu trei ani mai devreme decât se așteptau cei mai mulți experți americani. Alte conflicte amenințau să distrugă planeta. Și totuși, lumea, scria George Owell cu un optimism sumbru, probabil că nu se îndrepta spre o anihilare iminentă ci, mai degrabă, „spre o epocă la fel de stabilă ca și aceea a imperiilor de sclavi ale Antichității“. Bomba atomică, spunea el, îi făcuse pe cei doi hegemoni „în același timp de neînfrânt și i-a adus într-o stare permanentă de «Război Rece» cu vecinii lor“.[165] Într-adevăr, hotarele conflictului din Europa erau stabilite acum. Vor rămâne așa timp de 40 de ani.

Stalin și Truman joacă șah pentru a decide soarta Germaniei.

Autostradă (n.tr.)

Capitolul 13. Succes?

Legenda spune că Muhammad Ibn Ammar, poet islamic din secolul al XI-lea, a apărat cu succes regatul Seviliei în fața formidabilului rege creștin Alfonso al VI-lea de León și Castilia. Nu pe câmpul de luptă, ci la șah. Istorie sau nu, cert este că povestea anticipează apariția diplomației moderne sau a ideii că o întrecere non-violentă poate hotărî controlul unor teritorii și resurse.

Deși revoluționar, Iosif Stalin se vedea moștenitorul unei tradiții nobile a guvernării imperialiste.[1] Avea un respect suprem față de potențialul forței brute, dar se și mândrea cu imaginea lui de virtuoz diplomatic ce putea schimba cursul evenimentelor prin șiretenie și inducere în eroare. Manualele de șah reproduc un meci din 1926 în care se spune că Stalin l-a învins pe viitorul șef al NKVD, Nikolai Iejov; meciul a fost clar aranjat, poate ca să-l prezinte ca pe un om cu viziune strategică.[2] Jucător mediocru, Stalin a susținut șahul și pe marii maeștri sovietici pentru a scoate în evidență superioritatea intelectuală a rușilor.[3]

Nici George Kennan nu excela la jocul de șah, dar se vedea prins într-un meci cu liderul sovietic. Doctrina descurajării, pe care o propusese în 1947, era, de fapt, concepută ca o partidă de șah.

Dat fiind că amenințarea rușilor „este mai mult decât o amenințare militară“, spunea Kennan în timpul unei prelegeri la Colegiul de Război în octombrie 1947, „nu poate fi contracarată eficient numai prin mijloace militare“. Însemna „să înaintezi cu toate forțele de care dispui pe tabla de șah a lumii... astfel încât rusul să priceapă că... e în interesul lui să facă ce vrei tu să facă“.[4] Planul Marshall stătea la baza teoriei lui Kennan. Victoria însemna renașterea Europei de Vest, capitaliste, democrate, fără confruntare militară.

Prin folosirea asistenței economice, Kennan voia ca Planul Marshall să schimbe psihologia beneficiarilor, să-i convingă de faptul că își puteau recâștiga prosperitatea și securitatea fără să recurgă la autarhie sau la autoritarism. Acest lucru extraordinar, după calculele lui Kennan, se putea realiza forțând Rusia să se opună unei astfel de asistențe și, în consecință, să

submineze poziția comunismului. În șah, o asemenea mutare este cunoscută sub numele de „sacrificiu capcană“; dai impresia că pierzi o piesă din greșeală ca să obții avantaj tactic.

Spre deosebire de Kennan, Benjamin Franklin era un jucător de șah desăvârșit – unul care făcea și diplomație în timp ce juca în Europa. În eseul său „Despre morala șahului“, publicat în 1786, scria că jucătorul trebuie să aibă simțul anticipației (să vadă pe termen lung consecințele mutărilor sale), să fie circumspect (să examineze cu atenție tabla de șah și să detecteze posibilitățile ascunse), precaut (să nu se grăbească sau să nu facă gafe) și perseverent (să caute mereu să-și îmbunătățească poziția).[5] Astfel, pentru ca Planul Marshall să aibă succes, Statele Unite trebuiau să demonstreze aceste calități de-a lungul mai multor ani.

Și să facă, în termeni șahiști, „sacrificii reale“ controversate, cum ar fi pierderea Poloniei și a Cehoslovaciei în favoarea blocului sovietic și a întăririi poziției Americii pe termen lung în Vest. Deși latura moralist-presbiteriană a lui Kennan deplângea pierderea acestor nobile națiuni, latura bismarckiană susținea încă din 1944 că, pentru a câștiga partida, americanii vor trebui să cedeze mai mulți pioni în Est. A anticipat lovitura de stat de la Praga cu patru luni înainte de a fi provocată de Stalin, recomandând reținerea de la contramăsuri.

La argumentul lui Harriman cum că Washingtonul nu putea accepta „că Uniunea Sovietică are dreptul să pătrundă în țările vecine invocând motive de securitate“, Kennan a răspuns că nu era „realist“ să aștepți ca Moscova să renunțe la zona ei de securitate ținând cont de prețul pe care îl plătise în timpul războiului. Nu avea nici un rost să-i dai pretexte lui Stalin de a pune sub semnul întrebării prerogativele Americii, conform Doctrinei Monroe, în emisfera vestică. Prin urmare, obiectivul trebuia să fie stabilirea „liniei dincolo de care nu-i putem lăsa pe ruși să-și exercite în voie puterea“ și apărarea ei „cu fermitate, dar și cu diplomație“.[6]

Linia a fost trasată de Planul Marshall. În concordanță cu argumentul lui Kennan, dezvoltat într-o scrisoare adresată lui Bohlen la Ialta, în 1945, potrivit căruia Statele Unite trebuiau să „împartă Europa cu franchețe în sfere de influență – astfel încât să ne ținem departe de sfera rusească, iar pe

ruși să-i ținem departe de sfera noastră“.[7] Această împărțire însă nu avea să fie permanentă; dura până la destrămarea sistemului defensiv al Moscovei.

*

Până în 1949, Dean Acheson și Will Clayton vor ajunge la concluzia că viziunea lui Franklin D. Roosevelt privind reconstrucția postbelică susținută de ONU, FMI și Banca Mondială era „total discreditată“. Ramura executivă, în opinia lor, trebuia „să-și înghită practic toate cuvintele rostite în fața comisiilor Congresului în ultimii trei ani“.[8] Planul Marshall avea o abordare diferită, scopul lui fiind de a genera o reconstrucție robustă și rapidă a Europei prin intervenția unilaterală a SUA.

După toate standardele, reconstrucția chiar s-a produs. Între 1947 și mijlocul anului 1952, când ajutorul Marshall a încetat oficial, producția industrială în țările Marshall a crescut cu 60%. (Prin comparație, indicele industrial al celor 27 de țări din UE a crescut cu 15% între ianuarie 2003 și ianuarie 2008, anii anteriori crizei financiare.[9]) Au existat și variații mari – creșterea a fost de la 24% în Suedia la 241% în Germania de Vest – câștigurile însă au fost, în general, semnificative și în mai multe domenii.[10] (Date macroeconomice cuprinzătoare, plus cele referitoare la ajutorul Marshall, se găsesc în Anexa C.)

Dar în ce măsură reconstrucția a fost stimulată de Planul Marshall? Un ajutor economic poate ameliora nivelul de trai dintr-o țară, dar fără să amelioreze capacitatea țării de a se ajuta singură. Prin urmare, trebuie să ne punem întrebarea dacă economiile vest-europene s-au descurcat mai bine decât ar fi făcut-o în absența ajutorului Marshall.

Mai întâi ar fi util să ne oprim asupra situației moștenite de autorii Planului Marshall. În 1945, producția industrială era doar de 34–46% din cea antebelică în Olanda și Franța și de 20% în Germania și Italia. Dar numai o mică parte din această scădere marcată putea fi pusă pe seama bombardamentelor și a mutării utilajelor de producție. Cea mai mare parte era legată de incapacitatea de a transporta materii prime, alimente și mărfuri. Daunele suferite de infrastructura de transport – șosele, poduri, căi ferate și

porturi – erau imense. Dat fiind că infrastructura a fost refăcută de la mijlocul anului 1945 până la sfârșitul anului 1946, reconstrucția a luat avânt.[11] Iarna grea din 1946–1947, ca și recoltele extrem de slabe, au afectat puternic Europa; lipsa alimentelor, a combustibilului și a materialelor industriale a influențat întregul lanț de producție.[12] Această criză însă a fost temporară. Producția agricolă și cea industrială au crescut din nou până la sfârșitul anului 1947 și au continuat să crească în 1948, când a intrat în vigoare Planul Marshall.

Între ١٩٤٨ și ١٩٥٢ (patru ani și un trimestru), Statele Unite au transferat ١٣,٢ miliarde de dolari în cele ١٦ țări ale Planului Marshall. Luând în calcul inflația din acei ani, totalul a fost de 14,3 miliarde de dolari (în 1952). Ajutorul a fost etapizat, 31% în 1948, 30% în 1949, 20% în 1950, 12% în 1951 și 8% în 1952. Cei mai mari beneficiari au fost Marea Britanie (3,2 miliarde de dolari, adică 32 de miliarde la valoarea de astăzi), Franța (2,7 miliarde, adică 27 de miliarde la valoarea de astăzi), Italia (1,5 miliarde, adică 15 miliarde la valoarea de astăzi) și Germania de Vest (1,4 miliarde, adică 14 miliarde la valoarea de astăzi). Austria și Norvegia au fost cele mai mari beneficiare per capita (130 de dolari, adică 1 300 la valoarea de astăzi). Transferurile au echivalat în medie cu 2,6% din producția țărilor în perioada respectivă.

La cursul de astăzi, ajutorul Marshall valora în total 130 de miliarde de dolari. Dar, dacă Statele Unite ar fi implementat un Plan Marshall în valoare de 1,1% din PIB între 2012 și 2016, suma ar fi depășit cu mult 800 de miliarde de dolari. Suma este și mai mare dacă luăm în calcul asistența militară non-Marshall și alte forme de ajutor.[13]

Întrucât reconstrucția începuse în Europa în momentul când banii au început să vină, este interesant să vedem care au fost efectele Planului Marshall. Desigur, creșterea economică a fost, în general, mai mare în țările care au primit mai mulți bani, ca procent din PNB. Dar, ca să stabilească exact impactul ajutorului asupra creșterii economice, specialiștii au făcut simulări statistice pornind de la date precise, comparând ratele de creștere de după ١٩٤٨ cu ceea ce s-ar fi putut realiza fără Planul Marshall. Estimările cele mai des citate arată că ajutorul Marshall a avut un efect pozitiv semnificativ – chiar și după luarea în considerare a unor factori favorabili.[14] În Franța, Germania, Danemarca și Olanda creșterea producției în 1948–

1949, pusă pe seama Planului Marshall, pare să fi fost cu 2–5% mai mare decât în absența acestuia. În Austria, a fost cu 7% mai mare.[15]

Aceste rate de creștere reprezintă rate de rentabilitate extraordinare ale ajutorului american – 100% sau chiar mai mult. Cum se explică acest lucru, dacă este adevărat? Analizele inițiale făcute de Congres în perspectiva aprobării Planului

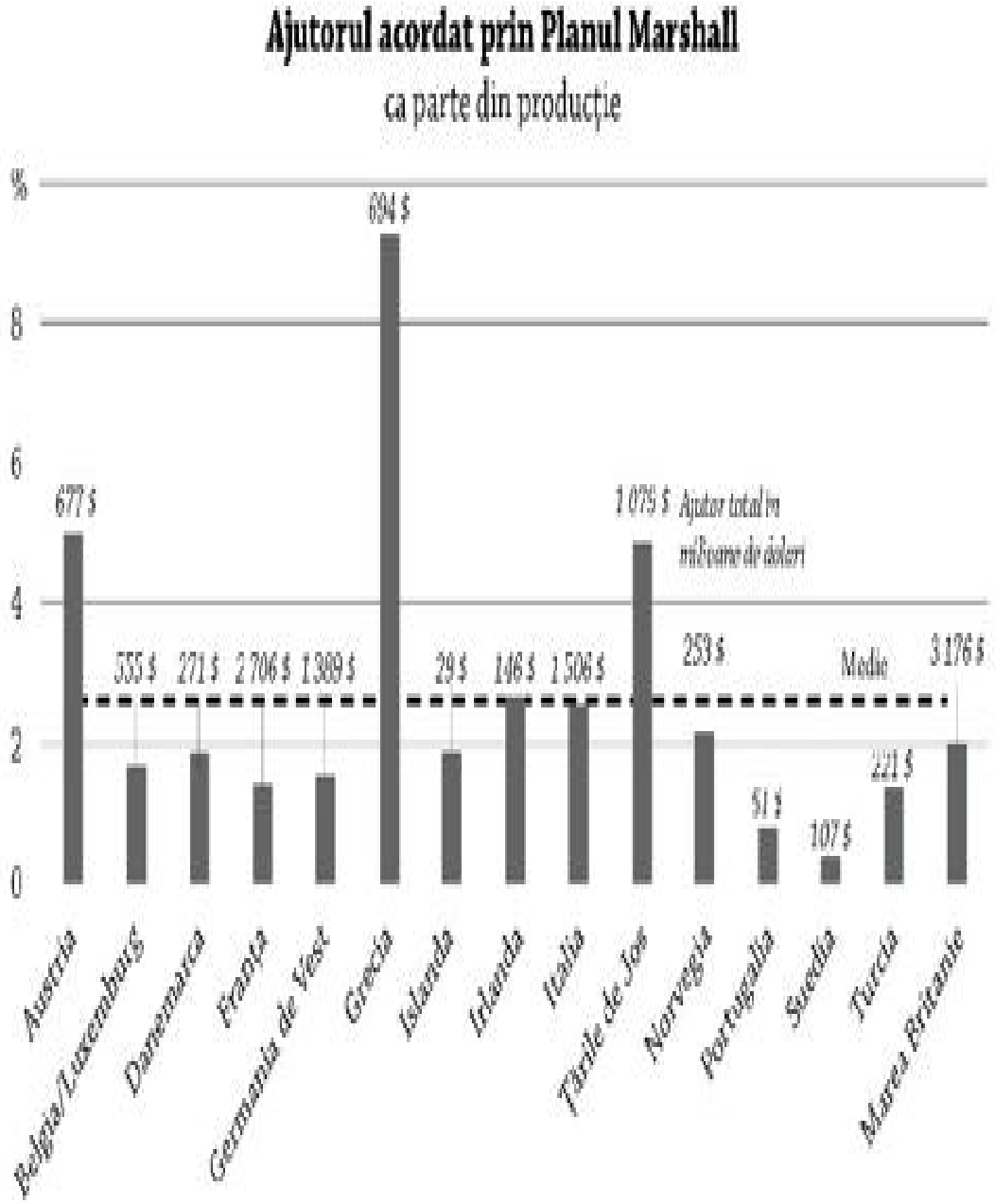

PIB-ul pentru Belgia, Danemarca, Grecia, Olanda, Norvegia, Suedia și Marea Britanie. PNB-ul pentru Austria, Luxemburg, Franța, Islanda, Irlanda și Portugalia. Pentru Germania de Vest și Turcia, PNB-ul este pentru 1949 și PIB-ul pentru anii următori. Pentru Italia, PNB-ul este pentru 1951, iar PIB-ul pentru anul următor.

Surse: Bohlin (2010); ECA (1948–1951), Reports to Congress, iunie 1948–iunie 1951; Mitchell (2007), Europe; Mitchell (2007), Africa, Asia and Oceania; Mutual Security Agency (1951–1952), Reports to Congress on the Mutual Security Program, decembrie 1951 și iunie 1952; OEEC (1957); Reinhart și Rogoff (2009)

Marshall, cum ar fi cea întreprinsă de Bissell pentru Raportul Harriman, constata că Europa ducea lipsă de capital de lucru, fapt care ținea în loc reconstrucția. Și susținea că, prin acoperirea nevoii de dolari, se putea genera capital local necesar reconstrucției.[16] Simulările au examinat trei canale „keynesiene“ prin care așa ceva ar fi fost posibil.[17]

Unul a fost majorarea investițiilor, logica fiind că ajutorul a acoperit o parte din deficitele economice din Europa. În linii mari, rezultatele cercetărilor vin în sprijinul ideii că Planul Marshall a stimulat investițiile, ceea ce a dus la creșterea producției. Dar, întrucât ajutorul a reprezentat, în medie, doar 2,6% din producția beneficiarilor, majorarea investițiilor ar justifica doar o jumătate de procent din creștere. O astfel de creștere este nesemnificativă și insuficientă pentru a explica statutul legendar al Planului.[18]

O altă posibilitate este ca ajutorul să fi redus constrângerile asupra cheltuielilor guvernamentale de bază neinvestiționale – cheltuieli care nu presupuneau capital privat. Această ipoteză pare plauzibilă, dat fiind că pagubele produse de război erau enorme și că guvernele europene nu puteau finanța toate reparațiile și, în același timp, să acopere nevoile sociale imediate. Deficitele bugetare în 1946 erau uriașe – în jur de 10% din venitul național în Marea Britanie, Franța, Italia și Belgia.

Dar, până la sfârșitul anului, cu aproape șase luni înainte de discursul lui Marshall de la Harvard, cele mai multe dintre stricăciuni care țineau în loc

producția fuseseră remediate – furnizarea de electricitate și transportul –, iar producția industrială (cu excepția Germaniei) revenise la nivelul din 1938. În plus, cheltuielile guvernamentale din venitul național au scăzut, în medie, în anii Planului Marshall. Acest fapt este în concordanță cu presiunea pusă de Departamentul de Stat al SUA pe creșterea dictată de piață și contrar temerilor Partidului Republican că ajutorul Marshall ar fi finanțat „socialismul".[19] Dar nu există dovezi că astfel de cheltuieli ar fi avut un impact deosebit asupra creșterii.[20] Pe scurt, Planul Marshall nu a contribuit la reconstrucția Europei prin stimularea cheltuielilor guvernamentale.

O a treia posibilitate este ca ajutorul să fi eliminat constrângerile asupra capacității de import. Țările europene au terminat războiul cu rezerve precare de dolari și aur, în acel moment singurele monede de schimb acceptate internațional. În contextul anilor 1930, când două treimi din garanțiile străine deținute de SUA emise în anii 1920 nu mai puteau fi onorate, împrumuturile private din Statele Unite nu mai erau o opțiune. Deficitele de cont curent – mari în Germania, Franța, Olanda și Austria – puteau fi susținute numai cu ajutor străin. Asigurat de Planul Marshall.

Dar cât de important a fost acest ajutor? Cercetările arată că țările Marshall au putut face față unor deficite de cont curent mai mari, dar nu cu rezultate spectaculoase – cu aproximativ ١٢ cenți mai mult pentru fiecare dolar primit prin Planul Marshall. Acest lucru ar putea fi important dacă materialele importate ar fi încetinit alte procese, cum ar fi producția de oțel. Cărbunele a fost unul dintre importurile de bază; fără el, producția țărilor Marshall ar fi scăzut chiar și cu 3%.[21]

Astfel de estimări pot exagera importanța schimburilor valutare în cadrul Planului Marshall. Știm, de exemplu, că țările beneficiare au renunțat la devalorizarea propriilor monede până în 1948–1949 (chiar și Keynes s-a opus acestei măsuri în Marea Britanie), și că acest instrument s-a dovedit util în majorarea rezervelor de dolari; prin urmare, folosit mai devreme ar fi fost de mai mare ajutor. Economiști precum Gottfried Haberler, Jacob Viner, Fritz Machlup, Friedrich Lutz și Henry Hazlitt au susținut acest punct de vedere la vremea respectivă. Dar atitudinea ezitantă a americanilor în privința devalorizării, provocată de grija tradițională de a nu submina competitivitatea comercială a SUA, a contribuit la întârzierea acestor pași necesari.

Una peste alta, explicarea succesului economic al Planului Marshall din perspectivă keynesiană nu este foarte utilă. Kindleberger, unul dintre adepții mai cunoscuți ai lui Keynes care s-au ocupat de Planul Marshall în cadrul Departamentului de Stat, a devenit mult mai circumspect față de această abordare în deceniile care au urmat și nu ar fi rămas surprins de aceste rezultate.

„Prima utilizare a analizei keynesiene într-un document guvernamental important pe care mi-l amintesc este cea din Raportul Harriman, elaborat în mare măsură de Richard Bissell“, scria el în 1984. „O interpretare extrem de inspirată a legăturilor dintre investiții și venitul național, atât pentru analiza ciclului de afaceri pe termen scurt cât și pentru creșterea economică.“ Dar, în ultimă instanță, Kindleberger „a dat o notă proastă unuia dintre punctele de vedere keynesiene“, cel legat de problemele Italiei – un beneficiar major al Planului Marshall, cu care Kindleberger a și lucrat. Concluzia lui a fost că sursa șomajului era de natură structurală („agenți de producție folosiți în mod greșit“) nu ciclică („lipsa cererii“), după unii economiști din cadrul Administrației Cooperării Economice Americane.[22]

Trebuie să recunoaștem, totuși, că primii artizani și susținători ai Planului Marshall nu au avut niciodată încredere în canalele de stimulare înguste. Încrederea a venit mai târziu, odată cu sosirea lui Bissell și a proiectanților ECA. Încercarea de a absolutiza impactul transferurilor de resurse din Statele Unite pentru a explica reconstrucția Europei este echivalentă cu interpretarea eronată a motivațiilor Planului Marshall. Inițial, scopul alocării fondurilor a fost doar de a stimula economia.[٢٣] Artizanii Planului, mai ales Kennan și Clayton, considerau că un program de asistență multianual era necesar cultivării încrederii în angajarea pe termen lung a SUA în reconstrucția și securitatea Europei, în reducerea rezistenței sociale și politice la reformele structurale vitale și în facilitarea reintegrării Germaniei în arhitectura economică a Europei.[24]

Kennan susținuse încă de la început că problemele Europei erau de ordin „psihologic“ și că efectul stimulativ fundamental al Planului Marshall va fi înțelegerea de către țările beneficiare a faptului că Statele Unite se angajau ferm să le ajute să redevină națiuni libere și independente. Chiar și în primele formulări ale lui Kennan, ajutorul imediat – pentru a ușura traiul de zi cu zi și a elimina blocajele de producție – era menit doar să „câștige timp

pentru rezolvarea problemei pe termen lung“, a restabilirii încrederii, a cooperării și a aplicării reformelor.[25] Aceasta însemna, după cum declarase Acheson în fața Senatului, în 1949, că „bolnavii pot fi tratați mai bine; că vârstnicii nu mai sunt neglijați; că elevii pot avea manuale; că profesorii și judecătorii nu mai trebuie să trăiască la limita disperării; că orașele pot fi curate din nou; că sistemele de transport și de utilități îi pot ajuta pe oameni să-și vadă de îndeletnicirile zilnice“.[26]

Pe de altă parte, Clayton opina că, și pe termen scurt, reconstrucția trebuia stimulată prin schimbarea politicii structurale. La întoarcerea din Europa, în mai 1947, a atras atenția asupra discontinuităților din diviziunea muncii de pe bătrânul continent, atât în interiorul țărilor cât și între ele, discontinuități provocate de război, și asupra rolului pe care politicile naționale îl jucau în exacerbarea acestei probleme. Penuria de alimente din Franța era cauzată de reducerea prețurilor impuse de guvern și de controalele acestuia în încercarea neinspirată de a împiedica spirala inflaționistă. Fermierii preferau să păstreze hrana pentru ei și animalele lor în loc să o vândă la oraș, știind că prețurile creșteau cu o viteză amețitoare înainte de a reuși să-și cheltuiască banii pe bunuri de larg consum – care se găseau la fel de greu din același motiv.

Ajutorul Marshall în sine era insuficient pentru procurarea hranei și a bunurilor care nu erau produse și nici vândute. Schimbarea politicilor era necesară pentru a permite prețurilor bunurilor aflate la mare căutare să crească, astfel încurajând producția. Și, în timp ce politicile care condiționau ajutorul dat de Statele Unite nu erau întotdeauna coerente, finanțele publice și politica monetară se mișcau într-o direcție mai prudentă.[27] Prețurile alimentelor din Franța și Italia, care începuseră să crească vertiginos cu mult înainte de iarna aspră din 1946–1947, au scăzut brusc după anunțarea Planului Marshall. Inflația vest-europeană imediat după încheierea Planului, 1952–1958, va scădea la un nivel la care va rămâne în următorii 50 de ani.[28] Fondurile Marshall au constituit o rezervă care a înlesnit inițierea unor reforme în avantajul pieței libere, fără afectarea pieței muncii și fără tulburări sociale.

Dar în ce măsură astfel de reforme au fost provocate de fondurile Marshall? Fără ele s-ar fi aplicat alte politici? Întrebări incomode pentru proiectanții ECA, oricând gata să insiste că asistența dată formulării politicilor europene

a fost „dezinteresată“ – chiar dacă în particular au recurs de la lingușiri la amenințări ca să-și impună voința. Controlul american al așa-numitelor fonduri de contrapartidă i-a ajutat să influențeze acele politici – cel puțin în teorie.

*

Programele de asistență economică presupun, inevitabil, într-o măsură mai mare sau mai mică, pierderi și alocări greșite. Hoffman și Bissell au luat acest adevăr în serios și au conceput mecanisme și controale specifice pieței libere ca să le păstreze la un nivel minim. Primele șase luni au fost dedicate cu precădere acțiunilor umanitare, apoi însă accentul a trecut pe reconstrucție și integrare. Kennan se temuse că un control strict al fondurilor Marshall în afara Departamentului de Stat avea să ducă la „confuzie, contradicții și ineficiență“.[29] Dar, până la urmă, potrivit lui Robert Oshins din ECA, „dificultățile majore anticipate... nu au apărut“.[30]

Cel mai inovator dintre mecanismele Planului Marshall, elaborat de Bissell, a fost utilizarea fondurilor de contrapartidă. Hoffman, care a început să se ocupe de ele în septembrie 1948, le-a numit „singurul instrument cu adevărat important pe care-l avem pentru reconstrucție“. Când presa, în general laudativă la adresa Planului Marshall, nu le-a menționat îndeajuns de mult, Hoffman nu a ezitat să o critice. „Să nu credeți că sunteți perfecți“, le-a spus el membrilor Societății Americane a Editorilor de Ziare; „n-ați explicat cum se folosesc fondurile de contrapartidă.“[31]

Prin acest mecanism, un fermier francez care avea nevoie de o combină americană o cumpăra cu franci de la guvernul francez. Apoi ECA achita exportatorului american costul în dolari, în timp ce francii erau depuși la banca centrală franceză pentru a finanța un program de reconstrucție elaborat împreună cu ECA. Această structură cuprindea proiecte cum ar fi mecanizarea exploatărilor miniere, electrificarea căilor ferate și construcția de baraje, dar avea în vedere și stabilizarea monetară și fiscală.

Regimul fondurilor de contrapartidă îndeplinea scopuri multiple. Fermierul nu primea cadouri, ci își cheltuia banii pe utilajele de care avea cea mai mare

nevoie. Întrucât plătea în franci și nu în dolari, nu exista nici un efect negativ asupra balanței de prețuri a Franței. Astfel, guvernul francez avea posibilitatea de a finanța reconstrucția fără să recurgă la politici inflaționiste, cum se întâmplase de atâta timp.

Deși ECA aproba și monitoriza toate cheltuielile, Harriman sublinia că „95% din program este european".[32] Dar neglija să arate că guvernele beneficiare trebuiau să compenseze fiecare dolar din ajutorul Marshall cu o sumă echivalentă în moneda națională, care urma să fie folosită în scopuri aprobate de ambele părți. Prin urmare, fiecare dolar din ajutorul Marshall însemna că Statele Unite influențau alocarea unor resurse în valoare de doi dolari pentru reconstrucție.[33]

Cu toate acestea, teoria fondurilor de contrapartidă avea slăbiciunile ei. Dacă un guvern beneficiar voia să cheltuiască banii proveniți din vinderea mărfurilor donate de Statele Unite, putea genera un blocaj american al fondurilor prin operațiuni de politică monetară standard numite „sterilizare". Practic, banca centrală putea tipări noua monedă echivalentă acasă și o putea cheltui fără vreun efect inflaționist. Întrucât economiștii erau conștienți de acest lucru la vremea respectivă,[34] la fel trebuie să fi fost și ECA. De aceea, deloc surprinzător, a folosit mecanismul cu parcimonie.

În Marea Britanie, guvernul laburist condus de Attlee a direcționat ٩٧٪ din fondurile de contrapartidă către acoperirea datoriei guvernamentale, lipsind astfel ECA de pârghiile pe care le-ar fi aplicat, chiar și în principiu, ca să schimbe prioritățile economice ale Londrei. Singurele zone în care politica britanică s-a despărțit clar de Washington au fost liberalizarea comerțului (o condiție care data din vremea ajutorului în sistem împrumut-închiriere acordat pe timp de război) și apartenența la Uniunea Europeană a Plăților, la care Londra nu a vrut să adere de la început.[35] Prin urmare, ajutorul în sine, care a ajuns la 1,9% din PIB în anii 1948–1951, a servit la susținerea unui program socialist de naționalizare și control industrial față de care administrația Truman, ca să nu-i mai pomenim pe republicanii din Congres, și-au exprimat în mod vehement dezacordul. Economiștii invocă acest factor ca să explice de ce impactul ajutorului asupra creșterii economice pare să fi fost mult mai slab în Marea Britanie decât în celelalte țări.[36]

Și totuși, ca să înțelegem Planul Marshall, nu trebuie să ignorăm obiectivele politice americane mai vaste și nici să le separăm de cele economice. „Cel mai bun mod de a servi interesele SUA în relațiile noastre cu URSS“, remarca, în septembrie 1946, R.G. Hooker, oficial din cadrul Departamentului de Stat, „este să sprijinim stânga non-comunistă.“[٣٧] Acest punct de vedere a stat, într-o anumită măsură, la baza politicii americane față de Marea Britanie în toți anii în care s-a derulat planul Marshall. „La nivel ideologic, alegerea unui guvern laburist-socialist în Marea Britanie a întărit poziția țării în interior față de propaganda sovietică“, se afirma într-o declarație politică din iunie 1948. „Un guvern de acest tip nu este la fel de vulnerabil în fața propriului popor ca un regim conservator când vine vorba de exprimarea unor resentimente și a unor prejudecăți legate de sovietici, iar asezonarea politicilor sale cu un pic de socialism este un bun antidot împotriva atracției pe care o exercită comunismul peste hotare.“[38] Cu alte cuvinte, amestecul în politica economică internă a Marii Britanii putea submina obiectivele politice ale SUA, ceea ce putea încetini redresarea economică.

În Franța și Italia, influența SUA asupra politicii era și mai limitată de scopul principal: împiedicarea comuniștilor de a ajunge la putere. Guvernul francez și cel italian, ca recompensă pentru excluderea comuniștilor, aveau aproape mână liberă să-și pună în aplicare propriile agende de lucru, între limite flexibile, renegociate continuu cu Statele Unite.[39] Diferența dintre modurile de aplicare a Planului Marshall în cele două țări arată cât de importantă era combaterea comuniștilor.

*

După război, Franța și Italia fuseseră într-o situație politică asemănătoare. În ambele s-au format coaliții tripartite ale creștin-democraților (centru-dreapta), socialiștilor (centru-stânga) și comuniștilor (stânga). Ambele țări au avut parte de mari deficite, presiuni inflaționiste, penurie de bunuri de larg consum, și și-au concentrat energiile politice pe păstrarea unor relații pașnice cu mișcările muncitorești conduse de comuniști. Dar, în primăvara anului 1947, la insistența Washingtonului, ambele guverne i-au îndepărtat pe comuniști.[40] În acest moment traseele lor politice s-au despărțit.

În Franța, unde stânga deținea un mai mare număr de voturi, socialiștii au devenit partidul majoritar în coaliție. În Italia, creștin-democrații au format un cabinet fără reprezentanți ai stângii. În ambele cazuri, ușa a rămas deschisă unei viitoare participări a comuniștilor, Stalin însă a avut grijă s-o închidă. Odată cu înființarea Cominformului, în septembrie, Moscova a ordonat comuniștilor francezi și italieni să renunțe la eforturile de a coopera cu partidele care sprijineau Planul Marshall.

În Franța, ascensiunea din toamnă a partidului gaullist RPF – axat pe centralizarea puterii și opus diplomației americane a dolarului – i-a strâns pe socialiști și creștin-democrați într-o coaliție dificilă, opusă atât comuniștilor cât și dreptei. Socialiștii însă și-au impus punctul de vedere, aplicând planul de investiții controlat de stat. Stabilitatea monetară și fiscală a trecut pe planul doi. Deși a rămas în grațiile Departamentului de Stat al SUA, creștin-democratul Georges Bidault a fost atacat în țară, și din stânga și din dreapta, fiind acuzat că se culcase cu „anglo-saxonii".

În Italia, agenda economică a partidelor de centru-dreapta aflate la putere a fost dominată de liberali, adepți ai pieței libere, conduși de Luigi Einaudi, vicepremier, ministru al bugetului, guvernator al Băncii Italiei și, mai târziu, președinte. Einaudi respingea ideea americano-keynesiană potrivit căreia problemele provocate de folosirea insuficientă a forței de muncă erau un simptom al cererii insuficiente și puteau fi rezolvate prin investiții guvernamentale.

O parte din diferența dintre cele două abordări naționale este istorie de acum. De exemplu, temerile față de reînvierea corporatismului fascist au influențat politica în Italia. Un alt aspect este legat de o infrastructură birocratică mai dezvoltată pentru statistică și planificare în Franța. Chiar dacă italienii ar fi avut „un Plan Monnet", le-ar fi lipsit capacitatea de a a-l pune în aplicare. Drept rezultat, americanii au dezaprobat neglijarea de către francezi a stabilizării monetare și fiscale, precum și zelul excesiv al italienilor pentru reducerea inflației, pe de o parte, și atenția insuficientă acordată planificării investițiilor, pe de altă parte.[41]

*

Artizanii Planului Marshall au început să-l pună în aplicare în vara anului 1948, stabilindu-și sediul la Paris.[42] În momentul acela, tensiunile dintre Washington și Moscova se acutizau, influențate și de accentul pe care americanii îl puneau pe stabilitatea politică din Franța. Sindicatele, de la docheri la poștași, erau împânzite de cârtițe comuniste care aveau misiunea de a răspândi informații false despre operațiunile și comunicatele legate de cooperarea militară și diplomatică transatlantică. Comuniștii francezi ponegreau guvernul țării etichetându-l drept „un nou Vichy“, care acționa la comanda imperialiștilor din Washington. În acest context, ambasadorul Caffery se îndoia nu numai de capacitatea lui Schuman de a stăvili amenințarea comunistă, ci și de șansele lui de a supraviețui unei lovituri de stat anticomuniste proactive, conduse de serviciul de informații al lui de Gaulle (care își continuase activitatea și după ce de Gaulle plecase de la putere în ianuarie 1946).[43] Generalul criticase cu asprime prevederile Acordului de la Londra privind Germania, considerându-l un preludiu la „formarea unui Reich la Frankfurt“.[44]

Aprobând programul lui Schuman pentru stabilizarea monetară și fiscală, Washingtonul a trimis 25 de miliarde de franci (108 milioane de dolari) în fonduri de contrapartidă în cadrul Ajutorul Interimar, în aprilie 1948, mai ales pentru proiectele din Planul Monnet. Subminat în parte de semnătura lui Bidault pe Acordul de la Londra, guvernul Schuman a fost asaltat de greve și amenințări cu insurecția. A căzut pe 19 iulie. Neștiind ce fel de guvern îi va lua locul, Washingtonul a blocat alte fonduri până la formarea unei noi coaliții care să înregistreze un progres real în domeniul stabilizării.

O atitudine dură la care a renunțat în septembrie, când Henri Queuille – un medic de țară inteligent, cu vorba domoală, dar șovăitor – a fost numit premier. David Bruce, șeful misiunii ECA la Paris, a insistat că blocarea fondurilor, chiar dacă din motive economice înguste, s-ar fi putut „întoarce ca un bumerang împotriva scopurilor fundamentale ale ERP“. Și a pledat, cu succes, pentru eliberarea lor rapidă. „Din păcate“, scria Hickerson în octombrie, „nu există o alternativă viabilă la continuarea politicii noastre de ajutorare a guvernului francez, chiar dacă acesta pare a pierde... teren în ceea ce privește obiectivele ECA.“[45] Condiționalitatea își arăta limitele. Washingtonul aprecia un guvern francez stabil, non-gaullist, non-comunist, mai mult decât propriile obiective economice imediate.

În ianuarie ١٩٤٩, dramaturgul Samuel Beckett, stabilit la Paris, și-a terminat celebra piesă Așteptându-l pe Godot. De-a lungul întregului an, ECA din Paris va aștepta cu nerăbdare omul care nu va sosi niciodată – liderul francez care să aducă stabilizarea. Îngrijorat că Stalin îi instiga pe comuniști ca să declanșeze o lovitură de stat gaullistă, sau chiar mai rău, ECA a continuat, deși fără tragere de inimă, să aloce fonduri până la căderea cabinetului Queuille în octombrie. Noul guvern al lui Bidault a reluat negocierile aprinse, reușind deblocarea fondurilor, nu prin concesii, ci convingând ECA, subtil, că, fără fonduri, va recurge la o finanțare și mai inflaționistă ca să susțină investițiile.

Și totuși, indicatorii macroeconomici ai Franței se îmbunătățeau. Deficitul de buget a scăzut de la ٩,٧٪ din PNB în ١٩٤٨ la ٧,٣٪ în ١٩٤٩.٤٦ Inflația a scăzut de la ٥٨,٦٪ la ١٢,٧٪; deficitul de cont curent de la ٥,٧٪ din PNB la 1,8%.[47] Și, chiar dacă momeala fondurilor de contrapartidă nu funcționase pe măsura așteptărilor ECA, fondurile au permis mai multor guverne moderate ale Franței să continue cooperarea cu Statele Unite pe un program sensibil politic, de integrare economică și de securitate occidentală.

Până în 1950, ECA a trecut de la a-l bate la cap pe Bidault să stabilizeze economia la a-l bate la cap să popularizeze succesul Planului Marshall. Concomitent, ECA a renunțat să mai amenințe cu blocarea fondurilor și a început să-i dicteze lui Bidault cum să le folosească. Printre eforturile propagandistice mai comice propuse a fost crearea unei echipe de ciclișți Planul Marshall ca să participe la Turul Franței și un joc de societate numit Turul Franței, în care participanții să avanseze pe tabla de joc pe șosele și poduri finanțate prin Planul Marshall. Aceste propuneri au fost respinse de cabinetul de miniștri pe motiv că ar fi fost luate în râs de comuniști și ar fi făcut mai mult rău decât bine dacă echipa de ciclișți ar fi pierdut.

Eforturile ECA de a schimba traseul fondurilor de la atât de îndrăgitele inițiative de investiții ale guvernului spre construcția de case ieftine, de spitale și școli, care puteau da Planului Marshall o vizibilitate mai mare, au fost fie refuzate, fie acceptate în silă. Guvernul avea propriile planuri de stimulare a construcției de case cu finanțare privată și nu suporta amestecul americanilor.[48] În luna mai 1950, ECA s-a recunoscut învinsă. „Nici unul dintre specialiștii Misiunii nu are voie să insiste ca un proiect... să fie pus în practică așa cum vrea el și nici să amenințe cu blocarea fondurilor de

contrapartidă ca să-și impună voința“, suna noua directivă. „Încercarea de a ne impune punctul de vedere... înseamnă amestec în politica Franței“ și astfel împiedică atingerea obiectivelor americane.٤٩

Atacul-surpriză al forțelor comuniste din Coreea de Nord asupra Coreei de Sud, în iunie 1950, i-a făcut pe francezi să se teamă că Moscova ar fi putut iniția o acțiune similară în Europa, dincolo de linia care împărțea cele două Germanii. Pe fondul creșterii cheltuielilor de apărare ale Franței (în 1951 se vor majora cu 48%),[51] Washingtonul și-a exprimat îngrijorarea că inflația se va accelera în aceeași măsură. ECA a luat din nou în calcul blocarea fondurilor de contrapartidă până când Parisul reușea să stabilizeze economia. Dar, la începutul anului 1951, Consiliul Consultativ Național,[51] omologul ECA, a ajuns la concluzia că o asemenea condiționalitate era ineficientă și chiar contraproductivă. „Dacă Ministerul de Finanțe al Franței este silit să caute alte mijloace de a-și finanța cheltuielile, fără doar și poate va recurge la împrumuturi suplimentare de la Banca Franței.“[52]

Pe scurt, Washingtonul nu a reușit să-i facă pe francezi să se conformeze solicitării de a-și stabiliza economia, chiar dacă Franța primea a doua cea mai mare parte din ajutorul Marshall. Nu a reușit nu pentru că îi lipseau pârghiile necesare, ci pentru că stabilizarea financiară nu era o prioritate americană. Scopurile politice aveau prioritate: cu precădere asigurarea că guvernele franceze aveau să reziste ferm comunismului.[53]

Queuille l-a asigurat pe Marshall că înăbușise grevele conduse de comuniști, care urmăreau sabotarea ERP, pedepsise toate abuzurile comise de liderii sindicatelor comuniste și ținuse în frâu creșterea salariilor, ca să nu o ia înaintea creșterii prețurilor, chiar dacă prețurile erau mai mari decât voia Washingtonul. Marshall trebuia, l-a implorat Queuille, să vadă situația în toată complexitatea ei. „În această bătălie dintre Est și Vest“, a spus el, „Franța este din nou santinela din prima linie a civilizației.“[54]

Dar nu numai pericolul pierderii ajutorului Marshall întărea rezistența lui Queuille în fața partidului comunist și a brațului său, sindicatele. Știa că orice întoarcere la tripartism, cu comuniștii din nou la guvernare, însemna sfârșitul influenței Franței asupra regenerării Germaniei postbelice. Statele Unite știau că nu avea cum să apară un guvern francez mai bun și mai deschis spre stabilizare. Gaullismul și comunismul erau amenințări mult mai

clare și mai prezente la adresa reconstrucției Franței decât deficitele mari și inflația. În ultimă instanță, Planul Marshall nu instituise acel tip de condiționalitate politică robustă preconizat de Clayton în 1947 ci, în contextul mult mai grav al Războiului Rece de după blocada Berlinului, a făcut suficient pentru a răspunde priorităților schimbate atât la Washington cât și la Paris.

*

În Italia, eca era în război cu ea însăși. James Zellerbach, șeful misiunii din Roma, fost director executiv al unei fabrici de hârtie din San Francisco, ținea morțiș să redirecționeze fondurile Marshall de la importurile de mărfuri de primă necesitate, precum grâul și cărbunele, spre importurile de „mașini și utilaje pentru a construi sistemul productiv al Italiei“. Prioritățile lui erau reducerea taxelor și a dobânzilor. Dar ECA și omologul său, Consiliul Consultativ Național de la Washington, se axau, ca și în Franța, pe stabilizare – îndeosebi pe controlul inflației. ECA-Washington era gata să întârzie cheltuirea fondurilor de contrapartidă la primul semn de creștere a inflației și ducea o „campanie de educare“, menită să schimbe prioritățile misiunii din Roma.[55]

Guvernul De Gasperi, din proprie inițiativă și înainte ca Marshall să se gândească măcar la a ține un discurs la Harvard, se concentrase, de asemenea, pe stabilizare. Spre deosebire de francezi, italienii voiau să cheltuiască fondurile de contrapartidă cu chibzuință, ca să poată controla inflația; de aceea nici nu era nevoie de intervenția Washingtonului. Rezultatul a fost un progres mult mai rapid în Italia. De la 62,1% în 1947 (49,2% în Franța), inflația a scăzut la 5,9% în 1948 (față de cea din Franța, care a crescut la 58,6%); a scăzut până la 1,2% în 1949 (față de 12,7% în Franța).[56]

Și tot spre deosebire de francezi, și spre consternarea constantă a ECA din Roma, italienii nu manifestau nici un interes față de planificarea investițiilor; voiau să folosească fondurile pentru prioritățile politice, cum ar fi reducerea șomajului prin lucrări publice și emigrație.[57] În toți anii Marshall, investițiile

italiene brute (active circulante) ca parte din PIB au rămas sub nivelele antebelice, în timp ce investițiile franceze brute s-au ridicat mult peste ele.٥٨

În toamna anului ١٩٤٨, De Gasperi a acceptat necondiționat politica ECA-Washington, anunțându-și angajamentul față de stabilizare. Zellerbach, după câte înțelegea el, putea fi ignorat. În consecință, nu a făcut decât să adauge un plan general de reconstrucție industrială la programul lui prioritar legat de lucrările publice. Giuseppe Pella, ministrul de finanțe, a rămas hotărât să se bazeze pe investițiile private care, după părerea lui, puteau fi stimulate prin eliberarea de fonduri provenite din reducerile deficitului de buget.

Grupul pro-investiții din ECA a obiectat: se impuneau mai multe investiții guvernamentale pentru a contracara scepticismul companiilor private. Grupul pleda pentru o schemă asemănătoare Planului Monnet din Franța: un „buget național de investiții“ care să fie „nu doar suma proiectelor“ elaborate deja „de diverse agenții“, ci și produsul unei strategii coerente de modernizare.[59]

An de an, adepții stabilizării din ECA s-au contrazis cu partizanii investițiilor din aceeași instituție, fiind de acord doar că De Gasperi și Pella erau hotărât pro-americani și anticomuniști și, prin urmare, meritau sprijinul Washingtonului. Între timp, din pricina dezacordurilor din interiorul Partidului Creștin-Democrat italian privind linia politică care ar fi trebuit adoptată, De Gasperi nu a reușit să obțină acceptul pentru genul de program de investiții multilateral agreat de Washington. Parlamentul a respins unele dintre proiectele ECA și a aprobat altele, neagreate de ECA. Rezultatul a fost cheltuirea lentă a fondurilor de contrapartidă și frustrarea tot mai mare a americanilor față de ritmul dezamăgitor al reconstrucției Italiei.

ECA a trecut la o nouă abordare spre sfârșitul anului 1949, amenințând că blochează fondurile pentru importurile italiene dacă acestea nu includeau mai multe mașini pentru modernizarea industriei. Pella a susținut că era mai eficient să cheltuiască fondurile pe importul de produse de bază, veniturile din vânzări putând fi folosite la reducerea șomajului în sudul țării și în alte regiuni defavorizate. Guvernul a făcut doar concesii modeste, limitate, ca să stimuleze importurile de mașini-unelte, fără să aplice un program de investiții propriu-zis.[60]

În toamna anului ١٩٥٠, Leon Dayton, noul șef al misiunii de la Roma, a provocat o adevărată furtună diplomatică criticând mediul de afaceri italian pentru că profita de pe urma angajaților plătiți prost. Pe fondul escaladării Războiului din Coreea, Washingtonul a început să împingă Italia într-o nouă direcție. „Politicile monetare prea prudente“, scria Acheson ambasadei din Roma în calitatea sa de secretar de stat, în decembrie, țineau pe loc „atât implementarea programului de investiții cât și un program de apărare eficient, vital pentru înarmarea Italiei și a Occidentului.“ Acheson îl critica pe Pella pentru fixația pe care o avea pentru stabilizarea lirei în dauna noii priorități americane – reînarmarea.٦١

Deși stabilizarea financiară a Europei fusese un obiectiv economic fundamental al Planului Marshall, Harlan Cleveland, oficial din cadrul ECA, conchidea că, în cazul Italiei, absolutizarea ei fusese o greșeală strategică. „A apăsa în egală măsură talerele unei balanțe“, stabilizare și investiții, „nu este, practic, o atitudine imparțială atunci când balanța este înclinată deja de politica financiară a Italiei.“ Întrucât guvernul De Gasperi fusese hotărât încă de la început să realizeze stabilizarea, Cleveland opina că Washingtonul ar fi putut atinge ambele obiective neglijându-l pe primul și insistând de două ori mai mult pe cel de-al doilea.[62]

*

În general vorbind, nu se poate spune că Planul Marshall a avut succes în Franța și Italia prin încurajarea unei agende politice diferite de cea preferată de guvernele lor. Washingtonul și-a adaptat dorințele și așteptările mult mai mult decât au făcut-o Parisul și Roma.

Fără ajutorul Marshall este mai puțin probabil ca acele guverne să fi beneficiat de sprijinul popular necesar, nemaipomenind de resurse, ca să-și pună în aplicare politicile. Mai degrabă ar fi avut o altă componență și, în consecință, alte agende de lucru. Comuniștii probabil că ar fi rămas în coalițiile de guvernare din Franța și Italia în 1947, deși o revenire gaullistă ar fi dus la înlăturarea comuniștilor de la putere în Franța. Planul Marshall a reușit să-i țină pe comuniști (și pe gaulliști) departe de guvernare, succesul

însă a avut prețul său: în pofida negocierilor mimate cu ECA, guvernul francez și cel italian au făcut cam tot ce-au vrut, cel puțin pe plan intern.

Pentru Franța, provocarea a fost că nu a putut ține piept politicii americane în Germania. După lansarea Planului Marshall, Franței i-a venit tot mai greu să-și folosească zona de ocupație ca monedă de schimb pentru concesii economice și de securitate. Franța avea nevoie de două ori de ajutorul Marshall, după ce Statele Unite au început să-i blocheze cererile de despăgubiri de război, teritorii și mărfuri la preț scăzut din partea Germaniei. Puterea americană în Germania a obligat, în ultimă instanță, Parisul să se adapteze la agenda de integrare occidentală a Washingtonului.

Este greu să exagerăm importanța Germaniei în Războiul Rece. În multe privințe, conflictul a fost provocat de Germania. Kennan a înțeles că reconstrucția Europei de Vest era vitală pentru protejarea intereselor economice și de securitate ale SUA și că o astfel de reconstrucție depindea de o regenerare a industriei germane, cea mai mare parte a acesteia fiind plasată în zonele vestice de ocupație. A o feri de controlul rușilor a fost, prin urmare, o operațiune la rândul ei vitală. Crearea unei Germanii de Vest puternice, independente, integrate într-o arhitectură economică vest-europeană și de securitate nord-atlantică robustă, reprezenta o abatere fundamentală de la politica ultimilor ani de președinție a lui Franklin D. Roosevelt, fără de care este greu să ne imaginăm acum un final pașnic al Războiului Rece în accepțiune americană.

*

În timp ce Marshall se pregătea să plece la Moscova, în martie 1947, Eleanor Roosevelt organiza o Conferință Națională pe Problema Germaniei la New York, cu participarea unor susținători de frunte, numeroși, de la Henry Morgenthau la Albert Einstein, ca să protesteze împotriva a ceea ce se credea fi agenda pro-germană a lui Marshall. Conferința a apelat la secretarul de stat să nu abandoneze acordurile de la Ialta și Potsdam în favoarea creării unui „stat-tampon“ german – care, ca să-l citățm pe titanul editorilor, William Ziff Sr., „inevitabil... va domina prin forța lui economică“. Și a cerut satisfacerea de către SUA a cererilor Franței privind bazinul Saar[63] și plata

despăgubirilor de război prin „fabrici și cărbune“ cu care să se construiască o „industrie europeană non-germană“.

În principiu, generalul Clay nu avea nimic împotriva despăgubirilor de război. Dimpotrivă, la ordinul său au fost dezasamblate sute de fabrici germane dat fiind că nu puteau fi folosite imediat (din cauza penuriei de combustibil, electricitate și piese de schimb). Din toate cele trei zone de vest, Aliații au preluat utilaje din 706 fabrici.[64] Pe de altă parte, germanii preferau să plătească despăgubiri de război din producția actuală, nu prin demontarea fabricilor neutilizate.[65] Înfuriat de „atacurile germanilor“ la adresa acțiunilor sale, în noiembrie 1948, Clay a amenințat că va demonta 20 de fabrici ca „pedeapsă“ pentru fiecare atac viitor.[66]

Poziția lui Clay față de limitarea despăgubirilor de război se baza pe ceea ce putea suporta o Germanie autonomă din punct de vedere economic și nu urmărea descurajarea cererilor Uniunii Sovietice. Admirator al „geniului diplomatic“ al lui Franklin D. Roosevelt în gestionarea relațiilor americano-sovietice, el însuși în relații amicale cu Jukov și Sokolovski, Clay susținea cu toată tăria cooperarea cu sovieticii în Germania, considerând că, pornind de la acest model, cele două țări puteau conlucra la nivel mondial.[67] Pentru el, morgenthauismul nu era „un program pentru pacea germană“ ci, mai curând, „împingerea [Germaniei] în haos“.[68] Impusă unei țări în care unul din trei nou-născuți murea în mai puțin de un an și unde cărbunele și alte produse de export erau necesare pentru a plăti importurile vitale de alimente, această teorie însemna o agravare a crizei umanitare, amenințări la adresa legii și ordinii de bază, precum și uriașe poveri financiare și de securitate pentru Statele Unite.

Pentru SUA, în 1948, Germania trecuse de la statutul de paria la cel de pivot al Planului Marshall. În timpul războiului, Germania își dezvoltase enorm capacitatea industrială – o medie de 3,36 miliarde de reichsmark pe an (1,34 miliarde de dolari sau 19,9 miliarde la valoarea de astăzi) din 1940 până în 1945.[69] După război, Aliații occidentali au aflat cu surprindere că, în ciuda numărul uriaș de clădiri distruse în Germania, doar 18% din capacitatea industrială fusese afectată de bombardamente.[70] Astfel, după reparațiile capitale ale furnizorilor principali și ale infrastructurii de transport, Germania a ieșit din conflict cu o capacitate industrială mult mai mare decât cea cu care îl începuse. În consecință, avea potențialul iminent de a furniza

vecinilor mijloacele de producție și mărfurile industriale atât de necesare – lucruri pe care numai Statele Unite le puteau oferi, în limita posibilităților, cu costuri mai mari pentru ele ca și pentru o Europă secată de dolari. Faptul că, în mare parte, administrația Truman putea aplica orice măsură dorea în Germania de Vest, îi dădea dreptul să-și impună politica economică la scară mondială.

În Germania una dintre primele încercări semnificative ale americanilor de a stimula producția a fost refacerea sistemului de transport rutier și feroviar, în ١٩٤٧, cu mult înainte de alocarea ajutorului Marshall.٧١ Aceste intervenții, ca să nu mai pomenim de istoricul pod aerian din Berlin din anul următor, contraziceau propaganda nazistă potrivit căreia înfrângerea însemna distrugerea industriei germane și înfometarea populației.[72] Și îi făceau pe vest-germani să accepte mai ușor împărțirea țării.

Administrația Truman era hotărâtă ca reconstrucția Germaniei și a Europei de Vest să nu fie blocată de moștenirea financiară a războiului. Subvențiile americane acordate Germaniei de Vest, care au atins un maxim de ٤٪ din PNB în ١٩٥٠, nu reflectă nici pe departe beneficiile aduse țării de programul Marshall.[73] Cifrele ignoră ștergerea datoriei imense a Germaniei. Datoria publică oficială a Germaniei după război, din care 86% era internă, a fost de aproape patru ori mai mare decât PIB-ul țării din 1938.[74] Statele Unite au șters-o prin reforma monetară din 1948, care a introdus deutschmark. (Băncile care suportau datoria au primit compensații ca să nu dea faliment.) În ceea ce privește datoria externă, Acordul de la Londra din 1953 a redus capitalul de bază și dobânda pe obligațiunile din 1933 (când Germania intrase în imposibilitate de plată) și a amânat achitarea obligațiunilor create ulterior până după o viitoare unificare a Germaniei, când se putea organiza o conferință pentru despăgubirile de război.[75]

În cursul războiului, Germania a acumulat mari datorii externe printr-un sistem de compensare a plăților stabilit de Reichsbank. Acest mecanism, prin care regimul nazist și-a finanțat practic toate deficitele comerciale cu Europa, a supraevaluat reichsmark ca mijloc de expropriere a vecinilor ei. Calculate la rate de schimb realiste, până la sfârșitul războiului, obligațiunile privind plățile externe ajunseseră la aproape 90% din PIB-ul din 1938.

Administrația Truman era hotărâtă să nu repete greșelile Planului Dawes din 1924, prin care Statele Unite au finanțat efectiv obligațiile externe ale Germaniei. A evitat cu inteligență acest lucru, trecând ajutorul acordat Germaniei la categoria credite, nu subvenții, și apoi cerând altor beneficiari ai ajutorului Marshall să-și suspende pretențiile până când Germania reușea să acopere acele credite. Nimeni nu avea dreptul să emită pretenții privind Germania înaintea Statelor Unite, care pe moment nu aveau de gând să o facă. „Valoarea pretențiilor noastre“, i-a spus Lovett lui Marshall în decembrie 1947, „rezidă în negocierile pentru un tratat.“ Numai așa „pretențiile celorlalți pot fi ținute în frâu“.[76] Washingtonul îi obliga pe vecinii Germaniei să aleagă între ajutorul Marshall și încercarea de a recupera din datoriile pe care Germania le avea față de ei. Vecinii au ales ceea ce era mai sigur: ajutorul american.

În schimbul acestui ajutor, Statele Unite și-au asigurat doar o influență modestă asupra politicii economice a Franței și Italiei. Pe de altă parte, practic puteau dicta orice politică doreau în Germania. După cum spunea Clay: „Nu exista un guvern german. Noi eram guvernul. Absolut și suveran.“[77] Prin urmare, Statele Unite erau mult mai insistente în a-și impune agenda de lucru acolo decât în orice altă parte a Europei. De remarcat faptul că generalul Clay l-a demis pe primul director economic al zonei anglo-americane, Johannes Semler, un tip extrem de volubil, pentru simpla imprudență de a califica în public ajutorul alimentar dat de americani drept Hühnerfutter, adică „firimituri“.[78] Clay a fost un dictator, chiar dacă unul rezonabil – un dictator hotărât ca, la plecarea lui, Germania să fie capitalistă 100%. În opinia lui, Germania trebuia ferită nu numai de comunismul sovietic, ci și de socialismul democratic din viziunea laburiștilor britanici.

În timpul unei vizite la Washington, în octombrie ١٩٤٧, Kurt Schumacher, liderul frustrat al SPD, a cerut să i se explice de ce America afirma sus și tare că este în favoarea autodeterminării Germaniei, dar împiedică eforturile partidului său de a promova „socializarea“ – naționalizarea și controlul industriei.[79] Administrația Truman va fi mereu incomodată de această întrebare. În aprilie 1948, Departamentul de Stat a recunoscut, în interiorul său, că, atunci când ajungea la problema socializării, „în pofida declarațiilor noastre frumoase despre autodeterminarea Germaniei..., în practică nu am întreprins nimic concret“.[80]

În Germania, Clay o făcea pe Sfântul Augustin: „Doamne, fă-mă fără prihană, dar nu imediat“. În timp ce își declara sprijinul pentru autodeterminare, era de acord cu ea numai după ce inițiativa privată și economia de piață prindeau rădăcini.

„Noi credem cu tărie că libera inițiativă a dus la un nivel de trai ridicat în America“, le spunea Clay sindicaliștilor germani în septembrie 1947. „Dar mai mult credem în democrație decât în libera inițiativă“:

Nu dorim să impunem nici o structură economică poporului german... s-a vorbit mult despre încercarea Statelor Unite de a opri socializarea în Germania, contrar dorinței poporului german. Nu aceasta este poziția noastră, deși sperăm că veți vedea unele dintre avantajele liberei inițiative înainte de a lua o hotărâre.[81]

În practică, Clay folosea tot felul de pretexte ca să blocheze socializarea. În ١٩٤٧ a suspendat referendumul hessian în favoarea socializării și a „co-determinării“ (reprezentanți ai sindicatului în consiliile de administrație) și a blocat toate încercările ulterioare de a-l implementa.[82] „Nu se potriveau cu modul meu de a gândi – și cu modul american de a gândi“, va comenta el peste ani. „Eu îmi dădeam toată silința să dovedesc că, încurajând libera inițiativă, încurajam, de fapt, o reconstrucție mai rapidă a Germaniei.“ Va nega însă că și-ar fi impus convingerile ideologice. „Am considerat că era treaba guvernării militare să păstreze libera inițiativă în Germania până când germanii ajungeau să o aleagă singuri“, va spune el, referindu-se la o Germanie unită viitoare (sau cel puțin la partea ei de vest).٨٣ Această insistență că numai poporul german, în totalitatea sa, putea decide asupra socializării i-a permis să susțină autodeterminarea și, în același timp, să blocheze legile landurilor care nu-i conveneau.[84]

Deși nu încerca să se folosească de controlul asupra fondurilor Marshall pentru a stopa socializarea în Marea Britanie, Washingtonul s-a folosit de subvenționarea alimentelor și a altor costuri ale ocupației pentru a opri socializarea în zona britanică a Germaniei. Guvernul laburist Attlee, mai ales din motive ideologice, voia naționalizarea industriei cărbunelui și a celei grele în regiunea Ruhr.٨٥ Pe de altă parte, guvernul Ramadier (și Schuman),

din motive mult mai practice, voia să transfere aceste industrii în Franța. Clay îi critica mult mai vehement decât sovieticii. Ca ocupanți, spunea el, francezii „trăiau pe picior mare și... scoteau din Germania tot ce se putea scoate“.[86] Atât programul francez, cât și cel britanic, Clay era convins de acest lucru, ar fi împiedicat reconstrucția industrială a Germaniei.

În aprilie 1947, Clay a cerut „asigurări din partea guvernului nostru că dorința sa de a face ca fuziunea economică [dintre zona americană și cea britanică] să funcționeze nu înseamnă și că trebuie să accepte un control economic foarte centralizat, care va fi folosit de SPD, cu sprijinul guvernării militare britanice, să extindă influența socialistă“.[87] Însuși Marshall insista ca Statele Unite să „nu stea cu mâinile în sân în timp ce britanicii experimentau tot felul de idei despre socializarea mineritului“.[88]

Ajutorul SUA mai că nu îi obliga pe cei doi aliați să renunțe la himerele lor. După cum spunea Kennan în iulie 1947, Statele Unite îi puneau pe francezi și pe britanici „să aleagă între creșterea producției Germaniei și reconstrucția Europei fără finanțare americană“.[89] Sau, ca să-l citățm pe generalul Robertson: „Decizia e la cel care dă banul“.[90]

În primăvara anului 1948, Will Clayton s-a întors din Europa impresionat de penuria de alimente din zonele urbane, acută mai ales în Germania. Guvernul nazist înlăturase inflația prin controlul prețurilor, ceea ce dusese la stagnarea producției industriale și îi făcuse pe fermieri să-și stocheze produsele. Firmele și oameni de rând plăteau acum cu țigări în loc de bani.[٩١] Sovieticii aveau grija despăgubirilor de război din producția curentă și puțin îi interesa cum o puteau asigura zonele din vest fără hrană sau stimulente economice.

Clay a elaborat în secret reforma monetară din 1948 care restabilea aceste stimulente.[92] Nu o discutase nici măcar cu Ludwig Erhard, directorul economic al zonei anglo-americane, care a amenințat cu demisia când a aflat de ea. (Erhard s-a răzgândit și a anunțat reforma la radio, prezentându-se drept inițiatorul ei.)[93] Faptul că generalul Clay – cândva cel mai de seamă membru al administrației Truman care susținuse cooperarea cvadripartită în Germania – se ocupase singur de reforma monetară, în pofida protestelor vehemente ale sovieticilor, arată că, pentru el, regenerarea Germaniei era mult mai importantă pentru interesele naționale americane.

Planul Marshall urmărea, în Europa de Vest, înlocuirea exportului de mărfuri germane de maximă necesitate cu cele americane. Și a reușit, pe baza reformelor monetare și economice cu care sovieticii nu fuseseră și nici nu ar fi fost de acord vreodată în regimul cvadripartit. „Timpul este de partea noastră“, spunea Clay justificându-și acțiunile în octombrie ١٩٤٧ – ignorându-i atât pe germani cât și pe ruși, care îl dezaprobau.[94] Lucrurile au ieșit cum voia el odată cu alegerea lui Adenauer ca prim cancelar al Germaniei de Vest în septembrie 1949. Noul lider a anunțat un mandat popular „împotriva economiei planificate“.[95]

*

Întrucât Statele Unite blocau recuperarea uriașelor ei datorii, noua Republică Federală a Germaniei nu se confrunta cu nici una dintre tentațiile guvernelor germane de după Primul Război Mondial. Presiunea populară pentru adoptarea unei politici monetare inflaționiste, a unei politici fiscale radical redistributive sau a unei politici externe antioccidentale era neglijabilă. Prin urmare, modul în care Washingtonul a tratat datoria Germaniei a stat la baza transformării țării într-un model de conformism macroeconomic și conservatorism geopolitic.[96]

Mecanismele impuse de administrația Truman pentru eliminarea datoriei Germaniei nu au fost incluse întâmplător în Planul Marshall, ci au constituit parte integrantă. Scopul lor a fost minimalizarea dependenței Germaniei și a Europei, în general, de plățile americane prin transfer, apelând la simplificarea implementării politicilor industriale, a reformelor monetare și a regimurilor comerciale care să încurajeze regenerarea cât mai rapidă a producției europene. La rândul ei, această regenerare era menită să întărească guvernarea democratică în Europa, să țină în șah comunismul și alte forțe politice autoritariste – un element crucial din noua politică de descurajare a sovieticilor.

„Politica noastră de bază... este să împingem libertatea cât mai spre est“, le spunea Acheson unor reporteri, într-o discuție neoficială, în mai 1949. „Dacă o Germanie unită ne este utilă, foarte bine; dacă nu, la naiba cu ea.“[97] Ca să-l

citățm pe Clay, Departamentul de Stat era „interesat doar de relațiile Germaniei cu alte țări, nu de Germania în sine“.[98]

Deși blocaseră unilateral datoriile Germaniei și despăgubirile de război pe care trebuia să le plătească, Statele Unite mai aveau de rezolvat o problemă: vecinii Germaniei nu voiau comerț cu ea decât în regim de barter. Nici o țară nu era dispusă să o crediteze, dat fiind că exportatorii ei ar fi fost la coada unei liste lungi de datornici. Creditorii, pur și simplu, nu sperau să-și recupereze banii.

Departamentul de Stat al SUA a abordat această problemă suspendând sistemul monetar internațional pe care Trezoreria lui Franklin D. Roosevelt îl instituise în 1944 la Bretton Woods și, pentru țările Marshall, apelând la Uniunea Europeană a Plăților, care a funcționat între 1950 și 1958. Sistemul era multilateral, deci nu mai conta cu cine făceai comerț; exportul în Germania nu mai prezenta riscuri de creditare ieșite din comun.

La sfârșitul fiecărei luni, cererile de compensare erau anulate, iar surplusul comercial rămas și balanțele de deficit erau consolidate; cu alte cuvinte, nici o țară nu rămânea datoare altora, ci doar uniunii în întregul ei. Atât timp cât soldurile țărilor, pozitive sau negative, rămâneau între anumite limite, nu se recurgea la despăgubiri. Dar, în momentul în care se depășeau anumite praguri, țările plăteau în dolari sau în aur, conform acordului. Pentru a face sistemul cât mai atractiv atât pentru debitori cât și pentru creditori, Statele Unite l-au subvenționat cu 350 de milioane de dolari de capital de lucru (3,5 miliarde la valoarea de astăzi) prin Planul Marshall. Capitalul era folosit la finanțarea deficitelor de debitori prin alocarea către creditori a diferenței dintre fondurile puse în joc de debitori și sumele mai mari pe care le datorau. În privința Germaniei, EPU, ca sistem închis, a înlăturat obstacolele din calea importurilor de la vecini prin suspendarea datoriilor trecute. Astfel, Germania a putut reintra în circuitul comercial mondial, ca să-l citățm pe Clay, „nestânjenită de blestemul vechilor greșeli politice“.[99]

Întrucât scopul principal al sistemului era să încurajeze comerțul intraeuropean, țările participante trebuiau să renunțe la orice atitudine discriminatorie față de importuri și la barierele comerciale – cu ٥٠٪ în decembrie ١٩٤٩, apoi treptat până la ٩٠٪ în ianuarie ١٩٥٥.١٠٠ Plata în aur sau în dolari în cadrul EPU a reprezentat mai puțin de un sfert din ceea ce ar

fi fost în afara lui, ceea ce a stimulat în mare măsură comerțul. Drept rezultat, comerțul din Europa, sub auspiciile EPU, a crescut constant, de la 20 de miliarde de dolari în 1950 (100 de miliarde la valoarea de astăzi) la 23 de miliarde în 1959 (191 de miliarde la valoarea de astăzi). Comerțul intraeuropean l-a depășit pe cel cu America de Nord, inexplicabil dacă luăm în considerare creșterea mult mai mică a producției europene.[101] Deși Germania de Vest se plângea că sistemul îi avantaja pe debitori, permițând Franței și altor țări să evite plata în dolari sau în aur, alternativa ar fi fost mai puțin utilă regenerării exporturilor noii țări.

Crearea unei uniuni a plăților ar părea o modalitate arhaică de a rezolva problema deficitelor comerciale și a „penuriei“ de dolari. Astăzi țările preferă să-și devalorizeze moneda sau să o lase să se deprecieze pe piețele de schimburi valutare; acest lucru duce la creșterea competitivității propriilor mărfuri pe plan internațional și reduce deficitele. În august 1949, Marea Britanie – practic lipsită de dolari și contrazicându-se cu Washingtonul în privința planurilor de retragere protecționistă în zona lirei sterline – și-a devalorizat, fără tragere de inimă, lira sterlină cu 30% după ce ministerul de finanțe a avertizat-o „asupra unui noi crize a dolarului (chiar și cu ERP)“.[102] Germania și alte națiuni i-au urmat exemplul (23 în mai puțin de o săptămână), cu efectul scontat. Deficitele de dolari s-au evaporat, iar reconstrucția a prins viteză. Rezervele britanice s-au triplat în decurs de doi ani.[103]

În contextul primilor ani de după război, în care majoritatea monedelor naționale erau neconvertibile, iar barierele comerciale erau de netrecut, liberalizarea comercială și monetară multilaterală, globală, în genul celei anticipate la Bretton Woods, era utopică. În țările Marshall, stabilirea unui cadru stabil în care încrederea și cooperarea puteau marca relațiile dintre guvern, mediul de afaceri și angajați, era vitală pentru recrearea unei economii de piață. În aceste țări garanțiile de securitate și sprijinul financiar din partea Statelor Unite erau indispensabile integrării lor economice fără să genereze conflicte interne și externe imposibil de gestionat.

Confirmând în mare parte așteptările Departamentului de Stat al SUA, prin implementarea EPU importurile vest-europene din Statele Unite au fost redirecționate spre Germania. Marile deficite de dolari ale Europei de Vest între 1945 și 1948 reflectau dispariția Germaniei ca principal furnizor de

mijloace de producție. Prin urmare, necesarul pentru o reconstrucție masivă trebuia asigurat de Statele Unite. Una dintre ambițiile importante ale Planului Marshall era de a elimina nevoia Germaniei de ajutor american ca și nevoia vecinilor ei de importuri în dolari, redând astfel țării rolul ei tradițional de exportator.

În recrearea diviziunii muncii în Europa, cu Germania ca importator de materii prime și exportator de mijloace de producție, Planul Marshall a reușit să taie cordonul ombilical transatlantic prin care Europa de Vest aspira mult prea multe importuri (în dolari) de cărbune și de alte produse industriale. Pe măsură ce soldul de dolari al Europei se întărea sub EPU (dublându-se între 1950 și 1956), tendința de discriminare a importurilor în dolari scădea proporțional. Drept rezultat, soldul de dolari mai mare a permis țărilor Marshall să înceapă refacerea convertibilității monedei naționale după încheierea EPU, în 1958. EPU a reușit să și integreze Germania în Europa de Vest chiar mai mult decât își doriseră Statele Unite (poate în detrimentul propriilor sectoare de export).

Bissell și alți artizani ai Planului Marshall au văzut integrarea europeană ca pe un pas hotărâtor spre ideea lansată la Bretton Woods, a unei lumi integrate la scară globală. Cu alte cuvinte, credeau că, la scurt timp după încheierea Planului, Europa va renunța la comerțul și valuta protecționistă pentru a-și extinde comerțul cu restul lumii. În Germania, integrarea globală fusese obiectivul lui Ludwig Erhard, ministrul economiei: „întoarcerea la piața mondială“. De fapt, comerțul Germaniei cu Europa de Vest a crescut mult mai repede după ١٩٥٥ decât cel cu restul lumii – ca în cazul celorlalte țări vest-europene. Integrarea intraeuropeană îi convenea lui Adenauer, a cărui prioritate, în contrast cu Erhard, era apropierea de Franța și de ceilalți vecini.١٠٤ Cancelarul era convins că integrarea Germaniei în Europa de Vest va pune capăt controalelor Aliaților asupra economiei ei, în cele din urmă, dându-i mână liberă să-și exercite puterea economică în zona afacerilor externe.١٠٥

La două decenii după lansarea Planului Marshall, Kennan conchidea că obiecțiile lui la crearea Republicii Federale Germane se bazaseră pe „unele calcule greșite regretabile“. Supraestimase ura germanilor față de ocupanți, de împărțirea țării și de americanizare, și le subestimase ura față de Rusia și comunism. „Succesul politic al programului Londra și miracolul

«economic» care avea să înceapă la scurt timp în Germania de Vest“, spunea el privind retrospectiv, „figurează acum în istorie ca niște corecții de netăgăduit ale exagerărilor mele din 1949.“[106] Acest „miracol“, care a stat la baza admirabilei reconstrucții a Europei, poate fi considerat drept contribuția economică cea mai importantă a Planului Marshall.

*

Ca orice legendă, Planul Marshall are parte și de detractori. În privința impactului economic, nici unul nu este mai impetuos decât răposatul Alan Milward, istoric al economiei britanic. Apelând la o puzderie de fapte și cifre, într-o proză densă, greu de urmărit, Milward construiește un caz complicat împotriva relevanței economice a Planului Marshall. Departe de a „salva lumea“, cum susțin Kindleberger și alții, ajutorul Marshall a fost, în opinia lui Milward, în cel mai bun caz inutil. „Europa postbelică ar fi arătat cam la fel și fără el“, declară el ritos.[107]

Ca sceptic absolut față de analizele keynesiene care sugerau mari beneficii ale investițiilor guvernamentale, Milward nu este deloc surprins de concluziile economistului Barry Eichengreen și ale altora, care, din punct de vedere empiric, nu le fac mai importante.[108] Mai mult de atât, consideră că ajutorul Marshall le-a permis guvernelor să opereze cu o inflație și deficite mai mari ale balanțelor de plăți decât s-ar fi cuvenit.[109] EPU, favorabil debitorilor și o alternativă precară la convertibilitatea monetară generală, nu a făcut decât să le încurajeze.

Milward respinge și teoria, popularizată de istoricii Michael Hogan și Charles Maier, conform căreia Planul Marshall a operat prin exportul unor concepte sociale și politice elaborate în timpul Noii Orientări. Adoptarea de către Europa a unor relații mai puțin conflictuale între angajatori și angajați, în stil american, ar fi stimulat creșterea productivității.

Această teorie, axată pe Washington, pare, într-adevăr, fără legătură cu ceea ce se întâmpla în Europa – mai ales în Franța, unde revendicările sindicale privind salariile, redistribuirea și reprezentarea politică rămâneau mult mai radicale decât în Statele Unite. Guvernul britanic, de exemplu, a respins

constant eforturile americanilor de a-și exporta practicile manageriale din industrie. Deși „cu siguranță vom avea probleme dacă americanii nu cred că ne interesează îndeajuns productivitatea“, scria într-un raport al ministerului britanic de finanțe, se impunea respingerea „investigațiilor lor superficiale și a rapoartelor ostile“: „Relațiile dintre angajați și angajatori în această țară sunt mult diferite de cele din Statele Unite.“[110] Oricum, modurile diferite în care Franța, Italia și Marea Britanie au folosit fondurile Marshall (modernizarea industriei, controlul inflației și, respectiv, rambursarea datoriilor) demonstrează că nu toate au urmat un „model“ american, importat. Indiferent de model, cu siguranță nu poate fi acuzat de schizofrenie.

Milward este pe un teren mai nesigur atunci când susține că greutățile prin care trecea Europa de Vest au fost exagerate și că țările vest-europene ar fi putut și chiar le-ar fi depășit prin aceeași creștere impresionantă, chiar dacă după mai mulți ani, printr-o combinație de austeritate și evitarea tranzacțiilor pe bază de dolari.

Milward insistă că penuria de alimente nu s-ar fi datorat unui „blocaj de resurse“. Majoritatea țărilor Marshall, în opinia lui, ar fi putut aplica propriile programe de reconstrucție fără ajutorul american păstrând nivelul consumului de alimente la cel din 1947. Unul dintre motive este că țările respective consumau, în general, mai mult decât apare în documentele guvernamentale. Germanii, italienii și austriecii, ale căror rații oficiale nu conțineau calorii suficiente pentru a depune muncă fizică, aveau acces la bursa neagră, „la fel de importantă“ în procurarea hranei ca și cea legală. Faptul că reforma monetară din Germania anului 1948 a umplut imediat vitrinele a fost dovada stocării de alimente. Schimbă politica și rezolvi problema.[111]

Acest argument este discutabil din cel puțin două puncte de vedere. În primul rând, oficialii SUA știau de existența bursei negre. De fapt, statisticienii Departamentului Agriculturii calculau necesarul de alimente al Germaniei pornind de la ipoteza că germanul de rând avea acces la 200 de calorii pe zi de la bursa neagră (o ipoteză rezonabilă, în opinia lui Clay, doar pentru cei avuți).[112] În al doilea rând, Departamentul de Stat știa că oamenii stocau alimente și de ce. Clayton atrăgea mereu atenția asupra problemei.

Dar, în același timp, credea că ajutorul trebuia însoțit de o nouă politică, menită să asigure nivelele de bază ale consumului pe durata tranziției.

În Marea Britanie, un raport din iunie ١٩٤٨ al ministerului de finanțe enumera consecințele teribile ale penuriei de alimente dacă guvernul respingea condițiile ce însoțeau Planul Marshall; Milward îl consideră „alarmist și exagerat“. În Franța, o scrisoare din ianuarie ١٩٤٨ adresată Washingtonului menționa prețul pe care trebuiau să-l plătească americanii dacă întrerupeau ajutorul: scăderea masivă a alocărilor la cărbune (cu ٢٥٪), petrol (cu ٥٠٪) și zahăr (٣٠٪), însoțită de creșterea vertiginoasă a șomajului și de o posibilă preluare a puterii de către comuniști. Milward o respinge din aceleași considerente: „Ce altceva să spună dacă voiau continuarea ajutorului?“[113]

Calculele lui Milward arată însă că Franța, chiar dacă ar fi păstrat nivelul consumului de hrană la nivelul scăzut din vara anului 1947, nu ar fi putut plăti, doi ani mai târziu, pentru importurile în dolari de produse finite, oțel, vehicule și materii prime industriale din veniturile înregistrate la export. Așa ceva a fost posibil doar datorită Planului Marshall. Programul Franței de modernizare a industriei, subliniază chiar Milward, s-a bucurat „de un larg sprijin național“. Dar nu s-ar fi putut aplica fără ajutorul american, nici chiar prin reducerea consumului de hrană cu 14% sub nivelul din 1949.[114]

Așadar, pe ce se bazează Milward când spune că Europa ar fi putut să se reconstruiască pe deplin (dar mai târziu) fără Planul Marshall? Mai întâi, potrivit calculelor sale, unele țări – Marea Britanie, Italia, Germania de Vest, Belgia și Luxemburg – ar fi putut, spre deosebire de Franța, să aplice realocarea bugetară așa cum o vede el: prin finanțarea programelor de reconstrucție preferate, fără ajutor, la nivele mult reduse ale consumului de hrană.[115] Dar, cel puțin în cazul Italiei, această concluzie este greu de acceptat. Comuniștii reprezentau o forță politică de temut și aproape toată lumea știa că ajutorul american nu avea cum să vină dacă aceștia făceau parte din guvern. În mod evident, teama de a pierde ajutorul a avut un efect negativ asupra performanței electorale a partidului comunist și explică absența sa din coalițiile care s-au perindat la guvernare după 1947. Prin urmare, fără Planul Marshall, politica Italiei ar fi arătat cu totul altfel.

Apoi Milward susține că țările Marshall ar fi putut apela la importuri din surse care nu presupuneau tranzacții în dolari. Dar ce surse? Incredibil, Milward arată spre „Republica Federală“ Germană, care a fost înființată în mai 1949. Milward se referă în mod expres la „simbioza economică olandezo-germană“. Olanda, ca și Franța, i-a contrazis teoria potrivit căreia programul de reconstrucție s-ar fi putut finanța și fără ajutorul Marshall. Cu toate acestea, Milward insistă că „expansiunea comerțului Germaniei“ după 1947 a „influențat din plin creșterea economiei olandeze“, ceea ce, într-un fel, îi infirmă teoria.[116]

Comerțul Germaniei ar fi putut înlocui ajutorul Marshall? Un argument cu mari lacune întrucât Milward nu spune nimic despre mecanismul prin care s-ar fi putut realiza o „simbioză“ și mai mare și s-ar fi putut acoperi deficitul financiar al guvernului olandez. Milward spune doar că impactul ajutorului Marshall asupra creșterii venitului național în Germania este nedovedit și, prin urmare, neimportant în explicarea creșterii comerțului olandezo-german, și că forțe independente de Planul Marshall au împins „integrarea Republicii Federale într-un circuit comercial intra-vest-european tot mai mare“.

Numai că forțele politice din afara Planului Marshall erau împotriva integrării, nu în favoarea ei. Franța era hotărâtă să obțină despăgubiri de război de la Germania și să-i neutralizeze capacitatea industrială. Statele Unite au fost cele care au luat decizia unilaterală de a reindustrializa Germania, de a face Franța să accepte acest lucru ca o condiție a primirii ajutorului și de a transforma partea ocupată de puterile occidentale într-un stat independent. Nu există nici un motiv să credem că Statele Unite, fără motivația de a elabora Planul Marshall, ar mai fi avut vreo justificare de a crea Germania de Vest, în ciuda amenințărilor și a presiunilor lui Stalin. Și nu avem nici un motiv să credem că Franța și Marea Britanie ar fi aderat la un sistem de integrare economică (darămite de securitate) cu această nouă entitate. Planul Marshall nu numai că a inițiat o astfel de integrare, ci a și cimentat-o.[118]

Poziția denigratoare a lui Milward a mai potolit, pe drept cuvânt, din elogiile exagerate aduse Planului Marshall,[119] studii întregi care îi atribuiau toate succesele economice care l-au însoțit și l-au urmat. Dar, în ultimă instanță, demonstrația lui Milward este neconvingătoare fiindcă se bazează pe ideea

extravagantă că mai puțină hrană și mai multă Germanie ar fi dus la rezultate mai bune.

*

În concluzie, Planul Marshall a funcționat? În măsura în care scopul lui a fost de a desprinde din punct de vedere militar Statele Unite de Europa, răspunsul este negativ. Administrația Truman s-a văzut nevoită să recunoască faptul că trebuie să se angajeze într-o alianță militară, NATO, ca să se adapteze la realitate. Planul Marshall și NATO pot fi înțelese mai bine ca două laturi ale unei politici de securitate europeană mai cuprinzătoare, ea însăși încorporată într-o strategie complexă de descurajare a sovieticilor. La acest nivel, ca parte componentă a unei astfel de strategii, Planul Marshall a răspuns așteptărilor. Planul a dovedit că preferința unui popor pentru democrație și inițiativă liberă nu este de la sine înțeleasă. Dacă nu li se asigură securitatea economică și fizică, în disperare de cauză, oamenii recurg la autoritarism. În urma distrugerilor provocate de cel de-al Doilea Război Mondial, Planul Marshall și NATO au asigurat Europei o astfel de securitate și au ținut-o ferm pe drumul spre capitalism și democrație.

Și au făcut-o nu ca în propaganda sovietică și în studiile occidentale revizioniste,[۱۲۰] forțând-o să accepte excedentul de producție americană. Acest lucru ar fi mărit deficitul balanței de plăți al Europei, ar fi contravenit integrării dorite de Washington și ar fi exacerbat lipsurile din interior. Dar administrația Truman, ajutată de o schimbare radicală în prioritățile mediului de afaceri american, a reușit să facă tranziția de la protecționism la încurajarea importurilor.

Harriman a rămas neclintit în convingerea că „scopul ECA este de a stimula țările să se ajute singure“ și că, în concordanță cu legislația ERP, fondurile nu puteau fi folosite ca „să cumpere excedent de producție“ din „industria americană“. Asociația Națională a Manufacturierilor, la rândul ei, și-a avertizat membrii că „trebuie respinse cu fermitate toate încercările de a direcționa fondurile [Marshall] către exportul excedentelor de producție“. Camera de Comerț s-a alăturat Asociației declarând că „exporturile SUA trebuie să corespundă capacității clienților noștri din străinătate de a le achita

prin propriile exporturi“. O directivă a Departamentului de Stat sublinia faptul că, în timp ce Washingtonul aplica „o politică nediscriminatorie în comerțul mondial, recunoștea că, într-o perioadă în care balanța de plăți a Germaniei este într-un dezechilibru substanțial, va trebui să restricționeze importurile, cum fac și alte țări din Organizația pentru Cooperare Economică Europeană“. Prin urmare, Departamentul de Stat a insistat ca Înalta Comisie SUA din Germania să nu se amestece în politica sa comercială.

Importanța reducerii deficitului de dolari se reflectă în frecvența cu care este abordată în ziare, între 1947 și 1950.[121] Planul Marshall a ajutat la reducerea decalajului prin readucerea Germaniei la statutul de principal furnizor de mijloace de producție al Europei de Vest, luând astfel locul Statelor Unite. Efortul a fost înlesnit de o relaxare a rezistenței oficiale la devalorizarea monedei străine. Washingtonul a recunoscut, de exemplu, că, dacă Germania nu-și devaloriza moneda, pur și simplu, „revenea la tacticile anilor 1930“ prin care „stimula... exporturile la prețuri de dumping, alături de alte metode imorale“.[122] Această recunoaștere însemna o distanțare de doctrina Trezoreriei lui Franklin D. Roosevelt prezentată la Bretton Woods, potrivit căreia exporturile SUA erau sprijinite prin obligarea națiunilor îndatorate să-și supraevalueze monedele și să finanțeze deficite comerciale cu noi datorii – adică împrumuturi de la FMI.[123] Prin Planul Marshall, deschiderea SUA spre importuri și un dolar mai puternic a ajutat și ea la implementarea fără probleme a GATT și, în general, la revigorarea comerțului internațional.

Componenta asistenței financiare a Planului Marshall s-a distanțat și ea de eforturile precedente, renunțându-se la crearea „unor cicluri neîntrerupte de împrumuturi noi care să le achite pe cele vechi“[124] și mergând pe mâna subvențiilor. Impactul subvențiilor a fost semnificativ, deși mai puțin direct decât și-ar fi dorit guvernul american. A asigurat un fond de amortizare cu care guvernele beneficiare au trecut peste greutățile și insecuritatea pe termen scurt care însoțeau inițiativele economice interne – inițiative pe care oficialii americani de multe ori le-au considerat insuficiente sau greșite. Dar teama de a pierde ajutorul a ferit guvernele de prezența comuniștilor, satisfăcând astfel imperativele economice și politice ale Washingtonului.

Acest succes a avut și un cost geopolitic. În timp ce Eleanor Roosevelt și alte notabilități liberale americane vedeau în Planul Marshall o alternativă pașnică, înțeleaptă, sovieticii îl vedeau cu alți ochi. Doctrina Truman, în

pofida tonului său tranșant, tocmai reafirmase existența unei sfere de influență americane în bazinul mediteraneean pe care Stalin o recunoscuse deja. Prin contrast, pentru el Planul Marshall anunța o prezență militară și politică permanentă a Americii în chiar inima Europei. Fără contramăsuri, această prezență avea să afecteze controlul sovieticilor asupra unei regiuni-tampon pentru care poporul sovietic plătise scump în timpul războiului.

Planul Marshall reprezenta o amenințare și fiindcă îi atribuia Germaniei rolul principal. Pentru a submina intențiile americanilor, Stalin a trecut la transformarea comuniștilor din țările occidentale în coloana a cincea sovietică, a lansat Cominformul, a pus la cale o lovitură de stat la Praga și a impus blocada Berlinului. Un raport al Grupului Central de Informații (predecesorul CIA) din iulie 1947 către Casa Albă conchidea că inițiativa lui Marshall „întărise hotărârea sovieticilor de a-și exercita controlul extraordinar asupra țărilor [est-europene]“.[125] Aceste națiuni vor plăti scump pentru prosperitatea capitalismului democratic din Vest.

Între timp, Parisul și Londra nu erau dispuse să renunțe la reconstrucția postbelică și la planurile de dezvoltare autarhice fără garanții din partea Washingtonului că vor fi apărate atât de o Germanie revanșardă cât și de o Uniune Sovietică tot mai ostilă. Prin urmare, deși administrația Truman intenționase ca Planul Marshall să faciliteze dezimplicarea militară a Americii în Europa, în realitate, Planul nu a făcut decât să o angajeze militar pe continent, pe timp nelimitat. Dacă pentru Stalin militarizarea era endemică Planului Marshall, pentru Truman NATO era un preț prea mare, neașteptat și regretabil, al implementării lui.

În Statele Unite, Planul Marshall a devenit lege împotriva tuturor opreliștilor. După standardele actuale ale cooperării transpartinice și ale sprijinului popular, a fost un triumf remarcabil. Al 80-lea Congres al Partidului Republican nici nu concepuse alocarea unor fonduri importante pentru un program de asistență economică a Europei. Planul însă a beneficiat de o retorică politică extrem de ingenioasă care i-a câștigat de partea sa și pe internaționaliști și pe anticomuniști. I-a câștigat și pe cei care credeau că politica Morgenthau și cea aprobată la Potsdam față de Germania erau depășite. I-a câștigat chiar și pe izolaționiștii care voiau o abordare limitată: punerea Europei pe picioare și apoi lăsarea ei să meargă singură.[126]

Chiar dacă noile condiții erau favorabile unor inovații radicale în politica externă, cele care au contat în primul rând au fost personalitățile. În timp ce Franklin D. Roosevelt, dacă ar fi trăit ca să-și încheie al patrulea mandat, aproape sigur și-ar fi adaptat viziunea „O singură lume“ la realitatea confruntării dintre interesele SUA și cele sovietice, este greu de crezut că ar fi dat mână liberă unor subordonați capabili, așa cum a făcut Truman. Roosevelt i-a lăsat Departamentului de Stat puțin spațiu de manevră pentru inițiative independente. Morgenthau și White, tovarășul său de călătorie de la Trezorerie, ambii mai înceți la minte, care au dominat politica externă din 1934 până în 1945, nici nu se comparau cu oameni remarcabili prin integritatea și judecata lor limpede ca Marshall, Acheson, Kennan, Clayton, Bohlen și Hoffman. Oficialii americani care lucrau în Europa – mai ales Clay și Murphy în Berlin, Douglas în Londra, Caffery și Harriman în Paris – au avut grijă ca noua strategie americană să fie implementată cu fermitate și competență. De asemenea, este discutabil dacă Franklin D. Roosevelt ar fi reușit să creeze o legătură politică vitală cu republicanii din Congres prin Vandenberg, un tactician desăvârșit. Fără această legătură, chiar și planul cel mai bine întocmit ar fi rămas la stadiul de plan.

A existat însă și un preț diplomatic ce a trebuit plătit pentru retorica politică datorită căreia Planul Marshall a trecut de Congres; o retorică atât de vădit anticomunistă încât i-a pus pe Marshall și pe mulți dintre angajații Departamentului de Stat într-o situație stânjenitoare. Această retorică a obligat Statele Unite să se plaseze la polul opus Moscovei și, în general, mișcărilor comuniste, prin angajarea resurselor și a prestigiului pe care le presupunea Planul.

Rămâne întrebarea dacă Războiul Rece ar fi putut fi evitat. Chiar dacă Planul Marshall l-a accelerat și l-a intensificat, răspunsul este aproape sigur nu: judecând după cum cele două tabere își vedeau de propriile interese, conflictul era inevitabil. „Dominația sovietică a Eurasiei, realizată fie printr-o agresiune armată, fie prin mijloace subversive și politice“, se afirma în documentul NSC/4 despre politica externă, aprobat de Truman în noiembrie 1948, „ar fi inacceptabilă din punct de vedere politic și strategic pentru Statele Unite.“[127] Celebra analiză din 1904 a lui Mackinder sugerase că amenințarea unei asemenea dominații depindea de încheierea unei alianțe între Rusia și Germania – o alianță care constituia o amenințare mortală la adresa puterilor occidentale.[128] Bineînțeles că Moscova avea propriile linii

roșii privind dominația americană; în Europa linia trecea prin Germania. Stalin le-a spus foarte clar aliaților bulgari și iugoslavi că „Întreaga Germanie trebuie să fie a noastră. Adică să fie comunistă, sovietică.“[129] Acțiunile lui Stalin din Polonia și Cehoslovacia demonstrează că nu erau vorbe deșarte. Germania era singura putere europeană care îi putea distruge zona-tampon câștigată atât de greu în Est, care putea fi păstrată doar cu forța sau cu amenințarea cu forța.

Criza blocadei a scos în evidență seriozitatea cu care fiecare tabără își trata drepturile și interesele în Germania. Planul Marshall, prin accelerarea împărțirii țării, a împins cele două tabere spre ceea ce poate că a fost singurul compromis fezabil pentru a evita războiul armat. Din această perspectivă, Planul Marshall a dus și la o stabilitate mai largă a Europei.

Planul Marshall a fost, desigur, numai o componentă din strategia inițială a americanilor de descurajare a Războiului Rece. Dar reabilitarea economică a devenit un instrument de bază al unei așa-zise apărări masiv fortificate a regiunilor geostrategice vitale, în nord-estul Asiei ca și în Europa, menită să construiască centre de putere independente, sigure pe ele și întreprinzătoare, capabile să reziste presiunii sovietice. Ca și în cazul Germaniei, administrația Truman a conchis că interesele SUA erau mai puțin afectate de reabilitarea Japoniei decât de negocierea cu Moscova a neutralizării ei. „Neutralitatea este o iluzie în contextul tensiunilor dintre Est și Vest“, spunea Acheson în decembrie 1949. „Sovieticii vor continua cu tactica lor de infiltrare prin care, în ultimă instanță, vor transforma Japonia într-o amenințare militară serioasă.“[130]

Privind felul în care SUA și aliații sovietici și-au împărțit puterea în Europa și nord-estul Asiei la sfârșitul Războiului Rece – luând în considerare, mai ales, dezvoltarea Germaniei de Vest și a Japoniei – este greu să spunem că, în general, strategia americană nu a fost un succes. La 40 de ani după ce Acheson remarca faptul că Washingtonul avea nevoie de aliați și nu de încredere în zone neutre, primele sale alianțe din Războiul Rece erau intacte, în timp ce de alianțele Moscovei se alesese praful.[131] În octombrie 1947, Henry Cabot Lodge Jr. i-a scris lui Vandenberg, care i-a arătat scrisoarea lui Marshall, că „reconstrucția Europei de Vest va dura între 25 și 50 de ani, iar... datorită ajutorului pe care îl extindem acum și în următorii trei-patru ani vom avea, pe termen lung, prieteni puternici peste hotare“.[132] Această intuiție

a fost corectă și importantă. Politica de descurajare a comunismului a oscilat cu succes între atitudini conciliante și belicoase timp de patru decenii, iar Planul Marshall a jucat un rol principal în întărirea și pregătirea Occidentului pentru această luptă. Multe dintre instituțiile pe care acum le considerăm elemente firești ale ordinii liberale postbelice – mai ales Uniunea Europeană, NATO și Organizația Mondială a Comerțului – au luat ființă sub conducerea SUA, în primii ani ai Planului Marshall.

*

Până la sfârșitul Războiului Rece, Planul Marshall dobândise un statut emblematic. „Nu cred că există vreo criză în lume“, observa economistul german Werner Abelshauser în 1991, „care, în viziunea Occidentului, să nu poată fi rezolvată printr-un fel de «Plan Marshall».“[133] Chiar și pentru cei care știau prea puțin despre el, devenise sinonim cu o intervenție străină nobilă și inteligentă. Într-adevăr, dacă lucrurile degenerează într-o parte a lumii, de regulă un cor de voci cere „un nou Plan Marshall“ care să mai ușureze traiul celor afectați, să calmeze spiritele și să dea speranță. Hillary Clinton l-a invocat în contextul Primăverii Arabe.[134] Peer Steinbrueck l-a recomandat ca pe o alternativă înțeleaptă la politicile de austeritate ale Europei.[135] George Soros a pledat pentru un astfel de plan pentru ca Ucraina să poată face față Rusiei.[136] Alții l-au propus pentru Gaza.[137] Grecia.[138] Africa de Nord.[139] Chiar și pentru Statele Unite.[140] Planurile de investiții externe ale Chinei au fost numite „Planul Marshall chinezesc“.[141] Al Gore vrea unul pentru protecția mediului.[142] Alții îl vor pentru „șomajul global“.[143] Dar, faptul că nimic din ce apare nu seamănă cu Planul Marshall arată cât de sui generis au fost condițiile care l-au generat.

Una dintre marile provocări în duplicarea Planului Marshall, în afară de sumele respective, este îndeplinirea condițiilor impuse – reforme utile în schimbul ajutorului. În general, cu cât ajutorul este mai consistent, cu atât mai mare este influența donatorului de a aduce la putere, și a susține, guverne angajate să îndeplinească politicile prioritare. Beneficiarii însă pot face diferența dintre prioritățile donatorului și simple preferințe, prin urmare pot trage singure propriile linii roșii. Guvernele Ramadier, Schuman, Queuille și Bidault din Franța postbelică au înțeles că americanii nu vor

renunța la reindustrializarea Germaniei și la excluderea comuniștilor din coalițiile lor. În consecință s-au adaptat cerințelor și chiar au preluat controlul procesului de integrare prin Planul Schuman (așa cum îl încurajase Acheson pe Schuman).[١٤٤] Dar, în același timp, au înțeles că, în mare măsură, erau libere să ignore cererile americanilor legate de politica economică internă.

Oricât de exasperantă a fost această atitudine pentru oficialii SUA în momentul acela, repercusiunile nu au fost deloc serioase. Franța era deja o țară bogată, cu o economie de piață și cu infrastructura birocratică necesară punerii în practică a politicii economice. Generații întregi de dinainte de război făcuseră același lucru, cu mult succes. Misiunea ei era, în esență, să astupe găurile (multe și mari) lăsate de război și de ocupația germană. Faptul că Parisul prefera asfaltul, iar Washingtonul era în favoarea betonului nu avea cum să facă diferența dintre reconstrucție și stagnare.

Prin contrast, țările mai puțin dezvoltate tind să fie conduse de guverne cărora le lipsește capacitatea și, de multe ori, voința de a acționa spre binele întregii populații. Ajutorul extern, după cum subliniază economistul Angus Deaton, laureat al Premiului Nobel, nu numai că nu reușește, mult prea des, să dezvoltate o astfel de capacitate, dar o și subminează. Ajutorul poate fi astfel proiectat încât să depășească guvernele și să ajungă direct la populație, dar eliminarea intermediarului nu rezolvă o problemă fundamentală: pentru a se dezvolta orice țară are nevoie de un guvern eficient – un lucru pe care departamentul condus de Marshall l-a luat ca pe o axiomă.[145]

De aceea nu e deloc surprinzător că, recent, ajutoare americane masive nu au avut efecte radicale asupra unor societăți postconflict. Din ianuarie 2015, ajutorul american umanitar și de reconstrucție acordat Afghanistanului a ajuns la 110 miliarde de dolari; cel acordat Irakului – 61 de miliarde.[146] Totalul de 171 de miliarde este cu aproximativ 40 de miliarde de dolari mai mare decât valoarea prezentă a întregului ajutor Marshall. Dar guvernul afghan și cel irakian s-au confruntat cu condiții mult mai puțin favorabile decât țările din Planul Marshall. Nu au reușit să-și controleze întregul teritoriu, ci au fost sub un asediu constant din partea adversarilor interni și externi. În timp ce țările Marshall și-au revenit prin propriile forțe (în ciuda condițiilor meteo neprielnice), economiile Afghanistanului și Irakului s-au prăbușit. Guvernele acestor două țări nu sunt, precum guvernele Marshall,

aliați firești ai Statelor Unite care, la rândul lor, sunt în conflict cu vecini binevoitori precum Iranul. În plus, nu au birocrații naționale imparțiale, funcționale, capabile să implementeze politici și programe importante noi. Pe scurt, le lipsește baza care a permis politicii economice americane să aibă atât de mult succes în Europa postbelică.

Istoricul John Lewis Gaddis susține că strategia lui George Kennan de descurajare a comunismului are o aplicabilitate limitată în afara contextului Războiului Rece.[147] Ca și strategia unui ajutor extern masiv condițional, acordat și el în contextul aceluiași context de descurajare. Din 1940, Statele Unite nu au avut de a face cu beneficiari potențiali care să fie îndeajuns de importanți din punct de vedere geostrategic pentru a atrage sprijin legislativ și popular și, concomitent, pentru a alege un guvern dispus și capabil să-și aplice agenda de lucru pe mai mulți ani.

Există, de asemenea, și posibilitatea ca alte națiuni să considere că integrarea economică, politică sau militară regională, inițiată de o putere ca Statele Unite, să le amenințe propriile interese. Dar când cealaltă putere, la fel de mare, este Rusia, această posibilitate creează perspectiva unui amestec hotărât în treburile interne. Un astfel de amestec ar crea tensiuni periculoase pe măsură ce NATO și UE se extind spre est, în urma Războiului Rece.

Bucurie la căderea Zidului Berlinului, 9 noiembrie 1989

Capitolul 14. Ecouri

Pe 9 noiembrie 1989, la căderea nopții, mari grupuri de oameni au început să se îndrepte spre punctele de trecere oficiale la est de Zidul Berlinului. Primind ordine să nu tragă, Harald Jäger, un grănicer în vârstă de 25 de ani, nu știa ce să facă. Din megafoane răzbăteau avertismente potrivit cărora, după cum spusese și o declarație televizată mai devreme, nu era „voie... să treceți granița“. Mulțimea nu le-a luat în seamă.

Jäger a improvizat o formă de control, permițând doar grupurilor mici să treacă dincolo de poarta de pe strada Bornholmer. Fapt care nu a făcut decât să întărâte mulțimea. Sub presiunea ei tot mai mare și a strigătelor – Tor auf! („Deschideți poarta“!), Jäger, temându-se pentru viața subordonaților, le-a ordonat să se conformeze. Când porțile s-au deschis de-a lungul Zidului, chiar înainte de miezul nopții, mulțimea s-a repezit dincolo de ele. Zeci de mii de oameni au pătruns în Vest. Milioane vor face la fel în zilele următoare.[1]

Berlinul nu mai era împărțit.

Germania însă era în continuare împărțită în două. Guvernul est-german era hotărât să considere evenimentele drept o greșeală oribilă, dar reversibilă.[2] Helmut Kohl știa că trebuie să bată fierul cât încă era cald.

Nerăbdător să ajungă la Berlin, cancelarul vest-german se confrunta cu un obstacol: conform regulilor de ocupație impuse cu 40 de ani în urmă, avioanele lui nu aveau voia să zboare acolo. În urma unei solicitări adresate Washingtonului, a urcat la bordul unui avion de transport al forțelor aeriene ale SUA, în Hamburg. A sosit în Berlinul de Vest cu puțin înainte de ora 16:30, pe 10 noiembrie, și a urcat pe o scenă în aer liber, în bătaia reflectoarelor carelor TV.

„Aș vrea să fac un apel către toți cei din RDG!“ a strigat el. „Suntem alături de voi! Suntem, și vom rămâne, o singură națiune!“[3] Aceasta a fost prima salvă a unei campanii de reunificare a Germaniei.

În pofida regimului brutal creat în spatele Cortinei de Fier și a amenințărilor cu folosirea armelor nucleare, Războiul Rece stabilizase Europa. După împărțirea Germaniei în 1949, ambele tabere au recunoscut granițele politice dintre Est și Vest. Dar schimbările în echilibrul de putere din interiorul Germaniei au reverberat dincolo de ele.[4] Anul 1989 nu a fost o excepție.

Europa a fost prinsă pe nepregătite de căderea Zidului și de reacția energică a lui Kohl. Până la sfârșitul lunii, cancelarul, fără discuții în prealabil cu exteriorul, a anunțat un „Program în 10 puncte“ pentru unificarea Bundestagului. Președintele Franței, François Mitterand, care făcuse o prioritate din a fi într-o comunicare continuă cu omologul lui german, a fost șocat și ofensat. Liderul sovietic Mihail Gorbaciov s-a înfuriat; o săptămână mai târziu l-a apostrofat, la Moscova, pe Hans-Dietrich Genscher, ministrul afacerilor externe al Republicii Federale Germane. Premierul britanic Margaret Thatcher l-a avertizat pe Kohl că „reunificarea va deschide cutia Pandorei asupra revendicărilor teritoriale în toată Europa Centrală“ și „va afecta poziția lui Gorbaciov“, pe care Occidentul se baza pentru democratizarea Estului.

Kohl a încercat să-i calmeze la fel cum făcuseră Marshall și Adenauer în primii ani de după război: promițând să încorporeze Germania în suprastructura europeană. „Guvernul Germaniei de Vest va trebui acum să accepte, practic, orice inițiativă a Franței pentru Europa“, a declarat, la derută, Horst Teltschik, consilier al lui Kohl, ziarului Le Monde pe 1 decembrie. „Dacă aș fi francez, m-aș folosi de acest lucru.“ Mitterand s-a conformat, cam la fel cu strămoșii lui politici care, după război, preluaseră de la americani controlul asupra integrării europene. Ca recompensă pentru sprijinul acordat unității germane, Mitterand a obținut de la Kohl un angajament public privind uniunea monetară europeană, lucru pe care cancelarul îl amânase până după alegerile din Germania, în 1990. „Mitterand este înțelept“, observa Kohl, înțelegând cum să se folosească de inevitabil în avantajul său. Prin contrast, încăpățânarea lui Thatcher îl descumpănea. Premierul britanic, în opinia lui, se izola diplomatic.[5]

Și avea dreptate. Deși la fel de surprins de evenimentele din 9 noiembrie, președintele Statelor Unite, George H.W. Bush, i-a oferit sprijinul său. La

câteva ore după călătoria istorică a lui Kohl la Berlin cu un avion militar american, James Baker, secretarul de stat al SUA, a amintit lumii, vorbind la un canal de televiziune, că „politica Alianței NATO“, ca și „politica Statelor Unite ale Americii, a fost, de mai bine de 40 de ani, să sprijine reunificarea“.[6] Această declarație făcea aluzie la direcția pe care o putea lua politica SUA. Cu sfârșitul Războiului Rece apărut brusc la orizont, Statele Unite nu aveau nici o intenție de a relansa planurile lui Franklin D. Roosevelt pentru o retragere a americanilor din Europa. Dimpotrivă, ideea era că NATO, prin care Truman renunțase, fără prea multă tragere de inimă, la astfel de planuri, s-ar fi putut extinde pe teritoriul Pactului de la Varșovia, inamicul său – începând cu Germania de Est.

Îngrijorat, Gorbaciov a încercat să întoarcă timpul la anii dinainte de înființarea NATO – la regimul de ocupație cvadripartit care controlase Germania după război. Thatcher îl înțelegea foarte bine. Reunificarea, spunea ea, va duce „la colapsul tuturor punctelor stabile din Europa... Trebuie să avem o structură care să preîntâmpine acest lucru și singura disponibilă este acordul celor patru puteri.“[7]

Statele Unite abandonaseră primele acest acord după război, ajungând la concluzia că reconstrucția Germaniei era prioritatea zero. Acum, din nou, o administrație americană era convinsă că Germania se va zgudui din temelii, afectând interesele economice și de securitate ale Americii, dacă viitorul ei era ținut ostatic de Moscova. Bush a fost convins de argumentul lui Kohl potrivit căruia Germania de Est se îndrepta spre o catastrofă economică și politică și nu voia ca absorbția ei în Occident să fie întârziată de politica Războiului Rece.[8] Însă, la presiunea lui Gorbaciov, Baker a fost de acord cu o întrunire la nivel de ambasadori pe 11 decembrie – dar, ca și în 1948, ca să „discute numai despre Berlin“.

Ținută în aceeași clădire a Consiliului de Control al Aliaților din sectorul american folosită la sfârșitul războiului, ședința a avut un aer suprarealist. „Întrucât am ieșit învingători din război“, a spus cu emfază ambasadorul sovietic în Germania de Est, „ne-am asumat responsabilitatea de a crea condițiile pentru... un viitor pașnic.“[9] Ca un struț, cu capul îngropat în nisipurile politice, nu vedea ceea ce pentru omologii lui era clar ca bună ziua: că numai o intervenție militară sângeroasă din partea rușilor,

comparabilă cu cea înfăptuită de comuniștii chinezi în Piața Tiananmen, putea împiedica Germania să se unifice.

Ca și Stalin după război, Gorbaciov voia să evite apariția lui Germanii aliate cu Occidentul, să elimine prezența militară americană în Europa și să reconstruiască economia Uniunii Sovietice cu compensații germane. Dar întrunirea de la Berlin nu a dus la nici un rezultat, doar la furia guvernului vest-german care nu a avut acces la ea. În ciuda insistenței sovieticilor ca acest forum să fie convocat ori de câte ori era nevoie, Baker i-a promis lui Kohl că prima întrunire va fi și ultima. O săptămână mai târziu, pe 19 decembrie, cancelarul, plin de curaj acum, a luat avionul spre Dresda, prima lui călătorie în RDG de la căderea Zidului, unde a vorbit în fața a zeci de mii de persoane.

„Țelul meu, dacă această oră istorică îmi va fi favorabilă“, a declarat el pe fundalul simbolic al ruinelor unei biserici bombardate în cel de-al Doilea Război Mondial, „este unitatea țării noastre!“

Mulțimea a ovaționat. Einheit! Einheit! Einheit! („Unitate!“)

În apropiere, un ofițer KGB, în vârstă de ٣٧ de ani, agitat, dar și hotărât, stătea cu ochii în patru. De câteva zile ardea mormane de documente de teama unor posibile atacuri din partea mulțimii furioase. Hârtiile aproape că nu mai încăpeau în cuptoarele KGB. După ani de zile, mai mulți jurnaliști ruși îl vor intervieva pe fostul ofițer despre activitatea lui în Germania.

„Ne interesa orice informație despre adversarul nostru principal,“ va explica Vladimir Putin. „NATO.“[10]

*

Pe 24 noiembrie, cu câteva săptămâni înainte de discursul lui Kohl din Dresda, Nikolai Portugalov, acționând ca intermediar pentru Valentin Falin, expert al Comitetului Central al Uniunii Sovietice și fost ambasador în Germania de Vest, s-a întâlnit în secret cu Teltschik la Bonn. Rusul i-a înmânat lui Teltschik un document intitulat „Poziția neoficială“, în care se

afirma că sosise momentul eliberării Germaniei de Est și a celei de Vest de „relicvele trecutului“. Documentul sugera disponibilitatea sovieticilor de a accepta unificarea Germaniei. Dar, dacă guvernul Kohl se pregătea pentru unificare, trebuia să se pregătească și de a părăsi Comunitatea Europeană (cum se numea pe atunci Uniunea Europeană) și NATO.[11]

Gorbaciov recunoscuse în particular că, prăbușindu-se sub povara repulsiei populare și a luptelor interne, comuniștii est-germani erau o forță politică epuizată, drept pentru care liderul sovietic începuse să se împace cu ideea unificării Germaniei. Dar, ceea ce voia el erau asigurări că o Germanie unită va fi neutră sau nealiniată. Chiar până în ajunul alegerilor decisive, istorice, din Germania de Est, pe 18 martie 1990, va insista public că, în noile condiții, apartenența Germaniei la NATO era „exclusă“.

Însă Washingtonul și Bonnul nici nu concepeau să ia în calcul părăsirea alianței de către Germania. Kohl a găsit modul cel mai rapid de a unifica Germania și a-i consolida poziția de membru NATO. Legea de bază vest-germană din ١٩٤٩ oferea cadrul legal pentru a realiza acest lucru simultan. Articolul ٢٣ permitea extinderea Legii de bază la alte părți din Germania din momentul aderării lor. Germania de Est putea deveni efectiv parte din Germania de Vest peste noapte. Criticii sovietici, furioși, au etichetat planul drept „Anschluss“, anexarea estului de către vest.

Cu puțin înainte de a se întâlni cu Gorbaciov în largul coastei Maltei, în zilele de 2 și 3 decembrie, Bush s-a consultat cu fostul președinte Richard Nixon. Nixon considera că Ronald Reagan fusese prost sfătuit să se arate prea prietenos cu Gorbaciov, dată fiind prăpastia dintre interesele strategice ale Washingtonului și Moscovei. Gorbaciov voia „retragerea tuturor trupelor străine din Europa de Vest și cea de Est“, ceea ce era inacceptabil. Prin urmare, Bush nu avea cum să „negocieze reunificarea Germaniei sau viitorul NATO“. Consilierul Robert Zoellick din cadrul Departamentului de Stat l-a îndemnat pe Baker să caute un „Nou Atlanticism și o Nouă Europă care să se extindă spre Est“.

Un astfel de obiectiv sigur urma să fie întâmpinat cu rezistență de către Gorbaciov. Sfârșitul prezenței militare americane aproape de granițele Rusiei fusese o prioritate strategică pentru Stalin și – în pofida glasnostului,

a perestroikăi și a dorinței reale a lui Gorbaciov de relații de cooperare cu Occidentul – puține se schimbaseră în 40 de ani.

Și totuși, când Baker s-a întâlnit cu Gorbaciov pe ٩ februarie ١٩٩٠, liderul sovietic a dat semne de flexibilitate. Baker i-a spus că îi înțelege insistența cu care susține că, în urma unei unificări ipotetice a Germaniei, „orice extindere a zonei NATO ar fi inacceptabilă". Într-o scrisoare către Kohl în care rezuma discuția, Baker îl înștiința că Gorbaciov era de acord ca Germania să se unifice, dar „jurisdicția NATO nu trebuie să înainteze nici măcar cu un centimetru spre Est". Această formulare sugera că Germania își putea păstra partea de vest în NATO, partea de est urmând să rămână în afara alianței. Alarmat de concluziile lui Baker, Consiliul de Securitate Națională al lui Bush a întocmit o scrisoare pe care președintele i-a trimis-o lui Kohl, subliniind că administrația va accepta doar restricții de ordin cosmetic ale capacității NATO de a acționa în estul țării. Astfel de restricții, spera Consiliul de Securitate Națională, îl puteau ajuta pe Gorbaciov să iasă cu fața curată din confruntarea cu radicalii de acasă, fără să permită Rusiei să controleze parametrii calității de membru al NATO.١٢

Harvey Sicherman, consilier pe probleme de politică din cadrul Departamentului de Stat, susținea că, dacă est-germanii sprijineau coaliția „Alianța pentru Germania" de centru-dreapta, condusă de Kohl, în alegerile din martie, Gorbaciov avea să fie nevoit să accepte calitatea de membru NATO deplin a Germaniei.[13] Dar, pe moment, SPD, de centru-stânga, care se opunea reunificării și NATO, avea șanse reale de câștig. Kohl însă avea o armă politică redutabilă pe care o putea folosi în campanie. În 1949, „blocada monedei" din Berlin provocată de Aliații occidentali – prin care deutschmark devenea singura monedă legală, împărțise orașul cu o mai mare eficiență decât blocada mărfurilor impusă de sovietici. Acum cancelarul vest-german putea folosi deutschmark ca să mărească ritmul unificării.

„Dacă deutschmark nu vine la noi, venim noi la deutschmark!" se putea citi pe bannerele de protest din Germania de Est, cu o lună înainte de vot. Aliații lui Kohl au făcut rapid din uniunea monetară și economică un punct forte în platforma lor electorală.[14] O mișcare politică inteligentă, și practic și electoral, ce stăvilea migrația masivă spre Vest și promitea votanților

aceleași șanse pe care le aveau germanii din Republica Federală. Printre cei care susțineau această mișcare era și o chimistă de 35 de ani, născută la Hamburg, dar crescută în Est, aproape de Berlin. Ulterior Angela Merkel va deveni membră a guvernului Kohl.

Kohl considera, de asemenea, că înlocuirea rapidă a ostmark******** cu deutschmark era un mijloc de a grăbi plecarea trupelor sovietice. Gorbaciov retrăgea deja trupe din Europa de Est, unde unii soldați vindeau arme la bursa neagră. Cancelarul spera ca pătrunderea banilor vest-germani și a bunurilor de consum din Germania de Vest în cea de Est va alimenta resentimentele militarilor sovietici plătiți în ruble, făcând și mai urgentă repatrierea lor. Ceea ce Kohl nu știa era că militarii sovietici acumulaseră mari cantități de ostmark. Schimbarea lor cu deutschmark la o rată supraevaluată va deveni unul dintre motivele retragerii lor de către Gorbaciov.

Pe 18 martie, prezența la vot a fost uluitoare: 93%. Iar rezultatele l-au surprins până și pe mereu încrezătorul Kohl. Coaliția lui, Alianța pentru Germania, a câștigat 48% dintre voturi, SPD-ul alegându-se doar cu 21,9%. SED-ul comunist reformat a primit doar 16,4%, iar partidele mai mici și-au împărțit cele 13,7% rămase. Unificarea politică era aproape sigură.

Ca pas preliminar, cele două guverne au stabilit ziua de 1 iulie pentru uniunea monetară și economică. La o lună după alegeri, pe 18 aprilie, Kohl și Mitterand au emis o declarație comună prin care anunțau organizarea unei conferințe în Italia, până la sfârșitul anului, pentru a discuta despre uniunea monetară și economică europeană. O întâlnire la nivel înalt la Dublin, în iunie, va pregăti, de asemenea, terenul pentru uniunea politică. Așa cum anticipase, în mare măsură, Planul Marshall în 1947, reformele istorice, politice și economice, germane serveau drept catalizator pentru integrarea europeană mai largă.

Văzând că-și pierde influența, Gorbaciov căuta cu disperare modalități de a opri sau de a neutraliza absorbția Germaniei de Est în NATO. Într-un interviu din luna mai a criticat NATO, catalogându-l drept „o organizație menită din start să fie ostilă Uniunii Sovietice“. Era „un simbol al trecutului, un trecut periculos, confruntațional“. De aceea propunea în locul lui o nouă instituție de securitate pan-europeană, o viziune pe care Baker a

expediat-o cu eleganță: „un vis excelent, dar numai un vis“. Gorbaciov nu s-a lăsat, dimpotrivă, a încercat să-i propună o Germanie unită care să facă parte și din NATO și din Pactul de la Varșovia. Lui Baker ideea i s-a părut „schizofrenică“. În ultimă instanță, Gorbaciov s-a gândit că, dacă nu putea opri extinderea NATO, singura soluție era să adere la el. Din moment ce se spunea că alianța nu mai era îndreptată împotriva Uniunii Sovietice, de ce nu ar deveni și țara lui membră NATO? Din nou Baker a protestat, amintindu-i că acum era presant statutul Germaniei în NATO.[15]

Vrând neapărat să obțină concesii pentru acordul dat, Gorbaciov a petrecut o vară marcată de negocieri dificile cu Kohl. Pe 10 septembrie, cei doi au ajuns la o înțelegere acceptabilă pentru Washington. Forțele sovietice urmau să părăsească estul Germaniei într-o perioadă de până la patru ani, răstimp în care forțele NATO (cu excepțiile de ordin tehnic) nu aveau să le ia locul. În ciuda protestelor vehemente ale ministerului de finanțe, Germania urma să plătească Moscovei 12 miliarde de deutschmark (7,43 miliarde de dolari) și să-i împrumute alte 3 miliarde fără dobândă pentru a acoperi cheltuielile cu plecarea celor 400 000 de militari.[16]

Câteva săptămâni mai târziu, pe 3 octombrie 1990, Germania a devenit din nou o singură țară. Pactul de la Varșovia pierduse un membru. NATO s-a mișcat spre est, umplând golul. Gorbaciov își făcea griji că lucrurile nu aveau să se oprească aici.

*

În după-amiaza zilei de ٥ iunie ١٩٩٧, în aplauzele călduroase ale unei mări de potcapuri și robe, secretarul de stat al SUA s-a apropiat de podium. O imigrantă a cărei familie părăsise Cehoslovacia în urma loviturii de stat comuniste din 1948 și al cărei tată fusese diplomat în Ministerul Afacerilor Externe condus de Jan Masaryk, Madeleine Albright își alesese cu multă grijă momentul și locul în care să-și transmită mesajul. Fiindcă „exact acum 50 de ani“, le-a spus ea tinerilor din fața ei, George Marshall se adresase proaspeților absolvenți de la Harvard.[17]

Cuvintele lui Marshall „au fost simple, dar mesajul lui a ajuns cu mult dincolo de lumea adunată în această curte“. Marshall a vorbit „unui popor american sătul de război și fără să-și mai dorească alte angajamente, și unei Europe unde legăturile vitale dintre ferme și piață, întreprinderi și capital, speranță și viitor fuseseră retezate“. Aici își sădise el planul.

Dar, spre deosebire de vremurile de atunci, acum Washingtonul nu mai oferea Europei ajutor sau o cale spre integrarea politică și economică. Acest rol îi revenea unei Uniuni Europene șovăitoare, ea însăși un rezultat al Planului Marshall. Washingtonul oferea ceva ce Marshall sperase că putea fi evitat prin asistența economică: extinderea angajamentelor militare americane.

Albright venise la Harvard ca să promoveze lărgirea NATO. În decurs de o lună, Polonia, Republica Cehă și Ungaria – trei foste membre ale Pactului de la Varșovia – aveau să fie invitate să înceapă discuțiile pentru aderare. Multe alte țări, inclusiv foste republici sovietice, așteptau la rând. Dar, „acest lucru, așa cum se tem unii“, a insistat Albright, „nu va crea o nouă scindare în Europa. Dimpotrivă, va șterge linia nefirească, nedreaptă, impusă cu jumătate de secol în urmă.“

„Viziunea“ lui Marshall, a accentuat ea, „a fost globală, lăsa ușa deschisă tuturor, inclusiv Uniunii Sovietice.“ Această afirmație era adevărată, deși ipocrită. Singura parte aplaudată a discursului lui Marshall fusese avertismentul indirect la adresa piedicilor pe care le putea pune Uniunea Sovietică. Chiar dacă Marshall lăsase ușa deschisă Moscovei, o făcuse în baza asigurării primite de la George Kennan că Stalin o va trânti în nasul Washingtonului. Departamentul de Stat formulase invitația în așa fel încât „Uniunea Sovietică să nu o poată accepta“,[18] ca să-l citățm pe Chip Bohlen. Astfel Moscova urma să poarte vina împărțirii Europei. Kennan avea dreptate; Stalin mușcase din momeală, criticând planul și interzicând participarea Europei de Est.

Misiunea lui Albright era și mai dificilă. Președintele rus Boris Elțîn respingea noul plan american, la fel cum făcuse și Stalin cu planul lui Marshall. Dar știa că acum Rusia nu era îndeajuns de puternică pentru a împiedica Europa de Est să adere la el. Drept pentru care a insistat, cum făcuse și Gorbaciov înaintea lui, ca și Rusia să aibă dreptul de a adera la

NATO, dacă acesta voia să se extindă spre est – ceea ce lui i se părea a fi „o greșeală, una foarte gravă“.[19]

Noii prieteni ai Washingtonului – grupul de la Visegrád (Republica Cehă, Ungaria, Polonia și Slovacia), ca să nu mai pomenim Congresul SUA, nici nu voiau să audă de includerea Rusiei. Europa de Est se chinuise prea mult și cu prea multe costuri ca să scape din ghearele Rusiei. „Ca să îmblânzești ursul, trebuie să-l vâri în cușcă, nu să-i dai drumul în pădure“, insista președintele Poloniei Lech Wałęsa. Tocmai de aceea Albright a încercat să transmită un mesaj derutant: faptul că Rusia era un prieten de care NATO va apăra Europa.

*

În încercarea de a-și asigura omologii ruși că nato nu era o amenințare, oficialii Departamentului de Stat al SUA considerau că interesele legitime ale Rusiei, într-o eră post-glasnost și perestroika, nu ar trebuie să fie în dezacord cu interesele NATO. Dar această atitudine presupunea că problema Războiului Rece era opera lui Marx, nu a lui Mackinder. Ideologie, nu geografie.

O concepție pe care George Kennan se străduise să o combată cu o jumătate de secol în urmă. „La baza concepției nevrotice a Kremlinului despre afacerile externe stă un sentiment tradițional și instinctiv, specific rusesc, de nesiguranță“, scria el în Telegrama Lungă. Imensă, slab populată și cu o rețea de transport deficitară, tendința firească a Rusiei este de a diviza. Privind spre exterior, Rusia este o „țară care nu a avut niciodată un vecin prieten“. Trăsătura ei definitorie este incapacitatea de a se apăra. Granițele de vest nu sunt protejate nici de lanțuri muntoase, nici de ape. În consecință, Rusia a fost victima a numeroase invazii de-a lungul secolelor. Acest lucru a încurajat apariția unei conduceri autocrate, centralizate, obsedate de securitatea internă și externă. Comuniștii au fost doar o ilustrare a unei astfel de conduceri, specifică epocii în care s-a manifestat.

Granițele de vest ale țării sunt o sursă continuă de vulnerabilitate implicită. Continentul european până la granițele Rusiei este alcătuit dintr-o peninsulă

întinsă, mărginită la nord de Marea Baltică și de Marea Nordului, la vest de Oceanul Atlantic, iar la sud de Marea Neagră. Prin contrast, Rusia are puține ieșiri la mare. Oceanul Arctic este departe de centrele populate. Puține porturi ale țării sunt aproape inutilizabile pe timpul iernii. Apele teritoriale ale Turciei, în sud, ca și apele teritoriale ale Danemarcei, în nord, pot fi blocate ușor. În timpul Războiului Rece, bazele aeriene din Norvegia, Marea Britanie și Islanda au împiedicat și ele accesul rușilor la mare.

Situată pe o câmpie întinsă, cu puține obstacole naturale în fața unor inamici veniți din vest (vezi Harta 5), Rusia nu a fost niciodată liniștită în privința granițelor ei. A fost ținută în șah de Franța și de Marea Britanie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – în Balcani, Orientul Mijlociu, India și China – cu mult înainte ca termenul lansat de Kennan – „descurajare“, să ajungă pe buzele tuturor. Având opțiuni defensive limitate, doctrina ei militară a fost, de-a lungul istoriei, ofensivă. Rusia a căutat să-și domine vecinii pentru ca alte puteri să nu se folosească de vulnerabilitatea granițelor ei. Ca să-l citățm pe Louis Halle, oficial al Departamentului de Stat în administrația Truman, Rusia manifestă „un impuls istoric de a riposta“ la „pericolul din jur“ prin „extinderea imperiului său“.[20] În timp ce Occidentului i se pare neîntemeiată teama de invazie a Rusiei, istoria le-a demonstrat liderilor ruși că intențiile străinilor sunt, de obicei, ascunse sau mereu în schimbare.[21] Întotdeauna va apărea un alt Napoleon sau un alt Hitler. Fiecare epocă aduce cu sine amenințări existențiale. După cel de-al Doilea Război Mondial amenințarea a fost, din perspectiva Kremlinului, împresurarea capitalistă condusă de Washington și de regimul marionetă din Germania de Vest.

Încorporarea Ucrainei și a Belarusului (١٩٢٢)[٢٢] și a țărilor baltice (1940) în Uniunea Sovietică, ca și crearea unor state-tampon spre est, după război, a întărit securitatea Rusiei în dauna celei occidentale. Împărțirea controlului asupra Germaniei a creat singurul echilibru stabil, care a supraviețuit patru decenii. Din clipa în care Moscova a pierdut controlul Berlinului, în 1989, frontiera defensivă a Rusiei s-a prăbușit, țara retrăgându-se mai la est decât fusese vreodată din secolul al XVIII-lea.[٢٣]

Nemaiputându-i controla pe vecinii rebeli ai țării sale, Gorbaciov a prezidat dezmembrarea structurii militare integrate a Pactului de la Varșovia în ziua

de 1 februarie 1991. A încercat să păstreze gruparea ca pe o entitate politică, dar nu a găsit susținere. Pactul s-a dizolvat pe 1 iulie. Gorbaciov i-a presat pe foștii membri să se angajeze că nu vor adera la NATO sau la Comunitatea Europeană, dar nu a avut succes.[24]

La scurt timp, membri de frunte ai guvernului său, printre care premierul Valentin Pavlov și ministrul apărării Dmitri Iazov, hotărâți să împiedice disoluția Uniunii Sovietice, au recurs la acțiuni radicale. Iazov, care se opusese cu virulență absorbției Germaniei de Est în NATO, i-a spus lui Brent Scowcroft, consilier pe probleme de securitate al lui Bush, pe 31 iulie, că „NATO era o amenințare“ care acum viza direct Rusia.[25] Pe 19 august, împreună cu alți complotiști, l-a arestat pe Gorbaciov și a preluat puterea. Dar lovitura de stat a durat numai trei zile, impulsionând masiv autoritatea președintelui nou ales Boris Elțîn și subminând-o pe cea a lui Gorbaciov. Zece republici sovietice, inclusiv Rusia, și-au declarat independența în următoarele patru luni. Rămas fără obiectul muncii și lipsit de putere, Gorbaciov a demisionat în ziua de Crăciun. Uniunea Sovietică a dispărut înainte de încheierea anului.

Noii lideri aleși democratic ai Europei de Est au văzut în aderarea la NATO o garanție vitală împotriva amenințărilor viitoare venite din partea Rusiei. „Cu toții ne temem de Rusia“, i-a spus Lech Wałęsa lui Bill Clinton, succesorul lui Bush, la Casa Albă, pe 4 mai 1993. „Dacă Rusia adoptă o politică externă agresivă, agresiunea va fi îndreptată împotriva Poloniei și a Ucrainei.“[26] Garanțiile oferite de NATO erau și în avantajul Washingtonului care astfel evita apariția unui naționalism autoritar în noile state democratice.

Consilierii lui Elțîn voiau extinderea NATO la fel de mult ca și Iazov sub conducerea lui Gorbaciov, asigurând Statele Unite că va fi o eroare istorică. Pavel Gracev, ministrul apărării, avertiza că rușii vedeau alianța ca pe „un monstru care amenință Rusia“. Ghiorghi Mamedov, adjunctul ministrului afacerilor externe al Rusiei, i-a spus lui Strobe Talbott, omologul său american, că „NATO, în limba rusă, este sinonim cu o înjurătură“. Evgheni Primakov, șeful serviciului de informații externe, care va deveni ministru al afacerilor externe și premier, susținea că extinderea NATO va impune un buget al apărării mult mai mare. „Pentru noi aceasta nu este doar o

chestiune de ordin psihologic“, insista el. „Este o problemă de securitate.“ Consiliul de Politică Externă și de Apărare de la Moscova[27] avertiza că extinderea NATO va face din „statele baltice și Ucraina... o zonă de mare rivalitate strategică“.[28] Elțîn însuși a spus că Statele Unite „semănau neîncredere“. Pentru un lider rus a „fi de acord ca granițele NATO să se extindă spre granițele Rusiei“, i-a zis el lui Clinton, „înseamnă să-și trădeze propriul popor“.[29]

„Cei care au susținut cu atâta tărie extinderea NATO s-au gândit la configurația forțelor politice din Rusia la momentul acela?“ se va întreba Gorbaciov, retoric, după mai mulți ani de când renunțase la putere. „Occidentul chiar nu a fost conștient de resentimentele provocate de extinderea NATO în cercurile influente din Rusia?“ Aceste planuri „au fost salutate de cei care se declarau în favoarea unei confruntări cu Occidentul și de cei care voiau să se folosească de «amenințarea externă» în propriul avantaj“.[30]

Mulți observatori americani anticipaseră problemele pe care avea să le creeze extinderea NATO. „Rezultatul ar putea atrage reacții ostile din partea Rusiei“, avertiza politologul și istoricul Ronald Steel. „Mai ales dacă guvernul Elțîn, mai conciliant, este urmat de unul mai naționalist și mai sigur de sine.“[31]

Îngrijorările Rusiei au fost confirmate de ambasadorul american la Moscova, Thomas Pickering, care insista că, indiferent de intențiile SUA, rușii vor interpreta extinderea NATO ca pe o amenințare directă. Extinderea putea duce la reacții din partea rușilor pe care NATO era menit să le preîntâmpine.

„Oare vom putea să-i convingem pe est-europeni că îi protejăm de amenințările istorice“, întreba senatorul democrat Sam Nunn, „în timp ce-i convingem pe ruși că extinderea NATO nu are nici o legătură cu Rusia ca amenințare militară potențială?“ Continuarea unui astfel de plan, sublinia el, putea duce la o Rusie mai periculoasă și mai naționalistă.

„Un NATO extins care exclude Rusia nu va reuși să stopeze tendințele retrograde, expansioniste ale Rusiei“, îl avertiza Talbott pe Warren Christopher, secretarul de stat al SUA. „Dimpotrivă, mai mult îi va provoca

pe ruși.“ Talbott era îngrijorat nu numai de o reacție violentă a Rusiei, ci și de un răspuns la fel de violent din partea Ucrainei. Radicalii de la Kiev, argumenta el, vor insista că, în cazul în care Ucraina va rămâne pe dinafara NATO, vor avea nevoie de arma nucleară ca factor de descurajare.[32]

Spre deosebire de criticii și de mulți dintre consilierii lui, Bill Clinton conducea cu dezinvoltură o inițiativă diplomatică și de securitate majoră, marcată de contradicții. Desigur, țările voiau să adere la NATO ca să se apere de Rusia, dar și Rusia și NATO se puteau schimba. Rusia putea să adere cândva la NATO, i-a spus el lui Talbott, chiar dacă la momentul acela „era doar o simplă ipoteză“. Truman, a continuat el, nu a dispus de o „strategie nemaipomenită“ în relația cu Stalin. „Instinctul îi spunea ce trebuie să facă“ și „doar se adapta la situație din mers.“[33] Clinton simțea că poate face la fel.

Dar, chiar dacă este adevărat că Planul Marshall și NATO nu au făcut parte din planul inițial al lui Truman privind relația cu Stalin, cele două entități au fost departe de a fi improvizații. Departamentul de Stat al SUA știa cum își vede Uniunea Sovietică de interesele sale și care erau costurile dacă America le afecta într-un fel sau altul. Prin contrast, Clinton simțea că se poate în ambele feluri. Extindea garanțiile de securitate în Europa de Est în schimbul unei orientări occidentale, în același timp asigurând, fals, Rusia că aceste garanții nu o priveau în mod direct.

Clinton voia să ofere „unui nou NATO“ o nouă rațiune de a fi. Consilierii lui vorbeau despre „împătrățirea cercului“ între preocupările de securitate ale Europei de Est și nealienarea Rusiei. Dar, în ultimă instanță, vechiul NATO este cel care i-a atras pe noii membri.[34] Indiferent de ce ar crede sau și-ar dori un președinte american, NATO a fost, în esența lui, o alianță antirusească. Clinton nu vedea, sau nu voia să vadă, extinderea lui ca pe un instrument de descurajare kennaniană. Intenția lui era de a încuraja Rusia să pornească pe calea reformelor democrate și a asocierii cu Occidentul.[35] Numai că aspiranții la statutul de membru NATO nu doreau să se alăture „eforturilor de menținere a păcii“ sau „stopării conflictelor etnice dincolo de granițele alianței“ sau înlăturării „unor noi amenințări“ în zonele îndepărtate.[36] Ei voiau doar să-i țină pe ruși la respect. În rest NATO, pentru ei, însemna mai multe cheltuieli și nu un avantaj material. Cu siguranță

președintele Clinton a înțeles acest lucru; dar candidatul Clinton a înțeles și că 20 de milioane de americani de origine est-europeană locuiau în 14 state, echivalent cu 36% din voturi. Consilierii lui i-au reîmprospătat memoria.[37]

La rândul lor, republicanii din Congres, al căror sprijin va fi vital pentru extinderea NATO, susțineau cu fermitate că logica alianței era descurajarea Rusiei. „Țările din Europa de Est știu prea bine de ce este capabilă Rusia", se specifica în Contract cu America, platforma electorală a partidului în ١٩٩٤. „Respectarea noilor granițe... contravine tradiției imperiale de secole [a Rusiei], cât și convingerii multora din armata și guvernul ei."[38] Acest argument, în contrast cu punctul de vedere al lui Clinton, avea avantajul de a fi coerent și, istoric vorbind, corect. Și totuși, dat fiind că în următorul sfert de secol NATO va investi foarte puțin în întărirea graniței de est, se prea poate ca, pentru Statele Unite, costurile contracarării extinderii să fi fost depășite de cele ale provocărilor.

Deși politica externă a SUA este stabilită în mare măsură de executiv și nu de legislativ, rușii au înțeles că președintele și succesorii lui au păstrat opțiunea de a folosi NATO împotriva Rusiei și a intereselor ei. Ron Asmus, fost oficial al Departamentului de Stat și printre primii susținători ai extinderii NATO, i-a criticat aspru pe oficialii ruși care respingeau declarațiile de bune intenții, necondiționate, ale americanilor față de țara lor. Un exemplu elocvent a fost respingerea Parteneriatului pentru Pace (PfP), inițiat de Clinton, pe care președintele l-a prezentat drept un mijloc de a promova cooperarea între NATO, Europa de Est și Rusia. Generalul-colonel Leonid Ivașov l-a catalogat drept „un program perfid, menit să extindă NATO... până la granițele Rusiei", o reacție pe care Asmus a pus-o pe seama „radicalismului recunoscut" al rusului. Acest fapt însă nu dovedește că Ivașov nu a avut dreptate. Chiar așa s-a și întâmplat. Iar Departamentul de Stat al SUA pledase pentru o „strategie etapizată a extinderii [NATO]" cu un an înainte de comentariile rusului.

Poziția lui Asmus, în pofida speranțelor pe care el și colegii lui și le puneau în ameliorarea relațiilor dintre SUA și Rusia, arată clar că PfP fusese prezentat est-europenilor ca o stație intermediară în drum spre NATO – un NATO din care Rusia nu putea face parte. „Deși Parteneriatul nu înseamnă apartenență la NATO", a declarat Clinton la o conferință de presă în Praga,

pe 12 ianuarie 1994, „nu este nici o sală de așteptare permanentă. Parteneriatul schimbă total datele problemei, acum întrebarea nemaifiind dacă NATO va primi noi membri, ci când și cum.“ Dar, din momentul extinderii NATO, ce fel de dinamică avea să se instituie? Neîncrederea rușilor în Occident urma să crească simultan cu apropierea NATO și să constrângă fostele republici sovietice să adere la alianță. Singura destinație finală logică erau granițele Rusiei.

*

Boris Elțîn, ca și Gorbaciov înaintea lui, a fost dat jos, într-o măsură semnificativă, de temerile oficialilor și ale populației față de un vid de securitate – politic și economic. Nici Gorbaciov și nici Elțîn nu reușiseră să oprească extinderea NATO, dar și unul și celălalt se străduiseră să împiedice reducerea dimensiunilor Rusiei. Elțîn și-a trimis armata în republica secesionistă Cecenia, în 1994. A retras trupele în 1996, dar le-a trimis înapoi în 1999. Cu autoritatea iremediabil slăbită, a demisionat în luna decembrie a aceluiași an, lăsând președinția în seama premierului.

Conform sondajelor de opinie, premierul Vladimir Putin se bucura de multă simpatie, mai ales în urma intervenției energice din Cecenia. Fostul ofițer KGB care acționase în Germania de Est și care fusese în prima linie a eforturilor ascunse ale Moscovei de a opri extinderea NATO va descrie prăbușirea Uniunii Sovietice drept „cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului [XX]“.[39] O mare parte din lunga lui carieră de președinte va fi dedicată, dacă nu refacerii Uniunii Sovietice, refacerii spațiului economic și a sistemului de securitate în fața extinderii NATO și a Uniunii Europene. Apariția lui a fost cel puțin o dovadă a revenirii Rusiei la poziția antioccidentală cât și cauza ei. Ca fost ofițer de informații, avea mijloacele prin care să coopteze și să controleze noua clasă de oligarhi economici (unii proveniți din serviciile de informații) și să-i împiedice pe membrii și sateliții vechiului imperiu sovietic să afecteze interesele Rusiei.[40]

Pentru Putin și noua conducere a Rusiei, conduita NATO și a membrilor săi în urma discursului lui Albright le confirma convingerile formate după

unificarea Germaniei: NATO rămânea o amenințare la adresa intereselor Rusiei, iar aderarea oricărei alte țări o afecta într-un fel sau altul.

La câteva zile după ce Republica Cehă, Ungaria și Polonia au intrat în NATO, în martie 1999, alianța a început o operațiune de bombardare a Serbiei care a durat trei luni – Serbia fiind un stat slav, ortodox, ca și Rusia. Atacurile i-au îngrozit pe rușii de rând. Albright anunțase că NATO era „o alianță defensivă, fără ambiții teritoriale“. Și totuși, atacurile nu erau destinate apărării unui membru NATO, ci în favoarea separatiștilor musulmani din provincia sârbă Kosovo. NATO jucase un rol defensiv în timpul Războiului Rece, dar trecuse la unul ofensiv odată cu extinderea în fostul Pact de la Varșovia. „S-a creat un precedent periculos“, observa Gorbaciov, „o acțiune militară împotriva unei țări suverane fără autorizarea Consiliului de Securitate al ONU, încălcând astfel Carta ONU și dreptul internațional.“[41] Putin va exploata curând acest precedent punând în aplicare operațiuni proprii.

Acțiunile NATO în fosta Iugoslavie – în Bosnia (1995), ca și în Serbia (1999) – au avut un scop nobil: oprirea măcelăririi populației nevinovate. Extinderea NATO în fostul Pact de la Varșovia însă adăuga acestor atacuri un element toxic pentru relațiile dintre SUA și Rusia. Noii membri estici nu puteau afecta rezultatele, dar, ca parte a alianței, erau legați de politicile occidentale care afectau interesele Rusiei. Pe măsură ce NATO se extindea spre est, națiunile de la granița cu Rusia trebuiau să se supună acestor politici. Mai mult de atât, membrii NATO întreprindeau acțiuni unilaterale ostile Rusiei, pe care nu ar fi îndrăznit să le întreprindă în afara alianței.

În ٢٠١٢, Siria a doborât un avion turcesc deasupra teritoriului ei. Furios, președintele Recep Tayyip Erdoğan a insistat că „o încălcare a graniței pe termen scurt nu putea fi pretextul unui atac“. Dar, trei ani mai târziu, Turcia a doborât un avion de luptă rusesc care tocmai intrase în spațiul său aerian din Siria, unde bombardase adversari ai regimului Assad. Turcia putea susține că acționase în condiții de autoapărare și fără ambiții teritoriale, dar acționase astfel știind și că putea apela la protecția NATO, conform principiului de apărare colectivă stipulat în articolul 5, în eventualitatea unor represalii militare din partea Rusiei. „Spațiul aerian turcesc... este spațiu aerian NATO“, a replicat Rusiei ministrul afacerilor externe al

Turciei, după atac. Rusia a luat notă. „Turcia nu a acționat de una singură“, a remarcat premierul rus Dmitri Medvedev, „a acționat Alianța Nord-Atlantică, în întregul ei.“ „Un fapt total iresponsabil.“[42]

Într-un discurs prezentat în fața unei întruniri NATO din 1997, la Bruxelles, Albright a susținut că scopul extinderii NATO era „să facă pentru estul Europei ceea ce a făcut cu 50 de ani în urmă pentru vestul Europei: să integreze noile democrații, să elimine vechile animozități, să sădească încrederea în reconstrucția economică și să împiedice conflictele“.[43] Dar acesta era scopul Planului Marshall, nu al NATO. Iar dacă acum scopul era repetarea acestor realizări în Est, NATO, o organizație militară construită ca să-și apere membrii împotriva Uniunii Sovietice, nu era exact instrumentul necesar. Putea „împiedica un conflict“, dar și încuraja declanșarea unuia cu o Rusie de rea credință și mai bine înarmată.

„Dacă vorbim despre importanța creșterii economiei și a democratizării unor țări ca Ungaria și Polonia“, i-a spus senatorul Paul Wellstone (democrat de Minnesota) lui Albright, în timpul unei audieri din acel an, „aceasta este de competența Uniunii Europene. Nu înțeleg cum o alianță militară poate îndeplini cu succes aceste obiective.“ Contopirea extinderii NATO cu Planul Marshall sugera o incompatibilitate între mijloace și scopuri. Senatorul Paul Sarbanes (democrat de Maryland) a adăugat că nu înțelegea „remarca lui Albright că cea de-a 50-a aniversare a... Planului Marshall este relevantă“ pentru planificarea extinderii NATO. „Mda“, a replicat Albright, „într-un fel noi sărbătorim a 50-a aniversare a orice.“[44]

Dacă aniversările istorice erau importante pentru extinderea NATO, așteptarea a încă doi ani până la aniversarea a 80 de ani de la Tratatul de la Versailles ar fi fost mai pertinentă. Tratatul a umilit din plin Germania după Primul Război Mondial, fără o perspectivă clară a consecințelor, și a creat condițiile economice și politice care au dus la cel de-al Doilea Război Mondial. Abandonând, cel puțin în aparență, comunismul în favoarea democrației și a capitalismului printr-o revoluție aproape fără vărsare de sânge, la zece ani după căderea Zidului Berlinului, rușii se simțeau la fel de umiliți și de amenințați de ofensiva militară occidentală spre granițele ei.[45]

În contrast cu NATO, Uniunea Europeană avea capacitatea de a oferi Estului un „Plan Marshall“, dar nu era dispusă să o facă. Scopul primordial

al UE era intensificarea integrării politice și economice în interiorul granițelor sale. O parte din națiunile din fostul Pact de la Varșovia vor adera la UE de-abia peste șapte ani. Richard Holbrooke, cel mai agresiv susținător al extinderii NATO din administrația Clinton, considera că „apartenența la UE era mai importantă“ pentru Europa de Est decât apartenența la NATO. Dar, din clipa în care și-a dat seama că acest lucru nu avea să se întâmple prea curând, a declarat că era „un gest iresponsabil și potențial periculos să lași aceste țări în afara «Occidentului»“.[46] Holbrooke a conchis că „extinderea NATO trebuie să umple acest gol“.[47] Sau, ca s-o citățm pe Albright, „dacă extinderea NATO se poate face mai repede“ decât cea a Uniunii Europene, „de ce să așteptăm, de exemplu, ca aceia care cultivă tomate în Europa Centrală să înceapă să folosească pesticidele cele mai indicate“ pentru a adera la UE?[48] Ce-i interesa pe ei că umplerea unui gol economic și politic cu un pact militar putea fi o imprudență?

George Marshall și Dean Acheson nu ar fi susținut niciodată NATO în locul unei strategii economice și politice. Integrarea vest-europeană era obiectivul lor, iar administrația Truman nu a făcut decât să adauge o componentă militară după ce lovitura de stat de la Praga demonstrase că Moscova era gata să răstoarne guvernele care nu se puteau apăra. Dar în 1997 administrația Clinton a insistat că Rusia nu amenința pe nimeni și, prin urmare, nu trebuia contracarată. „Acest NATO“ care se extinde în Est, a spus Albright, „nu este îndreptat împotriva Rusiei. Nu este vorba de noi versus ei sau ei versus noi. Suntem și unii și alții de aceeași parte.“ Un studiu influent al Corporației RAND publicat în același an, elaborat împreună cu Asmus, anticipa, discutabil, doar costuri modeste ale extinderii NATO pe motiv că alianța nu avea dușmani; „premisa era evitarea confruntării cu Rusia, nu pregătirea pentru o nouă amenințare din partea ei“.[49]

Mulți dintre cei mai importanți susținători ai extinderii NATO nu împărtășeau acest punct de vedere. Oficiali ai administrației Clinton „pomeneau mereu de absența unor linii separatoare“, remarca Henry Kissinger la vremea aceea. Dar, „cu tot respectul, afirmația este un nonsens. Dacă ai o alianță, ai și o linie separatoare.“[50] Iar Rusia era de cealaltă parte a liniei, ca și în 1949. Diferența era că artizanii Planului Marshall și fondatorii NATO recunoșteau prezența unei linii și erau dispuși să suporte

costurile necesare apărării ei. Prin contrast, administrația Clinton nega existența liniei. Statele Unite voiau „să fie și sătule și cu slănina în pod“, spunea Holbrooke. Într-un articol din 1998, tot Holbrooke susținea că „peste ani... lumea își va aduce aminte de această dezbatere și se va întreba la ce a fost bună. Și va constata că nimic nu s-a schimbat în relația Rusiei cu Occidentul.“[51]

*

În ٢٠٠٠, doar după doi ani, un studiu oficial realizat de ruși, intitulat „Conceptul de politică externă“, aprobat de președintele Putin, îl contrazicea pe Holbrooke, subliniind că „doctrina militară și politica actuală ale NATO nu coincid cu interesele de securitate ale Federației Ruse și, uneori, chiar le contrazic“. Și specifica „operațiunile în forță [ale NATO] în exterior fără aprobarea Consiliului de Securitate ONU“ – referire la bombardarea Serbiei de către NATO, care începuse la câteva ore după ce Holbrooke anunțase că negocierile cu conducerea sârbă privind Kosovo eșuaseră. Astfel de acțiuni în exterior, trebuie notat, au fost mereu anticipate de arhitecții extinderii NATO. Cum spusese Asmus cu șapte ani mai înainte, „NATO trebuie să acționeze în exterior sau să se lase de meserie“ – prezumția fiind că cea de a doua alternativă putea fi evitată prin găsirea unor dușmani. Studiul rușilor conchidea că „Rusia își menține atitudinea negativă față de extinderea NATO“.[52]

Estimarea făcută de Asmus în 1997 privind costurile extinderii NATO, bazată pe convingerea că Rusia nu i se va opune foarte serios, s-a dovedit a fi mult prea optimistă. 11 ani mai târziu, în 2008, a explicat în Foreign Affairs că „marile speranțe ale Occidentului de a stabili relații mai strânse cu o Rusie mai democratică și mai cooperantă nu s-au materializat... dimpotrivă, Rusia a devenit mai autoritară și mai antagonică“. Asmus a continuat să susțină extinderea NATO spre granițele Rusiei, dar, distanțându-se de articolul din 1997, a recunoscut că „forțele antidemocrate din Rusia“ – probabil guvernul Putin – „se vor opune unei astfel de mișcări“. Această concluzie a fost o recunoaștere tardivă că NATO și Rusia deveniseră dușmani în toată regula, deși Asmus a anticipat că politica SUA față de Ucraina va ameliora această problemă. „Consolidarea unei Ucraine

democrate, pro-occidentale“, a spus el, „va încuraja indirect procesul de democratizare din Rusia.“ Până în 2016, această speranță s-a năruit. RAND a publicat un studiu în acel an în care se solicitau alte miliarde de dolari peste cele cheltuite anual de NATO pentru „Întărirea flancului de est al NATO“ – un răspuns direct la „agresiunea Rusiei asupra Ucrainei“.[33] Statele Unite însă nu au dat nici un semn că ar dori să suporte cheltuieli suplimentare, scoțând din nou în evidență diferența radicală dintre fondatorii NATO și cei care îl extindeau.

Dar mulți dintre oficialii administrației Clinton consideraseră că extinderea NATO era mai necesară promovării și stabilizării democrației în Europa de Est decât protejării ei (chiar și în Rusia, care va rămâne în afara lui).[54] „Cel mai important obiectiv al extinderii NATO“, scrie Stephen Sestanovich, expert în probleme rusești, „poate că a fost consolidarea victoriei ideilor occidentale“,[55] deși nu există dovezi clare că s-ar fi întâmplat așa ceva și nici mecanismul prin care acest lucru ar fi fost posibil nu a fost relevat. Rămânerea în afara NATO nu a avut nici un efect nociv asupra democrației sau ideilor occidentale în Suedia sau Finlanda. Între timp, Turcia, deloc o democrație liberală în momentul aderării la NATO, în 1952, a devenit și mai nedemocrată sub conducerea lui Erdoğan. Polonia a regresat sub guvernul Lege și Dreptate (PiS) după 2015. Calitatea de membru NATO a Ungariei nu l-a împiedicat pe premierul Viktor Orbán să declare, în 2014, că „epoca democrațiilor liberale a apus“. Orbán nu credea că „apartenența [Ungariei] la Uniunea Europeană“ sau, prin extensie, la NATO, „nu permite construirea unui nou stat, iliberal, pe o temelie națională“ – exact ce voia el pentru țara sa. Mai mult decât atât, a adăugat el, „ceea ce se întâmplă acum în privința relațiilor Rusiei cu Occidentul afectează mult Ungaria“.[56]

Desigur, această concluzie este exact cea pe care o dorea Moscova de la Ungaria. În timp ce adepți occidentali ai extinderii, precum Asmus, considerau că Rusia are un interes legitim în a susține „stabilitatea democratică la granița ei de vest“,[57] Moscova aplica o altă strategie: „încurajarea tendințelor autoritariste sau a inconstanței politice în cazul vecinilor ei“. Mai ales în Georgia și Ucraina, ambiția Moscovei era de a slăbi regimurile „din punct de vedere instituțional, deloc pe placul Occidentului și dependente de Rusia“.[58]

Deși comentariile lui Orbán au fost criticate de mulți dintre vecinii Ungariei, Orbán a reușit să clarifice faptul că NATO este o alianță militară al cărei impact politic este în primul rând asupra relațiilor dintre Rusia și țările care au aderat de curând sau ar dori să adere. Scopul NATO nu este de a democratiza unele țări sau de a le menține în limitele democrației. Organizația nici nu are capacitatea de a face acest lucru.

*

În ۱۹۹۲, insurgenți de limbă slavă, sprijiniți de trupe rusești, au preluat puterea în regiunea Transnistria din Moldova, o țară în care se vorbește predominant limba română, la granița de sud a Ucrainei. Deși independența proclamată de liderii ei nu a fost recunoscută internațional, Rusia sprijină economic Transnistria și păstrează aproximativ 2 000 de militari pe teritoriul ei (inclusiv 4–500 de forțe de menținere a păcii conform acordului de încetare a focului din 1992).[59]

Din 2008, Rusia a creat două noi „conflicte înghețate“ în fostele republici sovietice vecine – Georgia și Ucraina – pe model moldovenesc. Toate trei au un scop strategic important – de a împiedica NATO și Uniunea Europeană să se extindă și mai mult în est.

După așa-numita Revoluție a Trandafirilor din 2003, guvernul georgian condus de președintele Mihail Saakașvili a inițiat un program de modernizare militară folosind echipamente americane, simultan cu o campanie de aderare la NATO. Ca să-și demonstreze angajamentul și capacitatea, Georgia a contribuit cu trupe și armament la intervențiile conduse de americani în Afghanistan și Irak. Acest ajutor militar a trimis un semnal clar Moscovei că Georgia urma politicile Washingtonului și deschidea un nou front pentru forțele occidentale la granițele Rusiei.

În ۲۰۰۸, oficiali de la Kremlin considerau deja că eforturile lor de a convinge guvernul georgian să nu adere la NATO eșuaseră, creându-se astfel o situație care impunea luarea unor măsuri de urgență. Întrucât Georgia putea invoca garanțiile de securitate prevăzute de articolul 5 după aderarea la alianță, o intervenție militară cu mai puține costuri din partea

Rusiei devenea imposibilă. În martie, republicile Abhazia (majoritar rusofonă) și Osetia de Sud, desprinse din Georgia, au apelat la Rusia pentru a li se recunoaște independența față de Georgia, invocând precedentul Kosovo. Până în august, tensiunile crescânde dintre Tbilisi și Moscova au degenerat în război, rezultând într-un șah etern pus la cale de Kremlin și marcat de relații economice, politice și de securitate tot mai strânse între Rusia și cele două republici practic autonome. Gorbaciov, ale cărui critici la adresa extinderii NATO fuseseră tratate de Washington drept fanfaronadă, a susținut intervenția militară a rușilor în Georgia.[60]

Mai recent, Rusia a urmat un model similar în Ucraina. Criza politică din țară a izbucnit în noiembrie 2013, după ce presiuni masive din partea Rusiei, principalul ei catalizator, l-au convins pe președintele Viktor Ianukovici să abandoneze un Acord de Asociere cu Uniunea Europeană. O luptă între forțele pro-UE din țară, majoritatea din vest, și forțele pro-Rusia, majoritatea din est, a dus la fuga lui Ianukovici din capitală, în februarie 2014. Rusia a catalogat plecarea lui drept o lovitură de stat orchestrată de Casa Albă și a răspuns prin anexarea Crimeii în luna martie. Ajutați de trupe și de tehnică de luptă din Rusia, forțele separatiste pro-ruse din estul regiunii Donbass au început să ocupe teritorii în luna mai. O criză pe care Kennan o anticipase, în 1999, la vârsta de 95 de ani, criticând „alipirea nechibzuită a Peninsulei Crimeea, neucraineană“ la Ucraina după dezmembrarea Uniunii Sovietice.[61]

În timp ce conflictele din Moldova, Georgia și Ucraina au fost puse pe seama eforturile agresive ale Kremlinului de a restabili elemente ale imperiului sovietic, merită notat că nici una dintre regiunile separatiste – cu excepția Crimeii, care adăpostește flota Rusiei de la Marea Neagră – nu a fost anexată de Rusia. Motivul este că anexarea teritoriilor pro-ruse ar fi întărit forțele pro-occidentale în celelalte zone rămase din fiecare țară. Prin urmare, anexarea a anulat obiectivul primordial al Rusiei – prezentarea țărilor aflate dincolo de zona de influență a instituțiilor occidentale drept amenințări la adresa intereselor Rusiei. Prezența conflictelor înghețate în cele trei națiuni le blochează practic relațiile cu Occidentul. În cazul NATO, alianța a respins mereu țările aspirante care au probleme la graniță, conflicte teritoriale interne și o capacitate militară insuficientă ca să se poată apăra.

În cazul Georgiei și al Ucrainei, momentul intervențiilor Rusiei a coincis cu pași importanți făcuți de cele două țări pe calea integrării în UE și NATO. Teritoriile separatiste luate împreună, aflate sub controlul efectiv al rușilor, alcătuiesc acum un arc protector prețios de-a lungul graniței de vest și de sud-vest a Rusiei.[62] La fel cum Stalin întărise zona-tampon a Uniunii Sovietice ca reacție la Planul Marshall, la care se aștepta ca Washingtonul să adauge o componentă militară, Putin întărește și el zona-tampon a Rusiei ca reacție la extinderea NATO.

*

În ٢٠١٦, cu ocazia celei de-a ٢٥-a aniversări a încheierii Războiului Rece, cotidianul german Bild i-a luat un interviu lui Vladimir Putin. Ce nu a mers în relațiile dintre Rusia și Occident? a fost întrebat el.

„Nimic nu a mers“, a răspuns Putin. „Zidul Berlinului a căzut, dar ziduri invizibile au fost mutate în Estul Europei.“ Moscovei, a insistat el, i s-a promis că „NATO nu se va extinde spre est“, o referire la angajamentele presupuse ale lui Manfred Wörner, secretarul general al NATO, și James Baker, secretarul de stat al SUA. Dar NATO și Statele Unite, a continuat Putin, au hotărât ca ele singure să „stea pe tron în Europa“. Nu și-au ținut cuvântul. „Acest lucru a dus la neînțelegeri și învinuiri reciproce. Ele sunt cauza tuturor crizelor create de atunci.“

Punctul de vedere al lui Putin concorda pe de-a-ntregul cu felul în care oficialii sovietici percepeau schimbarea din politica SUA față de Europa în 1946. Așteptându-se ca Franklin D. Roosevelt să retragă trupele americane în decurs de doi ani după terminarea războiului, rușii erau convinși că Truman voia „să păstreze potențialul militar [al SUA în Europa] ca bază necesară pentru a-și îndeplini obiectivele agresive în viitor“.[63] Argumentul lui Putin era și o provocare la predicția lui Holbrooke, făcută cu 18 ani în urmă, cum că extinderea NATO nu va avea nici un efect asupra „relației Rusiei cu Occidentul“. „Peste ani... lumea își va aduce aminte de această dezbatere și se va întreba la ce a fost bună.“

În momentul interviului dat de Putin, Ucraina era focarul tensiunii dintre Rusia și Occident. Putin a justificat anexarea Crimeii invocând acțiunea întreprinsă de NATO la un an după predicția lui Holbrooke. „Serbia a fost bombardată și atacată cu rachete“, a spus el. „A fost o intervenție militară a Occidentului și a NATO împotriva unei Iugoslavii în disoluție.“ De ce, a întrebat el, „dacă populația din Kosovo are dreptul la autodeterminare, cea din Crimeea să nu aibă?“[64] Implicația era că, dacă NATO participase la un război ca să mute granițele unei țări, nu avea nici un drept să-i condange pe alții pentru că acționau în virtutea aceluiași principiu: autodeterminare. În loc să pună sub semnul întrebării concepția americană despre o ordine internațională liberală, care respectă suveranitatea națională, Putin a exploatat o contradicție aparentă.

În urma anexării, conflictul dintre Rusia și Ucraina pe subiectul NATO a luat amploare. În noiembrie ٢٠١٤, Dmitri Peskov, purtătorul de cuvânt al lui Putin, a declarat BBC-ului că Rusia voia „o garanție de 100% că nici nu se va pune problema aderării Ucrainei la NATO“. O astfel de extindere era o „încercare periculoasă de a distruge... echilibrul de putere“.[65] O lună mai târziu, parlamentul ucrainian a votat pentru renunțarea la statutul de țară nealiniată, un pas preliminar spre aderarea la alianță. Serghei Lavrov, ministrul afacerilor externe al Rusiei, a condangat mișcarea considerând-o „contraproductivă“, nefăcând altceva decât să „acutizeze confruntarea“.[66] În iunie 2016, Lavrov a adus precizări, afirmând că Rusia „nu consideră că existența NATO este o amenințare“, dar că „doctrina securității Rusiei este cât se poate de clară, una dintre amenințările principale fiind continuarea extinderii NATO spre est“.[67]

„La ce le trebuie [americanilor] NATO?“, l-a întrebat Putin pe Shimon Peres într-o convorbire particulară cu puțin înainte de moartea lui Peres, în acel an. „Uniunea Sovietică nu mai există“:

Pactul de la Varșovia a fost dizolvat. Eu sunt gata să devin membru NATO... Dar de ce au nevoie de Georgia în NATO? De ce au nevoie de România în NATO? Dacă [Georgia și România] vor să intre în Europa, n-au decât. Dar cu armata cui vor ele să se lupte? [Americanii] credeau că nu știu că Hrușciov a făcut cadou Crimeea Ucrainei, Crimeea făcând parte din Rusia? Nu mi-a păsat până când [americanii] i-au vrut pe ucraineni în

NATO. De ce? Nici nu m-am atins de ei. Voiau să intre în Europa, le-am spus: „Foarte bine, intrați în Europa“. Dar de ce aveau nevoie [americanii] de ei în NATO?[68]

Kennan, care murise cu doar zece ani înainte, la vârsta de 101 ani, nu ar fi rămas surprins de tensiunile crescânde. În 1997 scrisese un editorial în The New York Times în care susținea că „extinderea NATO va fi cea mai mare greșeală a politicii americane din toată epoca de după Războiul Rece“. Kennan a prezis că acest lucru „va inflama tendințele militariste, antioccidentale, naționaliste din Rusia“, „va avea un efect nociv asupra dezvoltării democrației din Rusia“, „va reinstala atmosfera Războiului Rece în relațiile Est–Vest“ și va „împinge politica externă a Rusiei în direcții deloc pe placul nostru“.[69]

În personalități precum Andrei Kozîrev, ministrul afacerilor externe al lui Elțîn și reformiștii politici Igor Gaidar și Anatoli Ciubais, Washingtonul a avut interlocutori la Moscova nu departe de Litvinov, Maiski și Gromîko din anii 1940 – personalități care vedeau în cooperarea cu Occidentul cea mai bună cale de urmat pentru Rusia.[70] Extinderea NATO însă le-a subminat credibilitatea în Rusia. Următoarele două decenii vor aduce la Kremlin un alt gen de politicieni, mai naționaliști și mai agresivi.

*

Planul Marshall a vrut să contribuie la dezangajarea militară americană în Europa, dar a sfârșit, prin NATO, cu angajarea SUA mai profundă și pe termen lung. Faptul că Moscova a crezut că Washingtonul a avut această intenție încă de la început nu a făcut decât să faciliteze procesul. Reacția agresivă a lui Stalin la Planul Marshall i-a convins pe liderii occidentali că angajarea militară a SUA, de care liderul sovietic se temea atât de mult, devenea vitală pentru securitatea lor fizică și economică. Cu aceste antecedente nu este de mirare că extinderea UE, peste o jumătate de secol, a creat și ea un conflict cu Rusia.

Ca și în cazul Planului Marshall și al NATO, UE este, de fapt, o organizație deschisă tuturor națiunilor europene, mai puțin Rusiei.[71] UE a început negocierile în 1998, la scurt timp după discursul lui Albright de la Harvard, cu zece țări central și est-europene (Republica Cehă, Bulgaria, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia și Slovenia) care aveau să adere în 2004 și 2007. Tensiunile cu Rusia au crescut aproape imediat, ca și după discursul lui Marshall din 1947.

Era clar că Rusia își pierdea influența economică și politică în țările de la graniță, care își întăreau suveranitatea alături de UE și instituțiile sale. „Conceptul de politică externă“ aprobat de Putin în anul 2000 scotea în evidență o lipsă de „respect față de interesele Rusiei în procesul de extindere a UE“. Văzând o legătură cu extinderea simultană a NATO, studiul sugera că „dimensiunea politico-militară tot mai palpabilă a UE trebuie tratată cu toată atenția“.[72]

În ٢٠٠٠ și ٢٠٠١, națiunile dornice să intre în UE – Estonia, Bulgaria, Republica Cehă și Slovacia – au impus vize turiștilor ruși. Ministerul Afacerilor Externe al Rusiei a condangat această măsură, comparând-o cu ridicarea unui nou „Zid al Berlinului“.

Restricțiile de călătorie au fost urmate de restricții economice, dat fiind că UE impunea noilor-veniți regimurile ei comerciale și de investiții. Respingând argumentele UE conform cărora va beneficia de tarife mai mici în statele est-europene care urmau să adere, Rusia insista că va avea de a face cu tarife mai mari la exporturile ei cele mai importante, estimând pierderi anuale la export, după extinderea tarifului impus de UE celor zece noi state membre, la 200–300 de milioane de euro. De asemenea, Rusia critica noile bariere tehnice și potențialele taxe antidumping.

Interese vitale ale Rusiei, cum ar fi exporturile de energie către și prin est, vor fi afectate tot mai mult. Primul tanc petrolier american cu gaz natural lichid (GNL) care a traversat Marea Baltică, în 2016, a fost întâmpinat ca un eveniment politic major în Europa – „un element care schimbă regulile jocului“, potrivit responsabilului cu energia din cadrul UE (un slovac). „GNL-ul american înseamnă mai mult decât gaz“, a declarat primarul portului lituanian care a primit navele americane. „Înseamnă libertate.“

Pe măsură ce foștii sateliți și fostele republici sovietice s-au lepădat de dependența de Rusia, sancțiunile tradiționale ale Kremlinului menite să le disciplineze, cum ar fi interdicțiile comerciale și embargoul pe gaz, și-au pierdut eficiența. În consecință, Rusia va recurge la metode noi, mai dure – de exemplu, campanii mascate, spionaj, război cibernetic și amenințări politice – ca să împiedice importurile occidentale să-i amenințe monopolurile lucrative din Est.[74]

Din punct de vedere politic, multe se schimbă odată cu extinderea UE și în detrimentul Rusiei. Președinția rotativă transferă frecvent politicile în mâinile unor state ostile, cum ar fi Polonia și Letonia. Potrivit „Conceptului de politică externă“ din anul 2000, „buna vecinătate și cooperarea mutuală“ dintre Rusia și țările baltice sunt o „condiție indispensabilă“ pentru „respectarea drepturilor populației de limba rusă“ din cele trei națiuni vecine.[75] Pe măsură ce comunitățile rusofone din astfel de state, comunități mari, de obicei, devin tot mai marginalizate, în Rusia crește presiunea de a interveni în numele lor.[76]

Schimbările radicale din jurul Rusiei au, obligatoriu, și repercusiuni asupra securității ei, ca și în cazul Planului Marshall. O Rusie izolată încearcă să păstreze sau să-și recâștige influența în regiune, în timp ce restul Europei insistă să-și păstreze prerogativele de suveranitate.

„Politicienii europeni au crezut că înființarea așa-numitei centuri a țărilor prietene la granița Uniunii Europene sigur va garanta securitatea“, spunea premierul rus Dmitri Medvedev în 2016. „Dar care au fost rezultatele acestei politici? O zonă marginalizată, cu conflicte locale și probleme economice la granițele de est și de sud.“[77]

Chiar dacă, în 1947, critica „ideea reacționară a lui Churchill“ de a crea „Statele Unite ale Europei“,[78], în zilele noastre Moscova încearcă să creeze un „arc de instabilitate“ de-a lungul frontierei de vest ca să împiedice extinderea UE. Departe de a agrea legături mai strânse între vecinii săi și UE, cum susțineau la început adepții extinderii că se va întâmpla, Rusia a amenințat că va bloca accesul Ucrainei la piața ei dacă aceasta își pune în aplicare intenția de a încheia un acord de liber schimb cu UE.[80] Ca să pedepsească Rusia pentru intervenția sa politică și militară, Occidentul i-a aplicat sancțiuni economice și financiare.

UE respinge criticile Rusiei privind extinderea. Națiunile europene, a declarat cancelarul german Angela Merkel, au negat orice obligație de a „întreba Moscova“ înainte de a trece la acțiune. „Așa s-a întâmplat timp de 40 de ani și nu vreau să se mai repete.“[81] Pentru țările prinse între Rusia și UE, acest șah etern este periculos. „Nu vrem ca altcineva să hotărască pentru noi că nu vom adera“, a spus Natalie Sabanadze, ambasadorul Georgiei la UE, „că nu vom face parte niciodată din comunitatea euro-atlantică.“[82] Aceeași dialectică perpetuă a fricii și a amenințării, a acuzațiilor și a contraacuzațiilor, a acțiunii și a reacțiunii, care a caracterizat începuturile Războiului Rece.[83]

Interesele politice și de securitate ale Occidentului, cum au aflat autorii Planului Marshall, sunt greu de despărțit. Deloc surprinzător, elitele din Rusia, Germania și Statele Unite văd de mult timp în UE și NATO două fețe ale aceleiași monede.[84] Acest lucru evidențiază provocarea cu care se confruntă Uniunea Europeană în extinderea sa spre est: cu cât pătrunde mai adânc, cu atât mai mult afectează interesele Rusiei. Dacă nu va fi controlat prin negocieri și compromisuri, conflictul va trece în sfera de securitate.

*

Comunismul a dispărut din Europa, geografia însă a rămas aceeași. Rusia este, ca întotdeauna, prea mare și prea puternică pentru a adera la instituțiile occidentale fără să le schimbe fundamental, și prea vulnerabilă la înaintarea Occidentului ca să-și accepte lăsarea pe dinafară. În consecință, găsirea unor noi forme de angajament pozitiv impune o recreare, dificilă, poate imposibilă, a instituțiilor rămase din vremea Războiului Rece.

În contrast cu perioada de început a Războiului Rece, perioada de după este marcată de absența unei strategii complexe americane, o reprezentare exactă a mijloacelor de îndeplinire a unor scopuri generale.[85] În anii 1946–1947, Statele Unite au elaborat un cadru de descurajare a sovieticilor prin care să-și apere interesele fără compromisuri sau război. Apoi au proiectat Planul Marshall drept instrumentul cel mai promițător, date fiind superioritatea militară convențională a sovieticilor în Europa și importantul avans economic al americanilor, pentru a-l pune în practică. Când Franța și

Marea Britanie au susținut că integrarea economică creștea dependența dintre națiunile Marshall și le slăbea capacitatea de a se apăra împotriva acțiunilor ostile din partea Rusiei sau a Germaniei, Statele Unite au răspuns cu NATO. Împreună, Planul Marshall și NATO au oferit mijloacele de descurajare a acestor amenințări.

Și totuși, în sfertul de secol care a trecut de la dezmembrarea Uniunii Sovietice, strategia complexă a fost lăsată deoparte, în favoarea unei improvizații menite să împace interesele divergente. Democratizarea este amestecată cu obiectivele de securitate, dar fără folos. Rezultatul este un NATO fără resurse suficiente, pus sub presiune de o Rusie tot mai înveninată și mai autoritară.[86] „Ne-am angajat să protejăm un șir întreg de țări“, observa Kennan în 1998, „chiar dacă nu avem nici resursele și nici intenția de a face acest lucru la modul serios.“[87] Avea dreptate. În consecință, politica extinderii dă greș.

Planul Marshall este considerat drept una dintre cele mai mari realizări ale politicii externe americane nu doar fiindcă a fost vizionar, ci și fiindcă a funcționat. A funcționat fiindcă Statele Unite și-au pus de acord acțiunile cu interesele și capacitățile lor în Europa, acceptând realitatea unei sfere de influență ruse în care nu puteau pătrunde fără să sacrifice credibilitatea și sprijinul popular.[88] Marile victorii ale unei guvernării inteligente își au baza în realism în aceeași măsură ca și în idealism. O lecție pe care trebuie să o învățăm din nou.

Marca estică (n.tr.)

Mulțumiri

Spre norocul meu am avut parte de un ajutor competent și neprecupețit în elaborarea acestei cărți. Timp de trei ani, Andrew Henderson a fost asociatul meu într-ale cercetării aici, la Consiliul de Relații Externe (CRE), pentru care îi sunt extrem de recunoscător. Nu numai că a scormonit prin arhive americane și germane, prin nenumărate cărți și articole în căutare de informații, prin statistici și citate (depășind toate recordurile CRE privind schimburile interbiblioteci), dar a și tradus toate materialele mele despre Germania și a servit drept șef de personal pentru stagiari și traducători. Succesorul său, Alex Lloyd George, i-a preluat atribuțiile în 2016 și a supervizat cu pricepere drumul manuscrisului spre lumina tiparului. Talentata analistă CRE Emma Smith a ajutat cu statistici, calcule și formatare. Stagiarii semestriali Jason Fauss, Jenny Samuels, Drew Leonard, John Dellamore, Christina Hong, Maxwell Schwartz, Nattakom Shrestha, Caitlin Jokubaitis, Collin Berger, William Bekker, Parul Aggarwal, Rui Yu, Michelle Nedashkovskaya și Natalie Babjukova au găsit și recenzat materiale-sursă, au compilat informații financiare și economice și au verificat autenticitatea unor date. Ulterior, Michelle a tradus pentru mine cea mai mare parte din uriașul material scris în limba rusă. Natalie a tradus fragmente din cărți în limba cehă, iar Michael Ivkov a tradus din limba sârbă materiale găsite în arhivele din Belgrad. Calde mulțumiri tuturor.

Mulțumiri și istoricului Svetlana Cervonnaia, care a căutat prin arhive guvernamentale din Moscova și a adunat mii de pagini de documente, note, traduceri și comentarii detaliate. Apoi a adnotat fiecare capitol al acestei cărți, inclusiv notele de final. Mai rar un colaborator rus atât de capabil, de meticulos și de generos.

M-am bucurat și de îndrumarea bine documentată a unui grup de studiu CRE alcătuit din experți în politică condus de Robert Zoellick, fost președinte al Băncii Mondiale: Liaquat Ahamed, Graham Allison, David Baldwin, Gary Bass, Willem Buiter, William Drozdiak, Thomas Graham, James Hoge, Reuben Jeffery, Robert Jervis, Stephen Ktkin, Alex Raskolnikov, Nicholas Rostow, Adam Tooze, Lucio Vinhas de Souza, Susan

Woodward și Philip Zelikow. John Lewis Gaddis a fost, de asemenea, darnic cu timpul său, ajutându-mă să-l înțeleg pe George Kennan și să-mi organizez ideile. Doi recenzenți anonimi numiți de CRE și doi numiți de Lucian O'Flaherty de la Oxford University Press au depistat erorile și m-au îndemnat să-mi prezint argumentele mai convingător. Le sunt extrem de recunoscător.

La sfârșit, Ben Loehnen, editorul meu genial și neîngăduitor de la Simon & Schuster, m-a convins că trebuie să revăd tot manuscrisul. Agentul meu literar, Andrew Wylie, a fost o sursă de inspirație și de observații stilistice pertinente. Richard Haass, președintele CRE, și Jim Lindsay, director de studii, s-au îngrijit să nu fac rabat de la analiză sau claritate. Jonathan Tepperman mi-a oferit sfaturi prețioase privind incisivitatea ultimului capitol. Dave Collum a corectat textul, inclusiv virgulele și liniile de pauză. Le mulțumesc din inimă.

Înainte de a încheia, aș vrea să mulțumesc Fundației Smith Richardson pentru finanțarea atât de generoasă a cercetărilor care au stat la baza acestei cărți. Fără ajutorul ei nu aș fi putut face față mai ales traducerii și prelucrării unui volum atât de mare de documente.

Erorile și eventualele slăbiciuni ale acestui produs finit îmi aparțin, desigur, numai mie.

Personaje

Acheson, Dean (1893–1971). Om de stat american. Adjunct al secretarului de stat, 1945–1947; secretar de stat, 1949–1953. Unul dintre principalii arhitecți ai doctrinei Truman și ai Planului Marshall.

Adenauer, Konrad (1876–1967). Om de stat german. Fondator și președinte al Uniunii Creștin-Democrate, 1946–1966; președinte al Consiliului Parlamentului Vest-German, 1948–1949; primul cancelar al Germaniei de Vest, 1949–1963.

Alphand, Hervé (1907–1994). Diplomat francez. Director general al afacerilor economice și financiare în cadrul ministerului afacerilor externe, 1944–1950.

Alvarez, Alberto (1905–1985). Diplomat cubanez. Ministru al afacerilor externe, 1945–1947. Președinte al Consiliului de Securitate ONU în timpul crizei provocate de blocada Berlinului, 1949.

Asmus, Ronald (1957–2011). Analist al politicii externe americane, oficial. Asistent adjunct pentru afaceri europene al secretarului de stat, 1997–2000. Susținător înfocat al extinderii NATO după prăbușirea Uniunii Sovietice.

Attlee, Clement (1883–1967). Politician britanic. Lider al Partidului Laburist, 1935–1955; premier, 1945–1951.

Auriol, Vincent (1884–1966). Politician socialist francez. Președinte, 1947–1954.

Austin Warren (1877–1962). Politician și diplomat american. Senator (republican de Vermont), 1931–1946; ambasador ONU, 1946–1953.

Baker, James, III (1930–). Diplomat american. Secretar de stat, 1989–1992; șeful personalului de la Casa Albă, 1981–1985, 1992–1993.

Barbour, Walworth (1908–1982). Diplomat american. Șeful secției pentru afaceri sud-europene din Departamentul de Stat, 1947–1949; consul la Moscova, 1949–1951.

Barkley, Alben (1877–1956). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (democrat de Kentucky), 1913–1927; senator, 1927–1949, 1955–1956; lider al majorității în Senat, 1937–1947; vicepreședinte, 1949–1953.

Baruch, Bernard (1870–1965). Finanțist, filantrop și oficial american. Consilier pe timp de război al lui Franklin D. Roosevelt; reprezentant al SUA în Comisia ONU pentru Energie, 1946.

Bell, Elliott (1902–1983). Jurnalist și consilier politic. Consilier economic al lui Thomas Dewey; membru al redacției The New York Times, 1941–1942.

Bender, George (1896–1961). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de Ohio), 1939–1953; senator, 1953–1957. A ridiculizat Planul Marshall, considerându-l bani aruncați pe fereastră.

Beneš, Edvard (1884–1948). Om de stat cehoslovac. Președinte, 1935–1938, 1945–1948. A reînființat statul independent Cehoslovacia după cel de-al Doilea Război Mondial și a condus țara până după lovitura de stat comunistă din februarie 1948.

Beria, Lavrenti Pavlovici (1899–1953). Revoluționar bolșevic și oficial sovietic. Comisar al poporului/ministru al afacerilor interne, 1938–1953. A condus poliția secretă aproape două decenii. A supervizat proiectarea bombei atomice sovietice. A fost arestat și executat după moartea lui Stalin în 1953.

Berman, Jakub (1901–1984). Politician polonez comunist apropiat de Kremlin.

Bevin Ernest (1881–1951). Sindicalist și om de stat britanic. Ministru al afacerilor externe, 1945–1951. Membru al Partidului Laburist, anticomunist înverșunat și unul dintre susținătorii europeni de frunte ai Planului Marshall și ai NATO.

Bidault, Georges (1899–1983). Om de stat francez. Ministru al afacerilor externe, 1944–1946, 1947–1948; premier, 1946, 1949–1950. Fondator de centru al Partidului Creștin-Democrat MRP, a jucat un rol esențial în lansarea Planului Marshall și a NATO.

Bilbo, Theodore (1877–1947). Politician american. Senator (democrat de Mississippi), 1935–1947. Acuzat de mai multe ori de corupție.

Bissell, Richard Jr. (1909–1994). Economist și oficial american. Director al Administrației pentru Cooperare Economică, 1948–1952. A scris influentul raport bi-partizan al Comisiei Prezidențiale de Asistență Externă (Comisia Harriman) despre Planul Marshall. Ulterior a lucrat pentru CIA.

Bloom, Sol (1870–1949). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (democrat de New York), 1923–1949; președinte al Comisiei de afaceri externe, 1939–1947, 1949.

Blücher, Franz (1896–1959). Politician vest-german. Vicecancelar, 1949–1956; ministru pentru Planul Marshall, 1949–1953; ministru pentru cooperare economică, 1953–1956. Unul dintre fondatorii Partidului Liber Democrat (FDP), clasic-liberal.

Blum, Léon (1872–1950). Om de stat francez. Premier, 1936–1937; președinte al guvernului socialist interimar care a instaurat a Patra Republică, 1946–1947.

Blunt, Anthony (1907–1983). Istoric de artă britanic și membru al grupului de agenți dubli „Cei cinci de la Cambridge“ care au spionat pentru sovietici.

Bodrov, Mihail Fedorovici (1903–1988). Diplomat sovietic. Însărcinat cu afaceri externe la Praga, 1946–1948; ambasador în Bulgaria, 1948–1954.

Bogomolov, Aleksandr Efremovici (1900–1969). Diplomat sovietic. Ambasador în Franța, 1944–1950.

Bohlen, Charles (1904–1974). Diplomat american. Consilier în cadrul Departamentului de Stat, 1947–1949, 1951–1953; ambasador în Uniunea Sovietică, 1953–1957. Expert în probleme ale Uniunii Sovietice și translatorul lui George Marshall la Moscova. A condus echipa care a redactat discursul lui Marshall de la Harvard, în iunie 1947.

Bonnet, Henri (1888–1978). Diplomat francez. Ambasador în SUA, 1944–1954.

Bradley, Omar (1893–1981). Ofițer superior american. Șeful statului major al armatei, 1948–1949; primul conducător al comitetului întrunit al șefilor de stat major, 1949–1953.

Bramuglia, Juan Atilio (1903–1962). Diplomat argentinian. Ministru al afacerilor externe, 1946–1949. Președinte al Consiliului de Securitate ONU în timpul crizei provocate de blocada Berlinului, 1948.

Bridges, Henry Styles (1898–1961). Politician american. Senator (republican de New Hampshire), 1937–1961. A susținut că ajutorul financiar pentru Europa ar fi fost inutil și contraproductiv.

Brook, William Arthur Darville (1901–1953). Pilot britanic în Forțele Aeriene Regale.

Brown, Clarence (1893–1965). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de Ohio), 1939–1965. S-a opus ajutorului acordat Europei în favoarea unor reduceri de taxe pe plan intern.

Brown, Winthrop (1907–1987). Diplomat și oficial american. Șef al secției de politică comercială din cadrul Departamentului de Stat, 1945–1948; director al biroului pentru politică comercială internațională din cadrul Departamentului de Stat, 1948–1950. A lucrat cu Will Clayton.

Bruce, David (1898–1977). Diplomat american. Șef al misiunii Comisiei de afaceri externe în Franța, 1948–1949; ambasador în Franța, 1949–1952.

Bruins, John (1896–1954). Diplomat american. Consilier la Praga, 1946–1948.

Brzezinski, Zbigniew (1928–2017). Expert în securitate și oficial american. Consilier pentru securitate națională, 1977–1981. A sprijinit extinderea NATO în anii 1990.

Buharin, Nikolai Ivanovici (1888–1938). Economist, revoluționar și teoretician rus, bolșevic, al Partidului Comunist. A elaborat constituția din 1936. A fost arestat la începutul anului 1937; judecat și executat în martie 1938.

Burgess, Guy (1911–1963). Ofițer britanic de informații. Membru al grupului de agenți dubli „Cei cinci de la Cambridge“ care au spionat pentru sovietici.

Byrnes, James (Jimmy) (1882–1972). Diplomat american. Secretar de stat, 1945–1947. Înlocuit de George Marshall în ianuarie 1947 după răcirea relațiilor cu Truman.

Caffery, Jefferson (1886–1974). Diplomat american. Ambasador în Franța, 1944–1949. A jucat un rol important în diplomație, pe fondul implementării Planului Marshall.

Cairncross, sir Alec (1911–1998). Funcționar public britanic. Economist din partea Ministerului de Finanțe al Marii Britanii la Berlin, 1945–1946; director economic al Organizației pentru Cooperare Economică Europeană, 1950–1951.

Carter, Marshall (Pat) (1909–1993). Ofițer american. Aghiotant principal al lui George Marshall.

Catroux, Georges (1877–1969). General și diplomat francez. Ambasador în Uniunea Sovietică, 1945–1948.

Celler, Emanuel (1888–1981). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (democrat de New York), 1923–1973. A susținut că ajutorul financiar pentru Europa ar promova socialismul.

Chataigneau, Yves (1891–1969). Diplomat francez. Ambasador în Uniunea Sovietică, 1948–1952.

Cernîșevski, Nikolai Gavrilovici (1828–1889). Filosof, revoluționar democrat, publicist și scriitor rus din secolul al XIX-lea.

Chiang Kai-shek (1887–1975). Lider militar și om de stat chinez și taiwanez. Președinte al Chinei, 1928–1949; președinte al Taiwanului, 1950–1975.

Ciuikov, Vasili Ivanovici (1900–1982). Comandant militar sovietic. I-a urmat mareșalului Sokolovski la comanda Grupului de forțe sovietice din Germania, 1949–1953.

Churchill, sir Winston (1874–1965). Om de stat britanic. Premier, 1940–1945, 1951–1955; lider al Partidului Conservator, 1940–1955. A condus Marea Britanie pe durata celui de-al Doilea Război Mondial și a pierdut funcția de premier în favoarea lui Clement Attlee, în 1945. A inventat termenul „cortina de fier“ într-un discurs din 1946, pentru a scoate în evidență împărțirea Europei în două sfere de influență, occidentală și sovietică.

Clay, Lucius Dubignon (1897–1978). General și om de stat american. Guvernator militar adjunct al Germaniei, 1945–1947; guvernator

militar al Germaniei, 1947–1949. Administrator militar desăvârșit, care a organizat podul aerian al Berlinului.

Clayton, William (1880–1966). Magnat al bumbacului și diplomat american. Asistent pe probleme economice al secretarului de stat, 1944–1946; adjunct pe probleme economice al secretarului de stat, 1946–1948. Susținător înflăcărat al comerțului liber multilateral și al integrării vest-europene. Un arhitect de frunte al Planului Marshall.

Clementis, Vladimir (1902–1952). Politician comunist cehoslovac. Vicepremier, 1945–1948; ministru al afacerilor externe, 1948–1950. L-a înlocuit pe Jan Masaryk ca ministru al afacerilor externe după lovitura de stat a comuniștilor din februarie 1948.

Cleveland, Harlan (1918–2008). Diplomat și oficial american. Șef de departament al misiunii italiene din cadrul Administrației ONU pentru Reabilitare și Ajutor Umanitar, 1946–1947; administrator adjunct, Secția Programelor pentru Extremul Orient, Administrația Cooperării Economice, 1949–1951; director adjunct, Agenția de Securitate Mutuală, 1952–1953.

Clifford, Clark (1906–1998). Avocat și consilier politic american. Consilier adjunct pe probleme navale al președintelui, 1945–1946; consilier pe probleme navale al președintelui, 1946–1950. Redactor de discursuri și consilier apropiat al lui Truman.

Clinton, Bill (1946–). Om de stat american, democrat. Președinte, 1993–2001. A inițiat extinderea NATO după prăbușirea Uniunii Sovietice.

Clinton, Hillary (1947–). Politician și diplomat american. Prima doamnă, 1993–2001; senator (democrat de New York), 2001–2009; secretar de stat, 2009–2013.

Cohen, Benjamin (1894–1983). Oficial american. Consilier în cadrul Departamentului de Stat, 1945–1947.

Connally, Tom (1877–1963). Politician american. Senator (democrat de Texas), 1929–1953; președinte al Comisiei de relații externe, 1941–1947, 1949–1953.

Cortesi, Arnaldo (1897–1966). Reporter la The New York Times, corespondent la Roma. A câștigat Premiul Pulitzer în 1946.

Cox, Edward Eugene (1880–1952). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (democrat de Georgia), 1925–1952. A susținut că ajutorul Marshall fără sprijin militar era ineficient.

Cripps, sir Richard Stafford (1889–1952). Politician laburist britanic. Ministru de finanțe, 1947–1950.

Dalton, lord Edward Hugh (1887–1962). Politician laburist britanic. Ministru de finanțe, 1945–1947.

Davies, Joseph (1876–1958). Avocat și diplomat american. Ambasador în Uniunea Sovietică, 1936–1938; consilier special cu rang de ambasador la Conferința de la Potsdam, 1945.

Deaton, sir Angus (1945–). Economist britanic. A câștigat Premiul Nobel pentru economie în 2015.

De Gasperi, Alcide (1881–1954). Om de stat italian. Premier, 1945–1953. Creștin-democrat pro-american care a supervizat elaborarea unei

noi constituții italiene.

de Gaulle, Charles (1890–1970). Comandant militar și om de stat francez. Președinte, 1958–1969. A condus guverne provizorii în timpul și imediat după cel de-al Doilea Război Mondial înainte de a înființa mișcarea populară Adunarea Poporului Francez (RPF) la sfârșitul anilor 1940.

Depreux, Édouard (1898–1981). Politician socialist francez. Ministru al afacerilor interne, 1947–1948; ministru al educației, 1948.

Dewey, Thomas (1902–1971). Avocat și politician american. Guvernator (republican de New York), 1943–1955; candidat la președinție din partea republicanilor. Învins de Truman în celebra cursă pe muchie de cuțit din 1948.

Djilas, Milovan (1911–1995). Politician și scriitor iugoslav. Secretar al biroului executiv al Partidului Comunist din Iugoslavia, 1948–1953.

Dodd, Norris (1879–1968). Oficial american. Secretar adjunct al agriculturii, 1946–1948; director general, Organizația pentru Agricultură și Alimentație din cadrul ONU, 1948–1954.

Douglas, Lewis (1894–1974). Diplomat american. Consilier financiar al generalului Clay, 1945; ambasador în Marea Britanie, 1947–1949. Negociator iscusit și diplomat rafinat, a fost unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai Planului Marshall în Europa.

Draper, William Jr. (1894–1974). Comandant militar și diplomat american. Șef al secției economice din cadrul Consiliului de Control pentru Germania, 1945–1946; secretar adjunct de război, 1947;

secretar adjunct al armatei, 1947–1949; reprezentant special în Europa, 1952–1953.

Drtina, Prokop (1900–1980). Politician cehoslovac. Ministru al justiției, 1945–1948. Anticomunist înverșunat.

Duclos, Jacques (1896–1975). Politician comunist francez.

Dulles, Allen (1893–1969). Avocat și diplomat. Președinte al Consiliului de relații externe, 1946–1950; director al Serviciului Central de Informații, 1953–1961.

Dulles, John Foster (1888–1959). Politician și diplomat american. Senator (republican de New York), 1949–1950; secretar de stat, 1953–1959. Consilier pe probleme de politică externă care l-a însoțit pe George Marshall la conferințele de la Moscova și Londra în 1947 și a făcut parte din echipa lui Thomas Dewey în campania prezidențială din 1948.

Dunn, James (1890–1979). Diplomat american. Ambasador în Italia, 1946–1952.

Durbrow, Elbridge (1903–1997). Diplomat american. Șef al secției est-europene din cadrul Departamentului de Stat, 1944–1946; consilier la Moscova, 1946–1948.

Eady, sir Wilfred (1890–1962). Diplomat și oficial britanic. Ministru adjunct de finanțe, 1942–1952.

Earle, Edward Mead (1894–1954). Om de știință și administrator american. Membru al grupului de analiști din cadrul Biroului de

Servicii Strategice, 1941–1942; consultant special al comandantului forțelor aeriene americane, 1942–1945.

Eaton, Charles (1868–1953). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de New Jersey), 1925–1953; președinte al Comisiei de afaceri externe din Camera Reprezentanților, 1947–1949; președinte al Comisiei speciale de asistență externă, 1947–1948.

Ebert, Friedrich (Fritz) (1894–1979). Politician comunist est-german. Primar al Berlinului de Est, 1948–1967. Fiul primului președinte al Republicii de la Weimar.

Eccles, Mariner (1890–1977). Bancher american. Președinte al Consiliului Rezervei Federale, 1934–1948.

Echols, Oliver (1892–1954). Ofițer și oficial american. Director al secției de afaceri civile din cadrul direcției Departamentului de Război, 1945–1947.

Eden, sir Robert Anthony (1897–1977). Om de stat britanic, conservator. Ministru al afacerilor externe, 1935–1938, 1940–1945, 1951–1955; premier, 1955–1957. S-a opus Planului Morgenthau de dezindustrializare a Germaniei postbelice.

Eisenhower, Dwight David (1890–1969). Comandant militar și om de stat american. Comandant suprem al Forțelor Expediționare Aliate, 1943–1945; șeful statului major al armatei, 1945–1948; președinte, 1953–1961. A condus forțele Aliate în Europa în cel de-al Doilea Război Mondial și a fost primul guvernator militar al zonei SUA din Germania ocupată.

Elsey, George (1918–2015). Oficial și aghiotant prezidențial american. Asistent al consilierului special al președintelui, 1947–1949; asistent administrativ al președintelui, 1949–1951; asistent al directorului Agenției de Securitate Mutuală, 1951–1953.

Elțîn, Boris Nikolaievici (1931–2007). Om de stat rus. Primul președinte al Federației Ruse, 1991–1999. S-a opus extinderii NATO după prăbușirea Uniunii Sovietice.

Erdoğan, Recep Tayyip (1954–). Politician turc. Premier, 2003–2014; președinte, 2014– .

Erhard, Ludwig (1897–1977). Politician german. Director al Consiliului economic pentru zona anglo-americană a Germaniei ocupate, 1948–1949; ministru al economiei, 1949–1963; cancelar, 1963–1966. Adept al pieței libere, a influențat decisiv reconstrucția postbelică a Germaniei de Vest prin reformele lui economice.

Ethride, Mark (1896–1981). Diplomat american. Delegat pe lângă Comisia de Investigații pentru elucidarea disputelor de la granițele Greciei, 1947; președinte al Comisiei Consultative pentru Informații, 1948–1950.

Feierabend, Ladislav (1891–1969). Politician și scriitor cehoslovac. Ministru de finanțe în guvernul aflat în exil la Londra, 1941–1945.

Ferguson, Homer (1889–1982). Politician american. Senator (republican de Michigan), 1943–1955. A susținut că asistența acordată guvernelor europene submina libera inițiativă.

Forrestal, James (1892–1949). Oficial american. Secretar al marinei, 1944–1947; secretar al apărării, 1947–1949. Unul dintre cei mai

agresivi membri ai cabinetului Truman.

François-Poncet, André (1887–1978). Diplomat francez. Înalt comisar pentru Germania, 1949–1955.

Franks, sir Oliver (1905–1992). Diplomat britanic. Președinte al Comitetului de Cooperare Economică Europeană, 1947–1948; ambasador în Statele Unite, 1948–1952.

Friedensburg, Ferdinand (1886–1972). Politician creștin-democrat german. Primar interimar al Berlinului, 1948.

Gaddis, John Lewis (1941–). Istoric american al Războiului Rece și biograf al lui George Kennan.

Gaidar, Igor Timurovici (1956–2009). Economist și reformator politic și economic rus.

Ganeval, Jean (1894–1981). General francez. Comandant al sectorului francez al Berlinului, 1946–1950.

Genscher, Hans-Dietrich (1927–2016). Om de stat vest-german. Președinte al Partidului Liber Democrat (FDP), 1974–1985; ministru al afacerilor externe, 1974–1992.

Gherașcenko, Vladimir Sergheevici (1905–1995). Expert sovietic în finanțe și bănci. Adjunct al Consiliului Băncii de Stat, 1944–1958; șef al secției economice din cadrul ministerului afacerilor externe, 1944–1948.

Geschke, Ottomar (1882–1957). Politician comunist german. Adjunct al Consiliului Municipal al Berlinului, 1946–1948.

Gilbert, Charles (1878–1958). Preot american. Episcop al diocezei episcopale protestante din New York, 1947–1950.

Gomułka, Władiysław (1905–1982). Politician polonez. Secretar general al Partidului Comunist, 1943–1948; prim-secretar al Partidului Comunist, 1956–1970.

Gorbaciov, Mihail Sergheevici (1931–). Lider al Partidului Comunist sovietic și om de stat. Secretar general al Partidului Comunist, 1985–1991; ultimul președinte al Uniunii Sovietice, 1990–1991. A sprijinit strângerea relațiilor Rusiei cu Occidentul și s-a opus extinderii NATO. A primit Premiul Nobel pentru Pace în 1990.

Gore, Al (1948–). Politician democrat american. Vicepreședinte, 1993–2001. Susținător al acțiunilor de prevenire a schimbărilor climatice.

Gottwald, Klement (1896–1953). Politician comunist cehoslovac. Vicepremier, 1945–1946; premier, 1946–1948; președinte, 1948–1953. A ajutat la punerea în practică a loviturii de stat comuniste din februarie 1948.

Gracev, Pavel Sergheevici (1948–2012). Comandant militar sovietic și politician rus. Ministru al apărării, 1992–1996.

Griffis, Stanton (1887–1974). Diplomat american. Ambasador în Polonia, 1947–1948.

Gromîko, Andrei Adreievici (1909–1989). Diplomat sovietic. Ambasador în Statele Unite, 1943–1946; ambasador la ONU, 1946–1948; adjunct al ministrului afacerilor externe, 1946–1949; prim-adjunct al ministrului afacerilor externe, 1949–1952.

Grotewohl, Otto (1894–1964). Politician comunist est-german. Co-președinte al Partidului Comunist SED, 1946–1964; premier, 1949–1964.

Haffner, Sebastian (1907–1998). Scriitor și jurnalist britanico-german.

Hála, František (1893–1952). Politician cehoslovac. Ministru al poștelor, 1946–1948.

Hall, Alvin (1888–1969). Oficial american. Director al Imprimeriei, 1924–1954.

Halle, Louis Jr. (1910–1998). Scriitor și diplomat american. A petrecut mulți ani în Departamentul de Stat înainte de a se muta în mediul academic.

Halleck, Charles (1900–1986). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de Indiana), 1935–1969; liderul majorității în Camera Reprezentanților, 1947–1949, 1953–1955.

Halvorsen, Gail (1920–). Pilot militar american. Participant la podul aerian al Berlinului, poreclit „bombardierul cu ciocolată“.

Harriman, William Averell (1891–1986). Bancher, politician și diplomat american. Ambasador în Uniunea Sovietică, 1943–1946; ambasador în Marea Britanie, 1946; ministru al comerțului, 1946–1948; reprezentant

special în Europa al Planului Marshall, 1948–1950; asistent special al președintelui, 1950–1952; director al Agenției de Securitate Mutuală, 1951–1953. A condus Comisia prezidențială bi-partizană pentru asistență externă (Comisia Harriman) al cărei raport despre Planul Marshall a ajutat la legiferarea lui.

Hawkins, Harry (1894–1983). Diplomat american. Consilier pe probleme de economie la ambasada din Londra, 1944–1947; director al Institutului de Servicii Externe, 1950–1952.

Hay, John (1838–1905). Om de stat american. Secretar de stat, 1898–1905.

Henderson, Lay (1892–1986). Diplomat american. Director al Biroului pentru Afaceri în Orientul Apropiat și Africa din cadrul Departamentului de Stat, 1946–1948. Ofițer de carieră în misiuni externe și expert în probleme ale Rusiei.

Herman, Stewart Jr. (1909–2006). Preot american. A participat la misiuni umanitare în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor din Geneva, 1945–1948.

Herter, Christian (1895–1966). Politician și diplomat american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de Massachusetts), 1943–1953; guvernator, 1953–1957; adjunct al secretarului de stat, 1957–1959; secretar de stat, 1959–1961. Internaționalist care a condus o vizită de documentare în Europa pentru a constata cât de gravă era situația economică postbelică a continentului.

Hickerson, John (1898–1989). Oficial și diplomat american. Director adjunct al Biroului pentru Afaceri Europene din cadrul Departamentului de Stat, 1944–1947; director al Biroului pentru

Afaceri Europene, 1947–1949; adjunct al secretarului de stat, 1949–1953; ambasador în Finlanda, 1955–1960.

Hinton, Harold (1898–1954). Scriitor și jurnalist american la The New York Times.

Hoffman, Clare (1875–1967). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de Michigan), 1935–1963.

Hoffman, Paul (1891–1974). Președinte al unei companii producătoare de automobile și oficial american. Director al Administrației pentru Cooperare Economică, 1948–1950. A supervizat implementarea Planului Marshall.

Hogan, Michael (1943–). Istoric american. Autor al volumului The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947–1952.

Holbrooke, Richard (1941–2010). Diplomat american. Ambasador în Germania, 1993–1994; adjunct al secretarului de stat pentru afaceri europene și canadiene, 1994–1995; ambasador la ONU, 1999–2001. Susținător înfocat al extinderii NATO în anii 1990.

Hoover, Herbert (1874–1964). Om de stat american, republican. Președinte, 1929–1933. Susținător influent al reconstrucției Germaniei după cel de-al Doilea Război Mondial.

Hopkins, Harry (1890–1946). Oficial american. Secretar al comerțului, 1938–1940. Unul dintre cei mai apropiați consilieri ai lui Franklin D. Roosevelt.

Hottelet, Richard (1917–2014). Jurnalist și corespondent american. A lucrat la CBS între anii 1944 și 1985.

Houdek, Vladimir (1912–2006). Diplomat cehoslovac. Ambasador la ONU, 1948–1950. Intermediar secret între Henry Wallace și Andrei Gromîko în 1948. A rămas în Occident, în 1950.

Hull, Cordell (1871–1955). Politician și diplomat american. Membru al Camerei Reprezentanților (democrat de Tennessee), 1907–1930; senator, 1931–1933; secretar de stat, 1933–1944. Adept înfocat al comerțului liber.

Humelsine, Carlisle (1915–1989). Oficial american. Secretar executiv al Departamentului de Stat, 1947–1950; asistent adjunct al secretarului de stat pe probleme de administrație, 1950; asistent al secretarului de stat pe probleme de administrație, 1950; adjunct al secretarului de stat pe probleme de administrație, 1950–1953.

Ianukovici, Viktor (1950–). Politician ucrainian. Premier, 2002–2005, 2006–2007; președinte, 2010–2014.

Iazov, Dmitri Timofeievici (1924–). Comandant militar și oficial sovietic. Ultimul ministru al apărării al Uniunii Sovietice, 1984–1991.

Iejov, Nikolai Ivanovici (1895–1940). Funcționar și oficial al Partidului Comunist sovietic. Secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist și președinte al Comisiei de Control a Partidului, 1935–1939; comisar al poporului pentru afaceri interne, 1936–1938. Organizator al represiunilor în masă din 1936–1938. Arestat în 1939 și executat în 1940 în urma unor acuzații false că ar fi încercat o lovitură de stat.

Inverchapel, lord (sir Archibald Clark Kerr) (1882–1951). Diplomat britanic. Ambasador în Statele Unite, 1946–1948.

Ivașov, Leonid Grigorievici (1943–). Oficial și istoric militar rus. Șef al Biroului Principal de Cooperare Militară Internațională din cadrul ministerului apărării, 1996–2001.

Jäger, Harald (1943–). Ofițer est-german. Grănicer la Zidul Berlinului în noiembrie 1989.

Jarman, Peterson (1892–1955). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (democrat de Alabama), 1937–1949.

Javits, Jacob (1904–1986). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de New York), 1947–1957; senator, 1957–1981.

Jdanov, Andrei Aleksandrovici (1896–1948). Lider și oficial al Partidului Comunist sovietic. Membru al Biroului Politic, 1939–1948; secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist, responsabil cu ideologia și politica externă, 1934–1948.

Jessup, Philip (1897–1986). Diplomat american. Reprezentant în Adunarea Generală ONU, 1948–1952; ambasador plenipotențiar, 1949–1953. Consilier apropiat al lui Dean Acheson, negocierile lui secrete cu ambasadorul sovietic la ONU, Iakov Malik, ducând la sfârșitul blocadei Berlinului.

Johnson, Louis (1891–1966). Oficial american. Asistent al secretarului de război, 1937–1940; secretar al apărării, 1949–1950.

Jones, Joseph Jr. (1908–1990). Diplomat american. Asistent special al asistentului secretarului de stat pentru afaceri publice, 1946–1948; asistent special al directorului Administrației pentru Cooperare Economică, 1949–1952; asistent special al reprezentantului SUA în Europa, 1952–1953. A descris începuturile Planului Marshall în cartea sa, The Fifteen Weeks.

Judt, Tony (1948–2010). Istoric și scriitor britanic. Autorul volumului Epoca postbelică. O istorie a Europei din 1945 (Editura Litera, 2019).

Jukov, Ghiorghi Konstantinovici (1896–1974). Comandant militar sovietic. Asistent al comandantului suprem al Forțelor Armate ale Uniunii Sovietice, 1942–1945; comandant al Grupului de forțe sovietice din Germania și șeful Administrației Militare Sovietice în Germania, 1945–1946.

Kardelj, Edvard (1910–1979). Revoluționar și politician comunist iugoslav. Vicepreședinte, 1945–1953; ministru al afacerilor externe, 1948–1953.

Kennan, George Frost (1904–2005). Diplomat și intelectual american. Consilier la Moscova, 1944–1946; director de planificare politică, 1947–1949; ambasador în Uniunea Sovietică, 1952–1953. Expert în probleme ale Uniunii Sovietice, autor al unor documente fundamentale despre începuturile Războiului Rece. A formulat politica de descurajare a Uniunii Sovietice. Artizan de frunte al Planului Marshall.

Hrușciov, Nikita Sergheevici (1894–1971). Lider al Partidului Comunist sovietic și premier. Prim-secretar al Partidului Comunist, 1953–1964; președinte al Consiliului de Miniștri, 1958–1964. L-a urmat pe Stalin la conducerea Uniunii Sovietice.

Kindleberger, Charles (1910–2003). Economist și oficial american. Șef al secției pentru afaceri economice germane și austriece din cadrul Departamentului de Stat, 1945–1947; consilier al Programului de Reconstrucție Europeană, 1947–1948.

King, William Lyon Mackenzie (1874–1950). Om de stat canadian, liberal. Premier, 1921–1926, 1926–1930, 1935–1948.

Kissinger, Henry (1923–). Om de stat și de știință american. Consilier pe probleme de securitate națională, 1969–1975; secretar de stat, 1973–1977. A primit Premiul Nobel pentru pace în 1973.

Knowland, William (1908–1974). Politician american. Senator (republican de California), 1945–1959; lider al majorității din Senat, 1953–1955.

Koenig, Marie-Pierre (1898–1970). General francez. Guvernator militar al zonei franceze a Germaniei ocupate, 1945–1949.

Kohl, Helmut (1930–2017). Om de stat german. Președinte al Uniunii Creștin-Democrate, 1973–1998; cancelar al Germaniei de Vest, 1982–1990; cancelar al Germaniei reunificate, 1990–1998. A condus mișcarea pentru reunificarea rapidă a Germaniei după prăbușirea Uniunii Sovietice.

Kohler, Foy (1908–1990). Diplomat american. Consilier la Moscova, 1948–1949; ambasador în Uniunea Sovietică, 1962–1966.

Kopecký, Václav (1897–1961). Politician comunist cehoslovac. Ministru al informațiilor, 1945–1953.

Kotikov, Aleksandr Ghiorghievici (1902–1981). Comandant militar sovietic. Comandant al sectorului sovietic al Berlinului, 1946–1950.

Kozîrev, Andrei Vladimirovici (1951–). Diplomat rus. Ministru al afacerilor externe, 1990–1996.

Krug, Julius (1907–1970). Oficial american. Secretar al afacerilor interne, 1946–1949.

Kuznețov, Fiodor Fedotovici (1904–1979). Comandant militar sovietic. Șeful Biroului de Informații, 1943–1945; șeful Biroului Principal de Informații al Statului Major General al Forțelor Armate, 1945–1947; președinte adjunct al Comitetului Informațiilor din cadrul Consiliului de Miniștri, 1947–1949.

Ladas, Christos (1891–1948). Avocat și oficial grec. Ministru al justiției, 1947–1948. Asasinat de un membru al Partidului Comunist din Grecia.

La Follette, Robert Jr. (1895–1953). Politician republican și progresist american. Senator (de Wisconsin), 1925–1947; membru al Comisiei Prezidențiale de Asistență Externă (Comisia Harriman), 1947.

Lasky, Melvin (1920–2004). Jurnalist american. Liberal de stânga, fondator anticomunist al revistei literare Der Monat.

Lavrov, Serghei Viktorivici (1950–). Diplomat rus. Ambasador la ONU, 1994–2004; ministru al afacerilor externe, 2004– .

Leahy, William (1875–1959). Ofițer de marină, diplomat și consilier prezidențial american. Ambasador în Franța (Vichy), 1940–1942; șef de

personal al administrației Franklin D. Roosevelt, 1942–1945; șef de personal al administrației Truman, 1945–1949.

LeMay, Curtis (1906–1990). Comandant al Forțelor Aeriene Americane. Șef de stat major al Forțelor Aeriene Strategice, 1945–1948.

Lenin, Vladimir Ilici (1870–1924). Revoluționar comunist rus și lider sovietic. A condus forțele bolșevice la victorie în Revoluția Rusă din octombrie 1917 și a devenit primul șef de stat sovietic.

Letourneau, Jean (1907–1986). Politician creștin-democrat (MRP) francez. Ministru pentru statele asociate, 1950–1953.

Lippmann, Walter (1889–1974). Scriitor și editorialist american. Câștigător de două ori al Premiului Pulitzer pentru analiza făcută politicii externe a SUA.

Litvinov, Maksim Maksimovici (1876–1951). Revoluționar comunist rus și diplomat sovietic. Comisar al poporului pentru afaceri externe, 1930–1939; ministru adjunct al afacerilor externe, 1940–1946; ambasador în Statele Unite, 1941–1943.

Lodge, Henry Cabot Jr. (1902–1985). Politician și diplomat american. Senator (republican de Massachusetts), 1937–1944, 1947–1953; ambasador la ONU, 1953–1960.

Lomakin, Iakov Mironovici (1904–1958). Economist, jurnalist și diplomat sovietic. Viceconsul la New York, 1941; consul general la San Francisco, 1942–1944; consul general la New York, 1946–1948.

Longo, Luigi (1900–1980). Politician italian. Secretar general al Partidului Comunist, 1964–1972.

Lovett, Robert (1895–1986). Diplomat american. Adjunct al secretarului de stat, 1947–1949; adjunct al secretarului apărării, 1950–1951; secretar al apărării, 1951–1953. A fost adjunctul lui Marshall la Departamentul de Stat și al Apărării.

Lozovski, Solomon Abramovici (1878–1952). Revoluționar comunist rus, lider al mișcării muncitorești și diplomat sovietic. Asistent al ministrului afacerilor externe, 1939–1946. Executat în baza unor acuzații false, în 1952, împreună cu alți membri al Comitetului Evreilor Sovietici Antifasciști.

Lucas, Scott (1892–1968). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (democrat de Illinois), 1935–1939; senator, 1939–1951; lider al majorității din Senat, 1949–1951. I-a acuzat pe adversarii republicani ai Planului Marshall că au pactizat cu Partidul Comunist.

MacColl, René (1905–1971). Jurnalist britanic. Corespondent la Washington pentru ziarul Daily Express.

Mackinder, sir Halford (1861–1947). Geograf și intelectual britanic. Întemeietor al geopoliticii.

Maclean, Donald (1913–1983). Diplomat britanic. Membru al grupului de agenți dubli „Cei cinci de la Cambridge“ care au spionat pentru sovietici.

MacVeagh, Lincoln (1890–1972). Diplomat american. Ambasador în Grecia, 1944–1947.

Maier, Charles (1939–). Istoric american al Planului Marshall.

Maiski, Ivan Mihailovici (1884–1975). Revoluționar bolșevic și diplomat, istoric și scriitor sovietic. Ambasador în Marea Britanie, 1932–1943; asistent al ministrul afacerilor externe, 1943–1946. Arestat la începutul anului 1952 și forțat să declare că a spionat pentru britanici.

Malenkov, Ghiorghi Maksimilianovici (1902–1988). Oficial sovietic. Membru al Biroului Politic, 1946–1957; secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist, 1939–1946, 1948–1953; asistent al președintelui Consiliului de Miniștri, 1946–1953. Apropiat de Stalin.

Malik, Iakov Aleksandrovici (1906–1980). Diplomat sovietic. Asistent al ministrului afacerilor externe, 1947–1953; ambasador la ONU, 1948–1952. Angajat în negocieri secrete cu diplomatul american Philip Jessup pentru încheierea blocadei Berlinului.

Malone, George (1890–1961). Politician american. Senator (republican de Nevada), 1947–1959. S-a opus Planului Marshall pe motiv că ar „finanța socialismul“ în Europa.

Mamedov, Ghiorghi Enverovici (1947–). Diplomat rus. Asistent al ministrului afacerilor externe, 1991–2003; ambasador în Canada, 2003–2014.

Mao Tse-tung (1893–1976). Revoluționar comunist chinez și fondator al Republicii Populare Chineze.

Marshall, George Catlett (1880–1959). Comandant militar și om de stat american. Șeful statului major al armatei, 1939–1945; secretar de stat, 1947–1949; secretar al apărării, 1950–1951. Discursul lui din iunie 1947

de la Harvard a pregătit terenul pentru masivul program de asistență europeană care îi va purta numele. A primit Premiul Nobel pentru pace în 1953.

Martin, Joseph (1884–1968). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de Massachusetts); președinte al Camerei Reprezentanților, 1947–1949, 1953–1955. S-a pronunțat în favoarea unei riposte militare americane după lovitura de stat comunistă din Cehoslovacia, februarie 1948.

Masaryk, Jan (1886–1948). Diplomat cehoslovac. Ministru al afacerilor externe, 1945–1948. Fiu al fondatorului țării după Primul Război Mondial, a încercat să păstreze independența Cehoslovaciei față de Uniunea Sovietică.

Massigli, René (1888–1988). Diplomat francez. Ambasador în Marea Britanie, 1944–1955.

Matthews, Harrison Freeman (1899–1986). Oficial și diplomat american. Directorul Biroului pentru Afaceri Europene din cadrul Departamentului de Stat, 1944–1947; asistent al secretarului de stat adjunct, 1950–1953.

McClellan, John (1896–1977). Politician american. Senator (democrat de Arkansas), 1943–1977. A insistat ca senatorii să sprijine Planul Marshall doar alături de o alianță militară cu Europa de Vest.

McCloy, John Jay (1895–1989). Oficial și diplomat american. Asistent al secretarului de război, 1941–1945; președinte al Băncii Mondiale, 1947–1949; Înalt Comisar pentru Germania, 1949–1952.

McNaughton, Frank (1906–1978). Scriitor și jurnalist american. Corespondent în Washington pentru publicația Time.

Meany, William George (1894–1980). Lider sindical american. Secretar-trezorier al Federației Americane a Muncii, 1939–1952; membru al Comisiei prezidențiale de asistență externă (Comisia Harriman), 1947.

Medvedev, Dmitri Anatolievici (1965–). Avocat și politician rus. Prim asistent al președintelui guvernului, 2005–2008; președinte, 2008–2012; premier, 2012–2020.

Mendès-France, Pierre (1907–1982). Diplomat și politician socialist-radical francez. Premier, 1954–1955.

Merkel, Angela (1954–). Om de stat german. Președinte al Uniunii Creștin-Democrate, 2000– ; cancelar, 2005– .

Merrow, Chester (1906–1974). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de New Hampshire), 1943–1963. În 1948 a susținut întărirea Forțelor Aeriene ale SUA ca reacție la amenințarea sovietică tot mai prezentă în Europa de Vest.

Miall, Leonard (1914–2005). Jurnalist britanic. Corespondent BBC în Statele Unite, 1945–1953.

Milward, Alan (1935–2010). Istoric britanic. Autor al volumului The Reconstruction of Western Europe, 1945–1951. A susținut că Europa își putea reveni cel puțin la fel de bine și fără Planul Marshall.

Mitterand, François (1916–1996). Om de stat francez. Prim-secretar al Partidului Socialist, 1971–1981; președinte, 1981–1995. A insistat pentru o integrare europeană mai complexă după căderea Zidului Berlinului.

Modzelewski, Zygmunt (1900–1986). Diplomat comunist polonez. Ministru al afacerilor externe, 1947–1951.

Molotov, Viaceslav Mihailovici (1890–1986). Revoluționar bolșevic și lider politic și guvernamental al Partidului Comunist. Președinte al Consiliului Comisarilor Poporului (șeful guvernului), 1930–1941; comisar al poporului pentru afaceri externe/ministru al afacerilor externe, 1939–1949, 1953–1956. Doctrinar marxist, loial lui Stalin, a rămas celebru printre oamenii de stat contemporani pentru poziția diplomatică înverșunat antioccidentală.

Monnet, Jean (1888–1979). Om de stat francez. Președinte al Înaltei Autorități a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, 1952–1955. A elaborat Planul Monnet pentru reconstrucția economică și modernizarea Franței după cel de-al Doilea Război Mondial.

Morgenthau, Henry Jr. (1891–1967). Oficial american. Secretar de finanțe, 1934–1945. Unul dintre cei mai apropiați confidenți ai lui Franklin D. Roosevelt. A dat numele planului de dezindustrializare a Germaniei în urma celui de-al Doilea Război Mondial.

Mosley, Leonard (1913–1992). Jurnalist britanic. Corespondent pentru Sunday Times.

Muggeridge, Malcolm (1903–1990). Jurnalist britanic. Corespondent la Washington pentru The Daily Telegraph la sfârșitul anilor 1940.

Mundt, Karl (1900–1974). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de Dakota de Sud), 1939–1948; senator, 1948–1973. Membru al Comisiei Herter care a vizitat Europa pentru a evalua necesarul reconstrucției ei, în 1947.

Murphy, Robert (1894–1978). Diplomat american. Consilier politic pentru Germania, 1945–1949; ambasador în Belgia, 1949–1952. Unul dintre principalii consilieri ai generalului Clay în Germania, s-a declarat în favoarea unui atitudini agresive în relația cu Uniunea Sovietică.

Nitze, Paul (1907–2004). Oficial american. Director adjunct al Biroului pentru Politici Comerciale Internaționale din cadrul Departamentului de Stat, 1946–1947; asistent adjunct al secretarului de stat pe probleme economice, 1947–1949; director al planificării politice, 1949–1953. Șeful statisticienilor și contabililor care au elaborat „caietele maronii", în care erau detaliate necesitățile și finanțele țărilor beneficiare ale ajutorului Marshall.

Nixon, Richard (1913–1994). Om de stat american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de California), 1947–1950; senator, 1950–1953; vicepreședinte, 1953–1961; președinte, 1969–1974. Membru al Comisiei Herter care a vizitat Europa pentru a evalua necesarul reconstrucției ei, în 1947.

Nosek, Jindřich (1896–1984). Diplomat cehoslovac. Ambasador în Franța, 1944–1948.

Nosek, Václav (1893–1955). Politician comunist cehoslovac. Ministru al afacerilor interne, 1945–1948.

Nourse, Edwin (1883–1974). Om de știință și oficial american. Președinte al Comitetului Consilierilor Economici, 1946–1949.

Novikov, Nikolai Vasilievici (1903–1989). Diplomat sovietic. Ambasador în Statele Unite, 1946–1947.

Orbán, Viktor (1963–). Politician maghiar. Premier, 1998–2002; 2010– .

Otcikin, Boris Romanovici (1921–?). Ofițer sovietic. A lucrat în biroul comandantului Berlinului din 1945 până în 1949.

Parodi, Alexandre (1901–1979). Diplomat francez. Secretar general al ministerului afacerilor externe, 1949–1956.

Patterson, Robert (1891–1952). Judecător și oficial american. Secretar de război, 1945–1947.

Patton, George (1885–1945). Comandant militar american. Comandant legendar din al Doilea Război Mondial ale cărui rugăminți de a fi lăsat să continue ofensiva asupra Berlinului au fost respinse de generalul Eisenhower.

Pauley, Edwin (1903–1981). Comandant de afaceri și consilier politic american. Reprezentant personal al lui Truman în Comisia Aliată pentru Despăgubiri de Război, 1945–1947; consilier special al lui George Marshall, 1947–1948.

Pavlov, Valentin Sergheevici (1937–2003). Politician sovietic. Ministru de finanțe, 1989–1991; premier, 1991. A ajutat la lovitura de stat eșuată împotriva lui Gorbaciov, în august 1991.

Pearson, Drew (1897–1969). Jurnalist american. Autor al rubricii intitulate „Washington Merry-Go-Round“, găzduită concomitent de mai multe ziare, 1932–1969.

Peskov, Dmitri Sergheevici (1967–). Oficial și translator rus. Secretar de presă al premierului, 2008–2012; secretar de presă al președintelui și adjunct al șefului administrației președintelui Federației Ruse, 2012– .

Peterson, sir Maurice Drummond (1889–1952). Diplomat britanic. Ambasador în Uniunea Sovietică, 1946–1949.

Philby, Harold (Kim) (1912–1988). Ofițer britanic de informații. Membru al grupului de agenți dubli „Cei cinci de la Cambridge“ care au spionat pentru ruși.

Philip, André (1902–1970). Politician socialist francez. Ministru de finanțe, 1946, 1946–1947.

Pickering, Thomas (1931–). Diplomat american. Ambasador la ONU, 1989–1992; ambasador în Federația Rusă, 1993–1996.

Pieck, Wilhelm (1876–1960). Politician est-german. Co-președinte al Partidului Comunist SED, 1946–1960; primul președinte al Germaniei de Est, 1949–1960.

Primakov, Evgheni Maksimovici (1929–2015). Politician și diplomat sovietic și rus. Șeful Serviciului de Informații Externe Sovietic/Rus, 1991–1996; ministru al afacerilor externe, 1996–1998; premier, 1998–1999.

Putin, Vladimir Vladimirovici (1952–). Om de stat rus. Premier, 1999, 2008–2012; președinte, 2000–2008, 2012– . Era ofițer KGB în Germania de Est când a căzut Zidul Berlinului. Adversar înverșunat al extinderii NATO.

Queuille, Henri (1884–1970). Politician socialist radical francez. Premier, 1948–1949, 1950, 1951.

Ramadier, Paul (1888–1961). Politician socialist francez. Premier, 1947.

Ratiani, Ghiorghi Mihailovici (1917–1978). Jurnalist, istoric și scriitor sovietic. Jurnalist și editor al ziarului Pravda.

Rayburn, Sam (1882–1961). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (democrat de Texas), 1913–1961; președinte al Camerei Reprezentanților, 1940–1947, 1949–1953, 1955–1961.

Reagan, Ronald (1911–2004). Om de stat american. Guvernator (republican de California), 1967–1975; președinte, 1981–1989.

Reed, Philip (1899–1989). Om de afaceri american. Președinte al Companiei General Electric, 1940–1942, 1945–1958.

Reston, James (1909–1995). Reporter american pentru The New York Times timp de 50 de ani. A câștigat de două ori Premiul Pulitzer.

Reuter, Ernst (1889–1953). Politician social-democrat german. Primar al Berlinului de Vest, 1948–1953.

Revai, Josef (1898–1959). Politician comunist maghiar. Membru al Biroului Politic, 1945–1952; ministru al educației, 1949–1953.

Riddleberger, James (1904–1982). Diplomat american. Șef al Secției de afaceri central-europene din cadrul Departamentului de Stat, 1944–1947; director al Biroului pentru Afaceri Politice de pe lângă Înaltul Comisar SUA pentru Germania, 1949–1950; consilier politic în Administrația Cooperării Economice, 1950–1952.

Ripka, Hubert (1895–1958). Politician cehoslovac. Ministru al comerțului extern, 1945–1948. A fost în favoarea unor relații economice mai strânse cu Occidentul și a participării la Planul Marshall. A fugit din țară după lovitura de stat comunistă din februarie 1948.

Roberts, sir Frank (1907–1998). Diplomat britanic. Ministru la Moscova, 1945–1947; secretar particular principal al lui Bevin, 1947–1949.

Robertson, sir Brian (1896–1974). General britanic. Guvernator militar adjunct al zonei britanice a Germaniei ocupate, 1945–1947; guvernator militar și comandant, 1947–1949; Înalt Comisar pentru Germania, 1949–1950.

Roll, Eric (1907–2005). Diplomat britanic. Ministru adjunct al finanțelor, 1948–1949; membru al delegației în Organizația pentru Cooperare Economică Europeană, 1949.

Roosevelt, Eleanor (1884–1962). Diplomat american și soție a lui Franklin D. Roosevelt. Primă doamnă, 1933–1945; delegat la Adunarea Generală ONU, 1945–1953.

Roosevelt, Franklin D. (1882–1945). Om de stat american, democrat. Președinte, 1933–1945. A condus Statele Unite prin Marea Criză și cel de-al Doilea Război Mondial. Viziunea lui despre o ordine mondială postbelică întemeiată pe instituții multilaterale și cooperare cu Uniunea Sovietică s-a dovedit un fiasco după moartea sa.

Rostow, Eugene (1913–2002). Om de știință și diplomat american. Decan al facultății de drept din cadrul Universității Yale, 1955–1965; adjunct al secretarului de stat, 1966–1969.

Rostow, Walt (1916–2003). Economist și oficial american. Adjunct al șefului secției economice germano-austriece din cadrul Departamentului de Stat, 1945–1946; asistent al secretarului executiv al Comunității Economice pentru Europa, 1947–1949.

Royall, Kenneth (1894–1971). Oficial american. Adjunct al secretarului de război, 1945–1947; secretar de război, 1947; secretar al armatei, 1947–1949. A susținut retragerea trupelor occidentale din Berlin în timpul blocadei sovietice.

Saakașvili, Mihail (1967–). Politician georgian. Președinte, 2004–2007, 2008-2013.

Sabanadze, Natalie (1975–). Diplomat georgian. Ambasador la Uniunea Europeană, 2013– .

Sazonov, Serghei Dmitrievici (1860–1927). Diplomat rus. Ministru al afacerilor externe, 1910–1916.

Schumacher, Kurt (1895–1952). Politician german. Președinte al Partidului Social-Democrat (SPD), 1946–1952. Social-democrat anticomunist, a pledat pentru reunificarea Germaniei postbelice.

Schuman, Robert (1886–1963). Om de stat francez. Ministru de finanțe, 1946; premier, 1947–1948; președinte al Parlamentului European, 1958–1960. Un vajnic susținător al integrării vest-europene și al instituțiilor multilaterale.

Scowcroft, Brent (1925–). Comandant militar și oficial american. Consilier pe probleme de siguranță națională, 1975–1977, 1989–1993.

Semionov, Vladimir Semionovici (1874–1960). Oficial sovietic. Consilier militar, 1945–1946; consilier politic pentru Administrația Militară Sovietică în Germania, 1946–1949; consilier politic pentru Comisia Sovietică de Control în Germania, 1949–1953.

Semler, Johannes (1898–1973). Oficial german. Director economic al zonei anglo-americane în Germania ocupată, 1947–1948.

Sforza, Conte Carlo (1873–1952). Diplomat italian. Ministru al afacerilor externe, 1920–1921, 1947–1951.

Sicherman, Harvey (1945–2010). Om de știință și oficial american. Membru al Grupului de Planificare a Politicilor, 1991–1992.

Slánský, Rudolf (1901–1952). Politician comunist cehoslovac. Secretar general al Partidului Comunist, 1945–1951.

Smirnov, Andrei Andreievici (1905–1982). Diplomat sovietic. Șef al secției europene III a Comisariatului Poporului/ministerului afacerilor externe, 1943–1949; asistent al ministrului afacerilor externe, 1946–1949.

Smith, Frederick (1884–1956). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de Ohio), 1939–1951. S-a opus Planului Marshall, considerându-l „comunism 100%“.

Smith, Lawrence (1892–1958). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de Wisconsin), 1941–1958. Membru al Comisiei Herter care a vizitat Europa pentru a evalua necesarul reconstrucției ei, în 1947.

Smith, Walter Bedell (1895–1961). General și diplomat american. Șef de stat major pe lângă generalul Eisenhower, 1942–1945; ambasador în Uniunea Sovietică, 1946–1949; director al serviciului central de informații, 1950–1953.

Smutný, Jaromir (1892–1964). Oficial cehoslovac. Șef al Biroului Prezidențial din Exil, 1940–1945; cancelar al președintelui la Praga, 1945–1948.

Snyder, John (1895–1985). Bancher și oficial american. Secretar de finanțe, 1946–1953.

Sokolovski, Vasili Danilovici (1897–1968). Comandant militar sovietic. Comandant al Grupului de forțe sovietice din Germania și șef al Administrației Militare Sovietice din Germania, 1946–1949. A reprezentat Uniunea Sovietică în Consiliul de Control al Aliaților.

Soros, George (1930–). Investitor și filantrop americano-maghiar. Fondator al Fundațiilor pentru o Societate Deschisă.

Spaak, Paul-Henri (1899–1972). Om de stat socialist belgian. Premier, 1938–1939, 1947–1950; ministru al afacerilor externe, 1939–1945,

1954–1957, 1961–1966; secretar general al NATO, 1957–1961. Vajnic susținător al integrării vest-europene și al instituțiilor multilaterale.

Spiel, Hilde (1911–1990). Romancier și jurnalist austriaco-evreu. A scris pentru Die Welt și The New Statesman.

Stalin, Iosif Visarionovici (1879–1953). Revoluționar bolșevic și dictator sovietic. Secretar general al Partidului Comunist, 1922–1953; președinte al Consiliului de Miniștri, 1941–1953; președinte al Comitetului de Stat al Apărării, 1941–1945; comisar al poporului pentru apărare, 1941–1946.

Steinbrück, Peer (1947–). Politician social-democrat german. Ministru de finanțe, 2005–2009.

Steinhardt, Laurence (1892–1950). Diplomat american. Ambasador în Uniunea Sovietică, 1939–1941; ambasador în Cehoslovacia, 1944–1948.

Stimson, Henry (1867–1950). Om de stat american. Secretar de stat, 1929–1933; secretar de război, 1940–1945; președinte al Comisiei Stimson pentru Planul Marshall destinat reconstrucției europene, 1947–1948.

Stránsky, Jaroslav (1884–1973). Oficial cehoslovac. Ministru al justiției în guvernul aflat în exil la Londra, 1942–1945; ministru al educației, 1946–1948.

Sudoplatov, Pavel (1907–1996). Șef al unei rețele de spionaj și al unui comando sovietic. Unul dintre cei care au pus la cale asasinarea lui Lev Troțki, în 1940.

Suslov, Mihail Andreievici (1902–1982). Ideolog și oficial al Partidului Comunist sovietic. Șef al secției de politică externă a Comitetului Central al Partidului Comunist, 1946–1947; șef al secției AgitProp din cadrul Comitetului Central, 1947–1948, 1949–1952; redactor-șef al ziarului Pravda, 1949–1950; secretar al Comitetului Central, 1947–1982.

Svoboda, Ludvik (1895–1979). Comandant militar comunist și politician cehoslovac. Ministru al apărării, 1945–1950; președinte, 1968–1975.

Široky, Viliam (1902–1971). Politican comunist cehoslovac. Vicepremier, 1945–1953; premier, 1953–1963.

Taber, John (1880–1965). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de New York), 1923–1963. S-a declarat împotriva Planului Marshall pe motiv că europenii trebuiau să muncească la fel de mult ca americanii.

Taft, Robert (1889–1953). Politician american. Senator (republican de Ohio), 1939–1953. S-a opus Planului Marshall pe motiv că era un dezastru fiscal.

Talbott, Strobe (1946–). Om de știință și oficial american. Adjunct al secretarului de stat, 1994–2001; președinte al Institutului Brookings, 2002–2017. Expert în probleme ale Rusiei.

Teltschik, Horst (1940–). Om de afaceri și oficial german. Principalul consilier pe politică externă și strateg politic al cancelarului Kohl în timpul reunificării Germaniei.

Thatcher, Margaret (1925–2013). Om de stat britanic. Lider al Partidului Conservator, 1975–1990; premier, 1979–1990. A avertizat că reunificarea Germaniei va duce la instabilitate în Europa Centrală și de Est.

Tito, Josip Broz (1892–1980). Lider comunist iugoslav. Premier, 1945–1953; președinte, 1953–1980. L-a sfidat pe Stalin, declarând Iugoslavia țară nealiniată.

Togliatti, Palmiro (1893–1964). Politician italian. Secretar și lider al Partidului Comunist Italian, 1926–1964.

Truman, Harry (1884–1972). Om de stat american. Senator (democrat de Missouri), 1935–1945; vicepreședinte, 1945; președinte, 1945–1953. A condus Statele Unite la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și începutul Războiului Rece. A alcătuit o echipă formidabilă de oficiali și diplomați cu ajutorul căreia a reușit să treacă peste această perioadă tumultuoasă. A dat numele Doctrinei Truman, al cărei principal obiectiv a fost prevenirea extinderii comunismului condus de sovietici.

Tunner, William (1906–1983). Comandant american de aviație. Comandant al Grupării Operative de Aviație pentru Podul Aerian, 1948–1949. Geniu logistic, a organizat podul aerian al Berlinului.

Ulbricht, Walter (1893–1973). Lider est-german. Secretar general al Partidului Comunist, 1950–1971; președinte al Consiliului de Stat, 1960–1973. A fost un prozelit devotat al lui Stalin și primul lider al Germaniei de Est.

Vandenberg, Arthur (1884–1951). Politician american. Senator (republican de Michigan), 1928–1951; președinte al Comisiei de Relații Externe a Senatului, 1947–1949. Izolaționist devenit internaționalist

după Pearl Harbor, a fost un tactician legislativ desăvârșit și cel mai important susținător al Planului Marshall în Congres.

van der Beugel, Ernst (1918–2004). Economist și diplomat olandez. Delegat în Comitetul pentru Cooperare Economică Europeană, 1947; director al secției ministerului afacerilor externe pentru Planul Marshall, 1948–1952.

Varga, Evgheni Samuilovici (1879–1964). Economist sovietic de origine maghiară. Autor al volumului Schimbări în economia capitalistă în urma celui de-al Doilea Război Mondial.

Vinson, Frederick (1890–1953). Politician și jurist american, democrat. Secretar de finanțe, 1945–1946; președinte al Curții Supreme, 1946–1953. Prieten apropiat al lui Truman.

Vîșinski, Andrei Ianuarievici (1883–1954). Avocat și diplomat sovietic. Procuror general al Uniunii Sovietice, 1935–1939; asistent al președintelui Consiliului Comisarilor Poporului, 1939–1944; asistent al comisarului poporului pentru afaceri externe/al ministrului afacerilor externe, 1940–1949; ministru al afacerilor externe, 1949–1953. A fost primul adjunct al lui Molotov timp de aproape un deceniu, înlocuindu-l în 1949.

Vursell, Charles (1881–1974). Politician american. Membru al Camerei Reprezentanților (republican de Illinois), 1943–1959. A susținut că ajutorul Marshall ar fi fost mai util întăririi Forțelor Aeriene ale SUA.

Wałęsa, Lech (1943–). Lider de sindicat și om de stat polonez. Președinte al sindicatului Solidaritatea, 1980–1990; președinte, 1990–1995.

Wallace, Henry (1888–1965). Politician american. Vicepreședinte, 1941–1945; secretar al comerțului, 1945–1946. Candidat la președinție din partea Partidului Progresist în 1948, a criticat Planul Marshall, considerându-l beligerant și imperialist.

Wellstone, Paul (1944–2002). Politician american. Senator (democrat de Minnesota), 1991-2002.

Wherry, Kenneth (1892–1951). Politician american. Senator (republican de Nenbraska), 1943–1941.

White, Harry Dexter (1892–1948). Economist american, oficial al Trezoreriei. Simpatizant al Uniunii Sovietice și admirator al sistemului ei economic, a fost considerat o valoroasă sursă de influență de către serviciul sovietic de informații.

White, William (1905–1994). Jurnalist american. Corespondent pentru The New York Times.

Wiley, Alexander (1884–1967). Politician american. Senator (republican de Wisconsin), 1939–1963. A vrut ca Statele Unite să beneficieze baze și materiale strategice în Europa în schimbul ajutorului economic.

Wilson, Woodrow (1856–1924). Om de stat american, democrat. Președinte, 1913–1921. A pledat pentru o ordine mondială postbelică bazată pe „14 puncte“, printre ele autodeterminarea și eliminarea barierelor comerciale.

Wisner, Frank (1909–1965). Oficial american. Asistent adjunct al secretarului de stat pentru zonele ocupate, 1947–1948; asistent al directorului pentru coordonare politică în cadrul CIA, 1948–1951.

Wörner, Manfred (1934–1994). Politician și diplomat german. Secretar general al NATO, 1988–1994.

Wrong, Humphrey Hume (1894–1954). Diplomat canadian. Ambasador în Statele Unite, 1946–1953.

Young, Owen (1874–1962). Om de afaceri american. Președin–te al Companiei General Electric, 1922–1939, 1942–1945; membru al Comisiei prezidențiale de asistență externă (Comisia Harriman), 1947.

Zellerbach, James (1892–1963). Om de afaceri și diplomat american. Șeful misiunii Administrației Cooperării Economice în Italia, 1948–1950.

Zenkl, Petr (1884–1975). Politician cehoslovac. Președinte al Partidului Național-Socialist, 1945–1948.

Zoellick, Robert (1953–). Diplomat american. Consilier în cadrul Departamentului de Stat, 1989–1991; adjunct al secretarului de stat pentru economie și agricultură, 1991–1992; reprezentant comercial, 2001–2005; asistent al secretarului de stat, 2005–2006; președinte al Băncii Mondiale, 2007–2012.

Zorin, Valerian Aleksandrovici (1902–1986). Diplomat sovietic. Ambasador în Cehoslovacia, 1945–1947; asistent al ministrului afacerilor externe, 1947–1955, 1956–1965.

ANEXE

ANEXA A

DISCURSUL DESPRE DOCTRINA TRUMAN

(transcript)

12 martie 1947

Domnule președinte al Senatului, Domnule președinte al Camerei Reprezentanților, stimați membri ai Congresului Statelor Unite:

Situația gravă cu care se confruntă lumea în ziua de azi impune prezența mea în fața unui sesiuni comune a Congresului. Sunt în joc politica externă și securitatea națională a țării. Unul dintre aspectele acestei situații, pe care vi le aduc la cunoștință pentru a medita asupra lor și a lua o decizie, este legat de Grecia și Turcia. Statele Unite au primit de la guvernul Greciei o cerere urgentă de asistență economică și financiară. Rapoarte preliminare de la Misiunea Economică Americană aflată în Grecia precum și rapoarte de la ambasadorul american în Grecia susțin afirmația guvernului grec potrivit căreia asistența este absolut vitală dacă vrem ca Grecia să trăiască mai departe ca națiune liberă.

Cred cu toată tăria că nici poporul american și nici Congresul nu doresc să ignore cererea guvernului grec. Grecia nu este o țară bogată. Lipsa unor resurse naturale suficiente i-a silit mereu pe greci să muncească din greu pentru a supraviețui. Din 1940, această țară harnică, iubitoare de pace, a suferit de pe urma unei invazii, a fost ocupată timp de patru ani de un dușman necruțător și a fost marcată de aprige conflicte interne.

Când au intrat în Grecia, forțele eliberatoare au descoperit că, în retragere, germanii au distrus efectiv toate căile ferate, drumurile, instalațiile portuare, liniile de comunicații și marina comercială. Mai bine de 1 000 de sate au fost arse din temelii. 85% dintre copii sunt bolnavi de tuberculoză. Vitele, păsările și animalele de povară au dispărut aproape complet. Inflația a șters practic toate economiile oamenilor. Ca rezultat al acestor condiții tragice, o minoritate agresivă, exploatând lipsurile și nefericirea conaționalilor, a creat un haos politic care până acum a împiedicat reconstrucția economică.

Grecia nu dispune de fonduri cu care să finanțeze importul bunurilor absolut necesare supraviețuirii. Din această cauză poporul nu poate rezolva probleme reconstrucției. Grecia are o nevoie disperată de asistență economică și financiară ca să poată relua importul de hrană, îmbrăcăminte, combustibil și semințe. Acestea sunt indispensabile supraviețuirii și se pot obține numai din străinătate. Grecia trebuie ajutată ca să importe bunurile necesare restabilirii ordinii interne și a securității, vitale pentru reconstrucția politică și economică. Guvernul grec solicită și ajutorul unor administratori, economiști și tehnicieni americani cu experiență care să se asigure că sprijinul financiar și de altă natură acordat Greciei va fi folosit cu eficiență la crearea unei economii stabile și autonome și la îmbunătățirea administrației publice.

Însăși existența statului grec este amenințată de activitățile teroriste ale câtorva mii de oameni înarmați, conduși de comuniști, care sfidează autoritatea guvernului în mai multe zone, cu precădere de-a lungul granițelor de nord. O comisie numită de Consiliul de Securitate al ONU investighează chiar în aceste zile tulburările din nordul Greciei și acuzațiile de încălcare a graniței dintre Grecia, pe de o parte, și Albania, Bulgaria și Iugoslavia, pe de altă parte.

Între timp, guvernul grec nu poate face față situației. Armata greacă este mică și prost dotată. Are nevoie de provizii și de armament ca să poată restabili autoritatea pe întreg teritoriul Greciei. Țara trebuie să fie ajutată ca să se poată ajuta singură și să devină o democrație care se respectă. Statele Unite trebuie să ofere această asistență. Noi deja am oferit Greciei ajutor umanitar și economic în mai multe domenii. Dar nu suficient. Nu există o altă țară la care Grecia democratică să poată apela. Nici o altă națiune nu

este dispusă și nici în stare să ofere sprijinul necesar unui guvern grec democratic.

Guvernul britanic, care a ajutat până acum Grecia, nu mai poate oferi sprijin economic și financiar după 31 martie. Marea Britanie se vede obligată să-și reducă sau să renunțe la angajamentele ei în mai multe părți ale lumii, inclusiv în Grecia.

Ne-am gândit cum ar putea să ajute ONU în această criză. Dar situația este urgentă, se impune o acțiune imediată, iar ONU și instituțiile ei nu sunt în măsură să ofere ajutorul de care este nevoie.

Este important să subliniem că guvernul grec ne cere ajutorul și ca să folosească eficient asistența financiară și de altă natură pe care am putea să o oferim Greciei, precum și să-și îmbunătățească administrația publică. Este absolut crucial să supervizăm utilizarea tuturor fondurilor furnizate Greciei astfel încât fiecare dolar cheltuit să contribuie la transformarea Greciei într-o țară capabilă să se autoîntrețină, cu o economie în care să poată înflori o democrație sănătoasă.

Nici un guvern nu este perfect. Una dintre principalele virtuți ale unei democrații este că defectele ei sunt mereu vizibile și, în cursul proceselor democratice, pot fi scoase în evidență și corectate. Guvernul Greciei nu este perfect. Dar reprezintă 85% dintre membrii parlamentului grec care au fost aleși anul trecut. Observatorii străini, inclusiv 692 de americani, au ajuns la concluzia că alegerile respective au reflectat corect opiniile poporului grec.

Guvernul grec funcționează într-o atmosferă de haos și de extremism. A comis o serie de greșeli. Extinderea ajutorului din partea țării noastre nu înseamnă că Statele Unite sunt de acord cu tot ce a făcut și urmează să facă guvernul grec. În trecut am condangat, cum condangăm și acum, măsurile extremiste ale dreptei și ale stângii. În trecut am recomandat toleranță, recomandăm toleranță și acum.

Vecina Greciei, Turcia, merită și ea atenție. Evident, viitorul Turciei, ca stat independent și sănătos din punct de vedere economic, nu este mai puțin important decât viitorul Greciei pentru popoarele iubitoare de libertate ale lumii. Situația în care se află Turcia astăzi este mult diferită de cea a

Greciei. Turcia a fost scutită de dezastrele care au copleșit Grecia. În timpul războiului, Statele Unite și Marea Britanie au ajutat Turcia din punct de vedere material.

Chiar și așa, Turcia are nevoie de sprijinul nostru. După terminarea războiului, Turcia a solicitat asistență financiară din partea Marii Britanii și a Statelor Unite ca să se modernizeze și astfel să-și păstreze integritatea națională. Această integritate este esențială pentru menținerea ordinii în Orientul Mijlociu. Guvernul Marii Britanii ne-a informat că, din cauza dificultăților prin care trece, nu mai poate ajuta economic sau financiar Turcia. Ca și în cazul Greciei, dacă Turcia trebuie să primească asistența de care are nevoie, numai Statele Unite o pot ajuta. Suntem singura țară în stare de așa ceva.

Sunt deplin conștient de vastele implicații pentru Statele Unite ale extinderii asistenței către Grecia și Turcia și vi le voi face cunoscute chiar acum. Unul dintre obiectivele majore ale politicii externe a Statelor Unite este crearea condițiilor în care noi și alte națiuni să putem trăi liberi de orice formă de coerciție. Acesta a fost un principiu fundamental în războiul cu Germania și Japonia. Victoria noastră a fost repurtată împotriva unor țări care au vrut să-și impună voința, și modul lor de viață, altor națiuni.

Ca să asigure dezvoltarea pașnică a națiunilor, libere de orice formă de coerciție, Statele Unite au jucat rolul principal în înființarea ONU. ONU este menită să asigure libertate și independență durabilă pentru toți membrii săi. Dar nu vom putea realiza obiectivele fără să ajutăm popoarele libere să-și păstreze instituțiile libere și integritatea națională împotriva mișcărilor agresive care caută să le impună regimuri totalitare. Aceasta este o recunoaștere onestă a faptului că regimurile totalitare impuse popoarelor libere, prin agresiune directă sau indirectă, subminează bazele păcii internaționale și, prin extensie, securitatea Statelor Unite.

Recent, popoarelor mai multor țări ale lumii li s-au impus, împotriva voinței lor, regimuri totalitare. Guvernul Statelor Unite a protestat frecvent împotriva constrângerilor și a intimidărilor, contrar acordului de la Ialta, practicate în Polonia, România și Bulgaria. Subliniez și că practici similare s-au înregistrat și în alte țări.

În prezent, aproape fiecare națiune din lume trebuie să aleagă între două moduri de viață. De prea multe ori alegerea este impusă. Primul mod de viață se bazează pe voința majorității și se caracterizează prin instituții libere, guvern reprezentativ, alegeri libere, garanții ale libertății individuale, libertate de expresie și a credinței religioase și absența persecuției politice. Cel de-al doilea mod de viață se bazează pe voința unei minorități care se impune cu forța în fața majorității. Acest mod de viață presupune teroare și opresiune, controlul presei și al radioului, alegeri măsluite și suprimarea libertăților individuale.

Eu cred că politica Statelor Unite trebuie să vină în sprijinul popoarelor libere care rezistă încercărilor minorităților înarmate și presiunilor din exterior de a le subjuga.

Eu cred că trebuie să ajutăm popoarele libere să-și croiască singure destinele.

Eu cred că ajutorul nostru trebuie să fie în primul rând economic și financiar, vital pentru stabilitatea economică și procesele politice oneste.

Lumea nu stă pe loc, un statu-quo nu este sacru. Dar nu putem permite schimbări ale statu-quoului prin încălcarea Cartei ONU, prin coerciție, de exemplu, sau prin subterfugii precum infiltrarea politică. Ajutând națiunile libere și independente să-și păstreze libertatea, Statele Unite vor aplica, de fapt, principiile Cartei ONU.

Nu trebuie decât să te uiți la o hartă ca să-și dai seama că supraviețuirea și integritatea poporului grec au o mare importanță într-un context mult mai larg. Dacă o minoritate înarmată preia controlul Greciei, efectul asupra vecinei sale, Turcia, va fi imediat și cu urmări grave. Confuzia și dezordinea s-ar putea răspândi în tot Orientul Mijlociu. Mai mult de atât, dispariția Greciei ca stat independent ar avea un efect profund asupra acelor țări din Europa ale căror popoare se chinuiesc să-și păstreze libertățile și independența în timp ce își oblojesc rănile pricinuite de război.

Ar fi o tragedie de nedescris dacă aceste țări, care luptă de atâta vreme împotriva unei sorți potrivnice, ar pierde acea victorie pentru care au sacrificat atât de mult. Prăbușirea instituțiilor libere și pierderea

independenței ar însemna un dezastru nu numai pentru ele, ci și pentru întreaga lume. Descurajarea și foarte posibil eșecul ar marca iremediabil popoarele vecine care năzuiesc să-și păstreze libertatea și independența.

Dacă nu vom ajuta Grecia și Turcia în acest moment fatidic, efectul va fi resimțit în aceeași măsură în Vest ca și în Est.

Trebuie să acționăm imediat și cu fermitate. Prin urmare cer Congresului să aprobe un ajutor pentru Grecia și Turcia în valoare de 400 000 000 de dolari începând de acum și până pe 30 iunie 1948. În solicitarea acestor fonduri am luat în considerare suma maximă pentru ajutorul umanitar care va fi trimis Greciei din cele 350 000 000 de dolari pe care le-am cerut deja Congresului pentru hrana și alinarea suferințelor țărilor devastate de război.

Pe lângă aceste fonduri, cer Congresului să aprobe trimiterea de personal militar și civil american în Grecia și Turcia, la solicitarea acestor țări, ca să ajute la reconstrucție și să supervizeze utilizarea ajutorului material și financiar care le va fi livrat. Recomand și aprobarea instruirii unui personal grec și turc ales cu grijă. În sfârșit, cer Congresului să aprobe utilizarea cât mai rapidă și mai eficientă a fondurilor pentru procurarea necesarului de articole de uz curent, provizii și utilaje. Dacă va fi nevoie de fonduri suplimentare sau de o nouă aprobare din partea Congresului în scopurile specificate în acest mesaj, nu voi șovăi să prezint situația în fața dumneavoastră. Pentru aceasta executivul și legislativul vor trebui să lucreze împreună.

Drumul pe care pornim se anunță problematic. Nu l-aș recomanda dacă alternativa nu ar fi și mai problematică. Statele Unite au contribuit cu 341 000 000 000 de dolari la câștigarea celui de-al Doilea Război Mondial. Aceasta este o investiție în libertatea și pacea lumii. Ajutorul pe care îl recomand pentru Grecia și Turcia depășește cu puțin o zecime din 1% din această investiție. Simțul practic ne îndeamnă să apărăm această investiție și să ne asigurăm că nu este făcută în van. Semințele regimurilor totalitare sunt udate de nefericire și nevoi. Ele se răspândesc și cresc în solul sărăciei și al vrajbei. Și ajung la maturitate când speranța unui popor pentru o viață mai bună se stinge.

Noi trebuie să ținem în viață această speranță.

Popoarele libere ale lumii așteaptă sprijin de la noi ca să-și păstreze libertățile. Dacă șovăim în postura noastră de lideri, punem în pericol pacea lumii. Și, cu siguranță, bunăstarea națiunii noastre.

Succesiunea rapidă a evenimentelor pune mari responsabilități pe umerii noștri.

Credința mea este că membrii Congresului vor face față cu brio acestor responsabilități.

Sursa:
http://www.americanrhetoric.com/speeches/harrystrumantrumandoctrine.html.

ANEXA B

DISCURSUL LUI MARSHALL LA HARVARD

(transcript)

5 iunie 1947

Domnule rector, dr. Conant, membri ai consiliului de conducere, doamnelor și domnilor, sunt profund recunoscător și impresionat de distincția, onorurile și laudele cu care m-au copleșit conducătorii Universității Harvard în această dimineață. Sunt emoționat, dar și îmi este teamă că nu voi reuși să fiu mereu la înălțimea aprecierilor pe care mi le-ați adus cu atâta generozitate. În această ambianță încântătoare, plină de istorie, în această zi perfectă și în fața acestei admirabile adunări, sunt tulburat peste măsură.

Cred că nu este nevoie să vă spun că lumea se află la o răscruce de drumuri. Toți oamenii inteligenți înțeleg acest lucru. Dar situația este atât de complexă încât multitudinea de fapte prezentate publicului de presă și de radio îl împiedică pe omul de pe stradă să o evalueze cu claritate. Mai mult decât atât, locuitorii acestei țări trăiesc departe de zonele agitate ale planetei și le este greu să înțeleagă reacțiile unor popoare aflate în suferință, ca și efectul acestor reacții asupra guvernelor lor sensibile la eforturile noastre de promovare a păcii în întreaga lume.

Analiza factorilor de care depinde reconstrucția Europei a avut în vedere pierderile de vieți omenești, orașele, fabricile, minele și șoselele distruse, dar, în ultimele luni, a devenit tot mai evident faptul că, probabil, distrugerile vizibile sunt mai puțin grave decât distrugerea întregului sistem al economiei europene. În ultimii zece ani condițiile au fost departe de a fi normale. Pregătirea intensă pentru război, eforturile de război și mai intense au angajat plenar economiile naționale. Utilajele s-au stricat sau sunt total depășite. Sub conducerea distructivă și arbitrară a naziștilor, practic toate

companiile au fost subordonate mașinii de război germane. Legături comerciale tradiționale, instituții particulare, bănci, companii de asigurări și de transporturi au dispărut prin pierderea capitalului, prin naționalizare sau prin simpla distrugere. În multe țări încrederea în moneda națională a scăzut îngrijorător. Prăbușirea structurii economice a Europei în timpul războiului a fost totală. Reconstrucția este întârziată semnificativ de faptul că la doi ani după încheierea ostilităților încă nu s-a ajuns la un acord de pace cu Germania și Austria. Dar, chiar și în cazul unei soluții mai rapide la aceste probleme dificile, reabilitarea structurii economice a Europei va dura mult mai mult și va implica mult mai multe eforturi decât s-a anticipat.

Există un aspect al acestei probleme pe cât de interesant, pe atât de serios. Fermierul a produs întotdeauna hrană pe care o schimbă cu orășeanul pentru a-și acoperi celelalte nevoi. Această diviziune a muncii constituie baza civilizației moderne. În prezent, este amenințată cu disoluția. Industriile urbane nu produc bunuri adecvate pe care să le dea la schimb fermierului. Materiile prime și combustibilul sunt insuficiente. Utilajele fie lipsesc, fie au ieșit din uz. Fermierul sau țăranul nu găsește bunurile pe care ar dori să le cumpere. De aceea vânzarea produselor sale contra unor sume de bani pe care nu le poate folosi i se pare o tranzacție neprofitabilă. De aceea nu mai cultivă nimic pe multe dintre terenuri, ci le folosește doar ca pășuni pentru vite. Folosește grânele ca să-și hrănească animalele și produce destulă hrană pentru el și familia lui, deși duce lipsă de haine și de accesoriile obișnuite ce țin de civilizație. Pe de altă parte, orășenii duc lipsă de alimente și de combustibil. Motiv pentru care guvernele sunt forțate să-și folosească valuta străină și creditele ca să le procure din străinătate. Procesul în sine epuizează fondurile necesare reconstrucției. Astfel se agravează o situație de rău augur pentru toată lumea. Sistemul modern de diviziune a muncii, pe care se bazează schimbul de produse, este în pericol să se dezintegreze.

Adevărul este că necesarul de hrană și de alte produse esențiale al Europei pentru următorii trei-patru ani – în principal din America – este cu mult mai mare decât capacitatea ei de a plăti, astfel încât Europa trebuie să primească un ajutor mult mai substanțial, altfel starea ei economică, socială și politică se va deteriora peste măsură.

Remediul stă în ruperea cercului vicios și în restabilirea încrederii europenilor în viitorul economic al țărilor lor și al întregii Europe. Manufacturierul și fermierul de peste tot trebuie să fie în stare și dispus să-și schimbe produsele contra unor valute a căror valoare să nu fie pusă în discuție.

În afară de efectul demoralizator asupra lumii, în general, și de posibilitatea unor tulburări provocate de disperarea popoarelor, consecințele asupra economiei Statelor Unite ar trebuie să fie clare pentru toți. Este logic ca Statele Unite să facă tot ce le stă în putere ca să ajute la însănătoșirea economică a lumii, fără de care nu pot exista stabilitate politică și pace trainică. Politica noastră nu este potrivnică nici unei țări sau doctrine, ci foametei, sărăciei, disperării și haosului. Scopul ei trebuie să fie renașterea unei economii funcționale în lume care să permită crearea unor condiții sociale și politice în care instituțiile să poată exista fără nici o constrângere. Un astfel de ajutor, sunt convins, nu trebuie acordat ca reacție la o criză sau alta. Orice ajutor pe care guvernul nostru l-ar putea acorda în viitor trebuie să vindece, nu să ofere un simplu paliativ. Orice guvern dispus să ajute la reconstrucție va beneficia, sunt sigur, de cooperare deplină din partea guvernului Statelor Unite. Guvernul care va încerca să blocheze reconstrucția altor țări să nu aștepte ajutor de la noi. Mai mult decât atât, guvernele, partidele sau grupările politice care vor să perpetueze nefericirea umană ca să profite politic sau în alt fel de pe urma ei se vor lovi de opoziția Statelor Unite.

Este deja evident că, înainte ca guvernul Statelor Unite să-și intensifice eforturile de a ușura situația și de a ajuta Europa să pornească pe calea reconstrucției, trebuie să existe un acord între țările Europei privind condițiile impuse de această situație și rolul pe care trebuie să-l joace pentru ca acțiunile întreprinse de guvernul nostru să aibă efectul scontat. Nu ar fi nici indicat și nici eficient ca guvernul nostru să elaboreze unilateral un program destinat să pună Europa pe picioare din punct de vedere economic. Aceasta este treaba europenilor. Inițiativa, cred eu, trebuie să vină din Europa. Rolul țării noastre este să acorde ajutor prin proiectarea unui program european și ulterior să sprijine acest program atât timp cât putem noi. Programul trebuie să fie comun, aprobat de un număr de națiuni europene, dacă nu de toate.

Un aspect esențial al oricărei acțiuni reușite a Statelor Unite este înțelegerea de către poporul american a problemei și a remediilor care trebuie folosite. Patima și prejudecata politică nu-și au locul aici. Cu prudență și bunăvoință din partea americanilor de a-și asuma responsabilitatea pe care istoria o pune în fața țării noastre, dificultățile pe care le-am descris pot și vor fi depășite.

Îmi cer scuze că de fiecare dată când am avut ocazia să vorbesc în public am amintit și de situația internațională; sunt obligat de particularitățile ei să intru în detalii tehnice. Dar, în opinia mea, este de o importanță vitală ca poporul nostru să știe, în mare, care sunt complicațiile, ca să nu reacționeze cu patimă, cu prejudecăți sau cu emoția de moment. După cum am spus, în termeni mai oficiali la început, noi suntem departe de scena acestor probleme. Este practic imposibil ca de la o distanță atât de mare să pricepi doar citind, ascultând sau chiar văzând fotografii sau filme documentare, adevărata semnificație a situației. Și totuși, întreaga lume a viitorului depinde de o judecată dreaptă. Depinde, cred eu, într-o mare măsură de înțelegerea poporului american a celor mai importanți factori. Care sunt reacțiile oamenilor? Care sunt justificările acestor reacții? Care sunt suferințele? De ce este nevoie? Care sunt cele mai bune soluții? Ce trebuie făcut? Vă mulțumesc mult.

Sursa: http://marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/.

ANEXA C

STATISTICI

Tabelul 1: Indicatori macroeconomici pentru beneficiarii ajutorului Marshall (și sua)

Austria

	Producție reală[1]	Inflație	Deficit bugetar	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB
1946	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
1947	10,3	5,6	n/a	n/a	n/a
1948	26,7	14,4	-8,6	35,2	-7,6
1949	19,0	-3,2	-7,2	26,4	-7,8
1950	12,4	-1,1	-7,3	22,1	-4,7
1951	6,8	9,9	-5,5	15,3	-5,1
1952	0,0	0,0	-3,4	13,6	-2,9
1953	4,4	0,0	-0,9	16,6	2,4
1954	10,2	1,0	-0,1	14,3	1,9
1955	11,5	0,0	-0,2	11,9	-3,2

Belgia

	Producție reală[2]	Inflație	Deficit bugetar	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din

					PIB
1946	n/a	n/a	-19,2	118,3	n/a
1947	n/a	5,6	-14,5	98,6	n/a
1948	35,6	14,4	-2,3	74,2	1,4
1949	5,6	-3,2	-4,4	78,3	0,7
1950	3,1	-1,1	-3,8	73,7	-2,6
1951	5,1	9,9	-1,1	64,5	3,9
1952	4,4	0,0	-2,9	66,3	2,3
1953	1,2	0,0	-4,1	68,5	0,8
1954	4,2	1,0	-4,6	69,9	0,3
1955	4,9	0,0	-2,9	68,6	3,4

Danemarca

	Producție reală[3]	Inflație	Deficit bugetar[4]	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB
1946	15,6	-0,6	n/a	10,0	-6,0
1947	5,6	n/a	n/a	71,2	-2,6
1948	3,3	n/a	n/a	56,8	-1,9
1949	4,6	2,5	n/a	51,0	-1,4
1950	7,1	3,7	-2,1	46,3	-3,9
1951	0,6	10,6	-2,2	0,4	1,2
1952	1,6	5,3	-2,6	38,7	0,6
1953	6,0	1,0	-3,1	36,1	0,5
1954	2,9	0,0	-3,2	29,4	-1,9
1955	1,0	5,0	-1,2	29,8	0,7

Franța

	Producție reală[1]	Inflație	Deficit bugetar	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB

1946	n/a	52,5	n/a	n/a	n/a
1947	n/a	49,2	-8,0	n/a	n/a
1948	7,9	58,6	-9,7	n/a	-5,7
1949	14,3	12,7	-7,3	28,6	-1,8
1950	7,2	9,9	-5,6	27,4	0,7
1951	5,9	16,7	-4,4	22,8	-1,1
1952	3,4	12,1	-6,8	23,5	-0,5
1953	2,5	-2,0	-1,6	25,8	0,2
1954	4,0	0,0	-0,8	24,8	1,0
1955	5,0	1,0	-1,0	23,7	1,3

Germania de Vest

	Producție reală[6]	Inflație	Deficit bugetar[5]	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB
1946	n/a	10,3	n/a	n/a	n/a
1947	n/a	6,7	n/a	n/a	n/a
1948	18,5	15,0	n/a	n/a	n/a
1949	116382,0	7,6	-3,4	n/a	0,0
1950	19,5	-7,1	-0,2	n/a	0,0
1951	11,5	8,7	-2,5	6,1	0,0
1952	7,9	2,0	-1,7	6,3	0,0
1953	8,1	-2,0	-0,7	7,3	0,0
1954	n/a	0,0	0,7	11,3	0,0
1955	n/a	2,0	1,4	11,1	0,0

Grecia

	Producție reală[4]	Inflație	Deficit bugetar[7]	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB

1946	n/a	640,0	n/a	n/a	n/a
1947	31,7	18,9	n/a	n/a	n/a
1948	9,3	43,2	-7,6	n/a	-4,7
1949	n/a	14,3	-10,4	n/a	-0,3
1950	-1,5	8,3	-12,7	11,3	-1,7
1951	10,7	11,5	-11,5	15,0	-1,1
1952	-1,9	5,7	-7,2	18,3	0,1
1953	14,1	8,7	-3,0	15,9	2,8
1954	3,2	16,0	-2,9	13,7	-1,0
1955	13,0	5,2	-3,6	12,2	0,4

Islanda

	Producție reală	Inflație	Deficit bugetar	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB
1946	n/a	n/a	n/a	2,8	n/a
1947	n/a	n/a	n/a	5,8	n/a
1948	n/a	n/a	n/a	9,4	n/a
1949	n/a	n/a	n/a	12,8	n/a
1950	n/a	n/a	n/a	14,6	n/a
1951	n/a	n/a	n/a	14,4	n/a
1952	n/a	n/a	n/a	13,6	n/a
1953	n/a	n/a	n/a	10,7	n/a
1954	n/a	n/a	n/a	9,3	n/a
1955	n/a	n/a	n/a	8,6	n/a

Irlanda

	Producție reală[1]	Inflație	Deficit bugetar[5]	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB

1946	n/a	-1,2	n/a	24,5	n/a
1947	n/a	10,2	-1,7	20,6	-9,0
1948	4,8	-1,1	-1,2	21,0	-8,0
1949	4,2	-56,4	-2,0	27,5	-3,7
1950	2,0	1,3	-4,8	37,7	-8,6
1951	2,0	0,0	-4,8	45,6	-16,0
1952	2,3	11,3	-7,7	47,4	-3,6
1953	2,6	10,1	-5,5	49,2	-3,0
1954	1,0	2,0	-6,4	56,0	-2,0
1955	2,0	2,0	-5,1	63,8	-7,0

Italia

	Producție reală[8]	Inflație	Deficit bugetar[7]	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB
1946	-99,8	18,0	-9,6	44,8	-4,8
1947	15,7	62,1	-5,8	25,4	-5,9
1948	6,4	5,9	-7,6	29,5	0,6
1949	7,4	1,2	-5,6	32,1	1,3
1950	6,9	-1,1	-5,0	32,3	1,6
1951	6,4	9,3	-4,9	33,7	0,4
1952	3,9	4,3	-5,9	35,7	-2,0
1953	7,5	2,0	-4,6	36,6	-1,1
1954	4,1	3,0	-2,8	38,4	-0,4
1955	6,7	2,9	-2,8	38,1	-0,3

Țările de Jos

	Producție reală[4]	Inflație	Deficit bugetar	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB

1946	n/a	7,9	-2,3	223,0	n/a
1947	n/a	6,0	-2,4	214,0	n/a
1948	n/a	3,8	-7,1	175,9	-4,2
1949	4,2	7,9	2,3	162,4	-9,5
1950	6,1	7,3	0,8	141,0	0,4
1951	-2,2	13,6	2,1	114,9	1,8
1952	1,6	0,0	3,0	108,5	9,4
1953	8,7	0,0	0,8	99,3	6,3
1954	5,0	4,0	0,8	91,1	1,0
1955	8,5	1,0	-0,3	87,9	2,6

Norvegia

	Producție reală[4]	Inflație	Deficit bugetar[7]	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB
1946	10,0	2,5	-3,8	65,0	-4,9
1947	13,9	0,6	-4,7	53,1	-9,6
1948	6,9	-0,6	-0,4	45,5	-4,3
1949	2,5	0,0	-0,7	45,5	-4,1
1950	4,9	5,4	-0,9	31,5	1,5
1951	5,6	15,4	1,6	26,3	2,3
1952	3,5	8,9	2,1	23,8	-0,1
1953	4,2	2,0	1,3	26,0	-4,0
1954	4,9	4,0	-0,5	26,2	-4,8
1955	n/a	1,0	0,8	26,7	-3,7

Portugalia

	Producție reală[1]	Inflație	Deficit bugetar	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB

1946	n/a	15,0	n/a	15,6	n/a
1947	n/a	3,0	-2,5	17,6	n/a
1948	3,8	-5,7	-3,2	18,4	-13,1
1949	2,0	1,0	-2,3	19,4	-7,3
1950	9,2	-2,0	-0,4	19,5	n/a
1951	1,3	1,0	0,1	18,2	3,2
1952	-0,2	0,0	0,3	17,5	-0,8
1953	5,7	1,0	0,2	17,3	1,9
1954	6,0	1,0	-0,2	20,3	2,1
1955	1,2	3,0	-0,7	19,7	-0,2

Suedia

	Producție reală[4]	Inflație	Deficit bugetar[7]	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB
1946	4,9	0,7	-0,6	47,2	-0,5
1947	3,5	5,6	-0,9	43,3	-5,8
1948	4,5	1,3	0,3	39,8	-1,5
1949	5,4	1,3	-0,6	39,3	1,5
1950	5,2	1,3	-0,4	36,5	0,5
1951	2,9	16,5	-1,1	30,3	2,2
1952	1,7	7,6	-0,5	27,7	0,3
1953	3,2	1,0	-1,9	27,5	0,8
1954	6,0	1,0	-1,4	28,0	-0,3
1955	3,0	3,0	-1,6	27,8	-0,8

Turcia

	Producție reală[9]	Inflație	Deficit bugetar[10]	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB

1946	n/a	-2,7	n/a	27,2	n/a
1947	n/a	0,9	-0,6	26,9	-0,7
1948	20,9	0,0	-1,1	23,1	-2,1
1949	-10,3	9,3	-0,8	25,6	-1,3
1950	10,0	-3,4	n/a	23,7	0,5
1951	9,1	-1,8	-0,3	24,4	-1,0
1952	8,3	6,3	-1,7	20,8	-2,7
1953	0,0	3,4	-4,3	17,7	-0,9
1954	0,0	8,5	-2,8	14,7	-0,8
1955	0,0	9,7	-2,5	20,5	-1,2

Marea Britanie

	Producție reală[4]	Inflație	Deficit bugetar[5]	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB
1946	-0,9	0,0	-235,8	237,1	-0,8
1947	-2,6	0,0	8,1	237,9	-2,4
1948	3,0	8,1	81,7	213,7	0,6
1949	3,2	2,6	-16,6	197,7	0,7
1950	3,7	2,5	-27,3	194,2	2,8
1951	3,6	9,9	27,9	175,2	-3,2
1952	0,0	9,0	-29,1	161,6	1,0
1953	4,6	3,1	-63,4	151,9	1,0
1954	3,8	2,0	-19,9	146,5	0,8
1955	3,2	3,9	-24,7	138,1	-0,9

Statele Unite

	Producție reală[1]	Inflație	Deficit bugetar[7]	Datorie guvernamentală	Cont curent
	Schimbare anuală %	Schimbare anuală %	ca % din PIB	ca % din PIB	ca % din PIB

1946	-11,6	8,6	-1,0	121,3	2,6
1947	-1,1	14,4	-0,7	105,8	3,8
1948	4,2	7,5	0,0	93,8	0,8
1949	-0,5	-1,2	0,1	94,6	0,3
1950	8,7	1,2	0,0	87,6	-0,7
1951	8,1	7,6	0,1	75,2	0,1
1952	4,1	2,2	-0,1	72,3	0,0
1953	4,7	1,1	-0,1	70,1	-0,5
1954	-0,6	0,5	-0,1	71,3	-0,1
1955	7,1	-0,5	0,0	66,2	-0,1

[1] Produs național brut.

[2] Produs intern brut până în 1953, apoi produs național brut.

[3] Produs intern brut.

[4] Produs intern brut.

[5] An fiscal terminat pe 31 martie.

[6] Produs național brut până în 1950, apoi produs intern brut.

[7] Anul fiscal terminat la 30 iunie.

[8] Produs național brut până în 1951, apoi produs intern brut.

[9] Produs național brut până în 1949, apoi produs intern brut.

[10] Statisticile sunt raportate pentru anii calendaristici până în 1948.

Valoarea pentru 1949 se referă la perioada dintre ianuarie 1949 și februarie 1950. După această lună, fiecare valoare se referă la perioada de 12 luni din martie până în februarie anul următor.

Surse: Mitchell (2007), Africa, Asia and Oceania; Mitchell (2007), Europe; Mitchell (2007), The Americas; OEEC (1957); Reinhart și Rogoff (2010); United States, Statistical Yearbook, pe mai mulți ani.

Tabelul 2: Aprobări pentru achiziții în cadrul Planului Marshall (în milioane de dolari)

	1948 trim. 2	1948 trim. 3	1948 trim. 4	1949 trim. 1	1949 trim. 2	1949 trim. 3	1949 trim. 4	1950 trim. 1	1950 trim. 2	1950 trim. 3	1950 trim. 4	1951 trim. 1	1951 trim. 2
Austria	38,6	76,0	97,9	18,6	42,9	54,9	38,9	37,1	37,6	7,9	28,1	35,8	46,4
Belgia/Luxemburg		21,8	117,1	55,9	66,2	105,5	79,3	26,5	17,8	16,0	9,6	14,2	16,6
Danemarca	9,8	33,4	47,9	11,9	23,0	26,9	16,1	20,1	19,7	4,3	14,3	11,9	18,1
Franța	206,1	267,4	477,5	133,8	228,4	192,4	191,8	141,4	171,3	33,6	89,8	77,9	233,4
Germania de Vest	64,2	196,1	139,9	77,8	127,8	91,2	104,8	38,5	55,1	72,1	116,4	105,1	108,3
din care:													
zona anglo-americană	53,1	165,8	118,0	47,6	105,0	77,9							
zona franceză	11,1	30,3	21,9	30,2	22,8	13,3							
Grecia	32,0	59,3	54,4	29,2	16,8	44,4	36,9	28,2	59,2	8,3	33,5	27,7	85,2
Islanda	2,3		3,1	0,4	2,5	1,1	1,8	-0,2	4,5	0,5	1,4	1,2	5,1
Irlanda			51,6	36,2	-2,2	11,6	14,3	6,1	13,0	9,9	2,0	3,6	0,1
Italia	106,6	151,3	236,3	87,9	85,2	111,4	104,7	91,1	83,7	13,4	93,5	48,1	100,8
Țările de Jos	43,0	129,8	198,9	99,7	95,0	77,4	69,6	95,3	64,3	23,4	28,4	25,5	28,4
Norvegia	5,8	32,6	29,6	14,4	18,1	28,1	29,1	14,8	23,1	6,8	8,2	8,1	17,9
Portugalia								13,1	18,4	2,7	9,7	1,9	4,7
Suedia			10,0	29,3	5,9	15,4	13,9	9,8	12,4	1,4	9,5	8,7	2,1
Triest	4,0	2,3	3,2	2,8	4,5	3,1	3,3	0,8	3,4	2,5	1,8	-0,2	1,9
Turcia			1,7	26,8	5,3	20,3	11,9	16,5	21,0	-0,6	1,9	12,5	35,1
Marea Britanie	226,1	221,8	645,5	222,1	298,2	283,2	329,5	165,0	170,7	93,4	49,1	-8,1	129,3
Fond de capital EPU											350,0		
Total	738,5	1191,8	2114,6	846,8	1017,6	1066,9	1045,9	704,1	775,2	295,6	847,2	373,9	833,4
Total cumulat	738,5	1930,3	4044,9	4891,7	5909,3	6976,2	8022,1	8726,2	9501,4	9797,0	10644,2	11018,1	11851,

BIBLIOGRAFIE

Materiale de arhivă

Archives Nationales, Paris, Franța Arhiva personală a domnului Georges Bidault

Arhiv Jugoslavije, Belgrad, Serbia

Arhiv vnešnei politiki Rossiiskoi Federații [AVP RF], Moscova, Rusia

Bundesarchiv, Koblenz, Germania

Clemson University Library, Clemson, Carolina de Sud Documentele James F. Byrnes

George C. Marshall Foundation, Lexington, Virginia.

Harry S. Truman Library and Museum, Independence, Missouri Documentele Dean G. Acheson Documentele Eben A. Ayers Documentele Will L. Clayton Documentele George M. Elsey Documentele Joseph M. Jones Documentele Charles P. Kindleberger Documentele Frank McNaughton Documentele J. Anthony Panuch Documentele Harry B. Price Documentele Charles W. Thayer Documentele Harry S. Truman Interviuri istorie orală

Library of Congress, Washington, DC Documentele Charles E. Bohlen Documentele Joseph E. Davies Documentele Laurence A. Steinhardt

National Archives and Records Administration, College Park, Maryland Record Group 43 Record Group 59 Record Group 226 Record Group 260 Record Group 263 Record Group 335 Record Group 341 Record Group 469 Record Group 519

New York Public Library, New York, New York Documentele George Kennan

Rossiiskii gosudarstvennîi arhiv soțialno-politiceskoi istorii [RGASPI], Moscova, Rusia

Seeley G. Mudd Manuscript Library, Princeton University, Princeton, New Jersey Documentele James A. Baker III Colecție istorie orală John Foster Dulles Documentele George F. Kennan

Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven, Connecticut Documentele Dean G. Acheson

United Kingdom National Archives [UKNA], Kew, Marea Britanie Memorandumuri Cabinetul de Miniștri, 1945–1978 Ministerul Afacerilor Externe Documentele Ministerului de Finanțe

Surse primare și baze de date publicate

Auswärtiges Amt., Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: Dokumente von 1949 bis 1994, Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, 1995

Banac, Ivo (ed.), The Diary of Georgi Dimitrov, 1933–1949, New Haven: Yale University Press, 2003

Bland, Larry I. (ed.), George C. Marshall: Interviews and Reminiscences for Forrest C. Pogue, Lexington, VA: George C. Marshall Foundation, 1991

Bland, Larry I., și Mark A. Stoler (ed.), The Papers of George Catlett Marshall, Vol. VI: „The Whole World Hangs in the Balance“, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013

Brookings Institution, Administration of United States Aid for a European Recovery Program: Report to the Committee on Foreign Relations, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, ianuarie 1948

Carlyle, Margaret (ed.), Documents on International Affairs, 1947–1948, Londra: Oxford University Press, 1952

Committee of European Economic Co-operation [CEEC], General Report, Vol. I. Paris: Office of Public Affairs, septembrie 1947

Congressional Quarterly, „Aid to Greece and Turkey“, în CQ Almanac 1947, ediția a 3-a, Washington, DC, 1948, http://library.cqpress.com/cqalmanac/cqal47-893-29543-1397927

Congressional Record, Washington, DC: U.S. Government Printing Office

Correlates of War Project, „National Material Capabilities Dataset (v4.0)“, iunie 2010

Department of State Bulletin, 1939–1989, Washington, DC: U.S. Government Printing Office

Economic Cooperation Administration, Reports to Congress. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1948–1951

Economic Cooperation Administration, Italy: Country Study. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1949

Food and Agriculture Organization of the United Nations, World Outlook and State of Food and Agriculture, 1950, Washington, DC: 1950

Food and Agriculture Organization of the United Nations, Food and Agriculture: Review and Outlook, 1952, Roma: United Nations, 1952

Foreign Relations of the United States [FRUS], Washington, DC: U.S. Government Printing Office

Freedman, Lawrence (ed.). Europe Transformed: Documents on the End of the Cold War – Key Treaties, Agreements, Statements, and Speeches, New York: St. Martin's, 1990

French Yellow Book: Documents of the Conference of Foreign Ministers of France, the United Kingdom, and the U.S.S.R. Held in Paris from the 27th June to the 3rd July, 1947, New York: Hutchinson, 1947

Government of the Russian Federation, „The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, Approved by the President of the Russian Federation, V. Putin", 28 iunie 2000, 2000

Government of the Russian Federation, „Munich Security Conference: Dmitry Medvedev's Speech at the Panel Discussion", 13 februarie 2016. http://government.ru/ en/news/21784/

Government of the Russian Federation, „Dmitry Medvedev's Interview with Time Magazine", Government.ru. 15 februarie 2016, http://government.ru/en/news /21790/

House Committee on Foreign Affairs, Emergency Foreign Aid: Hearings Before the Committee on Foreign Affairs, 80th Congress, 1st Session, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1947

House Committee on Foreign Affairs, The Strategy and Tactics of World Communism: Report [of] Subcommittee nr. 5, National and International Movements, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1948

House Committee on Foreign Affairs, United States Foreign Policy for a Post-War Recovery Program: Hearings Before the Committee on Foreign Affairs, 80th Congress, primele două sesiuni. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1948

House of Commons Debates. Hansard Archives, http://hansard.millbanksystems.com/ index.html

House Select Committee on Foreign Aid, Final Report on Foreign Aid. Washington, DC: mai 1948

International Bank for Reconstruction and Development, Second Annual Report: 1946–1947, Washington, DC: 1947

International Monetary Fund, Annual Report for the Fiscal Year Ending June 30, 1947, Washington, DC, 1947

Legislative History of the Assistance to Greece and Turkey, P.L. 80-75, Vol. I și II. 80th Congress, 1st Session, Washington, DC: Covington & Burling, 1947

Legislative History of the Foreign Aid Act of 1947, P.L. 80-389, Vol. I și II. 80th Congress, 1st Session, Washington, DC: Covington & Burling, 1947

Legislative History of the Foreign Assistance Act of 1948, P.L. 80-472, 80th Congress, a doua sesiune, Washington, DC: Covington & Burling, 1948

Millis, Walter (ed.), The Forrestal Diaries, New York: Viking, 1951

Mitchell, Brian R., International Historical Statistics: Africa, Asia and Oceania, 1750–2005, ediția a 6-a, New York: Palgrave Macmillan, 2007

Mitchell, Brian R., International Historical Statistics: Europe, 1750–2005, ediția a 6-a, New York: Palgrave Macmillan, 2007

Mitchell, Brian R. International Historical Statistics: The Americas, 1750–2005, ediția a 6-a. New York: Palgrave Macmillan, 2007

Mutual Security Agency. Reports to Congress on the Mutual Security Program, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1951–1952

Mutual Security Agency, Second Report to Congress on the Mutual Security Program: Supplement, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1952

Němeček, Jan (ed.), Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních, 1939–1945, Praga: Státní Ústřední Archiv, 1999

Nicolson, Harold, cu Nigel Nicolson (ed.), Harold Nicolson: Diaries and Letters, 1945–1962, Londra: William Collins Sons, 1968

Norwich, John Julius (ed.), The Duff Cooper Diaries, 1915–1951, Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2005

Organisation for European Economic Co-operation [OEEC], Statistics of National Product and Expenditure, nr. 2, 1938 and 1947 to 1955, Paris, 1957

President's Committee on Foreign Aid, European Recovery and American Aid. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, noiembrie 1947

Public Papers of the Presidents of the United States, Washington, DC: U.S. Government Printing Office

Reinhart, Carmen M., „Exchange Rates (Official and Parallel)", data set, http://www.car menreinhart.com/data/browse-by-topic/

Rossiiskii faktor v Vostocinoi Evrope 1944–1953. Tom 1, 1944–1948 / Redakționnaiia kolleghia toma: T.V. Volokitina (otv. redactor), G.P. Murașko, O.V. Naumov, A.F. Noskova, T.V. Țarevakaiia. Moskva: ROSSPEN, 1999 (Factorul sovietic în Europa de Est, 1944–1953, vol. I,

1944–1948/Colectivul de redacție: T.V. Volokitina [redactor-șef], G.P. Murașko, O.V. Naumov, A.F. Noskova, T.V. Țarevakaiia. Moscova: ROSSPEN, 1999)

Senate Committee on Foreign Relations, European Recovery Program: Hearings Before the Committee on Foreign Relations. 80th Congress, a doua sesiune, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1948

Senate Committee on Foreign Relations, Extension of European Recovery: Hearings Before the Committee on Foreign Relations, 81st Congress, a doua sesiune, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1949

Senate Committee on Foreign Relations, Documents on Germany, 1944–1959: Background Documents on Germany, 1944–1959, and a Chronology of Political Developments Affecting Berlin, 1945–1956, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1959

Senate Committee on Foreign Relations, Legislative Origins of the Truman Doctrine: Hearings Held in Executive Session Before the Committee on Foreign Relations, 80th Congress, prima sesiune, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1973

Senate Committee on Foreign Relations, The Debate on NATO Enlargement: Hearings Before the Committee on Foreign Relations, 105th Congress, prima sesiune, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1998

Smith, Jean Edward (ed.), The Papers of General Lucius D. Clay: Germany 1945–1949, două volume, Bloomington: Indiana University Press, 1974

Sovețko-amerikanskie otnoșeniia 1945–1948. Dokumentî, Moscova: Materik, 2004 (Relațiile sovieto-americane 1945–1948. Documente, Moscova: Materik, 2004)

SSSR i ghermanskii vopros 1941–1949: dokumentî iz arhiva vneșnei politiki Rossiiskoi Federații. T. III: 6 oktiabria 1946 g.–15 iiunia 1948 g. Sost. G.P. Kynin i J. Laufer. Moskva: Mejdunarodnîe otnoșeniia, 2003 (URSS și problema Germaniei, 1941–1949: Documentele din arhiva de politică

externă a Federației Ruse, vol. III: 6 octombrie 1946–15 iunie 1948. Ed. G.P. Kynin și J. Laufer. Moscova: Relații internaționale, 2003)

SSSR i ghermanskii vopros 1941–1949: dokumentî iz rossiiskih arkhivov. T. IV: 18 iiunia 1948 g.–5 noiabria 1949 g. Moskva: Mejdunarodnîe otnoşeniia, 2012 (URSS și problema Germaniei, 1941–1949: Documentele din arhivele rusești, vol. IV: 18 iunie 1948–5 noiembrie, 1949, Moscova: Relații internaționale, 2012)

State Department, „Austrian State Treaty, 1955“, https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/ time/lw/107185.htm

The State Department Policy Planning Staff Papers, 1947–1949, New York: Garland, 1983

Statistical Office of the United Nations, Statistical Yearbook, New York: United Nations

United Nations Security Council, Official Records, 3rd Year, Paris: 1948

USAID, „U.S. Economic and Miliary Assistance Fiscal Years 1946–2014“, U.S. Overseas Loans and Grants [Greenbook], https://eads.usaid.gov/gbk/

U.S. Atomic Energy Commission, In the Matter of J. Robert Oppenheimer: Transcript of Hearing Before Personnel Security Board and Texts of Principal Documents and Letters, Cambridge: MIT Press, 1954 [1970]

Vandenberg, Arthur H., Jr. (ed.), The Private Papers of Senator Vandenberg, Boston: Houghton Mifflin, 1952

Zaiavlenie ministrov inostrannîh del SSSR, Albanii, Bolgarii, Cehoslovakii, Iugoslavii, Polișii, Rumînii i Vengrii po povodu reșenii Londraskogo soveșcianiia o Ghermanii. Soveșcianie ministrov inostrannîh del voșmi gosudarstv v Varshave, 23–24 iiunia, 1948 goda. OGIZ-Gospolitizdat, 1948 (Declarația miniștrilor afacerilor externe ai URSS, Albaniei, Bulgariei, Cehoslovaciei, Iugoslaviei, Poloniei, României și Ungariei despre deciziile Conferinței de la Londra privind Germania. Conferința de la Varșovia a

miniștrilor afacerilor externe ai celor opt națiuni, 23–24 iunie, 1948. OGIZ-Gospolitizdat, 1948)

Cărți și studii

Abelshauser, Werner, „American Aid and West German Recovery: A Macroeconomic Perspective“, în The Marshall Plan and Germany: West German Development Within the Framework of the European Recovery Program, editată de Charles S. Maier, cu ajutorul lui Günter Bischof, New York, Berg, ١٩٩١

Abrams, Bradley F., „The Marshall Plan and Czechoslovak Democracy: Elements of Interdependency“, în The Marshall Plan: Fifty Years After, editat de Martin A. Schain, Londra, Palgrave Macmillan, 2001

Acacia, John, Clark Clifford, The Wise Man of Washington, Lexington, University Press of Kentucky, 2009

Acheson, Dean G., Present at the Creation, My Years in the State Department, New York, W.W. Norton, 1969

Adenauer, Konrad, Memoirs, Chicago: Henry Regnery, 1965

Adibekov, G.M., E.N. Șahnazarov, K.K. Șirinia, Organizaționnaia Struktura Kominterna. 1919–1943, Moscova: ROSSPEN, 1997 (Structura organizatorică a Cominternului. 1919–1943, Moscova: ROSSPEN, 1997)

Alliluyeva, Svetlana, Only One Year, traducere de Paul Chavchavadze, New York: Harper & Row, 1969

Annan, Noel, Changing Enemies: The Defeat and Regeneration of Germany, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997

Arkes, Hadley, Bureaucracy, the Marshall Plan, and the National Interest, Princeton: Princeton University Press, 1972

Asmus, Ronald D., Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era, New York: Columbia University Press, 2002

Backer, John H., Winds of History: The German Years of Lucius Dubignon Clay, New York: Van Nostrand, 1983

Bark, Dennis L., și David Gress, A History of West Germany: From Shadow to Substance, 1945–1963, Oxford: Blackwell, 1989

Barnet, Richard, Alliance, New York: Simon & Schuster, 1985

Barney, Timothy, Mapping the Cold War: Cartography and the Framing of America's International Power, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2015

Barysch, Katinka, „EU-Russia Economic Relations", în Russia and the European Union: Prospects for a New Relationship, editată de Oksana Antonenko și Kathryn Pinnick, Londra: Routledge, 2005

Beevor, Antony, și Artemis Cooper, Paris After the Liberation: 1944–1949, New York: Penguin, 1994 [2004]

Behrman, Greg, The Most Noble Adventure, New York: Free Press, 2007

Beisner, Robert L., Dean Acheson: A Life in the Cold War, Oxford: Oxford University Press, 2006

Berger, Helge, și Albrecht Ritschl, „Germany and the Political Economy of the Marshall Plan, 1947–52", în Europe's Postwar Recovery, editată de Barry Eichengreen, Cambridge: Cambridge University Press, 1995

Berkowitz, Morton, P.G. Bock, și Vincent J. Fuccillo, „The Berlin Airlift, 1948", în The Politics of American Foreign Policy: The Social Context of Decisions, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977

Beschloss, Michael, The Conquerors: Roosevelt, Truman and the Destruction of Hitler's Germany, 1941–1945, New York: Simon & Schuster, 2002

Bew, John, Citizen Clem: A Biography of Attlee, Londra: Quercus, 2016

Bidault, Georges, Resistance: The Political Autobiography of Georges Bidault, traducere de Marianne Sinclair, New York: Frederick A. Praeger, 1965 [1967]

Bideleux, Robert, și Ian Jeffries, A History of Eastern Europe: Crisis and Change, Londra: Routledge, 1998

Bidwell, Robin L., Currency Conversion Tables: A Hundred Years of Change, Londra: Rex Collings, 1970

Bissell, Richard Jr., Reflections of a Cold Warrior: From Ialta to the Bay of Pigs, New Haven: Yale University Press, 1996

Blum, John Morton, From the Morgenthau Diaries, Vol. III: Years of War, 1941–1945, Boston: Houghton Mifflin, 1967

Bohlen, Charles E., The Transformation of American Foreign Policy, New York: W.W. Norton, 1969

——. Witness to History: 1929–1969, New York: W.W. Norton, 1973

Bohlin, Jan, „From Appreciation to Depreciation – The Exchange Rate of the Swedish Krona, 1913–2008“, în Historical Monetary Statistics of Sweden, Vol. I: Exchange Rates, Prices, and Wages, 1277–2008, editată de Rodney Edvinsson, Tor Jacobson, și Daniel Waldenström, Stockholm: Sveriges Riksbank, 2010

Boia, Lucian, Romania: Borderland of Europe, traducere de James Christian Brown, Londra: Reaktion, 2001

Booker, M. Keith., „Stalin, Joseph Vissarionovich (1879–1953)“, Encyclopedia of Literature and Politics, Vol. III: S–Z, Westport, CT: Greenwood, 2005

Bordachev, Timofei, „Russia’s European Problem: Eastward Enlargement of the EU and Moscow’s Policy, 1993–2003“, în Russia and the European

Union: Prospects for a New Relationship, editată de Oksana Antonenko și Kathryn Pinnick, Londra: Routledge, 2005

Boterbloem, Kees, Life and Times of Andrei Zhdanov, 1896–1948, Montreal: McGillQueens Press, 2004

Brookshire, Jerry H., Clement Attlee, Manchester: Manchester University Press, 1995

Brotton, Jerry, A History of the World in Twelve Maps, New York: Penguin, 2012

Brown, William Adams, și Redvers Opie, American Foreign Assistance, Washington, DC: The Brookings Institution, 1953

Buffet, Cyril, Mourir pour Berlin: la France et l'Allemagne, 1945–1949, Paris: Armand Colin, 1991

Bush, George H.W., și Brent Scowcroft, A World Transformed, New York: Alfred A. Knopf, 1998

Butler, L.J., Britain and Empire: Adjusting to the Post-Imperial World, Londra: I.B. Tauris, 2002

Byrnes, James F., Speaking Frankly, New York: Harper & Brothers, 1947

Buchanan, Patrick J., A Republic, Not an Empire: Reclaiming America's Destiny, Washington, DC: Regnery, 1999

Buchanan, Tom, Europe's Troubled Peace: 1945 to the Present, Oxford: John Wiley & Sons, 2006 [2012]

Buchheim, Christoph, „The Establishment of the Bank Deutscher Länder and the West German Currency Reform", în Fifty Years of the Deutsche Mark, editată de Deutsche Bundesbank, Oxford: Oxford University Press, 1999

Buhite, Russell D., Decision at Ialta: An Appraisal of Summitry Diplomacy, Wilmington, DE: Scholarly Resources, 1986

Bullock, Alan, Ernest Bevin: Foreign Secretary, 1945–1951, Londra: Heinemann, 1983

Burnham, Peter, The Political Economy of Postwar Reconstruction, New York: St. Martin's, 1990

Cairncross, Alec, The Price of War, New York: Basil Blackwell, 1986

Calvocoressi, Peter, în colaborare cu Sheila Harden, Survey of International Affairs, 1947–1948, New York: Oxford University Press, 1952

Campbell, John C., The U.S. in World Affairs, 1945–1947, New York: Harper & Brothers (publicată pentru Consiliul de Relații Externe), 1947

Carlin, Wendy, „Economic Reconstruction in Western Germany, 1945–1955: The Displacement of «Vegetative Control»", în Reconstruction in Post-War Germany: British Occupation Policy and the Western Zones, editată de Ian D. Turner, New York: St. Martin's, 1989

Carlisle, Rodney, Encyclopedia of Intelligence and Counterintelligence, New York: Routledge; 2015

Casella, Alessandra, și Barry Eichengreen, „Halting Inflation in Italy and France After the Second World War", în Monetary Regimes in Transition, editată de Michael D. Bordo și Forrest Capie, Cambridge: Cambridge University Press, 1993

Cecil, Robert, A Divided Life: A Personal Portrait of the Spy Donald Maclean, New York: William Morrow, 1989

Chace, James, Acheson: The Secretary of State Who Created the American World, New York: Simon & Schuster, 1998

Cho, Soon Sung, Korea in World Politics, 1940–1950: An Evaluation of American Responsibility, Berkeley: University of California Press, 1967

Chuev, Felix, cu Albert Resis (ed.), Molotov Remembers: Inside Kremlin Politics, Conversations with Felix Chuev, Chicago: Ivan R. Dee, 1993

Churchill, Winston S., The Second World War, Vol. I: The Gathering Storm, New York: Houghton Mifflin, 1948

——. The Second World War, Vol. V: Closing the Ring, New York: Houghton Mifflin, 1951

——. The Second World War, Vol. VI: Triumph and Tragedy, New York: Houghton Mifflin, 1953

Clay, Lucius D., Decision in Germany, New York: Doubleday, 1950

Clemens, Diane Shaver, Ialta, Oxford: Oxford University Press, 1970

Conquest, Robert, The Great Terror, ediție broșată, New York: Oxford University Press, 1991.

Cook, Bernard, „Organization for European Cooperation (OEEC)“, în Europe Since 1945: An Encyclopedia, Vol. II, editată de Cook, New York: Garland, 2001

Crafts, Nicholas, „«You've Never Had It So Good?»: British Economic Policy and Performance, 1945–1960“, în Europe's Postwar Recovery, editată de Barry Eichengreen, Cambridge: Cambridge University Press, 1995

Cray, Ed., General of the Army: George C. Marshall, Soldier and Statesman, New York: W.W. Norton, 1990 [2000]

Crowder, Richard, Aftermath: The Makers of the Postwar World, Londra: I.B. Tauris, 2015

Dennis, Mike, The Rise and Fall of the German Democratic Republic, 1945–1990, Harlow, Marea Britanie: Pearson Education, 2000

Di Biagio, Anna, „Establishment of the Cominform“, în The Cominform: Minutes of the Three Conferences 1947/1948/1949, Milano: Fondazione Feltrinelli, 1994

Dietrich, John, The Morgenthau Plan: Soviet Influence on American Postwar Policy, New York: Algora, 2002

——. Conversations with Stalin, traducere de Michael B. Petrovich, New York: Harcourt Brace, 1962

Djilas, Milovan, Vlast. [Power.], Londra: Nasa Rec, 1983

Dobney, Frank, Selected Papers of Will Clayton, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1971

Donovan, Robert L., Conflict and Crisis: The Presidency of Harry S. Truman, 1945–1948, New York: W.W. Norton, 1977

Drtina, Prokop, Ceskoslovensko, Muj Osud, Praga: Melantrich, 1982

Duchene, François, Jean Monnet: The First Statesman of Independence, New York: W.W. Norton, 1994

Dunbabin, J.P.D., The Cold War: The Great Powers and Their Allies, Abingdon, Marea Britanie: Routledge, 1994 [2013]

Eden, Anthony, The Reckoning: The Memoirs of Anthony Eden, Earl of Avon, New York: Houghton Mifflin, 1965

Eichengreen, Barry, Globalizing Capital: A History of the International Monetary System, Princeton: Princeton University Press, 1996

Erhard, Ludwig, Deutschlands Rückkehr zum Weltmarkt, Düsseldorf: Econ-Verlag GmbH, 1953

Esposito, Chiarella, America's Feeble Weapon: Funding the Marshall Plan in France and Italy, 1948–1950, Westport, CT: Greenwood, 1994

Etzold, Thomas, și John Lewis Gaddis (ed.), Containment: Documents on American Policy and Strategy, 1945–1950, New York: Columbia University Press, 1978

Feierabend, Ladislav Karel, Politické Vzpomínky III. (Amintiri din politică III.), Brno, Republica Cehă: Atlantis, 1996

Feigel, Lara, The Bitter Taste of Victory: Life, Love, and Art in the Ruins of the Reich, New York: Bloomsbury, 2016

Fossedal, Gregory A., Our Finest Hour: Will Clayton, the Marshall Plan, and the Triumph of Democracy, Stanford, CA: Hoover Institution Press, 1993

Frank, Mario, Walter Ulbricht: Eine Deutsche Biographie, Berlin: 2001

Furlong, Paul, „The Italian Political System in 2001: Radical Change and Work in Progress“, în The Italian General Election of 2001: Berlusconi's Victory, editată de James Newell, Manchester: Manchester University Press, 2002

Fursdon, Edward, The European Defense Community: A History, Londra: Macmillan, 1980

Gaddis, John Lewis, Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War, ediție revizuită și adăugită, New York: Oxford University Press, 1982 [2005]

——. George F. Kennan: An American Life, New York: Penguin, 2011

Gallup, George H. (ed.), The Gallup Poll: Public Opinion, 1935–1971, Vol. I: 1935–1948, New York: Random House, 1972

Garvy, George, Money, Banking, and Credit in Eastern Europe, New York: Federal Reserve Bank of New York, 1966

Gerber, David, Global Competition: Law, Markets, and Globalization, Oxford: Oxford University Press, 2012

Gibianski, Leonid, „The 1948 Soviet-Yugoslav Conflict and the Formation of the «Socialist Camp» Model“, în The Soviet Union in Eastern Europe, 1945–1989, editată de Odd Arne Westad, Sven Holtsmark, și Iver B. Neumann, Londra: St. Martin's, 1994

Giersch, Herbert, Karl-Heinz Paqué, și Holger Schmieding, „Openness, Wage Restraint, and Macroeconomic Stability: West Germany's Road to Prosperity, 1948–1959“, în Postwar Economic Reconstruction and Lessons for the East Today, editată de Rudiger Dornbusch, Wilhelm Nölling, și Richard Layard, Cambridge: MIT Press, 1993

Gimbel, John, The American Occupation of Germany: Politics and the Military, 1945–1949, Stanford, CA: Stanford University Press, 1968

——. The Origins of the Marshall Plan. Stanford, CA: Stanford University Press, 1976.

Gingrich, Newt, Dick Armey, și republicani din Camera Reprezentanților, Contract with America: The Bold New Plan by Rep. Newt Gingrich, Rep. Dick Armey, and the House Republicans, To Change the Nation, New York: Times Books and the Republican National Committee, 1994

Golombek, Harry, Encyclopedia of Chess, New York: Crown, 1977 [1997]

Gorbachev, Mikhail, The New Russia, traducere de Arch Tait, Cambridge: Polity Press, 2016

Gordon, Lincoln. „Lessons from the Marshall Plan: Successes and Limits“, în The Marshall Plan: A Retrospective, editată de Stanley Hoffmann și Charles S. Maier, Boulder, CO: Westview, 1984

Gore, Al. An Inconvenient Truth: The Planetary Emergency of Global Warming and What We Can Do About It, New York: Rodale, 2006.

Grieder, Peter. The East German Leadership, 1946–73: Conflict and Crisis, Manchester: Manchester University Press, 2000.

Grob-Fitzgibbon, Benjamin, Continental Divide: Britain and Europe from the End of Empire to the Rise of Euroscepticism, Cambridge: Cambridge University Press, 2016

Gromyko, Andrei, Memories, ediție broșată, New York: Doubleday, 1990

Haas, Lawrence J., Harry and Arthur: Truman, Vandenberg, and the Partnership That Created the Free World, Lincoln, NE: Potomac Books, 2016

Halle, Louis J., The Cold War As History, New York: Harper & Row, 1967

Hanhimäki, Jussi M., Containing Coexistence: America, Russia, and the „Finnish Solution“, 1945–1956, Kent, OH: Kent State University Press, 1997

Harbutt, Fraser J., The Iron Curtain: Churchill, America, and the Origins of the Cold War, New York: Oxford University Press, 1986

Harriman, W. Averell, și Elie Abel, Special Envoy to Churchill and Stalin, 1941–1946, New York: Random House, 1975

Harrington, Daniel F., Berlin on the Brink: The Blockade, the Airlift, and the Early Cold War, Lexington: University Press of Kentucky, 2012

Hartmann, Susan M., Truman and the 80th Congress, Columbia: University of Missouri Press, 1971

Haslam, Jonathan, Russia’s Cold War: From the October Revolution to the Fall of the Wall, New Haven: Yale University Press, 2011

Hazlitt, Henry, Will Dollars Save the World?, New York: Appleton-Century, 1947

Heimann, Mary, Czechoslovakia: The State That Failed, New Haven: Yale University Press, 2009

Heinemann-Grueder, Andreas, „The Soviet Atomic Project and the Shortage of Uranium: Uranium Mining in the GDR and Czechoslovakia After 1945“, în Science and Society: History of the Soviet Atomic Project (40’s–50’s): Proceedings of the International Symposium, vol. 2. Moscova: IZDAT, 1999

Hertle, Hans-Hermann, Der Fall der Mauer: Der unbeabsichtigte Selbstauflösing des SEDStaates, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996

Hitchcock, William, France Restored: Cold War Diplomacy and the Quest for Leadership in Europe, 1944–1954, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1998

Hodge, Carl Cavanaugh, și Cathal J. Nolan (ed.), U.S. Presidents and Foreign Policy: 1789 to the Present, Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2007

Hoffmann, Stanley, și Charles S. Maier (ed.), The Marshall Plan: A Retrospective, Boulder, CO: Westview, 1984

Hogan, Michael J., The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, Cambridge: Cambridge University Press, 1987

Holloway, David, Stalin and the Bomb: The Soviet Union and Atomic Energy, 1939–1956, New Haven: Yale University Press, 1994

Howley, Frank, Berlin Command, New York: Putnam & Sons, 1950

Huempfer, Sebastian. „Burden of a Creditor Nation: Business Elites and the Transformation of US Trade Policy, 1917–62“, teză de doctorat, Oxford University, 2016

Irwin, Douglas A., Petros C. Mavroidis, și Alan O. Sykes, The Genesis of the GATT, Cambridge: Cambridge University Press, 2008

Isaacson, Walter, și Evan Thomas, The Wise Men: Six Friends and the World They Made, New York: Simon & Schuster, 1986 [2012]

James, Harold, Europe Reborn: A History, 1914–2000, New York: Routledge, 2014

James, Robert Rhodes (ed.), Winston S. Churchill: His Complete Speeches, Vol. VIII, New York: Bowker, 1974

Johnson, Debra, și Paul Robinson, „Editors' Introduction“, în Perspectives on EU-Russia Relations, editată de Debra Johnson și Paul Robinson, Oxford: Routledge, 2005

Jones, Joseph M., The Fifteen Weeks, New York: Viking, 1955

Judt, Tony, Postwar: A History of Europe Since 1945, New York: Penguin, 2005

——. When the Facts Change: Essays 1995–2010, New York: Penguin, 2015

Kaplan, Edward S., American Trade Policy: 1923–1995, Westport, CT: Greenwood, 1996

Kaplan, Karel, The Short March: The Communist Takeover in Czechoslovakia, 1945–1948, Londra: C. Hurst, 1987

Kemp, Walter A., Nationalism and Communism in Eastern Europe and the Soviet Union: A Basic Contradiction?, New York: St. Martin's, 1999.

Kempe, Frederick, Berlin 1961: Kennedy, Khrushchev, and the Most Dangerous Place on Earth, New York: G.P. Putnam's Sons, 2011

Kennan, George F., Memoirs, Vol. I: 1925–1950, Boston: Little, Brown, 1967

——. At a Century's Ending: Reflections, 1982–1995, New York: W.W. Norton, 1996

Kerr, Sheila, „The Secret Hotline to Moscow", în Britain and the First Cold War, editată de Anne Deighton, Houndmills, Marea Britanie: Macmillan, 1990

Kershaw, Ian, To Perdition and Back: Europe, 1914–1949, New York: Viking, 2015

Kersten, Krystyna, The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943–1948, traducere de John Micgiel și Michael H. Bernhard, Berkeley: University of California Press, 1991

Khrushchev, Nikita, cu Strobe Talbott (traducător, editor), Khrushchev Remembers: The Last Testament, Boston: Little, Brown, 1971

Kindleberger, Charles P., „The American Origins of the Marshall Plan: A View from the State Department“, în The Marshall Plan: A Retrospective, editată de Stanley Hoffmann și Charles S. Maier, Boulder, CO: Westview, 1984

——. „Toward the Marshall Plan: A Memoir of Policy Development in Germany (1945–1947)“, în The Marshall Plan and Germany: Western Development Within the Framework of the European Recovery Program, editată de Charles S. Maier, în colaborare cu Günter Bischof, New York: Berg, 1991

Kinnard, Douglas, The Secretary of Defense, Lexington: University of Kentucky Press, 1980

Kissinger, Henry, White House Years, New York: Simon & Schuster, 1979

Kolko, Joyce, și Gabriel Kolko, The Limits of Power: The World and United States Foreign Policy, 1945–1954, New York: Harper & Row, 1972

Kornienko, G.M., Holodnaia voina. Svidetelstvo ee uciastnika, Moscova: Olma-Press, 2001 (Războiul Rece: Mărturia unui participant, Moscova: Olma-Press, 2001)

Kotkin, Stephen, Stalin, Vol. I: Paradoxes of Power, 1878–1928, New York: Penguin, 2014

Krátký, Karel, „Czechoslovakia, the Soviet Union and the Marshall Plan“, în The Soviet Union in Eastern Europe, 1945–1989, editată de Odd Arne Westad, Sven Holtsmark, și Iver B. Neumann, New York: St. Martin’s, 1994

Krengel, Rolf, Anlagevermögen, Produktion und Beschäftigung der Industrie im Gebiet der Bundesrepublik von 1924 bis 1956, Berlin: Duncker & Humblot, 1958

Kuhns, Woodrow J., Assessing the Soviet Threat: The Early Cold War Years, McLean, VA: Center for the Study of Intelligence, 1997

Laufer, Jochen P., „From Dismantling to Currency Reform: External Origins of the Dictatorship, 1944–1948“, în Dictatorship as Experience: Towards a Socio-Cultural History of the GDR, editată de Konrad H. Jarausch, traducere de Eve Duffy, New York: Berghahn, 1999

Laufer, Jochen P., și Georgij Kynin (ed.), Die UdSSR und die deutsche Frage, 1941– 1948. Dokumente aus dem Archiv für Außenpolitik der Russischen Föderation. Vol. III, Berlin: Dunker & Humblot, 2004

Leahy, William D., I Was There, New York: McGraw-Hill, 1950

Leffler, Melvyn P., A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War, Stanford, CA: Stanford University Press, 1992

Leffler, Melvyn P., și David S. Painter (ed.), Origins of the Cold War: An International History, New York: Routledge, 1994 [2005]

LeMay, Curtis E., cu MacKinlay Kantor, Mission with LeMay, Garden City, NY: Doubleday, 1965

Levering, Ralph B., și Verena Botzenhart-Viehe, „The American Perspective“, în Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspectives, editată de Ralph B. Levering, Vladimir O. Pechatnov, Verena Botzenhart-Viehe, și C. Earl Edmondson, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2001

Light, Margot, „Russian Political Engagement with the European Union“, în Putin’s Russia and the Enlarged Europe, editată de Roy Allison, Margot Light, și Stephen White, Oxford: Blackwell, 2006

Lippmann, Walter, The Cold War: A Study in U.S. Foreign Policy, New York: Harper & Brothers, 1947

Lockhart, R.H. Bruce, Jan Masaryk: A Personal Memoir, New York: Philosophical Library, 1951

Loebl, Eugen, Stalinism in Prague: The Loebl Story, New York: Grove, 1969

Lorwin, Val R., The French Labor Movement, Cambridge: Harvard University Press, 1954

Louis, William Roger, The British Empire in the Middle East, 1945–1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism, Oxford: Clarendon Press, 1984

Lowe, Keith, Savage Continent: Europe in the Aftermath of World War II, New York: St. Martin's, 2012

Lukes, Igor, On the Edge of the Cold War: American Diplomats and Spies in Postwar Prague, Oxford: Oxford University Press, 2012

Luttwak, Edward N., The Grand Strategy of the Roman Empire: From the First Century A.D. to the Third, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976

Macintyre, Ben, A Spy Among Friends, New York: Crown, 2014

Mackinder, Halford J., Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction, Washington, DC: Henry Holt, 1919 [1996]

Maier, Charles S., „Introduction: «Issue then Is Germany and with It the Future of Europe»", în The Marshall Plan and Germany: Western Development Within the Framework of the European Recovery Program, editată de Maier în colaborare cu Günter Bischof, New York: Berg, 1991

Majer, Václav, „Co vim o Marshalloveplanu", în Politické Vzpomínky III, de Ladislav Karel Feierabend, Brno, Republica Cehă: Atlantis, 1996

Marer, Paul, „Soviet Economic Policy in Eastern Europe", în Reorientation and Commercial Relations of the Economies of Eastern Europe, editată de John P. Hardt. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1974

——. „The Political Economy of Soviet Relations with Eastern Europe", în Soviet Policy in Eastern Europe, editată de Sarah Meiklejohn Terry, New

Haven: Yale University Press, 1984

Mastny, Vojtech, The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years, Oxford: Oxford University Press, 1996

McCullough, David, Truman, New York: Simon & Schuster, 1992

Mee, Charles L., Jr. Meeting at Potsdam, New York: M. Evans, 1975

——. The Marshall Plan: The Launching of the Pax Americana, New York: Simon & Schuster, 1984

Merritt, Anna J., și Richard L. Merritt (ed.), Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945–1949, Urbana-Champaign: University of Illinois Press, 1970

Milward, Alan S., The Reconstruction of Western Europe, 1945–1951, Berkeley: University of California Press, 1984

——. „The Marshall Plan and German Foreign Trade“, în The Marshall Plan and Germany: West German Development Within the Framework of the European Recovery Program, editată de Charles S. Maier, în colaborare cu Günter Bischof, New York: Berg, 1991

Milward, Alan S., cu George Brennan și Federico Romero, The European Rescue of the Nation-State, New York: Routledge, 1992 [2000]

Milward, Alan S., „Europe and the Marshall Plan: 50 Years On“, în The Marshall Plan Today: Model and Metaphor, editată de John Agnew și J. Nicholas Entrikin, Londra: Routledge, 2004

Minford, Patrick, „Reconstruction and the U.K. Postwar Welfare State: False Start and New Beginning“, în Postwar Economic Reconstruction and Lessons for the East Today, editată de Rudiger Dornbusch, Wilhelm Nölling, și Richard Layard, Cambridge: MIT Press, 1993

Miscamble, Wilson D., From Roosevelt to Truman: Potsdam, Hiroshima, and the Cold War, New York: Cambridge University Press, 2007

Mommen, André, Stalin's Economist: The Economic Contributions of Jeno Varga, New York: Routledge, 2011

Montanelli, Indro, și Mario Cervi, L'Italia della repubblica, Milano: Rizzoli, 1985

Montefiore, Simon Sebag, Stalin: The Court of the Red Tsar, Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2003

Moorhouse, Roger, The Devils' Alliance: Hitler's Pact with Stalin, 1939–1941, New York: Basic Books, 2014

[Lord] Moran, Churchill at War, 1940–1945, New York: Carroll & Graf, 2002

Murphy, Robert D., Diplomat Among Warriors, Westport, CT: Greenwood, 1964

Naimark, Norman M., The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945–1949, Cambridge: Harvard University Press, 1995

Nakath, Detlef, Gero Neugebauer, și Gerd-Rüdiger Stephan, „Im Kreml brennt noch Licht" Spitzenkontakte zwischen SED/PDS und KPdSU 1989–1991, Berlin: Dietz, 1998

Narinsky, Mikhail M., „Soviet Foreign Policy and the Origins of the Cold War", în Soviet Foreign Policy, 1917–1991, editată de Gabriel Gorodetsky, Londra: Frank Cass, 1994

——. „SSSR i plan Marșalla" // Holodnaia voina. Novîe podhodî. Novîe dokumentî. Moskva: Otvet, 1995 („URSS și Planul Marshall", în Războiul Rece. Noi abordări. Noi documente, Moscova: Reacția, 1995)

——. „The Soviet Union and the Berlin Crisis, 1948–1949", în The Soviet Union and Europe in the Cold War, 1943–53, editată de Francesca Gori și Silvio Pons. Londra: Palgrave Macmillan, 1996

——. „Narastanie konfrontații: plan Marșalla, Berlinskii krizis“ // Sovetskoe obșcestvo: vozniknovenie, razvitie, istoriceskii final: V 2 t. T. 2. Apoghei i krah stalinizma. Pod obșcei redaktsiei Yu.N. Afanasieva. Moskva: Rossiisk. gos. un-t. 1997. S. 54–89. („Intensificarea confruntării: Planul Marshall, criza Berlinului“. În Societatea sovietică: apariție, dezvoltare, sfârșit istoric în 2 vol., vol. 2, Perioada de înflorire și moartea stalinismului. Editată de: Yu. N. Afanasiev. Moscova: Universitatea Rusă de Stat, 1997, pp. 54–89)

——. „The Soviet Union and the Marshall Plan“, în The Failure of Peace in Europe, 1943–48, editată de Antonio Varsori și Elena Calandri, Palgrave Macmillan, 2002

National Council of American-Soviet Friendship, „How to End the Cold War and Build the Peace“, New York: National Council of American-Soviet Friendship, 1948

Nedelsky, Nadya, Defining the Sovereign Community: The Czech and Slovak Republics, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012

Neiberg, Michael, Potsdam: The End of World War II and the Remaking of Europe, New York: Basic Books, 2015

Nenni, Pietro, Tempo Di Guerra Fredda: Diari 1943–1956, Milan: SugarCo., 1981

Nikolaevski, B.I., Tainîe straniți istorii./Red.-sost. Felștinskii, Yu.G. Moskva: Izdatelistvo gumanitarnoi literaturî, 1995 (Pagini secrete ale istoriei./Ed. Felștinski, Yu.G. Moscova: Editura Literatură Umanitară, 1995)

Nitze, Paul, cu Ann M. Smith și Steven L. Rearden, From Hiroshima to Glasnost: At the Center of Decision – A Memoir, New York: Grove Weidenfeld, 1989

Novikov, N.V., Vospominaniia diplomata, Moskva: Politizdat, 1989 (Memoriile unui diplomat, Moscova: Politizdat, 1989)

Nye, Joseph S. Jr., Soft Power: The Means to Success in World Politics, New York: Public Affairs, 2005

Ocherki istorii rossiiskoi vneșnei razvedki. Tom 5, 1945–1965 godî, Moskva: Mejdunarodnîe otnoșeniia, 2003 (Eseuri despre istoria serviciului rus de informații externe, vol. 5, 1945–1965, Moscova: Relații internaționale, 2003)

Payne, Robert, Report on America, New York: John Day, 1949

Peciatnov, Vladimir O., Stalin, Ruzvelt, Truman: SSSR i SșA v 1940-h gg. Moskva: TERRA, 2006 (Stalin, Roosevelt, Truman: URSS și SUA în anii 1940, Moscova: TERRA, 2006)

Peciatnov, Vladimir O., „The Soviet Union and the World, 1944–1953“, în The Cambridge History of the Cold War, Vol. I: Origins, editată de Melvyn P. Leffler și Odd Arne Westad, Cambridge: Cambridge University Press, 2010

Pechatnov, Vladimir O., și C. Earl Edmondson. „The Russian Perspective“, în Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspectives, editată de Ralph B. Levering, Vladimir O. Pechatnov, Verena Botzenhart-Viehe, și C. Earl Edmondson, Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2001.

Petrov, Vladimir, Money and Conquest: Allied Occupation Currencies in World War II, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1967

Pisani, Sallie, The CIA and the Marshall Plan, Lawrence: University Press of Kansas, 1991

Plokhy, Serhii M., Ialta: The Price of Peace, Londra: Viking, 2010

——. The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union, New York: Basic Books, 2014

Pogue, Forrest C., George C. Marshall, Vol. IV: Statesman, 1945–1959, New York: Viking, 1987

Price, Harry B., The Marshall Plan and Its Meaning, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1955

Pruessen, Ronald W., John Foster Dulles: The Road to Power, New York: Free Press, 1982

Putin, Vladimir, cu Nataliya Gevorkyan, Natalya Timakova, și Andrei Kolesnikov, First Person: An Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President Vladimir Putin, traducere de Catherine A. Fitzpatrick, New York: PublicAffairs, 2000

Rapelli, Paola, Symbols of Power in Art, traducere de Jay Hyams, Los Angeles: Getty Publications, 2004 [2011]

Raucher, Alan R., Paul G. Hoffman: Architect of Foreign Aid, Lexington: University Press of Kentucky, 1986

Rees, David, Harry Dexter White: A Study in Paradox, New York: Coward, McCann & Geoghan, 1973

Reichlin, Lucrezia, „The Marshall Plan Reconsidered", în Europe's Postwar Recovery, editat de Barry Eichengreen, Cambridge: Cambridge University Press, 1995

Reinhart, Carmen, și Kenneth Rogoff. This Time It's Different: Eight Centuries of Financial Folly, Princeton: Princeton University Press, 2009

Reymen, Dafne C., „The Economic Effects of the Marshall Plan Revisited", în The Marshall Plan Today: Model and Metaphor, editată de John Agnew și J. Nicholas Entrikin, Londra: Routledge, 2004

Reynolds, David, From World War to Cold War: Churchill, Roosevelt, and the International History of the 1940s, Oxford: Oxford University Press, 2006

Ripka, Hubert, Czechoslovakia Enslaved: The Story of the Communist Coup d'État., Londra: Victor Gollancz, 1950

Ritchie, Donald A., Congress and Harry S. Truman: A Conflicted Legacy, Kirksville, MO: Truman State University Press, 2011

Ritter, Gerhard A., Der Preis der deutschen Einheit: Die Wiedervereinigung und die Krise des Sozialstaats, München: Beck, 2006

Roberts, Andrew, Masters and Commanders: How Four Titans Won the War in the West, 1941–1945, New York: HarperCollins, 2009

Roberts, Geoffrey, Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953, New Haven: Yale University Press, 2006

——. Molotov: Stalin's Cold Warrior, Washington, DC: Potomac Books, 2011

Robertson, Alex J., The Bleak Midwinter 1947, Manchester: Manchester University Press, 1987

Rodden, John, Repainting the Little Red Schoolhouse: A History of Eastern German Education, 1945–1995, New York: Oxford University Press, 2002

Roll, Eric, „The Marshall Plan as Anglo-American Response", în The Marshall Plan: Fifty Years After, editată de Martin Shain, New York: Palgrave, 2001

Roman, Eric, Austria-Hungary and the Successor States: A Reference Guide from the Renaissance to the Present, New York: Facts on File, 2003

Rostow, Walt W., The Division of Europe After World War II: 1946, Vol. II, Austin: University of Texas Press, 1981

Rjeșevskii, Oleg A., Stalin i Cherchili, [Stalin și Churchill.] Moscova: Nauka, 2004

Sarotte, Mary Elise, 1989: The Struggle to Create Post–Cold War Europe, Princeton: Princeton University Press, 2009

_____. The Collapse: The Accidental Opening of the Berlin Wall, New York: Basic Books, 2014

Schäuble, Wolfgang, Der Vertrag: Wie ich über die deutsche Einheit verhandelte, München: Knaur, 1991

Schmidt, Dana Adams, Anatomy of a Satellite, Boston: Little, Brown, 1952

Schröder, Hans-Jürgen, „The Economic Reconstruction of West Germany in the Context of International Relations, 1945–1949“, în Great Britain, France, Italy and Germany in a Postwar World, 1945–1950, editată de Josef Becker și Franz Knipping, New York: de Gruyter, 1986

Schulze, Hagen, Germany: A New History, traducere de Deborah Lucas Schneider, Cambridge: Harvard University Press, 1998

Schwabe, Klaus, „German Policy Responses to the Marshall Plan“, în The Marshall Plan and Germany: West German Development Within the Framework of the European Recovery Program, editată de Charles S. Maier, în colaborare cu Günter Bischof, New York: Berg, 1991

Schwartz, Harry, Russia's Soviet Economy, Ediția a 2-a, New York: Prentice Hall, 1954

Sebestyen, Victor, 1946: The Making of the Modern World, New York: Pantheon, 2014

Shenk, David, The Immortal Game: A History of Chess, New York: Anchor, 2006

Sherwood, Robert E., Roosevelt and Hopkins: An Intimate History, New York: Enigma, 1948 [2008]

Siklos, Pierre L., War Finance, Reconstruction, Hyperinflation and Stabilization in Hungary, 1938–1948, Basingstoke, Marea Britanie: Macmillan, 1991

Simms, Brendan, Europe: The Struggle for Supremacy, 1453 to the Present, New York: Basic Books, 2013

Singer, J. David, Stuart Bremer, și John Stuckey, „Capability Distribution, Uncertainty, and Major Power War, 1820–1965“, în Peace, War, and Numbers, editată de Bruce Russett, Beverly Hills, CA: Sage, 1972

Skidelsky, Robert, John Maynard Keyes, Vol. III: Fighting for Freedom, 1937–1946, New York: Viking, 2000

Smith, Jean Edward, „The View from USFET: General Clay's and Washington's Interpretation of Soviet Intentions in Germany, 1945–1948", în U.S. Occupation in Europe After World War II, editată de Hans Schmitt, Lawrence: Regents Press of Kansas, 1978

——. Lucius D. Clay: An American Life, New York: Henry Holt, 1990

Smith, Walter Bedell, My Three Years in Moscow, Philadelphia: Lippincott, 1950

Soltis, Andy, Chess Lists, Ediția a 2-a, Jefferson, NC: McFarland, 1984 [2002]

Spalding, Elizabeth, The First Cold Warrior: Harry Truman, Containment, and the Remaking of Liberal Internationalism, Lexington: University Press of Kentucky, 2006

Staar, Richard F., Communist Regimes in Eastern Europe, Ediția a 5-a, Stanford: Hoover Institution Press, 1971 [1988]

Stalin, I.V., Socineniia. Tom 2 [Opere, vol. 2], Moscova: OGIZ, 1946

Steel, Ronald, Walter Lippmann and the American Century, Boston: Little, Brown, 1980

Steil, Benn, The Battle of Bretton Woods: John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and the Making of a New World Order, Princeton: Princeton University Press, 2013.

Stettinius, Edward R. Jr., Roosevelt and the Russians: The Ialta Conference, Garden City, NY: Doubleday, 1949

Stirling, Robin, The Weather of Britain, Londra: Giles de la Mare Publishers, 1997

Strang, William, At Home and Abroad, Londra: Deutsch, 1956

Sudoplatov, Pavel, cu Anatoli Sudoplatov, Jerrod L. Schecter, și Leona P. Schecter, Special Tasks: The Memoirs of an Unwanted Witness – A Soviet Spymaster, Boston: Little, Brown, 1994

Sutherland, Jon, și Diane Canwell, Berlin Airlift: The Salvation of a City, Gretna, LA: Pelican, 2007

Swain, Nigel, Hungary: The Rise and Fall of Feasible Socialism, Londra: New Left Books, 1992

Swanson, Roger F., Canadian-American Summit Diplomacy, 1923–1975, Kingston, ON, Montreal: McGill-Queen's Press, 1976

Szabo, Stephen, The Diplomacy of German Unification, New York: St. Martin's, 1992

Talbott, Strobe, The Russia Hand: A Memoir of Presidential Diplomacy, New York: Random House, 2002

Taylor, Frederick, The Berlin Wall: 13 August 1961–1969 November 1989, Londra: Bloomsbury, 2006

Teltschik, Horst, 329 Tage: Innenansichten der Einigung, Berlin: Siedler, 1991

Thieme, H. Jörg, „The Central Bank and Money in the GDR", în Fifty Years of the Deutsche Mark, editată de Deutsche Bundesbank, Oxford: Oxford University Press, 1999

Thompson, Nicholas, The Hawk and the Dove: Paul Nitze, George Kennan, and the History of the Cold War, New York: Henry Holt, 2009

Tiersky, Ronald, French Communism, 1920–1972, New York: Columbia University Press, 1974

Toranska, Teresa (ed.), „Them": Stalin's Polish Puppets, New York: Harper & Row, 1987

Trachtenberg, Marc, A Constructed Peace: The Making of the European Settlement, 1945–1963, Princeton: Princeton University Press, 1999

Trohan, Walter, Political Animals: Memoirs of a Sentimental Cynic, Garden City, NY: Doubleday, 1975

Truman, Harry S., Memoirs, Volume I: Year of Decisions, Garden City, NY: Doubleday, 1955

——. Memoirs, Volume II: Years of Trial and Hope, Garden City, NY: Doubleday, 1956

Truman, Margaret, Harry S. Truman, New York, William Morrow, 1972

Tunner, William H., Over the Hump, New York, Duell, Sloan & Pearce, 1964

Unger, Debi, și Irwin Unger, cu Stanley Hirshson, George Marshall: A Biography, New York, HarperCollins, 2014

Ungerer, Horst, A Concise History of European Monetary Integration: From EPU to EMU, Westport, CT, Quorum, 1997

van der Beugel, Ernst Hans, From Marshall Aid to European Partnership: European Integration as a Concern of American Foreign Policy, New York, Elsevier, 1966

van der Wee, Herman, Prosperity and Upheaval: The World Economy, 1945–1980, Berkeley: University of California Press, 1983

van Hook, James C., Rebuilding Germany: The Creation of the Social Market Economy, 1945–1957, Cambridge, Cambridge University Press, 2004

Vlavianos, Haris, Greece, 1941–1949: From Resistance to Civil War: The Strategy of the Greek Communist Party, New York, Macmillan, 1992

Vyshinsky, Andrei Y., The U.S.S.R on Guard over the Peace and Security of Nations, Londra: Soviet News, 1948

Wala, Michael, The Council on Foreign Relations and American Foreign Policy in the Early Cold War, Providence, Berghahn, 1994

Warner, Geoffrey, „Ernest Bevin and British Foreign Policy, 1945–1951“, în The Diplomats, 1939–1979, editată de Gordon A. Craig și Francis L. Loewenheim, Princeton, Princeton University Press, 1994

Watson, Derek, Molotov: A Biography, New York, Palgrave Macmillan, 2005

Werth, Alexander, Russia: The Post-War Years, New York, Taplinger, 1971

Westad, Odd Arne, „The Cold War and the International History of the Twentieth Century“, în The Cambridge History of the Cold War, Vol. I: Origins, editată de Melvyn P. Leffler și Odd Arne Westad, Cambridge, Cambridge University Press, 2010

White, Theodore H., Fire in the Ashes: Europe in Mid-Century, New York, William Sloane, 1953

Wilson, Theodore, The Marshall Plan: An Atlantic Venture of 1947–1951 and How It Shaped Our World, New York, Foreign Policy Association, 1977

Winik, Jay, 1944: FDR and the Year That Changed History, New York, Simon & Schuster, 2015

Wohlforth, William C., „How Did the Experts Do?“, în In Uncertain Times: American Foreign Policy After the Berlin Wall and 9/11, editată de Melvyn P. Leffler și Jeffrey W. Legro, Ithaca, NY, Cornell University Press, 2011

Wolf, Holger C., „The Lucky Miracle: Germany, 1945–1951“, în Postwar Economic Reconstruction and Lessons for the East Today, editată de Rudiger Dornbusch, Wilhelm Nölling, și Richard Layard, Cambridge, MIT Press, 1993

Yergin, Daniel, Shattered Peace: The Origins of the Cold War and the National Security State, Boston, Houghton Mifflin, 1977

Zelikow, Philip, și Condoleezza Rice, Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft, Cambridge, Harvard University Press, 1995

Zubok, Vladimir M., A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2007

Zubok, Vladislav M., și Constantine Pleshakov, Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khruschev, Cambridge, Harvard University Press, 1996

Zwass, Adam, Monetary Cooperation between East and West, White Plains, NY, International Arts and Sciences Press, 1975

Articole

Adams, Frank S., „Stassen Plea Wins Legion Convention to Marshall Plan", New York Times, 1 septembrie 1947

Agnew, John, „The Eurozone Crisis and the Marshall Plan Metaphor", openDemocracy, 6 august 2012. https://www.opendemocracy.net /john-agnew/eurozone-crisis-and-marshall-plan-metaphor

Albright, Madeleine, „Why Bigger Is Better", The Economist, 15 februarie 1997

Albright, Robert C., „House Bill Would Okay Greek-Turk Loan, Grant", Washington Post, 19 martie 1947

——. „Junkets Might Alter Next Session's Votes", Washington Post, 7 septembrie 1947

Alsop, Joseph, și Stewart Alsop, „Hoover a Godsend to ERP Foes", Washington Post, 25 ianuarie 1948

Asmus, Ronald D., „Europe's Eastern Promise: Rethinking NATO and EU Enlargement", Foreign Affairs, ianuarie/februarie 2008

Asmus, Ronald D., Richard L. Kugler, și F. Stephen Larrabee. „Building a New NATO", Foreign Affairs, septembrie/octombrie 1993

——. „What Will NATO Enlargement Cost?", Reprints, Santa Monica, CA: RAND Corporation, 1997 [Publicat inițial în Survival, vol. 38, nr. 3 (toamna lui 1996), pp. 5–26]

Asmus, Ronald D., și F. Stephen Larrabee, „NATO and the Have-Nots: Reassurance After Enlargement", Foreign Affairs, noiembrie/decembrie 1996

Augusta Chronicle, „Grave Decision", 13 martie 1947

Bacha, Edmar L., „A Three-Gap Model of Foreign Transfers and the GDP Growth Rate in Developing Countries", Journal of Development Economics, Vol. 32, nr. 2 (aprilie 1990), pp. 279–296

Barber, Chris, „The Herter Committee: Forging RN's Foreign Policy", 9 aprilie 2014, Nixon Library. https://www.nixonfoundation.org/2014/04/herter-committeeforging-rns-foreign-policy/

Barnes, Bart, „Financier Robert A. Lovett, 90, Former Secretary of Defense, Dies", Washington Post, 8 mai 1986

Barnes, Julian E., și Laurence Norman, „European Union Backs Plan to Expand Military Coordination", Wall Street Journal, 15 noiembrie 2016

BBC, „1999: Putin Takes Over as Yeltsin Resigns", On This Day 1950–2005, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/december/31/newsid_4102000/4102107.stm

BBC, „Ukraine Crisis: Russia Demands Guarantees from Nato", 18 noiembrie 2014, http://www.bbc.com/news/world-europe-30107520

Beevor, Antony. „Eisenhower's Pit Bull", Wall Street Journal, 23 octombrie 2010

Belair, Felix, Jr., „Truman Assumes Lead in Fight on Communism", New York Times, 16 martie 1947

——. „Snyder Bars a Cut in Taxes Till Cost of Europe Aid Is Set", New York Times, 30 octombrie 1947

_____. „ERP's Domestic Phases Cause Capital Concern", New York Times, 16 noiembrie 1947

——. „Election Year Politics Held a Threat to ERP", New York Times, 23 noiembrie 1947

——. „Delay Looms on ERP Action Despite Appeal for Speed", New York Times, 8 ianuarie 1948

——. „Draft, Great Costs ERP Alternatives, Say Defense Heads", New York Times, 16 ianuarie 1948

——. „Marshall Plan Attacked by Weir", New York Times, 26 februarie 1948

——. „Way for the ERP Bill Has Now Been Cleared", New York Times, 29 februarie 1948

——. „Senators Rebuff Taft on ERP Cut", New York Times, 13 martie 1948

——. „Martin's Warning: Speaker Tells Majority Steering Group of «Grave Crisis»", New York Times, 17 martie 1948

——. „Omnibus Bill Carries $5,300,000,000 ERP and Funds for East", New York Times, 1 aprilie 1948

——. „ECA Bill Is Voted; Taft Shifts Plans for 10% Cut in Fund", New York Times, 15 aprilie 1949

Berger, Marilyn, „Former Ambassador Charles E. Bohlen Dies at 69“, Washington Post, 2 ianuarie 1974

Birnbaum, Michael, „Wary of Russia, Europe Now Tiptoes When It Comes to Expansion“, Washington Post, 22 mai 2015

Blair, Raymond J., „State Dept. Paper Pictures in Detail Growing Threat of Red Domination“, Washington Post, 7 septembrie 1947

Blair, William M., „European Aid Tops Interest in Iowa“, New York Times, 16 februarie 1948

Blome, Nikolaus, Kai Diekmann, și Daniel Biskup. „Putin – The Interview: «For Me, It Is Not Borders That Matter»“, Bild, 11 ianuarie 2016

Bloomberg View, „Arab Spring Needs a Mini-Marshall Plan“, 13 ianuarie 2013, https:// www.bloomberg.com/view/articles/2013-01-13/arab-spring-needs-a-mini-mar shall-plan

Boggs, S. W., „Cartohypnosis“, Scientific Monthly, Vol. 64, nr. 6 (iunie 1947), pp. 469–476

Bohemia Band, „Stalin, Czechoslovakia, and the Marshall Plan: New Documentation from the Czechoslovak Archives“, Vol. 32, nr. 1 (1991), pp. 139–144

Borba [Beograd], „An Interview with Josip Broz Tito“, 26 august 1947

Bossuat, Gérard, „Le poids de l’aide américaine sur la politique économique et financière de la France en 1948“, Relations internationales, Vol. 37 (1984)

Brzezinski, Zbigniew, „A Geostrategy for Eurasia“, Foreign Affairs, septembrie/octombrie 1997

Busch, Noel F., „Paul Hoffman“, Life, 4 aprilie 1949

Byrnes, Mark S., „«Overruled and Worn Down»: Truman Sends an Ambassador to Spain“, Presidential Studies Quarterly, Vol. 29, nr. 2 (iunie

1999), pp. 263–279

Callender, Harold, „Paris Parley to Open Today: Molotov and 89 Aides Arrive“, New York Times, 27 iunie 1947

——. „Bid Open to Soviet“, New York Times, 4 iulie 1947

——. „Marshall Gives Pledge to France“, New York Times, 24 iulie 1947

——. „Americans Meet in Paris“, New York Times, 13 august 1947

——. „French Heads Fear a General Strike“, New York Times, 18 noiembrie 1947

——. „Schuman Premier as Paris Assembly Backs Him, 412–184“, New York Times, 23 noiembrie 1947

——. „E.R.P. Council Asks 50% Cut in Curbs on Mutual Trade“, New York Times, 3 noiembrie 1949

Cameron, Rob, „Police Close Case on 1948 Death of Jan Masaryk – Murder, Not Suicide“, Radio Praga, 6 ianuarie 2004, http://www.radio.cz/en/section/curraffrs/police-close-case-on-1948-death -of-jan-masaryk-murder-not-suicide

Casey, Nicholas, Jay Solomon, și Joshua Mitnick, „Cease-Fire Brokers Grapple with How to Rebuild Gaza“, Wall Street Journal, 25 iulie 2014

Catledge, Turner, „Our Policy Stated: Welles Says Defeat of Hitler Is Greatest Task“, New York Times, 24 iunie 1941

Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE), „From the Schuman Plan to the Paris Treaty, 1950–1952“, http://www.cvce.eu/en/unit-content/-/unit/5cc6b00433b7-4e44-b6db-f5f9e6c01023/678ed16c-b497-41e0-a1b6-d8cb0594f2ef

Chabris, Christopher, „When Diplomacy Leads to Betrayal“, Wall Street Journal, 19 februarie 2016

Chenery, Hollis B., și Michael Bruno. „Development Alternatives in an Open Economy: The Case of Israel“, Economic Journal, Vol. 72, nr. 285 (martie 1962), pp. 79–103

Chicago Tribune, „Confirm Fifth U.S. Flyer Died in Yugoslavia“, 27 august 1946

Chicago Tribune, „French Strike Spreads; New Cabinet Acts“, 25 noiembrie 1947

CNN, „Sec. of State Madeleine Albright Press Conference, March 18, 1997“, 1997, http://www.cnn.com/ALLPOLITICS/1997/03/18/fdch.albright/

Cohen, Roger, „The Case for the Euro: Unshackling Europe to Take on the U.S“, New York Times, 18 septembrie 1997

Cormac, John Mac, „Swift Soviet Dash Liberates Prague“, New York Times, 10 mai 1945

Cortesi, Arnaldo, „Hunt for Plane On“, New York Times, 20 august 1946

——. „Communists Urge Italians to Enlist in a Class War“, New York Times, 28 octombrie 1947

——. „Rome“, New York Times, 16 noiembrie 1947

——. „Fear Rises in Italy After Arms Blast“, New York Times, 17 noiembrie 1947

——. „Sforza Twits Reds Who Deride U.S. Aid“, New York Times, 18 ianuarie 1948

Crafts, Nicholas, „Saving the Eurozone: Is a «Real» Marshall Plan the Answer?“, The CAGEChatham House Series, nr. 1, (iunie 2012)

——. „On a «Real» Marshall Plan for Greece“, The Economist, 2 iulie 2012

Crider, John, „Nonpartisan Vote“, New York Times, 14 iulie 1946

Dales, Douglas, „Harriman: Tenacious, Resolute, Public Spirited“, New York Times, 26 octombrie 1954

Daly, KerryLynn, „Supporting Corruption and Dictatorship: U.S. Relations with Spain Under Francisco Franco, 1945–1955“, prima versiune, Siena College, 2009

Daniel, Clifton, „Our Ambassador Behind the Iron Curtain“, New York Times, 24 iulie 1955

Danner, Mark, „Marooned in the Cold War: America, the Alliance, and the Quest for a Vanished World“, World Policy Journal, Vol. 14, nr. 3 (1997), pp. 1–23

Davis, David, „A 21st-Century Marshall Plan“, Prospect, 22 iunie 2011

Deaton, Angus. „Weak States, Poor Countries“, Project Syndicate, septembrie 2013 [republicat pe 12 octombrie 2015], https://www.project-syndicate.org/commentary/ economic-development-requires-effective-governments-by-angus-deaton

DeLong, J. Bradford, și Barry Eichengreen, „The Marshall Plan: History’s Most Successful Structural Adjustment Program“, NBER Working Paper Series. nr. 3899 (noiembrie 1991)

Dobbs, Michael, „Clinton’s NATO Effort Risky; President’s Vision Rests on Historic Rationale“, Washington Post, 8 iulie 1997

Drozdiak, William, „The Brussels Wall: Tearing Down the EU-NATO Barrier“, Foreign Affairs, mai/iunie 2010

Dulles, John Foster, „Europe Must Federate or Perish“, Vital Speeches of the Day, Vol. 13, nr. 8 (februarie 1947)

The Economist, „Dollars for Europe?“, 31 mai 1947

The Economist, „On the Rocks“, 4 februarie 1948

Edwards, Willard, „Marshall Plan Debate Roars Toward Close“, Chicago Tribune, 26 martie 1948

Eichengreen, Barry, „Create a New Marshall Plan for Greece“, Prague Post, 20 iulie 2011

Eichengreen, Barry, și Jorge Braga de Macedo, „The European Payments Union: History and Implications for the Evolution of the International Financial Architecture“, OECD Development Centre, martie 2001

Eichengreen, Barry, și Marc Uzan, „The Marshall Plan: Economic Effects and Implications for Eastern Europe and the Former USSR“, Economic Policy, Vol. 7, nr. 14, Eastern Europe (aprilie 1992), pp. 13–75

Ellman, Michael, și S. Maksudov, „Soviet Deaths in the Great Patriotic War: A Note“, Europe-Asia Studies, Vol. 46, nr. 4 (1994), pp. 671–680

Emmott, Robin, „Spurred by Trump and Brexit, EU Plans Five-Billion-Euro Defense Fund“, Reuters, 30 noiembrie 2016

European Commission, „About the Customs Union“, 19 septembrie 2016, http://
ec.europa.eu/taxation_customs/40customs/customs_general_info/about/index_ en.htm

Eurostat, „Industrial Output in the EU and Euro Area: An Analysis of the Industrial Production Index“, Statistics in Focus, nr. 36, 2011

Fenwick, Charles, „The Ninth International Conference of American States“, American Journal of International Law, Vol. 42, nr. 3 (iulie 1948)

Finkel, Isobel, „Erdogan Warns Russia Against Violating Turkish Airspace“, Bloomberg, 30 ianuarie 2016

Ford, Frederick, „New Marks, Old Mistakes in Berlin“, New Republic, 19 iulie 1948

Fossedal, Gregory, și Bill Mikhail, „A Modest Magician: Will Clayton and the Rebuilding of Europe“, Foreign Affairs, mai/iunie 1997

Foy, Henry, „Poland Reaffirms Its Commitment to Ukraine“, Financial Times, 15 decembrie 2015

Franklin, Benjamin, „The Morals of Chess“, The Columbian Magazine, decembrie 1986, pp. 159–161

Frattini, Franco, „The Arab World Needs a Marshall Plan“, Project Syndicate, 26 mai 2011

French Ministry of Foreign Affairs and International Development, „A Tour of the Quai d’Orsay“, http://www.diplomatie.gouv.fr/en/the-ministry-of-foreign-affairs/a-tour-of-the-quai-d-orsay/article/the-main-dining

Friedman, George, „The Geopolitics of Russia: Permanent Struggle“, Stratfor, octombrie 2008 [15 aprilie 2012], https://www.stratfor.com/analysis/geopolitics-russia-per manent-struggle

——. „Russia’s Strategy“, This Week in Geopolitics, 28 decembrie 2015

——. „Mapping Russia’s Strategy“, This Week in Geopolitics, 25 ianuarie 2016

Friedman, Thomas L., „Foreign Affairs; Now a Word from Mr. X“, New York Times, 2 mai 1998

Furman, Bess, „Marshall Urges «Freedom Gardens»“, New York Times, 3 februarie 1948

Gaddis, John Lewis, „What Is Grand Strategy?“, Karl Von Der Heyden Distinguished Lecture, Duke University, 26 februarie 2009 http://tiss-nc.org/wp-content/up loads/2015/01/KEYNOTE.Gaddis50thAniv2009.pdf

Galeotti, Mark, „Why Did It Take Turkey Just 17 Seconds to Shoot Down Russian Jet?“, The Guardian, 26 noiembrie 2015

Gallup, George, „French Support Marshall Plan but Some Question Motives“, Washington Post, 2 septembrie 1947

——. „ERP Recipients Suspect Motives“, Washington Post, 8 februarie 1948

——. „Marshall Plan Holds Support of Voters Familiar with It“, Washington Post, 3 martie 1948

——. „Dutch Favor Marshall Plan but Some Question Motives“, Washington Post, 31 martie 1948

Gareau, Frederick H., „Morgenthau’s Plan for Industrial Disarmament in Germany“, The Western Political Quarterly, Vol. 14, nr. 2 (iunie 1961), pp. 517–534

Gobarev, Victor, „Soviet Military Plans and Actions During the First Berlin Crisis, 1948–1949“, Journal of Slavic Military Studies, Vol. 10, nr. 2 (septembrie 1997), pp. 1–24

Gorskii, Vyacheslav, „Problems and Prospects of NATO-Russia Relationship: The Russian Debate“, NATO Euro-Atlantic Partnership Council Fellowships Programme, iunie 2001, http://www.nato.int/acad/fellow/99-01/gorskii.pdf

Greene, James, „Russian Responses to NATO and EU Enlargement and Outreach“, Chatham House, The Means and Ends of Russian Influence Abroad Series, iunie 2012

Grutzner, Charles, „City Hails Friendship Train“, New York Times, 19 noiembrie 1947

Guinnane, Timothy, „A Pragmatic Approach to External Debt: The Write-down of Germany’s Debts in 1953“, VoxEU.org, 13 august 2015, http://voxeu.org/article/prag matic-approach-external-debt-write-down-germany-s-debts-1953#fn

Hachey, Thomas E., (ed.). „American Profiles on Capitol Hill: A Confidential Study for the British Foreign Office in 1943“, The Wisconsin Magazine of History, Vol. 57, nr. 2 (Iarnă 1973–1974), pp. 141–153

Harkins, Philip, „Mysterious Mr. X“, New York Herald Tribune Magazine, 4 ianuarie 1948.

Harris, Arthur W.D., „A Special Study of Operation «Vittles»“, Aviation Operations, Vol. 11, nr. 5 (aprilie 1949), pp. 1–120

Harris, Eleanor, „From Polo to Politics“, Washington Post, 22 iulie 1956

Harris, William R., „March Crisis 1948, Act II“, Studies in Intelligence, Vol. 11 (Primăvară 1967)

Haslam, Jonathan, „Russia’s Seat at the Table: A Place Denied or a Place Delayed?“, International Affairs, Vol. 74, nr. 1 (ianuarie 1998), pp. 119–130

Herring, George C., Jr. „The United States and British Bankruptcy, 1944–1945: Responsibilities Deferred“, Political Science Quarterly, Vol. 86, nr. 2 (iunie 1971), pp. 260–280

Hetzel, Robert L., „German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century“, Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly, Vol. 88, nr. 1 (iarnă 2002), pp. 1–35

Hightower, John M., „Britain Slated to Delay Exit from Greece“, Washington Post, 10 august 1947

Hinton, Harold, „Anti-American Campaign Intensified in Europe“, New York Times, 19 noiembrie 1947

——. „Aid Bill Signed by Truman as Reply to Foes of Liberty“, New York Times, 4 aprilie 1948

Hoffman, Paul G., „What ECA Has Accomplished“, Commercial and Financial Chronicle 21 aprilie 1949

Holbrooke, Richard C., „America, A European Power“, Foreign Affairs, martie/aprilie 1995

Holbrooke, Richard C., și Mark Danner. „Marooned in the Cold War: An Exchange Between Mark Danner and Richard C. Holbrooke“, World Policy Journal, Vol. 14, nr. 4 (Iarnă 1997/1998), pp. 100–102

Iber, Patrick, „Literary Magazines for Socialists Funded by the CIA, Ranked“, The Awl, 24 august 2015, https://theawl.com/literary-magazines-for-socialists-funded -by-the-cia-ranked-93e65a5a710a#.kon2mrmtz

Inkeles, Alex, „The Soviet Attack on the Voice of America: A Case Study in Propaganda Warfare“, The American Slavic and East European Review, Vol. 12, nr. 3 (octombrie 1953)

International Organization, „Allied Control Councils and Commissions“, Vol. 2, nr. 1 (februarie 1948), pp. 146–153

Izvestia, „Gorbachev Denounced the USA for Support of Georgian Aggression“, 11 august 2008.

Jones, Eric, „Russia and Frozen Conflicts: Security and Strategy“, Foreign Intrigue, 1 iunie 2015, http://foreign-intrigue.com/2015/06/russia-and-frozen-conflicts-security-and-strategy-complete-series/

Jessup, Philip C., „Park Avenue Diplomacy: Ending the Berlin Blockade“, Political Science Quarterly, Vol. 87, nr. 3 (septembrie 1972), pp. 377–400

Jordans, Frank, „The Big Story: Merkel Challenger Criticizes Austerity Policies“, Associated Press, 4 iunie 2013

Kantchev, Georgi, „With U.S. Gas, Europe Seeks Escape from Russia’s Energy Grip“, Wall Street Journal, 25 februarie 2016

Kennan, George F. („X“). „The Sources of Soviet Conduct“, Foreign Affairs, iulie 1947

——. „NATO: A Fateful Error“, New York Times, 5 februarie 1997

Kindleberger, Charles P., și F. Taylor Ostrander. „The 1948 Monetary Reform in Western Germany“, lucrare pregătită pentru o conferință sponsorizată de Institutul German de Istorie și intitulată „Sistemul financiar internațional: trecut și prezent“, Princeton University, 16–17 aprilie 1998

Kruszewski, Charles, „The Pivot of History“, Foreign Affairs, aprilie 1954

Kuhn, Ferdinand, Jr. „U.S. to Seek Rare Minerals from Europe“, Washington Post, 14 noiembrie 1947

——. „ERP Backers Overestimated Public Reaction“, Washington Post, 25 ianuarie 1948

——. „Senate Unit Backs Marshall Plan Bill“, Washington Post, 18 februarie 1948

——. „Czech, Finn Crises Spur ERP Action in Senate“, Washington Post, 29 februarie 1948

——. „Vandenberg European Aid Plan Triumphs“, Washington Post, 9 martie 1948

——. „Hoover Urges House to Vote Full ERP Sum“, Washington Post, 25 martie 1948

——. „American Officials Embarrassed by Moscow Broadcast of «Acceptance»“, Washington Post, 12 mai 1948

Kupchan, Charles A., „Reviving the West: For an Atlantic Union“, Foreign Affairs, mai/iunie 1996

Leffler, Melvin, „The American Conception of National Security and the Beginnings of the Cold War, 1945–1948“, American Historical Review, Vol. 89, nr. 2 (aprilie 1984), pp. 346–381

Le Monde, Editorial, 17 octombrie 1947

Life, „Big U.S. Loan to Great Britain: Plans Are Made to Lend $4,400,000,000, Cancel Part of Lend-Lease Act Debt“, 24 decembrie 1945

Life, „Italy: An Ancient Citadel of Culture Faces a New Threat“, 24 noiembrie 1947

Life, „Trouble: From Paris to Bangkok Men Revolt and Die“, 1 decembrie 1947

Life, „Capital's Busiest Man: ECA's Hoffman Works at Breakfast, Lunch and Dinner", 10 mai 1948

Lippmann, Walter, „A Golden Opportunity", Washington Post, 18 martie 1947

——. „Europe Revisited", New York Times, 4 noiembrie 1947

——. „The Injection of Party Politics", Washington Post, 20 noiembrie 1947

——. „High Stakes at Londra", New York Times, 24 noiembrie 1947

——. „An American Agenda", New York Times, 4 decembrie 1947

——. „After the Truman Doctrine", New York Times, 6 ianuarie 1948

——. „The Proposed «Defense Union»", New York Times, 22 ianuarie 1948

——. „The Issue of Europe", New York Times, 26 ianuarie 1948

——. „The Millikin Amendment", Washington Post, 19 februarie 1948

——. „The Military Phase", New York Times, 15 martie 1948

——. „A National Emergency", New York Times, 16 martie 1948

——. „Measures for the Crisis", New York Times, 22 martie 1948

——. „Strategy Reconsidered", New York Times, 5 aprilie 1948

Lockett, Edward B. „Robert Lovett – Co-Pilot of «State»", New York Times, 17 august 1947

Lowe, Christian, „In Ukraine, Poland Comes of Age as an EU Power Broker", Reuters, 24 februarie 2014

Lukes, Igor, „The 1948 Coup d'Etat in Prague Through the Eyes of the American Embassy", Diplomacy & Statecraft, Vol. 22, nr. 3 (septembrie 2011), pp. 431–449

Lukyanov, Fyodor, „Putin's Foreign Policy: The Request to Restore Russia's Rightful Place", Foreign Affairs, mai/iunie 2016

Lutz, Catherine, și Sujaya Desai, „US Reconstruction Aid for Afghanistan: The Dollars and Sense", Watson Institute for International Studies, 5 ianuarie 2015

Lynch, Frances M.B. „Resolving the Paradox of the Monnet Plan: National and International Planning in French Reconstruction", The Economic History Review, Vol. 37, nr. 2 (mai 1984), pp. 229–243

MacCormack, John, „U.S. Aid Denounced in Vienna Parade", New York Times, 2 mai 1948

Mackinder, Halford J., „The Geographical Pivot of History", The Geographical Journal, Vol. 23, nr. 4 (aprilie 1904), pp. 421–437

——. „The Round World and the Winning of the Peace", Foreign Affairs, iulie 1943

Maiello, Michael, „A Marshall Plan for America", Forbes, 7 decembrie 2009

Maier, Charles S., „The Politics of Productivity: Foundations of American International Economic Policy After World War II", International Organization, Vol. 31, nr. 4 (Toamnă 1977), pp. 607–663

——. „Europe Needs a German Marshall Plan", New York Times, 9 iunie 2012

Malling, Jens, „The Value of a Frozen Conflict", Le Monde Diplomatique, martie 2015

Mangasarian, Leon, „Putin Emboldened on Instability Arc by EU Defense Divide", Bloomberg, 15 mai 2014, https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-05-14/eu-east-west-defense-divide-emboldens-putin-s-arc-of-inst

Margh, H.F., „Decision on Czech Loan“, New York Times, 1 noiembrie 1946

Mayer, Arthur L., „Winter of Discontent“, The New Republic, 10 martie 1947

McKinnon, Ronald I., „Foreign Exchange Constraints in Economic Development and Efficient Aid Allocation“, Economic Journal, Vol. 74 (iunie 1964), pp. 388–409

McLaughlin, Kathleen, „Berlin Lift Ends in 277,264th Flight“, New York Times, 1 octombrie 1949

Menkiszak, Marek, „How Should Europe Respond to Russia? The Polish View“, European Council on Foreign Relations, 18 noiembrie 2014, http://www.ecfr.eu/article/commentary_how_should_europe_respond_to_russia_ the_polish_view352

Miall, Leonard, „How the Marshall Plan Started“, The Listener, 4 mai 1961

Middleton, Drew, „Smith Asks the Russians About It“, New York Times, 16 martie 1947

——. „Why ERP Is Top Target on the Kremlin’s List“, New York Times, 28 martie 1948

——. „Soviet Proclaims New Berlin Money“, New York Times, 23 iunie 1948

——. „Grave Problem in West Germany Caused by Refugees from the East“, New York Times, 7 aprilie 1949

Miller, Christopher, „How Disunity and Instability in Europe Benefits Vladimir Putin“, Mashable, 26 februarie 2016. http://mashable.com/2016/02/26/russia-europe-brexit/#8ZYEdG7wkqq8

Milward, Alan S., „Was the Marshall Plan Necessary?“ Diplomatic History, Vol. 13, nr. 2 (aprilie 1989), pp. 231–252

Morris, John D., „House Approves Six Billion Slash in Budget, 239–159“, New York Times, 21 februarie 1947

Morrow, Edward A., „Berlin Paper Hints Allies May Leave“, New York Times, 20 decembrie 1947

——. „Russians in Berlin Hint They May Try to Push Out Allies“, New York Times, 12 ianuarie 1948

——. „Communists Halt Berlin Assembly“, New York Times, 24 iunie 1948

——. „75,000 in Berlin Ask Aid of World“, New York Times, 25 iunie 1948

Moscow, Warren, „19,000 at Garden Hear Wallace and Taylor in First Major Rally“, New York Times, 12 mai 1948

Mount, Ferdinand, „To the End of the Line“, London Review of Books, Vol. 34, nr. 8 (26 aprilie 2012), pp. 27–28

Narinski, Mihail M., „SSSR i plan Marshala. Po materialam arhiva Prezidenta RF“, Novaia i Noveișaia Istoriia, nr. 2, 1993, s. 11–19 („URSS și Planul Marshall. Despre materialele din arhiva președintelui FR“, Istorie modernă și contemporană, nr. 2, 1993, pp. 11–19)

——. „The Soviet Union and the Marshall Plan“, Cold War International History Project Working Paper Series, nr. 7. Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, martie 1994

——. „Berlinskii krizis 1948–1949 gg“, Vestnik MGIMO Universiteta, nr. 1, 2011, s. 162–172 („Criza Berlinului din 1948-1949“, Curierul Universității MGIMO, nr. 1, 2011, pp. 162–172)

National Security Archive, „The Soviet Origins of Helmut Kohl’s 10 Points“, 18 noiembrie 2009, http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB296/

New Times, „The Prospects for International Cooperation“, nr. 20, 16 mai 1947

New York Herald Tribune, „End of the Road“, 16 decembrie 1947

New York Times, „Senators Called to Peace Parley“, 16 august 1946

New York Times, „Assembly in Sofia Has Red Majority“, 29 octombrie 1946

New York Times, „Program Drafted for German Peace“, 7 martie 1947

New York Times, „Mr. Truman Goes to Congress“, 12 martie 1947

New York Times, „Warning to Russia“, 13 martie 1947

New York Times, „The Truman Doctrine“, 16 martie 1947

New York Times, „The News of the Week in Review: «Truman Doctrine»“, 16 martie 1947

New York Times, „Czechs Withdraw Paris Acceptance to Avoid Soviet Ire“, 11 iulie 1947

New York Times, „French Urge Output Balance“, 15 august 1947

New York Times, „Farm Group Backs Aid-to-Europe Idea“, 2 septembrie 1947

New York Times, „Europe Will Feel Loss“, 15 octombrie 1947

New York Times, „World Bank Loan to Poland Stymied“, 5 noiembrie 1947

New York Times, „Support from Mr. Dewey“, 7 noiembrie 1947

New York Times, „Foreign Aid Urged on Spiritual Basis“, 19 noiembrie 1947

New York Times, „AFL Urges Passage of Marshall Plan“, 6 decembrie 1947

New York Times, „State Dept. to Take Over American Zone by June 30“, 9 ianuarie 1948

New York Times, „Would Widen U.S. Plan: Reston Calls for Political Policy in Aid to Europe“, 1 februarie 1948

New York Times, „Gilbert Says the ERP Needs Christians' Aid“, 9 februarie 1948

New York Times, „ASPCA Suggests ERP Project for Animals; Society Solicits Funds for Pets Abroad“, 18 februarie 1948

New York Times, „Attlee Thanks Truman“, 6 aprilie 1948

New York Times, „Our Roving Ambassador Leaving for France“, 2 iunie 1948

New York Times, „Italian Communists to Fight Marshall Plan, Says Togliatti“, 27 iunie 1948

New York Times, „Hoffman to Go Abroad“, 13 iulie 1948

New York Times, „Oil Company Denies Soviet Map Charge“, 26 septembrie 1948

New York Times, „Russian Spurs U.N.: Alleges Forrestal, Other Officials Are Planning Assault on Soviet“, 26 septembrie 1948

New York Times, „The Map That Made Vyshinsky See Red“, 3 octombrie 1948

New York Times, „Victory in Berlin“, 5 mai 1949

New York Times, „First Berlin Train from West Sealed“, 12 mai 1949

New York Times, „Speeches of Marshall and Truman Stressing Need for Unity“, 6 iunie 1949

New York Times, „Kennan Maps Rest from U.S. Duties“, 11 decembrie 1949

New York Times, „Statement by Hoffman to the Senate-House Group on Operation of the Marshall Plan“, 22 februarie 1950

New York Times, „Arthur H. Vandenberg“, 22 aprilie 1951

New York Times, „Diplomacy Easy the Caffery Way“, 20 februarie 1955

New York Times, „Defense His Specialty: Robert Abercrombie Lovett“, 29 februarie 1960

New York Times, „Gen. Bedell Smith Is Dead in Capital“, 10 august 1961

New York Times, „William L. Clayton Dead at 86; Once Undersecretary of State: Started as Stenographer“, 9 februarie 1966

New York Times, „Robert Murphy, Career Diplomat, Dies“, 10 ianuarie 1978

New York Times, „Marshall Vasily Chuikov, 82, Dies; Commanded Stalingrad's Defense“, 20 martie 1982

New York Times, „Berlin Borderguards Stunned by News“, 10 noiembrie 1989

New York Times, „Another Voice on German Role“, 15 iunie 1990

New York Times Magazine, „Europe: The New Dark Continent“, 18 martie 1945

New York Times Magazine, „No.1 Envoy to Europe“, 21 septembrie 1947

Niculae, Vlad, Srijan Kumar, Jordan Boyd-Graber, și Cristian Danescu-Niculescu Mizil, „Linguistic Harbingers of Betrayal: A Case Study on an Online Strategy Game“, Proceedings of the Association of Computational Linguistics, iunie 2015, http:// vene.ro/betrayal/niculae15betrayal.pdf

Norman, Laurence, și Julian E. Barnes, „EU Pushes Deeper Defense Cooperation“, Wall Street Journal, 13 septembrie 2016

Nover, Barnet, „It’s Up to Us: Investing in World Freedom“, Washington Post, 13 martie 1947

——. „Marshall vs. Moscow“, Washington Post, 28 septembrie 1947

Office of the Historian, U.S. House of Representatives, „Power of the Purse“, http://history.house.gov/Institution/Origins-Development/Power-of-the-Purse/

Office of the Historian, U.S. State Department, „Secretary of State John Hay and the Open Door in China, 1899–1900“, https://history.state.gov/milestones/1899-1913/hay-and-china

Orwell, George, „You and the Atomic Bomb“, Tribune (Londra), 19 octombrie 1945

Oser, Alan S., „Ex-Gov. Averell Harriman, Adviser to 4 Presidents, Dies“, New York Times, 27 iulie 1986

Oweis, Khaled Yacoub, „Mideast Power Brokers Call for «Marshall Plan» After Unrest“, Reuters, 22 octombrie 2011

Page, Jeremy, „China Sees Itself at Center of New Asian Order“, Wall Street Journal, 9 noiembrie 2014

Parrish, Scott D., „The Turn Toward Confrontation: The Soviet Reaction to the Marshall Plan, 1947“, Cold War International History Project Working Paper Series, nr. 7, Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, martie 1994

Pearson, Drew, „The Washington Merry-Go-Round“, Washington Post, 6 decembrie 1945

——. „The Washington Merry-Go-Round“, Washington Post, 3 martie, 1947

——. „South Needs «Marshall Plan»“, Washington Post, 18 decembrie 1947

Peciatnov, Vladimir O., „The Big Three After World War II: New Documents on Soviet Thinking About Post War Relations with the United States and Great Britain“, Cold War International History Project Working Paper Series, nr. 13, Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, mai 1995

Peel, Quentin, „Germans Revive Greek Marshall Plan Idea“, Financial Times, 22 februarie 2012

Perlmutter, Amos, și Ted Galen Carpenter, „NATO's Expensive Trip East: The Folly of Enlargement“, Foreign Affairs, ianuarie/februarie 1998

Phillips, Cabell, „Congressional Tours Big Aid to Marshall Plan“, New York Times, 19 octombrie 1947

Pons, Silvio, „Stalin, Togliatti, and the Origins of the Cold War in Europe“, Journal of Cold War Studies, Vol. 3, nr. 2 (Primăvară 2001), pp. 3–27

Raack, R.C., „Stalin Plans His Post-War Germany“, Journal of Contemporary History, Vol. 28, nr. 1 (ianuarie 1993), pp, 53–73

Raine, Fernande Scheid, „Stalin and the Creation of the Azerbaijan Democratic Party in Iran, 1945“, Cold War History, Vol. 2, nr. 1 (Octombrie 2001), pp. 1–38

Rapoza, Kenneth, „Russia «Will Never» Attack a NATO Country, Unless Provoked“, Forbes, 6 iunie 2016

Raymond, Jack, „Taber Opposes Aid to Europe at Once“, New York Times, 4 octombrie 1947

——. „German Fate Tied to Marshall Plan“, New York Times, 17 noiembrie 1947

——. „Clay Declares U.S. Won't Quit Berlin Short of Warfare…“, New York Times, 25 iunie 1948

——. „ECA Weighs Aiding German Refugees: Influx of Millions in West Area Creates Extremely Critical Economic Situation“, New York Times, 29

mai 1949

Raymont, Henry, „Leaders' Papers Reveal a Light Spirit of Ialta", New York Times, 21 mai 1972

Reedy, Tom, „Ruthless Stalin Favorite Is New Dictator of East Germany", Washington Post, 27 august 1950

Reinhart, Carmen M., și Kenneth S. Rogoff, „From Financial Crash to Debt Crisis", NBER Working Paper Series, nr. 15795 (martie 2010)

Reston, James, „The nr. 1 nr. 2 Man in Washington", New York Times Magazine, 25 august 1946

——. „U.S. Weighs Aid to Greece of 350 Millions in 3 Years", New York Times, 1 martie 1947

——. „Truman Plans Dual Policy to Meet Russian Expansion", New York Times, 11 martie 1947

——. „Bewildered Congress Faces World Leadership Decision", New York Times, 14 martie 1947

——. „The Big Question: What Will Our World Role Be?" New York Times, 16 martie 1947

——. „U.S. Studies Shift of Help to Europe as a Unit in Crisis", New York Times, 25 mai 1947

——. „Comintern Move Held Knell of East-West Unity", New York Times, 7 octombrie 1947

——. „Comintern Move Is Spur to the Marshall Plan", New York Times, 12 octombrie 1947

——. „U.S. Frets Over de Gaulle: Fears a Man on Horseback", New York Times, 21 octombrie 1947

——. „«Freedomtern» Suggested to Rally Democracies“, New York Times, 26 octombrie 1947

——. „Antipathy to Aid Fades in Congress“, New York Times, 6 noiembrie 1947

——. „Democrats Let Vandenberg Carry Load in Aid Debate“, New York Times, 25 noiembrie 1947

——. „Capital Fears Communists May Ruin Europe Aid Plan“, New York Times, 5 decembrie 1947

——. „Actual Studies in Europe Sway Views of Congress“, New York Times, 9 decembrie 1947

——. „Congress Now Sees Need to Combat False Reports“, New York Times, 11 decembrie 1947

——. „Vandenberg Wants a National Debate on Marshall Plan“, New York Times, 22 decembrie 1947

——. „ERP Debate Poses a Challenge for America“, New York Times, 4 ianuarie 1948

——. „Marshall Always Patient, but Adamant on His Plan“, New York Times, 9 ianuarie 1948

——. „Kremlin, as Usual, Comes to the Rescue of ERP“, New York Times, 18 ianuarie 1948

——. „Baruch Asserts Revival of Europe Rests on Unity“, New York Times, 20 ianuarie 1948

——. „U.S. Confronting Problem of Joining Western Bloc“, New York Times, 6 februarie 1948

——. „Moves by Vandenberg Speed Marshall Plan“, New York Times, 22 februarie 1948

——. „Red Threat Spurs Movement for Western Security Pact“, New York Times, 27 februarie 1948

——. „Basic Decision Facing U.S. Foreign Policy“, New York Times, 14 martie 1948

——. „Crises in Europe Present Moral Problems for U.S“, New York Times, 23 martie 1948

——. „Economic War Is Feared by the State Department“, New York Times, 26 martie 1948

——. „Events Spotlight Vandenberg’s Dual Role“, New York Times, 28 martie 1948

——. „ERP Invitation to Spain Poses Diplomats’ Dilemma“, New York Times, 31 martie 1948

——. „Position Clarified: President Acts to Avoid Misconceptions, Denies Hostility to Soviet“, New York Times, 12 mai 1948

——. „U.S. Plan Weighed: Big 3 Would Withdraw to Ports in the North Under Proposal“, New York Times, 12 mai 1949

Rettman, Andrew, „Merkel: Russia Cannot Veto EU Expansion“, EUobserver, 17 noiembrie 2014, https://euobserver.com/foreign/126540

Reynolds, David, „The European Response: Primacy of Politics“, Foreign Affairs, mai/iunie 1997

Reynolds, Genevieve, „Charges Marshall Plan Opponents Follow Red Line“, Washington Post, 17 ianuarie 1948

Ritschl, Albrecht, „Germany, Greece and the Marshall Plan“, The Economist, 15 iunie 2012

——. „Germany, Greece and the Marshall Plan, Another Riposte“, The Economist, 25 iunie 2012

Roberts, Chalmers M., „Four Presidents Lead Bohlen to Paris Post“, Washington Post, 2 septembrie 1962

——. „Robert D. Murphy: Loyal Soldier of the Cold War“, Washington Post, 11 februarie 1978

Roberts, Geoffrey, „Litvinov’s Lost Peace, 1941–1946“, Journal of Cold War Studies, Vol. 4, nr. 2 (Primăvară 2002), pp. 23–54

Roberts, Gregory, „Moscow and the Marshall Plan“, Europe-Asia Studies, Vol. 46, nr. 8 (1994), pp. 1371–1386

Ross, Albion, „Czech Sees Gains in Marshall Plan“, New York Times, 4 ianuarie 1948

——. „Czech Socialists Regret Aid Stand“, New York Times, 18 ianuarie 1948

Samuels, David, „One Last Interview“, Tablet Magazine, 29 septembrie 2016, http:// www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/214621/one-last-interview

Sanders, Katie, „Did Vladimir Putin Call the Breakup of the USSR «the Greatest Geopolitical Tragedy of the 20th Century?»“, Politifact.com, 6 martie 2014, http://www.politifact.com/punditfact/statements/2014/mar/06/john-bolton/did-vladimir-putin-call-breakup-ussr-greatest-geop/

Sapp, Steven P., „Jefferson Caffery, Cold War Diplomat: American-French Relations, 1944–49“, Louisiana History: The Journal of the Louisiana Historical Association, Vol. 23, nr. 2 (1982)

Sedgwick, A.C., „Athens Bomb Kills Minister; Red Plot on Cabinet Alleged“, New York Times, 2 mai 1948

Sestanovich, Stephen, „Could It Have Been Otherwise?“, The American Interest, Vol. 10, nr. 5 (14 aprilie 2015)

Shchetko, Nick, și Alan Cullison, „Ukraine Ends «Nonaligned» Status, Earning Quick Rebuke from Russia“, Wall Street Journal, 23 decembrie 2014

Shlapak, David A., și Michael Johnson, „Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank: Wargaming the Defense of the Baltics“, Research Reports. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2016. http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf

Simms, William Phillip, „Truman Doctrine“, Washington Daily News, 14 martie 1947

Simon, Zoltan, „Orban Says He Seeks to End Liberal Democracy in Hungary“, Bloomberg, 28 iulie 2014, https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-07-28/orban-says-he-seeks-to-end-liberal-democracy-in-hungary

Siracusa, Joseph M., „The Meaning of Tolstoy: Churchill, Stalin, and the Balkans, Moscow, October 1944“, Diplomatic History, Vol. 3, nr. 4 (octombrie 1979), pp. 443–463

Smith, Jean Edward, „General Clay and the Russians: A Continuation of the Wartime Alliance in Germany, 1945–1948“, Virginia Quarterly, Vol. 64, nr. 1 (Iarnă 1988), pp. 20–36

Soros, George, „A Tragic, Historical Mistake by the Germans“, Spiegel Online, 26 iunie 2012

Steel, Ronald, „A Self-Made Man“, New York Review of Books, 13 august 1992

——. „Playing Loose with History“, New York Times, 26 mai 1997

Steil, Benn, „Red White: Why a Founding Father of Postwar Capitalism Spied for the Soviets“, Foreign Affairs, martie/aprilie 2013

Steinkopf, Alvin J., „Europeans Facing Winter of Hunger“, Washington Post, 28 septembrie 1947

Stimson, Henry, „The Challenge to Americans“, Foreign Affairs, octombrie 1947

Stivers, William, „The Incomplete Blockade: Soviet Zone Supply of West Berlin, 1948–1949“, Diplomatic History, Vol. 21, nr. 4 (Toamnă 1997), pp. 569–602

Stokes, Bruce, „Views of NATO and Its Role Are Mixed in U.S.; Other Member Nations“, Pew Research Center, 18 martie 2016, http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/03/28/views-of-nato-and-its-role-are-mixed-in-u-s-other-mem ber-nations/

Suddath, Claire, „Why Did World War I Just End?“, Time, 4 octombrie 2010, http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2023140,00.html

Sulzberger, C.L., „British Declare «Protocol M» Fake; Red «Plot» in Ruhr Ruse by German“, New York Times, 11 aprilie 1948

Takhnenko, Galina, „Anatomy of a Political Decision: Notes on the Marshall Plan“, International Affairs [Moscova], iulie 1992

Taylor, A.J.P., „The European Revolution“, The Listener, 22 noiembrie 1945

Tcherneva, Pavlina, „A Global Marshall Plan for Joblessness?“ New Economic Perspectives, 12 mai 2016, http://neweconomicperspectives.org/2016/05/global-marshall-plan-joblessness.html

Thompson, Mark, „Soros: Ukraine Needs EU Marshall Plan“, CNNMoney, 12 martie 2014, http://money.cnn.com/2014/03/12/news/economy/ukraine-europe-soros/

Time, „Cotton’s Clayton“, 17 august 1936

Time, „The Year of Decision“, 5 ianuarie 1948

Time, „THE CONGRESS: Fateful Calendar“, 12 ianuarie 1948

Time, „The Best Bargain the American People Ever Bought“, 11 aprilie 1949

Time, „I Am an Optimist“, 4 iunie 1990

Tóth, Csaba, „Viktor Orban: «The Era of Liberal Democracies Is Over»“, Budapest Beacon, 27 iulie 2014, http://budapestbeacon.com/politics/viktor-orban-era-liberal-democracies/10538

Tower, Samuel A., „Vandenberg Acts to Speed ERP Vote, Sets March 15 Goal“, New York Times, 29 februarie 1948

Troianovski, Anton, și Matthew Karnitsching, „Merkel Rival Kicks Off Campaign, Hits Out at Austerity, Social Issues“, Wall Street Journal, 31 iulie 2013

Trussell, C.P., „Congress Is Solemn; Prepares to Consider Bills After Hearing the President Gravely“, New York Times, 13 martie 1947

——. „Senate Votes 83–6 for Interim Help to Three Nations“, New York Times, 2 decembrie 1947

Ullman, Richard, „The U.S. and the World: An Interview with George Kennan“, New York Review of Books, 12 august 1999

Waggoner, Walter H., „Congress Session Meets Opposition“, New York Times, 5 septembrie 1947

Wall Street Journal, „The Price of E.R.P“, 3 februarie 1948

Wall Street Journal, „Devaluation Necessary in Some ERP Countries, Snyder Says: He Rejects a Currency Conference“, 26 februarie 1948

Wall Street Journal, „Senate Approves Ban on Exports to Russia of Goods Scarce for ERP“, 9 martie 1948

Wall Street Journal, „China's Marshall Plan“, 12 noiembrie 2014

Walz, Jay, „House Vote Looms This Week on Aid; Revisions Doubted“, New York Times, 29 martie 1948

Warburg, James P., „Report on Germany“, The New Statesman and Nation, Vol. 32 (10 august 1946)

Warren, Lansing, „Ramadier Wins Confidence Vote; Backs Marshall Plan in Entirety“, New York Times, 5 iulie 1947

Warren, Lansing, „Friendship Cargo Hailed by France“, New York Times, 18 decembrie 1947

——. „Bidault and Bevin Give Pledge to U.S“, New York Times, 6 aprilie 1948

——. „Delay on Germany Explained in Paris“, New York Times, 14 iunie 1948

——. „French Assembly Accepts Accords on West Germany: Gives Approval, 297–289...“, New York Times, 17 iunie 1948

Washington Post, „Civil Administrator“, 31 martie 1945

Washington Post, „Yugoslavs Shot Up Plane, Envoy Says“, 19 august 1946

Washington Post, „Roots of the Truman Doctrine“, 16 martie 1947

Washington Post, „Ferguson Prefers Loans to Foreign Businesses“, 24 septembrie 1947

Washington Post, „Javits Urges Caution in Marshall Aid Plan“, 5 octombrie 1947

Washington Post, „Dodd Urges Mothers to Aid in Implementing Foreign Policy“, 21 octombrie 1947

Washington Post, „Marshall Plan Rechristened as «Recovery»“, 7 noiembrie 1947

Washington Post, „Ready for Congress“, 9 noiembrie 1947

Washington Post, „Majority Wants U.S. to Stop Shipment of Goods to Russia“, 12 decembrie 1947

Washington Post, „Marshall Plan Called «World WPA»“, 11 ianuarie 1948

Washington Post, „Russia Warned Bluntly by Bevin That Its Policy Will Lead to War“, 23 ianuarie 1948

Washington Post, „Truman Signs Bill to Bolster «Voice» of U.S“, 28 ianuarie 1948

Washington Post, „End Cold War, Wallace Urges U.S., Russia“, 12 mai 1948

Washington Post, „Bidault May Quit Post in 6-Power Fight“, 13 iunie 1948

Washington Post, „Averell Delights Ladies“, 13 august 1956

Washington Post, „Gen. Walter Bedell Smith“, 11 august 1961

White, William S., „Connally Is Cool to Extra Session“, New York Times, 24 septembrie 1947

——. „Marshall Plan Faces Under-Cover Opposition“, New York Times, 2 noiembrie 1947

——. „Stronger «Voice of America» Is Backed to Counter Soviet“, New York Times, 17 ianuarie 1948

Whitman, Alden, „Lewis W. Douglas Is Dead“, New York Times, 8 martie 1974

——. „Paul G. Hoffman Is Dead at 83; Led Marshall Plan and U.N. Aid“, New York Times, 9 octombrie 1974

Yacoubian, Mona, „Middle East «Marshall Plan» Will Sustain Arab Spring“, The Hill (Congress Blog), 11 ianuarie 2012, http://origin-

nyi.thehill.com/blogs/congress-blog/foreign-policy/203639-middle-east-marshall-plan-will-sustain-arab-spring

Zelikow, Philip, „George C. Marshall and the Moscow CFM Meeting of 1947“, Diplomacy & Statecraft, Vol. 8, nr. 2 (iulie 1997), pp. 97–124

Zwass, Adam, „Money, Banking, and Credit in the Soviet Union and Eastern Europe“, Eastern European Economics, Vol. 17, numerele 1 și 2 (toamnă/iarnă 1978–1979), pp. 3-233

Discursuri și declarații

Albright, Madeleine, „Declarație“, 18 februarie 1997, http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_25715.htm?selectedLocale=en

——. „Discurs prilejuit de acordarea diplomelor la Universitatea Harvard“, 5 iunie 1997. http://gos.sbc .edu/a/albright3.html

Avalon Project at Yale Law School, „Discursul lui Washington la terminarea mandatului, 1796“, Lillian Goldman Law Library, http://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp

British Pathé, „Senatorul Vandenberg despre Planul Marshall (1 martie 1948)“, YouTube, postat pe 13 aprilie 2014, https://www.youtube.com/watch?v=9Z0BxDeKtrQ

British Pathé, „Vîșinski la ONU (18 septembrie 1947)“, YouTube, Postat pe 13 aprilie 2014, https://www.youtube.com/watch?v=6f7qIPODFfg

Clinton, Hillary, „Discursul secretarului de stat Hillary Rodham Clinton la decernarea Premiului George C. Marshall Foundation“, 2 iunie 2011, www.marshallfoundation.org/SecretaryClinton remarksJune22011.htm

Hambro, Carl Joachim, „Discurs de prezentare“, 10 decembrie 1953, Nobelprize.org. Nobel Media AB 2014, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1953/press.html

Marshall, George C., „Discursul de la Universitatea Princeton“, 22 februarie 1947, http://marshallfoundation.org/library/digital-archive/6-026-speech-princeton-university-february-22-1947/

——. „Discursul despre Planul Marshall“, 5 iunie 1947, http://marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/

——. „Discursul de acceptare a Premiului Nobel: Elementele vitale pentru pace“, 11 decembrie 1953, Nobelprize.org. Nobel Media AB 2014, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1953/marshall-lecture.html

Nunn, Sam, „ Viitorul NATO într-o lume nesigură“, Discurs la SACLANT Seminar 95, 22 iunie 1995, http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_24781 .htm?selectedLocale=en

THULE, „Doctrina Truman – discursul președintelui Truman din 12 martie 1947: Ajutoare pentru Grecia și Turcia“, YouTube, postat pe 23 octombrie 2012, https://www.youtube .com/watch?v=btCLnh5gCPU

Vîșinski, Andrei, „Discursul lui Vîșinski în cadrul Adunării Generale a ONU“, http://astro.temple.edu/~rimmerma/vyshinsky_speech_to_un.htm

POZE

Protest provocat de penuria de alimente, Viena, 14 mai 1947

Secretarul de stat George Marshall înainte de discursul său despre criza economică europeană de la Universitatea Harvard, 5 iunie 1947

Secretarul de stat George Marshall explicând Programul de Reconstrucție Europeană în fața Comitetului de relații externe al Senatului SUA, probabil pe 8 ianuarie 1948

Președintele Truman la un briefing înaintea Consiliului miniștrilor de externe de la Londra, 13 noiembrie 1947. De la stânga la dreapta: președintele Truman, subsecretarul de stat Robert Lovett, directorul Biroului de planificare a politicilor de la Departamentul de Stat George Kennan și consilierul de la Departamentul de Stat Charles Bohlen.

Propagandă electorală la Roma, cca februarie 1948. Afișul de sus stânga spune: „Ajutor din America – cărbune, alimente, medicamente – ne ajută să ne ajutăm singuri". Mai jos, un afiș al Federației Anarhiștilor Italieni; la dreapta, un afiș al Partidului Republican Italian.

Demonstrație a comuniștilor împotriva Planului Marshall, la Berlin. Pe partea vizibilă a pancartei de la stânga scrie „Creați locuri de muncă prin comerțul cu țările din est!" Pancarta din dreapta spune „Împotriva Planului Marshall. Aduce șomaj și sărăcie".

O mare mulțime de oameni adunată în Piața Veche din Praga îl ascultă pe prim-ministrul comunist cehoslovac Klement Gottwald, în urma demisiei miniș-trilor noncomuniști ai coaliției de la guvernare, februarie 1948.

Un avion cargo C–47 al SUA cu alimente și alte provizii se apropie de Aeroportul Tempelhof din Berlin, spărgând blocada impusă de sovietici asupra rutelor terestre în sectoarele de vest, 1948.

Manifestație anticomunistă de masă organizată de partidele socialiste democratice din Berlin, 1948

Transport cu ajutoare în cadrul Planului Marshall în portul Rotterdam, începutul anului 1949

Secretarul de stat Dean Acheson semnează Tratatul Atlanticului de Nord, actu fondator al NATO, la Washington, pe 4 aprilie 1949, la un an și o zi distanță d la semnarea de către președintele Truman a legislației referitoare la ajutoru Marshall. Lângă el, de la stânga la dreapta: vicepreședintele Alben Barkley președintele Harry Truman și consilierul pe tratate al Departamentului de Sta John Foley. În fundal, de la stânga la dreapta: ministrul de externe britanic Ernes Bevin, ministrul de externe norvegian Halvard Lange și ministrul de extern luxemburghez Joseph Beck.

Președintele Harry Truman rostește faimosul discurs despre „Doctrina Truman" într-o sesiune comună a Congresului, pe 12 martie 1947, în care afirmă că ajutorul SUA pentru „popoarele libere" care luptă cu „presiuni din afară... ar trebui, în primul rând, să îmbrace forma sprijinului economic și financiar care este esențial stabilității economice și proceselor politice firești". În spatele lui se află președintele interimar al Senatului Arthur Vandenberg (republican din Michigan) și președintele Camerei Reprezentanților Joseph Martin (republican din Massachusetts).

Secretarul de stat George Marshall, abia sosit de la Conferința de la Moscova a miniștrilor afacerilor externe, discută cu subsecretarul Dean Acheson, pe Aeroportul din Washington, 26 aprilie 1947.

Secretarul de stat George Marshall și senatorul Arthur Vandenberg (republican din Michigan) fac schimb de opinii, 26 februarie 1948.

Subsecretarul de stat Robert Lovett și directorul Biroului de planificare a politicilor de la Departamentul de Stat George Kennan, 6 septembrie 1947

Ambasadorul în Marea Britanie Lewis Douglas și subsecretarul de stat pentru afaceri economice Will Clayton, cca 1 octombrie 1947

Consilierul din cadrul Departamentului de Stat Charles Bohlen

Guvernatorul militar al Germaniei, generalul Lucius Clay (făcând cu mâna), împreună cu consultantul politic pentru Germania, ambasadorul Robert Murphy

Secretarul de stat James Byrnes și ambasadorul în Uniunea Sovietică (ulterior reprezentant special în Europa în cadrul Planului Marshall) Averell Harriman plecând de la Conferința de la Potsdam, 19 iulie 1945

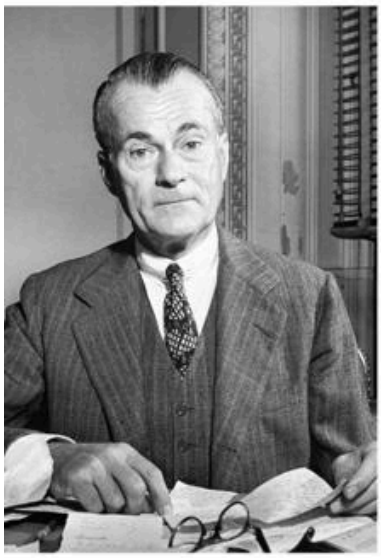

Ambasadorul în Franța, Jefferson Caffery, cca 1945

Ambasadorul în Uniunea Sovietică, Walter Bedell Smith

Fostul secretar al comerțului și candidatul la președinție în 1948 din partea Partidului Progresist Henry Wallace, un oponent al Planului Marshall, la sosirea pe Aeroportul din Londra, cca 1950

Președintele Truman, secretarul de stat George Marshall, directorul Administrației pentru Cooperare Economică Paul Hoffman și secretarul comerțului Averell Harriman discutând Planul Marshall, 29 noiembrie 1948

Liderul sovietic Iosif Stalin (dreapta) și membrul în Politburo Andrei Jdanov, 11 octombrie 1945

Reprezentantul sovietic la ONU Andrei Vîșinski (dreapta) și delegatul britanic Hartley Shawcross la conferința Organizației Națiunilor Unite ținută la Palais de Chaillot, Paris, 16 octombrie 1948

Ministrul sovietic de externe Viaceslav Molotov la sosirea sa la Washington, DC, 31 martie 1945

Mareșalul Vasili Sokolovski, șef al Adminstrației Militare Sovietice din Germania, în perioada 1946–1949 (fotografie din cca 1941)

Secretarul de stat George Marshall și ministrul de externe britanic Ernest Bevin la conferinta Organizației Națiunilor Unite ținută la Palais de Chaillot, Paris, 16 octombrie 1948

Ministrul de externe britanic Ernest Bevin și ministrul de externe francez Georges Bidault la conferința noului Comitet de Cooperare Economică Europeană format din 16 națiuni, care trebuie să pregătească solicitarea de ajutor prin intermediul Planului Marshall, cca iulie 1947

Ministrul de externe cehoslovac Jan Masaryk, un susținător al Planului Marshall care a deplâns refuzul lui Stalin de a permite participarea țării sale

Konrad Adenauer, fondator și președinte al Uniunii Creștin Democrate și primul cancelar al Germaniei de Vest

Table of Contents

Cover Page
Planul Marshall: Zorii Războiului Rece
Cuvânt înainte
Capitolul 1. Prolog
Capitolul 2. Criza
Capitolul 3. Ruptura
Capitolul 4. Planul
Capitolul 5. Capcana
Capitolul 6. Unitate
Capitolul 7. Convingerea
Capitolul 8. Cârnatul
Capitolul 9. Subversiunea
Capitolul 10. Promulgarea
Capitolul 11. Confruntarea
Capitolul 12. Împărțirea
Capitolul 13. Succes?
Capitolul 14. Ecouri
Mulțumiri
Personaje
ANEXE
BIBLIOGRAFIE
POZE